

Da'at-Kedoschim.

ת׃
פרידלאנד,
נשותיהם,
'ך הורארנא.
"ך 1659.
דלאנד
E
נאי.
ז.
ר"פ לערך,
טי.

Da'at-Kedoschim.

Materialien zur Geschichte der Familien, welche ihre Abstammung von den im Jahre 1659 im litthauischen Städtchen Rushani in Folge einer Blutbeschuldigung als Märtyrer Gefallenen herleiten.

Aus Druckwerken und Handschriften der „Bibliotheca Friedlandiana"
gesammelt
von

I. T. EISENSTADT,

geordnet, ergänzt, mit Noten versehen und herausgegeben
von

S. WIENER.

St. Petersburg.
Buchdruckerei J. BERMAN & C°, Fontanka 95.
1897—98.

ספר

דעת קדושים

כולל

זכרונות לתולדות המשפחות:

איזינשטאט, בכרך, גינצבורג, היילפרין, מורוויץ, מינץ, פרידלאנד, קצינעלבוגין, ראפפורט ורוקח, המתיחשות, מצד הוריהם או נשותיהם,

לקדושים שמסרו נפשם בגזרת עלילת דם שהיתה בראזינאי, פלך הוראדנא. במדינת ליטא. עם סליחות על הקדושים, שנהרגו ביום ב׳ דר״ה ת״ך 1659.

נאספו והוברו בהוצאות הר׳ משה אריה ליב פרידלאנד

מכ״בי יד וספרים נדפסים הנרשמים בקהלת משה

Bibliotheca Friedlandiana

ונכתבו בספר על ידי

הר׳ **ישראל טוביה איזינשטאט** ז״ל מראזינאי.

יוצא לאור כעת ערוך ומסודר עם הערות ונוספות רבות.

ועוד נלוה אליו

פסק החרם של הר׳ **יעקב פולק** נגד הר׳ **אבי״ה מינץ** בשנת **ר״פ** לערך,

עם שני פסקים לבטל החרם.

נעהק מקובץ שו״ת ופסקים כת״י הנמצא במוזעאום האזיאטי.

עם **מזכרת רבני איטליאה** הבאים בקובץ הנזכר,

משנת **רע״ח — תקע״ח 1818 — 1518** בסדר א״ב,

מאת המ״ל

שמואל ב״ר **ירמיהו** ז״ל **ווינער.**

פטרבורג

בדפוס בערמאנן ושותפו

תרנ״ז — נ״ח 1897—98

מפתח הענינים
הבאים
בספר דעת קדושים

דעת קדושים.

תוכן עלילה.

חטאה גדולה ישנה תחת השמש המושכת עצומים בכחה כי עז. ועברתה כי קשתה וקנאה שמה. הקנאה תעורר מדנים ובין אחים תפריד. תסכסך משפחה במשפחה. ותעשה תבל כמרקחה. ומצודתה פרושה על גוי ועל אדם יחד, שִׁנֶּיהָ מזאבי ערב חדו. ולשונה כתער מלוטש. ועל שפתיה קסם להוליך ישרים שולל ולמשכם עם רשעים בחבלי שוא, תמסך רוח עועים גם באלה אשר בכל לבב יתעבוה, ותמשכם אחריה ביד חזקה למען עורר מדנים ולחרחר ריב. —

מי כעם ישראל יודע את עזוז הקנאה ועצמת כַשְׁפֶיהָ! מי כעם ישראל הובל לטבח על מזבח קנאת עם! ומי כמוהו נגר בחרב חמת הקנאה אשר גזרה על ימין ועל שמאל ואין מידה מציל, רבים חללים הפילה ועצומים הרוגיה—הה! תולעת יעקב! כתולעת נדמית. כתולעת נרמסת לפנים ברגלי עריצי גוים, אשר לבשו קנאה כמדם בוססוך באף וישומוך כטיט חוצות. מאז היו ישראל לגוי ורוח תורתו החל לפעמו ויהי אור במושבותיו, החלה הקנאה להסית בו העמים יושבי חשך וצלמות וירדפוהו, מנוהה הדריכוהו, ולא רפתה ידה ממנו. — כנמר בחברבורותיו התהפכה, מסבות בתחבולותיה כפעם בפעם, ולפי השנות הזמן שנתה מראהָ ותחליף פניה, פה שמה מסוה צדק על פניה ותתכסה באדרת שער למען כחש, ופה התחפשה באפר אמונה ותצית אש בלבב מקנאים לרדפנו באף ולהשמידנו מתחת שמי ה׳.

אם אמרתי אספרה כמו את העלילות הרבות אשר עוללו עלינו שונאינו מקדם יקצרו גליונות אלף מהכיל. — אחת היא ביניהם בת התופת מולדת הקנאה והיא עלילת הדם, ראו שונאינו לפנים את ישראל יושב לבטח וכל נתיבותיו שלום, וייראו לנפשם פן יתבונן ההמון כי רק עם חכם ונבון הגוי הזה ויאלף דרכינו, ויתנכלו עלינו להבאיש ריחנו בעיני העם, ויוציאו דבתם רעה עלינו, כי אוכלי אדם אנחנו וההמון הרב אשר לבם כפלגי מים ביד המתקדשים בעם אל כל אשר יחפצו יטוהו, האמינו בקולם וישטמונו, וישנאונו תכלית שנאה ועברתם היתה שמורה בלבם לעת מצוא חפץ להתעמר בנו לשלול שלל ולבוז בז. מי פעל ועשה כל אלה? מי נתן לחרם יעקב וישראל לגדופים? הלא יד הקנאה עשתה זאת קנאים פגעו בנו ויתנונו לשמצה וירדפונו תחת

רדפנו טוב, ומי הם הרודפים הדולקים אחרינו? מתי כחשים ומתקדשים, חומסי תורה ונוזלי משפט.

אבל התנחמי בת עמי! אל תאמר נואש! מרורך מנאציך מחרפי שמך הדיקוך וירקעוך רגלי גאים ולמרמס נתנוך, וצדקתך לא תשוב ריקם, יש שכר לפעולתך שכר אמת וצדק, ואם הגדילו שונאיך עליך עקב. הנה אל גמולות ה׳ והוא ישיב לך טובה שבעתים עקב רע גמלוך. אל תבכי אל הרוגיך, ואל תנודי לחלליך בארץ. שאי מרום עיניך! הביטי אל עָל וראי, כי חיים הם שם, לא חיי בשרים אך חיי רוח, ואם ימי גום אשר טפחות נתנו כלו מצמיתיך, רוחם אשר אתם שנותיה לא יתמו, כי תשוב אל אלהים אשר נתנה, ועמו לנצח תחיה עד העולם.

היודע את הרשום על לוח זכרון מקורות העתים בספר דברי הימים לתלאות עמנו. עד מה יאחזהו שער, יהפכו עליו בלהות, בהשקיפו על בת התפתה מולדת חושך וצלמות היא עלילת הדם, אשר פערה פיה לבלי חוק, כתנין נורא שואף לבלוע אל קרבו כל הקרב אליו, ותאכל על ימין ועל שמאל. הכריעה לטבח כמה אלפי נפשות מישראל במדינות באֶהמען שפאניא ופורטו־גאל משם נשאה רוח עריצים, רוח סועה וסער קטב המלאה חמת היעזואיטים, אשר היו למפגע ליהודים תמיד למדינת פולין, והתגלגלה כדור על ארץ רחבת ידים עד בואה לליטא ועריה, וינהרו אליה המונים וידי העם היתה במעל להתגולל על היהודים ולכלות חצי חמתם בם וקנאתם כי קשתה מאד.

מושלי הארצות מעולם בידעם כי עלילת שקר היא ותנופת שוא. עמדו תמיד לימין היהודים, וההמון הואיל הלך אחרי היעזואיטים אשר נצבו לעומתם לאַמת את העלילה לבלי שמוע בקול מושל ומלך.

גם זו העיר ראזינאי לא נחה שקטה מחמת המציק כי יצא השטן ממחבואו להחרידה בלילה אחד בעלילה הבדויה אשר התעללו בנו שונאינו, ובקנאתם השליכו ילד נוצרי מת מושרט בבשרו שריטות הרבה במערת הבית אשר להר״ר ישראל בה״ר שלום *) וממחרת התנפלו על הבית וילכו הלוך וזעוק: הוא הילד אשר שפכו היהודים את דמו ללוש בו את המצות לחגם" והתואנה הזאת אשר נעשתה בצדיה מידי חרשי משחית הקמים עלינו, היתה למפץ וכלי זעם לעשות העיר למהפכה, רבים הוגשו לנחושתים ואסורים בזקים ישבו בבית כלא, רק בעלי הכסף עשירי העם הגינו עליהם בכספם לבלתי כרוע תחת אסיר. אבל מה? רכושם היה להם לשלל כמעט באין אומר השב, וכשלש שנים משנת ת״ז עד שנת ת״ך היתה העיר נצורה במצור ותחת שואה התגלגלה

*) הבית עם המערה אשר בו עודנו עומד על תלו בראזינאי ויהי למורשה לבית הרה״ג הנודע לתפארה מ׳ גרשון במ׳ יעקב ז״ל זאקהיים וצאצאיו, ומפי בנו הישיש מ׳ אריה ליב נמסר להרה״ג מ׳ בנימין וואָלף אבד״ק יעקאטערינאסלאוו כי הגאון המפורסם מ׳ יוסף קאצינעלינבויגען אבד״ק בריסק והגליל בנסעו בכל שנה ליריד זעלווי היה מתכוין לשבות בראזינאי והיה אוכל סעודה שלישית בבית הזה לזכרון המאורע מאבותיו הקדושים זצ״ל.

לרגלי ענוי הדין שנמשך זמן כביר, ומועד מועדים חלפו באין קץ ותקוה לאסירי עני וברזל, והעיר ראזינאי נבוכה.

הימים האלה היו בימי יאהן קאזימיר השני, הוא היה תחלה קארדינאל הפאָבסטע ברומי, ומלך על פולין וליטא בשנת ת"ח היא שנת 1648 למספרם עד שנת תכ"ח. בימיו היתה גם גזרת ת"ח ופשטו הקאזאקים על ליטא בשנות תי"ד ותט"ו. והיעזואיטים פרצו בארץ וישלחו חצי קנאתם ביהודים, בהסיתם בם את עמי הארץ בעלילותיהם. וקאזימיר כי אבה ללכת בדרך המלכים אשר לפניו שהיו על היהודים למחסה, והאצילים והעם לא שלטו בם שלטת. לא עצר כח, כי בהיותו עוין את קארל מלך שוועדין היו ימיו מכאובים וכעס ולא ידע מנוחה, והיעזואיטים חורשי און וקוצרי עמל, אשר לבם היה רק רע על היהודים הפכו את לב העם מקצה בעלילות הדם אשר הסיתום בם. ולא נתנו גם מדרך כף רגל ליהודים לבוא אל המלך וע"כ בכל משך שלש השנים אשר חפצו בני העיר ראזינאי למצוא משפט בבית המלך מגינם ומשגבם לא יכלו למצוא עזרה בצרה למו. ומאת היעזואיטים היתה נסבה להיות שופטים אכרים מדלת העם ובקנאת הדת ושנאת היהודים הוציאו בחלקלקות וחנף משפט כרצונם.

מקץ שנת תי"ט הגיעה השעה לשום קץ ותכלה למשפט עיר האומללה, אשר התפרפרה בין מות לחיים, אז התאספו האכרים מראזינאי וסביבותיה לשבת בסאות למשפט, המונים המונים נהרו אל עמק יהושפט, הוא עומק המשפט אשר יהרוצו על מעשה העלילה אשר היתה עד הנה בלשכת החשאים, השופטים גזרו אומר: „מות יומת הרוצח אשר רצח נפש הילד לו נודע מי הכהו, אך באשר נעלם ולא נודע עפ"י החקירה והדרישה מי הוא יאשם יהודה! כי נחשד בראשונה" וע"כ הוציאו לראש משפט כי יקחו שנים אנשים מראשי עדת ישראל בראזינאי להמיתם והם ישאו את עון כולם*) כה סרו מני דרך, נטו מני אורח השופטים ההם ובמשפטם זה טמנו גאים פח לרגלי טובים השנים מו"ה ישראל ומו"ה טובי' שנאחזו במצודה, כי גדולי העיר וראשיה היו, וכן היו בעיניהם.

הקדושים האלה יצאו כהולך בחליל לקראת גזר דינם וצדקו עליהם דין שמים בשמחה וקבלו וקימו לתת נפשם כופר העם למען הצילו ממהומת מות וכליון חרוץ „האח! הנה מה טוב גורלנו! אף נחלת שפרה לנו" אמרו איש אל אחיו „כופר נפשנו נתֵּן להחיות עם רב" ובלב מלא רצון ורגש קודש הכינו עצמם בקדושה ובטהרה להוציא להורג נפשם להציל העדה מרעתה, לתת חייהם במחיר כל בני העיר, גם נשאו כפיהם השמימה לאל הדורש דמי עשוקים, כי ירצה דמם כקרבן כליל לגונן על העיר העלובה, אשר לא תבאנה תואנות שקר ועלילות שוא בשעריה, ולא יוסיפו עוד בני עולח לענותה מעתה ועד עולם.

משפט הנועד על הקדושים הוגבל לעשותו ביום הששי יום שני של ראש

---

*) ישנה משפחה בראזינאי אשר אנשיה יקטפו מיד המות בטרם הגיעם לשנת השלשים בערך, והאגדה אומרת כי מוצאם מזרע השופטים שהיו בימים ההם ע"כ לא יחצו ימיהם — והמאמין יאמין.

השנה שנת ת"ך. ביום הקדוש אשר כל באי עולם יעברו לפני שופט כל בשר כבני מרון. עברו קדושי עליון אלה כשיות נאלמות, לטבח הובלו בידי שופטיהם כח אחרי שפכם שיחם זו הפלה לה', מה נורא היה המחזה האיומה הזאת! אימה גדולה וחשכה נפלה על פני כל העם, ויחרד לבם לקול יוצא ממעמקי לב, כל קדושי עליון ישמיעו הגיון פרידתם מכל בני חלד, ויציאתם מן העולם להתהלך לפני ה' באור החיים.

הם אך כלו את תפלהם, והשופטים העריצים נגשו אליהם להוציאם להורג, וקול ענות נשמע ממרגיזי אל „הנה בידכם טובכם ואשרכם! תנו דתכם מחיר הייכם ותנצלו„חלילה! חלילה לנו מבגוד בה' אלקינו ובנחלת קדשנו" ענו ברגש קידש „סורו! סורו קראו למו „טוב לנו להיות קרבן כליל כשה לעולה מהסתפח בנחלת זרים" ויצא הקדוש מו"ה ישראל ראשון לטבח בקדשו שם ה', ובצאת נשמתו באחד אמר לו רֵעו מו"ה טוביה „אשריך ישראל! וטוב לך" נשמע מלשון הקודש מ' ישראל לוחכת את העפר כמשיבה ועונה לר' טוביה „גם חלקך בחיים רעי! עמדי לחיי העולם הבא".

אבות לבנים יגידו זקני עירנו יספרו לנו, כי אחרי שנהרגו הקדושים האלה הגיעה פקודת הממשלה העליונה להניחם בחיים. אבל! לא כן חפץ ה', כי יקר בעיניו המותה לחסידיו, ובבר יצאה הגזרה מלפניו שיקבלו עליהם את הדין, ורוכב ערבות שש ושמח בבוא אליו נפשות צדיקים אלה לדבקה בו ולזכות את בניהם אחריהם ואת כל יושבי עירם כי יגינו בצדקתם עליהם.

אחר הדברים האלה התעורר הרב הג' מ' שמעון בן הקדוש מו"ה ישראל הי"ד ויסדר נוסח סליחות לאמרו בבתי כנסיות דראזינאי ביום הכפורים בכל שנה, ותקן הזכרה לנשמות הקדושים, כי יפקדו בכל שנה בימי הזכרת נשמות המתים שנהגו בכל תפוצות ישראל, ולתקופת השנה למיתתם הוא יום השני של ראש השנה, וכן נוהגים בראזינאי עד היום בביהמ"ד לח"ק גחש"א וביהמ"ד של ר' גרשן זקהיים שאחד ממשפחת הקדוש יושב על הבימה ומסדר ההזכרה בניגון מיוחד, וביוה"כ יאמרו הסליחות כל המתפללים בביהמ"ד לח"ק גחש"א ובביהמ"ד של ר' גרשון נצר מיוצאי חלצי הקדושים, זכותם תעמוד להציל מכל אסון יהודא וישראל, עד המתים יחיה אל, יקומם בנין אריאל, ובא לציון גואל.

סליחות הכתובים על קלף בכתב אשורית בבהמ״ד דראזינאי.

נדבת האלוף מו״ה יוסף ב״מ צבי זצ״ל בשנת לסדר ופרט ויהי ה׳ את יוסף ויהי איש מצליח לפ״ק (תפ״ד) פה״ק ראזינאי.

סליחה על הקדושים

שהיה עלילת שקר על כלל הקהלה בקהלהנו ק״ק ראזינאי ונבחרו למיתה שני אנשים צדיקים וטהורים, והלכו לעולמם עבור כלל הקהלה, הלא המה מוהר״ר ישראל ומוהר״ר טובי׳ ונתנו ראשם ע״י הסרדיוט בערב שבת יום שני דראש השנה ת״ך לפ״ק, ויצרור בצרור החיים נשמתם עם נשמות אברהם יצחק ויעקב, ואל שדי, יאמר לצרותינו די, כפי שהבטיחו בעודם חיים להתפלל לפני ה׳ שאחר מותם עד עולם לא תהי׳ שום עלילה בקהלתנו. — ואומרים זו הסליחה במוסף יום כפור אחר הסליחה אלקים אל דמי לדמי, וקודם הסליחה אמוני שלומי ישראל לזכור עקידתם בבכי׳ ובשברון לבבינו, ותקבל ברחמים וברצון את תפלתם ותפלתנו, ולא יהי׳ שוד בגבולותינו, ונזכה במהרה לביאת משיחנו, זכותם יעמוד לנו ולבנינו עד עולם אמן.

סלח לנו אבינו, כי ברוב אולתנו שגינו, מחל לנו מלכנו, כי רבו עונינו.

אל ארך אפים אתה, ובעל הרחמים נקראת, ודרך תשובה הורית, גדולת רחמיך וחסדיך הזכור היום ובכל יום לזרע ידידיך, תפן אלינו ברחמים, כי אתה הוא בעל הרחמים, בתחנון ובתפלה פניך נקדם, כהודעת לענו מקדם, מחרון אפך שוב, כמו בתורתך כתוב, ובצל כנפיך נחסה ונתלונן, כיום וירד ה׳ בענן, תעבור על פשע ותמחה אשם, כיום ויתיצב עמו שם, תאזין שועתנו ותקשיב מנו מאמר, כיום ויקרא בשם ה׳ ושם נאמר:

ויעבר ה׳ על פניו ויקרא, ה׳ ה׳ אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקה, וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו, סלח לנו אבינו כי חטאנו, מחל לנו מלכנו כי פשענו, כי אתה ה׳ טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך.

עד אנה ה׳ תשכחנו נצח, עד אנה תסתיר פניך ממנו, עד מה ה׳ תאנף לנצח תבער כמו אש קנאתך, קומה ה׳ אל יעוז אנוש ישפטו גוים על פניך קומה ה׳ באפך הנשא בעברות צוררי, יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך.

כרחם אב על בנים כן תרחם ה׳ עלינו, לה׳ הישועה על עמך ברכתך סלה, ה׳ צבאות עמנו משגב לנו אלקי יעקב סלה, ה׳ צבאות אשרי אדם בוטח בך, ה׳ הושיעה המלך יעננו ביום קראנו.

סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה ושם נאמר: ויאמר ה׳ סלחתי כדברך.

הטה אלקי אזנך ושמע פקח עיניך וראה שוממותינו והעיר אשר נקרא שמך עליה, כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים, אד' שמעה אד' סלחה אד' הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלקי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך.

אלהינו ואלהי אבותינו

עד אנה השכחנו לנצח, עד אנא תסתיר פניך ממנו, עד מה תתאנף לנצח תבער כמו אש קנאתך, קומה אל יעוז אנוש ישפטו גוים על פניך, קומה באפך הנשא בעברות צוררי, יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך.

כרחם אב וגו'

(מיוסד על סדר א"ב ובסופו חתום שמעון חזק*)).

אנא אדון העולמים פועל פעלת בימי קדם תרע לאומים, ועתה הסתרת פניך היינו נאלמים ונכלמים, מה רבו צרי קמים.

בשנת כאבי נעכר בלבי, קמו עלי אויבי צרי סביבי, טמנו לי פח עלילת שקר לאבד טובי, אם יש מכאוב כמכאובי.

גויות פגרים מתות החזיקו, ובבשרם שרטו שרטת וידברו ברע ימיקו, הנה היהודים האומללים דם חללים ישתו ימצו יריקו, ובילדי נכרים יספיקו.

דבר בליעל העלילה שלש שנים נמשכה, אמרנו כי היתה הרוחה, כי ארכו הימים וחמת צוררינו שככה, והנה אימה חשכה.

הן אויבנו פלילים הצר הרשע רע ובער, ואתו אחזת מרעים פריץ חיות חזיר מיער, מקצה שלש שנים באו פתע כסופה וסער, למשפט את אויבים בשער.

ויועדו יחדו בשבוע שלפני ראש השנה, הרשעים ההפכים משפט ללענה, וישפטו משפט מעוות ומקולקל אשר לא היה כהנה, כל שמעיו אזניו תצלנה.

זד רשע רע ובליעל, שפט למראה עיניו בלא עדים בלי מרד ובלי מעל, להשקינו סף רעל, לשפוך דם נקי וצדיק מה פעל.

חבלי רשעים משפט המעוות גמרו, ולאויבינו מתקוממנו אמרו, שני יהודים כטוב בעיניכם לכם ברו, ויקחו להם אנשים מכל אשר בחרו.

טובים השנים נאחזו במצודה, הקדושים מוה' ישראל ומהו' טובי' הרמר מתוך העדה, והאנשים האלה ראו גזרה חרב חדה, אבל לא נפלה עליהם חרדה.

ידם תקעו זה לזה בחייהם הנעימים והנאהבים, ונשבעו להיות חלקם בחיים שוים, חזק ונתחזק בלב שמח להיות קרבים, ונהי בעינינו כחגבים.

כמוני כמוך לקרבן לה' עצמנו נעשה, על גופינו לא נחמול ולא נכסה, וימעט בעינינו מהיות משה, ותחת כנפות אל נחסה.

---

*) נדפס (באיזה שינוים) על פי העתקה כת"י על קלף הנמצאת באספת כת"י רמא"ל פרידלאנד.   ש.

לז ללז בבית מאסרם אמרו, לחזק לבביהם נתאמצו ונתאזרו, על קדוש השם חרפו נפשם ולמות הערו, רעיך אל מה יקרו.

מאשר יקרת בעיני נכבדת, אחי רעי חביבי, היש עם לבבך כאשר עם לבבי, לב אמיץ וחזק כארי ולביא, וראה אם דרך עצב בי.

נמסרו להרג והוציאו הקדושים שני בדי ארון, ביום הששי והכינו מטבח כמו לבני מרון, חמת ה׳ יצאה אף וחרון, וישקד ה׳ על הרעה שנת שלמים ביום הזכרון.

סר מר המות ברחוב הקריה, ויתודו ויאמרו חטאנו ליה וזה פריה, שם שמים קדשו כחנניה מישאל ועזריה, לא ראה כאלה עין כל בריה.

ענו ואמרו אל הסרדיוט הרף ממנו מעט האבח, למען היות לנו כמו שעה רווח, ונתן לה׳ קדושה ושבח, הקדיש ה׳ קרואיו הכין ה׳ זבח.

פי צדיק יהגה ונשלמה פרים, תיקר לה׳ מיקר כרים, נפלה נא בידך יוצר הרים, ואל תתן נפש חסידיך בידי אכזרים.

צעקו הקדושים לאלהי תרשישים, עליך הורגנו כגדיים ותישים, דמעותנו בנאדך תשים, וחוסה על זרעינו זרע קדושים.

קודש ישראל ראשית פשט צוארו, ולא פנה אל רהב, צעק שמע ישראל ה׳ אלהינו בכל נפשו אתו אאהב, וישלח את ידו הסרדיוט הנצב אחר הלהב, ונרוץ גולת הזהב.

ראה בהשחית הקדוש מוה׳ טובי׳ וצעק אשריך ישראל אשריך, כי קדמת להעדר על עדרי חבריך, ותכנס ראשון לאור באורך, ואני אבוא אחריך.

שאג גם חוא בכל פה ולשון, שמע ישראל נצורי כאישון, קפץ לקדש השם ויחטאהו כראשון.

תמימים זבחי שלמים האלו, אראלים צעקו והילילו, שני זתים נכרתים יחדיו אומללו, נהפכו כמו רגע ולא חלו.

שומו שמים וזעקו לפני שוכן רומה, על דם נפשות נקיים צדיקים אשר לא עשו מאומה, אשר שופך בעלילת שקר ומרמה, ואין אתנו יודע עד מה.

מחמדנו ומאודינו מאז התחילה העלילה, תמיד נצלו אותנו אויבינו במצולה, הם לריק כחינו ומאודנו כלה, ומראיהן רע כאשר בתחלה.

על אלה יצריח אף יריע, כי הגדיל אויב להריע, בחורי ישראל הכריע, אל נקמות ה׳ אל נקמות הופיע.

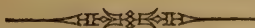
והשב שבעתים אל חיקם, ותמוד להם במלואת ספקם, ושלם להם גמולם ליום נקם, ה׳ אל תשיבנו ריקם.

נקום לעינינו נקמת דם עבדיך, אשר שופך כשור פר, ולארץ לא יכופר בקהל קדושים אמונתיך, אמנה ופרפר, בפורפריך, מלא גוית לאין מספר.

חברים הקדושים מוה' ישראל ומהו' טוביה יחדיו כשני תאומי צביה, והיו תאומים למעלה מבני עליה, אנא גדול העצה ורב העליליה.

זכרה נא לטובה אל נורא נורא עלילה, זכות הקדושים לנו לסליחה ולמחילה, ותחיש לנו הישועה והגאולה, האזינה אלהי יעקב סלה.

קרב חזון צופיך והיה בית יוסף להבה, ותבעיר העיר דנהבה, ואת עירך ציון ברצונך היטיבה, השיבנו ה' אליך ונשובה.

תולדות הרב הקדוש מוהר"ר ישראל הי"ד בהחבר ר' שלום זצ"ל.

דור הראשון

להקדוש ר' ישראל שלשה בנים:

א) הגאון המפורסם מוהר"ר מנחם נחום ז"ק אב"ד בק"ק פילא ופלאצק, הי' תלמידו של הגאון המפורסם ברורו מוה' יצחק ב"מ אברהם אבד"ק לויצק, ווילנא ופוזנא. ואח"כ נעשה חתנו בתתו את בתו מרת רייזיל לו לאשה, גם היה חברו של הגאון מוה' יצחק בנימין וואָלף בעהמח"ס נחלת בנימין כי כן קורא הגאון מ' יצחק מפוזנא בחסכמתו על הספר הזה בשנת א'מ'ת' להמחבר „תלמידי, ובהסכמת הג"מ מנחם נחום עליו בשנת ב'א'מ'ת' מבואר שהיו שניהם חברים, תלמידי חותנו הגאון מ' יצחק הנ"ל ובאעה"ח „הצעיר מנחם נחום בלא"א הקדוש מוה' ישראל הי"ד זצלה"ה ז"ק חוב"ק פילא חתנא דבי נשיאה אב"ד דמדינת פולין גדול" היא פוזין, מפילא נתקבל לאב"ד ור"מ בק"ק פלאצק כמבואר בפנקס א' דראזינאי (דף קנ"ו) שבא האלוף התורני כמהר"ר אהרן אברהם בהמנוח הרב הגדול כמהר"ר נחום זצ"ל ר"מ ואב"ד דק"ק פלאצק למכור חלק ירושתו בעזבון הקדוש מ' ישראל זצ"ל (הנזכר להלן) מיום מותו ומקום קבורתו אין אתנו יודע, כי בעיר פלאצק אין פנקס משנים קדמוניות מפני שנשרפו ספרי זכרונותיהם במוקד העיר, ורק ספר זכרון עשו להם אז הזקנים שבאותו הדור בני ח"ק גחש"א ממה שהעלו על זכרונם למען הזכיר נשמותיהם של הצדיקים, ובו נכתב הקדוש מ' ישראל בלי שם אביו, אולם רבם הגאון מ' נחום איננו בס' הזכרון שם. ע"כ נראה שהיה חי אז ערנה ונפטר אח"כ במקום אחר קודם לזמן י"ז סיון תנ"א הנכתב בפנקס ראזינאי שבא אז בנו למכור חלק ירושתו שמה. —

ב) הרב הגדול האלוף מהר"ר שמעון זצ"ל, חבר סליחה והזכרה על הקדושים המועתקות למעלה ואותיות שמו בראשי החרוזים עליהם — היה אלוף ומנהיג הקהלה בראזינאי, גם ישב ברד"ת עם הגאונים הרבנים מבריסק וראזינאי וחתום עמהם בפנקס א' של הקהל דראזינאי בשנת תל"ז בדף מ',

בשנת תמ"ב בדף קכ"ט, ובשנת תנ"ב בדף כ"ח ע"ב, — נפטר לפני שנת תנ"ח, כי בפנקס א' דף ל"ג ע"ב בחודש סיון תנ"ח מתואר גבול מקום בבהכ"נ שם „סמוך לאשת המנוח מ' שמעון בהקדוש" — אשתו כתובה בפנקס ב' דראזינאי בהתמנות גבאית בשנות תע"ג ותע"ד „אלמנת ר"ש בהקדוש" ובשנת תע"ה בשמה „אסתר אלמנת ר' שמעון בהקדוש" ונפטרה ט"ז שבט הק"ב *) (ופנקס ה"ק אשר בראזינאי).

ג) הרב הגאון המפורסם מהר"ר **שלום** זצ"ל אב"ד בק"ק בירז והגליל במדינת זאמוט. כן חתום בשו"ת כנסת יחזקאל סי' ס"ד בתשובתו ח"י אייר תפ"ד על שאלת מחותנו הגאון מ' יחזקאל זצ"ל קאצינלינפויגין בסי' ס"ג „שלום ז"ק אבד"ק בירז והגליל" ושם הוא קורא את הגאון מ' יונה „מורי ורבי"— בנראה הוא הגאון מ' יונה הלוי אבי הגאון מ' הלל אבד"ק ווילנא—ובסוף סי' ס"ז מסיים הכנ"י „אם יסכימו הגאונים המאורות הגדולים כו' ו ש ל ו ם בתורתו, אשרי יולדתו. המה המאורות הגדולים אשר במדינת זאמוט כו' „ובשו"ת מקום שמואל מוזכר הג"מ שלום כמה פעמים עי"ש בשאלה י"ב. ובתשובות המחבר להגאון מו"ה שלום מסי' נ"ב עד סי' ס"ב יפקדנו בכבוד גדול. — אשתו היתה בת הגאון הישיש המפורסם מ' משולם זלמן מירלש ניימארק אב"ד דק"ק אה"ו והגאון חכם צבי שנשא את אחותה הי' גיסו. וכן כתב החכ"צ בשו"ת שלו בסי' ק"ח, ק"ט וק"י „מה"ה גיסי הש"י במדינת ליטא" ובשלשה תשובות שהשיב לו חתם „גיסך צבי אשכנזי ס"ט".

נפטר בערך שנת תפ"ה, כי בשנת תפ"ו חתם בנו הגאון מ' ישראל אב"ד דק"ק זאבלודאווי בהסכמה ע"ם זרע ישראל בהוספות אותיות „זלה"ה" על שם אביו.

דור השני

להג"מ **נחום** בן ובת **):

א) האלוף התורני מוהר"ר **אהרן אברהם** מטיקטין. מוזכר בפנקס א' דראזינאי דף קנ"ו בזה"ל: עדותינו נאמנה איך שבא לכאן האלוף התורני כמהר"ר אהרן אברהם בהמנוח הרב הגדול כמהר"ר נחום זצ"ל ר"מ ואבד"ק פלאצק יצ"ו. גברא וטסקא בידו זכיות מאביו המנוח ז"ל שיש ליורשיו חלק שליש בכל הנחלאות שהניח „אביו הקדוש מ' ישראל הי"ד דהיינו הקרקע באורך וברוחב מן האלוף מהר"ר משה בהר"ר שמעון עד הבית שדר בו לע"ע

---

*) משנות חייה אשר האריכה מ"ד שנים אחר מות אישה ניכר שהיתה אשתו השניה.

**) בת שאינה ידועה בשמה, וכנראה היתה נשואה להרב מ' חיים בן דודה הגאון מ' שלום ז"ל, ולזאת בא הרב מ' ישראל בהר"ר חיים בחתימו של הסכמתו לספר עמודי בית יהודה בשם „נין ונכד להגאון מ' יצחק מפיזנן" ולהרב מ' חיים היה עוד בן בשם „יצחק" על שם אא"ז ר' יצחק מפיזנא.

האלוף מהר"ר יחיאל במ' שמעון יצ"ו גזר ואמר עלי ח"מ האלוף המרומם הרב המופלג אב"ר ור"מ דכאן, להכריז בב"ה שלשה פעמים שכל מי שהוא רוצה לקנות חלק שליש של יורשי המנוח הנ"ל יבוא להאלוף כמוהרר"א אברהם הנ"ל לקנות ממנו, וכל מה שיעשה יהיה עשוי, ולא יעלה על לב אדם לקנות מאיש אחר, והכרוז הנ"ל יהי' נרשם בפנקס הקהל, בכן עשיתי והכרזתי בב"ה שלש פעמים באסיפה. והאלוף הרורני כמוהר"ר שמעון בהק' לא היו מצוי בביתו לעת הזאת בשעת הכרזה עד אחר נסיעתו של כמה"ר אהרן אברהם הנ"ל ועד ככלל היום יום הששי י"ז סיון תנ"א לפ"ק—אחרית ימיו, שנת מותו ומקום קבורתו נפקדו ממנו ולא נמצא גם בפנקס טיקטין זכר למו. —

להרב ר' **שמעון** ארבעה בנים:

א) הרב מוהר"ר **צבי הירש** ז"ק, מוזכר בענין מכירת חנות בפנקס א' דראזינאי דף ל"ה ע"ב בשנת תנ"ה. ודף קנ"ח ע"א ע"ד גבולי חנות בשנת תנ"ח, ובפנקס ב' בהערכות דשנת תס"ב „מהר"ר הירש במהרר"ש בהקדוש". אשתו מ' דינה היתה בת הגאון מ' אליעזר ליפמאן אבד"ק חעלמא בהגאון מוה' ישראל היילפרין אבד"ק קראטאָשין.

ב) הרב האלוף מוה' **משה** ז"ל, ח"י בפנקס א' דראזינאי דף כ"ט בט"ו אלול שנת תנ"ב „משה בלא"א מוהר"ר שמעון ז"ק" ובחודש טבת שנה זו חתם „משה ז"ק" הוא היה מחותנו של הגאון מוהרר שלמה מזאלקיווי. כמבואר בפנקס א' דראזינאי דף ר"ב בזה"ל: בס"ד היום יום ג' י"ב כסליו תנ"א לפ"ק הלוו המנהיגים יצ"ו שט"ח בח"י ע"ם שבעה מאות ז"ה בלא דת"נ להמרומם הרב נר"ו (הוא הגאון מ' שלמה שהי' אז אב"ד שם) בעסק שידוך שנעשה למז"ט עם בן האלוף מהר"ר משה בהר"ר שמעון וכנגד זה נתן המרומם הרב נר"ו שט"ח בח"י להאלופים המנהיגים יצ"ו לפצות את המנהיגים כו' עי"ש. —

ג) האלוף מו"ה **יחיאל** ז"ל אלוף וראש בראזינאי בשנת תס"ט, ומנוי בין הדיינים בשנת ת"ע, והוא מוזכר בפנקס א' שם דף קנ"ו בנוסח ההכרזה המועתקת למעלה, ובדף מ"ז ע"ב שנתן פטור להקהל כ"ח סיון ת"ס, ובפנקס ב' דף כ"ב שנדב טס של כסף לבהכ"נ. ח"י בפנקס א' שם בשנת הס"ה דף נ"ב ע"ב, ובדף ס"ט ע"ב ובפנקס ב' דף כ"ב ע"א ודף כ"ו ע"א ודף ע"א ע"ב בשנות תס"ט ות"ע. נפטר קודם לשנת תע"ב כי בההערכות משנה הזאת והלאה כתובה בפנקס „אלמנת ר' יחיאל".

ד) הר"ר **ישכר בער** ז"ל, ח"י „ישכר בער בהר"ר שמעון ז"ק" בפנקס א' דראזינאי דף צ' בשנת תקי"ב, ודף צ"ב שנת תק"ו. ובפנקס ב' מ"ב ע"א שנת תצ"ב ודף צ"ד שנת תקי"ב, ושם דף ק"כ נאמר שגם הוא נדב טס של כסף לבהכ"נ, נפטר ט"ז אייר הקי"ז (פנקס ח"ק גחש"א שם).

להגאון מ' שלום שני בנים ובת אחת:

א). הרב הגאון מוה' ישראל ז"ק היה אב"ד בק"ק זאבלודאווי ושם בשנת תפ"ו ט"ו אלול הסכים ע"ס זרע ישראל וחדושי אגדות להרב מ' ישראל במ' בנימין אבד"ק הרימלב ובשנת תפ"ח כ"א אלול ע"ס דברי הברית על התורה להג"מ אברהם צבי הירש מנאווידבור [1]) בו בשנה נתקבל לאב"ד בק"ק בירז ושם בפנקס נמצאה ח"י בשנת ת"ך על עסק ד"ת של העיר בירז עם העיר פאקראי בזאמוט, יש לו תשובה בס' לחם מנחם [2]) להרב מ' מנחם מענדל ר"מ בק"ק פוזנא — אשתו היתה בת הגאון האלהי מוהר"ר יוסף יאסקי אבד"ק הובנא (ס' שלמי שמחה על האשר"י).

ב) הגאון מוהר"ר חיים ז"ק אב"ד דק"ק בירז והגליל אחר פטירת אחיו הגדול מוה' ישראל ז"ל, התימת ידו בפנקס שם שנת תק"ה בעסק ד"ת בירז ופאקראי שהי' שם שנית.

ג) אשת הגאון הגדול המפירסם מוה' דוד זצ"ל קאצינלינפוגין היה לאב"ד בק"ק קידאן והגליל על כסא אביו הגאון הישיש מ' יחזקאל זצ"ל בעהמח"ס כנסת יחזקאל. מים יחזקאל ולחם יחזקאל אחרי אשר אוה למושב לו באה"ו, ח"י בפנקס המדינה בועד מיר ה' כסליו תקי"ב „דוד קאצינלינפויגין אבד"ק קידאן ומדינת זאמוט" ובפנקס קידאן [3]) מן חצי סימן תע"ח עד אלול הק"ט פעמים הרבה, גזר גודא רבא על דוברי עתק נגד הגאון ר"י אייבשיץ בשנת תקי"א (ס' לוחות העדות) אזן וחקר ותקן תקנות הרבה. וכל בני הגליל חלו למשמעתו, נפטר בערך שנת תקט"ז, —

דור השלישי

להרב מ' צבי הירש שני בנים ובת אחת:

א) הרב מוה' חיים ז"ק, נמנה לדין בראזינאי בשנת ת"צ וח"י בפנקס שם כמה פעמים עד שנת תצ"ז.

ב) הרב הג' מוה' אליעזר ליפמן ז"ק, היה דין גבאי ונאמן בראזינאי וחתם כמה פעמים בשני הפנקסים שם משנת תק"ו עד תקכ"ד, נפטר ז"ך אייר תקכ"ה ואשתו מ' נחמה נפטרה י"ט כסליו תקל"ג (פנקס ח"ק שם).

ג) ה' ביילא אשת האלוף התורני מהר"ר אברהם במהר"ר ארי' ליב פאלאק — נראה כי יצא חוטר מגזע הגאון מ' אברהם פאלאק ר"מ ואבד"ק לובמלא שהי' חתן הגאון מ' יצחק בצלאלש מלודמיר והסכים על הרפסת ס' מתנות כהונה על מדרש רבה — הי' קצין אלוף ודיין בראזינאי ורשום בפנקס

---

[1]) נדפס בזאלקווא תפ"ט .fol ונמצא בקהלת משה א. ל. פרידלאנד אות ד'. ש.

[2]) מס' לחם מנחם נדפסו רק ב' דפים בסוף ספרו צנצנת מנחם, ברלין ת"פ .fol הנמצא בקהלת משה אות צ'. ש.

[3]) הפנקס מגליל קידאן נמצא כת"י באספת כתבי יד רמא"ל פרידלאנד. ש.

שם שנדב טס של כסף לבהכ"נ נפטר י"א שבט תפ"ו ונתנו דמי קבורתו ששה פעמים ח"י זהובים (פנקס ח"ק שם) ואלמנתו מ' ביילא כלכלה את עזבונו בפאר וכבוד ובסכומים גדולים שנתנה לצרכי העיר וצדקה לעניים כאשר היה בחיי בעלה, היא נמנית בין הגבאיות שם, ונפטרה ביום ה' ט"ז מנחם אב תקי"ט (פנקס הח"ק שם).

להרב מ' משה ז"ק שני בנים:

א) הרב מוה' שלום ז"ק, היה ש"ץ ודיין בראזינאי ונמנה בין הפקודים גם לשארי התמנות, נערך בפנקס ההערכות משנת תס"ג עד שנת תע"ח וח"י בפנקס א' שם בשנת תע"ט, ובפנקס ב' בשנת תע"ז „שלום במ' משה ז"ק" — נפטר פתאום ך"ב טבת תפ"ו, ואשתו מרת רחל נפטרה ח' אדר תפ"ו (פנקס ח"ק שם).

ב) הרב הגדול אלוף וראש ודיין מוה' יששכר בער ז"ל (אולי זה הוא חתן הגאון מ' שלמה ז"ל מזאלקווי) ובשנת תקכ"ט והק"ל נתמנה לראב"ד ודיין קבוע בראזינאי, חתם בפנקס א' שם בשנת תק"ט (דף צ"ז ע"ב) ובשנת תק"י (דף צ' צ"ב) ובפנקס ב' שנת תקי"ח (דף נ"ח).

למהר"ר יחיאל שני בנים:

א) הרבני מוה' שלום חתום בפנקס השני דראזינאי (דף קצ"ו) בשנת תצ"א „שלום במהר"ר יחיאל ז"ק".

ב) הרבני מוה' נחמן ז"ק, נערך איזה שנים בהערכות (פנקס ב' דראזינאי) ובשנת תס"ט ותע"ד היה גבאי.

למהר"ר יששכר בער בן:

הרבני מוהר"ר שמעון ז"ק, ח"י בפנקס א' דראזינאי שנת תפ"ב (דף קל"ב) ובפנקס ב' בשנת תצ"ז, נפטר ז"ך אדר תקי"ג (פנקס ח"ק שם).

להגאון מ' ישראל ז"ק בן אחד ושתי בנות:

א) הרב המאה"ג מוהר"ר דוד אב"ד בק"ק אמדור, חתם ראשונה על התקנות שנעשו בועד אמדור ו' שבט ת"פ „דוד הוא הקטן במוא"א הרב הג' מ' ישראל נרו חפ"ק אמדור" (פנקס ראזינאי הראשון דף קמ"א) הסכים ע"ס וזאת התורה *) בשנת תע"ד, ועל ספר דברי הברית על התורה להרב מ' אברהם צבי הירש בה"ה מ' מאיר מנאווידבור בשנת תפ"ח בטו"ב אלול, ואחריו בא גם אביו בהסכמתו א"ך אלול וכתב שם „דברי בני הרב הגדול נר"ו אין צריכין חזוק".

ב) אשת הרב המאוה"ג מוה' צבי הירש ברודא אבד"ק זאבלודאווי ונתקבל לק"ק לאזדיי. הסכים ע"ס דברי הברית ב"ך אלול תפ"ח וז"ל: „אעיד

---

*) בשם „וזאת התורה" לא נודע לי ספר נדפס. ש.

לי שני עדים נאמנים ה"ה כבוד מו"ח הרב המאוה"ג המפורסם מ' ישראל נר"ו וגיסי חביבי הרב המופלג מוהר"ר דוד נר"ו אשר נתנו עדיהן וכו' וחתם „צבי הירש במוהר"ש ברודא חופ"ק זאבלודאווי ומצ"פ לק"ק לאזדיי" ובהקדמת ס' שלמי שמחה מבואר שנתקבל אח"כ לראב"ד בק"ק הוראדנא *).

ג) אשת הרב הג' מוה' מאיר בהגאון מ' אריה ליב אבד"ק וויטעבסק הבא לתולדותיו במשפחת ראפפורט.

להג"מ חיים ז"ק שלשה בנים:

א) הרב הגאון מוהר"ר ישראל אבד"ק בירז והמדינה **) בן חתם בהסכמתו על ספר עמודי בית יהודא ב"ך כסליו בשנת א'ל' ח'י' ז'ך' וא'מ'ת לפ"ק (תקכ"ג) נפטר הקל"ח בבירז.

---

*) בספר בית יעקב (ד' ירושלים תרמ"ד) כתוב שהרב מ' צבי הירש שהסכים ע"ס דברי הברית בשנת תפ"ח הוא בן הג"מ שלום בהרב מ' יוסף בהרב מ' חיים בהגאון מ' אברהם ברודא והר"ר צבי הוא חתן הג"מ ישראל אבד"ק זאבלודאווי בן הג"מ שלום ברוסקעס אחיו של הגאון בעל מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע ,וכל דבריו לא יתכנו, כי הבעל מג"ש נפטר בשנת ת"ח, והג"מ אברהם ברודא נפטר בשנת תע"ז (עיין להלן) איך אפשר שאחת מנשי דור השלישי להבעל מג"ש תהי' נשואה להר' צבי ברודא שהיא דור חמישי להג"מ אברהם ברודא אשר חי כשבעים שנה לאחר הגאון בעל מגיני שלמה, גם אי אפשר להיות אשר בשנת תפ"ח כעשר שנים לאחר מות הג"מ אברהם ברודא יבא דור חמישי לו בהסכמה על ספר דברי הברית, וההסכמה הזאת היא שהטעתו להמחבר ס' בית יעקב, כי חשב שהחתום עליה „צבי הירש במוהר"ש ברודא" הוא במוה' שלום אבל נראה שהר"ת במוהר"ש הם במוהר"ר שאול, והר"ר צבי ברודא הוא אח להגאון מ' אברהם במ' שאול ברודא, וזה הרצ"ה היה חתן הרב מ' ישראל אבד"ק זאבלודאווי בן הג"מ שלום מבירז בה"ק מוה' ישראל מראזינאי כמ"ש בדעת קדושים.

**) עיני הקורא תחזינה מישרים בדור השני והשלישי אשר לפנינו, שבני הגאון מ' שלום אבד"ק בירז המה האחים הגאונים הר' ישראל והר' חיים, שהיו שניהם ג"כ רבני בירז, הראשון נתקבל בבירז אחר מות אביו ז"ל, והשני בא אחר אחיו למלאות מקומו, וכי גם להג"מ חיים היה בן בשם ישראל שהיה ג"כ אבד"ק בירז, ואשר להג"מ ישראל הלזה לא היה כלל אח בשם חיים. ולפי"ז נבין לאשורו מה שכתוב בק"נ (דף 211) „הרב מ' משלם זלמן אבד"ק פאקראי בן הרב הגאון המפורסם מוה' חיים אבד"ק בירז ואחיו הוא הרב הגאון המפורסם החו"ב מ' ישראל אב"ד דק"ק בירז והמדינה ואביהם הגאון מ' חיים כו'" שהמאמר ואחיו כו' נמשך למעלה אל הרב מוה' משלם זלמן דפתח מינה ולא להגאון מ' חיים אבד"ק בירז דסליק מיניה, כי אביהם של אלו היינו של הג"מ חיים ואחיו הג"מ ישראל, לא ר' חיים הוא כ"א הגאון מ' שלום וכן תעיד ג"כ ה"י הג"מ ישראל בהסכמותיו ע"ס ח"א וע"ס דברי הברית בשם אביו „ישראל באאמ"ו ה"ה מ' שלום זלה"ה" אמנם בעל שה"ג החדש שגה בזה. וע"כ קרא במערכת גדולים אות ח' בשם הרב מ' חיים אבד"ק בירז בן הג"מ חיים ז"ל ללא אמת, אך בכה שסיים בעל ק"נ „ואביהם הג"מ חיים הוא נין ונכד להג"מ יצחק אב"ד ור"מ דק"ק פוזין" ותמך יהדותיו ע"ס עמודי בית יהודא לא דק כי כן כתוב שם „הראשון במעלה החזיק על ידי הגאון המפורסם החו"ב מ' ישראל נר"ו אב"ד דק"ק בירז והמדינה נין ונכד להגאון מ' יצחק זלה"ה אב"ד ור"מ דק"ק פוזין" וברורים הדברים שנאמרו רק על הגאון מ' ישראל, אשר אמנם כן היה נין ונכד להג' מ' יצחק מפוזין מצד אמו. אך לא על אביו הגאון מ' חיים ז"ל.

ב) הרב הגדול מוהר"ר **יצחק** ז"ק אב"ד בק"ק פאסוואל בזאמוט.

ג) הרב המופלג הישיש הנבון ובקי ישר לכת שר ונגיד בישראל מוה' **מיכל זלמן** ז"ק אב"ד דק"ק פאקראי, ולבסוף עזב את הרבנות ותקע אהלו בווילנא, שם הקדיש ימיו להורה ולחכמה עד זקנה ושיבה, ובעל קרי' נאמנה העתיק מפנקס דקלויז הישן בווילנא שטר צואתו אשר הרים נדבה על קניות ספרים לקלויזין ולצדקה גדולה ובקור חולים. נפטר לעולמו ביום י"ג אדר שנת תק"ס לפ"ק, כן חרות על מצבתו המועתקת בק"נ (דף 211), אשתו הרבנית מרת שפרינצא בת הרב מ' שמחה הכהן ראפפורט נפטרה בווילנא ך"ד אייר תקס"ב לפ"ק (אבני קודש 50 ועיין בדף).

להגאון מ' **דוד קצינליפויגין** חמשה בנים:

א) הגאון הגדול המפורסם מוהר"ר **אברהם** קצינלינפויגין אב"ד בק"ק סלוצק ובריסק והגליל, בסלוצק הסכים ע"ס שו"ת בית אברהם להג"מ אברהם הכהן אבד"ק טרלא בשנת תק"ו, וע"ס שערי בנימין להר' בנימין זאב אשכנזי. ובועד מיר חתם להסכים על החרם נגד מהר"י אייבשיץ בשנת תקי"ב „הוב"ק סלוצק" וע"ס בית יעקב אש על איוב שנדפס בפפד"מ שנת תקכ"ה**) ובהיותו בבריסק הסכים ע"ס סדר הדורות ד' קארלסרוהא בשנת תקכ"ה, וע"ס באר מים לש"ב הר"מ מטיקטין נכד המג"ש בשנת תקכ"ו, וע"ס מאיר נתיב בשנת תקכ"ז, ועל סדור התפלה להגאון מ' ארי' ליב עפשטיין מקיניגסבערג בשוק זעלווי בשנת תקכ"ח, ע"ס ככב יעקב להר' יעקב אבד"ק לויצק, וע"ס תפארת ישראל להג"מ ישראל יפה משקלאב בשנת תקל"ג, ע"ס מצמיח ישועה על המרדכי, ע"ס באר אברהם על יו"ד להר' אברהם דוב אבד"ק אורלא, וע"ס גבעת שאול למחותנו הגאון מ' שאול אב"ד דק"ק למאז בשנת תקל"ד, ע"ס עטרת יוסף להרב מ' יוסף אבד"ק ליסקאווי בשוק זעלווי בשנת תקל"ו, וע"ס שלמי שמחה למחותנו מ' יהודא ליב אבד"ק זאגר בשנת תקמ"ז, אשתו היתה בת הג' מ' יוסף ב"ר אלי' עטקעס מווילנא*) ובהיותו בשנת תפ"ז בבית חמיו ראה את הגר"א בילדותו כבן ז' שנה ויקחהו ויוביל אותו לאביו לקידאן (עלית אליהו), מנוחתו בק"ק בריסק דליטא וזמן פטירתו לא נודע על בירור כי נמחקו האותיות על מצבתו ולא ניתנו לקרות, אך מהספדו שנשא עליו הרב מ' אליעזר הלוי דרשן ורב דקלויז בק"ק פינסק הנדפס בספרו ריח השדה בשקלאב שנת תקנ"ה

---

*) ע"ס בית יעקב אש שנדפס תקכ"ה אינו מבואר הזמן כתי שנתנו ההסכמות עליו. אך מזה שכתוב בעיר תהלה (דף ל') שנתן הג"מ אברהם הסכמתו ע"ס מים עמוקים בשנת תק"ך מבריסק נראה שהסכמתו ע"ס בית יעקב איש שחתם עליו „חוב"ק סלוצק" נתנה עוד קודם לשנת תק"ך.

**) ביחס המדפיס את ספר מגלת איכה החדש בסופו נאמר שאשת ר' אברהם קצינלינפויגין אבד"ק בריסק היתה בת הג"מ שמחה הכהן ראפפורט אבד"ק לבוב. ואולי כדבריו כן הוא בזווג שני.

נראה שנפטר קודם לשנת תקנ"ה, ומזה סתירה למ"ש בעיר תהלה (דף ל') שהיה ר' אברהם אבד"ק בריסק עד שנת תקס"ו ובכלל.

ב) הגאון מוה' משלם זלמן קצינליפויגין אבד"ק קידאן והגליל וחתום בפנקס שמה בשנות תקי"ח תק"ך תקכ"ב ותק"ל, הסכים ע"ס בית יעקב אש שנדפס בפפד"מ שנת תקכ"ה, וע"ס תפארת ישראל להג"מ ישראל יפה משקלאב בשנת תקל"ג.

ג) הגאון מו"ה יואל קצינלינפויגין אבד"ק שינאווי יארטשוב והרובשוב, הסכים ע"ס אסיפת יהודא הנדפס בפפד"מ תקכ"ג, אשתו יארא היתה בת הג"מ חיים הכהן ראפפורט אבד"ק לבוב בעהמ"ח שו"ת ר"ח הכהן ושם סימן ק"ג ק"ד שתי שאלות מהג"מ יואל חתנו הלזה. —

ד) הגאון מו"ה ישראל קצינלינבויגין אב"ד בק"ק קלווריעוו וק"ק ווילקא-ווישק בפולין ואגפיה, הסכים על פירוש שה"ש להרמב"ן בשנת תקכ"ב, וע"ס חובת הלבבות עם פירוש נאדר בקודש שנדפס בשנת תק"ן בהוראדנא.

ה) הגאון מ' שלום קצינלינפויגען אבד"ק אשאטיז (ס"ס מגלת איבה החדש).

דור הרביעי

להרב מ' אליעזר ליפמן ז"ק בן אחד ושתי בנות:

א) הר' יעקב ז"ק נפטר בחיי אביו י"ב בסליו תק"ד (פנקס ח"ק דף צ"ז ע"ב).

ב) מרת דינה אשת הרב מ' יעקב ב"מ לוי בעל חדושי מהר"י הי' דיין בראזינאי וח"י בפנקס שמה (דף קנ"ח) בשנת הקנ"א — נפטרה ו' ניסן תקמ"ז (פנקס ח"ק שם).

ג) מרת יוכבד אשת הרב הגדול מוה' יעקב ב"מ אליעזר סו"ד ומ"ץ בק"ק פינסק, וח"י בפנקס ראזינאי בשנת ת"ך.

להר' אברהם במהררל"פ שני בנים ובת אחת:

א) האלוף התורני הראש הג' המופלג מוה' אריה ליב ז"ק, הי' פרנס ומנהיג הקהלה בראזינאי כמה שנים וח"י בפנקס שם פעמים הרבה, ובפנקס ב' (דף קט"ו ופ"ז) שנת תק"ט חתם „ז"ק" מקום הראשון בביהמ"ד אצל ארון הקודש הי' להרב אב"ד והשני למענהו (פנקס ח"ק שם) „ונראה שהי' עוסק בחכמת הקבלה, כי בפנקס שם מבואר שהשאילה לו הח"ק ספר עץ חיים להאר"י כתב יד יקר מאד (שהי' עוד בימינו בביהכ"נ דראזינאי), ונתן משכון ע"ז שט"ח ע"ס מאה זה"" והחזיק אותו משנת תק"ז עד שנת תק"ט. — בשנת תק"ח נתנה לו חזקה להתפלל לפני התיבה ביום ב' דר"ה יום היא"צ של הקדושים וגם ביוה"כ (פנקס ב' דף קמ"ב) נפטר בש"ק ב' סיון תקמ"ח ונקבר למחרתו, ואשתו מ'

חי' בת מ' טובי' הכהן נפטרה ר"ח סיון תקנ"ג ונקברה אצלו ומצבתם חקוקה על אבן אחת (אבני קודש 2).

ב) האלוף פרנס ומנהיג מוה' אברהם שנולד אחר מות אביו ונקרא בשמו היה מראשי ודייני ראזינאי משנת תקי"ז עד תקמ"ז ונפטר ט' טבת תקנ"ד (אבני קודש 3), אשתו מ' ביילא היתה בת הגאון מ' דוד מפראג אב"ד דק"ק ברעזי.

ג) אשת האלוף פרנס ומנהיג מוה' ארי' ליב במ' אברהם מטיקטין ועל מקומו יבא לבית אבותיו בשנת תק"ב בא לגור בראזינאי ככתוב בפנקס גחש"א שם (דף ר"ז) שנתקבל באהבה וכבוד לח"ק ח"י חשון תק"ב שנת בואו לשם, הי' קצין וראש בראזינאי ונמנה כמה שנים בין הדיינים שמה.

להר' שלום בר משה בן ובת:

א) הרבני מ' אלי' ז"ק, הי' חוכר בראזינאי בשנת תע"ח (פנקס ב' דף מ"ד) ח"י בפנקס שם (דף קנ"ה) בשנת תפ"ו „אלי' במ' שלום ז"ק" נפטר ד"ו כסליו תצ"ו (פח"ק דף ע"ג).

ב) מרת ליפשא אשת מוה' אהרן מוזכרת בפנקס א' דראזינאי (דף ס"ב) בעסק שט"ח ובהערכות בשנת תע"ג, ובעלה הי' מהדיינים בשנת תע"ח.

להג"מ הירש ברודא שני בנים:

א) הרב מוה' אברהם אבלי מטעלש, חתם בפנקס קידאן בין המנהיגים בועד הגליל שהי' בק"ק ריטאווי זיי"ן שבט תקכ"ב „אברהם בהרב הגדול מ' צבי הירש ברודא זלה"ה" ומוזכר בהקדמת ספר שלמי שמחה לחתנו הרב מ' יהודא ליב אבד"ק זאגר.

ב) הרב מוה' יוסף חתם בועד גליל קידאן ח' שבט תקל"ח „יוסף בהרב הגדול מוהר"ר צבי הירש זצלה"ה ברודא מקעלם".

להג"מ יצחק ז"ק מפאסוועל שלשה בנים ובת אחת:

א) הגאון מ' צבי הירש ז"ק אב"ד בק"ק פאלאצק ושקוד עד שנת תקמ"ח.

ב) הרב מוה' זכרי' מענדל ז"ק בא בשנת תקמ"ד עה"ח בפנקס רש"ד *) על החומשים עם תק"ס.

ג) הרב מוה' אשר ז"ק בעיר סאמאוו, חתם גם הוא בפנקס רש"ד בשנת תקמ"ד.

ד) אשת הגאון מוה' יהודא ליב ברודא.

---

*) פנקס החתומים ממדינת רוסיא, ליטא ופולין על החומשים (עם ביאורו ותקון סופרים שהיה בדעת הר' שלמה דובנא להדפיס), נמצא כעת כתב יד באספת—פרידלאנד. (ראה: בן גרני, ברשימתי קהלת משה אות ב'). ש.

להרב מוה׳ משלם זלמן ז״ק שני בנים:

א) הרב הגדול ונודע בשם מוה׳ אשר ז״ק בווילנא, מצבתו המועתקת בס׳ קריה נאמנה תהן עדותה על גודל ערכו בתורה ובעבודה כי יקרא „איש אלקים קדושים" נפטר כבן ששים ושש על פני אביו ביום א׳ י״ז מנחם אב שנת והמשרה לפ״ק.

ב) הרה״ג המפורסם מוה׳ ישראל ז״ק וקהיים חתן הקצין המפורסם מ׳ אברהם אבא סאלאווייציג בקאוונא.

להגאון מוה׳ אברהם קאצינלינפויגין שבעה בנים:

א) הגאון מוה׳ מנחם נחום קצינלינפויגין אבד״ק בירז והגליל[1].

ב) הגאון הצדיק מוה׳ יוסף זצ״ל קצינלינפויגען אבד״ק בריסק והגליל, הסכים באלול תקל״ח על ספר פני אריה ובט״ו אלול תקמ״ז ע״ס הלכה פסוקה על משניות בהיותו על יומא דשוקא בזעלווי, בשנת תקמ״ב היה בתור עובר אורח בקידאן ובא עה״ח י״א אדר בפנקס שם ליתן עוז ותעצומות לכל הנעשה בועדי הגליל אצלם ולקיים את הכל בחותמו[2].

ג) הגאון מוה׳ יחזקאל אב״ד דק״ק סיסלעוויץ, הסכים ע״ס מראות הצובאות להג״מ משה זאב אבד״ק ביאליסטאק.

ד) הגאון מוה׳ יואל אבד״ק קאמיראווקי, נתקבל לחברה בבריסק ך״ב אדר א׳ תקמ״ו (ע״ת 125).

ה) הגאון מוה׳ דוד קצינלינפויגין אבד״ק וואלקוויסק וסו״ד בק׳ בריסק הוא כתב הקדמה לסדור על קלף אשר בביהכ״נ דק״ק בריסק (מכתב הג״מ מאיר יונה בס׳ ע״ת)[3].

ו) הגאון מ׳ משה קצינלינבויגין.

ז) הגאון ה׳ אפרים קצינלינפויגין בסיסלעוויץ.

להג״מ משולם זלמן קצינלינפויגין שני בנים ובת אחת:

א) הגאון מוה׳ מנחם נחום קצינלינפויגין אבד״ק קידאן והגליל חתם בפנקס קידאן משנת תק״ל עד שנת תקל״ח, ובפנקס שקוד בשנה ההיא, הסכים

---

[1]) אשתו מרת רחל היתה בת הגאון מוה׳ יצחק הלוי הורוויץ אבד״ק גלוגא ואה״ו בהגאון מ׳ יעקב יוקל אבר״ק בראדי גלוגא ואה״ו בהגאון איש המופת מוה׳ מאיר הלוי הורוויץ אבד״ק טיקטין בהגאין מוה׳ שמעלקא אבד״ק טארני בהר״ב מ׳ יהושע הארוך בהגאון החסיד מ׳ פנחס הלוי הורוויץ מקראקא גיסו של הרמ״א (סוף מג״א החדש).

[2]) אשתו מ׳ עכסה היתה בת הגאון מ׳ שמחה הלוי אבד״ק סלאנים, שיבוא זכרו בהרה״ד ונפטרה ביום א׳ ב׳ אדר ראשון תקל״ב.

[3]) אשתו היתה בת הרב מ׳ יהודא ליב אבד״ק זאגר בהג״מ שמחה טיקטינד נכד הג״מ נחמן סירקין אבד״ק בריסק נכד הב״ח (בס׳ שלמי שמחה).

על ספר תפארת ישראל להג"מ ישראל יפה משקלאב שנדפס בפפר"מ תקל"ד *).

ב) הגאון מו"ה מרדכי קצינלינבויגין, חתום בס' לוחות העדות עם חכמי לובלין.

ג) מרת בת שבע אשת הגאון מ' נתן נטע ראבינאוויץ אבד"ק ראסיין בזאמוט.

להגאון מ' יואל אבד"ק שינאווי בן:

הרב מוה' דובעריש קצינלינפויגין, הוציא לאור ס' מים יחזקאל לאביו זקנו הגאון מ' יחזקאל בשנת הקמ"ו בפאריצק [1].

דור החמישי

להרב מ' יעקב במ לוי בן:

הר"ר משה דיין בראזינאי חשוב ונמנה בהתמנות שם (פנקס ב' דשם).

להרב מ' יעקב סו"ד בן:

הרב המאה"ג המפורסם בחריפות הישיש מ' אליעזר בעהמח"ס משנת דראב"י על הש"ס, נולד לאביו ז' טבת בשנת תק"ד, ובשנת תקל"ד בהיות לו שלשים שנה נסמך מהגאון ר' רפאל האמבורגער שהי' אז אב"ד בפינסק מקום מגורי אביו, אשתו הראשונה היתה בת הגאון המקובל מ' יצחק אייזיק אבד"ק פינסק שנהרג במסע לכפר להיות סנדק ונהפכה עליו העגלה וימת, ובמות עליו אשתו הראשונה נשא את בת הגביר הצדיק מ' נחום גרייעווער בסלאָנים ויגר שם. ושם שקד על התורה וחבר את חבוריו ויחי שבע ושמנים שנה, וישב אל האלהים בעשרה בטבת שנת תקצ"א בעיר סלאָנים, (כ"י נכדו הרב מ' שלום מרובזעווויץ).

להאלוף מ' אריה ליב ז"ק שני בנים ושתי בנות.

א) הרב הקצין המפורסם מוה' יעקב ז"ל זקהיים, היה ראש ודיין וגבאי בראזינאי וח"י על הקנות הקהל בפנקס ב' שמה (דף מ"א) נפטר ז"ך כסליו תקס"ז, (אבני קודש 4) אשתו מ' גוטא בת מ' יצחק נפטרה ט"ו אלול תקפ"ט (פנקס ח"ק שם).

---

*) הוא ס' תפארת ישראל שנדפס בפ"פ דאדר תקל"ד (נמצא בקהלת משה). ובראשו הסכמות רבות (הנוגעות גם לס' אור ישראל ראה ברשי' קהלת משה אות א' № 473).
ש.

[1]) אשתו מ' יענטע מענצי עמדה לימינו להמציא מעות להוצאות הדפוס (הקדמה לס' מים יחזקאל);

ב) הישיש וצדיק מפורסם מו"ה **טוביה** ז"ל זאקהיים, היה מראשי מנהיגי ראזינאי ודיין כמה שנים שם, סוחר מפורסם בימי נעוריו, אך בחצי ימיו עזב מסחרו והניח כסף מלא לכלכל שארית ימי חייו, ויישב לפני ה' על התורה ועל העבודה גם היה בעל מדות תרומיות ורודף צדקות. נפטר ו' שבט תקפ"ב. (אבני קודש 5), אשתו מרת חנה היתה בת הרב הישיש מ' יוסף ז"ל מפרוזין חתן הגאון מ' שמואל שיק אבי הגאון מ' חנוך העניך שי"ק אב"ד בק"ק פרוזינא ושקלאָב—ונפטרה כ"ה אלול תקע"ו (אבני קודש 6).

ג) מרת וויכנא אשת האלוף מוה' זאב וואלף במ' יחיאל מראשי עיר ראזינאי. נפטרה ט' ניסן תקס"ט.

ד) מרת מינדל היא היתה אשתו הראשונה של הרב הגדול מוה' צבי הירש ס"נ בווילנא.

להאלוף מ' **אברהם** ב"ר אברהם שלשה בנים ושתי בנות:

א) הרב הגדול המפורסם בתורה ובחסידות מו"ה **צבי הירש** זצ"ל ס"נ בווילנא נפטר בשם טוב ך"ב טבת תקפ"ה בו ביום שנפטר שם הגאון מ' שאול קצינלינפויגין שיבוא זכרו בדור הזה להלן. אך פטירת ה"ר הירש קדמה. ע"כ העסקו תחלה בקבורתו ולזכרו הוקמה מצבת אבן (אבני קודש 59), אשתו הראשונה מ' מינדל היתה בת דודו הר' אריה ליב ז"ל והשניה מרת לאה בת הגאון מ' חיים אב"ד בק"ק זיטל שיבוא זכרה במשפחת היילפרין.

ב) הרב הגדול הגביר הצדיק מוה' **שמואל** זצ"ל בעיר מילאט[1]).

ג) המופלג מו"ה **מנחם מענדיל** ראש ומנהיג בראזינאי עד שנת תקמ"ה. נפטר ג' אב תקפ"ח[2]).

ד) מרת חשא אשת הרב מוה' **יעקב** בהרה"ג מוה' יהודא הלוי אשכנזי, מנהיג ראש ואלוף בראזינאי[3]).

ה) מרת יסכה אשת הראש פרנס ומנהיג מ' מנחם מנלי במ' מיכאל. ראש דיין וגבאי ברוזינאי משנת תקל"ג עד תקנ"ה (פנקס הקהל שם) נפטר ער"ח אלול שנת תקנ"ז (פנקס ח"ק שם).

להרב מ' **אברהם אבלי ברודא** בת:

מרת פעסא אשת הרב המאוה"ג מוה' **יהודא ליב** אבד"ק זאגר בעהמ"ח ספר שלמי שמחה על האשרי (שם בהקדמה).

---

[1]) אשתו היתה בת הרב הגביר הגאון ומקובל מוה' ישראל הלוי ז"ל הורוויץ במילאט, אשר בנסעו לעיר ראזינאי הכיר שם את ה"ר שמואל בעודנו נער כי יגדל ויהיה לשם ולתהלה ויקחהו אתו למילאט ויהי לו לאב ולחותן.

[2]) ולו היו שתי נשים הראשונה מ' יוכבד נפטרה ד' שבט תקנ"ד, והשניה מ' חיה בת מ' אריה ליב הכהן נפטרה ז"ך אלול תקפ"ז (פנקס הח"ק שם).

[3]) הובא לבית האסורים ע"ד עלילת דם והבטחת הקדושים לפני מותם ליוצאי הלציהם

להרב מ' צבי הירש ז"ק משקוד שני בנים:

א) הרב החריף מוה' משלם זלמן ז"ק.
ב) הרב המאה"ג מוה' יצחק ז"ק אב"ד דק"ק שקוד משנת תקמ"ח עד הקס"א ונח"י בפנקס שקוד „יצחק בהרב המנוח מ' צבי ז"ק חופ"ק שקוד ואגפי"".

להג"מ יהודא ליב ברודא בן ובת:

א) הרב החריף מו"ה משה אברהם ברודא.
ב) אשת הגאון הצדיק מוה' שלמה בהחסיד מ' גרשון מלובלין בהג"מ אברהם אבלי היה אב"ד בק"ק פאסוועל, פומפיאן, אבאלניק ואניקסט ושם נפטר בשנת הקס"ו כי בשנת ההיא חתם בנו הגאון ר' אבלי בהוספת מלת „הכ"מ" על שם אביו בתשובתו להגאון מ' חיים מוולאָזין, והיא בכ"י עד היום.

להרב מ' אשר במ' משולם זלמן זק בן:

הרב מוה' יעקב ז"ק בווילנא. חתם על צואת הרה"ג מ' נח בלאך מווילנא ה' תמוז תקס"א „יעקב במ' אשר ז"ק זלה"ה".

להר' ישראל זקהיים בקאָוונא בן:

הנגיד המופלג מוהר"ר בנציון ז"ק בקאָוונא ושם מ"כ.

להג"מ מנחם נחום קצינלינפויגין אבד"ק בירז שני בנים:

א) הרב הג' מוה' משלם זלמן קאצינלינפויגין, היה אב"ד בגליל קידא וחתם בפנקס שקוד בשנת תקל"ח.
ב) הרבני מוה' זאב וואלף קאצינלינפויגין, נפטר י"ב תשרי תק"ז בסלוצק (פנקס הח"ק שם).

להגאון מ' יוסף אבד"ק בריסק ארבעה בנים:

א) הגאון מ' שמחה קאצינלינפויגין אב"ד בק"ק זאבלודאָווי.
ב) הגאון הצדיק מו"ה שאול קאצינלינפויגין בווילנא, חבר הגהות על הש"ס ונדפסו שם. הסכים ע"ס שלמי שמחה בשנת תקמ"ז, ועזר בהוצאות להביא לביה"ד את הס' שבט מיהודא על משלי בשנת תקס"ג להרב המ"מ מפאלאצק כן הסכים ע"ס עמוד הימני בשנת תקס"ט, על שו"ע הגר"א בשנת תקע"ט, וע"ס נפש החיים להגאון מו"ה חיים מוולאָזין בשנת תקפ"ד, נפטר בווילנא ך"ב טבת תקפ"ה, ויקונן עליו הגאון מ' אברהם אבלי אבד"ק חערסאָן בהספדו שנדפס בספרו בית אברהם *).

כי ישתטחו על קבריהם. היא שעמדה לו להצילו מרעתו שחקר הדובס סאפיהא בחכמתו את דבר העלילה לאמתה וישלחהו לחפשי.

*) ונדפסו עליו הספדים בספרים רבים, וקינות במחברות מיוחדות: א) אבל כבד

ג) הגאון הצדיק מוהר"ר ארי' ליב קאצינלינפויגין אב"ד בק"ק בריסק, הסכים ע"ס שלמי שמחה שנדפס בווילנא תקס"ה, ועל הירושלמי שנדפס בקאפוסט בשנת תקס"ח ועל המהר"ם שיף שנדפס בפאריצק תק"ע. ועל תרגום רב יוסף על דברי הימים שנדפס בווילנא תקע"ה, על המגיני ארץ שנדפסו בלבוב תק"פ, ע"ס אגודת אזוב להג' משה זאב בשנת תקפ"ה, ועל פירושי אדר"ן להר"א בן אברהם שנת תקצ"ג הלך למנוחת עולם ביום א' י"ב אב תקצ"ז ומ"כ בבריסק.

ד) הרב החסיד המקובל מוה' משלם זלמן קאצילינפויגין בלובלין, חתם בפראנוטראנט על החומשים עם תקון סופרים להרש"ד ח' אב תקמ"ד ונפטר בימי עלומיו ח' אדר תקמ"ו בלובלין (אבני קודש 42).

להר' אפרים קאצינלינפויגין בן:

הרב מוה' אברהם בסיסלעוויץ, מופלג בתורה ובעושר ובכבוד והאריך ימים (מכתב הג"מ מאיר יונה בס' ע"ת).

להג"מ מנחם נחום אבד"ק קידאן בן:

הגאון מוה' משה מרדכי קאצינלינפויגין אבד"ק קידאן והגליל, ח"י בפנקס שם משנת תקמ"ד עד תקנ"ה, הסכים ע"ס שער הרחמים להמ"מ מפלאצק בשנת תקמ"ג וחתם גם בפנקס שקוד בתקנות הגליל כמה פעמים.

להג"מ מרדכי קאצינלינפויגין שני בנים:

א) הגאון מוה' דוד אב"ד בק"ק ווילקי במחוז קאָוונא.

ב) הגאון מוה' נחום אב"ד בק' ווילקי.

להג"מ נתן נטע ראבינאוויץ בן:

הרה"ג המפורסם מו"ה דובער אב"ד בק"ק ראסיין בזאמוט.

דור הששי

להרב הג' מ' אליעזר גראייווער חמשה בנים ושתי בנות:

א) הרב המופלג מו"ה יצחק אייזיק נולד לאביו מאשתו הראשונה ונקרא בשם אבי אמו.

מאת אד"ם הכהן לעבענזאהן, ברשי' קהלת משה № 35. ב) נבעת שאול מרצ"ה לקא"ב, ברשימתי ק. מ. אות ג' (המוכן לבוא בדפוס). ש.

ואלה בני אשתו השניה:

א) הגביר הגאון מ' **זלמן** רוויזאס בשקלאב [1].

ב) הרב החריף הצדיק מוה' **איסר** בשקלאב נקוב בשם ר' איסר קישעס [2].

ג) הרב החריף מו"ה **צבי הירש** בסלאָנים.

ד) הרב הגאון החריף מוה' **פנחס** בווילקאמיר *).

להר' **יעקב** זקהיים שלשה בנים:

א) הנגיד הנכבד מוה' **אברהם** בראזינאי.

ב) הגביר המפורסם י"א ואוהב צדקות מיה' **גרשון** ז"ל זקהיים בראזינאי, בנה בהמ"ד בחצרו שם, ונחלת הקדושים עם המערה אשר ממנה יצאה העלילה למורשה ביד נכדיו עד היום, נפטר ט"ו אב תקצ"ה (פח"ק שם) ואשתו מ' אסתר בת ר' צבי הלוי נפטרה ך"א אלול תרט"ו (פח"ק שם).

ג) הרב המופלג מו"ה **ישעיה** זקהיים בטיקטין, אשתו מאטיל היתה בת הג"מ זאב גאלדע.

להר' **טוביה** שלשה בנים וארבעה בנות:

א) הרב הגביר הנודע בשערים מופלג וי"א נדיב ושוע מוהר"ר **יוסף** זצ"ל זקהיים בווילנא, ראוי היה האיש הזה שיקבע בספר פרשת גדולתו ומעשיו אשר עשה, אין די באר צדקות פזרונו בישראל, גם אשתו הצדקנית ונדיבה מרת ר ח ל ז"ל היתה לו לעזר ויעזרו שניהם ברוח נדיבה ויד רחבה לכל אנשי משפחותם, השיאו בניהם ובנותיהם לפי כבודם, לבד מה שנתנו בקביעות בכל שנה לכל קרוביהם לפי ערכם, ואין איש יודע כמה זולת הישיש וי"א מ' אליעזר משה עפשטיין ז"ל שעל ידו היה שולח מכספו לקרוביו בראזינאי, אף הוא ראה כמה פעמים עיני ר' יוסף נוזלות דמעה מרוב צערו, כי בצרת קרוביו לו צר, ובתתו להם היה שמח שמחה גדולה. —

קבע מקום להפלתו ערב ובוקר וצהרים בבהמ"ד אשר הכין לו בחצרו, ולא עבר יום שלא למד תורה עם רבו הקבוע לו, על שלחנו היו מסובים תמיד אורחים הגונים עד שמנה עשר איש ויותר, ואשתו השניה מרת פ י י ג ל ז"ל חלקה בעצמה מנות לכל אורח בכבוד ויקר. וקבלה את כל אחד בסבר פנים יפות, וזה השלחן אשר לפני ה' במקום המזבח בזמן הזה. —

---

[1]) גיסו של הרה"ג מוה' פנחס רוויזאס ויחדיו למדו תורה כמה שנים בחדר סגור ומסוגר ואחר מות אשתו הראשונה נשא בזקנותו את ה' מיניא בת אחיו מ' יצחק אייזיק ונסע עמה לארץ הקדושה, ואחר היותו כשנה תמימה שם נפטר, (מב"י הרב מ' שלום מרובזעוויץ).

[2]) הוא התענה ארבעים שנה יום יום ולא אכל דבר מן החי ואף בהיותו סוחר לייפציג לא זז מהנהגותיו, אליו נהרו כל הסוחרים אשר היה להם דבר בין איש לרעהו ולו שמעו ויחלו, וכאשר הורה להם כן קבלו לעשות.

*) ה) מרת ח י ה אשת הרב הגביר מוה' מ ש ה מייזל מהורדאק.

ו) מרת י ו כ ב ד אשת הגביר הצדיק מ' גרשון ז"ל מגזע הגאון בעל פנים מאירות.

כל גדולי ווילנא חלקו לו כבוד ויקר, והגאון מוה' יצחק מוולאזין זצ"ל היה בא להתיעץ עמו בעניני הישיבה ואה"ק וחפצי הכלל, ויאהבהו מאוד על יראתו תומתו וצדקותיו, גם האיש משה הצדיק השר מונטיפיורי ואשתו הצדקנית מרת יהודית ז"ל באו לשחר את פניו בהיותם בשנת תר"ו בווילנא.

האריך ימים יותר משמנים שנה, ובמותו ראו רבים ובפרט אוהבו הגאמן הרב המאה"ג המפורסם מו"ה זלמן זאב מ"מ ומ"ץ בווילנא את הכתוב בפנקסו שפזר לצדקה יותר מששים אלף רו"כ מלבד אשר לא באו בכתובים, זכותו תעמוד לכל יוצאי חלציו ושמו ינון לכבוד ולתפארת, נפטר בווילנא בעשרים לחודש אדר השני שנת תר"ח, אשתו הראשונה מרת רחל נפטרה שם ז"ך אדר תקע"ו, והשניה מרת פייגל נפטרה בביאליסטק ביום ג' ג' סיון שנת תרכ"ד לפ"ק. — (אבני קודש 57, 60, 68).

ב) הנגיד המופלג מו"ה **ישראל** ז"ל זקהיים, היה סוחר נכבד וידע פרק בשיר להתפלל כל ימיו בבהכ"נ דראזינאי ביום היא"צ של הקדושים ולהזכיר נשמותיהם ברגלים וביוה"כ נהוג מאז מקדם. —

ג) הנגיד מו"ה **ארי' ליב** ז"ל זקהיים.

ד) מרת ב י ל א אשת הר' מאיר ליב הכהן בלידא, נפטרה יו"ד אלול תק"ע (פח"ק בראזינאי).

ה) הגבירה הצנועה וחכמה מרת ה נ ל י אשת הג' מוה' יעקב פאלאק במינסק.

ו) הצנועה מרת ח י ה אשת הגאון המפורסם מוה' **ישראל** במוהר"ר חיים היילפרין *) תלמיד הגאון מוה' מנחם אליעזר בהגאון בעל עטרת ראש, הי' אב"ד בק"ק אלקניק ראזינאי ומינסק ושם נתן הסכמתו על ספר יהגה חכמה, וע"ם אדר"ן עם שני פירושים להר"א בן אברהם בשנת תקצ"ג. —

ז) הצנועה מרת ט ו י ב א אשת המופלג ונגיד מ' חיים הלוי עפשטיין נכד הפרד"ס.

להאלוף מ' **זאב** בר יחיאל בן:

מוה' **יחיאל**, נולד בשנת תק"ל בראזינאי ונפטר בן ע"ד שנה יו"ד אדר שני שנת תר"ג (פח"ק שם).

להרב מ' **צבי** הירש מווילנא שני בנים:

א) הרב הגאון הגדול צדיק מפורסם שב וישיש מו"ה **יוסף דוד** זצ"ל אב"ד בק"ק זיטיל וק"ק מיר **), יש תשובה ממנו בס' „גליא מסכת" להגאון מ'

---

*) בהקדמת הגדה דמש"א כתוב כי ר' חיים היילפרין הי' אח להגאון הצדיק ר' בעריש היילפרין מ"מ בלובלין שהיה תלמיד הגאון ר' רפאל מהמבורג ואח"כ גם תלמיד הגר"א בעל אחות אמו והתיחש עד הגאון בעל סדה"ד ע"ש.

**) תולדות הר"י דוד כתובות בס' גן פרחים ח"א (מאת ר"מ ראבינאָוויץ).

ש.

דוד מנאווהרדק, הסכים ע"ס שאגת אריה שנדפס בסלאוויטא הקצ"ג, ע"ס מאורי אש למוהר"א שיק י"ב סיון תקצ"ג, על מדרש אשר הנחלים למוהר"א שיק וע"ס אדר"נ עם שני פירושים להר"א בן אברהם בשנת תקצ"ג — נודע ביהודא ובישראל גדול שמו, וכל צדקותיו ותעניותיו אשר התענה בחייו גלוים וידועים ליושבי ק"ק מיר, והאריך ימים הרבה, אשתו מרת מלכה היתה בת הגאון מוה' משה מקלעצק. —

ב) הרב הגדול ומפורסם מוה' הירץ ז"ל שמש ונאמן בווילנא. —

להרב מ' שמואל במילאט ארבעה בנים:

א) הרה"ג ומפורסם בתו"יח פזר הון רב לצדקה מוה' מיכאל ז"ל הורוויץ במילאט, ושם אשתו דבורה בת הצדקנית מרת שרה ממעזיריטש בת הגאון מ' יהושע אב"ד בק"ק פינסק שיבוא זכרו בהרחבת הדעת.

ב) הרה"ג המפורסם מוה' אליהו הורוויץ, אשתו היתה בת הגאון מ' אליעזר אבד"ק הלוסק, ועל מקומה תבוא לבית אבותיה בהרחבת הדעת להלן.

ג) הרה"ג החו"ב מוה' ישראל הורוויץ במילאט.

ד) הרה"ג החריף מו' רפאל הורוויץ אשתו היתה בת הרב הג' מ' אלי' בהרה"ג מוה' שמשון איסרלש בסלוצק, (אבני קודש 12, 13).

להישיש מ' מענדל שלשה בנים:

א) הר' יחיאל נתקבל לח"ק גחש"א בראזינאי בשנת תק"מ (פח"ק שם).

ב) הרב מוה' שלמה דיין בעיר מילאט.

ג) המופלג וי"א מוה' שמעון במילאט.

להר' יעקב הלוי שלשה בנים:

א) הרב המפורסם מוה' משה הלוי זקהיים.

ב) הפרנס מוה' דוד הלוי זקהיים.

ג) הנגיד מ' יהודא ליב הלוי זקהיים.

לר' מנחם מנלי שני בנים:

א) מוה' שלמה מכונה רשב"ם בהוראדנא, ושם אשתו יחנה בת מ' נח מסלוצק נפטרת בראזינאי שנת תקנ"ג (פח"ק שם).

ב) מו"ה יעקב נפטר ז' אב תקע"ג ואשתו קריינא נפטרה ט"ו כסליו תקס"ה (פח"ק שם).

להרב מוה' משה אברהם בן ובת:

א) הרב מו"ה זאב וואלף ברודא.

ב) אשת הצדיק המפורסם המאה"ג חו"ב בכל חלקי התורה בנגלה ובנסתר מוהר"ר ישעיה זצ"ל מבית אשכנזי המכונה גראממער בווילנא. ושם

נפטר בן שבעים ושש שנה א׳ דפסח תר״ח באותו יום שנולד בו (ק״נ 281).

להגאון מוה׳ **שלמה** שני בנים:

א) הרב מו״ה **חיים** בעיר אבאלניק.
ב) הרב הגאון הגדול המפורסם מו״ה **אברהם אבלי** פאסוועלער ראב״ד ומ״ץ בווילנא כשלשים שנה, ונאסף אל עמיו י״ג מנחם אב תקצ״ו, וכל פרשת גדולתו וענותנותו הלא הם כתובים ע״ס קרי׳ נאמנה (244).

להנגיד מ׳ **בנציון** שלשה בנים ובת אחת*):

א) הרב המופלג מו״ה **משה נתן** ז״ל בקאוונא.
ב) הרב המופלג מו״ה **חיים צבי** זקהיים בקאוונא.
ג) המופלג מו״ה **אשר יעקב** זקהיים בקאוונא.

להרב מ׳ **משלם זלמן** קאצינלינפויגין בן:

הרב מוה׳ **נחום אלי׳** קאצינלינפויגין בווילנא.

להג״מ **שמחה** אבד״ק זאבלודאווי בן:

המופלא ומופלג מו״ה **יהושע העשל** קאצינלינפויגין בבריסק נתקבל עול ימים בחבורת בתי אבות שם ח״י סיון תקס״ג שלא נעשה עוד ככבוד הזה לצעיר בימים כמוהו (עיר תהלה 126).

להגאון מ׳ **שאול** קאצינלינפויגין בת:

הגבירה החסודה מרת **עכסה** אשת הגביר הצדיק מוה׳ ידידיה ליפמאן עליאשבערג מאיוועניץ **). —

להג״מ **דוד** אבד״ק ווילקי שני בנים:

א) הגאון מוה׳ **משלם זלמן** אבד״ק יאנישאק בזאמיט.
ב) הר׳ **מרדכי** קצינלינפויגין בווילקי.

להג״מ **נתן נטע** מראסיין שני בנים:

א) הרה״ג החריף מו״ה **מרדכי** ראבינאוויץ בראסיין.
ב) הרב הגביר המופלג מוה׳ **משלם זלמן** ראבינאוויץ בראסיין.

---

*) ד) מרת **אסתר ליבא** אשת הרב הגדול מוה׳ **חיים יעקב** שפירא מ״ץ בקאוונא.
**) ראה בס׳ קריה נאמנה עמ׳ 306. ש.

דור השביעי

להרב מ׳ יצחק אייזיק בן:

א) הרב הגדול החריף מוה׳ שלום ז״ל ברובזעוויץ *).

להרב מ׳ צבי הירש בן:

הרב המאוה״ג הדרשן המפורסם הישיש מוה׳ יוסף שליט״א בעל המחבר ספר גלילי כסף ושאר חבורים, היה אב״ד בק״ק אסטראב ובק״ק פאריזאווא והיום ראב״ד בק״ק סלאנים והוא כבן תשעים שנה ולא נס לחו ה׳ יחיהו וישמרהו.

להרב מ׳ איסר בשקלאב בן ובת **):

א) הרב מוה׳ דן אבי הגביר מ׳ יצחק סלאנים והרב מ׳ יעקב בנאווגאראד הצפונית.

להרב מ׳ משה מייזיל בן:

הרב הגאון המפורסם מוה׳ אלי׳ חיים מייזיל שליט״א שהי׳ אב״ד בק״ק דערעטשין, פרוזינא, והיום איתן מושבו בק״ק לאדז יע״א.

לר׳ אברהם זקהיים מראזינאי שלשה בנים:

א) מוה׳ שמואל זקהיים בראזינאי.
ב) מוה׳ מרדכי זקהיים שם.
ג) מוה׳ יצחק זקהיים שם.

להר׳ גרשון זקהיים ארבעה בנים ושתי בנות:

א) מוה׳ משלם זלמן בשערשאב.
ב) מ׳ אריה ליב בראזינאי.
ג) מוה׳ אברהם שם.
ד) מוה׳ יעקב שם.
ה) מרת בילא אשת מוה׳ שמעון דוד זצ״ל חותנו של הגאון המפורסם

---

*) אלוף נעוריו של הגאון הר׳ דוד לוריא מביחאב, ואבי הגאון מו״ה יעקב אבד״ק אסטראב וק״ק קויל בפולין, הזא כתב על ספר זקנו בעל משנת דראב״י את כל יחוסו, ובניו ונכדיו במספר ששים כלם יוצאי ירך ראב״י אשר פקד עליהם לפני מותו שילמדו מדי יום בכל השנה אחר מותו משניות בפרקים המתחילים באות א׳ אחר תפלת שחרית, באות ב׳ אחר תפלת המנחה, ובאות ד׳ אחר תפלת מעריב, וכן שמרו את דבריו וימלאו אחריו.

**) ב) מרת גוטא אסתר אשת הרב מ׳ אלי׳ תומארקין אבי הרב הג׳ המפורסם מוה׳ יוסף תומארקין אבד״ק קרעמענצוג והגביר המופלג מ׳ דן תומארקין בראגאצעב, והרב הג׳ מ׳ צבי הירש (חתן אחיו מ׳ יוסף וממלא מקומו בקרעמענצוג) ור׳ אריה ליב ז״ל, מאלה שגבה משפחת תומארקין בארצנו.

מוה׳ מרדכי זצ״ל אב״ד בק״ק טשעכנאוויצי ובק״ק פינסק ושם מנוחתו כבוד.
ו) מרת חיה אשת הרב אלי׳ ליפשיץ ז״ל שנפטר בירושלים.

להר׳ ישעיה זקהיים בטיקטין שלשה בנים ובת*):

הר׳ יצחק משה בטיקטין.
ב) הר׳ אריה ליב שם.
ג) הר׳ נחמן שם.

להג׳ מ׳ יוסף זקהיים שני בנים ושלש בנות:

א) הרב הגביר הגדול בתו״ח ומפורסם בחכמתו על ארץ רבה בלשן ופלוסוף אלקי מ׳ אברהם ז״ל זקהיים בווילנא בא במכתב תהלה ע״ס כוכבא דשביט [1]) להחכם התוכן סלאנימסקי והמחבר יכנהו בשם „חכם הכולל תוכן ופלוסוף אלקי״ חבר ס׳ יד החזקה על הגדה של פסח בפלפולים נחמדים (נדפס [2]) בווילנא הקצ״ה) ובעמדו בבית אביו הרה״ג מ׳ יוסף ז״ל לפני השר מנטיפיורי ז״ל בהיותו בשנת תר״ו בווילנא הרבה שיחה עמו בלשון אנגלי, גם היה המליץ בינותם, ונפטר בווילנא ך׳ סיון תרל״ב [3]) (אבני קודש 61) אשתו הראשונה היתה בת הרה״ג המפורסם מופלג וי״א מ׳ ישראל בהר׳ ארי׳ משערשאב, והשלישית מרת דבורה בת הגאון מ׳ אריה ליב הלוי אבד״ק טיקטין הבא במשפחת ק״ב.

ב) הרה״ג השלם מוה׳ לוי ז״ל זקהיים נפטר א׳ דר״ח אדר השני תרל״ח בראסטאב על נהר דן, אשתו מ׳ פערל היא בת הגביר הרב הגדול פאר היחש ומפורסם מ׳ חיים נחמן זצ״ל פרנס ותבא על בית אבותיה בהרחבת הדעת דף 254, נפטרה ך״ב שבט תרל״ט בווילנא (אבני קודש 63).

ג) הצנועה מרת קילא אשת המפורסם וי״א מ׳ ארי׳ ליב ז״ל גינצבורג בווילנא נפטרה ך״ד סיון תקפ״א (אבני קדש 58).

ד) הצדקנית מ׳ חנה ז״ל אשת הר׳ שמואל ישראל פרענקעל מסטאלין מ״כ בווארשא.

ה) החשובה וכבודה ביראת ה׳ מ׳ חיה איידל תחי׳ אשת הג׳ מ׳ משלם פייבל בלאך בביאליסטאק.

להר׳ ישראל בן אחד:

א) מ׳ יעקב ליב ז״ל זקהיים בסלאנים.

---

*) מרת דינה.

[1]) גם על ס׳ מוסדי חכמה. ש.

[2]) בלי הזכרת שם המחבר, (והמדפיס רי״ד פיעסקין, חתם שמו בשער הס׳ וכן נדפס גם שנית בשנת תרכ״ג, ראה ברשי׳ קהלת משה אות ה׳). ש.

[3]) עוד באו מכתבי הר״א זקהיים בספרים שונים ומהם: בס׳ אוצר השרשים הכלל. ח״ג, (ראה ברשי׳ ק. מ. אות א׳ 378 №) גם בח״א מס׳ דביר (ראה ברשימתי ק. מ. אות ד׳ המוכן לבוא בדפוס). ש.

להר' אריה ליב זקהיים בן אחד ושבע בנות*):

א) הר' בנימין דוב זקהיים בראזינאי.

לר' מאיר ליב הכהן בן:

מוה' אברהם יעקב הכהן מלירא זכה לשמש את זקנו מ' טוביה ז"ל שנים הרבה.

להר' יעקב פאלאק שני בנים ושתי בנות:

א) הגביר המופלג ומשכיל מוה' אלי' יוסף פאלאק במינסק. אשתו מ' אסתר היתה בת הג"ר ישראל ב"ר ארי' משערשאב.

ב) הגביר המופלג וי"א מ' חיים ליב פאלאק במינסק.

ג) מרת רחל לאה אשת הרב מ' גרשון גינצבורג זלה"ה מנוחתי כבוד במינסק (אבני קודש 23) המה אבות הגבירה החשובה וצנועה במעשים מרת חנה קיילא בג"ע מנוחתה אשת הגביר המפורסם עושה צדקות בעמו, מהולל בתשבחות, גדול בישראל שמו מוה' משה אריה ליב פרידלאנד אשר היה עם לבבו להוציא את המחברת „דעת קדושים" לאור עולם, לזכרון קדושי עליון ומזכרת נצח לאשתו אשר מחלציה יצאה ונפטרה בפט"ב ד' תמוז תרמ"ח**) (אבני קודש 9) אשה יראת ה' היא תתהלל, אך מי ימלל שבחי האשה הזאת ישמיע כל תהלתה, גם חרט אנוש על נייר גדול לא יספיק לכתוב כל פרשת צדקתה, ענות רוחה, תום מעלליה וישרת דרכה עם אלקים ואנשים, אך מעט מהרבה נביא, ורק מקצת שבחיה נזכיר פה, כי עדינה היתה במראה, ברוח, בדבור ובמעשה, מצוינה בהנהגת ביתה והליכותיה עם הבריות. את כל אדם קבלה בסבר פנים יפות, אף נופת הטיפו שפתיה, נחומים לדל ולנבאי לב תקוה, פזר נתנה לאביונים ואת ה' כבדה מהונה. ובדרך צדקה אשר הלכה חנכה גם את בניה, והתאמצה לטעת בלבם אמונת ישראל, הצניעה לכת בדרכי ה' ובשפכה שיחה לפניו ברגש ערב ובוקר וצהרים, הסתתרה מן האדם אשר לא תשורינה עין רואה, בה קננה אהבת תורה ויראת שמים, וחביבים היו עליה לומדי תורה, קראה לשבת עונג, ושמרה מועדי ה' לכבדם ככל משפטם וחוקתם, היתה זהירה מאד במצות, ורצתה לזכות את נפשה במעשיהם, וכאשר שלחה ע"י בי דוהר לעניים כסף מתנות ובגדים, דקדקה לשומם בעצמה במלתחת ולא ע"י שליח, ואף ידיה שלחה בחוט ומחט לתפרה מכל צד ולא ע"י אחר, ואף כי ידעה את רוחב לב בעלה וידו הפתוחה כי יסכים הוא בכל עת לצדקת

---

*) ב) מ' רחל מרים אשת א"א המופלג מ' צבי הירש זצ"ל אייזענשטאט הבא לבית אבותיו להלן נפטרה בראזינאי ד"ג אב תר"מ (אבני קודש 7).

**) ונדפסו קצת משבחיה בס' מצבת אבן (ראה ברשי' ק. מ. אות מ' ובאות ע' עת כפוד ועת רקוד, ובאות ק' קול נהי מציון. גם ברשי' אות ב' בית מושב זקנים בירושלם שהוקם מנדבת הר' משה אריה ליב פרידלאנד מפט"ב, לזכר נשמת אשתו הג' מרת חנה קיילא).

ש.

פזרונה כאשר תחפוץ בכ"ז שמה לה מצד הדין לחוק, לשאול על כל דבר גדול את פיו, ותשמח לשמוע כי ירצה את פועל ידה, וכי יוסיף לפעמים גם מדיליה למען הרבות במעשה הטוב עונג ושעשועים לנפשה, כי זה היה כל חפצה אך עשות טוב וחסד והצנע לכת עם אלקים.

ד) מרת טעמא.

להג"מ ישראל היילפרין מאשתו חיה שני בנים ושתי בנות [1]:

א) הגאון הגדול צדיק מפורסם מהו' רפאל יו"ט ליפמן זצ"ל היילפרין שהי' אב"ד בק"ק טשעכנאווצי, קידאן, מעזריטש וביאליסטק ושם מנוחתו כבוד, חבר שו"ת עונג יו"ט, גם השאיר אחריו חדושים הרבה בכתבי יד, הסכים במעזריטש בשנת תר"ח ע"ס אבן משה עה"ת וע"ס אהל יעקב על במדבר להמ"מ מדובנא, ובביאליסטק בשנת תרל"ו ע"ס אוצר השלם לר' טודרס אבולעפיא.

ב) המופלג וי"א מוה' שמואל היילפרין בעיר אלשאן.

לר' חיים הלוי עפשטיין שני בנים:

א) המופלג וחכם מוה' מאיירים הלוי עפשטיין דיין בק"ק זיטל.

ב) הנכבד מוה' חיים ליב הלוי עפשטיין במעלץ.

להגאון מ' יוסף דוד ממיר ארבעה בנים ושלש בנות [2]:

א) הרב הגדול מוה' מיכאל ז"ל בשערשאב, אשתו מ' ליבא היתה בת הג' מ' ישראל במ' אריה שם.

ב) הרב הגאון מוה' משה אברהם ז"ל הי' לאב"ד אחר אביו בק"ק מיר, ואשתו היתה בת הרב המאוה"ג מ' שמעון ז"ל בסלאנים בעהמח"ס מנחה בלולה.

ג) הרב המאוה"ג המפורסם בתוי"ח ומופלג בחכמה מ' שלמה ז"ל אבד"ק בוטען.

ד) הרב הגדול הישיש וששׂ לעשות צדקה מוה' ישראל אשר ז"ל בבריסק.

להרב מ' הירץ בן:

הרב המופלג מוה' חיים בווילנא.

---

[1]) ג) מרת חנה אשת המנוח מ' ליב פיין במינסק.

ד) מרת קילא אשת הרב מ' ברוך מרדכי ריש מתיבתא במינסק.

[2]) ה) מ' חוה אשת הר' משה בהרב מ' מאיר שחור במיר אבי רב הגדול מ' יהושע העשל אבד"ק אזאר.

ו) ה' מלכה אשת הרה"ג מ' משה בהה"ג מ' איסר בשקלאב אבי הגאון מ' חיים זלמן ז"ל שהיה אבד"ק מיר.

ז) ה' איטקא אשת הרב הגדול הצדיק מ' יהושע ליפשיץ.

להר' מיכאל הורוויץ שני בנים:

א) הרב הגדול מוה' אברהם מענדל הורוויץ בבריסק.
ב) הרב המופלג בתורה הנגיד מוה' שאול הורוויץ במילאט.

להר' אלי' חמשה בנים:

א) הג' המפורסם מוה' אברהם משה הורוויץ בדינאבורג.
ב) הג' המפורסם מוה' שמואל אליעזר הורוויץ במילאט, אשתו היתה בת הר' רפאל הורוויץ.
ג) הגביר מוה' זאב וואלף הורוויץ בדינאבורג.
ד) הג' החריף מוה' ישראל הורוויץ בפאניוועז.
ה) הנגיד ומפורסם מוה' יוסף הורוויץ בריגא.

להר' ישראל הורוויץ ממילאט שני בנים:

א) הרה"ג המפורסם מוה' שאול הירש הורוויץ בדינאבורג, צדקות אהב וחסד עשה בעירו, גם תקן ישיבה להתלמידים בדינאבורג, נפטר בעיוה"כ בשנת תר"ן, אשתו היא בת הרב הג' המנוח מוה' מאיר מענדל בהגאון מ' שלמה מינץ אבד"ק קאברין וסלאנים.
ב) הג' מוה' ישראל הורוויץ בדינאבורג.

להר' רפאל בת:

אשת הג' המפורסם מוה' שמואל אליעזר הורוויץ במילאט הנזכר בזה מקודם.

להר' משה הלוי זקהיים שלשה בנים:

א) המופלג מוה' אברהם ליב הלוי זקהיים נסע לירושלים ושם מנוחתו כבוד.
ב) הנגיד המופלג מוה' דוד הלוי זקהיים גם הוא נסע לירושלים ושם מ"כ.
ג) הרב הצדיק שוקד על התורה מוה' יחיאל הלוי זקהיים בוויסאקי דליטא.

להר' יעקב ב"ר מנלי בן:

המופלג מ' יהודא אידל ז"ל אבי הגאון החריף מוה' יהושע העשיל שארף בפרנקפורט דמיין.

להרה"ג מ' ישעי' גראממער שני בנים:

א) הרב המובהק תמים במעשיו ענו וצנוע מוה' משה יהודא גראממער (ק"נ 281).

ב) הרב מוה' יעקב גראממער, אשתו מ' מייטא היתה בת הרב מ' זונדל מקאלווריע יתפקד לבית אבותיו להלן.

להרב מ' חיים מאבאלניק בן:

הרב מוה' יצחק חתן הגאון הצדיק המפורסם מ' צבי הירש ברודא מסאלאנט.

להר' משה נתן בן:

הרב הגדול חו"ב מ' אברהם זקהיים אבד"ק לייפון, אשתו היא בת הגאון מ' הלל דוד הכהן בעהמח"ס ונגש הכהן, עבודת הכהן אבד"ק ווילקי בזאמוט.

להר' חיים יעקב שפירא שני בנים:

א) הרה"ג מוה' דוד שפירא בעהמח"ס בגדי שרד *).
ב) החריף ובקי מוה' זלמן שפירא בקאלווריעוו.

להרה"ג מ' ליפמן עליאשבערג מאשתו עכסה בן ושתי בנות:

א) הגביר מ' שאול עליאשבערג במינסק.
ב) ה' חנה אשת הגביר ר' וואלף שמחאוויץ, ואחריו נשאת להרה"ג המפורסם מ' זאב וואלף הכהן מוויטעבסק.
ג) ה' אדיל אשת הג"ר משה מרדכי פרידלאנד בדינאבורג.

להר' מרדכי קצינלינבויגין בן:

הגאון המפורסם מוה' יואל יצחק אב"ד דק"ק נאוויאלעקסאנדראווסקי ואח"כ מ"ץ בווילנא.

להג"ר מרדכי ראבינאוויץ בן ובת:

א) הגביר מ' שמואל ראבינאוויץ בקארלין; חתן הג"ר גד אשר רוקח הבא לבית אבותיו במשפחת רוקח להלן.
ב) ה' חנה פעסל אשת הגביר מוה' מיכל ענדלמאן בווארשא הבא לבית אבותיו בדעת קדושים להלן.

---

*) ס' בשם בגדי שרד כר"ר שפירא, לא נדפס עד היום ש.

תולדות

הרב הקדוש מוהר״ר טוביה הי״ד בהר״ר יוסף שלמה זצ״ל בכרך.

דור הראשון

להקדוש מ׳ טוביה שני בנים ובת אחת:

א) הרב הגאון מו״ה שלמה זצ״ל בכרך ראש דייני הגליל בטיקטין. ובשנת תכ״ט נתמנה לבעל תקנה בדייני הגליל (פנקס טיקטין) ושם נמצא ח״י בשבתו בר״ת עם הגאון מ׳ אלי׳ בהרב החסיד הגדול מ׳ אברהם קלויזנער זצ״ל יפה מלבוב „שלמה בהקדוש החסיד מ׳ טוביה הי״ד זצ״ל בכרך״ ומתואר שם „האלוף הראש הישיש״ ובפנקס ראזינאי כתוב שקבל האלוף מ׳ שלמה בכרך את הפ״צ מכסף העזבון שהניחה אחותו מ׳ יוכבד לצרכי נשואי קרובותיה בעד ארבעה שנים היינו משנת תנ״ד עד שנת ת״ח, וע״ז חתם בח״י הנ״ל.

ב) הרב מו״ה נתן נטע ז״ל בכרך מטיקטין, ח״י בפנקס ראזינאי (דף מ״ב) על קבלת הפ״צ מעזבון אחותו בשנת תנ״ט, ואח״כ מן ה׳ אב שנת ד׳ע׳ת׳ עד שנת תפ״ב ובא בכל פעם עה״ח: נתן נטע בהק׳ מו״ה טובי׳ הי״ד זצ״ל בכרך״ וכן קבל את הפ״צ גם בשנת תפ״ה. ולפי הנראה הוא היתום הקטן שנשאר מהקדוש מ׳ טוביה הכתוב בפנקס המדינה ובפנקס טיקטין.

ג) הגבירה מרת יוכבד ז״ל, כתוב בפנקס ראזינאי כי צותה בחליה לפני מותה בשנת תמ״ז להניח ת״י הקהל בראזינאי קרן קימת, והפריצענט ינתן לקרוביה לצרכי נשואי בניהם. ובכל רגל יזכירו את נשמתה ביום הזכ״נ הנהוג בישראל, ורשום שם בפנקס אשר בשנת תמ״ח ותמ״ט סלקו הרוחים לבת ר׳ שמעון ב״ר יוסף שלמה אחי הקדוש. בשנת תנ״ה נתנו לאחי ה׳ יוכבד האלוף מ׳ שלמה בכרך מטיקטין בעד ארבעה שנים מקידם, בשנת תנ״ט וכן משנת תע״ד עד שנת תפ״ב קבל אחיה הר׳ נתן נטע, בשנת תפ״ג ותפ״ד קבל הר׳ יצחק בר שמעון אחי הקדוש, בשנת תפ״ה נתנו עוד לאחיה האלוף הישיש ה״ר נתן נטע. בשנת תפ״ח נתנו לה׳ חסיא אשת הקדוש מ׳ אליעזר מזעלווי, ובשנת תצ״ז לבנה מ׳ בנימין בהקדוש מ׳ אליעזר הי״ר—נפטרה בלי ז״ק בשנת תמ״ז, ומי היה אישה לא נודע לנו.

דור השני

להרב מ׳ שלמה בכרך שלשה בנים.

א) האלוף הראש המרומם מו״ה מאיר בכרך ז״ל. ח״י בפנקס טיקטין בשנת תמ״ה (דף קי״ז) ובשנת תנ״א (דף רמ״ז), בדף קצ״א כתוב שהלוה כסף להקהל, ובשנת תמ״א הוציא עליו הגאון מ׳ יואל אבד״ק בראדי שט״ח על הכסף שלוה לצרכי הקהל בטיקטין.

ב) הרב הגאון הצדיק מוהר״ר טוביה חסיד זצ״ל, חתום בפנקס טיקטין (דף קלד) בשנת ת״ס בצירוף הגאון מ׳ יוסף ב״ר ישעיה זצ״ל „טוביה בלאאמ״ו מ׳ שלמה בכרך" בשנת תס״ה (דף ל״ג) ובשנת ת״פ אחרי הגאון מ׳ מאיר הלוי הורוויץ. הסכים בשנת תפ״ט ע״ס דברי הברית על התורה ונדפסו שם בפ׳ לך לך כמה חידושים בשמו, כן נדפסו חדושי תורתו בספר פני אריה על ש״ס במס׳ יומא ובחדושי מס׳ פסחים בהשמטה, נפטר ב׳ שבט שנת תצ״א בטיקטין (אבני קודש 49 *).

ג) הגאון הצדיק מו״ה שמואל זצ״ל בכרך בטיקטין, היה אלוף וריש דיינא שם, ונתמנה בשנת תע״ה לבעל תקנה בדייני הגליל, חתום בפנקס שם (דף פ״ו ע״ב) בשנות תע״ב תע״ג עם הגאון מ׳ יעקב היילפרין אבד״ק טיקטין. בשנת ת״פ (דף קצ״ט) עם הגאון מ׳ משה מקראקא. בשנת תפ״ח ותצ״ג באעה״ח לבדו „שמואל בהנ״מ שלמה בכרך" ובשנת תצ״ז עם הג״מ שאול מביחוב ישן, ועם הנ״מ מאיר הורוויץ כמה פעמים, ונפטר לפני שנת תקי״ט, כי מאז נזכר בשם „המנוח" בפנקס שם **).

דור השלישי

להרב מ׳ טוביה חסיד בן אחד ושתי בנות:

א) הרב הגדול מו״ה יוסף בכרך ז״ל בסימיאטיץ (ס׳ היחש לנכדיו).

---

*) עליו יספר נכדו הרה״ג מ׳ פנחס ליב הכהן אב״ד בק״ק גאנידז בשם הגאון מ׳ יהושע מקאלנא, כי בהיותו כבן עשר הלך אביו הג״מ שלמה בכרך על הים והאניה חשבה להשבר, ויישן ויחלום אשר בזכות תורת בנו מ׳ טוביה שגמר מס׳ נדרים היום תלך האניה מישרים דרכה, וכאשר הקיץ משנתו ויזכור את החלום, רשם לזכרון על לוח את היום אשר חלם בו, ובשובו אח״כ לביתו שאל את בנו מ׳ טוביה על אדות למודו במס׳ נדרים. ויענהו כי כבר גמר למידה ואת היום שסיים אותה. אז ראה מ׳ שלמה כי בא דבר החלום ויקו על בנו כי יגדל שמו בישראל.

**) בני טיקטין יספרו עד היום ממנו כי קבע מקום לתפלתו בביהכ״נ הגדולה שהתפלל בה הג׳ מהרש״א פעם אחת עמד אלם אחד שאינו מרוצה לעם לעבור לפני התיבה. וכאשר התאונן העם על הדבר באזני ר׳ שמואל ענה ואמר לתומו כי אם לא נרצה האיש בעיני הקהל בטח לא יתפלל, וכן היה כי נאנק דום למחרתו בטרם הקריב להתפלל לפני התיבה— והמאמין יאמין.

ב) אשת הרב הגדול מו"ה אברהם, חתום בפנקס טיקטין בין טובי העיר משנת תע"ו עד שנת תפ"ט.

ג) אשת הגאון הקצין מו"ה חנוך זונדל בווילקאווישק (הקדמת ספר מחנה אפרים).

להרב מ' שמואל בכרך ארבעה בנים:

א) האלוף מו"ה שלמה בכרך בפינסק. ובשנת תפ"ד בא לגור במקום אבותיו בטיקטין (שם בפנקס דף רמ"ב).

ב) האלוף מו"ה אריה ליב בכרך. חתום בפנקס הקהל בטיקטין בשנת ת"ק (דף מ"ד) ובפנקס הח"ק שם כמה פעמים.

ג) האלוף מו"ה יצחק בכרך בטיקטין.

ד) האלוף מו"ה ישראל בכרך נפטר בשנת תקנ"ח (אבני קודש 51).

דור הרביעי

להרב מ' יוסף בכרך בת אחת:

אשת הרב המפורסם מו"ה נתן נטע אלטשולער בסימיאטיץ (ס' היחש לנכדיו) להה"ר אברהם בן האלוף מ' אריה ליב חתן ה"ר אברהם במהרל"פ בראזינאי המובא למעלה.

להרב מוה' זונדל מווילקאווישק בת:

אשת הגאון הגדול מו"ה מרדכי בהגאון מוה' יוסף יפה *).

להר"ר אריה ליב בכרך בן:

האלוף מוה' יעקב בכרך בטיקטין, נתקבל לח"ק שם ו' ניסן תקי"ו ונפטר ב' טבת תקס"ט (פנקס הח"ק שם).

להאלוף מ' יצחק בכרך שני בנים:

א) הרב מ' הלל בכרך בטיקטין חתום בפנקס שם בשנת תק"ט (דף מ"א).

---

*) נכד הלבוש מגליל פוזנא, וכאשר העתיק משם אח"כ נוהו לעיר פלונגיאן בזאמוט, נשבה אז בנו מ' מרדכי בהיותו כבן י"ב שנה מחיל שוטף בימי הקאָפּעדראציאן ויובא לעיר ווילקאָווישק, שם הביט הרב מ' זונדל על הנער ויבן לעתידותיו כי יהיה ברבות הימים לגדול בישראל, ויפדהו מיד שוסיו במחיר אלף ומאתים טינפעס (ערך מטבע בעת ההיא כשמנה עשר קאָפּ' היום) וכאשר הודיע מזה לאביו, אז נדברו איש אל רעהו כי יתן ר' יוסף את בנו לחתן לבתו היחידה, ויאותו זה לזה, ושם בבית חותנו מצא ה"ר מרדכי תורה וגדולה במקום אחד. — בשנת תק"ז הכיר את הג"מ רפאל הכהן בעהמח"ס תורת יקותיאל שהיה אז אב"ד בווילקאמיר ודבקה נפשם לאהבה איש את רעהו, בשנת תקט"ז נבחר הרב מ' מרדכי לבעל תקנות וראש הגליל בקידאן ובאעה"ת בפנקס שם „מרדכי במ' יוסף יפה מפלונגיאן".

ב) הרב הג' מו"ה יהושע העשיל בכרך, אשתו מ' אסתר עטל היתה בת הרה"ג מ' חנוך הענך אבד"ק קאלווריעו ווֹאבלודאווי בן הגאון היסו"ד מווילנא (תא"ש אות ג' בתולדות היסוד).

דור החמישי

להרב מ' נתן נטע אלטשולער בת:

אשת הרב הגדול מו"ה יצחק הכהן בסימיאטיץ ושם נפטר והספידו הרה"ג חצדיק מ' צבי הירש הלמיד הגר"א (מכתבי נכדיו ועיין בהרחבת הדעת).

להאלוף מ' אריה ליב טיקטינר שלשה בנים:

א) הרב מוהר"ר משה מעשל דיין וגבאי צדקה גדולה בראזינאי.
ב) הרב מוה' אהרן זעליג דיין גבאי ונאמן בראזינאי, ח"י בפנקס שם שנת תקל"ג.
ג) הרב מוה' מאיר נאמן וגבאי צ"ג בראזינאי.

להרב מ' מרדכי יפה ארבעה בנים:

א) הגאון הצדיק מו"ה חנוך זונדל אב"ד בק"ק אלינקא בפולין.
ב) הרב הגאון מוה' טוביה, היה אב"ד בק"ק אמדור אחר הגאון מ' שמואל בעהמח"ס תשובת שמואל (הוספה לנו' 13 ממכ"ע הצפירה שנת 88) ובשנת תקכ"ט נתקבל למ"מ ומ"ץ בטיקטין (פנקס שם דף פ').
ג) הרב מו"ה יוסף ראש מדינה בפלונגיאן, התום בפנקס קידאן בין ראשי המדינה בועד הגליל בקראז בשנת תקל"ט „יוסף בהרב מ' מרדכי יפה יצ"ו מפלונגיאן".
ד) הרב מוה' משה בווילקאווישק, חתום בפנקס שם על התקנות שנעשו בשנת תק"ן כיום ה' ך"ח שבט, וביום ד' כ"ר אדר „משה בהרב אא"מ מרדכי ז"ל".

להרב מ' יעקב בכרך בן:

הרב מוה' שלמה בכרך בטיקטין ושם מנוחתו כבוד (פנקס ח"ק שם).

להג' מ' יהושע העשיל בכרך בן:

הרב הג' מוה' יצחק אייזיק בכרך אב"ד בסאפאטקין בפולין ושם מנוחתו כבוד.

דור הששי

להר״ר יצחק הכהן שלשה בנים :

א) הגאון מוה׳ נתן מתתיה בקאמניץ דליטא .
ב) הרב מוה׳ ברכיה הכהן דומ״צ במעזריטש .
ג) הרב מו״ה מאיר הכהן בסימיאטיץ .

להג״מ זונדל מאלינקא שני בנים ושתי בנות :

א) הרב מוה׳ פנחס ז״ל בקאלוואריעוו .
ב) הרב מו״ה יעקב ז״ל בקרינק, ושם בפנקס כתוב בשנת הק״מ שנתקבל בכבוד האלוף מ׳ יעקב שהיה חבר לח״ק גחש״א בווילקאווישק לח״ק בקרינק, גם נמנה שם לכמה התמנות אח״כ, השאיר אחריו במותו חיבורים בכ״י שלא נדפסו עוד .
ג) מרת אסתר אשת הגאון הצדיק מיה׳ אברהם מסערהייא .
ד) מרת פֿייגא אשת האלוף הרב מוה׳ דוב בהרב מוה׳ אברהם מקרינק היה אלוף לעמו ומנהיג הקהלה וגבאי בח״ק, נכבד ונשוא פנים ונפטר שנת הקנ״ט (פנקס שם) .

להג״מ טוביה מאמדור בת :

מרת טילא אשת הרב מ׳ זאב וואלף ב״ר מאיר הלוי.

להר״ר משה בווילקאווישק בן :

הרב מוה׳ זונדל חלפן *) .

לר׳ שלמה בכרך בן:

הרב מוה׳ יעקב בכרך בטיקטין (כתב יחש לנכדו הר׳ ליב מגראייעווא).

להרב מ׳ אייזיק בסאפאטקין בן :

הקצין המופלג מו״ה יהושע העשיל בכרך, מעונו היו בכפר גלינדרייץ סמוך לעיר אמדור, ושם תכן את רוח בניו להורה ולתעורה ויראת ה׳ כל הימים. ונודעה צדקת פזרונו לשם ולתהלה בערים אשר סביבותיו, — (הוספה לנומר 13 ממכ״ע הצפירה שנת 88) .

---

*) מופלג בתורה וקצין ונתכבד לקרוא בתורה לפני הגר״א בהיותו בעיר סערהייא כי היה מדקדק נפלא ובקי במסרה (מכתבי נכדיו).

דור השביעי

לר' נתן מתתיהו ארבעה בנים ושתי בנות *):

א) הרב המאוה"ג מו"ה פנחס ליב אב"ד בק"ק גאנינצו ואירלא, אשתו היתה בת הרב ר' משה בהרב מ' שמחה שיבוא על מקומו לבית אבותיו בהרחבת הדעה.

ב) הגאון הצדיק מו"ה ברוך הכהן אב"ד בק"ק ביעלסק.

ג) הרב הישיש מו"ה טוביה הכהן בסימיאטיץ.

ד) הרב הישיש מו"ה חיים הכהן בבריסק.

לר' ברכיה הכהן בן:

הרב המופלג מו"ה דוד הכהן במעזריטש.

להרב ר' פנחס בקאלווריעוו שלשה בנים ושתי בנות:

א) הרב הצדיק מו"ה חנוך זונדל בקאלווריעוו **).

ב) הרב הגאון הצדיק מו"ה יעקב אבד"ק לידווינאווי, חבר ס' גופי הלכות שנדפס בווארשא תקפ"ב גם השאיר אחריו ספר על כל הש"ס, ותבור על שו"ע חו"מ והמה בכתובים, אשתו נעמי היתה בת הגאון מ' שמואל אבד"ק קארלין ואנטיפאלי.

ג) הרב המופלג וצדיק מוה' נחמיה בקאוונא ושם מנוחתו כבוד ובנים לא היו לו.

ד) מרת ד א ב ר ש אשת הרה"ג מ' טוביה מקאלווריעוו תלמיד הגר"א בסוף ימיו.

ה) מרת ש פ ר י נ צ א אשת ב"ר המופלג מ' חנוך זונדל בהרב מ' יעקב מקרינק.

לה"ר יעקב מקרינק שני בנים ובת:

א) המופלג וי"א מו"ה חנוך זונדל אשתו מ' שפרינצא היתה בת דודו הרב ר' פנחס הנזכרת בזה מקודם.

ב) הרה"ג המפורסם מו"ה יוסף זילברשטראם חתן הג' המפורסם מ' ארו"ש מינץ במעזריטש.

ג) מרת ז ע ל ד א אשת הרב המפורסם מ' אברהם במ' צבי הירש הכהן, זעל מקומו יבוא לבית אבותיו בהרחבת הדעת.

---

*) ה) מרת מ ל כ ה.
ו) מרת י ע נ ט א אשת הרב מ' דוד תרך"פ ב"א הגאון מ' אליעזר חרל"פ במעזריטש.

**) אשתו מ' פעשא היתה בת הרב מ' אריה בהצדיק המפורסם מ' זיסקינד בעהמ"ס יסוד ושרש העבודה בהוראדנא.

לר' אברהם מסערהייא בת:

אשת הגאון מו"ה יהודא ליב בן הגר"א מווילנא ושם נפטר כ"ה שבט תקע"ו (ק"נ 217).

לה"ר דובער מקרינק חמשה בנים:

כולם קרואי שם אלופים בפנקס קרינק.

א) הרב הג' מ' אברהם בעל הטורים *).
ב) הרב מ' חנוך זונדל.
ג) המופלג מוה' קים קדיש.
ד) הרב מוה' גדליה.
ה) הרב מ' מרדכי.

לה' וואלף הלוי בן.

הרב המפורסם מו"ה מאיר חסיד ז"ל בסייני.

לה"ר זונדל חלפן בן:

הגביר המפורסם לתפארה מ' משה ענדעלמאן בווארשא.

לה"ר יעקב בכרך שלשה בנים:

א) ה"ר מרדכי בכרך.
ב) הרב מ' פנחס זעליג בכרך חתום בפנקס טיקטין (דף מ"ר).
ג) הרב מ' שלמה בכרך.

להקצין מ' יהושע העשיל בכרך שני בנים.

א) הרב הגדול הישיש מוהר"ר חנוך הענוך מ"ץ בק"ק ברעסטאוויץ ושם מ"כ.

ב) הרב הגאון הגדול הצדיק מו"ה יהודא זצ"ל בכרך בעהמ"ח ספרי „ניטוקי הגרי"ב" על ש"ס ומשניות ונדפסו בווילנא בש"ס החדשים היה אב"ד בק"ק סייני **).

---

*) ע"ש „ארבעה טורים ש"ע שהיה בקי בהם.

**) היא העיר אשר אוה למושב לו כל הימים אשר היה לרב אב"ד בישראל, כי מאנה נפשו בגדולות ולא אבה ללכת אל הערים הגדולות אשר הפצירו בו יושביה לשכון ככוד בתוכם, ויבחר לשבת בפנת ביתו על התורה והעבודה בסייני ממושב עיר גדולה אשר תעטרהו כבוד ולא תתנהו מרוב טרדה לשקוד על תורתו בהתמדה. את משכורתו אשר ניתן לו מן

דור השמיני.

להרב מ' פנחס ליב ארבעה בנים:

א) הרב מו"ה יו"ט ליפמן חתן הרה"ג הצדיק מ' מאיר בזאסטאוויע אשר לקאמניץ דליטא.

ב) הרב המופלג מו"ה שמואל יצחק הכהן חתן הג' מ' יצחק ישעיה'ס בביאליסטאק.

ג) המופלג מו"ה משה נחום הכהן באורלא.

ד) הרב המאה"ג מו"ה גדלי' הכהן אב"ד בק"ק גאנינדז.

להג"מ ברוך מבילסק ארבעה בנים:

א) הרב מו"ה יצחק הכהן בבילסק.

ב) הר' חיים זעליג הכהן בביאליסטאק.

ג) הרב מוה' טוביה הכהן באסטראב בפולין.

ד) הר' אברהם הכהן בבילסק.

לה"ר טוביה הכהן בסימיאטיץ בן:

המופלג וחריף י"א ושוקד על התורה מו"ה חיים ליב הכהן ז"ל בטיקטין.

העיר וגם את השכר מבעלי הדין אשר הגישו עצומותיהם אליו למשפט, מסר תמיד בסתר לגבאי הצדקה בכל יום חמישי בשבת לחלק לעניים בע"ש, ואותו צוה באזהרה גדולה שלא יגלה מאומה מזה כל ימי חייו. מחיתו היתה בכבוד מעסקי שותפות עם אנשי אמונים אשר עשו סחורה ככספו ויברך ה' אותם בגללו, כי הלכו והצליחו וגם עשו פרי, ידו היתה פתוחה לכל דבר שבצדקה כאחד העשירים, וכן נתן חלק בראש על כל צרכי הקהל, וגם הוסיף תת יותר מאשר העריכו ראשי העדה את העשירים בעם, למען יוסיפו גם המה, כי את ערכי הקהל למכסת הבע"ב בעיר חשב תמיד בבלל נכנו חבריו לדבר מצוה כו', — כן חלק מתנות בימי מועד וחג כעשירי העיר למשרתי הקהלה, ועל הכבוד אשר חולק לו מהם חשב כי מחיר כספו הוא ולא כבוד תורתו אשר לא להנות ניתנה, ולא לתפארת לו מן האדם הגה בה יומם ולילה.

ביום הפורים שנת תר"ו כאשר שמח מאד במעשה הצדקה ופזר נתן לאביונים ולבו היה טוב עליו אמר בשיחו ע"ד אריכות ימים לנכדו ותלמידו מ' יעקב בכרך „תיתי לי דלא עברית מיומאי אמילתא זוטרתי דרבנן בר מן מלתא דא המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, ויש לי שיטה עמוקה בזה" ובתוך כדי דיבור צוה ליעקב כמתחרט על הדברים שנזרקו מפיו, אשר לא יגיד גם לאביו מזה וגם לשום אדם, ונלקח ארון האלהים בליל ש"ק כ"ט ניסן תר"ו. — אשתו מ' רייזיל היתה בת הגביר רחים ומוקיר רבנן מ' ישראל בורליונר, בביתו שכן הגר"א מווילנא כאשר בא לסערהייא ויעש לו אהל לשבנו וכל מחסוריו היה עליו, בתו רייזיל אשר היתה אז כבת שש ראתה את כל הכבוד אשר חלקו אבותיה להאורה אשר בביתם. ותבן גם היא לשרתו בבל אשר תיה לאל ידה למלאות פקודיו לעשותם, והגר"א רצה את מעשיה ויברבנה, כי תגדל ותהיה לאיש אשר יעשה שם ישראל, לא בעצב תלד בנים, גם תאריך ימים ותנוב בשיבה טובה — הברכות האלה כתומן באו עליה, כבת שבע עשרה נשאת לאיש אשר קרא לו אז שם לתהלה ולתפארת, ובנים ילדה לו ולא ידעה עצבון מהריון ומלידה, גם האריכה ימים יותר משמנים ושבע שנים, ואחרי מות אישה הגאון ז"ל בחרה לשבתה בבית בתה מ' רוחמה בסאפאטקין ושם נפטרה ביום ב' ג' אייר תרכ"ג לפ"ק.

להרב מ' זונדל בקאלווריעוו חמשה בנים ושתי בנות*):

א) הרב המופלג בתו"י מו"ה מרדכי חיים ז"ל.
ב) הרב המופלג וצדיק מו"ה ראובן ז"ל.
ג) המופלג בתו"י מו"ה פנחס ז"ל.
ד) הרב המופלג בתו"י מ' שמואל חתן ה"ה"ג מ' יחזקאל מסערהייא נכד הגר"א.
ה) המופלג מ' טוביה ז"ל.

להג"מ יעקב מלידוואנאווי שני בנים:

א) הרב הג' החריף מ' מרדכי הירש בקאלווריעוו.
ב) הרב הגאון מוה' חנוך זונדל זצ"ל אב"ד בק"ק פולטוסק נפטר בן ע"ב שנה ביום י"א אדר השני תרנ"א (מ"ע הצפירה משנת 91 №).

לר' זונדל מקרינק בן:

הרב המופלג וי"א מוה' שמואל חיים במעזריטש.

לר' יוסף זילברשטראם שני בנים:

א) הגביר המופלג מו"ה זונדל זילברשטראם במעזריטש.
ב) הגביר הנדיב מוה' יעקב זילברשטראם שם.

לר' אברהם בר דוב מקרינק חמשה בנים ובת**):

א) הנגיד המופלג וחריף מ' חיים צבי בארעלסק.

להר' מאיר חסיד בן:

הרב המאוה"ג מוה' יוסף אלחנן אב"ד ב"ק סערהייא בעהמח"ס עינות מים.

להג"ר משה ענדעלמאן בן:

הגביר המפורסם מ' מיכל ענדעלמאן בווארשא אשתו מ' חנה פעסל היא בת הרה"ג החריף המפורסם מ' מרדכי ראבינאוויץ ונפקדה לבית אבותיו למעלה.

---

*) ו) מרת מייטא אשת הרב ר' יעקב בהר' ישעיה גראממער בווילנא, הנזכר למעלה.
ז) מרת חוה שרה אשת הר' מרדכי הירש בקאלווריעוו.

**) ב) המופלג מ' שמואל חתן המופלג מ' יעקב בוואלקאוויסק פלך הוראדנא.
ג) הנגיד מ' יעקב ז"ק באמדור.
ד) הנגיד מ' חנוך זונדל בשאנדאווי.
ה) הנגיד מ' יוסף ביאנאווי.
ו) מרת חיה שרה אשת הגביר המפורסם מ' אהרן ארקין בלונא.

לר׳ שלמה בכרך בן:

הרב המאוה״ג ומפורסם מ׳ אריה ליב בכרך אב״ד ב״ק גראייעווא, הסכים ע״ם תו זכרון שנדפס בליק שנת תרכ״ד.

לר׳ מרדכי בכרך בן.

הרב החריף מו״ה יהודא בכרך בסאקאהלי.

להגאון מ׳ יהודא בכרך שני בנים ובת:

א) הרה״ג המפורסם מו״ה משה בכרך. אשתו מ׳ שיינא היא בת הרה״ג מ׳ יעקב מ״מ ומ״ץ בשצוצין בפולין, ועל שמו נקרא בנם הרב הג׳ חו״ב מ׳ יעקב בכרך בביאליסטק שחבר ס׳ היחש לכתב האשורי, הגהות להטורים, המסע לאה״ק וס׳ מהעבור ומנין השנים כולל שני ספרים האחד עבור יחזקיהו המלך והשני ירח למועדים.

ב) הרה״ג החריף מו״ה אליעזר חנוך בכרך נפטר בהוראדנא ה׳ ניסן תרכ״ג בבואו שמה לשדך את בנו הרה״ג מ׳ יצחק אייזיק בכרך שהוא כעת באמדור וחידושיו נמצאו בתשובות גאוני זמננו, אשתו היתה בת הג״ר אברהם גראייעוור מסובאלק.

ג) מרת רוחמה בסאפאטקין.

הרחבת הדעת *)

לתולדות הרה"ג ר' יצחק מפוזנן.

הגאון מו"ה יצחק ב"ר אברהם היה מתלמידי הגאון מ' אברהם בהג"מ מאיר ז"ק אבד"ק באר (הקדמה לאלשיך על חמש מגילות ד' אמ"ד תנ"ח) וחברו של הרמ"ז (שה"ג לאזולאי אות מ') ותלמיד מובהק להג"מ יונה תאומים בעל קיקיון דיונה, והי' לו אוצר ספרים גדול עם כתבי יד מן הראשונים, ונקרא בזמנו „ר' יצחק הגדול" על שהיה גדול בדורו בנגלה ובנסתר, ותחלה היה אב"ד בק"ק לויצק (כלילת יופי דף ע' ע"ב) אח"כ נתמנה לאב"ד בק"ק הוראדני. וכן חתם שם בהסכמה על ספר זכרון להרב מ' יצחק במ' נח הכהן שפירא בשנת תכ"ב „אבד"ק הוראדני" בשנת תכ"ד הי' לאב"ד בווילנא אחר הגאון בעל חלקת מחוקק, וע"כ חתם אז שלישי בועד ארבע ארצות בזאבלודאווי, כי הרב דווילנא נמנה תמיד שלישי אחרי הרבנים דבריסק ופינסק בכל הועדים. — שם הסכים ע"ס עמודיה שבעה להג"מ בצלאל דרשן מסלוצק בשנת תכ"ד, ועל ספר שערי ציון להר' דוד טעבל מפוזנן בשנת תכ"ו, ונתקבל לפוזנא בשנת תכ"ז כנראה מח"י בשנה הזאת בהסכמתו ע"ס ספרא דצניעותא דיעקב „יצחק בא"א מ' אברהם זלה"ה אשר לוקח לרעות ביעקב בפוזין ובגליל יצו" בשנת תכ"ח שאלו בעל מג"א (סי' א' ס"ק י"א) גם יביאנו לפסק הלכה (סי' ל"ב ס"ק מ"ז) (עיין קרי' נאמנה) — הסכים בשנת תג"ל ע"ס לב אריה על התורה, על ספר שערי שמים, וע"ס לקט שמואל, בשנת תל"ח ע"ס אדרת אליהו על התורה לר"א מלובלין, בשנת ת"מ ע"ס קנה חכמה בפוזנא, ועל ספר דברי חכמים וס' ילקוט דוד בועד יערוסלב, בשנת א'מ'ת' על ספר נחלת בנימין לתלמידו הגאון מ' צחק בנימין וואלף אבד"ק פפד"א וסלוצק בפוזין, ובשנת תמ"ד ע"ס כסף נבחר על התורה בועד שטרים. —

תשובותיו נמצאות בס' גאון צבי מווילנא להמחבר, ובס' בית יעקב סימן

---

*) הרחבת הדעת, רצה המחבר ז"ל לזכות את הקוראים ולהרחיב גבול ספרו, לכן הרבה לחקיר גם על שמות הגדולים שנזכרו דרך אגב בהבורו דעת קרושים, ויאסוף דברים אודותם ממקורים שונים, ע"כ רוב דבריו צריכין עיון בעצם הספרים הנזכרים ממנו, ואף כי כותב הטורים האלה היה המוצא (והמביא לפניו את הספרים האלה, מאספת—פרידלאנדר), בב"ז קשה עתיקתא מחדתא לעבור שנית על פני כל הספרים הרבים המובאים בזה, ובקורא להגיה הנני כותב הערותי מזכרוני. ש.

קס"ג, ובס' אבן השהם סימן י"א להג"מ אליקום געץ אבד"ק הילדסום על שאלתו מרבינו יצחק בסי' יו"ד וקורא לו בשם „הגאון הגדול מקובל אלקי" — נלקח ארון האלקים בשנת תמ"ה בפוזנא ושם מנוחתו כבוד (פנקס פוזנא).

ואלה תולדות יצחק:

א

יצחק בן אברהם הוליד את:

א) הגאון הגדול מו"ה יעקב, כן יכנהו הגאון מו"ה יחזקאל קציגלינפויגין בתשובתו אליו (כנ"י אה"ע סי' נ"ה) „הגאון הגדול מחותני" הוא היה חתן הגאון מ' נפתלי בהג"מ יצחק כ"ץ אבד"ק פוזין, גם ישב לכסא אחריו שם בשנת תע"ד, ושם אשתו שפרינצא. הסכים ע"ס בית אהרן על תנ"ך בשנת תמ"ט, ע"ס מאמר מרדכי בשנת תע"ג, ע"ס שם יעקב בשנת תע"ה, ע"ס חוקי דרך בשנת תע"ז, ע"ס ברכת יעקב בשנת תע"ח, ע"ס יפה מראה בשנת תפ"ד, וע"ס גור אריה להרב מאמשטרדם בשנת תפ"ט—חבר סליחה ועליה אותיות שמו ושם אביו בראשי החרוזים על הצרות והמאורעות שהיו לישראל בפוזנא ביום וא"ו חמשה ימים לחודש אב שנת תע"ו, ובליל ד' ה' ניסן שנת תע"ז, והיא נאמרת עד עתה בכל שנה בקהלת פוזנא בחמשה לחודש אב, הוא יום התענית שקבלו אז עליהם לדורות.

ב) מרת רייזיל אשת הגאון מו"ה מנחם נחום ז"ק אב"ד בק"ק פילא ופלאצק, הנקוב להולדותיו ברעת קדושים מנוחתה כבוד בפוזנא ונרשם שמה לזכרון בספר הזכרת נשמות שם.

ג) מרת מלכה אשת הרב הג' הצדיק מו"ה יהונתן בהגאון מו"ה יהודא ליב אב"ד בק"ק פינסק, על מות ה"ר יהונתן נשא מספד הגאון מ' אברהם משלם זלמן בהגאון חכם צבי ונדפס בספרו דברי רב משלם.

ד) מרת עלקא אשת הגאון הגדול מוה' שמואל אב"ד בק"ק מעזריטש וק"ק רישא, בהגאון מ' אברהם אבד"ק רישא חתן הגאון בעל מגיני שלמה, יש תשובה ממנו בספר אבן השהם ומ"א סי' ד' וחתם שם „הק' שמואל באאמ"ו מ' אברהם סג"ל חוב"ק מעזריטש חתן הגאון המפורסם בדורו מ' יצחק זלה"ה אב"ד ור"מ בק"ק פוזין" — הסכים על ספר בית אהרן וע"ס שבט מישראל על תהלים*) בשנת תמ"ט, ע"ס עיר בנימין לבעל אחותו הג"מ בנימין וואלף אבד"ק זמיגראד בשנת תנ"ח, ע"ס שו"ת אבן השהם בשנת תנ"ט, ע"ס דרכי משה על יו"ד, ע"ס חמדת צבי על תיקוני זהר, וע"ס עיר חומה בשנת תע"ג, ע"ס מגיני שלמה לאבי אמו הג"מ יהושע מקראקא בשנת תע"ה, ע"ס

---

*) ס' שבט מישראל חובר בשנת תק"ל ונדפס בזאלקווא תקל"ב, (נמצא בקהלת משה), וכמובן לא נמצא עליו הסכ' הר"ש שנפטר כחמשים שנה קודם. ש.

פני משה בשנת תע"ו, וע"ס ברכת יעקב בשנת תע"ט *), היא השנה שנפטר בה ער"ח טבת. —

ה) מרת רחל אשת הגאון מו"ה **יחזקאל** הלוי בן הגאון מ' מאיר הלוי אב"ד בשלש גלילות בזאמשטש חתן הגמ' שלמה לוריא רופא בלובלין (אבני קודש 28) חתן הגאון מו"ה יצחק שפירא אבד"ק לובלין (אבני קודש 27). בהגאון מ' נתן שפירא אבד"ק הוראדנא בעהמח"ס מבוא שערים ואמרי שפר, נתמנה בשנת תל"ו לדיין בפוזנא, ואח"כ הי' לאב"ד בק"ק זלאטאוו וקראטאשין. הסכים בשנת תנ"א על ס' עולת יצחק על שו"ב, וע"ס ויכתוב משה להר"ר משה ב"ר שמעי' ובאעה"ח „יחזקאל בלאאמוה"ה מוהר"ם סגל ז"ל „הכ"מ" חוב"ק זלאטאווי לע"ע בקראטאשין, בשנת תנ"ג ע"ס חוקי חיים על שו"ע לחתן בעל מגן אברהם וחתם „חוב"ק קראטאשין" בשנת תנ"ד ע"ס נחלת צבי לר' צבי חאטש מקראקא, ובשנת ת"ס ע"ס קודש לה'.

ב

תולדות יעקב:

א) הרב מו"ה **אברהם** מוזכר בהקדמה לס' ים של שלמה על מסכת יבמות בצאת לאור בדפוס אלטונא שנת ת"ק **) שבא הספר הזה לידו בכתובים מאבותיו דור אחר דור.

ב) הגאון מו"ה **יצחק** דיין בפוזנא, חתום ח"י תמוז תקי"א בין רבני פוזנא בס' לוחות העדות.

ג) אשת הרב הג' מו"ה **אפרים פישל** פרנס דד' ארצות בהגאון מ' אריה ליב אבד"ק קראקא בהחסיד המפורסם מו"ה זכריה מענדל (ס' חמדת צבי על הש"ס).

ד) אשת הגאון מו"ה **אריה ליב** בהרב הפרנס מ' אברהם ר' חיים'ס מלובלין נכד הגאון מהר"ם מלובלין (ס' היחש לנכדיו) המתיחש לבית אבותיו במשפחת היילפרין.

להר"ר יהונתן בת:

מרת **הענדל**, כן תפקד בשמה להזכרת נשמתה בפנקס פוזנא, והיא היתה אשת הרב הג' מ' **נפתלי** במ' חיים כץ ר"מ בגלוגא ואוסטרהא, הסכים ע"ס אבק סופ"ים בשנת תס"ג, ע"ס פני יצחק זוטא בשנת תפ"א בגלוגא, ע"ס מפלגי ראובן בשנת תקי"ד, וע"ס שבט מישראל בשנת תקכ"ו באוסטרהא.

---

*) הר"ש הסכים על ס' ברכת יעקב (ראה ברשימתי ק. ט. אות ב', שיבוא בקרוב בדפוס) כ"ב אייר תע"ט, ומזה נראה שלא נפטר הר"ש ער"ח טבת. ש.

**) ס' ים של שלמה על מס' יבמות נדפס באלטונא ת"ק 1739 (נמצא בקהלת משה). ש.

להג"מ שמואל הלוי ממעזריטש שני בנים ובת:

א) הגאון מו"ה יהושע אב"ד בק"ק דאברמיל, טשעבנאווצי וסימיאטיץ ונאמן דד' ארצות, הסכים ע"ם ברית שלום בשנת תע"ג, וע"ם יזמרך כבוד בשנת תצ"ב.

ב) הגאון מו"ה נתן הלוי אב"ד בק"ק פולנאה, הסכים ע"ס פני ארי' זוטא על התורה.

ג) מרת רייזיל אשת הקצין המפורסם מו"ה יעקב באב"ד מבראדי נכד הגאון ר"ר העשיל ובא להולדותיו במשפחת קצינלינבויגין.

להגאון מ' יחזקאל הלוי בן:

הגאון הגדול איש אלקי מו"ה משה יצחק הלוי אב"ד בק"ק זלאטאווי ופרוורהא, יש תשובה ממנו מן ך"ח אדר תקט"ו בס' לוחות העדות על דבר הקמיעות אשר שלח אליו הגאון מו"ה יהונתן אייבשיץ לחוות דעתו עליהם, וזה אשר כתב עליו: אח"ז שמעתי כי הרב הגדול מופלג בחכמה ובמדע זקן ונשוא פנים ומקובל אלקי נכד הגאון הגדול המקובל מ' יצחק מפוזין רבו של המג"א מו"ה משה יצחק יצו יושב בשבת תחכמוני בק"ק זלאטאווי עוסק בחכמה זו, ולו יד ושם טוב כו' וכתבי זקנו המקובל היה בידו וספרים רבים ולזאת מהרתי לשלוח לו כו'" נפטר ביום ג' שמחת תורה שנת תקנ"ז והשאיר אחריו צואה (כתובה ביתרון דעת) ושם אשתו מרים בת הרב החסיד הנגיד מ' משה אויערבאך מקראטאשין.

ג

להרב מ' אברהם בן:

הרב מ' שלמה זלמן מקרעמניץ אבד"ק גריידיץ, הוציא לאור בשנת ת"ך *) באלטונא ס' יש"ש על מס' יבמות שבא לידו בכתובים מאבותיו ובהקדמתו הארוכה לספר הזה כתב שהוא ש"ב של הגאון מהרש"ל (עיין אבני קודש 26).

להרב מ' אפרים פישל בן:

הגאון מו"ה יעקב אב"ד בק"ק לאדמיר והגליל, הסכים ע"ס ברית שלום בשנת תע"ג ושם אשתו הינדא בת הגאון מו"ה שאול קצינלינבויגין אבד"ק פינטשוב ועל מקומה תפקד לבית אבותיה בדף 153.

להגאון מ' יהושע הלוי ארבעה בנים:

א) הגאון מו"ה ישכר בעריש אבד"ק טשעבנאווצי ונאמן דד"א, כן חתם בהסכמתו ע"ס דרכי נועם על אגדות הש"ס בדרך פרד"ס בשנת תקי"ב, ועל שו"ת ביה אברהם תקי"ג.

---

*) ראה הערה הקודמת.

ב) הרב הג' מו"ה שאול אבד"ק סימיאטיץ (ס' שפתי צדיקים להר' יהושע העשיל מרומנאב).

ג) הרב הג' מו"ה אברהם אבד"ק אליק (ס' שפתי צדיקים הנ"ל).

ד) הרב הג' מו"ה יצחק אבד"ק דאברמיל על מקום אביו (ס' היחש לבעל בית יעקב).

להגאון מ' משה יצחק מזלאטאווי בת:

אשת הרב מו"ה ברוך בענדט מאובערזיצקא פלך פוזנא.

ד

להרב מ' יעקב מלאדמיר שני בנים:

א) הגאון מ' זלמן אב"ד בק"ק ביאלי חתן הגאון מ' שמחה הכהן ראפפורט מהוראדנא (כ"כ על שער ס' חמדת צבי על ש"ס לבנו ובהסכמת הג"מ זלמן מרגלית שם.

ב) הרב הג' מו"ה שאול אב"ד בק"ק ברעסטיצקי, הסכים בשנת תפ"א ע"ם עטרת צבי (ד' יעסניץ תפ"ב).

להרב מ' יצחק מדאברמיל בת:

אשת הגאון מו"ה מרדכי היילפרין אבד"ק פווירז בהגאון מ' יחיאל מיכל היילפרין אב"ד בק"ק בערזאן, (ס' היחש לבעל בית יעקב).

לה"ר ברוך בענדט בן:

הרב הצדיק מו"ה יעקב השאיר אחריו צואה (מועתקת ביתרון דעת) ושם אשתו אסתר בת הצדיק מ' אהרן מווילהענע וםכונה ג"כ ר' אהרן קוטנר (הקדמה לספר מעשי הרקמה על משלי). —

ה

להג"מ זלמן אבד"ק ביאלי בן:

הרב הגאון מוה' צבי הירש אב"ד דק"ק לאקטש בעל המחבר ס' חמדת צבי על ש"ס *), הסכים בשנת תקמ"ו ע"ם מים יחזקאל לבעל כנסת יחזקאל שהוציא לאור נכדו מ' דובעריש בהג"מ יואל קצינלינפויגין אבד"ק שינאווי וקרא שם להמחבר בשם „שאר בשרי".

---

*) ס' חמדת צבי נדפס במאהליב על נהר דניעפר, תקפ"ה .fol (נמצא בקהלת משה על ידי המדפיסים משקלאוו שהביאו שמה האותיות עם מכבש הדפוס לבקשת בן המחבר, למען יוכל להשגיח על הדפסת הספר, (ומלבד הס' הזה לא נדפס מעולם שום ס' במאהליב, וכל הספרים שרשום עליהם מאהלוב היא מ. על נהר דניעסטר, בוואליגיען). ש.

להג"מ מרדכי היילפרין בן:

הרב הגדול החריף מוה' יעקב היילפרין אבד"ק טרעבאלא וראב"ד ומ"ץ בק' לבוב, הסכים בשנת תקכ"ח ע"ס מחנה ארון להר' אהרן מטרעבאלא וחתם „יעקב בהה"ג החסיד מ' מרדכי היילפרין חב"ק טרעבאלא" ובשנת תקמ"א ע"ס רב פנינים ושושנת העמקים וחתם „אבד"ק טרעבאלא וראב"ד ומ"ץ בק"ק לבוב.

להר' יעקב ב"מ ברוך בענדט ארבעה בנים:

א) כה"ר אהרן ב) כה"ר בענדט ג) מ' מנחם מענדל ד) הגביר המופלג וצדיק מוה' רפאל יצחק נ"י קארגער בעיר גארטץ, גם ברוך יהיה בגלל כתב היחש אשר שלח לנו.

לתולדות הרה"ג בעל ס' נחלת בנימין.

הגאון מ' יצחק בנימין וואלף בעל ס' נחלת בנימין הי' תחלה אב"ד במדינת יארק*), ואח"כ נתקבל לסלוצק, — המופלג וי"א מ' אברהם שמש בגחש"א בסלוצק זה כחמשים שנה שם והוא זקן עתה כבן שמנים מספר, שנקרא מהגאון המפורסם מוהר"ר יוסף ב"מ מאיר מו"צ שמה על חצר הקברות, להראות לו קברי הצדיקים של הגאון מ' הירץ גינצבורג והגאון בעל נחלת בנימין, ויראהו כי באהל אחד הם חונים, והגאון מ' מנחם נחום קצינלינבויגין מפסיק ביניהם, אז יצאה שיחה מפי הגאון מ' יוסף לאמר: „לא השלימו הצדיקים עד כה" ויספר להשמש כדברים האלה: כאשר היה הגאון מ' נפתלי הירץ זקן מאד, עלה על לב האלופים ומנהיגים דק"ק סלוצק לבחור להם איש צעיר ממנו להנהיג הישיבה ולדרוש להם בדבר ה', ויהי בשנת תמ"ב כאשר נדפס ס' נחלת בנימין ויצא שם מחברו לרוב חריפותו בעולם, רצו אלופי סלוצק להת את משרת עירם עליו, וימאן הרב ויאמר, כי בלי רשיון הרב הזקן שבעירם לא יקבל את המשרה עליו, ע"כ השתדלו וישיגו מכתב רשיון מהג"ר הירץ, ויעתר להם בעל נחלת בנימין, בבואו לסלוצק פנה אל הרב הזקן לאמר לו כי על דברי האגרת אשר שלח לו בא בהסכמתו לעירו, „אם למכתבי התבוננהם" אמר הזקן „הלא ראיתם כי נקוד היה למעט את הכתב" ויענהו הרב בעל נחלת בנימין כי לא שת לבו אל הנקודים. — בין כה וכה נתקבל מהר"ר יצחק בנימין וואלף לאב"ד בסלוצק, וחבל על שני המאורות הגדולים שאספו נגהם שניהם בשנה אחת, וכן כתוב בפנקס הח"ק דסלוצק „יום ו' ד"ח חשון תמ"ז נתבקש בישיבה של מעלה הגאון הגדול מ' בנימין וואלף אב"ד ור"מ דפה"ק בעהמח"ס נהלת בנימין ומנוחתו אצל הגאון הגדול מ' נחום קצינעלינבויגין אב"ד ור"מ לצד שמאל, ד"ב תמוז תמ"ז נפטר הגאון הגדול אב"ד ור"מ מ' נפתלי הירץ מנוחתו אצל הג"מ נחום ק"ב לצד ימין" ובזה שנה מוהר"א

---

*) היא מדינת מארק (ראה בתולדות אנשי השם בבערלין).

לנדסהוט שכתב בספרו (תג"ב דף 2) שנתקבל בעל נחלת בנימין מסלוצק לק"ק אליק כנראה מס' בית לחם יהודא, והוכיח כן ממה שכתוב שם בס' פ"ו „ראיתי כתוב בט"ז של אחי הרב המחבר הג"מ יעקב חתן הגאון הגדול מ' בנימין בעל נחלת בנימין אבד"ק אליק" אך חשב וטעה כי התיבות „אבד"ק אליק" מוסבות על הג"ם יעקב ולא על בעל נחלת בנימין שלא שנה מקומו מסלוצק ושם מנוחתו כבוד.

לתולדות משפחת מירלש.

ראש למשפחת מירלש הוא הגאון מוה' נפתלי הירש אב"ד דק"ק פולדא בהגאון מוה' יעקב קאפל בהגאון מ' אהרן העליר מעיר וואלירשטיין באשכנז (הולדות גדולי ברלין דף 35) ואלה תולדותיו:

א

להגאון מ' נפתלי הירש בן:

האלוף הראש הקצין ומפורסם מוה' יעקב דוד ניימארק מירלש בווינא, ושם נפטר בשנת ת"ך, אשתו מרת רעכל בת הח"ר יעקב קאפל נפטרה בשנת תכ"ג (מצבות ווינא לפראנקעל).

ב

להרב מ' יעקב דוד שני בנים ובת:

א) הרב החסיד מוה' בנימין מירלש, ושם אשתו מרת רייזל בת ר' בערמאן סג"ל, אחר הגירוש מווינא בשנת ת"ל בא לגור הוא וביתו בברלין ושם נפטר ך"א אדר תנ"א, ואשתו י"א ניסן תנ"ד (תג"ב דף 36).

ב) הגאון המפורסם וצדיק יסוד עולם מוהר"ר משלם זלמן מירלש, הי' חתן הגאון מוה' יעקב אב"ד בק"ק ווינא (ס' היחש לבעל בית יעקב) אחרי צאתו בשנת ת"ל בין המגורשים מווינא קבע מושבו בברלין, ואח"כ כאשר יצא הגאון בעל בית הלל מאה"ו לזאלקווי, נתקבל הג"ם משלם זלמן על מקומו באה"ו, ושם האריך ימים בשלום ובשלוה, הנהיג את הציבור במישור ובחכמה, וראה כערך מאה וחמשים יוצאי חלציו, גם דור חמישי יולדו לו בארץ ליטא (הקדמה לספר נחלת יעקב *) להגאון מליסא) ונפטר ך"ב חשון תס"ו (צונץ בלוחותיו).

---

*) בס' נחלת יעקב נדפס קצת מס' מגלת ספר שחבר הר' יעב"ץ מתולדותיו וקורותיו שנדפס ראשונה בהמאסף לשנת תק"ע, (ראה בס' תולדות יעב"ץ מהרח"א וואגנה).
ש.

יש תשובות ממנו בס׳ חנוך בית יהודא סי׳ קל״ח ובס׳ אבן השהם סי׳ נ״ה *).

ג) מרת אסתר אשת הרב המפורסם מוה׳ שמואל זנוויל פפערשי (ספר לקוטי מן עַל הפטרות).

ג

להרב מ׳ בנימין מירלש בן ובת:

א) הרב מוה׳ נפתלי הירש מירלש פרנס ומנהיג ודיין בברלין ושם נפטר ך״ה סיון תק״ב, אשתו מ׳ איידל נפטרה ך״ו ניסן תע״ז (תג״ב).

ב) מרת נחמה אשת הגאון מוה׳ משה אב״ד בק״ק הוראדנא בעל המחבר ספר תפארת למשה, הבא לתולדותיו במשפחת קציגלינבויגין (להלן).

להג״מ משלם זלמן מירלש ששה בנים וחמשה בנות:

א) הגאון מוה׳ אברהם דיין בפוזנא (הקדמה לס׳ תולדות יעקב יוסף).

ב) הרב מוה׳ וואלף בברלין שם הביא בשנת תס״ג לבית הדפוס ספרי הטורים עם ב״י ד״מ ובדק הבית, והוא התקשר עם הגאון חכם צבי לתת לו את אחותו שרה לאשה (תולדות יעבץ).

ג) הרב מוה׳ דובער הוציא לאור עם אחיו מ׳ וואלף ספרי משניות עם פירוש עץ החיים להג״מ יעקב חגיז בשנת תע״ז.

ד) הרב הגאון מוה׳ אריה ליב אב״ד בק״ק וואלפא בגליל הוראדנא, חתום בפנקס הוראדנא בשנת תנ״א בועד חאמסק, ונבחר בשנת ת״פ לשליש בד״ת שהי׳ בין נבחרי בריסק ונבחרי ראזינאי (פנקס ראזינאי).

ה) הר׳ נפתלי הירש ניימארק בברלין נפטר שם ו׳ אייר ת״פ, ואשתו מ׳ לאה בת הרב מ׳ יהודא ליב דרשן בפראג ואב״ד בק״ק פילא וגריידיץ נפטרה בברלין י״א אדר שני תצ״ד (תג״ב).

ו) הרב מוה׳ משה ניימארק עזר להוציא לאור ס׳ יד כל בו להגאון מוה׳ דוד לידא בשנת תפ״ז.

ז) מרת שרה אשת הגאון המפורסם מוה׳ צבי אשכנזי בהרב המובהק מוה׳ יעקב ז״ק, בנוער ימיו למד מ׳ צבי תורה מאביו, אח״כ הלך לשאלוניקי

---

*) ממנו יסופר שהיה מנהגו ללכת לביהכ״נ מעוטף בטלית ותפלין, פעם אחת בלכתו להתפלל בא אליו איש אחד ורצה למכור לו אבנים טובות ומרגליות יקרות מאד, וכאשר הגיד לו האיש כמה הוא חפץ במחירם, ענהו מהר״ז כי ישלם לו הסך אשר הוא מבקש אם ימתין לו עד שובו לאחר התפלה מביהכ״נ לביתו, אבל האיש בהחפזו לא יכול לחכות עליו ומכרם לאחר שהרויח בהם כמה אלפים ר״ט, וכששמע מהר״ז מזה שמח שמחה גדולה ואמר „כדי הסך שאבדתי למען אבי שבשמים שעבדתי״ (הקדמה לס׳ שם יעקב).

ללמוד דרכי חכמי הספרדים, ושמש שם ביחוד את הרב הגדול מ' אלי' קובו, אח"כ שב אל בית אבותיו ונשא אשה בת עשיר גדול מעשירי קהל בודון הישנה, ותלד לו בת — בשנת תמ"ו באה העיר בודון במצור, ויור אחד מבני החיל בקנה רובה גדול וכדור אש התפוצץ ממנו והמית כרגע את אשתו ואת בתו. והוא היה בחדר הקרוב להם ולא הוזק, אז עזב את רכושו וכל אשר לו ויברח כצבי מיד בטרם נלכדה העיר למדינת באסניען, שם נתקבל לרב בעיר שאראי וכאשר צרו אח"כ גם עליה וגם שמע כי נשבו אבותיו ביד שר צבא מלך פרוסיא בעת שנלכדה העיר בודון, פנה משם וילך למדינת אשכנז ויבוא עד פראג וברלין, שם אריש לו את האשה שרה בת הגאון מ' משלם זלמן ניימארק מירלש אבד"ק אה"ו, וילך לבית חמיו לאלטונא וקבע שם ישיבה להורות דבר ה' לתלמידים בביהמ"ד הגדול דקלויז, והרביץ תורה לרבים קרוב לעשרים שנה. — בשנת תנ"ב הביא לבית הדפוס ספר הט"ז על חו"מ שהיה עדנה בכתובים עם הגהות והוספות משלו פעם לקרב ופעם לרחק את דברי הט"ז, וע"ז חתם א"ע בסוף הספר „צבי הירש באאמ"ו הרב המובהק כמה' יעקב נ"י כו' העומד על משמרת בהמ"ד הגדול בקלויז אשר באלטונא".

אחרי מות חותנו הגאון מ' זלמן ד"ב חשון תס"ו נתקבל הגאון מ' צבי לאב"ד בק' אה"ו תחתיו, אז חלק לב העם באלטונא, ורבים מבני העיר נטו אחרי הגאון מ' משה בהגאון הרמ"ז מרוטבורג למנותו לרב עליהם, עד אשר נתפשרו הצדדים שישתמשו שני הרבנים בכתר אחד באלטונא כל אחד חצי שנה, ויהי הג"מ צבי לרב בהמבורג וואנזבעק וחצי העיר אלטונא, אך מקרה היה שנתעורר אח"כ ריב ומדון בין הרבנים בעיר בשנת תס"ט, ועי"ז עזב הג"מ צבי את הרבנות וישב לבית מדרשו אל הקלויז אשר היה שם אהלו בתחלה, ויהי אך נודע הדבר עוד לא עברה חצי שנה מאז עזב הג"מ צבי את הרבנות, והנה אגרת שלוחה אליו מעדת אשכנזים אשר בקהל אמשטרדם הגדולה כי יקבלוהו לרב ומורה עליהם, ויואל הרב להסכים לרצונם, ויצא הוא וביתו בשנת ע'ת' רצון לאמשטרדם, — שם הסכים בשנה ההיא ע"ס הגאון ר' אלי' פולדא על מס' שקלים ועל הירושלמי, וע"ס שו"ת הרמ"א שהו"ל חתנו הג"מ ארי' ליב בהג"מ שאול מקראקא, ובשנת תע"ב ע"ס כסף נבחר על התורה כולם דפוס אמשטרדם, ובשנה ההיא הביא לביה"ד שם את ספרו „שו"ת חכם צבי" שנתפרסם מאד בעולם, ומרוב חשיבותו נקרא גם מחברו בשם „חכם צבי" בפי כל עד היום.

בשנת ד'ע'ת' פרץ ריב בינו ובין חכמי הספרדים על דבר ס' דברי נחמיה, וירא הגאון מ' צבי שאין שלום בעיר והמחלוקת גברה, ואיש איש מהם יגישו עצומותיהם בערכאות ונמצא שם שמים מתחלל, וימלך עליו לבו לעזוב את העיר ואת הרבנות גם שמה, וילך למסעיו הלוך ונסוע עד אשר בא למדינת פולין ונתקבל לאב"ד בק"ק לבוב, שם שם חוק ומשפט, ונהג נשיאותו בכבוד עד בוא עת פקודתו ביום ב' דר"ח אייר שנת תע"ז היא שנת החמשים ושמנה לימי חייו. — מכתבי יד אשר השאיר אחריו נדפסו תשובותיו בס' שתי הלחם,

וחידושי תורה בשם שביל הישר בס' תקנתא דמשה—אשתו מ' שרה נפטרה ח' שבט תע"ט.

ח) אשת הגאון מו"ה שלום ז"ק אבד"ק בירז והגליל הנקוב לתולדותיו בדעת קדושים.

ט) אשת הגאון מו"ה שמואל זנוויל מקראקא (הק' ש"א על מכות).

י) אשת הגאון מו"ה אלחנן ברלין בהוראדנא שנקרא אז בשם ר' אלחנן בעל התוספות (ס' תקנתא דמשה).

יא) אשת הגאון מו"ה יצחק אייזיק גינצבורג אב"ד דמדינת רוסיא (ס' הקנתא דמשה) הבא לתולדותיו במשפחת גינצבורג.

להר"ר שמואל זנוויל פפערשי בן ובת:

א) הר"ר דוד פפערשי בפפד"מ נפטר שם בשנת תס"ט (ס' הזכרון להפד"מ).

ב) אשת הגאון הגדול ברורו מו"ה אברהם ברודא, היה אב"ד בק"ק רוידניץ. וכן חתם בהסכמתו ע"ם פנים מסבירות בשנת תנ"ב „אברהם במ' שאול מפראג חוב"ק רודניץ" אח"כ נתקבל לריש מתיבתא בק"ק פראג ואב"ד דמדינת פיהם, ושם הסכים על שו"ע של ר' אליעזר הקטן בשנת תנ"ז, ע"ם שם שמואל בשנת תנ"ח, ע"ם הלכה ברורה לשו"ע או"ח בשנת תנ"ט, ע"ם מטה יהורא בשנת ת"ס, ע"ם ראש יוסף לחג"מ יוסף מסעלץ, ע"ם אור ישראל להר"י משקלאב וע"ם פי שנים ע"ד א"ב בערכין בשנת תס"ב, על הטורים שנדפסו בברלין ע"י הרב ר' וואלף מירלש בשנת תס"ג, ובהסכמתו יכנה את המו"ל בשם „נכד חמי זקני המפורסם בתורה ויראה מ' דוד מירלש"—כן הסכים בפראג על שו"ת אבן השהם בשנת תס"ז וע"ם ראשית בכורים וחינוך בית יהודא בשנת תס"ח ושם סי' ק"ל תשובה ממנו להמחבר וקוראו בשם „מחותני" בשנה ההיא נתקבל לאב"ד ור"מ בק"ק מיץ. ויהי שם עד שנת תע"א שאז יצא הגאון מ' נפתלי כץ בעל סמיכות חכמים מפפד"מ אחרי התבערה הגדולה שהיתה שם ונתקבל הגאון מ' אברהם במקומו לאב"ד ור"מ בפפד"מ ושם נפטר בשנת תע"ז.
חבר ס' אשל אברהם שנדפס ע"י נכדו בפפד"מ בשנת תק"ז. וס' תולדות אברהם על קידושין ועל כתובות עד פרק המדיר שבהלכה זו חיו עוסקים שבוע שנתבקש ביש"מ, והיה מעיין בכת"י עד שקמו עיניו מראות; כחצי רבע שעה לפני מותו והניח כתבו על לבו ויצאה נשמתו בטהרה ונתקיים בו אדם כי ימות באהל (הקדמה לס' תולדות אברהם) ועוד השאיר אחריו בכתובים פשטים על התורה ורבים מחידושיו העתיקו תלמידיו בספריהם.

ד

להרב מ' נפתלי הירש מירלש שבעה בנים ושתי בנות:

א) הגאון המפורסם מו"ה דוד פרענקל, בימי נעוריו נודע בסוחרי ארץ בפנינים ואבנים יקרות בהמבורג ואח"כ בברלין. אח"כ נתקבל לאב"ד ור"מ ב"ק

דעסא, ובשנת תק"ב החל להדפים את שם הירושלמי על סדר מועד עם פירושיו קרבן העדה ושירי קרבן בחיי אביו. ויברכהו לפני מותו בשנה ההיא „כשם ששמחתני בספרך כן ישמחך האל בשמחת בנים" ובשנת תק"ג השלים הדפסתו בטרם הגיע מספר שנותיו לארבעים שנה. — אז נקרא לאב"ד בפרנקפורט דאדר. ואח"ז ביום א' י"ד מנחם אב נתקבל נ"כ לראש ב"ד ור"מ בברלין והמדינה עם כל חלוקת הכבוד והכנסות שהיו מעולם לרב העיר בתנאי שיקבע דירתו בברלין, ויאות הגאון מוה' דוד ויבוא ברלינה בשנת תק"ד. שם הסכים בשנת תק"ה ע"ס תורה אור על דיני סת"ם עם הגהות הר' אריה ליב מסלוצק, בשנת תק"ז ע"ס תבנית הבית, וע"ס תבנית אות יוסף, בשנת תקי"ב ע"ס אבן העוזר על ש"ס. ובשנת תקי"ג על שו"ת בית אברהם להג"מ אברהם מטרלא. — בשנת תקי"ז הדפים בברלין את הירושלמי סדר נשים עם פירושיו קרבן העדה ושירי קרבן, ובשנת תק"ך התחיל להדפים גם סדר נזיקין ויצאו מבית הדפוס בהדרם מס' סנהדרין ומכות וקצת ממס' שבועות, וגם אלה בלא שער והקדמה כאשר לא נשלמה המלאכה, וביום ב' כ"ב סיון תקכ"ב עזב את הארץ, וישכב דוד עם אבותיו בעיר ברלין, ובס' יערות דבש נדפס הספר אשר קונן הגאון מ' יהונתן עליו. — אשת הגאון מ' דוד רייזלה בת מוה' ליב הלברשטאט מהמבורג, נפטרה ד' חשון תק"ל (תג"ב ללנדסהוט).

ב) אברהם פרענקל.

ג) ה"ר אלי' פרענקל בברלין.

ד) ה"ר בנימין פרענקל בפיורדא.

ה) ה"ר יוסף פרענקל אשתו יטכה היתה בת הג"מ גרשון בר' יחיאל פרענקל אב"ד בפפד"א.

ו) ה"ר משה פרענקל.

ז) ה"ר שלמה פרענקל בהמבורג, הדפים ספרי הרמב"ם ביעסניץ.

ח) מרת עלקא אשת ר' פייטיל בר חיים מהמבורג.

ט) מרת רייזיל היא היתה אשת הגאון ר' חיים יונה האומים, ואחרי מותו נשאת להגאון מוה' העשיל אבד"ק ווילנא, ונפטרה בברלין כ"ח איר תקכ"ד (הג"ב).

להה"ר אברהם דיין מפוזנא בן:

הרב המאה"ג מוה" משלם זלמן אבד"ק חסלאוויץ (הק' לס' תולדות יעקב יוסף).

להר' וואלף מירלש בת:

מרת מינקלה אשת הגאון מו"ה מרדכי בם' אברהם טאקלעם מליסא ראב"ד בברלין, יש לו תשובה בס' שב יעקב, ובשו"ת שתי הלחם, ובשו"ת כנסת יחזקאל וחידושיו, נדפסו בס' מנחת כהן וקול יהודא להר"י מגלוגא, נפטר כ"ו סיון תק"ג, ואשתו נפטרה ו' תמוז תצ"ו (תג"ב).

להר׳ דובער מירלש בת:

אשת הגאון מו״ה יצחק אייזיק בהג״מ יהודא ליב מקראקא, היה אב״ד בק״ק טרנאוו, (עיה״צ 160) והיו מן החתומים על החרם נגד הרב מ׳ משה חיים לוצאטו (כרם חמד ח״ג).

לר׳ נפתלי הירש ניימארק בן:

הקצין מו״ה יוסף ניימארק היה בעזר הגאון מ׳ לוי דוד להוציא לאור ספרו עטרת ראש על מס׳ ברכות ונשא ברכה מאתו (הקדמה לספר הזה) לקח לאשה את אשתו השניה של הגאון המפורסם מ׳ ישכר בערוש אבד״ק ניקלשפורג (שם בהקדמה).

לה״ר משה ניימארק בת:

אשת הרב מ׳ פתחיה בהגאון מ׳ דוד לידא (הקדמה לס׳ יד כל בו).

להג״מ צבי אשכנזי חמשה בנים ושלש בנות:

א) הגאון מו״ה יעקב, נולד בחמשה עשר לחודש סיון שנת תנ״ה באלטונא (התאבקות דף קנ״ה) שם נתגדל ולמד תורה כבהמ״ד של אביו (הק׳ ס׳ מו״ק) בהיותו כבן שבע עשרה שנה עזב את בית אביו וילך לבקש תורה מפי האב״ד מ׳ מרדכי בהגאון מ׳ נפתלי כץ בעיר ברודא, ובשבתו שם ימים או עשור בחר הרב ביעקב ויתן לו את רחל בתו לאשה. שם בבית חמיו שקד על התורה עד כי גדל מאד ותלמידים רבים נהרו אליו ומרחוק באו ללמוד תורה ממנו ולהקשיב מפיו לקח, אך במשך שבתו בעיר הזאת לא ראה מנוחה, ואם מדבר אשר היה שם הצילו ה׳, הבט אל עמל לא יכול, ויצא יעקב מחמת המציק לישראל במדינה ההיא, ויבוא בשנת תפ״ח לק״ק אמשטרדם מקום מגורי אבותיו. משם העתיק אהלו בשנת תפ״ט לעמדין. מקץ ארבע שנים ראה יעקב כי לא טוב אויר המקום לשבתו עם ב״ב שם, ויסע מעמדין בשנת תצ״ח לגור במקום מכורתו באלטונא. היא העיר שהגביר בה חיל ויברכהו ה׳ ללמוד תורה מעושר, גם הפיץ מעינותיו חוצה בהקימו בית הדפוס בביתו והוציא לאור ספרים במקצעות התורה אשר חבר, — בין כה וכה מתה עליו אשתו ויתאבל מאוד עליה עד אשר חלה בשנת תק״ו ונפל למשכב, וכאשר נרפא בחסד ה׳ ויחי מחליו נשא אח״כ את בתיה צביה בת אחיו הרב מ׳ אפרים לאשה, אז מצא הרוחה ויוסף ללמוד וללמד ולכתוב רובי תורתו ולהדפיס עוד ספרים רבים מחבוריו, — כן עלה האיש הלוך וגדול, עד אשר הצליחו מעשי שטן בשנת תקי״א להפריד בינו ובין הגאון מ׳ יהונתן אייבשיץ, ואיבה שת ביניהם ע״ד הקמיעות שנתנו מרועה נאמן הג״ר יהונתן, שיצא ר׳ יעקב לחלק עליהם. אז חלק לב העם לשתי מחנות, ודברי הריבות עברו בכל גבול ישראל, רבים מהגאונים בימים ההם חגרו בעוז מתניהם לעמוד לימין צדקו של ר׳ יעקב, וכמה נטו אחרי ר׳ יהונתן, ויש שעמדו בתוך ורצו לעשות שלום ביניהם ולא

עלתה בידם, גם אחרי ששבתו הגאונים ר' יונתן ור' יעקב מריב לא השלימו ביניהם, ובלעדם האנשים אשר אתם שעמדו לצדי שתי המערכות התעוררו לעתים לתגר בראשיחם, ובכל העת הזאת שחדלה מנוחת יעקב, לא מש מאהלה של תורה, גם כי זקן ותכהינה עיניו מראות הוסיף להגיה חבורו בתוכחת מוסר ע"י סופר אשר מפיו קרא אליו והוא כתב על הספר בדיו. ויגוע יעקב ביועש"ק א' דר"ח אייר שנת תקל"ו היא שנת השמנים לימי חייו, ויספדו לו אבל כבד מאוד, וכל הספרים אשר חבר על מקרא משנה גמרא הלכה ואגדה שו"ת ופסקים, ספרי מוסר וספרי חכמה על שמות נרדפים ודקדוק לה"ק, הגהות על ספרים וביאורים בדרך הנעלם הלא הם כתובים לשמותיהם על ספר הולדות יעבץ.

ב) הרה"ג מוה' אפרים אשכנזי, נפטר ביום ב' ג' ניסן תקל"ב.

ג) הגאון מוה' נתן אשכנזי מבראדי.

ד) הרב המובהק מו"ה דוד (מובא בקונטרס עשרה הלחם בשו"ת יעבץ).

ה) הגאון מו"ה אברהם משלם זלמן אב"ד בק"ק אוסטרהא, חבר ספר „דברי רב משלם" והסכים ע"ס ברוך מבנים אשר בשנת תק"ח.

ו) מרת מ ר י ם אשת הגאון מו"ה אריה ליב בהגאון מ' שאול מקראקא אבד"ק אמשטרדם, הנקוב לתולדותיו במשפחת קצינלינבויגין.

ז) אשת הגאון מו"ה יצחק אב"ד בק"ק נעשוויז בנו של הגאון בעל פנים מאירות, הבא לבית אבותיו.

ח) אשת הגאון מו"ה משה אבד"ק זלאטשוב בהגאון המפורסם מ' אלעזר אבד"ק אמשטרדם בעל מעשי רוקח (היא היתה אשתו השניה כן מפורש בהסכמת הג"מ שלום מבעלזא על שו"ת מים חיים) ועל מקומו יבוא במשפחת רוקח.

להג"מ אלחנן ברלין בן ובת:

א) הגאון מו"ה משה אב"ד בק"ק רודניא ושאר קהלות ברייסין, חבר ספר תקנתא דמשה ושביל הישר מרודו הגאון בעל חכם צבי (הקדמה לס' תקנתא דמשה).

ב) אשת הרב הג' מו"ה יצחק הכהן בטיקטין (פנקס טיקטין).

להג"מ אברהם ברודא שני בנים ובת:

א) הגאון מו"ה משה ברוידא. עשה הגהות לס' אביו בשם „אהל משה", היה אב"ד בק"ק הענא ושם הסכים בשנת תע"ד ע"ס ברית שלום וחתם" משה באאמ"ו הגאון המפורסם החסיד כ"מ אברהם ברודא חוב"ק הענא ומצ"פ לק"ק טיקטין והגליל". — בשנת ת"פ נתקבל על מקום הרב הגאון מ' מענדל בכרך רווטשילד לאב"ד בק"ק באמבערג ושם הסכים בשנת תפ"ד ע"ס תורת יוסף על המסורה. בשנת תצ"ב אחרי מות הגאון ר' מענדל בכרך נקרא הג"מ משה לשבת על כסאו אחריו בווירמייזא, ושם עלה אל האלהים כ"ו כסליו שנת תק"ב (ספר הזכרון דווירמייזא) אשתו מרת ריינא היתה בת הג' מ' ישראל פירשט בהמבורג (הקדמת ס' אשל אברהם).

ב) האלוף מו"ה דוד ברודא בפרנקפורט דמיין ושם נפטר ג' אייר תק"א (ס' הזכרון שם).

ג) אשת הגאון מו"ה יוסף אב"ד דק"ק באמבערג. חבר ס' „חק יוסף על הלכות פסח „כתנות יוסף" חידושים על הש"ס שנספחו לס' תולדות אברהם לחמיו הגאון מו"ה אברהם ברודא, וספר „שרש יוסף" על דיני מיגו.

ה

להגאון מ' דוד בעל קרבן העדה שני בנים ובת:

א) הרב מו"ה יואל וואלף פרענקל, אשתו מ' איידל היתה בת הגאון מ' יצחק יוסף תאומים אבד"ק ברעסלא (תג"ב) ועל מקומה תבוא לבית אבותיה במשפחת ק"ב.

ב) הרב הגדול מו"ה יהודא ליב בברלין ונפטר שם הקס"ו (תג"ב) אשתו מ' בילא היתה בת הגאון מ' שמואל הילמן אבד"ק מיץ הבא במשפחת היילפרין.

ג) מרת ע ד ל אשת הרב החריף מ' איצק ב"ר יעקב שפייאר מפראנקפורט דמיין נפטר בלי ז"ק יו"ד שבט תקמ"ח (הג"ב).

לר' אברהם פרענקל בן:

הרב מ' משה פרענקל ברעסא חבר ס' באר משה (תג"ב).

להגאון מ' יעקב מעמדין שלשה בנים ושתי בנות:

א) הגאון מו"ה משלם זלמן היה אב"ד בק"ק פאדהייץ, ואח"כ נתקבל לאב"ד בבהכ"נ דהמבורג בלונדן, ושם הסכים ע"ס כסא מלך בשנת תקכ"ט וחתם „חוב"ק המבורגר ומצ"פ בק"ק לונדן והמדינה (כ"י צ"ד ע"ב) יש לו תשובה בס"ם מור וקציעה לאביו ז"ל, בס' איר הישר ע"ד הגט דקליוואו.

ב) הגאון הגדול מו"ה מאיר אב"ד בק"ק קוסטאנטין ישן, יש מתשובותיו בס' דברי רב משלם סי' י"ד ובשו"ת יריעות האהל, הסכים ע"ס שבט מישראל על תהלים בשנת תק"ל.

ג) חרה"ג מו"ה אריה יהודא מוזכר בס' מור וקציעה בחלק ב'.

ד) מרת נ ח מ ה אשת הרב מ' אלעזר במ' ברוך מארץ יון (תולדות יעבץ).

ה) מרת ח נ ה אשת הרב מ' אריה ליב בהג"מ שאול אבד"ק אמשטרדם (תולדות יעבץ) הבא לבית אבותיו. חידושיו נמצאו בסוף ס' בנין אריאל בח"ב הנקרא בית תלמוד.

להג"מ אפרים בת:

מרת ב ת י ה צ ב י ה אשת דורה הגאון מ' יעקב מעמרין שנשאה אחרי מות רחל אשתו הראשונה כמבואר למעלה.

להג"מ נתן שני בנים.

א) הגאון הצדיק מו"ה אפרים מבראדי.
ב) הגאון מו"ה יעקב משה אב"ד בק"ק זבאראב.

להג"מ אברהם משלם זלמן בן ובת.

א) הגאון מו"ה צבי הירש אב"ד בקלויז באוסטרהא ואח"כ נתקבל לאב"ד בק"ק ברדיצוב, מובא בס' אביו דברי רב משלם, ועשה הקדמה לספר הזה.
ב) אשת הרה"ג מ' נפתלי רוקח בבראדי הבא לבית אבותיו במשפחת רוקח.

להג"מ משה אבד"ק רודניא בן:

הרב המאה"ג החריף מוה' שמריה ברלין אב"ד בק"ק יאנאוויץ, חבר ספר תקנתא לתקנתא בחוברת עם ס' אביו תקנתא דמשה.

לה"ר יצחק הכהן בן:

הרב הג' מו"ה גרשון הכהן בטיקטין (פנקס טיקטין).

להגאון מ' יוסף בעל חק יוסף בן:

הרב מ' אברהם ממילהויזען, הוא הביא את הספר תולדות אברהם לביה"ד בפיורדא בשנת תקכ"ט (הקדמה לס' הזה).

ו

להג"מ מאיר מקונסטנטין בת:

אשת הגאון מו"ה דובעריש הכהן ראפפורט אבד"ק מעזיבוז ושמה מרים, והוא בא לתולדותיו במשפחת ראפפורט.

להג"מ אפרים מבראדי בן:

הרב מו"ה משה דוד אבי הרב מ' נפתלי צבי שהביא לביה"ד ס' נחלת יעקב לש"ב הגאון מ' יעקב מליסא, ור' נפתלי צבי היה חתן הרב המאוה"ג מ' יוסף מייא מלבוב חתן הגאון ר' ישעיה פיק (הקדמה לס' נחלת יעקב).

להג"מ יעקב משה בן:

הגאון מאור הגולה מהר"ר יעקב אב"ד בק"ק ליסא, קאליש וסטריא ושם מנוחתו כבוד, היה תלמיד הגאון מ' משלם איגרא אבד"ק טיסמניץ ופרעשבורג. ואח"כ הפיץ מעיני תורתו בחבורים יקרים וחמודים, נתיבות המשפט, חות דעת, מקור חיים, תורת גיטין, בית יעקב, קהלת יעקב, נחלת יעקב, דרך חיים, צרור המור, ושאלות ותשובות רבות המפוזרות בספרי שו"ת גאוני זמנו. ונפטר ך"ח אייר שנה תקצ"ב (שה"ג החדש).

להרב מ' שמריה ברלין בן:
הרה"ג מו"ה יעקב קאפל ברלין בוואליז.

ראשי המשפחה לבית היילפרין הם:

א) הרב האלוף הגאון מו"ה משה היילפרין מבריסק דליטא מו"ה זבולן אליעזר ז"ל*).
ב) האלוף מו"ה ליפמן ז"ל היילפרין.

*) בספר גדולת שאול כתוב בשם יש מנחילין „מ' משה אשכנזי חמיו של הג' מהרש"א וחמיו הי' מו"ה משה ליפשיץ הרב מבריסק בעל המחבר ספר זכרון משה" ונשתנו הדעות בהבנת הדברים, הר"י לעוונשטיין במכתביו ע"ס עיר תהלה כתב, שהמהרש"א היה חתנו של ר' משה אשכנזי, והלשון „וחמיו היה ר"מ ליפשיץ" נמשכת לר' משה אשכנזי, וכונת הג"ש היא שחמיו של ר' משה אשכנזי היה ר' משה ליפשיץ, ובכן יסובו הדברים „בעהמח"ס זכרון משה" שסיים בהם הג"ש רק על ר"מ ליפשיץ שהוא חבר את הספר זכרון משה, — אבל כן הכתוב על שער הספר „זה ספר זכרון משה אשר אזן ותקן ועשה האלוף החסיד הגאון מ' משה ב"ר זבולן אליעזר ז"ל"[1]) ידענו שמחברו היה ר' משה אשכנזי, כי הוא בן זבולן אליעזר ושם אביו מוכיח עליו, וע"כ מצא בעל קריה נאמנה פשר אחר לדבר הכתוב בג"ש, שהלשון „וחמיו היה מ' משה ליפשיץ" תסוב להגאון המהרש"א דסליק מיני', ור"מ אשכנזי הנזכר בראשונה לחמיו של המהרש"א זה הוא בעצמו ר"מ ליפשיץ הבא באחרונה, ונכפל רק לתוספת ביאור אח"כ, וא"כ ר' משה ב"ר זבולן אליעזר ור"מ ליפשיץ אחד הוא וזהו בעהמח"ס זכרון משה. — והנה מלבד שיכיר כל קורא בהג"ש שאין כן במובן לשונו, עוד נמצאת סתירה לזה בס' זכרון משה, כי כן כתב שם המחבר בהקדמתו „ואני הקטן משה בן כבוד אבי הנדיב מ' זבולן אליעזר ה"ה ממשפחת היילפרין" וא"כ נראה ברור ששם משפחתו הוא היילפרין ולא ליפשיץ, ועוד גם זאת כי המחבר ספר זכרון משה מזכיר בעצמו את הר' משה ליפשיץ בסוף ספרו ומכנהו בשם „הרב ר' משה ב"ר יצחק ליפשיץ מבריסק" אשר מזה נוכח לדעת כי בעהמ"ח ספר זכרון משה ור' משה ליפשיץ שנים המה, וכי ר' משה ב"ר זבולן אליעזר לחוד, ור' משה ב"ר יצחק לחוד, ואחרי שהדברים הכתובים בג"ש לא יכונו עפ"י שני הדרכים הנזכרים גם יחד לא נחדל מהגיד גם את העולה על דעתנו בזה: שר"מ אשכנזי והמהרש"א היו נושאי שתי אחיות בנות הג"מ משה ליפשיץ הרב מבריסק, וזהו פתרון הדברים בג"ש: חמיו של הג' מהרש"א ז"ל וחמיו (מוסב על ר"מ אשכנזי) היה ר' משה ליפשיץ הרב מבריסק" וכלום אינו חסר בג"ש רק שני קוים למסגרת סביב, וצריך להיות כן: מו"ה משה אשכנזי (חמיו של הג' מהרש"א וחמיו הי' מ' משה ליפשיץ הרב מבריסק) בעהמ"ח ספר זכרון משה, ובזה יתבררו ויתלבנו הדברים בג"ש שהמחבר ס' זכרון משה הוא ר' משה אשכנזי הי' גיסו של המהרש"א, ושניהם היו חתני הג"מ משה ליפשיץ הרב מבריסק, — וזמן החבור של ספר זכרון משה אשר ממנו נראה שמחברו היה חי בזמן אחד עם המהרש"א, וימי חייהם של בני בני המהרש"א ובני ר' משה אשכנזי הדומים יחד בזמן מסייענו בזה. —

אח"כ מצאנו עוז לנו בהסכמת הגאון מו"ה יוסף שאול נאטהנזאהן על ספר מצבת קודש אשר שם מפורש כדברינו בלשון הזה: והנה הקרה ה' לפניו עוד מצבות גאוני ישראל כו' ואחד מהם הגאון הגדול מ' אברהם היילפרין אבד"ק לבוב שהי' בן הגאון החסיד בעל זכרון משה גיסו של זקני המהרש"א ז"ל".

[1]) „בקהלה הקדושה". (כן כתוב בשער הס' זכרון משה, לובלין שע"ח 4° הנמצא רק באוקספרד ונזכר ברשימת שטיינשניידער, ראה במאמר קרית ארבע מהר"א אטלאס בהאסיף שנה בניה תרמ"ו עמ' 401).
ש.

ואלה תולדותם למשפחותם:

א

בני משה:

א) הגאון מוה׳ אברהם היילפרין ריש מתיבתא בלבוב (מצ״ק) חבר ספר „אהבת ציון״ *) פירוש על פסוקים ולפעמים על רש״י על התורה ועל חמש מגלות הסכים בשנת שס״ב ע״ס הקוני זבח על שחיטות מהרי״ו, ונפטר בשנת ת״ט בלבוב, והגאון מ׳ אברהם בעל איתן האזרחי הספירו **) אשתו היתה בת הר׳ יהודא קצינלינבויגין הנקוב לתולדותיו להלן.

ב) הרב החסיד מוה׳ אליעזר ליפמן היילפרין, ושם אשתו מרגלא בת הגאון מוה׳ נפתלי הירש שור (ג״ש).

בני ר׳ ליפמן:

א) האלוף המופלג ר״מ ואב״ד מוה׳ יעקב ז״ל נפטר בשנת שצ״ו והגאון מוהר״א רפפורט כד אחים לי׳ בהספדא קרא אותו בשם „האלוף המופלג ר״מ ואב״ד מ׳ יעקב ר׳ ליפמן וס״ (שו״ת איתן האזרחי).

ב) הרב הפרנס ומנהיג מוה׳ אברהם בלובלין חתן הגאון מהר״ם מלובלין (שה״ג החדש וס״ם אלפי ישראל) בא עה״ח בשנת תט״ו בין מנהיגי ד׳ ארצות בועד לובלין ביריד גראמניץ אחרי הגאון מ׳ שמואל אליעזר בהר׳ אפרים נפתלי מלודמיר „אברהם בהר׳ אליעזר ליפמן היילפרין״ (פנקס הוראדנא).

ב

להגאון מ׳ אברהם בלבוב בן:

הר׳ בנציון שנפטר אברך ועל שמו וזכרו קרא אביו שם ספרו „אהבת ציון״ וכן כתוב בהקדמתו, אמר אברהם בלא״א מהר״ר משה היילפרין כו׳ ולזכר ר׳ בנציון בני לפנים יסדתי כו׳ בשנת ל׳מ׳ש׳י׳ח׳ו׳ לפ״ק (שצ״ר).

בני הרב מ׳ אליעזר ליפמן:

א) הגאון מוה׳ ישראל היילפרין אב״ד בק״ק קאראטשין, היה חתן הגאון מהר״ר נתן שפירא בעל מגלה עמוקות, ונקרא מהר״י חרנ״ש (כתב יחש להג״מ אלי׳ חיים מייזל אבד״ק לאדז).

ב) הגאון החריף מוה׳ יצחק אייזיק היילפרין ***) היה אב״ד ור״מ בטיקטין,

---

*) „ביאור על חמשה חומשי תירה גם על חמש מגילות״ לובלין שצ״ט fol. (נמצא ברשי׳ שטיינשניידער וצערנער). ש.

**) שו״ת איתן האזרחי (ראה ברשימתי ק. מ. № 637 הספד י׳ על הר׳ אברהם ב״ר משה אשכנז ר״י ואבד״ק קושטאנטין, בש׳ ת״ט). ש.

***) ס׳ באר שבע ד״ו שע״ד עם הגהות כ״י ממנו נמצא באספת-פרידלאנד (ראה

שם הסכים בשנת תל"ג על ספר שערי שמים להרב מ' יחיאל מיכל ב"ר ארי' הלוי וחתם „אייזיק בלאאמ"ו מ' אליעזר ליפמן היילפרן חב"ק טיקטין" ושם אשתו אסתר בת הקצין מהר"ר הירץ מסטנאב (ג"ש).

ג) הגאון מוה' משה יהודא זעלקי דרשן בפוזנא, הסכים בשנת תמ"ט על ס' בית אהרן להגאון בעל תולדות אהרן*) וחתם „משה יהודא זעלקי בלאא"מ אליעזר ליפמן היילפרין מפוזנא" ובשנת תנ"ג בית יעקב להגאון מ' יעקב מצויזמור חתן אחיו הגאון מ' יצחק אייזיק היילפרין — ונדפסו חידושי תורתו בס' קנה חכמה דרוש הגלגולים. — הגאון מ' מנחם מענדל ב"מ צבי ר"מ בק"ק פוזנא היה תלמידו וכתב בהקדמה לספרו לחם מנחם**), כי בשובו לפוזנא בשנת תי"ח החזיר לו רבו זה את תלמודו שנשכח ממנו מרוב התלאות אשר מצאוהו במלחמת שוועדין ע"ש באורך.

להר' אברהם מלובלין שני בנים ובת:

א) האלוף מוה' יחיאל מיכל מובא בפנקס הח"ק בלובלין בשנת תמ"ח,

ב) הרב הפרנס ומנהיג מוה' בנימין וואלף בלובלין (פנקס הח"ק שם. הסכים בשנת תנ"ג בין פרנסי ד' ארצות ביערסלב ע"ס „בית יעקב" להגאון מוה') יעקב מצויזמיר וחתם „בנימין וואלף ב"מ אברהם ר"ל (ר' ליפמנש) זצ"ל היילפרין מלובלין.

ג) אשת הרב מוה' איסרל בהגאון מ' משה בעל מהדורא בתרא חתן מהרש"א (סוף ס' אלפי ישראל על חו"מ, וכן בכתב היחש להג"ראח אבד"ק לארו).

ג

להגאון מ' ישראל היילפרין מקראטאשין שני בנים:

א) הגאון מוה' אליעזר ליפמן אב"ד בק"ק חעלמא, אשתו מרת דרעזיל היתה בת הרב מ' איסרל בהגאון בעל מהדורא בתרא (כתב היחש להגאון מלארז).

ב) הגאון מוה' שמואל הילמן היילפרין, הסכים בשנת תנ"ג בין מנהיגי ד' ארצות בק"ק יערסלב ע"ס בית יעקב להגר"י מצויזמיר ובאעה"ח „שמואל בקוראי שמו הילמן בהחסיד מוה' ישראל ז"ל היילפרין מקראטאשין" אח"כ היה לאב"ד בק"ק מנהיים ושם הסכים בשנת תפ"ח ע"ס צאן קדשים, בשנת תפ"ט ע"ס זרע ישראל, בשנת ת"צ ע"ס השיב ר' אליעזר, בשנת תצ"ו ע"ס מרי צבי,

---

רשי' אות ב'), והוא חתום עליו בשער הס' „יצחק אייזיק בלאמ"ו מוהר"א ליפמן זלה"ה היילפרין". ש.

*) ראה ברשימתי ק. מ. אות ב' ס' בית אהרן ובו נכלל גם ס' תולדות אהרן. ש.

**) ראה למעלה עמ' 11 בהערה 2. (בס' צנצנת מנחם שבקהלת משה נמצא מס' לחם מנחם דף א' וב' וחסר סוף התשובה להרב דזאבלוראווא). ש.

וע"ם מנחת יהורא על יו"ד, ושו"ת ר"י הלוי אחי הט"ז, בשנת ת"ק ע"ם מנחת כהן, וקהלת שלמה לעין יעקב, בשנת תק"ו ע"ם אשל אברהם להג"מ אברהם ברודא וחתם „חוב"ק מנהיים ואגפיה" ובשנת תק"י ע"ם אספקלריא המאירה *) וע"ם חדות יעקב וחתם „חוב"ק מנהיים וטרור ליסע למחוז חפצו לשבת על כסא הוראה בק"ק מיץ ואגפיה" שם הסכים בשנת תק"ך על הדפסת אה"ע עם הח"מ וב"ש בפיורדא, ונפטר זקן ושבע ימים בשנת תקכ"ו שאז הוסיף בנו מלות „הכ"מ" על אביו ז"ל בהסכמתו על ס' סדר הדורות ד' קארלסרוהא.

להג"מ אייזיק היילפרין שלשה בנים ובת:

א) המפורסם מוה' מרדכי היילפרין ביערסלב, אשתו ביילא היתה בת מ' ליב מפרעמסלא (ג"ש).

ב) הגאון מוה' יואל היילפרין אב"ד בק"ק לויצק, פינסק ואוסטרהא, העיר אשר אוה למושב לו גם אח"כ כאשר נתקבל לאב"ד לק"ק לבוב ופרש מצודהו עליה, ושם באוסטרהא נפטר בשנת תע"ג — בשנת תמ"ט הסכים ע"ם צפנת פענח חדש לר' יוסף מפרעמסלא ובאעה"ח „חוב"ק לויצק ולע"ע באוסטרהא" בשנת תנ"א ע"ם דברי חכמים להג"מ יהודא ליב מפינסק וחתם „חוב"ק פינסק" בשנת תנ"ג ע"ם בית יעקב בועד יערסלב, וע"ם עיר בנימין בועד וואלין וחתם „חוב"ק אוסטרהא" בשנת תע"ב ע"ם עיר חומה, ובשנת תע"ג ע"ם ברית שלום וע"ם פני משה להג"מ משה הכהן מפרעמסלא וחתם „חוב"ק אוסטרהא ומצ"פ לק"ק לבוב והגליל.

מהסכמותיו בשנת תע"ב ותע"ג נראה אור בהיר על מה שכתוב בסוף שו"ת מים חיים שנפטר הג"מ יואל ד' תשרי ת"ע, כי נשמט שם איזה אות מפרט השנה (עיין כלילת יופי דף צ' ע"ב).

ג) הגאון מוה' אליעזר ליפמן היילפרין אב"ד בק"ק טרניגראד.

ד) אשת הגאון מוה' יעקב ר"מ ואב"ד בק"ק צויזמיר בה"ר שמואל בה"ר הנחום מבריסק חבר ספר שו"ת בית יעקב, ובסי' קנ"ט מזכיר את רבו הגאון מוה' צבי הירש ב"מ משה יעקב אבד"ק בריסק, הוא ר' צבי מבריסק הבאעה"ח בפנקס ליטא בשנת הכ"ד. — (עיין עיר תהלה דף 119).

להרב מוה' בנימין וואלף היילפרין חמשה בנים ובת:

א) הגאון מוה' מאיר אב"ד בק"ק אפטא ולובלין והגליל, הסכים באפטא על ספר ברית שלום בשנת תע"ג ובלובלין ע"ם אהל יעקב **) על אגרות בשנת

---

*) הר"ש הילמן הסכים במנהיים בשנת תק"י על ס' חדות יעקב דפוס רעדלהיים תקי"א fol (נמצא בקהלת משה), ועל ס' אספקלריה המאירה ביום ה' כסליו תקי"א (ולא תקכ"א כמו שכתבתי בחפזי ברשימתי ק. מ. אות א' № 843). ש.

**) פה מקום אתי להעיר על שגיאה שנפלה ברשי' ק. מ. אות א' № 291 (באשמת המסדר שהיה מהיר במלאכתו והשמיט שורה שלימה, בהסכ' הר', ועי"ז הוכרח להחליף גם ציוני מספר ההסכמות מסי' ה' והלאה, שמספרם היה ט"ז), הסכמה ה') מהר"י כ"ץ בעל שו"ת

תע"ז, ע"ם זרע ברך שלישי על מס' ברכות בשנת תע"ד, ע"ס שו"ת פנים מאירות ח"א בשנת תע"ה, ועל ספר אבן העוזר על מסכתות ומנוחתו כבוד בלובלין (אבני קודש 35) אשתו הראשונה היתה בת הגאון הט"ז, והשניה מרת העסא היתה בת הגר"ר העשל שנולדה אחר מותו ונקראה על שמו (הקדמה לשו"ת מנחת משה.

ב) הרב מוה' אברהם באפטא, באעה"ח בפנקס שם בשנות תנ"ח, תס"ב, ת"ע „אברהם ר"ו ר"א ר"ל מלובלין" ר"ת ר' וואלף ר' אברהם ר' ליפמנש.

ג) המרומם מוה' משה גבאי משמרות בלובלין בשנת תע"ד, ונפטר שם ביום ה' שבט שנת תק"א (פנקס ח"ק שם).

ד) הר' פנחס גבאי משמרות בלובלין בשנת תע"ד (פנקס ח"ק שם).

ה) הר' צבי הירש נפטר ד"ו טבת תקי"א (פנקס ח"ק בלובלין).

ו) מרת הדסה אשת האלוף הגדול מוה' חיים בהאלוף מוה' שמואל בהאלוף מוה' וואלף בעהמ"ח ספר עיר בנימין נכד הגאון בעל מגיני שלמה, נפטר בשבת קודש עשרה ימים לחדש שבט שנת תס"ז בלובלין (אבני קודש 34) ועל שם חותנו נקרא בפנקס לובלין בשם ר' חיים ר"ו ר"א ר"ל (ר"ת ר' וואלף ר' אברהם ר' ליפמן'ש) (ממכתב הר"י לעווענשטיין).

להרב מ' איסרל שני בנים ובת:

א) הרב המפורסם הנגיד ופרנס מוה' מרדכי בזאלקווי והיה נקרא ר' מרדכי ר' ליבוש'ס ע"ש חותנו אבי אשתו הקצין המפורסם מ' ארי' ליב הכהן הנקוב לתולדותיו במשפחת קצינעלינבויגין (ס' ברוך מבנים אשר ונפש דוד להרד"ט ליסער ושה"ג החדש בסדור היחש להג"ר זלמן מרגלית וסיף ס' אלפי ישראל על חו"מ).

ב) הרב המרומם הראש מוה' אברהם אבלי פרנס דד' ארצות ומנהיג בלובלין, ובא עה"ח בפנקס ח"ק שם משנת תנ"ו עד שנת תצ"א, ונפטר שם ביום ד' דחוה"מ של פסח בשנת תק"ז. — (אבני קודש 36).

ג) מרת דרעזיל היתה תחלה אשת הגאון מ' אליעזר ליפמן היילפרין אב"ד דק"ק חעלמא הטובא למעלה בדור הזה, ואחרי מותו נשאת להגאון מ' אברהם הנקרא אבא מארי והוא בן הגאון מוה' יעקב אבד"ק ווינא הנזכר למעלה קטן ורך בשנים היה מ' אבא מארי במות אביו ונתגדל אצל הגאון ר"ר העשיל עד אשר ראה והכיר בו שהוא בקי בכל הש"ס ואשר"י והטורים וסמך ידו עליו, והיה אב"ד בכמה קהלות בליטא ובק"ק נאווהרדק, ובטרם נשא את ה' דרעזיל היתה בת הגאון מ' שלמה אבד"ק זאמושטש לו לאשה (ס' היחש כתב יד להגאון

שב יעקב, ו) מאיר בהר' בנימן וואלף זצ"ל מלובלין חוב"ק אפט, (י"ז כסליו תע"ז) וכעת אבד"ק לובלין, ז) בנימין וואלף בהרא"ש שפירא. ש.

בעל בית יעקב, ובהסכמת בנו הגאון מוה' שלמה יצחק היילפרין אבד"ק באר ע"ס באר יצחק על תקוני זהר).

ד

להג"מ אליעזר ליפמן אבד"ק חעלמא בן ובת *):

א) הגאון ה' ישראל היילפרין אבד"ק זסלב ונקרא ר' ישראל חריף הסכים ע"ס יד כל בו להג"מ דוד לידא בשנת תפ"ז.

ב) מרת דינה אשת הר' צבי הירש ז"ק הבא לתולדותיו בדעת קדושים דור שני.

להג"מ שמואל הילמן שני בנים ושתי בנות:

א) הרב הגדול מוה' משה מגלוגא (ס' חות יאיר להר' בעל אור חדש).

ב) הגאון החסיד מוה' אורי פייבש אב"ד בק"ק ליסא, הענא, בונא וקלוניא, הסכים בשנת תקכ"ו ע"ס סדר הדורות ד' קארלסרוהא, ועל סידור התפלה להגאון מ' ארי' ליב עפשטיין אב"ד בקאֶניגסבערג, ובשנת תקכ"ח ע"ס עטרת פז לש"ב הג"מ פנחס זעליג אב"ד בק"ק לאסק, והגאון בעל נוב"י מזכירו בשם „מחותני" בתשובה מ"ק חו"מ סי' לב וכן באה"ע שם, נפטר במיץ ז' אלול תק"ל בבואו להשתטח על קבר אביו ונקבר אצלו ע"פ נס כמבואר בס' הזכרון לקלוניא ומועתק בקו"נ המקונן ליעלינעק.

ג) אשת הגאון מוה' אליעזר קצינלינבויגין אב"ד במדינת עלזאס הנקוב לתולדותיו במשפחת קצינלינבויגין.

ד) מרת בילא אשת הרב מוה' יהודא ליב בהגאון מ' דוד בעל קרבן העדה הנזכרת למעלה ונפטרה בברלין ז' אדר תקמ"ד (תג"ב ללנדסהוט).

---

*) ה"ר נפתלי משכיל לאיתן בסוף ס' סדה"ד שהו"ל בווארשא מביא בהערה לתולדות הגאון המחבר שנראה לו כי הגאון מ' יצחק בר אליעזר *) בעהמ"ח ספר אלף המגן על או"ח (דפוס זאלקווי תצ"ב) הוא ר' יצחק שפירא אביו של ה"ר ארי' ליב שפירא שהיה חותן להג"מ משה בן הג"מ יחיאל בעל סדר הדורות, ותמה עליו הר' אליעזר ליפמן ראבינאָוויץ לאמר: שאם הי' ר' משה חתן הג"מ ארי' ליב שפירא בן המחבר מגן האלף אז היה מכנהו בעל סדר הדורות בהסכמתו בשם מחותני, ע"כ אמרנו להציג לפני הקורא את העולה על דעתנו בזה שה"ר יצחק בעהמח"ס מגן האלף הוא בנו של הג"מ אליעזר ליפמן היילפרין אבד"ק חעלמא, ולזאת יכונה המחבר בשער „יצחק ב"ר אליעזר נכד הגאון מהר"ן שפירא" כו אִם ר' אליעזר ליפמן אשת הג"מ ישראל מקראטאשין היא בתו של מהר"ן שפירא, וגם כי קרוב היה המחבר מצד משפחתו היילפרין להגאון מ' יחיאל היילפרין ממינסק, ע"כ יצא מגדרו בהסכמתו שנתן לו על ס' אלף המגן ד"ח חשון תצ"א, וכן כתב בהסכמה הזאת: ויצאתי חוץ לגדרי שלא נתתי מעולם לאדם הסכמה על החבורים שיצאו בזמנים הללו".

*) הר"א איננו ר' אליעזר ליפמן היילפרין כי כבר בחייו נקרא ר"א שפירא וחבר פירוש הרא"ש על הזכרונות (שלא נדפס). ראה ברשימתי ק. מ. אות א' № 678 ; ש.

להרב מ' מרדכי היילפרין מיערסלב בן:

הגאון מוה' אליעזר היילפרין שנקרא ר' אליעזר חריף תלמיד הגאון מ' שאול ק"ב אבד"ק פינטשוב, הי' אב"ד במעזריטש וטאמשאב, ובשנת ת"ס נתקבל לאב"ד בק"ק פיורדא ושם נאסף אל עמיו ד' תשרי תס"א (יש מנחילין ושער נפתלי).

השאיר אחריו בכתובים ספר שיח הסעודה על סיומי מסכתות התלמוד, שו"ת ופסקים, דרושים והספדים, חדושים על התלמוד, חדושים על התורה בדרך פלפול, וכולם באו לאוצר הספרים של ר' חיים מיכל וכתובים באורחות חיים שלו, ושם אשת הג"מ אליעזר נחמה היא בת ר' הירש בוסקער מסטנאב (נ"ש).

להגאון מ' יואל היילפרין בת:

אשת הגאון מוה' בצלאל בהגאון מ' נפתלי כץ אבד"ק אוסטרהא (ס' ברוך מבנים אשר) הסכים ע"ס פני משה לשארו מ' משה הכהן אבד"ק מעזיבוז ופרעמיסלא בשנת תע"ו ונפטר ד"א סיון תע"ז (סוף שו"ת מים חיים).

להג"מ אליעזר ליפמן מטרניגראד בן:

הגאון מוה' ישראל היילפרין (הקדמה לס' הפלאה).

להג"מ יעקב מצוויזמיר בת:

אשת הגאון מוה' יהושע העשיל אב"ד בק"ק אפטא בהגאון מ' מאיר אב"ד בק"ק קרעמניץ מגזע רש"י (הקדמה לס' מצמיח ישועה).

להג"מ מאיר אבד"ק לובלין שני בנים ובת:

א) הרב מו"ה דוד בלובלין (פנקס לובלין) אשתו היתה בת הג"מ צבי חירש הלברשטאט ועל מקומה תבוא.

ב) מרת דאברש אשת הגאון פרנס דד"א מו"ה משה מלובלין שנקרא ר' משה דאברשעס ונקוב להולדותיו במשפחת ק"ב שני אלה נולדו לה"ר מאיר מאשתו הראשונה בת הט"ז.

ג) הרב מו"ה משה, הוא מאשתו השניה בת הגר"ר העשל (הקדמה לשו"ת מנחת משה).

לה"ר פנחס בן:

הרב מוה' שאול בזאלקווי, חתום בס' לוחות העדות בשנת תקי"א „הק' שאול במ' פנחס ז"ל מלובלין".

לה"ר משה בן:

הרב מו"ה דוד חתום בין רבני לובלין בס' לוחות העדות בר"ח אייר שנת תקי"א „הקטן דוד ר' משה ר"ו ר"א ר"ל זצ"ל".

להאלוף מ' **חיים** שני בנים ובת:

א) הרב הגדול המופלג ומפורסם מו"ה **אברהם**, היה גבאי ראש ומנהיג קצין ומחזיק ישיבה בלובלין. ונקרא שם „ר' אברהם ר' חיים'ס" ובפנקס הח"ק שם בשנות תס"ז ותע"ה מוזכר בשם „ר' אברהם ר"ח ר"ו ר"א ר"ל (ר"ת ר' חיים ר' וואלף ר' אברהם ר' ליפמנש) והיה ראש המדברים בועד ד' ארצות ביערסלב, חתום בס' לוחות העדות בין רבני לובלין בר"ח אייר תקי"א „הקטן אברהם ר"ח מלובלין" ושם נפטר ט"ו מרחשון שנת תקכ"ג (אבני קודש 38), ואשתו מ' פיגלא בת הגאון מ' יוסף מאפאטשני נפטרה שם טו"ב טבת תק"ך.

ב) הרב מו"ה **שאול** נפטר ר"ח אלול תקכ"ח, כן חקוק על מצבתו בלובלין (אבני קודש 40).

ג) מרת שיינדל אשת הרב מזעליחאב (פנקס לובלין).

להרב מ' **מרדכי ר' ליבוש'ס** שני בנים ושתי בנות:

א) הגאון מו"ה **אברהם אבלי** אב"ד בק"ק זאלקווי (ס"ם אלפי ישראל על חו"מ) הסכים בשנת תע"ב ע"ס עיר חומה וחתם „אברהם בא"א ה"ה מוהר"ר מרדכי חופ"ק זאלקווי" בשנת תע"ח ע"ס ברכת יעקב על חו"מ, וע"ס דמשק אליעזר על תורת חטאת הקצר, בשנת ת"פ ע"ס פני ארי' זוטא, בשנת תפ"ז ע"ס טעמי מסורת, ובשנת תצ"ג ע"ס בית לחם יהודא.

ב) הרב מו"ה **ישראל איסר** פרנס ד"א בלובלין (ממכתב הר"י לעווינשטיין).

ג) אשת הגאון מאור הגולה מו"ה **אלכסנדר סענדר** בעל תבואות שור ושמלה חדשה שנדפס בזאלקווי בשנת תצ"ג (ס' נפש דוד להרד"ט מליסא) הוא לא רצה לקבל עול רבנות, רק התפרנס ממשרפות יי"ש יושב אצל הקלחת ושונה יום ולילה (ס' מצבת קודש).

ד) אשת הגאון מו"ה **יצחק** הכהן רפפורט ר"מ ואב"ד בקלויז בק"ק אוסטרהא (ס' ברוך מבנים אשר) ובא להולדותיו במשפחת ראפפורט.

לה"ר **אברהם אבלי** מלובלין בן:

הנגיד המפורסם המופלא מו"ה **ישראל איסר** בלובלין, כתוב בפנקס ח"ק שם „בשנת ת"ס נתקבל לח"ק הילד איסרל ר' אבלי ר' איסרלש" ונפטר בלובלין בשנת תק"מ ונקבר אצל אביו ר' אבלי ז"ל (בפנקס שם ובאבני קודש 41).

להגאון מ' **אברהם** מארי מאשתו דרעזל בן ובת:

א) הגאון הישיש מוהר"ר **ישראל איסר** אב"ד בק"ק בריסק ואח"כ בק"ק פינסק כן נאמר בכתב יחש של הגאון מ' יעקב וכן כתב בנו הגאון מ' שלמה יצחק על המחבר ספר באר יצחק על ת"ז בהסכמה „הוא נכד דודי הגאון

מ' ישראל איסר אבד"ק בריסק ופינסק והגליל בן לאא"ז הגאון המקובל האלהי מ' אברהם נקרא אבא מארי' וע"כ קרא להג"מ ישראל איסר „דודי" כי אבי ר' שלמה יצחק הג"מ יעקב היה חתנם של הג"מ וואלף הכהן אבד"ק לאמאז ואשתו מ' רחל, שהיא בת הג"מ אברהם מארי מאשתו הראשונה, ואחותו של הג"מ ישראל איסר מאב אחד.

בהיותו בבריסק באעה"ח בפנקס קידאן בשנת תפ"ד על חשבון הגלילות מזאמוט שהיו שייכים לבריסק „ישראל איסר חוב"ק בריסק" ושם הסכים בשנת תפ"ט ע"ם דברי הברית, ובשנת ת"צ ע"ם גאון צבי, ובפינסק הסכים בשנת תק"ז ע"ם תנא דבי אליהו למחותנו הג"מ אלי' פינם משקלאב, בשנת תקי"ב ע"ם שערי בנימין, בשנת תקי"ג ביריד זעלווי פרש חרמו על המסייעים לצד הגאון מ' יהונתן ז"ל, ובשנת תקכ"א בועד האחרון שהיה בסלוצק חתם עם רבני הגלילות שם. — אשתו מ' שרה היתה אחות הגאון מ' מאיר בעהמ"ח שו"ת פנים מאירות (הקדמה לס' באר יצחק על ת"ז).

ב) מרת גנענדל (הקדמה לס' באר יצחק).

ה

להר' מ' ישראל חריף שני בנים ובת:

א) הגאון מו"ה **אברהם מרדכי** היילפרין אב"ד בק"ק וראניק, זאלקווי ובראדי, בוראניק הסכים בשנת תע"ה ע"ם שם יעקב לגיסו ה"ר יעקב הלוי מזלאטאווי בזאלקאווי, בשנת תקכ"ח ע"ם ככב יעקב וע"ם חלוקא דרבנן, ובבראדי בשנת תקל"ב ע"ם שבט מישראל על תהלים, בשנת תקל"ז ע"ם באר יצחק על ת"ז. תקל"ח ע"ם עטרת יוסף להגאון מ' יוסף מליסקאווי.

ב) הרב מו"ה **יצחק אייזיק** היילפרין אב"ד בק"ק טרטקוב, הסכים בשנת תקמ"ו ע"ם מים יחזקאל וחתם „הק' יצחק אייזיק בהגאון מ' ישראל חריף זלה"ה היילפרין חוב"ק טרטקוב".

ג) אשת הרב מו"ה **דוד** בה"ר פתחיה בהג"מ דוד לידא, היה לעזר בהדפסת ספר יד כל בו לא"ז הג"מ דוד לירא.

להרב מ' משה מגלוגא בת:

אשת הגאון מו"ה **מיכל** הלוי אב"ד בק"ק אייזינשטאט באונגארן בהגאון מוהר"ר אשר לעמיל הלוי אב"ד ור"מ שמה ואח"כ ראב"ד בק"ק גלוגא רבתי (ספר חות יאיר לבעל אור חרש).

להג"מ אורי פייבש בת:

מרת הינדכה אשת הגאון מו"ה שמואל הלוי לנדא בהגאון בעל נודע ביהודה והצל"ח, — שיבוא זכרו לבית אבותיו במשפחת ק"ב.

להג"מ אליעזר היילפרין מפיורדא בת:

מרת יאכט אשת הגאון מ' משה בהגאון מ' שאול קאצינלינבויגין אב"ד במדינת שוואבך (ג"ש) הבא להולדותיו במשפחת ק"ב.

להג"מ בצלאל הכהן מאוסטרהא שני בנים ובת:

א) הגאון מ' יצחק אייזיק כץ אבד"ק אוסטרהא (הקדמה לס' זכרון כהונה).

ב) הרב מוה' נחמן הכהן חתן הג"מ חיים הכהן ראפפורט (הקדמת הגר"ז מרגלית לס' מגלה עמוקות.

ג) אשת הרב המופלג מו"ה דובער בה"ר שמואל ר' יעקלש מאוסטרהא (ס' ברוך מבנים אשר) ועל מקומו יבוא לתולדותיו במשפחת קאצינלינבויגין להלן.

להר' ישראל היילפרין שני בנים:

א) הרב מו"ה יואל היילפרין (הקדמה לס' הפלאה).

ב) הרב הג' מו"ה דוד היילפרין אב"ד בק"ק אוסטרהא, הסכים בשנת תק"א ע"ס ברכת יוסף להר"מ תאומים, בשנת תק"ה ע"ס מפתח העולמות. וע"ס משחת אהרן להר' אהרן זעליג מאוסטרהא שנדפס בפפד"א בשנת תק"ו, ובשנת תק"ח ע"ס נטע שעשועים.

להרב מ' דוד בהג"מ מאיר בן:

הרב הג' מ' מאיר היה סו"ד בלובלין ואח"כ נתקבל למ"מ ומ"ץ במאהליב במדינת רוסיא וחתום בפנקס שם משנת תק"א עד שנת תקכ"ב חידושיו נדפסו בס' עטרת צבי לזקנו הג"מ צבי הלברשטאט.

לה"ר אברהם ב"ר חיים חמשה בנים ובת:

א) הרב המאוה"ג מו"ה צבי הירש בלובלין נפטר שם ביום א' ר"ח טבת תקכ"ו (אבני קודש 39).

ב) הגאון המפורסם מ' משה פנחס אב"ד בק"ק סווירז וראב"ד בק"ק זאלקווי ונאמן בית ישראל ד"ד ארצות, הסכים בשנת תק"א ע"ס פורת יוסף על יבמות וכתובות להגאון בעל פרי מגדים, בשנת תק"ו ע"ס ברכת יוסף להרב מ' מאיר תאומים, ועל באר הטוב על יו"ד להרב מ' משה מזאלקווי, בשנת תק"ח ע"ס נטע שעשועים על מסכתות, בשנת תקי"א חתם בין רבני זאלקווי לסייע להג"מ יהונתן אייבשיץ (ס' לוחות העדות) כן הסכים בשנת תקי"ב ע"ש שערי בנימין ובאעה"ח „משה פנחס בר"א ר"ח מלובלין" בשנת תקי"ו ע"ס פורת יוסף ובשנת תקי"ז ע"ס מצנפת בד וחתנו „משה פנחס מלובלין אבד"ק סווירז ונב"י דד"א ופרנס הועד דגליל לבוב" ובשנת תקכ"א ע"ס צמח מנחם על התורה

זהפטרות, והוא היה הפרנס האחרון לועד ד' ארצות, כי אח"כ נחלקה מלכות פולין ובטל הועד, (קהלת לבעל מכ"ע המליץ דף פ"ב) אשתו מ' רבקה היתה בת הרב הפרנס מ' ישראל איסר מלובלין בהרב מ' מרדכי ר' ליבושעס.

ג) הרב הגאון המפורסם מו"ה חיים אב"ד בק"ק לובלין, היה בימי נעוריו תלמיד הגאון מהר"י אייבשיץ. ובמחלוקת שע"ד הקמיעות עם הג' מהר"י עמדין קנא לרבו קנאה גדולה, והחרים באש קנאתו את כל הקמים לדבר על צדיק עתק, אשתו מ' חוה היתה בת גיסו הגאון מ' יעקב יצחק אבד"ק זאמושטש ונפטרה בשנת תקי"ג (עדות ביעקב).

ב) הרב מו"ה מאיר בא בחותמו על פנקס הח"ק בלובלין בשנת תקנ"ד „הקטן מאיר בהרב המנוח מ' אברהם ר"ח ז"ל".

ה) הרה"ג מוה' אריה ליב חתן הגאון מ' יעקב מפוזנן המובא למעלה דף 72.

ו) אשת הגאון מוה' יעקב יצחק אב"ד ור"מ בק"ק זאמושץ בהגאון מ' משה חיים אב"ד בק"ק לבוב (כלילת יופי) ונאסף אל עמיו בשנת תקל"א (שם).

להג"מ אברהם אבלי מזאלקווי בת:

אשת הרב הצדיק מוה' אביגדור בירושלים ושם מ"כ (ס"ם אלפי ישראל על חו"מ).

להפרנס מ' ישראל איסר מלובלין בן ושתי בנות:

א) הרבני המופלג מ' מאיר בלובלין ושם נפטר בשנת תק"ס (אבני קודש 43).

ב) אשת הגאון מו"ה נפתלי הירץ בה"ה מ' משה מבראדי ראב"ד בק' זאלקווי, הסכים בשנת תקי"ז ע"ס מצנפת בד, בשנת תקכ"א ע"ס צמח מנחם, בשנת תקל"ב ע"ס שבט מישראל על תהלים, בשנת תקל"ח ע"ס מפלגי ראובן ובשנת תקל"ז ע"ס שיחת חולין להר"מ משינאווי.

ג) מרת רבקה אשת הגאון מ' משה פנחס אבד"ק סווירז הנזכר בדור הזה מקודם.

להג"מ סענדר בעל ההב"ש שתי בנות:

א) מרת דבורה אשת הרב מ' מנחם מאניש מרגלית בהרב מ' יצחק חתנו של הג"מ מאנוש חיות (ס' נפש דוד להרד"ט מליסא ומוזכרת בשמה בכ"י היחש להנר"ז מרגלית).

ב) אשת הגאון מו"ה שמואל שמעלקא בהג"מ משה מזלאטשוב הבא לתולדותיו במשפחת רוקח.

להג"מ ישראל איסר אבד"ק בריסק ופינסק ארבעה בנים ובת:

א) הגאון מו"ה אשר אבד"ק אליק וק' נהראל, הסכים בשנת תקי"ז ע"ס

מצנפת בד. אשתו היתה בת הגאון המפורסם מ' מאיר הלוי הורוויץ אבד"ק טיקטין (הק' לס' חמדה גנוזה להג"מ צבי הירש מייזלש).

ב) הגאון מ' אברהם שמואל אבד"ק טשאווס, מאהליב, טשערקאוו והסביבות, באעה"ח בפנקס מאהליב על תקנות העיר משנת תק"א עד שנת תקמ"א, הסכים בשנת תקכ"א ע"ס צמח מנחם, בשנת תקל"ד ע"ס תפארת ישראל להג"מ ישראל יפה משקלאב, בשנת תקל"ו ע"ס באר אברהם על יו"ד. ובשנת תק"מ ע"ס חן טוב על ש"ס לר' הלל מקאפוסט, ונפטר בשנת תקמ"ג שאז בא זכרונו בח"י בנו בפנקס רש"ד במלות „הכ"מ". —

ג) הגאון מ' יעקב אהרן בא בהסכמה עם גאוני הזמן בשנת תקכ"ח בשוק זעלווי על הדפסת סידור התפלה של הגאון מ' ליב עפשטיין אבד"ק קיניגסבערג.

ד) הרב מו"ה יקותיאל זלמן בפלאצק (הקדמה לס' עולת יצחק).

ה) אשת הגאון מ' משלם זלמן גינצבורג אב"ד דמדינת רוסיא הבא לתולדותיו במשפחת גינצבורג להלן.

ו

להג"מ מיכל מאייזינשטאט בן:

הרב המאוה"ג מו"ה משה הלוי אבד"ק ליבנא, אשתו היתה בת הגאון מ' אלעזר בעה"מ ספרי אור חדש וחות יאיר הבא לתולדותיו במשפחת הש"ך.

להג"מ אייזיק מאוסטרהא בן:

הגאון הקדוש מו"ה יואל הכהן אב"ד בק"ק אנטאניען וסטאניסלב. ובעברו על הנהר הקרוב לעיר הזאת נטבע הוא ואשתו מ' רבקה עמו (הקדמה לס' זכרון כהונה).

להרב מ' נחמן הכהן בת:

אשת הרב הג' מו"ה משה פרץ בהרב מ' נתן נטע פרנס בלבוב מגזע הגאון בעל המחבר ס' מגלה עמוקות (הקדמת הג"מ זלמן מרגלית לס' מג"ע).

להרב מ' יואל היילפרין בן ובת:

א) ה"ר אליעזר ליפמן היילפרין (הקדמה לס' ראש המזבח לנכדו).

ב) מרת רחל דבורה אשת הגאון הגדול מו"ה פנחס הלוי הורוויץ אבד"ק פפד"מ בעהמ"ס הפלאה והמקנה ופנים יפות על התורה, הסכים בשנת תקכ"ז ע"ס תוספת שבת, בשנת תקכ"ח ע"ס משנת חכמים על משניות, בשנת תקמ"ב ע"ס סדרי טהרה על הלכות נדה, ובשנת תקמ"ח ע"ס חות יאיר למחותנו הגאון בעל אור חדש, ונח נפשי' בפפד"מ בשנת תקס"ה, כשלש עשרה שנה לאחר מות אשתו רחל דבורה שנפטרה שם בשמיני עצרת שנת תקנ"ב (ס' הזכרון לפפד"מ ובחוברות הד"ר הורוויץ לרבני פרנקפורט).

א להרב מ' מאיר מ"מ במאהליב שלשה בנים:

הרב מו"ה יעקב במאהליב הו"ל ס' עטרת צבי לזקנו הג"מ צבי הירש הלברשטאט (ס' עטרת צבי דף מ"ט ונון).

ב) ה"ר מרדכי במאהליב חתום בפנקס שם בשנת תקל"ז ושנת תקל"ט (שם דף קע"ה).

ג) הרב המופלא ומופלג מו"ה אליעזר במאהליב חתום בפנקס שם בשנת תקל"ה על פשר שבין הקהל דמאהליב ובין בני ראמאנאווע (דף קס"ב).

להרב מו"ה צבי הירש מלובלין בת:

מרת רחל הדסה אשת בן דודה הגאון מו"ה שמואל אבד"ק בילגוריא, טרניפאל פרשעווארסק ופוזין בעהמ"ח שו"ת בית שמואל אחרון הבא בדור הזה.

להגאון מ' משה פנחס שני בנים:

א) הגאון הצדיק מו"ה יוסף אב"ד בק"ק פוזין, חבר ספר זכרון שארית יוסף על הש"ס, והסכים בשנת תקל"ז ע"פ אגודת אזוב להס"מ מקרעמניץ, בשנת תקמ"ב ע"ס רב פנינים ושושנת העמקים להג"מ מאיר תאומים ובנו הג"מ יוסף בעל הפמ"ג, ובשנת תקמ"ג ע"ס סדרי טהרה על הלכות נדה. אשתו היתה בת הגאון מ' יחזקאל לנדא בעל הנוב"י והצל"ח, והוא מזכיר אותו פעמים הרבה בתשובותיו. —

ב) הגאון מו"ה שמואל אב"ד בק"ק בילגוריא ושם הסכים בשנת תקמ"ד על ספר כתר אהרן פירוש על בחינת עולם, ובאעה"ח „שמואל הקטן בהרב המפורסם מ' משה פנחס חופ"ק בילגוריא", אח"כ נתקבל לק"ק טרניפאל ושם הסכים ע"ס אהבת דודים על שה"ש ונתקבל אחר כן לפרשעווארסק, אחרי מות אחיו הג"מ יוסף נקרא לשבת על כסאו בפוזין, חבר שו"ת בית שמואל אחרון, אשתו מרת רחל הדסה היתה בת דודו הרה"ג מ' צבי הירש מלובלין.

להגאון מ' חיים אבד"ק לובלין בן ובת:

א) הגאון מו"ה יצחק אב"ד בק"ק טארנוי.

ב) מרת צפורה אשת הגאון מו"ה יוסף בן דודה הגאון מ' יעקב יצחק אבד"ק זאמושץ נפטרה בחודש אדר תקס"ט.

להג"מ אריה ליב בפוזין בת:

מרת שיינדל אשת הגאון מ' יהושע העשיל הלוי הורוויץ אבד"ק דאמבראווי הבא לבית אבותיו במשפחת קצינלינבויגין לפנינו.

להג"מ יעקב יצחק מזאמושץ בן ושלש בנות:

א) הגאון מו"ה יוסף הנקוב בשם יוסף הופגילעהרנטער, חבר ספר משנת חכמים על הרמב"ם, והסכים בשנת תקל"ז ע"ס עטרות יוסף, בשנת הקנ"ד ע"ס תוחלת צדיקים, ובשנת תקנ"ח על הדפסת שו"ת הרשב"א בזאלקווי,

היה אב"ד בק"ק יאמפלי ואח"כ ישב על כסא אביו בזאמושטש, משם נקרא בשנת תק"ן לאב"ד בק' אמשטרדם, ובשנת התקנ"ט לאב"ד בקראקא, ולא אבה ללכת לשם. כי שמר את פקודת אביו ז"ל אשר צוהו לפני מותו שלא יעזב את העיר זאמושץ, ושם נפטר בר"ח ניסן שנת תקס"ז. — והשאיר אחריו כ"י ס' אותות למועדים שו"ת על הלכות שבת ומועדים.

ב) מרת חיה אשת דורה הגאון מ' חיים אבד"ק לובלין המובא למעלה בדור הקודם.

ג) מרת אסתר אשת הגאון אבד"ק ראווני (כלילת יופי).

ד) מרת הדסה אשת הגאון מ' אלעזר הלוי לנדא אבד"ק טורבין הבא לתולדותיו במשפחת קצינלינבויגין לפנינו.

להג"מ נפתלי הירץ מבראדי שני בנים:

א) הרב מו"ה משה באעה"ח בשנת תקמ"ד על קבלת חומשי רש"ד עם הבאיר ותיקון סופרים שלו.

ב) הרב מו"ה צבי יעקב, גם הוא חתום בשנת תקמ"ד בפנקס רש"ר בבראדי.

להג"מ מאנוש מרגלית בן*):

הרב החריף החסיד מו"ה מרדכי מרגלית (בס' נפש דוד להרר"ט מליסא).

להג"מ אשר אבד"ק אליק שני בנים ובת:

א) הגאון מו"ה הידין אבד"ק נאווהרדק (מכ"י יחש לנכדו הר' ישראל אשר מבריסק).

ב) הרב מו"ה שלמה בק"ק פינסק (ס' גבורות הארי).

ג) אשת הגאון חסיד מוה' אברהם הורוויץ אב"ד בק"ק לויצק והגליל (הקדמה לס' חמדה גנוזה).

להג"מ אברהם שמואל ארבעה בנים ובת:

א) הגאון המפורסם מו"ה יו"ט ליפמן אב"ד בק"ק קאפוליע, חבר שו"ת קדושת יו"ט וס' תוספת קדושה על הש"ס והאלפסי, אשתו מ' שרה היתה בת הג"מ בצלאל דרשן מסלוצק (הקדמה לס' קדושת יו"ט).

ב) המופלג הנגיד מוה' יוסף במאהליב (הק' ס' אגודת אזוב) ובאעה"ח בפנקס רש"ר על קבלת החומשים ותקון סופרים שלו בשנת תקמ"ג „יוסף בהרב מ' אברהם שמואל הכ"מ".

---

*) מהרב מ' צבי יחזקאל מיכלזאהן שמענו כי גם בת היתה לו והיא אשת הרה"ג המפורסם מו"ה אברהם יקותיאל זלמן הכהן ראפפורט מבראדי הבא באות י"ד למשפחת רפפורט להלן.

ג) הקצין מוה׳ יצחק במאהליב (פנקס מאהליב דף קכ״ט).
ד) הר׳ שמשון במאהליב חתם ג״כ בפנקס רש״ד על קבלת החומשים בשנת תקמ״ג.
ה) אשת הגאון מוה׳ אייזיק! אב״ד בק״ק ביאלי בהגאון מ׳ אהרן אבד״ק שינאווי הבא לבית אבותיו במשפחת ראפפורט להלן.

להר׳ יקותיאל זלמן בן:

הרב הגדול מוה׳ יצחק אייזיק אבד״ק קאפוליע ואח״כ נתקבל למ״ץ במאהליב, חבר ס׳ באר יצחק על תקוני זהר, עולת יצחק על מדרש רבה, ושו״ת תולדות יצחק ושם אשתו גנענדל (הקדמה לספרו) ובא בהסכמה בשנת תק״נ ע״ס אהל רחל *).

ז

להג״מ יואל מאנטאניען שלשה בנים:

א) הגאון החסיד קדוש יאמר לו מו״ה יצחק אייזיק אבד״ק קארעץ ואוסטרהא בעהמ״ח ספר זכרון כהונה וס׳ ברית כהונת עולם על קבלה, אשתו היתה בת הג״מ צבי הירש אבד״ק מעזריטש (הקדמה לס׳ זכרון כהונה).
ב) הגאון מוה׳ משלם אב״ד בק״ק זוראוונא, קארעץ וראב״ד בלבוב, חבר ס׳ פתחי נדה ועיקר הויו״ט על משניות ונח נפשי׳ בשנת תק״ע (שה״ג החדש).
ג) הג״מ יהודא ליבוש אבד״ק באלחוב וסטריא (הקדמה לס׳ זכרון כהונה).

להרב ר׳ משה פרץ שני בנים:

א) הרה״ג החריף ומפורסם מוה׳ חיים נחמן מדובנא, היה תחלה חתן הגאון המפורסם מוה׳ אפרים זלמן מרגלית מבראדי אשר התאמר ביחוסו בהקדמתו לס׳ מגלה עמוקות כי נצר משרשיו הוא וגם נין ונכד להג״מ נפתלי כ״ץ אבד״ק פפד״מ ובמות עליו אשתו הראשונה נשא אשתו השניה מווילנא בת הרה״ג הצדיק מפורסם מ׳ ארי׳ ליב בהה״ג מ׳ דובער וימת שם זקן ושבע ימים ביום השמיני לחודש ניסן שנת תרי״ד.
ב) הרב מוה׳ יצחק נתן נטע בלובלין ונפטר שם ך״ח שבט תקפ״ב כן חקוק על מצבתו (אבני קודש 54).

לר׳ אליעזר ליפמן היילפרין בן:

הרב מו״ה אפרים בירושלים (הקדמה לס׳ ראש המזבח).

להג״מ פנחס הלוי הורוויץ שני בנים ושתי בנות:

א) הגאון הגדול מוה׳ צבי הירש הלוי הורוויץ אבד״ק פפד״מ, חבר ס׳ מחנה לוי וספר לחמי תודה, והרבה מחידושיו נדפסו בס׳ הפלאה בקו״נ שבת

*) שקלאוו תק״ן 4° (ראה ברשי׳ ק. מ. אות א׳ № 333).

אחים, נפטר בפפד"מ בשנת תקע"ז, אשתו מ' שרה היתה בת הג"מ אברהם יקותיאל זלמן הכהן רפפורט ונפטרה בפפד"מ שנת תקנ"ו (ס' הזכרון לפפד"מ ובחוברת הד"ר הורוויץ).

ב) הה"ג מו"ה מאיר יעקב הלוי הורוויץ, בקו"נ שבת אחים ובס' מחנה לוי יש כמה חדושי תורה ממנו, נפטר בימי עלומיו בן ד"ו שנים על פני אביו אשתו היתה הג"מ בת שאול מאמשטרדם.

ג) אשת הה"ג חריף ובקי מ' חיים בהרב מ' גדליה מוזכר בהק' לס' הפלאה ובסופו נדפסו הרבה חדושי תורה ממנו.

ד) אשת הה"ג מוה' צבי יהושע אבד"ק טריביטש בן דודה הג"מ שמעלקא הלוי הורוויץ אבד"ק ניקלשפורג, חדושי תורתו ערוכים בס' הפלאה ובס' מחנה לוי וגם חבר ס' חדושי הריב"ש.

להג"מ יוסף מפוזין שני בנים:

א) הגאון מ' יהודא אבד"ק וואלדאווי חבר ס' בית יהודא על ד' חלקי שו"ע וחידושים על הש"ס *).

ב) הרב מו"ה פנחס חתן הגאון מו"ה בנימין ברודא אבד"ק הוראדנא (ס' עיר גבורים).

להג"מ יצחק מטרנוי בת:

מרת פ י ג ל א אשת הרה"ג מ' חיים בהגאון מ' יוסף הויבגילעהרנטר, נפטרה איזה ימים אחר פטירת אישה בחודש אדר שנת תקס"ט ומ"כ בגרא-באוויץ (כ"י).

להג"מ יוסף הויבגילעהרנטר שני בנים ובת:

א) הרה"ג מוה' חיים נתקבל בהיותו בן י"ט שנים לאב"ד בק"ק אוסטראוועצי ומשם להרובשוב ואח"כ לק"ק גראבאוויץ ושם נפטר בעת המגפה ר"ל ד"ב אדר שנת תקס"ט, והשאיר אחריו בכתיבים חבור גדול על ש"ס לבד חדושי תורתו שבאו בדפוס ע"ס משנת חכמים וס' זכרון יצחק.

ב) הרה"ג מוה' יצחק היה אב"ד בק"ק חעלמא, ואחר פטירת אביו ז"ל על מקומו לאב"ד בק"ק זאמושץ (כ"כ בהקדמה לספרו זכרון יצחק) חידושי תורתו הובאו בקונטרס חוט המשולש ס"ס משנת חכמים לאביו ז"ל. גם חבר ס' זכרון יצחק בשני חלקים על שו"ת ועל התורה וחמש מגלות, אשתו מ' רבקה היתה בת דורו הגאון מ' אלעזר לנדא אבד"ק טורבין, ויגוע יצחק בזאמושטש בשנת תקפ"ה (כ"י).

ג) מרת פ י ג ל א אשת הגאון מוה' משה בהגאון מ' צבי גלוגא אבד"ק אה"ו, היה בימי עלומיו אבד"ק טאמשאב, ואח"כ קבע ישיבתו בק"ק בראדי, ונפטר שם בן פ"ד שנה בשנת תר"ט, חדושי תורתו נדפסו בקו"נ חוט המשולש ס"ס משנת חכמים.

---

*) אשתו מ' עלקא היתה בת הגאון מ' משה בהג"מ נפתלי הירץ מסטנאב (הק' ס' מגן דוד).

להג"מ **מרדכי** מרגלית שני בנים:

א) הגאון מוה' **אלכסנדר סענדר** מרגלית, הוא היה חתן הגאון מ' צבי הירש ז"ל אבד"ק זבארז ונתמגה אחריו לראב"ד על מקומו שם הסכים בשנת תקל"ד ע"ם מנחה חדשה לש"ב הר' אייזיק שור, אח"כ נתקבל לאב"ד בק"ק סטנאב, ושקעה שמשו בצהרים חלדו ער"ח שבט שנת תקס"ב (אבני קודש 10), במספר השנים אשר חי עלי אדמות, האיר לארץ ולדרים ברובי תורתו, עליו השתאו כל יודעי שמו, וגם זקן דורו הגאון בעל נוב"י מפליג מאד בשבחו במ"ת אה"ע סי' נ"ד, ועוד השאיר אחריו במותו חבורים רבים בשו"ת וחידושים נפלאים בגפ"ת והמה בכתובים ולא באו לדפוס עדנה.

ב) הגאון מוה' **מנחם מאנוש** מרגלית אב"ד בק"ק דינאביץ.

להג"מ **הירץ** מנאוורהרק בן:

הגאון מוה' **חיים** אב"ד בק"ק זיטל (ס' היחש לנבדו מבריסק).

להר' **שלמה** מפינסק בת:

אשת הרב החסיד מ' **יחיאל מיכל** בהה"ג מ' אפרים מרדכי הלוי עפשטיין ראב"ד בק"ק קאסווי (גבורות הארי).

להג"מ **אברהם הורוויץ** בן:

הרב הצדיק הגדול ברורו מ' **אביגדור** הורוויץ אבד"ק קאמינקא, אשתו מ' פריידא היתה בת הג"מ משה צבי מייזלש אבד"ק זאלקווי (הק' לס' חמדה גנוזה).

להג"מ **ליפמן** מקאפוליע בן:

הרב מוה' **בצלאל** (הקדמת ס' קרושת יו"ט).

להג"מ **אייזיק** אבד"ק ביאלי בת:

אשת הרב מ' **צבי הירש** בהשר מ' יצחק הכהן שפירא מטשעכנאוויצי.

להרב מ' **אייזיק יצחק** מקאפוליע בן:

הרב המאוה"ג מוה' **צבי הירש** מ"מ ומ"ץ ואבד"ק שומיאץ, חדושי תורתו נדפסו בס' הולדות יצחק לאביו ז"ל, וחתום על קבלת החומשים עם ביאור רש"ד והקון סופרים בשנת תקמ"ד.

ח

להג"מ **אייזיק הכהן** מקארעץ בן:

הרב מוה' **ישראל** הכהן (הקדמה לס' זכרון כהונה).

להג"מ משלם הכהן שני בנים:

א) הרב מ' בצלאל הכהן אבי הרב מ' יהודא ליבוש שהו"ל את הס' זכרון כהונה בלבוב.

ב) הרב מוה' יוסף הכהן (הק' ס' זכרון כהונה).

להרה"ג מ' חיים נחמן בן ובת:

א) הרה"ג המפורסם מופלג בתו"י מוה' אברהם פרנס בווילנא.

ב) הצנועה מרת פערל אשת הרה"ג מוה' לוי זקהיים בווילנא הבא לבית אבותיו למעלה בדעת קדושים.

להג"מ צבי הלוי הורוויץ שלשה בנים:

א) הרב החריף מוה' דוד יהושע העשיל הלוי הורוויץ חתן הג' בעל אור חדש.

ב) הרב הג' מוה' שמואל שמעלקא בלבוב.

ג) הרב הג' מוה' יעקב יהושע חתן אחיו מ' שמעלקא (הק' הג"מ זלמן מרגלית ע"ס פנים יפות).

להג"מ צבי יהושע בן ובת:

א) הגאון מוה' אברהם יואל הלוי איש הורוויץ.

ב) אשתו השניה של הגאון מוה' ברוך תאומים הבא על מקומו (הק' לר"ז מרגלית ע"ס פנים יפות).

להג"מ יהודא מוולאדאווי בן:

הגאון מ' יצחק בוולאדאווי, חבר ס' מנחת יצחק על חו"מ ונספח לס' בית יהודא לאביו ז"ל ומנוחתו כבוד בירושלים.

להרב מ' פנחס בן ובת:

א) הגאון הצדיק מ' אלעזר לנדא אבד"ק ווילקאווישק, האריך ימים יותר מתשעים שנה ונפטר שם.

ב) מרת ליבא אשת הרה"ג מ' צבי הירש ראטנר ממינסק שנקרא בשם ר' צבי הענקעס והוא בן הג' ר' חיים דוד נכד הגאון בעל עטרת ראש (עיין להלן).

להג"מ חיים הויכגילעהרנטער בן:

הרב הנגיד מ' משה יעקב בקראקא, אשתו היתה בת הג' מ' אליקום געציל ראקובר בקראקא.

להג"מ מאנוש מרגלית ארבעה בנים ובת:

א) הגאון החריף מוה' שמואל אבד"ק סוריהער.

ב) הגאון הגדול מוה' מרדכי אב"ד בק"ק סטנאב.
ג) הרב הגדול מוה' צבי הירש מרגלית.
ד) הרב הגאון מוה' ליבוש מרגלית.
ה) החסורה מרת דבורה (מכתב יחש של הר' צבי הירש מרגלית).

להג"מ מאנוש מרגלית ארבעה בנים:

א) הרב הגביר הגאון הגדול מ' אפרים זלמן מרגלית מבראדי, נולד י"ט כסליו תקכ"א, חבר שו"ת בית אפרים על ד' חלקי שו"ע, ראש אפרים על טריפות הריאה, מטה אפרים ושער אפרים על שו"ע או"ח, שם אפרים על התורה, זרע אפרים על פסיקתא, ביאור שמות הגיטין על טיב גיטין והגהות וביאורים על אה"ע וחו"מ בסופו עוללות אפרים על דיני ברכות ועוד הרבה שו"ת שלו נדפסו בספרי גאוני זמנו, עוד השאיר אחריו ברכה כמה כתבי יד ושו"ת בכתובים שלא באו עוד לדפוס, הסכים בשנת תקע"ד ע"ס אור הנערב על משניות *), בשנת תקפ"ב ע"ס תולדות אברהם לר' אברהם מאוליינאב, ובשנת תקפ"ה ע"ס חמדת צבי על ש"ס ונפטר בשנת תקפ"ח ומנוחתו כבוד בבראדי.

ב) הגאון הגדול מוה' חיים מרדכי מרגלית אבד"ק דובנא וברעסטיצקי, חבר ס' שערי תשובה על שו"ע או"ח ובטרם הספיק לגמרו תמו ימי חייו והשלימו אחיו הגאון מ' זלמן זצ"ל.

ג) הרב המפורסם מ' אליקים געציל מרגלית.

ד) הרב מוה' יעקב מרגלית (כתב יחש להר' צבי הירש מרגלית).

להג"מ חיים מזיטל בת:

מרת לאה אשת הרב מ' צבי הירש בווילנא שנקרא ר' הירש סגי נהור ונקוב לתולדותיו בדעת קדושים.

להרב מ' אביגדור הורוויץ בן:

הרב הגאון מ' יצחק שמשון הורוויץ, היה אב"ד בק' טשערנאוויץ ומדינת בוקאווינא ואח"כ נתקבל לאב"ד בק"ק זאלקווי והאריך ימים הרבה, והוא הוציא לאור ס' חמדה גנוזה לזקנו הג"מ משה צבי מייזלש, והגאון מוה' יוסף שאול נאטהנזאהן בהסכמתו יכנהו בשם „הגאון הישיש המפורסם".

להרב מ' צבי הירש הכהן בן:

הרב המפורסם מ' אברהם הכהן בקרינק, ושם אשתו זעלדא בת הר' יעקב מקרינאק הבא להתולדותיו בדעת קדושים.

---

*) ראה ברשי' ק. מ. אות א' 439 №. ש.

ט

להר"ר דוד יהושע העשיל בן:
הגאון המפורסם מ' אלעזר הלוי הורוויץ אב"ד בק"ק ווינא בעהטח"ס יד אלעזר.

להרב ר' שמעלקא הלוי הורוויץ ארבעה בנים ובת:
א) הגאון מ' מאיר הלוי הורוויץ בלבוב (מצ"ק ח"ר).
ב) הרה"ג מ' שמחה הלוי הורוויץ בלבוב (מצ"ק ח"ר).
ג) הרב הגדול הגביר המפורסם מ' ישעיה ליב הלוי הורוויץ בלבוב נפטר שם בש"ק ו' מנ"א תרל"ה בשנת ס"ג לימי חייו.
ד) הרב המאה"ג הצדיק מ' ירחמיאל הלוי הורוויץ, חתן הרה"ג המופלג מ' יוסף צבי מיזים בלבוב היה רב גדול בתורה ושם לילות כימים להגות בה. ופזרן גדול לתת צדקה לעניים ובנה בהכ"נ ובהמ"ד לנשמת בתו שנפטרה בדמי ימיה, הלך לעולמו ביועש"ק כ"ה תמוז תרל"ז (מצק ח"ר).
ה) אשת דודה הרב הג' מוה' יעקב יהושע הלוי הורוויץ.

להג' מ' אברהם יואל הלוי בת:
אשת הרב המאה"ג מ' צבי הירש בהג"מ אריה ליבוש מפעטרקב הבא לבית אבותיו.

להרב מ' אברהם הכהן ארבעה בנים ובת:
א) הגאון המפורסם מו"ה ליפמן חיים הכהן אב"ד בק"ק זעמבראווי בפולין.
ב) הרב המופלג החריף מו"ה שמואל הכהן בקרינק.
ג) הרב המופלג וצדיק מוה' אהרן הכהן בווילקאווישק.
ד) הרב המופלג מו"ה צבי פנחס הכהן בזאבלודאווי.
ה) מרת בריינדל אשת ה"ר יעקב בה"ר מיכאל הכהן מקלעצק.

לתולדות הר' שלמה חריף אבד"ק סלוצק.

הגאון מו"ה שלמה מזאלקווי הוא נכד הגאון מ' זאב וואלף אבד"ק אליק חתן המהרש"ל, והיה אב"ד ור"מ בראזינאי משנת תמ"ו עד שנת תנ"ב, וחתום בפנקס שם דף מ"א ע"ב. ודף קנ"ז שנת מ'ק'ויד'ש' ובאלול תנ"א, ובתענית אסתר תנ"ב. בשנה ההיא יצא מראזינאי ונתקבל אחרי הגאונים מ' הירץ גינצבורג ובעל נחלת בנימין לאב"ד בק"ק סלוצק, משם יצאו הסכמותיו ע"ס ראש יוסף להג"מ יוסף מסעלץ על ש"ס בשנת ה"ס, ע"ס נתיב הישר, וע"ס נפהלי שבע רצון, וע"ס אור ישראל להג"מ ישראל יפה משקלאב בשנת תס"א וחתם „שלמה מזאלקווי אבד"ק סלוצק" ונקרא שם בשם ר' שלמה חריף, ובשו"ת ר"ת הכהן

ביו"ד סי' ט') מוזכר בסוף התשובה בזה"ל" גם זכורני כד הויגא טליא תיכף אהר נשואין שלי היה בבית מדרשנו ט"ז של גאון אחד ושמו היה ר' שלמה חריף והיה אב"ד בק"ק סלוצק, והיה לו שם כשם הגדולים, והיה נכתב בגליון כ"י הגאון הנ"ל השגה על פסק הט"ז הנ"ל כו' מכל הנ"ל כו' אני מכשיר עכ"ל, נפטר בסלוצק בשנת תס"ו ככתוב בפנקס ח"ק גחש"א שם" יום ד' כ"ה תמוז שנת תס"ו נתבקש בישיבה של מעלה המאור הגאון הגדול מוה' שלמה בהרב מ' אלחנן אב"ד ור"מ בקהלתנו, אצלו בצד ימינו אשתו הרבנית מ' רבקה ז"ל גועה י"ז ניסן ת"ע. וביום כ' ו' אלול תס"ו נפטר בנו הרב הגדול מו"ה ליב זצ"ל.

לתולדות הרה"ג ר' יוסף יאסקי מדובנא.

הגאון מו"ה יוסף יאסקי אב"ד דק"ק דובנא היא נין ונכד להגאון דיין מו"ש ונאמן הקהלה מו"ה יוסף יאסקי מלובלין בן הרב מוהר"ר צבי הירש סבא, ואשתו מרת טילא בת הגאון מהר"ל מפראג *).

ואלה תולדות יוסף.

א

להגמ' יוסף יאסקי מלובלין שני בנים:

א) הגאון מוהר"ר שמואל בעל המחבר ס' לחם רב והוא שו"ת וחידושי דינים שהושמטו בשו"ע (סה"ר ושה"ג) ואשר זקנו הגאון מהר"ל מפראג ודודו הגאון מהר"ר יצחק הכהן חתן מהר"ל מפראג סמכו ידיהם בהסכמותם עליו, הוא החל את ספרו בהיותו אב"ד בק"ק גניזין בפולין, ואח"כ תקע אהלו בשלעזיען בעיר האציפלאץ ושם גמר אותו, והדפיסו בפראג בשנת שס"ט, אחרי שנתקבל לאב"ד בק"ק בומסלא במדינת פיהם—הסכים ט"ו אב שנת שע"ר ע"ם עץ שתול שנדפס בוויניציאה שע"ז וחתם „שמואל הקטן בלא"א מהר"ר יוסף יאסקי החותם בק"ק לעסלא" אשתו היתה בת האלוף המרומם מ' בנימין לונטשיץ איש פוזנא

ב) הגאון מוה' צבי הירש סבא, (ס' מרי צבי לנכדו הרב מ' צבי מטימקאוויץ).

---

*)בכתב היחש של המהר"ל מפראג הנדפס בס' מטה משה ובס' גבורות ארי כתוב: עוד בת אחת מרת טילא אשת מ' הירש סבאטקי והולידה את הרב מו"ה סבאטקי שהיה נאמן הקהלה פה ודיין מו"ש ורב בקלויז" נראה שהבנוי סבאטקי הנזכר בכתב היחש בראשונה הוסב משם סבא ונשתבש מקצתו בסופו וסבאטקי השני משובש הוא משם יאסקי, וצריך להיות: טילא אשת מו"ה הירש סבא והולידה את הרב מו"ה יאסקי. —

ב

להגאון מוה' צבי הירש בן:

הגאון מוהר"ר משה (ס' מרי צבי).

ג

להגאון מוה' משה בן:

הגאון החסיד מוהר"ר יהודא יידל. היה אב"ד בק"ק לבוב חוץ לעיר ובק"ק קאוולי, הסכים בשנת תל"ב ע"ס לב אריה ובאעה"ח „יהודא יידל בלא"א מהרם ר"ה ר"י (ר"ת מ' משה ר' הירש רי יאסקים) מלובלין חוב"ק לבוב" בשנת תל"ג על ספר לקט שמואל וחתם „יהודא יידל בלא"א מהר"ם ר"ה ר"י מלובלין נטרד בגולה בתר גולה אבד"ק לבוב חוץ לעיר" בשנת תל"ז על התנ"ך עם העתקה אשכנזית שנדפס באמ"ד. בשנת תל"ח ע"ס דברי שמואל להרב מ' שמואל זנוויל ב"ר חנוך אבד"ק מיינץ. כן הסכים להרב ר' יוסף מפרעמסלא ע"ס צפנת פענח בשנת תמ"ט וחתם יהודא המכונה יידל חוב"ק קאוולי" וע"ס כהונת פסים שנדפס בשנת תנ"א חבר שני ספרים קול יהודא על שו"ע או"ח ועל האשר"י מכל הש"ס והמה בכתובים, כי שלח את חתן בנו מ' אהרן במ' יעקב הלוי להדפיסם עם ספרי הט"ז ולא אסתייע מילתא, וקצת מחידושיו נדפסו בס' קב הישר לתלמידו הגאון מ' צבי הירש קאידנובר (כ"י ס"ח ע"ב).

ד

להג"מ יהודה יידל שני בנים ובת:

א) הגאון המפורסם צי"ע מו"ה יוסף יאסקי היה אב"ד בגליל מינסק ודובנא רבתי ובהסכמתו ע"ס נפתלי שבע רצון בחודש תמוז תמ"ה חתם „יוסף בלא"א הרב המופ' מו"ה יידל חונה בגליל מינסק ומצ"פ לק"ק דובנא רבתי" — חבר ספר יוסף וס' נעימה קדושה *).

ב) הגאון המפורסם החסיד מוהר"ר משה זאב היה אב"ד בק"ק ראזינאי ובגליל מינסק ואח"כ נתקבל לק"ק פיורדא (מרי צבי) התם בפנקס ראזינאי בשנת תנ"ט „משה זאב המכונה וואלף חופ"ק ובהסכמותיו חתם על ספר אור ישראל להר"י משקלאב ובאעה"ח „משה זאב וואלף בהר' יידל זצ"ל במינסק" ועל ספר ראש יוסף להגאון מוה' יוסף מסעלץ תשרי תס"א „חונה בגליל העליון סביב ק"ק מינסק" וע"ס עיר חומה להרב מ' אברהם אליה ממינסק בחודש אייר תע"ב

---

*) נפטר בדובנא וצוה לפני מותו לקברו במלבושיו ע"ג תכריכיו מלמעלה, וגם את מטהו שהיה נשען עליו בחייו יתנו בידו (מעין זה גמצא בתוס' כתובות קי"א ע"ב בשם הירושלמי) ויהי לפלא ברבות הימים כאשר נגעו הקוברים בקצה מטהו ברצותם לחפור שם קבר להגאון מוהר"ר יהושע העשיל בהג"מ אלעזר מקראקא שהיה אב"ד שם אחריו (עיין בהקדמה ס' נעימה קדושה מפרטי המקרה באורך).

„משה זאב המכונה וואלף באמו"ר הגאון והחסיד מ' יידל זלה"ה החונה בגליל העליון במדינת ליטא פה"ק דלהינוב, ועל ספר אהל יעקב לר' יעקב כהנא שפירא בשנת תע"ה „משה זאב חונה בגליל העליון סביב ק"ק מינסק" אשתו היתה בת הגאון מ' אליעזר בהג"מ מנחם מענדל מרגלית אבד"ק לובמלא (מרי צבי).

ג) אשת הרב הגאון מוה' אהרן בהג"מ נתן הכהן מלבוב אב"ד בק"ק ראזינאי הבא לתולדותיו לבית אבותיו במשפחת ראפפורט להלן.

ה

להגאון מוה' יוסף יאסקי מדובנא בן ושתי בנות:

א) הרב המפורסם מוהר"ר בנציון, תולדותיו למשפחותיו כתובים על ספר זכרון למשה *) להרב הג"מ משה בהרב מ' נחמן ז"ל.

ב) אשת הגאון מוה' ישראל בהגאון מוה' שלום ז"ק אב"ד בק"ק בירז והגליל הכתוב להתולדותיו בדעת קדושים.

ג) אשת הרב הגדול מוה' אהרן במה' יעקב הלוי, אותו שלח זקנו להדפים את ספרו קול יהודא ולא יצא לאורה (הקדמת ס' דברי דוד על הט"ז).

להג"מ משה זאב חמשה בנים המצוינים א'נ'ש'י'ם' על ר"ת שמותם:

א) הגאון מוה' אליעזר אב"ד בק"ק מאהליב במדינת רוסיא וחתום בפנקס שם בשנות תע"ד, תע"ה, הע"ט, ת"פ, הפ"א והפ"ג, הסכים ע"ם אהל יעקב להר' יעקב כהנא בשנת תע"ה וחתם „אליעזר בהגאון מ' משה זאב חפץ מאהליב".

ב) הגאון מוה' נתן נטע אבד"ק ראדושקאוויץ.

ג) הגאון מוה' שמואל אב"ד בק"ק ראקוב.

ד) הגאון מוה' יהודא יידל אב"ד בק"ק טימקאוויץ.

ה) הגאון מוה' מנחם מענדל אב"ד הלוסק וגליל מינסק, הסכים בשנת תצ"ו ע"ם מרי צבי לנכדו וחתם „מנחם מענדל בהגאון מ' משה זאב זצללה"ה" אשתו היתה בת הרב הקדוש מוה' שמחה בונם בהגאון מ' משה בהג"מ נתן שפירא בעל מגלה עמוקות (מרי צבי).

ו

להג"מ אליעזר ממאהליב בן:

הגאון הגדול מוה' עקיבא אב"ד בק"ק באריסאוו, חבר פירוש על הגדה

---

*) שהוציא לאור המדפים ר' משה אליעזר בעלינסאן באדעסא תרל"ג fol והוסיף עליו תולדות משפחת המחבר (וברם זכור לטוב הר' מאב"ן בעד זכרונותיו לקורות משפחות המפוארות בארצנו, שהוציא לאור בשם מגלת יוחסין מהדורא קמא אדעסא תרכ"ה 4° ובשם מגלות יוחסין עם תי' ונוספות רבות, שם תרנ"ב 4° ואגרת יוחסין כ"שם ילקוט משפחות, זכרם יבוא ברשימתי ק. מ. אות י' ואות מ'). ש.

של פסח בשם ביזת מצרים *), אשתו היתה בת הגאון מ' משה בהג"מ מנחם מענדל אבד"ק דובראוונא חתן הגאון מוה' יחיאל בעל סדר הדורות.

להג"מ נתן נטע בן:

הרב מו"ה יהודה יידל אב"ד בק"ק אושאץ ושם מנוחתו כבוד.

להג"מ מנחם מענדל מהלוסק שלשה בנים:

א) הגאון מוה' יוסף אב"ד בק"ק סלוצק והלוסק, הסכים בשנת תקל"ב ע"ס תפארת ישראל לש"ב הג"מ ישראל יפה משקלאב וחתם „יוסף בהג"מ מנחם מענדל אבד"ק סלוצק והלוסק".

ב) הרה"ג מוה' שמחה בונם אב"ד בק"ק פוחאוויץ (ה"ק לס' פרדס רמונים).

ג) הרב מוה' יהודא יידל הסכים ע"ס מרי צבי לבנו.

ז

להג"מ יוסף אבד"ק סלוצק והלוסק ארבעה בנים ושתי בנות.

א) הגאון מוה' אליעזר אב"ד בק"ק הלוסק, אשתו הראשונה היתה בת הגביר מ' יצחק יחיאל מיכל חתן הה"ג המפורסם מוה' דוד אבד"ק דובראוויץ (הקדמת ס' אגדת אזוב ואשתו השניה מרת שרה היתה בת הגאון מוה' משה מקלעצק הבא להלן במשפחת הש"ך).

ב) הרב מוה' יהודא יידל בסלוצק, חתם בשנת תקמ"ד על החומשים של הרש"ד עם תיקון סופרים ובאורו.

ג) הר' משה במאהליב, חתם בשנת תקמ"ג על החומשים בפנקס רש"ד במאהליב.

ד) ה"ר שמחה.

ה) מרת מערא אשת הגאון מוה' ישראל אבד"ק מינסק בהגאון מ' ליב מירקש הבא להולדותיו לבית אבותיו במשפחת גינצבורג.

ו) מרת פייגא אשת הגאון מוה' אליעזר הלוי הורוויץ אבד"ק מיר בן הגאון המפורסם בדורו מוהר"ר משה יהושע הלוי הורוויץ אבד"ק הוראדנא, הסכים בשנת תקל"ג ע"ס תפארת ישראל להג"מ ישראל יפה משקלאב.

לה"ר שמחה בונם שני בנים:

א) הרב מו"ה ברוך בענדט מ"ץ בק"ק חסלאוויץ (הקדמה לס' פרדס רמונים על הלכות נדה להגמ' יצחק אביגדור אבד"ק קאוונא).

*) ירושלים תרכ"ה 4° (הוא מזכיר בפירושו „כך שמעתי מחמי זקני הגאון מוהר"ר יחיאל אב"ד דק"ק מינסק"). ש.

ב) הר׳ **צבי הירש** נקרא ר״צ שמ״ז בק״ק מינסק וע״ש אביו שמחה קרא לחניכתו „שמחאוויץ״ ותהי לשם ליוצאי חלציו עד היום הזה.

להרב מ׳ **יהודא יידל** בן:

הגאון מוה׳ **צבי הירש** מטימקאוויץ בעהמח״ס מרי צבי תדפס בשנת תצ״ח באופיבאך.

ח

בני הגאון מ׳ **אליעזר** אבד״ק הלוסק:

א) הרב מוה׳ **נח** בווילנא.

ב) הגאון הגדול מהר״ר **משה זאב וואלף** אב״ד בק״ק טיקטין וביאליסטק, חבר ספר אגודת אזוב ומראות הצובאות, אשתו מ׳ בת שבע היתה בת הקצין המופלג מ׳ נפתלי בהקצין מ׳ שמואל ר׳ ברק״ס הבא לבית אבותיו במשפחת גינצבורג להלן (הקדמת ס׳ אגודת אזוב).

ג) הרה״ג המפורסם הגביר מוה׳ **זלמן** מרגלית מפאריטש נולד לאביו מאשתו השניה.

ד) מרת ר ב ק ה אשת הגביר מוה׳ ח י י ם בר צבי הירש שמש במינסק.

ה) אשת הרה״ג המפורסם מו״ה א ל י׳ בהה״ג הגביר מוה׳ שמואל במילאט*) הבא ברעת קדושים.

לה״ר **יהודא יידל** מסלוצק בן.

הרה״ג מוה׳ י ו ס ף מפאריטש, אשתו מ׳ גיטל היתה בת הגאון מ׳ מיכאל אבד״ק דווארעץ ועל מקומה תבוא לבית אבותיה להלן במשפחת גינצבורג.

לר׳ **שמחה** שני בנים:

א) הג׳ מו״ה **יוסף** מרגלין במינסק.

ב) ה״ר **נטע** מרגלין במינסק.

לר׳ **צבי הירש שמש** שני בנים ושתי בנות:

א) הגביר מ׳ **זאב וואלף** במינסק.

ב) הגביר מו״ה **חיים** שמחאוויץ במינסק.

ג) מרת ה ע נ א אשת הגביר מו״ה חיים דוד ראטנער (בהרה״ג מ׳ נחמיה בן הגאון בעל עטרת ראש).

ד) מרת ג י ט ל אשת הרה״ג מו״ה יצחק סירקין נקרא ר׳ איצעלע גיטלש בן הגאון מו״ה יהושע העשיל סירקין משקלאב נכד הב״ח — ועל מקומו יבוא.

---

*) נודענו שהיו להגאון מ׳ אלעזר עוד שלש בנות בשמותיהן קיילא, גרונא, חיה, ואחת מהן היא אשת ר׳ אלי׳ במילאט.

משפחת קצינעלינפויגין אף היא לקצינעלינבויגין תחשב, ותוצאותיו ממנה רק מצד האם, ע"כ תכונה גם היא בשם הזה, אך בשינוי אות פא תחת הבית אשר יקראו בו יוצאי ירך קצינלינבויגין מצד האב (שה"ג).

ואלה תולדות שתי המשפחות האלה:

א

הגאון הגדול ברורו מהר"ר מאיר*) במהר"ר יצחק יצא במאה השלישית לאלף הששי מקאצענעלענבויגין עיר באשכנז לפלניא ללמוד בישיבות הגאונים, ומשם הלך לפאדובה אשר באיטליא לישיבת הגאון מהר"ר יהודא ב"ר אליעזר הלוי מינץ אשכנזי, שם לקח לו לאשה את מרת חנה (הנלא) בת הרב האב"ד בפאדובה הגאון מהר"ר אברהם הלוי מינץ בנו של רבו הנזכר, ואחרי מות חמיו המכונה א'ב'י'ה' נתמנה תחתיו לאב"ד בפאדובה וישב על כסא הרבנות שם כארבעים שנה עד יום מותו יו"ד שבט שכ"ה, כעשרה חדשים אחרי פטירת אשתו סוף אדר שכ"ד (כן חקוק זמן פטירתם על מצבותיהם הנדפסות בס' גדולת שאול) שנותיו היו בערך תשעים שנה (מהר"ם שטראשון ברחובות קריה סוף ס' קריה נאמנה). —

בשנת ש"י הגיה ספרי הרמב"ם והביאם לדפוס בוויניציאה עם כמה חידושים בהגהותיו, והדפים גם שו"ת שלו ושל רבו מהר"י מינץ, וסדר גיטין וחליצה של חמיו מ' אברהם מינץ, כן ישנן קצת תשובותיו בשו"ת הרמ"א שארו הקרוב אליו, ובסי' יו"ד העיר הרמ"א ע"ד הסגת גבולו בהדפסת הרמב"ם**).

ב

להגאון מהר"ם פאדובה בן ושתי בנות:

א) הגאון הגדול מהר"ר שמואל יהודא קצינלינבויגין אב"ד ור"מ בוויניציאה העמיד תלמידים הרבה באיטליא, מהם הגאון מ' אלי' קפסלי, הגאון מ' יעקב היילפרין בעהמח"ס נחלת יעקב ואב"ד בפאדובה, והגאון מ' אבטליון מקונסילי שהעמיד צורת רבו בבית מדרשו לקיים והיו עיניך רואות את מורך גם הר"ר יעקב ור' יקותיאל בני ר' מנחם הכהן ראפפורט בעל מנחה בלולה היו תלמידיו (כרמולי) והר"ר אברהם שער אריה היה חברו שלמד עמו אצל אביו ז"ל — תשובותיו נמצאו בס' נחלת יעקב (ד' פאדובה שפ"ג) ובשו"ת הרמ"א, ובכולם חתם „שמואל יהודא קצינלינבויגין" לבר בתשובה סי' קכ"ז שם מוסיף

---

*) ראה מה שכתבתי בהמליץ ש"ז ד"י ביומו י' שבט 4 №. ש.

**) ד' בראגאדיאן, והיה חברו של מהר"ר שכנא שלמדו שניהם אצל הגאון מהר"י פולאק בימים נעוריהם. — שמו היה נקרא בפי בני דורו „מהר"ם מפאדובה" על שם המקום שנתישב שם, ויש שקראו אותו „מהר"ם קצינלינבויגין" על שם מקום מולדתו, ובשם קצינליג-בויגין חתם בתשובותיו כמה פעמים, ועל הרוב בר"ת „מ'בי"ק".

שם אביו „שמואל יהודא בן מוהר"ם פאדווא זלה"ה" ובסי' קכ"ט חתם בשתים „שמואל יהודא בן מוהר"ם פאדווא קצינלינבויגין" ספרו י"ב דרשות נדפס בחייו בוויניציאה בשנת שנ"ד. —

אשתו מ' אוגלה (כנוי לאביגיל) נפטרה יו"ד אייר שנ"ד, ואחר איזה שנים נפטר גם הוא בוויניציאה ו' ניסן שנ"ז, ונקבר במבחר קברות פאדובה, — ומהר"ר יהודא אריה די מודינא הספידו בספרו „מדבר יהודא" וויניציאה שס"ב.

ב) אשת הגאון מו"ה **זלמן** רונקל (ג"ש בהערה ך"ד ע"א) בקראקא ונפטר שם בשנת שכ"ב *) חבר ספר „חתן דמים" **) פשטים על התורה כסדרה עד פרשה וילך, וה"ר משה ב"ר יששכר הלוי מצא את הכ"י בפפד"מ והדפיסו בפראג, ומפ' וילך גמרו הגאון מ' יצחק הכהן חתן מהר"ל מפראג, והוא מלוקט מגמרא וירושלמי ומדרשים ודברי הראשונים, ועל שער הספר כתוב מהני מילי מעלייתא אשר דרש הגאון הדרשן הגדול מים עד ים הר"ר זלמן רונקל ע"ה על

---

*) הגאון מו"ה אליעזר ליפשיץ כתב בהקדמת ספרו „השיב ר' אליעזר" שה"ר זלמן ראוררו הוא דור רביעי למהר"ר זלמן רונקל הנזכר במהרי"ל ושל"ה ומנוחתו כבוד בקראקא" וכן כתב בלשון הזה גם בעל תפארת ישראל בהקדמתו לסדר טהרות, ממשמעות דבריהם נראה כי ר"ז רונקל הנזכר במהרי"ל ושל"ה הוא ר"ז רונקל אשר מ"כ בקראקא, ואינו כן, כי שנים הם, והראשון הנזכר במהרי"ל ושל"ה הוא רבו של מהרי"ל כמ"ש במהרי"ל (הלכות פסח) „וברשות מורי ה"ר זלמן רונקל" ונודע שמהרי"ל נפטר קפ"ז ורבו קשיש מיני' טובא, וגם בעל תה"ד למד בישיבתו (תה"ד סי' קכ"ו) והשני אשר מ"כ בקראקא הוא ר"ז רונקל שנפטר שם בשנת שכ"ב כחקוק על מצבתו המועתקת בעיה"צ וע"ז האחרון יתכן מ"ש בעל גדולת שאול שהיה חתן מהרם פאדווא. —

שוח"ה בהערה 4 לעיר הצדק כתב בשם צונץ כי מחבר ספר חתן דמים הוא ר"ז רונקל הקדמון, אבל מלשון „מים עד ים" הכתוב על שער הספר נראה שהוא ר"ז רונקל האחרון, כי כן חקוקה בצור לשון „מים עד ים" על מצבת האחרון המועתקת בעיה"צ (סי' ה' (דף 172) וכן מוכח מפנים הספר פ' ראה שנזכר שם מו"ה יוסף קארו — חוא הבית יוסף — שהי' בזמן אחד עם רז"ר האחרון, אבל הראשון הי' זמן רב לפני הב"י יותר מאה שנה. —

**) בשער הס' הנמצא בקהלת משה כתוב: ספר חתן דמים, נדרשת על חתנו"ת וגם על תינוק הנימול לשמונה ימים... בראשי תיבות וס"ת ובגימטריאות על חמשה חומשי תורה בדרך קצרה... אני משה בן... יששכר הלוי ז"ל המעתיק זה הספר מספר ישן בהיותי בימי חורפי בק"ק ורקנפורט... ושמעתי שהשני מילי מעליותא אשר דרש הגאון הדרשן הגדול מים עד ים מהר"ר זלמן רונקיל ע"ה על שמחת חתנים וכלות וגם על סעודת מילת, ולכן קראתי שמו חתן דמים למולת". (ומפ' וילך עד סופו השלים הס' הר' יצחק בר"ש הכהן חתן מהר"ל), פראג שס"ו 4° (28 דף), נמצא גם ברשי' שטיינשניידער, מאוצר ספרי הרד"א, וברשי' צעדנער, מאוצרות חיים (הוא הרח"ם שכתב בספרו אור החיים, פ"פ דמיין תרנ"א № 822 שהר"ז רונקיל המובא מהר' מהרי"ל הוא מחבר הדרשות הנזכרות, גם חבר תשובות ואחת מהנה היתה בידי מהר"מ מינץ שהזכירה .תשובותיו סי' מ"ט). הארכתי בזה להוציא מלבם של המאחרים זמן הר"ז, בשביל איזה השערות קלות, כמו ע"ד הר"י קארו הנזכר בפ' ראה שאולי הוא הר' יוסף בר שמעון קרא, ועד אשר ימצאו חוקרי דורנו ראיות מוכיחות שהר"ז הוא המאוחר, אין לדחות חקירותיהם של הרח"ם וצונץ ז"ל והבאים אחריהם מש"ש ושוח"ה שי'. ש.

שמחת חתנים וכלות ועל סעודות מילה וע"כ יקרא בשם חתן דמים. —

ג) מרת בונה אשת הרב מו"ה יעקב במו"ה משה הלוי (בשו"ת מהר"ם סי' מ"ו יכנהו „מחותני האלוף מו"ה משה סג"ל) ונפטר מהר"ר יעקב באלול של"ב ואשתו באלול של"ה (גירונדי בספרו).

ג

להגאון מו"ה שמואל יהודא בן ושתי בנות:

א) השר וגדול אלוף וגאון מוהר"ר שאול, נשלח מאביו לפולין לישיבת הגאונים, ושם נשא אשה מרת דבורה בת הקצין הנעלה מו"ה דוד דרוקר פרנס ומנהיג בבריסק דליטא, ויגדל האיש הלוך וגדול ובחכמתו עשה לו שם בלאומים, וינחל כבוד משרי עם ורוזני מדינות פולין, וקבלה ביד צאצאיו שנבחר לילה אחת גם למלך עליה *), על המאורע הזה חבר הרצ"ה חן טוב את ספרו „גדולת שאול" והוא מזכיר את בית המדרש הגדול אשר בנה להלפיות בעיר בריסק, וקבע בו משמרות ללמוד תורה בתמידות, גם הפקיד ראש ישיבה שם והספיק לאנשי המשמר כל צרכיהם ונפטר בשנת שע"ז (ניר לדוד דף ל"ג) וכל מעשי תקפו וצדקותיו אשר עשה, ופרשת גדולתו הלא הם כתובים על ספרי גדולת שאול ועיר תהלה.

ב) אשת הרב מו"ה אלי' בהגאון מו"ה אליעזר אשכנזי בעהמח"ם מעשי ה' ויוסף לקח ואב"ד בפוזנא וכמה מדינות, ובאחרית ימיו עזב הרבנות ויהי מושבו בקראקא ושם נפטר ך"ב בסליו שמ"ו (עיה"צ).

ג) אשת ה"ר יואל אשכנזי קצינלינפויגין (זקש **) בספרו).

להג"מ זלמן רונקל בת:

אשת הגאון מהר"ר יוזפא (ג"ש בהערה דף ך"ד).

להרב מ' יעקב הלוי בת:

אשת הרב מהר"ר אפרים נפתלי אב"ד בק"ק לאדמיר ומרביץ תורה בק"ק בריסק דליטא בן הרב מו"ה יוסף יונה שהיה חתן הרב מ' נפתלי הירש בהג"מ משה אפרים שור ובנו של הצדיק פרוש ומקובל מ' קלמן במהר"ר יונה תלמיד מהר"י פולאק (כרמולי) ונפטר מהר"ר אפרים נפתלי בלאדמיר יום א' ך"ה תמוז שפ"ב (ר"י לעווענשטיין, אבני קודש 24).

---

*) כותבי דברי הימים לארץ פולין מטילים ספק בהגדה הזאת, ועל פי חקירות הפרופיסור הרוסי (העוסק באמונה בכתבים הנוגעים לדברי ימי היהודים בליטא ופולין). C. A. Бершадскій במאמרו הנכבד „יהודי מלך בפולין" במ"ע Восходъ נודענו כי לא נמצאו עוד עד היום כתבים מעידים על מלוכת שאול וואל. ש.

**) באיזה ס' מצא המחבר ז"ל ידיעה הזאת לא נודע לי. ש.

ד

להשר וואהל ששה בנים וחמשה בנות:

א) הגאון הגדול זקן ויושב בישיבה מהר"ר מאיר קצינלינבויגין אב"ד זר"מ בק"ק בריסק דליטא והגליל, ויש תשובה אליו מהב"ח בתשו' הב"ח החדשות סי' ד"ו, הוא יסד הועד במדינת ליטא בעת שנפרדה בשנת שפ"ג מארצות פולין וחתם ג"כ על הפס"ד בדבר הסכסוכים וטו"ת" שהיו בין הארצות והיה ראש המדברים בכל מקום בעניני המדינות והתקנות, ובועד שפ"ז היה חולה את ידיו וחתם בעדו ה"ר ישכר בער ספרא דמתא בריסק, גם באעה"ח בשנת שפ"ח פעמים רק בשם „מאיר" מבלי יכולת לכתוב יותר כי כבדה ידו עליו, אשתו מ' הינדא היתה בת הגאון מ' פנחס הורוויץ גיסו של הרמ"א *) ג"ש דף כ"ר.

---

*) בספר פי שנים כתוב שהגאון ר' מאיר וואהל אבד"ק בריסק דליטא הוא חתן הג' הקדוש מו"ה פנחס הורוויץ נשיא הלוים זצ"ל הי"ד, וע"ז העיר בעל ג"ש שהגאון מ' פנחס ז"ל גיסו של הרמ"א מת כדרך כל הארץ ולא נהרג על קידוש ה', אמנם בפי שנים לא נאמר שזה ר' פנחס הורוויץ הוא גיסו של הרמ"א, ובעל עיר הצדק (הערה 13) מוסיף שהג"מ פנחס הורוויץ גיסו של הרמ"א היה בן הגביר מ' זלמן ישעיה הורוויץ מפראג, וכ"ז נודע לו מס' מגלת איבה להתוי"ט שכתב: שמעתי מפי איש גדול מק"ק קראקא ה"ה נשיא ישראל חכם בתורה ובמילי דעלמא מנהיג ויושב ראש למנהיגי ארבע ארצות שבמלכות פולין וזה שמו נודע בשערים האלוף מ' פנחס בן הקצין והראש מ' זלמן ישעיה סגל מפראג ממשפחת הורוויץ, ואשתי הרבנית מ' רעכל היא כת מ' נעכלי בתו של אחות מ' פנחס הנ"ל הגבידה מרת רבקה שטערן" ע"ז העיר בעל מפלת עיה"צ אשר בפנקס ח"ק דק"ק קראקא מפורש „ואת נשמת האשל הגדול הראש ומנהיג הישיש הזקן מ' פנחס סג"ל בן החבר מ' ישראל נפטר י"ז טבת שע"ח לפ"ק" וכן חתום ה"ר פנחס בספר התקנות מקראקא „פנחס הקטן לבית לוי בהר"ר ישראל זלה"ה" ולזאת יוכיח שצ"ל במגלת איבה: פנחס בהרר ישראל שהוא בן הקצין הראש מו"ה זלמן ישעי' סג"ל ממשפחת הורוויץ מפראג" וזה הוא ר' ישראל ב"ר זלמן ישעי' הורוויץ הלוי שנפטר י"ד תשרי של"ג ומצבתו בגלעד 89. וכן נאמר כדברי בעל מפלת עיה"צ בהקדמת ס' בית מאיר להג"מ מאיר פוזנר שמתיחס עצמו לצאצאי מ' אהרן משה תאומים ואשתו מ' רבקה שטערן בת ר' ישראל הורוויץ והיא זאת רבקה שטערן אחותו של הגאון מוהר"ר פנחס הורוויץ אשר זכר התיו"ט ולזאת גם כן כתב הגאון בעל קיקיון דיונה במס' מגלה „בימי חרפי בקראקא שמעתי מדודי הזקן ה"ה מ' פנחס סגל הורוויץ" כי מפני שאבי אביו ר' אהרן משה תאומים הוא בעל האשה רבקה שטערן אחותו של ר' פנחס הורוויץ ע"כ קרא את ר' פנחס בשם „דודי הזקן ואחרי שכן הוא שהג"מ פנחס הורוויץ הוא בן ר' ישראל ב"ר זלמן ישעיה, ומן השם ר' זלמן ישעיה הנזכר במגלת איבה נכיר את החסרון הקודם לו שצ"ל „פנחס בה"ר ישראל בן הקצין הראש מ' זלמן ישעיה סג"ל" לא יתכן מה שנקדא ר' פנחס ב"ס פי שנים בשם „הקדוש הי"ד" כפי שהעיר בעל ג"ש על זה, ואולי צ"ל בס' פי שנים: חתן מו"ה פנחס הורוויץ נכד הקדוש הי"ד" כי כן כתוב במצבת ר' ישראל הורוויץ (גלעד 89) „אביו ז"ל בנה אריאל, ומסר נפשו על עמו ישראל" והנה בגלעד (סימן 122) ישנה עוד מצבה לאחד קדוש ישראל ב"ר ישעי' הלוי הורוויץ שמסר לשלהבת אש נפשו ז"ך כסליו שב"ט, ואולי ר' פנחס הורוויץ חותנו של ר' מאיר וואהל, הוא בן הקדוש ר' ישראל הזה, ותחת „הקדוש מו"ה פנחס הורוויץ נשיא הלוים זצ"ל הי"ד" האמור בס' פי שנים צ"ל „מ' פנחס הורוויץ נשיא הלוים בהקדוש זצ"ל הי"ד".

ב) הגאון מהר"ר אברהם אברשקא, היה ראש ישיבה בביהמ"ד אשר הוקם ע"י אביו ז"ל בבריסק דליטא, ואח"כ נתקבל לאב"ד בעיר ווראניק בגאליציען, ומשם נהקבל לאב"ד בלבוב, אשתו היתה בת הקצין פרנס ומנהיג מ' אברהם ז"ל אלפערש מפוזנא (ג"ש).

ג) הרב המופלג בתורה ויראה מו"ה דוד, ושם אשתו טילא מגזע מהר"ר איסרלן מקראקא, (ג"ש).

ד) הרב מו"ה יעקב קצינלינבויגין.

ה) הגאון מו"ה יצחק ונקרא ר' יצחק חריף קצינלינבויגין, וזה לשון שה"ג החדש (אות רט"ו) „מהר"ר יצחק חריף גאון גדול ומפורסם מאוד בדורו אב"ד בק"ק לאדמיר וק"ק פוזנא בהגאון השר וואהל" וע"ז יתפלא החכם לנדסהוט, מדוע לא הזכירו החכם פערלעס בספרו קורות היהודים בפוזנא בין הרבנים שהיו שם, ואולי רק נתמנה לרב שם ולא השתמש בתגא שנתנה לו בפוזנא, אשתו היתה בת הקצין מ' יעקב דעלטש מק"ק לאדמיר (ג"ש).

ו) הרב מו"ה יהודא קצינלינבויגין.

ז) מרת הנלי נשאת בתולה להגאון הצדיק מו"ה אפרים זלמן שור בזקנותו ע"פ מעשה אשר יסופר בג"ש, הוא היה אב"ר בק"ק שעברשין, ואחרי פטירת חותנו השר וואהל נתקבל לאב"ד בק"ק בריסק (רא"ל ראבינאוויץ בע"ת 104) ומשם העתיק אהלו והיה לאב"ר ור"מ בלובלין, חבר ספר תבואות שור *), קיצור ב"י מד' טורים, ויש ממנו שאלה להב"ח בשו"ת הב"ח סי' ק"ז, ולהגאון בעל מגיני שלמה בשו"ת פני יהושע אה"ע ט"ו, וכמה מתשובותיו בכתב יד הנמצא אצל הג"מ פנחס מיכאל ז"ל אבד"ק אנטיפאלי בשם שו"ת גאוני קדמאי" כהק' לס' פירוש מסכת נזיר להג"מ פנחס מיכאל הנ"ל) הסכים בשעברשין ט"ו אב שע"ז על ס' עץ שתול על העקרים שנרפס בוויניציאה שע"ח ובהסכמתו זאת כן בהקדמתו לספרו תב"ש בא עה"ח „אפרים בהגאון מו"ה נפתלי זצ"ל הנקרא זלמן שור ולא אדם" נפטר בלובלין ך"ח תשרי שצ"ד (אבני קודש" 29), ותלקח אשתו מ' הנלי אחר מותו להגאון מ' יוסף קאזאק אבד"ק בריסק (ג"ש).

ח) מרת פעסיא אשת המנהיג הגדול מו"ה מאיר שהיה נקרא מאיר וואהלש (ג"ש).

ט) מרת אונגלא אשת מהר"ר הירש בהקצין מ' אברהם אלפרש מפוזנא (ג"ש ך"ה ע"ב).

י) אשת הגאון מהר"ר בנימן בינש ליפשיץ אב"ר בק' בריסק, מוזכר בשו"ת הב"ח ובס' השיב ר' אליעזר, ומהר"ם לובלין בתשובה סי' מ"ד מספר ממנו מעשה רב ומפליג מאוד בשבחו.

יא) אשת הגאון מו"ה משה כ"ץ **) חבר שו"ת וחידושי מהר"ם (ג"ש ך"ו סמגילת יוחסין להרב מ' שלמה יצחקי).

---

*) לובלין שע"ה—שע"ו 4° (נמצא באספת-פרידלאנד). ש.

**) מלשון הרב מ' שלמה יצחק במגלת יוחסין המועתקת בג"ש „אמי מורתי הצנועה

להה״ר יואל קצנילינפויגין שני בנים:

א) הגאון מו״ה **מתתי׳** ליברמן אב״ד בק״ק שנייטיך, הסכים על ס׳ בן דעת, ביאור על תהלים להה״ר בענדט אכסלראד בה״ר יוסף לבית לוי שנדפס בהאנווא שע״ו וחתם „מתתי׳ ליברמן ב״מ יואל קצינלינפויגין אבד״ק שנייטיך״.

ב) הגאון מו״ה **אברהם** אב״ד בק״ק יאנוב ולבוב, מוזכר בשו״ת מוהרם לובלין, ובשו״ת איתן האזרחי, ויש מתשובותיו בענין עגונה בס׳ משאת בנימין סי׳ צ״ג, ובשו״ת הב״ח ס׳ צ״ב ובס׳ ברכת המים ש״א אות ו׳ — הוא אברהם אשר הוסיפו אח״כ על שמו וקראוהו „יעקב יוסף אברהם״ — תחלה היה אב״ד בק״ק יאנוב, ואח״כ נתקבל לאב״ד בלבוב במצות הגאון מו״ה משה חריף אב״ד דשם ע״י שאלה על שור שחוט שבאה לפניו והטריף, והג״מ אברהם הכשיר בפלפולו, אז קרא מהר״ם חריף לאספת הקהל ואמר כי יסיר משרת הרבנות מעליו ויתננה להג״מ אברהם רעהו הטוב ממנו (כ״ז יסופר במצ״ק באורך) ויהי שם לאב״ד שלשה ועשרים שנה. נפטר יום ה׳ ו׳ אייר שצ״ז, כן כתוב על מצבתו ובס׳ הזכרון דלבוב, — הסכים בשנת שע״ה ע״ס בן דעת וחתם „אברהם ב״מ יואל אשכנזי אבד״ק לבוב״ ועל ס׳ תולדות נח על מדרש שמות שנדפס בקראקא שצ״ד חתם „יוסף יעקב אברהם אשכנזי אבד״ק לבוב״ וע״ס שער השמים להשל״ה כועד יערסלב אלול שצ״ו חתם יוסף יעקב אברהם בהח״ר יואל נ״ש אשכנזי אבד״ק לבוב״ תיבת נ״ש יודיע הרח״מ בחיבורו אור החיים שהוא ר״ת „נײשטעטל״ ששם למדו הוא ואחיו מ׳ מתתי׳ ליברמן אצל דודם אחי אביהם הרב הזקן מ׳ יצחק ככתוב בהקדמתו לס׳ תולדות יצחק *).

מ׳ פראדיל היתה בת הרב הגדול מ׳ זאב וואלף הכהן שהיה בילדותו אבד״ק לאמאז ואח״כ בק׳ בריסק דליטא בן הנגיד המפורסם הקצין מוהר״א ליב בן הגאון מ׳ משה כ״ץ שחבר שו״ת והידושי מוהר״ם חתן השר והמלך מ׳ שאול וואהל מבריסק״ נראה ברור שהמלות „חתן השר והמלך״ מוסבות אל הג״מ משה כץ הקודם להן, ומה יפלא הדבר אשר בעיר תהלה חושב את נכדו הרב מ׳ זאב וואלף הכהן אבד״ק לאמז בפולין לחתן השר וואהל? ונראה שהבין כי המלות „חתן השר והמלך מוהר״ש וואהל״ במגלת יוחסין מוסבות אל הרב מ׳ זאב וואלף הכהן אבד״ק לאמז ואח״כ ב״ק בריסק דליטא הנזכר שם ראשונה, וכ״ז נדמה לו מפני היותו ג״כ אבד״ק בריסק דליטא שהוא מקום מגורי השר וואהל, ועוד יתרה עשה בע״ת שבנה ע״ז ציון (ג״ש ותוא״ש לרד״ק אפרתי) בזמן אשר בתוא״ש נאמר מפורש ההיפך מזה שר״מ כץ הוא שהיה חתן השר וואהל.

*) תולדות יצחק, השגיאה הזאת היא שגגת הדפוס בס׳ אור חחיים לרח״ם № 118, ונעתקה פה, ובאמת כונת הרח״ם היתה על ס׳ מולדות יצחק (נמצא בקהלת משה) ובשער הס׳ כתוב: ספר „מולדות יצחק״ פירש על עברונות... לחשוב תקופות ומולדות... המחבר... ה״ה הגאון הגדול הזקן זה שקנה חכמה כמו״ה יצחק בן הנעלה חר״ר משה זצ״ל קצינעלבוגן מק״ק נײשטעטל... בתכלית הקיצר לידע ההפרש בין החגאות של אמונת לוטרין לאמונת הפאפיסטן״... פראג שפ״ג 4° (7 דף). נמצא גם ברשי׳ שט׳ וצעדנער. ובהקדמתו מביא זכרון שמות ה׳ תלמידים היותר מצוינים משאר תלמידיו שהיו בישיבתו בעיר חדש נ״ש (קודם חורבנה על ידי הצר „אי״ש שר״ה מנ״ש פעלד״ר״ שאז נאבדו ספריו ושלשת חיבוריו: א) על ד׳ טורים. ב) על הנש״פ. ג) ס׳ המולדות, שחיברו כעת מחדש, גם הוא מזכיר שגירוש היהודים מע״ח ע״י מאנשפעלד היה ביום י״ח שבט שפ״א, והוא בא בתוך הגולה

להר"ר יוזפא בן:

הרב מוהר"ר **פנחס זעליג** ריש מתיבתא בקלויז דבריסק (ג"ש בהערה ד"ר ע"א).

להג"מ **אפרים נפתלי** שני בנים:

א) הנאון המפורסם מו"ה **יעקב** אב"ד בק"ק בריסק ולובלין, העמיד תלמידים הרבה ונקרא בזמנו רשכבה"ג, גם כתבו עליו „מיעקב (פולאק) עד יעקב (מלובלין) לא קם כיעקב" ושם אשתו מרת דבורה בת הגאון מ' מאיר וואל אבד"ק בריסק, ואחרי מות חותנו נתמנה חתנו ר' יעקב לאב"ד בשם, וע"כ חתם בשנות שצ"א שצ"ב ושצ"ה על פנקס המדינה ראשונה כי כן נמנה המיד האבד"ק בריסק בכל הועדים ליושב בראש, ואח"כ נתקבל לאב"ד בק"ק לובלין. ושם נפטר בערך שנה ת"ה, (אבני קודש 34) כי בשנה שלאחריה נמצא הסכמת הג"מ נפתלי כ"ץ ע"ם מגיד מישרים להב"י וחתם עליו „אבד"ק לובלין" וכן כתב התי"ט בספורו משנת שצ"א במגלת איבה וז"ל: ואני הייתי מתגורר בק"ק בריסק וכו' ובשנה ההיא קרוב לימי הסליחות בא אלי שליח מיוחד ששלחו ראשי מנהיגי ק"ק נעמרוב הגדולה שבארץ רוסיא להיות להם לאב"ד על ג' שנים, והרב הגאון הגדול מ' יעקב אבד"ק בריסק שהיה אח"ז אב"ד בק' לובלין בקש מהקהל שאם לא יהיה זה נגד רצונם, אזי יכבדו אותי לדרוש במקומו הדרשה של שבת תשובה" וע"ז הוסיף הרר"ן ראבינאוויץ בהערותיו לס' עיה"צ לאמר: כי מכתבו שהיה אח"ז אבד"ק לובלין, נראה שהוא הגאון ר' יעקב אבי הגר"ר העשל, ולא כדעת האומרים שהוא ר' יעקב שור" ודבריו נכונים כראי מוצקים שהיה תחלה אבד"ק בריסק ואח"כ בלובלין, ומזה שחתם בהסכמתו ע"ס קול יהודא לר' יהודא דרשן (ד' פראג ת"א) „אבד"ק לובלין" וע"ם זכרון לר' יצחק בר"נ נח כץ שפירא שנדפס בשנת ת"ג „אבד"ק בריסק" אין שום הוכחה לאמר שהיה מקודם בלובלין ואח"כ בבריסק, כי אין ראיה מזמן הדפוס לזמן נתינת ההסכמה, אך מה שהולך הרר"ן ראבינאוויץ ומבאר שאחרי שנפטר הרב ר' אפרים זלמן שור אז לקחו את ה"ר יעקב אבי ר"ר העשל במקומו לאב"ד בבריסק ללא אמת הוא כי הרב ר' אפרים זלמן שור לא נפטר בבריסק, אך יצא יצא משם והיה לאב"ד בלובלין ועל מקומו בבריסק בא הג"מ מאיר וואל, וכשנפטר הג"מ מאיר וואל בערך ש"צ, אז נתקבל חתנו ה"ר יעקב אבי ר"ר העשל לבריסק תחתיו, והיה לאב"ד שם עד שנת שצ"ה שאז נתקבל ללובלין אחרי מות הג"ר אפרים זלמן שור שם בשנת שצ"ד, ושם הסכים בשנת שצ"ה על סידור שער השמים להשל"ה, ובשנת שצ"ט ע"ם אהבת ציון שנדפס בלובלין. —

לפראג), ואלה שמותם: א) בן אחיו הגאון מ' אברהם אשכנז מבית קצינעלפוגן אבד"ק לבוב. ב) בן אחיו מהר"ר ליברמן אבד"ק שנייטוך. ג) משה סג"ל דיין בפראג. ד) „בן אחי זוגתי מהר"ר אברהם סג"ל אב"ד דק"ק ווילנא ואגפיה". (לא נזכר בס' קריה נאמנה). ה) שמואל סג"ל פיארשדארף, כעת אב"ד דיושבי מדינות שוואבין. (הר"י בעל מולדות יצחק נפטר בחדש חשון שפ"ז, בן פ"נ שנה כנזכר בס' משפחות ק"ק פראג, עמ' 227 ובהערת הד"ר ד. קויפמאנן. ראה גם מה שכתבתי בהמליץ ש"ז דבר יום ביומו י"ח שבט № 11). **ש.**

יש מתשובותיו שכתב להב"ח ולהג"מ אברהם הלוי עפשטיין בשו"ת הב"ח ובתשובות גאוני בתראי סי' ך"ז וסי' ל"ח, ובשו"ת גאון צבי סי' ב' על שאלת תלמידו הג"מ חיים חייקא הורוויץ, והרבה מחידושיו בס' לקט שמואל לנכד הסמ"ע, ובספר תפארת שמואל לתלמידו הגאון מהרש"ק מה ששמע מרבו, ובס' מטה אהרן חידושים על תנ"ך ועוד כמה כתבי יד שלא נדפסו, ואחד מהם בשם „חידושי הג"מ יעקב על יו"ד אה"ע וחו"מ" נמצא ברשימת אוצרות חיים מספרי החכם חיים בר יוסף מיכל ז"ל. —

ב) הרב מוהר"ר שמואל אליעזר אב"ד דק"ק לאדמיר בפנקס הוראדנא יש חתימת ידו בהעתקה מועד לובלין ביריד גראמניץ משנת תט"ו „שמואל אליעזר ב"מ אפרים נפתלי". —

ה

להג"מ מאיר קאצינלינבויגין ששה בנים וארבע בנות:

א) האלוף מו"ה יהודא קצינלינבויגין, אשתו היתה בת דודו הגאון מ' זלמן שור (ג"ש).

ב) הגאון מו"ה משה אבד"ק חעלמא, הסכים ע"ס דמשק אליעזר על מס' חולין ד' לובלין, ת"ד בועד ירכלב. וע"ס אהבת ציון שנדפס בלובלין שצ"ט, ועל הש"ך ליו"ד שנדפס בקראקא ת"ו וחתם „משה בלאאמו"ר הגאון מ' מאיר זלה"ה לבית קצינלינבויגין" ונאסף אל עמיו אחר שנת ת"ג (ג"ש בהערה דף ל"ד) אשת מרת שרה היתה בת הקצין פרנס ומנהיג מ' בנימין בינוש מפוזנא הנקרא ר' בינש ר' מענדלש.

ג) הגאון מוה' נחום קצינלינבויגין אבד"ק סלוצק ושם מנוחתו כבוד *) ובס' זכר החיים דרוש כ"ג יש הספד עליו **).

---

*) ע"פ שנים עדים יקום דבר שהגאון מוה' נחום קצינלינבויגין אבד"ק סלוצק הוא בנו של הג"מ מאיר וואל, א. מח"י נכדו בהקדמתו לס' בעל המאור והמלחמות דפוס ברלין: מרדכי ב"מ שמעון מבריסק דליטא נין ונכד של הרב הגדול מ' נתן נטע ז"ל שנפטר בירושלים בהגאון מ' נחום אבד"ק סלוצק בהג"מ מאיד אבד"ק בריסק בהקצין השר וואהל נכד מוהר"מ פאדווא: ב. מח"י המחבר ס' מראה כהן ונפש דוד בהקדמה: דוד באאמ"ו הגאון מוהר"ם כהן בהחסיד מ' יהורא ליב בהגאון החסיד מוה' משה שהיה אב"ד בקלויז דבריסק ובק"ק סלוצק והגליל גיסו של הגאון בעל קיקיון דיונה חתן הג"מ מאיר אבד"ק בריסק אבי הגאונים מ' משה אבד"ק חעלמא ומ' נחום אבד"ק סלוצק בן השר והטפסר מוה' שאול וואלש בהגאון מוהרש"י פאדווא בהג' מוהר"ם פאדווא, וטעות סשנה הוא בג"ש (דף ך"ד ע"ב) שקורא בשמו ושם אביו „מ' נחום אבד"ק סלוצק כהג"מ נטע אבד"ק הילדזום" וגם יחשבנו לחתן ר' מאיר וואל אשר נתן לו את בתו דבורה לאשה, וכיון דעל שבשתא בג"ש, נוקשו בה רבים אחריו ה"ה שה"ג החדש והרד"ט בתא"ש והר"י לעוונשטיין במכתבו ע"ס ע"ת.

**) בס' זכר החיים מהר"ח כהן רפאפורט אבד"ק לבוב (נפטר שב בש' תקל"א). שנדפס מכ"י בלעמבערג תרכ"ו 4° נמצא בדרוש כ"ג הספד על כמה גדולי הדור, שהספיד ובהם: הר' „נחום שהיה אור תורתו זורחת בק"ק בירז והגליל". והוא הר' מנחם נחום בר"א קצינעלינפויגין הנזכר למעלה בדעת קדושים עמ' 17, ודי למבין. ש.

ד) החסיד האלוף מוה' ישראל קצינלינבויגין, אשתו היתה בת הקצין מ' שמואל קאלישער (ג"ש כ"ר ע"ב).

ה) הרב האלוף מוה' בנימין ביינוש קצינלינבויגין, חתום כמה פעמים בפנקס ליטא משנת שצ"ט עד תט"ו, ואשתו היתה בת הקצין מ' יעקב דעלטש מלאדמיר.

ו) האלוף מוה' יהודא קצינלינבויגין הוא הצעיר ונקרא על שם אחיו יהודא שנפטר על פני אביו, ואשתו היתה בת הקצין המפורסם מ' וואלף ר' יצחק ר' בונמש מווילנא נכד הרמ"א וחותנו של הש"ך (ק"נ 88).

ז) מרת דבורה אשת הגאון מ' יעקב אבד"ק בריסק ולובלין (מענה עיה"צ והמליץ משנת תרמ"ו).

ח) מרת בילא אשת הגאון המפורסם מוהר"ר יונה בנ' ישעיה תאומים מגזע רש"י. — היה אב"ד בק"ק הוראדני ואח"כ נתקבל לאב"ד ור"מ בק"ק מיץ, חבר ס' קיקיון דיונה על הש"ס. ובס' לקט שמואל לש"ב נכד הסמ"ע יש חדושי הורה משמו, חתום בפנקס ליטא בועד ת"ד ות"ז ת"י ותט"ו, הסכים בהוראדני ע"ס מגיד מישרים להב"י שנדפס בלובלין ת"ה, ועל הש"ך יו"ד שנדפס בקראקא ת"ז, ועל הש"ך חו"מ בלובלין ביריד גראמניץ ד' ניסן תי"ד, ובמיץ ע"ס בית הלוי להה"ר ישעיה הלוי הורוויץ נכד השל"ה על דיני מיגו בשנת תכ"ו וחתם „אבד"ק מיץ ונתבקש לאב"ד ור"מ בק"ק פוזנא" נפטר במיץ בשנת תכ"ט.

ט) מרת ניסלא אשת הגאון מוה' משה הכהן בהרב מ' פסח בהרב מ' תנחום בהגאון בעל שארית יוסף (גיסו של הרמ"א) בהגאון מ' מרדכי גרשון הכהן מקראקא, היה אב"ד ור"מ בקלויז בבריסק ובק"ק סלוצק ואח"כ בלויצק והמדינה (הקדמה לס' מראה כהן) הסכים בשנת תכ"ר ע"ס עמודיה שבעה להגמ' בצלאל דרשן מסלוצק וחתם משה כהנא בלא"א מוה' פסח כץ זצ"ל.

י) מרת אסתר אשת הקצין מ' אברהם אשוויג בהגאון מוהר"ש אבד"ק בראדי (ג"ש).

להג"מ אברשקא שני בנים ושתי בנות:

א) הגאון מו"ה שלמה זלמן אב"ר בק"ק לוקאב בפולין סמוך לבריסק, הסכים בשנת ת"ז ע"ס קטרת הסמים על תרגומי יונתן וירושלמי, וע"ס נחלת יעקב ד' אמ"ר תי"ב, אשתו היתה מ' רבקה בת דודו ה"ר יעקב קצינלנבויגין.

ב) האלוף הקצין מוה' יצחק קצינלנבויגין בקראקא, מובא בהקדמה לס' לשון למודים *) שעזר את המחבר ר' אליקים ש"ץ מקאמארנא להביא את ספרו לבית הדפוס.

ג) מרת אסתר אשת הרב מוה' ליפמן הורוויץ בהג"מ יצחק בהגאון מ' פנחס הלוי הורוויץ גיסו של הרמ"א (ג"ש דף כ"ה).

ד) מרת דבורה אשת הרב מוה' שמואל הלוי העליר בהגאון בעל תי"ט

*) נדפס כאמ"ד תמ"ז 4° (נמצא בקהלת משה).

ש.

(מגלת איבה) חתום בחשבונות המדינה בשנת תל״ט „שמואל ב״ר יו״ט ליפמן העלר (ע״ת 120).

להה״ר דוד קצינליבויגן ארבעה בנים וחמשה בנות:

א) הרב מוה׳ אליעזר קצינלינבויגין (ג״ש דף ך״ה).
ב) הרב מוה׳ יהודא קצינלינבויגין (ג״ש שם).
ג) הרב מוה׳ יוסף קצינלינבויגין אב״ד בק״ק אוסטרהא, הסכים על תנ״ך עטיאש שנדפס באמשטרדם, תל״ה וחתם „יוסף בהר׳ דוד קצינליגבוינין אבד״ק אוסטרהא״.
ד) האלוף הפרנס מוה׳ נפתלי הירץ קצינלינבויגין בפפד״מ היה שתדלן המדינה שם ובשנת תס״ז בא לווינא להשתדל להיטיב מצב היהודים ונפטר שם ד׳ אייר (מצבות עיר ווינא לפראנקל ובהערותיו שם).
ה) מרת פיגלא אשת המנהיג מוה׳ שמואל דוד שואל׳ם (ג״ש שם).
ו) מרת דבורה אשת מוה׳ משה ליפמן׳ם זעלמליש (ג״ש שם).
ז) מרת ניטלא אשת מ׳ דוד אשכנז מק״ק הילדרוזים (ג״ש שם).
ח) מרת דעשנא אשת הרב מ׳ צבי הירש אחי הגאון ר׳ משה ר׳ מענדל ר׳ אביגדור׳ס אב״ד בק״ק קראקא (ג״ש שם).
ט) מרת בלומלין אשת הפרנס ומנהיג מ׳ אברהם בכמ׳ שמעון וואלף אופנהיים בפפד״מ נפטר ד״ג כסליו תנ״ג בהיידלבערג ונקבר במנהיים, והיא נפטרה ז׳ אייר תמ״ג (ס׳ הזכרון שם).

להר׳ יעקב קצינלינבויגן בת:

מרת רבקה אשת ש״ב הגאון מוה׳ שלמה זלמן אב״ד בק״ק לוקאב שנזכר מקודם בדור הזה.

להר׳ יהודא קצנילינבויגין שתי בנות:

א) אשת הרב הגאון מוה׳ אברהם בהגאון מ׳ משה אבד״ק לובלין (ג״ש הוא הגאון מ׳ אברהם היילפרין בעהמ״ח ס׳ אהבת ציון בהג״מ משה בעהמח״ס זכרון משה המובא למעלה במשפחת היילפרין.

ב) מרת דינה אשת תרין מלכין הגאון מוה׳ נפתלי... והגאון מו״ה אברהם יושע העשיל זצ״ל כן כתוב על מצבת קבורתה בבראדי (ג״ש בהערה ך״ד ע״ב) ובס׳ היחש לר׳ יעקב היילפרין כתוב שזה הוא הגאון מ׳ נפתלי כ״ץ אבד״ק לובלין שנפטר בשנת ק׳ד׳ו׳ש (אבני קודש 31) ונשאת אחריו להגר״ר העשיל וכ״כ בס׳ מעשי רקמה רק שנתחלף לו שם דינה בשם שפרינצא.

להגאון מ׳ זלמן שור בן ובת:

א) הגאון מוה׳ יעקב שור, היה מבית דינו של הגאון מ׳ אברהם בהגאון בעל משאת בנימין אבד״ק בריסק, וע״כ חהם בשנת שצ״ט על גביות עדות בתש״ו

הג"מ אברהם להגאון מ' יושע (שו"ת פני יהושע ח"ב סי' ס"ג) אה"כ נתקבל לאב"ד בק"ק לויצק, ובתשובות גאונים בתראי סי' מ"ה מ"ו בא בשאלותיו להב"ח מק' לויצק, חתם בפנקס המדינה בשנות ת"ז ות"ט אחר הגאון מ' יונה תאומים אבד"ק הוראדני, ובסוף ימיו היה לאב"ד בבריסק, וע"כ חתם שם בשנות ת"י ת"א ותט"ו בראש כולם, נזכר בס' בית הלל סי' ח', ובס' חלקת מחוקק סי' י"ז ס"ק ע"ח, חבר ס' בית יעקב *) על מס' סנהדרין ועוד שו"ת שהשאיר אחריו בכתובים, ושם אשתו חנה בת הקצין מוה' ישעי' ב"ר משה ליזרש מווילנא (ג"ש).

ב) אשת הרב מוה' יהודא בהגאון מ' מאיר קצינלינבויגין הנזכר ראשון בדור הזה.

להמנהיג מ' **מאיר** שלשה בנים ושלשה בנות:

א) הרב מ' **יהודא** חתן הקצין מ' מישה ליזרש (ג"ש).

ב) הרב מוה' **יצחק איצק** התן הקצין מ' יעקב דעלטש (ג"ש).

ג) המנהיג הגדול מ' **ברך** ר' משה ר' שלמה'ס, נבחר בשנת שפ"ח להתיצב לפני מלכים ושרים (ע"ת 118).

ד) מרת מרים אשת הרב מוה' **שמעון** הכהן אב"ד בק"ק יאזלאוויץ בהגאון מוה' אברהם כץ מלבוב הבא להולדותיו במשפחת רפפורט.

ה) מרת דבורה אשת האלוף המנהיג מ' שמואל מאיר וואלש, הוא ר' שמואל רמ"ו סג"ל המובא בע"ת 119 בשנת ת"ז, ור"ת רמ"ו הוא ר' מאיר וואלש שנקרא על שם חותנו.

ו) אשת החסיד המופלג בתורה מוה' **פייבש** אחי הגאון ר' משה ר' מענדלש (ג"ש) הוא האלוף מ' פייבש המובא בעיר תהלה 120 בשנת תמ"ר.

להג"מ **בינוש ליפשיץ** שני בנים ובת:

א) הגאון מוה' **שמשון** ב"ך ראש מתיבתא ודיין בלבוב. נפטר זאת חנוכה תכ"ח כן חקוק על מצבתו המועתקת במצ"ק.

ב) הרב מ' **מאיר**, התום בפנקס המדינה בשנת תט"ו.

ג) אשת הגאון המפורסם מוה' **זלמן** ראווררו שנסע לאה"ק ונתקבל לנשיא בירושלים עה"ק (מובא בשו"ת השיב ר"א ובהק' תפארת ישראל לס' טהרות).

להג"מ **משה כץ** בן:

הנגיד המפורסם הקצין מוה' ארי' **ליב** הכהן (ג"ש ד"ו).

להג"מ **אברהם** אבד"ק לבוב בן:

הגאון מוה' **יעקב** קצינלינפויגין חתם בפנקס לבוב בדבר אבדת שט"ח

---

*) זכרו יבוא ברשי' ק. מ. אות פ' „פילפלא חריפתא על מסכת סנהדרין" (ובראש השער כתוב: בית יעקב לכו ונלכה באור ה') נדפס באמ"ד תנ"ג 4°. ש.

פרוע בזה"ל: „הסכמתי על פסק הלז בצרוף עמתי ורעי הגאון הגדול מ' יצחק איש אוסטרייך יום ג' ט"ו סיון ת"ג, יעקב בהגאון מאור הגולה מ' יוסף יעקב אברהם אשכנזי זצלה"ה מבית קצינלינפויגין" נפטר י"ג אדר ת"ך לפ"ק כן כתוב על מצבתו המועתקת בס' מצבת קודש.

להגאון מ' יעקב מלובלין בן:

אביר הגאונים מהר"ר אברהם יושע העשל היה לריש מתיבתא בלובלין והעמיד תלמידים הרבה, וכן חתם בהסכמותיו ע"ס אמרות טחורות שנדפס בלובלין שנת ת"ה וע"ס מגיד מישרים להב"י בשנת ת"ו „ר"מ בק"ק לובלין" ועל הסכמתו לש"ך יו"ד ד' קראקא ת"ו כתוב „הסכמת הג"מ העשיל ר"מ דק' לובלין" בשנת ת"י נתקבל לאב"ד בק"ק לובלין אחרי הג"מ נפתלי כץ אב"ד דשם שנפטר בשנה ההיא היא שנת ק'ד'ו'ש' שנסמן על מצבתו, וכן מבואר בתשו' הט"ז (שו"ת גאונים בתראי סי' ז') „בחודש כסליו ת"י הייתי בלובלין כו' נשאלה שאלה בעסק עגונה כו' והנה היו שם הרבה בעלי תריסין גאונים מלבד מרא דאתרא אביר הרועים הרב המובהק מ' העשיל יחי'" ובשנת תי"ד כאשר נאסף אל עמיו הגאון בעל תי"ט נתקבל תחתיו לאב"ד בקראקא, ולפי דברי תלמידו מ' אהרן שהדפים את חידושיו לב"ק ב"מ וב"ב, וחידושי אביו ר' יעקב למס' מכות היה הגר"ר העשל אב"ד ור"מ בלובלין ואח"כ בבריסק ומשם נתקבל לקראקא ושם נפטר ך' תשרי תכ"ד — עוד הסכים בשנת ת"ה ע"ס פירוש על המסורה ד' אמ"ד ת"י, ובשנת תי"ד ביריד גראמניץ על הדפסת הש"ך לחו"מ, ובשניהם חתם „יהושע העשל בלא"א הגאון מ' יעקב זצלה"ה" חבר הגהות על הסמ"ק*), חידושי הלכות ושו"ת, ויש מתשובותיו בשו"ת גאונים בתראי שכתב להג"מ משה בעל חלקת מחוקק, לבד כתבי יד שהשאיר אחריו, ומהם מה שהוסיף לחדושי אביו על יו"ד אה"ע וחו"מ בהסכמת הגרד"א ונשארו בכתובים. ואיזה מהם הגיעו ליד הג"מ פנחס מיכאל אבד"ק אנטיפאלי כי כן כתב בהקדמתו לפירושו על מס' נזיר שיש בחפצו להוציא לאור שו"ת להגר"ר העשל שלא נדפסו עדנה. — אשתו הראשונה היתה בת הקצין ר' משה ליזר'ש מבריסק (ג"ש), ואשתו השניה היתה האשה מרת דינה בת הר' יהודא בהשר וואהל הנזכרת בדור הזה למעלה (ג"ש).

להג"מ שמואל אליעזר מלארמיר בן:

הגאון מוה' יצחק (הקדמה לס' זכריה משלם).

---

*) הגהות הר"ר העשיל על הסמ"ג, נדפסו כ"י בקונטרס מיוחד בסוף סמ"ג תוצאה החמשית: קאפוסט תקס"ז fol. באספת פרידלאנד נמצאות כל תוצאות הסמ"ג מלבד הראשונה שנדפסה לפני שנת ר"מ הנמצאת רק ברשימת שטיינשניידער, (וכל ה' תוצאות הסמ"ק, מלבד הרביעית שנדפסה בעיר לאדי פלך מאהליב תקס"ה עם הסכמת הרש"ז בעל התניא. אשר זולת זה הס' סמ"ק לא נדפס שום ס' בעיר לאדי הנמצאת ברשי' צעדנער, ובגנזי איש חמודות דניאל חוואלסאן פה פט"ב). ש.

ו

89

להג"מ משה אבד"ק חעלמא ארבעה בנים ובת:

א) הרב הגאון מוה' שאול ק"ב אב"ד בק"ק בראדי ואח"כ בק"ק חעלמא ומשם נתקבל לאב"ד בק"ק פינטשוב *) הסכים בשנת תל"א ע"ס לב אריה בהיותו בבראדי, ובשנת תל"ג ע"ס לקט שמואל לנכד הסמ"ע בחעלמא, בשנות תל"ז ותל"ח היה מרבני ועד ארבע ארצות והסכים עמהם על הדפסת תנ"ך אשכנזי וע"ס אדרת אליהו על התורה, בשנת תמ"ז כ"ה אלול בועד יערסלב הסכים ע"ס מים חיים לר' חיים ב"ר יהושע הורוויץ וחתם „אבד"ק פינטשוב ומבורר מקראקא וע"ס בית הלל (ר' דיהרנפורט) וחתם „שאול קצינלנבויגין מקראקא" בשנת תמ"ט הסכים ע"ס צנצנת מנחם. ובשנת ת"נ כ"ר אב בפינטשוב ע"ס שבתא דריגלא ונדפס בפיורדא תנ"ג. אז הוסיפו ממעל להסכמתו מלות „ז"ל" על שטו ומזה נראה שבשנת הדפוס לא היה בחיים. וכן כתב בניר לדוד (דף ל"ג ע"א הערה ה') בשם ס' יש מנחילין ש"ר שאול נפטר בפינטשוב שנתים אחרי מות הג"מ אהרן תאומים ונקבר בצדו, וזהו בערך תנ"ב, כי ר' אהרן תאומים נהרג בחמעלניק ב' אב ת"ן ונקבר בפינטשוב, אבל במכתב הג"מ צבי חיות (ג"ש דף ח' ע"א) מבואר שהג"מ שאול נפטר בשנת תנ"א. — לו היו שתי נשים ואשתו השניה מ' יענטא היהה בת הגאון מוה' יעקב שור ונפטרה בבראד (ג"ש).

ב) הרב מוה' בנימין בינש קצינלינבויגין.

ג) הרב הג' מוה' מאיר קצינלינבויגין היה ג"כ אב"ד בק"ק חעלמא (ג"ש ל"ג ע"ב).

ד) הרב הקדוש מוה' פנחס קצינלינבויגין הי"ד, נתפש בעלילת שקר בעיר טאמאשאב והובא בשלשלאות ללובלין אל הטריבונאל ושם נידון בש"ק י"ט אייר תל"ו בשרפת הגוף (ניר לדוד דף ל"ג ע"ב בשם יש מנחילין).

ה) מרת הנלי אשת מהר"ר נתן הלוי בהרב מ' זאב וואלף הלוי חתן התי"ט (מג"א בספורי המאורעות משנת ג"ת).

89

להג"מ נחום אבד"ק סלוצק בן:

הגאון מ' נתן נטע אב"ד בק"ק מעזריטש ומנוחתו כבוד בירושלים, כן חתם נכדו בהקדמתו לס' בעל המאור והמלחמות „מרדכי במ' שמשון מבריסק דליטא „נין ונכד של הרב הגדול מ' נתן נטע ז"ל שנפטר בירושלים בהג"מ נחום

---

*) בעיר תהלה חשב את הרב מוה' שאול ק"ב גם לאב"ד ור"מ בבריסק בקלויז של השר, כי נראו לו שני רבנים בשם ר' שאול בזמן אחד בבריסק, ויצא לחלק שהרב מ' שאול בר"ר העשל היה לאב"ד ור"מ בעיר, והרב מ' שאול ק"ב היה לאב"ד ור"מ בקלויז של השר, ולא התבונן כי זה הרב מ' שאול בר"ר העשל שהיה מקודם אב"ד ור"מ בקלויז נתקבל אח"כ לאב"ד ור"מ בבריסק, כן מפורש בג"ש (דף כ"ד הערה א') אבל ר' שאול ק"ב לא היה מעולם אב"ד בבריסק ולא בקלויז שמה.

אבד"ק סלוצק בהג"מ מאיר אבד"ק בריסק בהקצין מ' שאול וואהל נכדי מוהר"ם פאדווא".

להרב מ' ישראל קצינלינבויגין בן:
החסיד המרומם מוה' שלמה זלמן קאצינלינבויגין (הקדמה לס' בית הלל).

להג"מ יונה תאומים ארבעה בנים ושלש בנות:

א) הרב הגדול מוה' ישראל תאומים (מפלת עיר הצדק).

ב) הרב הגאון מוה' יצחק מאיר תאומים, פרענקל *) בקוראי שמו, היה חתן הרה"ג מוה' משה מירלש דו"מ בק"ק ווינא. ואחר שהלך משם עם חותנו בשנת ת"ל בעת הגירוש נתקבל לאב"ד בק"ק זאלקווי. שם הוציא לאור העין יעקב עם כל המפרשים בשם „כתנות אור" והדפיסו באמ"ד בשנת תמ"ד, אח"כ נהקבל לאב"ד בסלוצק ומשם לאב"ד בק"ק פינסק, הסכים ע"ס זבחי טוביה (ד' אמ"ד תמ"ג) בזאלקווי ובשנת תנ"א בועד חאמסק ע"ס דברי חכמים וס' דעת חכמה לה"ר מ' יהודא ליב פוחאוויצר וע"ס שבתא דריגלא וחתם „חב"ק סלוצק" וגם בפנקס הסדינה בועד הנ"ל בשנת תנ"א חתם „חב"ק סלוצק" ובועד שנת תנ"ה שם חתם „חוב"ק פינסק" הסכים בישנת תנ"ג על הדפסת שפתי חכמים על רש"י בהיותו בברעסלא. בשנת תנ"ט ע"ס שמנה לחמו. ובשנת ת"ס ע"ס ראש יוסף מסעלץ וע"ס כבוד חכמים על אגדות ירושלמי בעברו דרך פינטשוב וחתם „אבד"ק פינסק".

ג) הרב הג' החריף מו"ה יהושע פייבל תאומים, ואח"כ הוסיפו לו עוד שם יחזקאל **). היה אב"ד בק"ק פרעמיסלא והגליל, שם הסכים ע"ס עיר חומה בשנת תע"ב, וע"ס ברית שלום בשנת תע"ג, וע"ס מגל האומר לר' יעקב הכהן מיאנוב. אשתו היתה בת הגאון מ' אריה ליב אבד"ק קראקא, ובהערות עיה"צ להרר"ן ראבינאוויץ יסופר שהוכיח לו ה' את אשתו ע"י מעשה עיי"ש.

ד) הרב הג"מ יעקב תאומים מכונה שולהף בפראג (ג"ש).

ה) מרת שרל, היתה תחלה אשת הרב מ' מרדכי בהגר"ר העשל ואחריו נשאת להרב מ' שמואל בהגאון ר' משה ר' מענדלש, ואחריו להג"מ אהרן תאומים אבד"ק קראקא בעל מטה אהרן ובגדי אהרן (ג"ש).

ו) אשת הגאון מו"ה אביגדור קרא יליד ווינא, היה אב"ד בק"ק אפטא קונסטנטין וגלוגא רבתי ושם נפטר תל"ח (הקדמת לס' השיב ר"א).

---

*) הוא היה גם מבקר ספרי ישראל בשנת תמ"ב, ויתקן את העתקת התנך בלא"ש (שהעתיק הר' יקותיאל בליץ, דפוס אמ"ד תל"ו—תל"ט .fol) במקומות המתנגדות לחוקי הבקרת, גם הוסיף דף אחד התנצלות ממנו, מיום כ"ז מנ"א תמ"ב. (באספת פרידלאנד נמצא התנ"ך הזה, בלי הדף הנזכר, וגם העתקת הר"י וויצנהויזן). ש.

**) הוא חבר והוציא לאור ס' תקע שופר משמיע קול תרועת ח... אודות ק"ק פרעמסלא ואיש הידוע מק"ק סאנעמי, אשר קבלו אותו לאב"ד. ברעסלא תע"ט 8° (נמצא ברשימות שט' וצונדנער). ראה כהערות ותקונים לס' עיר הצדק מהרי ר"נ ראבינאוויץ עמ' 19. ש.

ז) אשת הקצין הטפסר מו"ה ישראל משה יוסף נארדין הקדמה לספר מראה הצדק (כלילת יופי).

להג"מ משה הכהן מלויצק שני בנים ושתי בנות:

א) הרה"ג מ' יוסף הכהן, למד תורה אצל אביו בבריסק ואח"כ נתקבל לאב"ד בק"ק ווירדבורג. והסכים בשנת הכ"ג ע"ם בית הלוי על דיני מיגו להרב מוה' ישעיה הלוי הורוויץ נכד השל"ה שהיה תלמיד אביו הג"מ משה ז"ל.

ב) הרה"ג מוה' יהודא ליב הכהן מלויצק, חידושיו באו בס' מראה כהן לנכדו הג"מ דוד הכהן.

ג) אשת הגאון מוה' אברהם ז"ל שהרביץ תורה בישראל מבן ד"ה שנים עד בן צ"ז שנים בק"ק לונטשיץ בהגאון מ' יהודא ליב חריף נכד הגאון מ' ליב חריף אבד"ק נעמרוב (הקדמת ס' פי שנים על הרא"ש).

ד) אשת הג"מ יהודא ליב אבד"ק לונטשיץ (הק' לסידור כתר תורה).

להג"מ שלמה זלמן אבד"ק לוקאב שתי בנות.

א) אשת הרה"ג המפורסם מו"ה שמחה בונם מייזיל ממאהלב (ג"ש) בהרב מוה' יהודא ליב מקראקא בהג"מ שמהה בונם מייזל חתן הרמ"א.

ב) הג"מ אברהם בהגאון מ' אליה קלמנקם מקראקא, חד מבי דינא רבה שם וחתום על פסק ביום ד"ה סיון ת"י וכ"ה תשרי תי"א" נאום אברהם בלאאמו"ר הגאון ב"מ אלי' קלמנקש זצ"ל חתן הראש והקצין מ' זלמן ר' יעקב וואהלש (כלילת יופי דף ל"ט מ') נפטר בעשרה לחודש מנחם תי"ב בקראקא (כ"י שם).

להג"מ יעקב שור בן אחד ושתי בנות.

א) הרב מ' צבי הירש שור, חתום בחשבונות המדינה משנות תל"ו ותל"ט (ע"ת).

ב) מרת יענטא אשת הגאון מ' שאול אבד"ק פינטשוב הנזכר ראשונה בדור הזה. נפטרה בבראדי ומקום קבורתה אצל ה' דינה אשת הגר"ר העשל (ג"ש).

ג) אשת הנגיד מ' ליפמן בהנגיד מ' אברהם בהגאון בעל מגיני שלמה נפטרה בבראדי ומ"ב אצל אחותה מ' יענטא ז"ל (ג"ש).

לר' שמואל יואל בת:

מרת הינדל אשת הרר שמואל ב"מ לוי בווינא. נפטרה שם יום ד' ך"א אלול שנת תי"א (מצבות ווינא לפראנקעל).

להגאון מ' זלמן ראוורדי בן:

הגאון מו"ה אליעזר אב"ד דק"ק אוסטרהא*) על מצבתו חרות „והוא שפט את ישראל ארבעים שנה בק"ק אוסטרהא הגדולה (הקדמה לשו"ת השיב ר"א),

*) בהקדמת השיב ר"א כתוב גדלי' אבד"ק אוסטרהא, אך נכדו הגאון בעל תפארת ישראל בהק' לסדר טהרות העתיק מהק' השיב ר"א ותקן „אליעזר" במקום „גדלי'".

להקצין מ׳ ארי׳ ליב הכהן בן ובת:

א) הרב הגדול מו״ה זאב וואלף הכהן אב״ד בק״ק לאמאז ואח״כ נתקבל לק׳ בריסק (ג״ש) אשתו מרת רחל היתה בת הגאון מ׳ אברהם שנקרא אבא מארי שהיה אב״ד בכמה קהלות בליטא ובק״ק נאווהרדק בהגאון מ׳ יעקב אבד״ק ווינא (ספר היחש לנכדו הגאון בעל בית יעקב שנמצא אצל בנו הג״מ שלמה יצחק היילפרין).

ב) אשת הרב הפרנס מ׳ מרדכי שנקרא ר׳ מרדכי ליבוש״ס וכתוב למעלה במשפחת היילפרין.

להג״מ יעקב קצינלינפויגין בן:

הגאון הגדול מו״ה אברהם קצינלינפויגין, אשתו היתה בת הגאון מ׳ בצלאל בהגאון מ׳ בנימין אהרן בעל משאת בנימין אב״ד ור״מ בק״ק בריסק דליטא (הק׳ לס׳ כנ״י).

להגר״ר העשיל ארבעה בנים ושבעה בנות:

א) הרב מו״ה אליעזר אב״ד בק״ק דובנא (מכתב הר״י לעווענשטיין).

ב) הרב הגדול מו״ה מרדכי ז״ל, אשתו שרל היתה בת הגאון מו״ה יונה תאומים בעל קיקיון דיונה (ג״ש).

ג) הרב החסיד מו״ה ישכר בעריש בקראקא פרנס הכולל דד׳ ארצות, הסכים ך״ר אלול תל״ז ביריד יערסלב על הדפסת תנ״ך בלשון אשכנז ונדפס באמשטרדם ד׳ עטיאש, בשנת תמ״ג ע״ס זרע אברהם עה״ת, ובשנת תמ״ד ע״ס כתנות אור לעין יעקב שהו״ל הג״מ יצחק מאיר פרענקל. גם חתום חמישי על כתב הרבנות שנשלח מקראקא להגאון בעל הפארת למשה, נפטר ער״ח חשון תנ״א בקראקא (תג״ב) אשתו היתה בת הג״מ מרדכי יאליש מקראקא, כן מפורש בשו״ת ברית אברהם להג״מ אברהם מפעטרקוב המתיחש אחריו, אבל במפלת עיה״צ נאמר שאשת הרב מ׳ ישכר היא בת הג״מ יהושע פייבל תאומים, ואולי היתה גם היא לו לאשה בזיווג שני. —

ד) הגאון המפורסם מו״ה שאול זצ״ל נולד לאביו מאשתו הראשונה*) בתחלת מאה החמשית לאלף הששי בלובלין ונתגדל על ברכי אביו עד יום מותו בשנת תכ״ד, אז פנה והלך משם לבריסק מקום מחצבת אמו ושם נתמנה בשנת ת״ם לראש ישיבה בקלויז (ג״ש וכרמולי) בשנת תמ״ה נתקבל לאב״ד בק״ק קידאן והגליל. וכן חתום בפנקס שם על תקנות הגליל בועד הרבנים „הקטן שאול בהרב המופלא כמהור״ר אברהם יושע העשל חוב״ק קידאן והגליל״, אח״כ נתקבל לאב״ד בק״ק בריסק, ושם הסכים בשנת תנ״א ע״ס שבתא דריגלא ובשנת תנ״ב בועד חאמסק ע״ס דברי חכמים לרי״ל פוחאוויצר וחתם

*) מבואר בס׳ כלילת יופי דף קכ״ח ע״ב שאמו של ר׳ שאול היתה הגבירה מרת דינה בת הר׳ מ׳ יהודא בן השר מ׳ שאול וואהל, והיא אשתו השניה של ר״ר העשיל שנתאלמנה

„חוב"ק בריסק דליטא" ובשנת תנ"ח הסכים ע"ס שם שמואל ובאעה"ח „חוב"ק בריסק והגליל" בשנה ההיא נתקבל לאב"ד באפטא וגליל קראקא, ושם הסכים בשנת תנ"ח ע"ס אהל יעקב וחתם „חונה בגליל ק"ק קראקא" בשנת ת"ס על הדפסת מג"א עם הט"ז והמג"א וחתם אבד"ק אפטא וגליל קראקא" כן הסכים בשנת ת"ס ע"ס מגיני שלמה, ע"ס ברית מטה משה על הגדה של פסח, וע"ס כבוד חכמים על אגדות ירושלמי בועד יערסלב וחתם „חונה בגליל קראקא" בשנה שלאחריה נתמנה לאב"ד בק"ק קראקא והגליל *) והסכים בשנת תס"א ע"ס ראש יוסף להגאון מסעלץ, וע"ס לקח טוב על דרוש, בשנת תס"ד ע"ס חמדת צבי, בשנת תס"ה ע"ס נפתלי שבע רצון ובשנת תס"ט ע"ס עיר בנימין וחתם חב"ק קראקא והגליל" — הי' בין הרבנים בועד קרינק הסמוכה להוראדנא בשנת תמ"ז ובועד סעלץ בשנת ת"ס ובשניהם חתם „נבחר מק"ק בריסק" — תשובותיו נדפסות בס' יד אלי' סי' י"ח, בשו"ת שבות יעקב סי' ק"ז, ובסוף שו"ת הרמ"א ומח"י בתשובתו שבסוף תשובת הרמ"א „הק' שאול הרובץ בק"ק קראקא והגליל חותם פ"ק ברעסלא יושב בגולה ומצפה לישועה" נראה שעזב הרבנות בקראקא ושאף לעיר אחרת, אמנם נבחר אח"כ לאב"ד באמשטרדם, אך בנסעו לשם נפטר על דרכו בעיר גלוגא ביום י"ז אייר תס"ז **) (עיה"צ ותמ"ב מפנקס גלוגא) הוא היה הראשון אשר יצא כגבור מזוין במלחמת ה' יחד עם מחותנו החכם צבי לרדוף באף את הנוהים אחר הצבי שבור ימ"ש, אשתו היתה בת הג"מ ארי' ליב אבד"ק קראקא בהג"מ זכריה הנקרא זכרי' הנביא ***).

אחריו כי כן חקוק על מצבת קבורתה שהיתה אלמנת תרי מלכין הג"מ נפתלי והגר"ר העשיל, לפי המובן דייק בעל כלילת יופי בשמא שקרא שמו שאול ע"ש א"ז של דינה אמו. — אבל ממקום אחר נוכח שר' שאול הוא בן לר"ר העשיל מאשתו הראשונה היא בת ר' משה ליזורש מבריסק חמיו של הגאון מ' נפתלי הירץ גינצבורג אבד"ק פינסק וסלוצק. וע"כ כתב הג"מ שאול בר"ר העשיל בהסכמתו על ספר נפתלי שבע רצון על הרה"מ שאול בהג"מ נפתלי הירץ גינצבורג „שני בשני אתו עמי" ומהוכחת השם שאול — שנקרא בו גם ר' שאול בהג"מ נפתלי הירץ גינצבורג יש ראיה אשר לא ממקור השר וואהל מוצאו — וכ"כ ר' יעקב היילפרין בכתב היחס שלו שילדה דינה להגר"ר העשיל רק שתי בנות שם האחת קריינדל והשנית העסא.

*) בפנקס אפטא כתוב מפורש כי בזמן שנתקבל הג"מ שאול לק' קראקא נתנו לו בני אפטא כתב חדש על משך שלש שנים כי יקרא שמו עליהם גם אח"כ בשבתו בקראקא.

**) בעיר תהלה (דף 120) כתוב שהג"מ שאול חתום לפעמים „ספרא דדיינא בק' בריסק" וכן נמצא חתום ע"ח הגלילות בפנקס שם סי' תתקמ"ו „שאול ספרא בלא"א הרב הגדול מוהרר"א זצלה"ה" ולו ראה בעל ע"ת את זמן השנה תפ"ד שנרשם אז בפנקס כי עתה נוכח לדעת שר"ש ספרא במוהרר"א הבאעה"ה בפנקס אחר הוא ולא הרב מ' שאול בהגר"ר העשל שנפטר בשנת תס"ז.

***) בס' העוב"י לכרמולי כתוב שהר' שאול מקראקא היה חתן מ' זכרי' מענדל אבד"ק בעלזא בן הרב מ' אריה ליב אבד"ק קראקא, וכן כתב מפורש בעל כלילת יופי בספרו דף ע"ט ע"ב בהערה ובדף קכ"ח ע"ב, אמנם שגגה היא ולא חתן רז"מ היה רק חתן אביו הג"מ אריה ליב וגיסו של הר' זכריה מענדל גם זקן ממנו, וע"כ בא הרב מ' שאול בפנקס טיקטין על ועד יערסלב בשנת ת"ס עה"ח תחלה ואחריו מ' זכריה מענדל החוב"ק בעלזא, וכ"כ הרד"ט בתא"ש שהרב מ' שאול היה חתן הג"מ ארי' ליב מקראקא וככה מפורש במגלת יחש למשפחת ר' שאול אשר אתנו בכתובים.

ה) אשת הרב החסיד הקדוש מו"ה אברהם הי"ד וצ"ל בהגאון מ' יעקב יעקל בהג"מ שמואל בהג"מ העלמאן אחי הגאון מ' בצלאל אבי מהר"ל מפראג (מגלת יוחסין בס' מטה משה).

ו) מרת אסתר אשת הרבני החסיד מו"ה נתן נטע בהרב מ' ישעי' מהילדסום חתן הגאון בעל מג"ע (עיה"צ והקדמה לס' מג"ע) ובנו של הרה"ג מ' ישכר ב"מ נתן אשכנזי מהילדסום (כלילת יופי פ"ב ע"ב נפטרה יום ד' ב' ניסן תכ"ח בקראקא (פנקס ח"ק שם).

ז) אשת הרב החסיד מו"ה אהרן צבי הירש הכהן (ס' אסיפת הכהן וספר בית אברהם להג"מ אברהם אבד"ק טרלא).

ח) מרת קריינדל אשת הרבני מו"ה שרגא פייבל, נפטרה בהקשותה בלרתה בקראקא יום ג' ט"ז אדר ראשון תמ"ה (פנקס ח"ק דקראקא).

ט) אשת הגאון מו"ה משלם (סוף שו"ת מים חיים).

י) מרת פיגלא אשת הרב החסיד מו"ה נפתלי הירש בהרה"ג מ' בנימין וואלף הי' תחלה אבד"ק פינטשוב ושם הסכים בשנת תל"ג ע"ס לקט שמואל וחתם „חוב"ק פינטשוב" ואח"כ נתקבל לאב"ד בק"ק לובלין והגליל, והסכים בשנת תל"ח ע"ס אדרת אלי' על התורה, בשנת ת"מ בועד יערסלב ע"ס קנה חכמה ודברי חכמים להרי"ל פוחאוויצר וחתם „חוב"ק לובלין והגליל" גם הסכים ע"ס בית יהודה על ש"ס להג"מ יהודא מקאליש, ע"ס זרע אברהם על התורה. וע"ס עולת תמיד על שו"ע או"ח, מוזכר בס' ברכת הזבח למחו' הגאון מחרש"ק (זבחים ל"ג) ובס' ידי משה (דברים רבה פ' ד' ובס' ראש יוסף (דף מ') לתלמידו הג"ם יוסף מסעלץ, חתום בפנקס ד' ארצות בועד תמ"א בלענטשני, ונפטר בלובלין ך"ב אלול תמ"ב). ואשתו נפטרה ו' תשרי תנ"ב שמה — (אבני קודש 32, 33).

יא) מרת העסא שנולדה אחר מות אביה (הק' ס' מנחת משה) היא היתה אשתו השניה של הגאון מו"ה מאיר בה"ר בנימין וואלף אחרי בת הט"ז אשתו הראשונה, והיה אב"ר בק"ק אפטא. ואח"כ נתקבל בלובלין אחר הגאון מ' שמחה הכהן ראפפורט (כלילת יופי ק"ג ע"ב), ומובא למעלה לבית אבותי במשפחת היילפרין.

ז

להג"מ שאול מפינטשוב ארבעה בנים ובת אחת:

א) מהר"ר משה קצינלינבויגין, נולד לאביו מאשתו הראשונה ולא האריך ימים (ג"ש).

ב) הגאון מו"ה סעדיה ישעיה קצינלינבויגין גם הוא לאביו מאשתו הראשונה, היה אב"ד בק"ק לעסלא ואח"כ במעזריטש בפולין, ומשם נתקבל לאב"ד בק"ק העלישוי במעררין, הסכים בשנת הס"ג ע"ס ברית מטה משה, בשנת תס"ח על ילקוט שמעוני ד' פפר"מ, בשנת תס"ט ע"ס ראש יוסף לר' יוסף אישקאפא, בשנת תע"ג ע"ס פרח לבנון, ובשנת תע"ו ע"ס פני משה לה"ר משה מפרעמישלא במעזריטש, בשנת תפ"ג ע"ס אורח מישור להג"מ יוחנן מקרעמניץ בהעלישוי, ושם נפטר בשנת תפ"ו, והרב מ' הלל במ' שמואל שמש ונאמן הקהלה דשם נשא עליו קינה נפלאה והיא ערוכה בכתב יד (ניר לדוד ל"ד) ואשתו מ' איידל בת הגאון מ' נפתלי כ"ץ אבד"ק אוסטרהא נפטרה בליסא (ס' מעשי הרקמה).

ג) הגאון הקדוש מו"ה יעקב ז"ל הי"ד, נולד לאביו מאשתו השניה מ' יענטא, חבר ספר נחלת יעקב שנשאר בכתובים. ופתיל חיתו נתק בערך שנת תנ"ז בנוער ימיו שנהרג על קדושת השם (ג"ש).

ד) הגאון מוהר"ר משה קצינלינבויגין, נולד לאביו מאשתו השניה בשנת ת"ל, ויקרא לו משה כשם בנו הבכור שמת בקוצר ימים, ובהיותו בן ך"ד שנים בשנת תנ"ד נתקבל לאב"ד בק"ק פאדהייץ. בשנת תנ"ט נתפס בעלילת שוא שהעלילו על בני עירו, ובחסד ה' ניצול מרשת זו טמנו לו, אח"ז נתקבל לאב"ד בשוואבך מדינת אנשבאך, שם הסכים בשנת תס"ז ע"ס עיר בנימין השני, בשנת תע"ה ע"ס תורת יוסף להרב מ' יוסף בהאלוף מ' משה פרנקפורט, ועל הדפסת משניות בעיר ווילהרמשדארף, בשנת תע"ח ע"ס אהלי יהודא, בשנת תצ"א ע"ס עולת אהרן על האגדות לר' אהרן זעליג ב"ר פייבש, ובשנת הצ"ב ע"ס תולדות אדם להרמב"ן — השאיר אחריו כתבי יד. א' חידושי הלכות. ב' שו"ת הרבה כרכים בין כתבי בניו (ג"ש ל"ד ב' בהערה) מהם נדפסו עם שו"ת בניו ה"ר פנחס וה"ר אליעזר וה"ר נפתלי הירש בפפד"מ תרי"ז *) (אוה"ם לבן יעקב) אשתו מרת יחד **) (יאכט) היתה בת הגאון מ' אליעזר היילפרין מפיורדא (עיין למעלה) נאסף אל עמיו בק"ק פיורדא בשנת תצ"ג (ג"ש בשם יש מנחילין).

ה) מרת הינדא אשת הגאון מ' יעקב אבד"ק לאדמיר והגליל המובא למעלה.

להר' ביינש קצינלינבויגין שלשה בנים:

א) מוה' יששכר בער ב) מוה' ישראל ג) מוה' ראובן באו עה"ח על כתב הדבוק לחומש בקלף צבי שנשאר בעזבון מהשר וואהל כדברים האלה:

*) שו"ת הר"מ בר"ש ק"ב לא נדפסו, וטמונים עוד היום בגנזי אקספ־ד באספת רח"מ, והנדפס בפפד"מ תרי"ז 8° נמצא בקהלת משה והוא כולל ב' שו"ת מהר' משה בר נחום לקא"ב בעל ס' אלפא ביתא (הנזכר ברשי' ק. מ. אית א' № 684).

ש.

**) אולי צ"ל יוכבד.

„ע"פ צואת אבותינו אין למכור החומש רק לאחר מבני משפחתנו וכהיום יום ב׳ ר"ח שבט תצ"ד לפ"ק קבלנו עלינו מחדש בשבועה שאין לה התרה לעולם שאין אחד מאתנו הח"מ רשאי למכור את החומש רק לאחר מהאחים הח"מ או ליורשים, הק׳ ישכר בערוש, נאו׳ ישראל, הק׳ ראובן ב"מ בנימין בינוש ז"ל לבית קצינלינבויגין".

להרב מ׳ מאיר קצינלינבויגין מחעלמא בן:

הרב מוה׳ בנימין וואלף קצינלינבויגין, מוזכר בשו"ת חינוך בית יהודא.

להרב הקדוש מ׳ פנחס קצינלינבויגין בן:

הרב הגדול מוה׳ משה קצינלינבויגין אבד"ק עלקוש (ג"ש).

להג"מ נתן נטע ממעזריטש בן:

הרב המאוה"ג מוה׳ דוד אבד"ק קאצק.

להחסיד מ׳ שלמה זלמן קצינלינבויגין בת:

אשת הגאון מוה׳ משה בהג"מ הלל בעהמח"ס בית הלל (הקדמה לס׳ בית הלל) חתום כמה פעמים בפנקס ראזינאי „משה דרשן מתלמידי בית הלל אמ"ו הגאון ז"ל" חבר ס׳ תורת א׳ש׳ם׳ *) (א׳שר ש׳ם מ׳שה) הידושים על מסכתות, וביאורים על מדרש ילמדנו כתב יד, בימי נעוריו למד תורה בק"ק קאליש אצל הגאון בעל מגן אברהם, ואח"כ יצא עם אביו למדינת פולין ואשכנז ונתקבל לאב"ד בק"ק קעמפנא, שם הדפים בשנת תנ"א את הספר „בית הלל" לאביו ז"ל, ולעת זקנתו נתקבל לראב"ד בק"ק ווילנא, וכן חתם בהסכמתו ע"ס עטרת צבי על חו"מ בשנת תפ"א בברעסלא „משה דורשן וראב"ד דק׳ ווילנא מתלמידי בית הלל אמ"ו הגאון ז"ל, נפטר י"ג אייר תפ"ו בווילנא.

להג"מ יצחק מאיר תאומים בן:

הרב מוה׳ יהודא יונה חתום בפנקס ראזינאי (דף ך"ט) י"ד מנחם ת"פ שקבל כספו שנהן בהלואה להקהל דשם „יהודא יונה בהג"מ יצחק מאיר תאומים ז"ל".

להג"מ יהושע פייבל תאומים שני בנים ובת:

א) הרב הג׳ מוה׳ אריה ליב תאומים אבד"ק קרעשוב (מפלת עיה"צ).
ב) הגאון מוה׳ חיים יונה תאומים אב"ד בק"ק פרעמיסלא, צילץ וברעסלא בעהמח"ס „קונטרס ר׳ חיים יונה תאומים" על דיני דגרמי, הובא לביה"ד על

---

*) ראה בס׳ קריה נאמנה עמ׳ 100 על דבר הב"י הזה שראה הרשי"ף בווילנא. ש.

ידי הרב מ׳ אברהם העלין וכתוב עליו: אלה דברי הרב המאוה״ג מ׳ חיים יונה בהמאוה״ג מ׳ יהושע פייבל תאומים נ״י שנתקבל מקודם לאבד״ק פרעמיסלא והגליל ולק״ק צילץ. „וכעת אבד״ק ברעסלא שהיה חתן הגאון מ׳ דוד אופנהיים אבד״ק פראג, וכעת הוא חתן התורני הקצין מוה׳ הירש ב״ר בנימין מירלש מברלין (הנזכר למעלה) אשר דבר בילדותו כד הוי טליא כבר ישיבסר או תמניסר״ הסכים בשנת תפ״ד בועד יערלסב ע״ס יפה מראה עם פירוש כבוד חכמים וחתם „חיים יונה בה״ה מוהר״י פייבל תאומים נר״י החוב״ק ברעסלא וחוצ״ל״.

ג) אשת הגאון מ׳ שלמה אב״ד בק״ק פינטשוב בעהמח״ס יקהל שלמה הסכים ע״ס ברכת יעקב על חו״מ (כ״י) **) ובס׳ לוחות העדות נדפס מכתב אליו מהג״מ יהונתן אשר פנה אליו ע״ד הקמיעות גם קשר עליו מספר במותו ונדפס בספרו יערת דבש.

להרב מ׳ יעקב תאומים שני בנים:

א) מוה׳ יונה שולהויף בפראג.

ב) מוה׳ ברוך שולהויף בפראג (ג״ש ד״ד).

להרב מ׳ אביגדור קרא בת:

מרת שרה מק״ק שדה חדש (הקדמה לס׳ השיב ר״א) אשת הרב מ׳ יעקב במ׳ נפתלי נקרא ר׳ הירש ר׳ יעקב ר׳ איסרלש מווילנא, הגיה ס׳ שפתי הכמים דפוס דיהרנפורט תנ״ג, וספרי עין יעקב ובאו עה״ח „חתן הג״מ אביגדור אשר מנוחתו כבוד בק״ק גלוגא רבתי״ (בסוף ס׳ שפתי חכמים ד׳ ה׳).

לר׳ ישראל משה יוסף נארדין בן:

הקצין מוה׳ יצחק זעקלי (הקדמת ס׳ מראה הצדק).

להג״מ יהודא ליב הכהן בן:

הרב הגאון מוה׳ משה הכהן אבד״ק בעלזא, יש תשובה ממנו בשו״ת פני יהושע משנת תפ״ג ***).

---

*) בעל שה״ג החדש כנה גם את הג׳ יוסף יאסקי תאומים אבד״ק קראקא לבן הג״מ יהושע פייבל תאומים כי ראה בג״ש (דף ד״ד) כתוב לאמר: הג״מ פייבל תאומים אבי המפורסם מ׳ חיים יונה תאומים חתן הגאון הנשיא מ׳ דוד אופנהיים ואבי הרב מ׳ יוסף תאומים שהיה אבד״ק קראקא וחשב שלשון „ואבי הרב מ׳ יוסף תאומים שהיה אבד״ק קראקא״ מוסב למעלה על הג״מ פייבל תאומים, אך באמת הוא מוסב על ר׳ חיים יונה תאומים שממנו מכיים, ות״י הרב מ׳ יוסף תאומים אבד״ק קראקא ע״ש אביו בהסכמתו לס׳ הארוך מש״ך תעיד לנו שהוא בן ר׳ חיים יונה תאומים ולא של ר׳ פייבל תאומים.

) ראה ברשי׳ ק. מ. אות ב׳ · *) הר״י בעל פ״י נפטר בשנת ת״ח. ש.

להג"מ אברהם מלונטשיץ בן:

הרב הגדול מוה' אלישע בעהמ"ח ספר קב ונקי על משניות בהסכמת רבו הגאון מ' יוסף שאול מקראקא אבד"ק פפד"מ והוציא לאור ס' פי שנים פירוש על הראש סדר זרעים (הקדמה לס' פי שנים).

להג"מ שמחה בונם מייזלש בן:

הגאון מ' שלמה זלמן מייזלש אבד"ק מאהליב הבא במשפחת גינצבורג.

להג"מ אליעזר אבד"ק אוסטרהא בן:

הרב מ' שלמה זלמן ליפשיץ (הקדמת ס' השיב ר"א).

להג"מ זאב וואלף הכהן מלאמאז בן ושתי בנות:

א) הרב הג' מוה' צבי הירש הכהן אב"ד בק' וואיסלאוויץ, אשתו היתה בת הג"מ משה דאברושעס פרנס דד"א בלובלין (ס' היחש להג"מ יעקב היילפרין).

ב) מרת פראדיל אשת הגאון מ' יעקב היילפרין אבד"ק זוואניץ בהגאון מוה' יחיאל מיכל היילפרין אבד"ק בערזאן, חבר ס' בית יעקב ונשאר בכתובים (ג"ש מספר היוחסין שנמצא אצל בנו הג"מ שלמה יצחק היילפרין).

ג) אשת הגאון מוה' שלמה בהג"מ אברהם אבלי בהגאון מ' שלמה מזאלקווי אבד"ק סלוצק (ספר היחש להג"מ יעקב היילפרין).

להג"מ אברהם קצינלינפויגין בן:

הגאון הגדול זקן ויושב בישיבה מהר"ר יחזקאל קצינלינפויגין בעהמח"ס כנסת יחזקאל מים יחזקאל ולחם יחזקאל *), היה תחלה אבד"ק בק"ק זיטל ומשם בא לק"ק ראזינאי וחתם על כמה ענינים בפנקס שם „יחזקאל קצינלינפויגין אבד"ק זיטל" בשנת תס"ז נתקבל לאב"ד ור"מ בק"ק קידאן ובירז והגלילות, וחתום בפנקס קידאן עד שנת תע"א „הק' יחזקאל ב"מ אברהם זלה"ה מבית קצינלינפויגין חוב"ק קידאן ובק' בירז והגלילות" ומשנת תע"א ואילך „חופ"ק קידאן והגליל ומצ"פ לק' אלטונא והמבורג" וכן היא ח"י בשנת תע"ג בהסכמתו ע"ס ברית שלום, בשנת תע"ד אקריון לי פסוקא בחלמיה „שם אוה למושב לו" ולמחרתו נתבקש לאבד"ק אה"ו, בשנה ההיא הסכים ע"ס אורי וישעי בדנציג וחתם „יחזקאל בעל כנ"י בעברי דרך דנציג ומצ"פ לאה"ו" בהיותו לאב"ד באה"ו הסכים בשנת תע"ז ע"ס עיר חומה, בשנת תע"ח ע"ס נזר הקודש על מדרש, בשנת תע"ט ע"ס מגיני זהב, בשנת תפ"ז ע"ס זרע ישראל וע"ס פורת יוסף, בשנת תפ"ט ע"ס צאן קדשים, בשנת ת"צ על ט"ז לאה"ע ועל הדפסת עין יעקב באמ"ד, בשנת תצ"א ע"ס פני יצחק זוטא, בשנת תצ"ה ע"ס משחת אהרן. בשנת תק"ג על שו"ת אדני פז לר' אפרים העקשער וע"ס תורה אור על דיני

*) צוואת הר"י נדפסה באמשטרדם תק"י, ושנית בווילנא תרל"א. ש.

סת"ם ובשנת תק"ז ע"ס אגדת מרדכי על הגדה ש"פ ונפטר בא בשנים וזקן מאד באלטונא ח"י אב תק"ט, ובס' יערות דבש נדפסו שני הספדים אשר קונן עליו הגאון מ' יהונתן מפראג בשנת תק"ט לאחר פטירתו, ולמועד ההוא בשנה האחרת ביום היא"צ ח"י אב תק"י שנית, וקרא אותו שארי — אשתו היתה בת הרב מ' שלמה זלמן ב"ר יואל מבריסק נכד הב"ח וחתן בעל תי"ט (סוף מג"א הנדפס מחדש) וע"כ כתב בשו"ת כנ"י שאלה ח' „אף שחייב אדם בכבוד חמיו והתי"ט חמי זקני".

להג"מ אליעזר בר"ר העשיל בת:

אשת האלוף הקצין המפורסמת פו"מ מוה' צבי הירש סג"ל לנדא בהרב מוה' יחזקאל סג"ל לנדא אלוף ודיין באפטא בהרב הקצין המפורסם מ' בנימין וואלף סג"ל לנדא וחתן הגאון הגדול מ' יצחק חריף אבד"ק אפטא והגליל ואח"כ בקראקא, ונקרא „ר' הירש וויטעלעש על שם אמו הגבירה מ' וויטוש בת הג"מ יצחק חריף, מוזכר בפנקס אפטא משנת תמ"ו עד שנת תע"ה, ונפטר ח' חשון תע"ה (פנקס ח"ק דק"ק אפטא).

להרב מ' ישכר בעריש שלשה בנים ושתי בנות.

א) הגאון מוה' יצחק אב"ד בק"ק בערזאן ובראדי, הסכים ע"ס צנצנת מנחם ונפטר בק"ק בערזאן יום ה' ד' תשרי תס"ה (הג"ב ללנדסהוט).

ב) הגאון מוה' יהושע העשיל אב"ד בק"ק טרלא. אשתו היתה בת הגאון מ' אשר ענזיל אבר"ק פינטשוב (שה"ג החדש אות ה' בסופו והצפירה).

ג) הגאון מוה' משה פרנס ד"ד ארצות בלובלין, שנקרא ר' משה דאברושעם ע"ש אשתו מרת דאברש בת דודו הגאון מוה' מאיר אבד"ק אפטא ולובלין מאשתו הראשונה בת הט"ז, ומובא במשפחת היילפרין (לעיל דף 101).

ד) אשת הג"מ שלמה בהג"מ יחיאל מיכל בהג"מ דוד אפטא *).

ה) אשת הגאון מוה' גבריאל אב"ד בק"ק עלקוש, פראג, מיץ, רישא וניקלשפורג, בהגאון מוה' יהודא ליב עשקליש מקראקא בהג"מ חיים בהג"מ סיני בר בצלאל אחי מהר"ל מפראג, (מגלת יוחסין של מהר"ל) הסכים בשנת תמ"ד ע"ס שבתא דריגלא וחתם „חוב"ק עלקוש ונתקבל לאבד"ק פראג" בשנת תנ"ו ע"ס תפארת שמואל למהרש"ק. ובשנת תנ"ח ע"ס אוהל יעקב על האגדות חתם „אבד"ק מיץ" ועל או"ח עם המג"א ד' דיהרנפורט חתם „אב"ד ור"מ בק"ק מיץ אשר לפנים היה בק' פראג ועתה נתקבל לק"ק רישא" בשנת ת"ם הסכים

*) רי"מ בעיה"צ כתב שראה אגרת יוחסין לאחת ממשפחות נכבדי קראקא שהרב ר' בעריש בהגר"ר העשל היה חותן הג"מ שלמה בן הגאון בעל מג"ע, והוא העיר בצדק שסדר הזמנים לא יסכימו לזה כ"י והנה בס' ברית אברהם להג"מ אברהם צבי מפיטרקוב מיחס את הג"מ שלמה שהוא בן הג"מ יחיאל מיכל בהג"מ דוד אפטא, ור' שלמה היה חתן מ' ישכר בער בהגר"ר העשל, ואביו הג"מ יחיאל היה חתן הג"מ אברהם ב"מ משה לבוב חתן הג"מ נתן נטע בעל מג"ע, ומעתה יבין הרואה את שגגת בעל המגלת יוחסין שנתחלף לו ר' שלמה בהג"מ יחיאל מיכל אשר לפנינו שהוא נין ונכד לבעל מג"ע, ב"ר שלמה בנו של הגאון בעל מגלה עמוקות. —

ע"ם כבוד חכמים על אגדות ירושלמי, בשנת תס"ג ע"ם אבק סופרים *), בשנת תס"ז ע"ם עיר בנימין השני, בשנת תע"א ע"ם כסף נבחר על התורה וחתם „אבד"ק ניקלשפורג" ובשנת תע"ב הסכים ע"ם מסגרת השלחן, ע"ם דברי נחמיה וע"ם אור ישראל. יש לו תשובה בס' פנים מאירות ח"ב סי' מ"ז ומובא בס' קול יהודא ובס' שב יעקב. באוצרות חיים רשימת ספרים של ר' חיים מיכל רשום כ"י ממנו, ס' חידושי שבת ודרשות בכתב ידו ממש. נפטר בניקלשפורג ב' אדר ראשון שנת תע"ח.

להג"מ שאול בר"ר העשל שני בנים ושתי בנות:

א) הגאון המפורסם מוה' יצחק יהושע העשיל אב"ד בק"ק ברעסלא ואח"כ בווילנא. יש ממנו תשובה בשו"ת ר"ח הכהן סי' ק"ב ביו"ד ושם חתם „יצחק יהושע העשל בלא"א" הרב המפורסם מ' שאול נר"ו. הסכים ע"ם מירא דכיא על רש"י בשנת תע"ב וחתם „חוב"ק ברעסלא ומצ"פ לווילנא" כן הסכים בשנת תע"ג בווילנא ע"ם ברית שלום. בשנת תצ"ב ע"ם גאון צבי, ובשנת תק"ב ע"ם קרבן העדה על ירושלמי לגיסו הג"מ דוד במ' צבי הירש מירלש. אשתו היתה בת ר' שמחה דאקטר מפראג אשר מ"כ בלבוב (כתב יחש לנכדיו) אך בעיר הצדק ובס' העוב"י כתיב שאשתו היתה בת הרב מ' צבי הירש ב"ר בנימין מירלש. וכן מוכח כדבריהם בהסכמתו ע"ם קרבן העדה שקורא להמחבר גיסי—וכנראה שתיהן היו לנשים לו—וכן מפורש בס' תג"ב ללנדסהוט שלקח הג"מ העשיל את ה' רייזיל בת ר' הירש מירלש אלמנת הגאון מ' חיים יונה תאומים לו לאשה בזיווג שני. נפטר בווילנא כ"ו אלול תק"ט (ק"נ) ואשתו מ' רייזיל נפטרה בברלין כ"ח אייר תקכ"ד (תג"ב ללנדסהוט).

ב) הגאון מוה' אריה ליב אב"ד בק"ק רישא, גלוגא, לבוב ואמשטרדם. שם הוציא לאור שו"ת הרמ"א בשנת תע"א, הסכים ע"ם תולדות יעקב וע"ם יפה מראה על מדרש בשנת תפ"ד, על חומשים עם ג' תרגומים ד' דיהרנפורט בשנת תפ"ו וחתם „הק' ארי' ליב חוב"ק רישא" ע"ם מירא דכיא בשנת תצ"ד, ועל הדפסת הש"ם פרנקפורט ברלין, ע"ם השתערות מלך הנגב בשנת תצ"ה, ע"ם קהלת שלמה על עין יעקב בשנת ת"ק וחתם „אבד"ק גלוגא רבתי ומצ"פ לק"ק לבוב והגליל" ע"ם נצח ישראל בחודש חשון ת"ק וחתם „הקטן אריה ליב חוב"ק לבוב והגליל ומצ"פ בק"ק גלוגא רבתי" ובחודש תמוז נתקבל לאב"ד ור"מ באמשטרדם, שם הסכים ע"ם קרבן אהרן על הספרא שנדפס בדעסא תק"ב, ובשנת תק"ו, ע"ם אבן העוזר על מסכתות וחתם „חוב"ק אמשטרדם" יש מתשובותיו בס' מאמר מרדכי להג"מ מרדכי מדיסלדארף ובס' דברי דוד לר' דוד מילדולה. ומחידושיו בס' פני משה על ירושלמי במס' סוטה ובס' בנין אריאל בבית תלמוד, נפטר באמשטרדם ליל שביעי של פסח תקט"ו ויספדוהו כל בית ישראל, וגיסו הגאון יעבץ בהספדו שאגת אריה, וכן גיסו הג"מ אברהם משלם בספרו. ושני חייו היו בערך ששים וחמשה שנים

---

*) הר"נ כ"ץ (המובא למעלה עמ' 44) שהסכים ע"ם אבק סופרים הוא ב"ר יצחק. ש.

(לנדסהוט) ואשתו מרת מרים בת הגאון מ׳ צבי אשכנזי המובאה למעלה נפטרה י״ז תמוז תקי״ג (לנדסהוט).

ג) אשת הרב מוה׳ יהושע פאלק במ׳ מאיר דרשן מפוזנא. הסכים ט״ו שבט תס״ח על הדפסת ס׳ עין יעקב בברלין (תג״ב הערה 116 וכ״י קל״א).

ד) אשת האלוף התורני הרבני הנגיד רישא ומדברנא דעמיה מוהר״ר משה בן הגאון המפורסם מוה׳ מנחם מענדל אויערבאך בעהמח״ס עטרת זקנים (הק׳ לס׳ לחם הפנים ד׳ אמ״ד תצ״ב) בן הנגיד שלשלת היוחסין מ׳ זלמן פישהאף מווינא חתן הגאון מוה׳ יהודא ליב רופא מאור קטן אב״ד ור״מ בק״ק ווינא שנגרש משם בעת הגירוש בשנת ת״ל ודר אח״כ בפוזנא. בא עה״ח בראש פרנסי הועד למדינת פולין בהסכמה לס׳ אבן השהם ומאירת עינים בשנת תצ״ג „משה באאמ״ו מוהרר״מ אויערבאך מקראטאשין פרנס מפוזנא״.

להרב החסיד מ׳ אברהם הי״ד בן:

הגאון המפורסם מוה׳ משה בעהמח״ס תפארת למשה*), והגהות על ש״ס, היה אב״ד בהוראדנא וחתם בפנקס דד״א בועד תל״ג בסעלץ, בועד תל״ו בזאבלודאווי, בועד תל״ט בחאמסק, ובועד תמ״א בלענטשני. הסכים בשנת תל״ד ע״ס מגדל דוד בהוראדני, ובשנת תל״ט ע״ס קנה חכמה בחאמסק וחתם „משה בה״ק החסיד מ׳ אברהם זלה״ה מגזע צבי חוב״ק הוראדנא**) בשנת ת״מ נתבקש לריש מתיבתא בק״ק קראקא (ביתרון דעת מועתק הכתב שנשלח לו מקראקא) ולפי הנראה לא נסע לשם אחרי שבא עוד בחותמו בפנקס דד״א בועד לענטשני בשנת אמ״ת ובשנה ההיא נפטר ומ״כ בהוראדנא (הקדמה לס׳ תל״מ מנכדו הרב מ׳ שלמה), אשתו מ׳ נחמה בת הרב ר׳ בנימין מירלש נפקדה לבית אבותיו למעלה. ונפטרה בהוראדני כ״ד אדר תק״ב, והגאון מ׳ שמואל אבד״ק אמדור והגליל בעל תשובת שמואל הספידה במותה. והספדו נדפס בסוף ס׳ תפארת למשה. גם נכדה ה״ר שלמה עורר עליה קינה ונדפס שם— (עיין ס׳ גבורות הארי הערה י״ג).

להרב מ׳ נתן נטע בן:

הגאון מוהר״ר ישעיה אבדק״ק קאוולי (הקדמה לס׳ מג״ע) הסכים בשנת תע״ב ע״ס נתיב הישר לר׳ נפתלי הירש מפינסק, בשנת תע״ד ע״ס ברית שלום

---

*) באספת-פרידלאנד נמצא ס׳ עקרים ד״ו ש״ד 4° עם הגהות רבות והערות גדולות מאת הר׳ משה איש צבי החתום בשער בזה הלשון: „שבתי אל אחוזת ואל נחלת אבי הקרוש ז״ל כי דילי׳ הו׳ האי ספרא וירתתי׳ מיני׳ הצעיר משה איש צבי״ ואחריו חתום נכדו הר׳ שלמה בן בנו הר׳ חיים ז״ל המעיד על ההגהות שהם מאביו זקנו. ש.

**) בשם משה בן הקדוש מ׳ אברהם הי״ד יקרא ג״כ הגאון בעל מטת משה (המכונה משה מת) אבד״ק פרעמיסלא גליל קראקא תלמיד מהרש״ל, שהסכים בשנת שס״ב ע״ס מחזיק בדק ומובא בתשו׳ מהר״ם לובלין סי׳ פ״ח, וזה האות להכיר בין זה לזה שהגאון בעל תפארת למשה חתם איע תמיד „מגזע צבי״ ור״מ ריינעס טעה כזה (עיין המליץ 104 שנת תרמ״ו).

לר׳ פנחס מוולאדאווי. בשנת תפ״א ע״ם עטרת צבי על חו״מ׳, בשנת תפ״ב ע״ם זרע ישראל לר׳ ישראל מהרימלב. ובשנת תפ״ד ע״ם תורת חיים להה״ר חיים בר׳ יוסף נכד הרמ״א וחתם „ישעי׳ בלאאמ״ו מ׳ נתן נטע זצלה״ה מקראקא אבד״ק קאבלא והגליל״.

לחרב מ׳ אהרן צבי הכהן שלשה בנים ובת:

א) הרב מוה׳ משה הכהן בעהמח״ס אסיפת הכהן (ד׳ אמ״ד תצ״א) והיה תלמיד הגאון ר׳ אברהם ברודא.

ב) הרב הרה״ג מוה׳ יצחק יהושע העשיל הכהן, הרבה חידושי תורה ממנו בס׳ אסיפת הכהן לאחיו ה״ר משה.

ג) הה״ג מוה׳ נתן נטע הכהן, גם ממנו חידושי תורה בס׳ אסיפת הכהן.

ד) מרת בלומא אשת הרב מ׳ יצחק (מוזכר בנוב״י קמא חלק אה״ע סי׳ מ״ז) בהרב המאה״ג החסיד מ׳ אברהם הכהן זצ״ל (הקדמת ס׳ בית אברהם לר׳ אברהם מטרלא).

להג״מ משלם בת.

אשת הרה״ג מוה׳ מרדכי בהג״מ נפתלי כ״ץ אבד״ק אוסטרהא, היה אב״ד בק׳ ברודא באונגארין ואח״כ בפוזנא, (קונ׳ אוצרות חיים סי׳ כ״ב) הסכים ע״ם אבן השהם וע״ם תורת חיים, ומוזכר בשאילת יעבץ ח״א סי׳ ס״ה ובסוף שו״ת מים חיים.

לה׳ אסתר בן:

הרב הקצין מוה׳ אריה ליב מבוטשאטש ראש מדינה דק״ק לבוב והגליל (הקדמה לס׳ זכריה משלם) אשתו מ׳ יוכבד בת ר׳ דוד מזאמושטש (ס׳ זכר ישעיה).

ח

להג״מ סעדיה ישעיה בן:

הגאון מוה׳ חיים קצינלינבויגין, אשתו היתה בת הגאון מ׳ גרשון במ׳ משה פוליץ אב״ד בק״ק ניקלשבורג וכל מדינת מעררין.

להקדוש מ׳ יעקב קצינלינבויגין שלשה בנים:

א) הרב הגדול מוה׳ פנחס מ״מ וראב״ד בק״ק לבוב (ג״ש) הסכים ע״ם ברכת יוסף להרב מ׳ מאיר ב״מ יוסף תאומים ר״ח אייר תק״א וחתם „פנחס בהקדוש הרב מ׳ יעקב לבית קצינלינבויגין מגיד בלבוב בתוך העיר״.

ב) הרה"ג מוה' צבי הירש אפטער פרנס ומנהיג בק"ק קאליש, נפטר שם בשנת הס"ד (גש"ח).

ג) הרבני הגביר הנדיב המפורסם מוה' שמואל פרנס ומנהיג פק"ק פוזנא, נפטר בקראטאשין שנת הס"ח ומ"כ אצל הגאון בעל עטרת זקנים, ואשתו מרת ריינה נפטרה בשנת תס"א (ג"ש).

להג"מ משה קצינליגבויגין ארבעה בנים ושתי בנות:

א) הגאון מוה' פנחס קצינלינבויגין נולד בשנת תנ"א והאריך ימים יותר משבעים שנה, הי' אב"ד בק"ק לייפניק, באסקוויץ, וואלרשטיין, מארקברייט ומדינת שווארצענבערג (ג"ש והק' לס' נפתלי) השאיר אחריו בכ"י עשרה חיבורים והם נקובים בשמותם בס' ג"ש (דף ל"ח ב' בהערה) ועוד יש שו"ת שלו שנדפסו עם שו"ת אביו ואחיו בפפד"מ תרי"ז (ס' אוה"ם לבן יעקב) אשתו היתה בת הג"מ גבריאל במוהרי"ל מקראקא אבד"ק עלקוש, פראג, מיץ וניקלשפורג המובא למעלה דף 158 (ג"ש דף ל"ה).

ב) הגאון מוה' אליעזר אבד"ק באמבערג ומדינת עלזאס, הסכים ע"ס חמש שיטות לרמב"ן דפוס זולצבאך תקכ"ב, וע"ס חכמת שלמה הנדפס שם תקמ"ב, השאיר אחריו כ"י חדושים על התלמוד, ושו"ת שלא נדפסו עם שו"ת אביו ואחיו בפפד"מ תרי"ז, ובס' אור הישר (דף י"ז) יש תשובה ממנו מן י"א חשון תקכ"ז לאחיו הג"מ נפתלי הירש, ושם חתם „אליעזר זעירא לקא"ב חוב"ק האגנוי והמדינה" אשתו היתה בת הגאון מ' שמואל הילמן אבד"ק מיץ המובא למעלה במשפחת היילפרין (שער נפתלי וג"ש).

ג) הגאון מוה' נפתלי הירש קצינלינבויגין אב"ד בק"ק היידעלבערג ומדינת פפאלץ (הק' ס' שער נפתלי) הוא הוציא לאור בהמבורג שנת ת"ך ספר תולדות אדם חרושי יבמות להרמב"ן עם הסכם אביו ז"ל באלול תצ"ט, ובס' אור הישר (דף י"ג) יש תשובה ממנו מן ך"ח תשרי תקכ"ז ששלחה למר אחיו הגאון אבד"ק האגנוי והמדינה ולגיסו הג"ר יוסף משטיינהרט אבד"ק פיורדא *) הסכים על ס' מאמר אברהם ד' פיורדא בשנת תקי"ז, ע"ס חמש שיטות לרמב"ן ד' זולצבאך תקכ"ב, ע"ס עמודי בית יהודא ד' אמשטרדם, וע"ס צל המעלות

---

*) בתשובת הר"י משטיינהרט להג"מ נפתלי הירש שבס' אור הישר כתוב שר' נפתלי הירש ור' אליעזר תרי אחי נינהו, והראשון הוא גיסו של ר"י משטיינהרט, דעת לנבון נקל שאם היה הר"י משטיינהרט בעל אחותו של ר' נפתלי הירש אז היה ג"כ גיסו של אחיו ר' אליעזר, גם אי אפשר שהר"י משטיינהרט והג"מ נפתלי הירש היו נשואים לשתי אחיות, כי ממוצא הדברים שכתב הג"מ ישעיה ברלין בהגהותיו על מוסף הערוך אות ת' „שמעתי מפי אחותי המלומדת מופלגת מאוד ביראה וחכמה מ' קריינדל היה הרבנית מק' פיורדא" ידענו שאשת הר"י משטיינהרט לא היתה בת הג"מ יעקב פאפרש, וא"כ לא יתכן שיהיה הר"י משטיינהרט גיסו של ר' נפתלי הירש, בלתי אם שנשא הר"י משטיינהרט בזיווג שני את בת הג"מ יעקב פאפרש אחות אשתו של ר' נפתלי הירש, או שלקח ר' נפתלי הירש את אחות ר"י משטיינהרט או את אחות אשתו לו בזיווג שני. —

ז״ך ניסן תקכ״ה, ע״ס סדר הדורות ד׳ קארלסרוהא י״ב תמוז תקכ״ח, על ספר עטרת אליהו להגאון מ׳ אליהו ז״ק שידלוב ז׳ תמוז תקל״ד. ע״ס שיטה מקובצת על כתובות ד׳ שטראסבורג בשנת תקל״ז ושם חתם „נפתלי הירש בהג״מ משה ק״ב החונה במדינת פפאלץ במנהיים״ ועל הדפסת ס׳ יהושע ודברי הימים בליוורנו ט״ו אלול תקל״ח, אשתו היתה בת הגאון מ׳ יעקב הכהן בעהמח״ס שב יעקב אבד״ק פפ״ם. —

ד) הרב הקצין מו״ה **שלמה זלמן** קצינעלינבויגין (ג״ש).

ה) מרת בילא (ג״ש).

ו) מרת רחל שרה (ג״ש שם*).

להר **דוד** אבד״ק קאצק בן:

הרב החריף מו״ה **נחום** ז״ל.

להג״מ **משה** מבית הלל בן:

האלוף המרומם מו״ה **שלמה זלמן** בווילנא, נמצא בכתובים בפנקס ווילנא (ק״נ דף ק׳).

להג״מ **ארי׳ ליב תאומים** מקרעשוב בן:

הגאון מ׳ **יוסף** תאומים, היה תחלה אב״ד בק׳ אוסטראוויצי ובשנת תצ״ז נתקבל לק״ק אפטא, ומשם נתקבל לר״מ ודרשן בק״ק פוזנא, ואח״כ נתקבל לאב״ד בק״ק לובלין, אשתו היתה בת הגאון מ׳ נתן נטע אבד״ק טורבין הבא לבית אבותיו במשפחת רפפורט להלן (הקדמת ס׳ דמש״א להגדה של פסח) נפטר בחג הסוכות תקי״ח בלובלין (אבני קדש 37).

להג״מ **חיים יונה תאומים** בן ובת:

א) הגאון מוהר״ר **יצחק יוסף** תאומים אב״ד בק״ק סלוצק וקראקא, ובשנת תק״ה נתקבל על כסא אביו ז״ל בברעסלא, שם שפט את ישראל ארבעים וחמש שנים עד שנת תק״ן עליו אמרו גדולי זמנו כי עוז ותפארת לו, תורה וגדולה במקום אחד ובמקום גדולתו שם חסידותו, והגאונים בעל תשובת שמואל ובעל נוב״י הרבו לספר בשבחו ולתארו בשם „הגאון הגדול המפורסם״ הסכים בשנת תקכ״ז ע״ס הארוך מש״ך ד׳ ברלין ובשנת תקל״ג ע״ס מנורת זהב דפוס דיהרנפורט ובשנת תקמ״ח ע״ס שמלת בנימין וע״ס שאילת שלום ד׳ דיהרנפורט וחתם „אבד״ק ברעסלא ומדינת שלעזיא״ נפטר בברעסלא ט״ז חשון תקנ״ד (תג״ב ללנדסהוט).

---

*) אחת מהן היתה אשת הג״מ דוד בהג׳ הגדול מ׳ אריה ליב אבד״ק דעסא, וע״כ קרא בתשובתו בס׳ איר הישר את הגאונים מ׳ אליעזר ואחיו מ׳ נפתלי הירש בשם „גיסי״.

ב) ה' חיה אשת הגאון המפורסם מו"ה **צבי הירש** אבד"ק זבארז בן דודה הגאון מ' שלמה אבד"ק פינטשוב (ס' היחש לר' סענדר מרגלית ושה"ג החדש).

להג"מ **שלמה** אבד"ק פינטשוב בן ובת:

א) הגאון מו"ה **צבי הירש** אבד"ק זבארז הנזכר מקודם.
ב) אשת הרה"ג מו"ה **ארי' ליבוש** הכהן אבד"ק שדה חדש וק"ק פינטשוב בהגאון מו"ה אלעזר הכהן אבד"ק וואידסלאב (כלילת יופי פ"ב ע"ב בהערה).

להר"ר **יצחק זעקלי** בן:

הרב מו"ה **שלמה זלמן** חבר ס' מראה הצדק, מורה מקום סוגיות הש"ס בדרך קצרה ומעניני ס' של"ה, ועזר בהגהת הדפוס של החו"מ עם הט"ז שהדפיס הגאון חכם צבי, והמציא לו מקצת חידושים מזקנו הג"מ יונה תאומים והביאם החכ"צ בתוך הגהותיו בשמו (הק' החכ"צ לחו"מ עם הט"ז).

להג"מ **משה** הכהן מבעלזא בן:

הרב הג' מו"ה **דוד** הכהן בעהמח"ס מראה הכהן ונפש דוד שו"ת ודרושים.

להג"מ **שלמה זלמן ליפשיץ** שני בנים:

א) הגאון מו"ה **אליעזר** ליפשיץ אבד"ק אוסטראווצי, נייוויט ושאר קהלות, חבר ספרי שיח השדה, דמשק אליעזר והשיב ר"א. — הסכים ע"ס אבן העוזר *) על ש"ס ד"ב טבת תקי"ב.
ב) הרב מ' **אפרים** ליפשיץ, יש ממנו תשובות לאחיו בספרו השיב ר"א.

להרב מו"ה **צבי הירש** הכהן בן:

הרב מו"ה **זאב וואלף** הכהן אב"ד בק"ק מאדלי היה חתן הקצין מו"ה משה גינצבורג בהג"מ יוסף בעל לקט יוסף (כתב יחש של הגאון בעל בית יעקב ועיין להלן).

להג' מ' **יעקב היילפרין** בן:

הגאון מ' **שלמה יצחק** היילפרין אב"ד בק"ק טרניפאל וגליל פאראליע וק"ק באר, הסכים בגליל פאראליע בשנת תקל"ד ע"ס מנחה חדשה ובק"ק באר בשנת תקל"ט ע"ס באר יצחק על תיקוני זהר, ובשנת תקמ"ה ע"ס אהבת דורים על שה"ש, יש תשובה ממנו בשו"ת ר"ח הכהן, ובידו היה כתב היחש למשפחת היילפרין מאביו ז"ל.

---

*) ראה ברשי' ק. מ. אות א' № 57. ש.

להגאון מ' יחזקאל קצינלינפויגין שני בנים ובת:

א) הגאון מו"ה **דוד** קצינלינפויגין אבד"ק קידאן והגליל נקוב לתולדותיו ברעת קדושים מדור השני להקדוש מ' ישראל והלאה).

ב) הרב מו"ה **יעקב** חתום בפנקס קידאן (דף פ"ז) „יעקב בהגאון כמהו' יחזקאל לבית קצינלינפויגין".

ג) אשת הג"מ **יעקב** הלוי שור אבד"ק קראז (ס' בגדי הקדש לנכדו).

להאלוף מ' **צבי הירש לנדא** ארבעה בנים:

א) הרב הגאון מו"ה **יצחק** סג"ל לנדא אב"ד בק"ק טרלא, ובשנת תע"ט י"ט בשבט נתקבל לאב"ד ור"מ בק"ק אפטא והגליל (פנקס אפטא) משם נתקבל לק"ק זאלקווי, ובשנת תקי"ב נתקבל לאבד"ק קראקא, והאריך ימים עד שנת תקכ"ח שנפטר בה ביום שמחת תורה (עיה"צ). באפטא הסכים בשנת תפ"ד בחודש אלול בועד המדינה בק"ק יערסלב ע"ס יפה מראה עם כבוד חכמים על מדרש רבה וחתם „יצחק לנדא חוב"ק אפטא" ובשנת תצ"א בזאלקווי הסכים ע"ס תב"ש ושמ"ח שנדפס שם, וע"ס גור אריה חתם „חוב"ק זאלקווי", בשנת תצ"ט ע"ס ברכת יעקב בועד יערסלב חתם „חונה בגליל לבוב", בשנת תק"א ע"ס תורה אור על דיני סתם וחתם „אב"ד ומ"ץ בגליל לבוב", בשנת תק"ה ע"ס מפתח העולמות חתם „חונה בגליל לבוב" ובקראקא בשנת תקי"ז הסכים ע"ס מצנפת בד, ובשנת תקכ"ג ע"ס תשובות גאונים בתראי, ובשנת תקכ"ד ע"ס ראש יוסף ד' פיורדא וחתם בכולם „חוב"ק קראקא והגליל".

ב) הרב הקצין מוה' **אברהם** סגל לנדא אלוף וראב"ד באפטא, מוזכר בפנקס אפטא משנת תע"א עד תק"ז.

ג) הרב הקצין המפורסם פו"מ מוה' **יהודא** סגל לנדא, מוזכר בפנקס אפטא משנת תס"ט עד שנת תצ"ח, ונפטר בי"ג כסליו שנה זו, ולזכרון נשמתו נדב בנו הג"מ יחזקאל כפורת של סמו"ט מרוקם זהב וכסף (פנקס אפטא) אשתו מ' חיה היתה בת הג"מ אלעזר אבד"ק דובנא (בהק' הנוב"י מ"ת) וכתוב בפנקס הח"ק דאפטא שביום י"ג כסליו הנ"ל קנתה הג' מ' חיה מקום קבורה בביה"ח דשם אצל בעלה הרב המנוח לאחוזת קבר לעת פקודתה, ונתנה פרוכת של משי טווי בזהב לביהכ"נ להשתמש בו בכל יו"ט, וגם אם תסע הג' לאה"ק המתנה הזאת נתונה לביהכ"נ ואח"כ נפטרה באפטא בשנת ת"ק (פנקס שם).

ד) הרב האלוף מוה' **יחזקאל** סגל לנדא, מוזכר בפנקס אפטא משנת תע"א עד שנת תצ"א, אשתו היתה בת הגאון הגדול מ' מנחם מענדל מקרא־טאשין, הסכים בשנת תק"ז ע"ס תבנית אות יוסף להג"מ יוסף אבד"ק אוסטראווצי וטרניגראד בהג"מ אביגדור אבד"ק חענטשין בהגאון מ' מנחם מענדל אבד"ק קראטשין וחתם „יחזקאל בה"ה מ' צבי הירש סג"ל לנדא פרנס הועד בגליל קראקא גיסו של הגאון מ' אביגדור ודודו של המחבר".

להג"מ **יצחק** מבראדי שני בנים ובת:

א) הקצין האלוף המפורסם מוה' **מרדכי** באב"ד מבראדי נאמן דד"א בפולין, חתם בועד ד"א שהיה בשנת תק"ב בעיר טישוויץ בדבר מעות א"י „מרדכי באב"ד נב"י דד"א" ובשנת תק"ג נסע לפרנקפורט דאדר ליום השוק ונפטר שם ביום ה' ך"ו תמוז (תג"ב ללנדסהוט).

ב) הקצין שר ונגיד מוה' **יעקב** באב"ד מבראדי, חתם גם הוא בועד טישוויץ „יעקב באב"ד מטרניפאל מבורר מגליל" מוזכר בנוב"ק ח' יו"ד סי' ס"ג, נפטר ז"ך אלול תק"ח, ואשתו מ' רייזיל בת הגאון מ' שמואל ממעזריטש נפטרה י"ב אלול תקכ"ז — (עיין למעלה).

ג) אשת הגאון החסיד המקובל מוה' **זאב וואלף** אבד"ק סקאליט בגליל טרניפאל (ס' בגדי הקדש על אבות ותג"ב ללנדסהוט).

להג"מ **יהושע העשל** אבד"ק טרלא בן ובת:

א) הרב המאה"ג המפורסם מוה' **דוד** אבד"ק דובראוויץ בוואלין (הק' ס' אגודת אזוב).

ב) אשת הגאון המפורסם מוה' **יעקב יוקיל** הלוי הורוויץ אבד"ק בק"ק גלוגא בראדי ואה"ו בן הגאון מופה"ד מ' מאיר הלוי הורוויץ אבד"ק טיקטין, הסכים בשנת תק"ו ע"ס משחת אהרן, בשנת תק"ז ע"ס תבנית הבית, וע"ס תבנית אות יוסף, בשנת תקי"א ע"ס מרכבת המשנה ובשנת תקי"א ע"ס אבן העוזר על מסכתות, ונפטר בשנת תקט"ו, והג"מ אברהם משלם הספידו בספרו דברי ר' משלם.

להרב מ' **משה** בן ובת:

א) הרב החריף הנגיד מוה' **שאול** מחעלמא (הקדמה לשו"ת מנחת משה).

ב) אשת הרב מוה' **צבי הירש** הכהן אבד"ק וואיסלאוויץ בהג"מ זאב הכהן מלאמאז המובא למעלה (כתב היחש מס' בית יעקב).

להג"מ **שלמה** בר יחיאל בן:

הגאון מוה' **ישכר בער** חתן הגאון מ' שמעון וואלף המובא בבית שמואל סי' ט"ז סק"ו בשם „ארי שבחבורה, גדול בתורה" (הק' ס' ברית אברהם).

להג"מ **גבריאל** בן ובת:

א) הגאון החסיד מוה' **ישכר בעריש** ונקרא ר' בעריש עשקליש, היה אב"ד בק"ק קרעזמיר, פרוסטיץ, מגנצא וניקלשפורג וכל מדינת מעררין (כ"כ על מצבתו), הסכים ח' תמוז ת"פ ע"ס שיטה מקובצת ב"מ ד' אמ"ד תפ"א, וע"ס תבנית אות יוסף בשנת תק"ז, השאיר אחריו בכתובים חידושים על מס' ברכות שבא לאוצר הספרים של הרב מ' חיים מיכל ונרשם באוצרות חיים שלו סימן 278, נפטר בווינא ך"ו אדר ראשון תקי"ג, אשתו הראשונה מ' רבקה

חוה בת השר הגאון מ' שמעון ווירטהיים ז"ל אבד"ק ווינא וניקלשפורג, נפטרה בווינא ביום א' טוב אלול תק"ט — ואשתו השניה נשאת אחר מותו להקצין מ' יוסף ניימארק.

ב) אשת הג"מ פנחס קצינלינבויגין שהיה אב"ד בכמה קהלות ונזכר ברור הזה.

להג"מ העשל אבד"ק ווילנא בת:

מרת חיה אשת הגאון מ' שמחה הלוי אבד"ק סלאנים בהגאון מ' יקותיאל זלמן הלוי אבד"ק דראהאביטש (ס' היחש לנכדה).

להג"מ אריה ליב מאמשטרדם שני בנים ושלש בנות:

א) הגאון מוה' שאול, נולד לאביו בק"ק רישא בשנת תע"ז, ואשתו היתה בת הגאון מ' אברהם כהנא אבד"ק דובנא, תחלה היה אב"ד בק' לאקטש, ואחר פטירת חותנו מ' אברהם נתקבל לאב"ד על מקומו בדובנא, בשנת תקי"ד היה נבחר לועד יערסלב ושם חתם „הק' שאול חוב"ק דובנא מבורר ממדינת וואלין" (עדות ביעקב דף נ"ה ע"ב) שם הסכים בשנת תקט"ו ע"ס מפלגי ראובן ב' סיון, וע"ס שם אהרן ך"ו סיון וחתם „שאול בהג"מ אריה הכ"מ חוב"ק דובנא ומצ"פ לק"ק אמשטרדם" כי בשנה ההיא נפטר אביו ואז נתקבל הוא אחריו לאב"ד בקהל עדת אשכנזים באמ"ד *), כשלשים וחמש שנים האריך על כסאו באמשטרדם עד מלאות לו שבעים ושלש שנים ואז הלך למנוחות בשמיני לחודש תמוז בשנת תק"ן — חבר ס' בנין אריאל, וכמה תשובות ממנו נדפסו בס' אור הישר ואור ישראל, ובשו"ת זכרון יוסף ושו"ת נוב"י מ"ת, כן נדפסו חידושים שלו על משניות וחידושים על התורה בשם חצר החדשה.

ב) הגאון מוה' צבי הירש נולד ברישא בשנת תפ"א, למד מנעוריו תורה מאביו והלך אחריו גם לאמ"ד, אחרי מות עליו אביו ז"ל נתקבל לאב"ד לעדת אשכנזים בלאנדאן הבירה, ובמצות דודו הגאון יעב"ץ הלך לשם, ויהי בדרך בהיותו בק"ק האג נתן שם הסכמתו ע"ס מבין חידות (על המסורת) ביום ב' ך' אלול תקי"ז וחתם „צבי הירש בהגאון מ' א"ל וצלה"ה מצ"פ לק"ק לאנדאן הולך לדרכו נוכח ה' למכון שבתו בק"ק הנ"ל" בשנת התקכ"ד שב מלאנדאן לארץ אשכנז, ויהי לאב"ד בהלברשטאט, ובשנת תק"ל נמנה

---

*) שם הסכים בשנת תקט"ז על ספר המצות עם מרגניתא טבא ד' פפד"מ, וע"ס עטרת ראש ד' אמ"ד, בשנת תק"ך ע"ס מרומי שדה בשנת תקכ"ד ע"ס אגדת מרדכי על הגדה ש"פ בשנת תקכ"ו ע"ס עמודי בית יהודא בשנת תקכ"ז ע"ס תוספת שבת ד' פפד"א, ע"ס הארוך מש"ך ד' ברלין, ע"ס מרגניתא שפירא ד' אמ"ד ועל סדה"ד ד' קארלסרוהא, בשנת תקכ"ט ע"ס משנת חכמים על משניות, בשנת תק"ל ע"ס כנסת ישראל לר' גדליה ליפשיץ, בשנת תקל"ה ע"ס אור חדש על פסחים ד' פפד"א בשנת תקל"ו ע"ס אהבת חסד על אדר"ן, בשנת תקל"ט ע"ס אוקלידוס ד' האג בשנת תקמ"א ע"ס אור החיים לר"י יעבץ בשנת תקמ"ה ע"ס חות יאיר לר' אליעזר מקעלין ד' פראג בשנת תקמ"ט ע"ס רביד הזהב ובשני לחודש תמוז שנת תק"ן על ספר הברית.

לאב"ד בעיר מנהיים, משם נתקבל בשנת תקל"ב לאב"ד ור"מ בברלין, ובשנת תקל"ג בא לשכון כבוד בתוכה, שם הסכים בשנת תקל"ד ע"ס תפארת ישראל להג"מ ישראל יפה משקלאב, בשנת תקל"ה ע"ס אור חדש על פסחים, בשנת תקל"ז ע"ס יסוד עולם *) לר' יצחק הישראלי שהדפיס הר' ברוך משקלאב, בשנת תקמ"ג ע"ס סדרי טהרה, וע"ס שבעים פנים לתורה להר' אברהם הכהן מלאסק, בשנת תקמ"ה בקשו אותו בני מיץ למורה ורב אחר הגאון בעל שאגת אריה בעירם ולא קבל, אז הסכים ע"ס מספר צבאם לש"ב הרב מוה' צבי הירש אבד"ק שווערין וחתם „אבד"ק ברלין ונתקבל לק"ק מיץ" ויארכו ימי שבתו בברלין עד שנת תק"ס, ואז נפטר בהיותו בן ע"ט שנים ביום ב' ד' אלול — השאיר אחריו בכתובים ס' עטרת זקנים **) על אגדות הש"ס ומדרשים, הגהות על ספר יוחסין וע"ס החנוך, ע"ס כפתור ופרח וס' שפתי ישנים, ועל פירוש לחם שמים על אבות לדודו הג' יעבץ, ויש תשובות ממנו נדפסות בשו"ת מאמר מרדכי להג"מ מרדכי מדיסלדארף, ובשו"ת בית אפרים להגאון מוהר"ז מרגלית חלק אה"ע ובס' בנין אריאל ח"ב, גם נדפסו זה מקרוב הגהותיו על הש"ס בווילנא ע"י נכדו הרה"ג מ' צבי יחזקאל מיכלזאהן, — אשת נעוריו היתה מ' גאלדא בת מ' דוד טעבלי הכהן ונפטרה בברלין ב' דר"ח אייר תקנ"ד, ואשתו השניה היתה מרת שפרינצא ***) בת ר' אברהם בר"ע ממשפחת החכם צבי (תג"ב).

ג) מרת אסתר אשת הגאון הצדיק מוה' **שאול** הלוי אבד"ק האג, הסכים בשנת תקכ"ה ע"ס עטרת ראש, בשנת תקכ"ז ע"ס הארוך מש"ך וע"ס מרגניתא שפירא, בשנת תקל"ו ע"ס אהבת חסד על אדר"נ, בשנת תקל"ח ע"ס בנין אריאל לגיסו הג"מ שאול בשנת תקל"ט ע"ס אוקלידס דהאג ובשנת תקמ"ה ע"ס מספר צבאם, שתי תשובות ממנו נדפסו בס' אור ישראל סי' ד"ט ול"א, נאסף אל עמיו בן ע"ג שנה ביום ה' ד"ה כסליו ****) תקמ"ה, ורבים וכן גדולים קוננו על מותו, הגאון בעל אור חדש בהספדו הנדפס בספרו חות יאיר קרא עליו: ראוי היה רבינו שתשרה עליו שכינה, הר' יצחק טירקהיים בהספדו „גבעת שאול" העיד על ר' שאול ששרת בקודש שבע ושלשים שנה בהאג, ובכל הזמן הזה לא ישן על המטה, וישב בתענית נ"ה שנה, כן נדפס הספד עליו בס' פרדס דוד להגאון ר' דוד דישבעק.

---

*) שנדפס מכ"י שהיה באוצר ספריו (ראה הערתי ע"ד אוצר הס' שהניח בנו הר"ש בלונדון). ש

**) נעלם ממני המקור איפה מצא המחבר ז"ל זכרון ס' הזה. (ועל דבר ההגהות לס' החנוך ולס' יוחסין, כפתור ופרח, ופרקי אבות שנדפסו, ראה בס' תולדות אנשי השם ופעולתם בעדת ברלין מר"א ליזר לאנדסהוטה. בערלין תרמ"ד 8° עמ' 112. והגהות כ"י מהרב צ"ב"א על ספרים שונים הנמצאים באספת פרידלאנד במוזעאום האזיאטי. יבוא זכרם ברשי' ק. מ.) ש.

***) שלקחה בשנת תקנ"ז ואחרי מותו נלקחה להרב זאבל איגר אבד"ק ברוינשווייג בעל ס' עטרת פז (אלטונא תקפ"ג). ש.

****) בהמאסף לשנת תקמ"ה עמ' קכ"ב, כתוב מפורש כ"ה אייר. ש.

ד) מרת שרה לאה אשת הגאון מוה׳ יצחק הלוי בהג״מ מרדכי הלוי בהגאון הקדוש מ׳ יהושע הלוי רייצעס שנהרג על קדוש השם בלבוב בשנת הפ״ח (כ״י ל״א ע״ב) היה תחלה אבד״ק לעשנוב, ואח״כ בחעלמא ומשם נתקבל לאב״ד בקראקא והגליל, בלעשנוב הסכים בשנת תקט״ז ע״ס תכונת השמים, ובשנת תקי״ז ע״ס סאה סלת, מרפא לנפש ואורח לחיים, בחעלמא הסכים בשנת תקכ״ט על שו״ת גבעת שאול, בשנת תקל״ג ע״ס תפארת ישראל, ובשנת תקל״ו ע״ס ברכת יעקב, בקראקא הסכים בשנת תקל״ח ע״ס שיח יצחק על התורה, וע״ס קרבן ראשית, בשנת תק״מ על שו״ת הר הכרמל, בשנת תקמ״א ע״ס כתר אהרן, בשנת תקמ״ה ע״ס ארץ צבי, בשנת תקמ״ו ע״ס מעשה חושב, בשנת הקמ״ח על שו״ת שמן רוקח ובשנת תקנ״ח על שו״ת פרי תבואה — יש ממנו תשובות נדפסות בספר כתר כהונה סי׳ נ״ט, ובס׳ פרי תבואה סי׳ נ״א, נ״ב ונ״ג וגם חדושים בכ״י על כתובות (אוה״ם לבן יעקב) נח נפשי׳ בקראקא י״א סיון תקנ״ט (עיה״צ).

ה) הגבירה מרת נייטשי אשת הרב הקצין מוה׳ משה מזאלקווי נכד הגאון בעל אור יקרות מ׳ נפתלי הירץ מזאלקווי (מכתב הג״ר יצחק אהרן ז״ל אבד״ק לבוב).

להרב מ׳ משה אויערבאך בן:

הגאון מוה׳ מנחם מענדל אויערבאך אבד״ק קראטאשין, הסכים בשנת תצ״ג ע״ס שתי הלחם להר״מ חגיז וע״ס אבן השהם ומאירת עינים וחתם „מנחם מענדל בהנגיד מ׳ משה נ״י אויערבאך אבד״ק קראטאשין „ובשנת תקי״ב ע״ס אור חכמים לר׳ בנימין ק״ב ובאעה״ח „מנחם מענדל מקראטאשין" אשתו בת הגביר החריף מ׳ איצק פרנס ומנהיג בק״ק פוזנא וקראטאשין (ג״ש ל״ו ע״א) שיבוא זכרה לפנינו באות יו״ד.

להגאון מ׳ משה מהוראדנא בן ובת:

א) הרב מוה׳ חיים בהוראדנא (הק׳ ס׳ תפארת למשה) אשתו היתה נכד הג״ר ישראל סווינחער אב״ד בק׳ לויצק (ס׳ סמיכות חכמים דף ט׳).

ב) אשת הגאון הגדול מ׳ ברוך הכהן ראפפורט אבד״ק פיורדא, הנקוב להולדותיו במשפחת ראפפורט לפנינו.

להג״מ ישעיה אבד״ק קאוולי בן:

הרב מוה׳ זכריה (הקדמת ס׳ מגלה עמוקות).

להרב מ׳ משה הכהן בן:

התורני מוה׳ יהושע העשיל הכהן, בס׳ אסיפת הכהן מאביו יש חידושי תורה משמו.

להרב מ׳ יצחק הכהן בן:

הגאון מוה׳ אברהם הכהן אבד״ק טרלא ונאמן דד׳ ארצות, חבר שו״ת בית אברהם וגט כשר, והסכים ע״ס תבנית הבית בשנת תק״ה.

להרב מ׳ מרדכי הכהן בת:

מרת רחל אשתו הראשונה של הגאון מוה׳ יעקב ישראל הטכונה יעבץ מעמדין ובסדור התפלה שלו בהקדמתו מזכיר את טוב פעלה.

לר׳ אריה ליב מבוטשאטש בן ובת:

א) הרב מו״ה זכריה מענדל אב״ד בק״ק פאדהייץ, היה תלמיד הגאון בעל פני יהושע וחבר ס׳ זכריה משלם, זכריה המבין ומנורת זכריה, נפטר בפרקפורט דאדר ערב חנוכה תקנ״ב (תג״ב).

ב) מרת שפרה אשת הגאון מ׳ בעריש אבדק פאדהייץ בהגאון בעל פני יהושע הסכים בשנת תק״א על הדפסת שו״ע חו״מ עם הסמ״ע והש״ך והט״ז בפפד״מ ויש ממנו תשובה בקונ׳ שאלת חכם בשו״ת ר״ח הכהן. גם קונטרס חזקת אבהתא בס׳ תשע שיטות לבנו הג״מ צבי הירש, נפטר בברלין כ״ב חשון תק״ה (כלילת יופי).

ט

לה״ר חיים קצינלינבויגין בן:

הרב מוה׳ מאיר, הוא מאיר בר״ח ר״ש—ר״ת בר חיים ר׳ שעי׳ם— הנקוב בס׳ עיר תהלה בזכרון האלופים אנשי השם שהיו בבריסק במאה הששית, אשתו מרת יענטא היתה בת הרב מ׳ ראובן (הקדמת ס׳ מנחת אהרן לבנו).

לה״ר צבי אפטער בן:

הרב מוה׳ אליה נפטר בשנת תצ״ז (ג״ש) ואשתו היתה בת דודו אחי אביו מוה׳ שמואל פו״מ בפוזנא (ג״ש):

להפרנס מ׳ שמואל שלשה בנים ושלשה בנות:

א) הרב החריף מוה׳ יעקב נפטר בחיי אביו בשנת תס״ג (ג״ש).

ב) הרב החריף מוה׳ יוסף נפטר בשנת הקי״ט (ג״ש) אשתו היתה בת הגאון מוה׳ אהרן חתן הש״ך, ועל מקומה תבוא לבית אבותיה.

ג) הגביר החריף מוה׳ יצחק איצק פרנס ומנהיג בפוזנא וקראטאשין ושם נפטר בשנת תצ״ג. וכל מעשי תקפו אשר קרהו עם מלך שוועדין הלא הם כתובים על ספר גדולת שאול.

ד) אשת הרב מ׳ אליה בן דודה מוה׳ צבי אפטער.

ה) אשת הרב החריף מוה' צבי בהגאון ה' מרדכי אבד"ק קראטאשין.
ו) אשת הרב החריף מוה' משה בהגאון מ' זלמן נין ונכד להגאון בעל שארית יוסף (ג"ש).

להג"מ פנחס מלייפניק שני בנים:

א) מו"ה גבריאל בניקלשפורג.
ב) הגאון מוה' יעקב אב"ד בק"ק איטינגען והמדינה, הסכים ה' ניסן תקנ"ג ע"ס קצות החושן ד' לבוב וחתם „יעקב לבית קצינעלינבויגין אבר"ק איטינגען והמדינה" והשאיר אחריו בכתובים ס' ישועות יעקב חידושי הלכות חמשה כרכים (אוה"ס לבן יעקב) נפטר בשנת תקנ"ו (צונץ בלוחותיו).

להג"מ אליעזר קצינלינבויגין שני בנים:

א) הרב מ' שאול (הקדמה לס' שער נפתלי).
ב) הגאון מוה' נפתלי הירש קצינלינבויגין, היה אב"ד בפרנקפורט דאדר, ואח"כ נתקבל לגליל עליון ריין, חבר ס' שער נפתלי על הלכות פו"ר ואישות ונדפס כפפד"מ בשנת תקנ"ז, שם הסכים בשנת תקמ"ד ע"ס חומרי מתנייתא לר' גדליה ליפשיץ, בשנת תקנ"ד ע"ס ראש יוסף להגאון בעל פרי מגדים, בשנת תקנ"ח ע"ס זרע אברהם על ספרי, בשנת תקס"א ע"ס פרי מגדים, ומהסכמתו זאת נראה שבא אחר המחבר למלא את מקומו בפפד"מ, בשנת תקס"ג ע"ס קרן אור וע"ס בחינת עולם עם פירוש לקוטי צבי, ובהיותו בגליל ריין הסכים בשנת תקפ"ב ע"ס לשון הזהב להג"מ דוד טעבלי שיף, נפטר בווינצענהיים בשנת תקפ"ג (צונץ) אשתו מ' רחל היתה בת הקצין פו"מ מ' פייבל מגלוגא (הק' ס' שער נפתלי).

להקצין מ' שלמה זלמן קצינלינבויגין בת:

מרת רבקה אשת הגאון המפורסם מוה' ישראל ליפשיץ.

לר' נחום ב"ר דוד מקאצק שני בנים:

המופלג ומפורסם מוה' בנימין בינוש (כתב יחש מנכדו).

להג"מ יוסף תאומים שני בנים:

א) הגאון מוה' שאול פייבל תאומים אב"ד בק"ק אוסטראווצי על כסא אביו (הק' ס' דמש"א על הגדה של פסח).
ב) הגאון מ' אריה ליב תאומים אבר"ק בראדי והקרייז בעהמח"ס גור אריה יהודא, אילת אהבים וס' יעלת חן (שה"ג החדש אות ל').

להג"מ יצחק יוסף תאומים שתי בנות:

א) מרת איידל אשת הרב מוה' יואל וואלף בהגאון מ' דוד בעל קרבן העדה ומובא למעלה במשפחת מירלש.

ב) מרת שרה היתה אשת הג"ר שאול אבד"ק פפד"א הבא לבית אבותיו בדור הזה ואח"כ נשאת להג"מ וואלף אייגר אבד"ק לייפניק (תולדות רע"א) נפטרה בברלין ג' חשון תקע"א (תג"ב).

לר' צבי הירש מזבארז בת:

מרת אסתר אשת הגאון מוה' אלכסנדר סענדר מרגלית אבד"ק סטנאב הבא להולדותיו במשפחת הײלפרין למעלה.

לר' דוד הכהן בן:

התורני המופלא מ' זאב וואלף הכהן בוכנר מבראדי, חבר ס' שירי תהלה צחות המליצה ווכר המליצה.

להג"מ אליעזר ליפשיץ שלשה בנים:

א) הגאון מו"ה ישראל ליפשיץ אבד"ק קליוואʼ הנזכר היה תלמידו של הגאון מוה' יחזקאל קצינלינפויגין אבד"ק אה"ו, והיה אבד"ק קליוואו והמדינה, חבר ס' אור ישראל *) ע"ד הגט אשר סדר בקליוואו שיצאו רבני פפד"מ לערער אליו ואז קמו הגאונים שבדור ההוא ובאו איש איש ממקומו בכתבי תשובותיהם הנדפסות בספר הזה להצדיק צדיק ולהגיד ישרו בשער כי כן עשה, כן חבר ביאור רחב על שו"ע אה"ע, וגם ס' כנסת ישראל על חו"מ ע"ד כנה"ג (הקדמתו לס' אור ישראל) הסכים בשנת תקל"ו ע"ס רגל ישרה על רש"י, בש"ם לבנו הג"מ גדליה וע"ס חומרי מתניתא, ועל ס' אהבת חסד על אדר"ן ד' אמ"ד. —

ב) הגאון מוה' שלמה זלמן ליפשיץ, הסכים בשנת תק"מ ע"ס חומרי מתנייתא.

ג) החסיד מו"ה יודל (הקדמת ס' רגל ישרה).

להג"מ יעקב הלוי מקראז בן ובת:

א) הרה"ג מו"ה אברהם הלוי אב"ד בק"ק עמדין (קריה נאמנה 216).

ב) ב) אשת הגאון הישיש מו"ה יוסף משה שמחה הכהן ראפפורט אב"ד בק"ק ליובטס בליטא, ובק"ק זמיגראד, לענטשנא ואונצדארף במדינת הגר, הנקוב להולדותיו במשפחת ראפפורט לפנינו.

להג"מ יצחק לנדא מקראקא שני בנים ובת:

א) הרב מו"ה אריה ליב סג"ל לנדא, היה דיין באפטא ומוזכר בפנקס שם בשנת הפ"ז ות"צ ותק"ו, חתום בועד ד"א שהיה בעיר טשליץ בדבר מעות א"י ח' אלול תק"ב בתור נבחר מלבוב „ארי' ליב סג"ל לנדא מלבוב" הסכים בשנת תקי"ב ע"ס שערי בנימין לר' בנימין זאב אשכנזי.

---

*) ראה ברשי' אות א' № 474 והדפיסו בעיר מושבו קליוואו בשנת תקל"ל 4° (שלא נדפס שם שום ספר מלבד ס' אור ישראל הזה). ש.

ב) הגאון מו"ה יעקב סג"ל לנדא, היה אב"ד בק' טרלא ואח"ב בטרניפאל וגליל פאדאליע מוזכר בפנקס אפטא בשנת ת"פ, הסכים בשנת תפ"ד בחודש ניסן בועד יערסלב ע"ס יפה מראה עם כבוד חכמים על מדרש רבה וחתם „יעקב לנדא חוב"ק טרלא לע"ע" בשנת תקי"ב ע"ס שערי בנימין וחתם יעקב בהג"מ יצחק לנדא חוב"ק טרניפאל וגליל פאדאליע" בשנת תקי"ו ע"ס פורת יוסף להגאון בעל הפר"מ, בשנת תקכ"ט ע"ס שבט מישראל על תהלים, ובשנת תקל"ג ע"ס תפארת ישראל להג"מ ישראל יפה משקלאב. —

ג) אשת הגאון החריף מו"ה יוסף הלוי אייטינגא אבד"ק ראהטין וחמעלניק בהגאון מ' יהודא ליב אייטינגא ר"מ בלבוב (כלילת יופי דף קכ"ז ע"ב) ועל מקומו יבוא במשפחת ראפפורט לבית אבותיו.

להרב מ' אברהם לנדא שלשה בנים:

א) הרב מו"ה יוסף סג"ל לנדא, מוזכר בפנקס ח"ק דאפטא שנתקבל לח"ק בשנת הפ"ז והיה אב"ד בק"ק עיר חדש, הסכים ע"ס כתר אהרן על בחינת עולם בשנת תקמ"א.

ב) מהר"ר דובער סג"ל לנדא מוזכר בפנקס ח"ק דאפטא בשנת תפ"ז ותפ"ח.

ג) הגאון מו"ה חיים סג"ל לנדא מרבני בראד ואח"כ נתקבל לק"ק פודקאמין, בבראדי הסכים בשנת תקל"ב ע"ס שבט מישראל, ובשנת תקל"ג ע"ס תפארת ישראל והתם „חיים סג"ל לנדא מבראדי" ובפודקאמין הסכים ע"ס באר יצחק על תיקוני זהר בשנת תקל"ז וע"ס אגודת אזוב להמ"מ מקרעמניץ בשנת תקמ"ב, וע"ס אהל רחל דרוש בשנת תקמ"ח וחתם „אבד"ק פודקאמין" תשובותיו נמצאו בס' אור ישראל מקליווא, ובתשו' הג"מ סענדר מרגלית, אשתו היתה בת הרב הקצין מ' יעקב באב"ד מבראדי (הקדמת ס' מגן דוד) *).

להרב הקצין מ' יהודא לנדא בן:

הגאון המפורסם בדורו מוהר"ר יחזקאל סג"ל לנדא אב"ד בק"ק יאמפלי ופראג בעהמ"ח ספרי הנודע ביהודא והצלח" אהבת ציון ודורש לציון הסכים בשנת תק"ה ע"ס מפתח העולמות וחתם „יחזקאל בהרב הנגיד מ' יהודא סגל לנדא" ובשנת תקי"ב ע"ס שערי בנימין חתם „חוב"ק יאמפלי". בשנת תקי"ג על הט"ז אה"ע ד' זאלקווי וע"ס אבן העוזר על ש"ס בשנת תקי"ז ע"ס מעיל צדקה, להג"מ יונה לנדסופר, בשנת תקכ"ד ע"ס מאמר קדושין על חו"מ בשנת תקכ"ז ע"ס אור הגנוז להג' בעל פמ"א בשנת תקכ"ז ע"ס תוספת שבת, בשנת תקל"ה ע"ס אור חדש להג"מ אלעזר מקעלין, ובשנת תקל"ח ע"ס קרבן ראשית להג' מוהרי"ל מרגלית וחתם „יחזקאל סג"ל לנדא חוב"ק פראג" נולד להוריו ח"י חשון

---

*) ס' מגן דוד (שבהקדמתו מצא המחבר שם אשת הר"ח) לא נודע לי. ש.

שנת ד'ע'ת והאריך ימים עד טו"ב אייר תקנ"ג (הק' ס' נוב"י) אשתו מ' ליבא היתה בת הג"מ יעקבקא מפראג. —

להרב מ' יחזקאל במ' צבי שני בנים:

א) הרב מוהר"ר בנימין וואלף סג"ל לנדא, מוזכר בפנקס אפטא משנת תע"ו עד תק"ה והיה אבד"ק קרעשוב אשתו היתה בת הגאון מ' יעקב יוקל הלוי הורוויץ בהגאון מ' מאיר הלוי הורוויץ מטיקטין (רצי"מ מיכלזאהן).

ב) הרב המאה"ג מו"ה יוסף סג"ל לנדא, מוזכר בפנקס אפטא משנת תע"ו עד תקט"ז היה אב"ד בקלויז באפטא ואח"כ נתקבל לזאלקווי ומשם לבראדי, הסכים בשנת תקי"ב על שו"ת בית אברהם לר"א הכהן מטרלא וחתם „יוסף בהרב המפורסם מו"ה יחזקאל סג"ל לנדא" ובשנת תקי"ז ע"ם מצנפת בד בין רבני בראדי וחתם „יוסף מזאלקווי בהגאון מוהרי"ח לנדא".

להקצין מ' מרדכי באב"ד בן:

הרב מוהר"ר מנחם מענדל מבראדי, הסכים בשנת תקי"ב עם רבני גליל לבוב ע"ם שערי בנימן וחתם „מנחם מענדל בהנגיד מ' מרדכי באב"ד מבראדי".

לה"ר יעקב באב"ד שלשה בנים ושלש בנות:

א) הרב הגדול מוה' ישכר בעריש ונקרא ר' בעריש ר' יעקלש, מובא בהקדמת שו"ת ברכת יעקב.

ב) הגאון מ' יצחק באב"ד מבראדי, הסכים בשנת תקי"ב עם רבני בראדי ע"ם שערי בנימין וחתם „יצחק בר"י באב"ד".

ג) הג' המפורסם מו"ה שמואל ר' יעקלש בבראדי.

ד) מרת פ̄ראדל אשת הגאון מ' נפתלי הירץ אבד"ק קאוולי ודובנא רבתי, נקוב לתולדותיו במשפחת ראפפורט.

ה) אשת הגאון מו"ה חיים סג"ל לנדא אבד"ק פודקאמין המוזכר למעלה בדור הזה.

ו) מרת רייצא אשת הגאון מו"ה יצחק הלוי הורוויץ אב"ד בק"ק הארחוב, גלוגא, בראדי ואה"ו, הסכים בבראדי בשנת תקי"א על הדפסת ש"ס באמ"ד בשנת תקי"ד ע"ם תוספת שבת, וע"ם עטרת ראש, ובשנת תקכ"ה ע"ם משנת חכמים על משניות, באה"ו הסכים ע"ם סה"ד בשנת תקכ"ו, וע"ם הארוך מש"ך בשנת תקכ"ז, יש ממנו תשובות בנוב"י קמ"א ח' יו"ד סי' מ"ד ובאה"ע סי' ס"ז וע"ו ובס' אור ישראל דקליוואו סי' ט"ו, ד', ד"ה ול"ד, ובס' דברי שאול סי' ס"ה, ודבריו מובאים בס' הפלאה והמקנה, בס' מכתם לדוד להגרד"ט מהארחוב ובראדי (דף ח') בשו"ת ר"ח הכהן ח' אה"ע סי' י"ב וכ"ד, בשאילת יעבץ ח"ב סי' ס', בפתחי תשובה אה"ע סי' ק"ע, בס' לקוטי צבי סי' קע"ח, ובעטרת צבי על סנהדרין השאיר אחריו חידושים בכ"י ונפטר באלטונא ביום ג'

ו׳ אייר תקכ״ז לפרט ר׳ב׳י׳נ׳ו׳ י׳צ׳ח׳ק׳ ה׳ל׳ו׳י׳ והג״מ אברהם משלם הספידו, ונדפס הספדו בספרו דף ל״ח.

להרב מ׳ וואלף מסקאליט בן:

הרב המפורסם פרנס פפ״א מו״ה ישכר בעריש (בס׳ בגדי הקודש ותג״ב).

להרב מ׳ דוד בדובראוויץ בן ובת:

א) הרב מו״ה מענדל אב״ד בקאזאנהורדאק, חתן הג״מ אהרן אב״ד בק״ק דאווידהורדק (הק׳ לס׳ אוהל יוסף על השער).
ב) אשת הגביר מו״ה יצחק יחיאל מיכל (הק׳ ס׳ אגודת אזוב).

להג״מ יעקב יוקל הורוויץ שני בנים ובת:

א) הגאון מו״ה מנחם מאנם ריש מתיבתא בלבוב, ונפטר שם ביום ש״ק י״ט שבט תקכ״ה (מצ״ק צ״ד) בס׳ לוחות העדות נדפסו מכתביו משנת תקי״ד להגאון מ׳ יהונתן אייבשיץ ולימין צדקו. —
ב) הגאון מוהר״ר יצחק הלוי הורוויץ אבד״ק אה״ו הנזכר למעלה בדור הזה.
ג) אשת הרב מו״ה בנימין וואלף סג״ל לנדא מאפטא הנזכר מקודם בדור הזה, (רצי״ם מיכלזאהן).

להנגיד מ׳ שאול מחעלמא בת:

מרת סערל אשת הרה״ג מו״ה דובעריש אב״ד בק״ק וואלאטשיסק (הקדמת ס׳ שו״ת מנחת משה).

להג״מ ישכר בער בן:

הרה״ג מו״ה שלמה חתן הגביר מ׳ צבי הירש מפעטרקאב (הק׳ ס׳ ברית אברהם).

להגאון מ׳ בעריש עשקעלס בן:

מוהר״ר בעריש נולד לאביו מאשתו השניה אחר מותו ונקרא בשמו (הקדמה לס׳ עטרת ראש).

להג״מ שמחה הלוי בת:

מרת עכסה אשת הגאון הצדיק מוה׳ יוסף קצינלינפויגין אבד״ק בריסק הבא לתולדותיו ברעת קדושים (ס׳ היחש לנכדה).

להג״מ שאול מאמשטרדם שני בנים ושתי בנות:

א) הגאון מו״ה יעקב משה. הי׳ אב״ד בק״ק ווילהען, שם הסכים על ספר יסוד עולם שהו״ל ר׳ ברוך משקלאב. ובבנין אריאל (ח״א דף ל״ט מ׳)

נדפס ממנו חילוק בפלפולא דאורייתא שדריש בווילהעלן. בשנת תקנ"ג נתקבל על מקום אביו באמשטרדם. שם הסכים ע"ס דגול מרבבה להגרי"ל לנדא בשנת תקנ"ד ואחריו היותו עשרים ושתים שנה לאב"ד באמ"ד נפטר שם בט"ו אדר השני שנת תקע"ה, אשתו שרה בת דודו הגאון מ' צבי הירש נפטרה ח' אלול תקס"ב.

ב) הרב מו"ה ארי' ליב מזכירו אביו בספרו בנין אריאל חלק בית תלמוד (דף מ') אשתו חנה היתה בת הגאון מ' יעקב ישראל המכונה יעבץ.

ג) אשת הגאון מוה' מאיר יעקב בהגאון מ' פנחס הלוי הורוויץ אבד"ק פפד"מ ויש מחידושיו במס' שבת וקידושין בסוף ס' הפלאה לאביו ז"ל (מובא למעלה).

ד) אשת הגאון מוה' אלעזר אב"ד ב"ק זאלאזיץ בהגאון מ' יצחק הלוי הורוויץ אבד"ק אה"ו, מובא בשו"ת תפארת צבי אה"ע סי' ג' (הקדמה לס' חיי אריה לנכדו).

ה) אשת הגאון מ' אברהם כהנא אבד"ק ברעסטיץ (ק"נ 239).

להג"מ צבי הירש ברלין שלשה בנים ובת:

א) הרב הג' מוה' שאול אב"ד בק"ק פרנקפורט דאדר ומדינת שלעזיען: חבר ס' בשמים ראש*) וכסא דהרסנא, מצפה יקתאל**). והגהות לס' אור זרוע, ונאסף אל עמיו בחיי אביו יום א' כ"ג חשון תקנ"ה (תג"ב) הסכים ע"ס ככב יעקב בשנת תקכ"ב וחתם „שאול בהג"מ צבי הירש חוב"ק פפר"א" אשתו מ' שרה היתה בת הג"מ יצחק יוסף תאומים וגפקדה למעלה.

ב) הגאון מו"ה שלמה אבד"ק פרענצלוי ואח"כ בשנת תקנ"ב נתקבל לאב"ד בק"ק לונדון ושם האריך ימים בכבוד ועושר רב***) ונפטר זקן ושבע

---

*) ספרו בשמים ראש (ברלין תקנ"ג) שהגיש לכבוד אביו הרצ"ה, נמצא כעת באספת פרידלאנד במוזעאום האזיאטי פה קמ"ר והוא כתב עליו הגהותיו בגליונות הספר, ובאיזה מקומות הוא אומר כי נשמט מהמדפיס (ראה ברשי' ק. מ. אות ב'). ש.

**) מצפה יקתאל (ברלין תקמ"ט 4°) כולל השגות על ס' תורת יקותיאל (ברלין תקל"ב fol.), באספת פרידלאנד נמצאים שני אלה הס' גם הקונטרס שלום רב שנדפס באלטונא תקמ"ט 12° (10 דף) ותשובת הרב שאול עם תשובת אביו הרצ"ה (ברלין תקמ"ט 8°). כן נמצא פה הקונטרס כתב יושר שכתב להצדיק את הר' נפתלי הירץ וויזל בדבר מכתביו דברי שלום ואמת. על שער הקונטרס לא נזכר שם המחבר, גם לא מקום ושנת הדפוס (ברלין תקנ"ד 8°). בשנת תקנ"ב הוציא הר"ש לאור מודעה ודוגמא מס' בשמים ראש בשם ערוגת הבושם (בערלין 4°), היתה למראה עיני בבערלין, ואיננה פה. כן לא נמצא פה הקונטרס זאב יטרוף שיצא לאור נגד ס' בשמים ראש (פ"פ דאדר תקנ"ג 8°) ראה על דבר הספרים הנזכרים מה שכתב הר"א לאנדסהוטה בספרו תג"ב (וע"ד הגהות הר"ש לס' אור זרוע ראה ברשי' אות א' № 447). ש.

***) והניח אחריו אוצר ספרים רבים ויקרים, כמה אלפים נדפסים עם קמ"ח כרכים כתבי יד ובהם ספר סיני מהרב אברהם בר ברוך אחיו של מהר"ם (ראה מאמרי: „לתולדות מהר"ם

ימים ער"ח כסליו שנת תר"ג *). ואשתו מ' רבקה ממשפחת קעניגסבערג נפטרה בת שבעים שנה יום ד' ו' תמוז תקצ"ב (תג"ב).

ג) הרב הג' מוה' טעבלי בפטרקאב ושם נפטר ושם אשתו זלאטה (תג"ב).

ד) מרת שרה אשת ב"ד הג"מ יעקב משה אבד"ק ווילהען ואמשטרדם שנזכר מקודם.

להגאון מ' יצחק הלוי מקראקא שני בנים:

א) הגאון המפורסם מו"ה מרדכי הלוי. היה בנוער ימיו אבד"ק זאלאזיץ, ושם הסכים בשנת תקל"ד ע"ס גבעת שאול ובו גם שו"ת מטנו סי' ק"ט. ס"ז. צ"ד וקי"ב. וחידושי תורה בקו"נ אחרון, אח"כ נתקבל לאב"ד ור"מ בק"ק טיקטין והגליל, ושם הסכים בשנת תקמ"ה ע"ס דברי קהלת. בשנת תק"ן ע"ס רזוהי גליין. בשנת תקנ"ג ע"ס נחלת עזריאל, בשנת תקס"ג ע"ס עמודי שמים. בשנת תקס"ה ע"ס שאגת ארי' על מכות, ועל שירי תהלה לרז"ו בוכנר, נפטר בטיקטין זיין אייר תקע"ז (אבני קידש 53), אשתו מ' גיטל היתה בת הרב הגביר מ' יעקב יוקל כהנא שפירא מלאגורנא נין ונכד להגאון מ' יצחק בר' דוד שפירא מקראקא.

ב) הגאון מו"ה צבי דוד היה תחלה אב"ד בק"ק שערבשין ואח"כ נתקבל לראב"ד בקראקא, בימים ההם נקרא הרב הגאון מ' משה שלמה זלמן מווארשא לאב"ד בקראקא, וכאשר ראה לאחר התמנותו כי חלק לב העם, ובני קראקא אינם נוטים כלם כאחד אחריו, עזב את העיר ושב לעיר מגורו. אך לא התפטר ממשמרתו והראב"ד מ' צבי דוד היה במקום רב תחתיו בקראקא בכל משך ימי שבתו בווארשא ואחרי מות הג"מ משה שלמה זלמן, אז נתמנה הרב מ' צבי דוד אחריו לאב"ד בקראקא, מלבד רוב גאונו בתורה ובחכמה כאשר יתארנו הגאון מפעטרקוב בספרו שו"ת בית אברהם (חלק אה"ע סי' ס"ד) „הרב הגאון החכם השלם אוצר בלום המפורסם בכל אפסים" נודע לתהלה בטוב לבו ונדבת רוחו וצדקות פזורנו בישראל. נאסף אל עמיו בקראקא וקן ושבע ימים ביום א' י"ד טבת שנת תקצ"ב.

לה"ר משה מזאלקווי שני בנים:

א) הגאון החסיד המפירסם מו"ה מרדכי זאב אורנשטיין אב"ד בק"ק יאמפלי ולבוב ושם נפטר ב' שבט תקמ"ז. ביאמפלי הסכים בשנת תק"ל ע"ס

ב"ב מרוטנבורג" ב„המליץ" שנה זו (№ 27), והקדישם לבית המדרש דקהל אשכנזים בלונדון, רשימת הכתבי יד הוציא לאור, בשפת אנגלית, הר"א נייבוער. (אוקספרד תרמ"ו 8°).

*) לזכרון פטירתו של הרב שלמה, טבעו — ראשי קהל עדתו — מ ט ב ע ת ז כ ר ו ן (מעדאליע) ועליה כתובים שלשה טורים אלה:

„לזכרון פטירת א'ד'מ'ר ה'ה'ג מוה' שלמה זצ"ל, כ"ז מרחשון תר"ג לפ"ק".

„ארבעים שנה היה רועה את צאן קדשים פה'".

„ימיו היו אחד ושמונים שנה".

ומעבר השני נמצאת תמונת הרב. ש.

שבט מישראל. בשנת תקל"ד ע"ס ככב יעקב, בלבוב בשנת תקל"ז ע"ס עטרת ראש. בשנת תקל"ח ע"ס קרבן ראשית. וע"ס באר יצחק על ת"ז, בשנת תק"מ ע"ס מים יחזקאל, בשנת תקמ"א ע"ס רב פנינים ושושנת והעמקים להפ"מ. בשנת תקמ"ב ע"ס כתר אהרן וע"ס אגודת אזוב להמ"מ מקרמעניץ ובשנת תקמ"ד ע"ס ברכת יעקב.

ב) הרב מו"ה משלם זלמן אב"ד בק"ק פאמארין. נפטר בן ט"ב שנה והניח אשתו מעוברת ותלד בן הנקרא בשמו אחריו.

להרב מ' חיים מהוראדנא בן:

הרב מוה' שלמה*) בהוראדנא, הסכים בשנת תקי"ב ע"ס שערי בנימין. ובועד מיר בין רבני ליטא הסכים על החרם נגד הגר"י אייבשיטץ, כתוב בפנקס ד"א שתבע מכלל המדינה סך עצום שהפרישו אביו זקנו הגאון ואמו זקנתו מרת נחמה שיהי' קרנא לרוחא משתעבד לעולמיה כו' ויצא הפס"ד בשנת תקכ"א מרבני ד"א בועד סלוצק שגוף החוב שמנת אלפים ושני מאות ר"ט עם הרוחים עשרה למאה לשנה מזמן הועד שבחאמסק הוא חוב גמור—הוא הוציא לאור את הספר הפארת למשה לזקנו הגאון ז"ל בשנת תקל"ו.

להרב מ' זכריה בן:

המופלג הנגיד מו"ה ישראל פיניליש בלבוב, כתב הקדמה לס' מגלה עמוקות על התורה לזקנו הגאון מהר"ן שפירא שנדפס בלבוב תקנ"ה וחתם „נכד להני הרי צנתרי דדהבא פיזא מאורי הגולה מוהר"ן שפירא בעהמ"ס מגלה עמוקות ולהגאון מוהר"ר העשיל זלה"ה אבד"ק קראקא".

להג"מ דובעריש מפאדהייץ בן ובת:

א) הגאון מו"ה צבי הירש רוזאניש אבד"ק לבוב בעהמ"ס תשע שיטות**) נפטר שם ז"ך כסליו תקס"א.

ב) מרת שרה אשת הגאון מ' צבי הירש אבד"ק בוסק (הק' לס' זכר ישעי').

ו

להר"ר מ' מאיר בן:

הגאון החריף מו"ה אהרן מבריסק תלמיד הגאון בעל אור חדש (מאורי אש פ' בהר) חבר ס' מנחת אהרן על מס' סנהדרין, ובא בהסכמה ע"ס שלמי

---

*) הוא החתום בשער הס' עקרים ד"ו ש"ד. עם הגהות כת"י זקני הר"מ כנזכר בעמוד 106. ש.

**) נדפס בלעמבערג תק"ס 4° ברפוס אשתו הרבנית מ' יהודית (נמצא בקהלת משה). ש.

שמחה על האשר"י נפטר יום ג' כ"ג חשון שנת תקל"ח, אשתו מ' שיינא היתה בת הגאון מ' יעקב הלוי אבד"ק ברעזי, בארקי ופאפענהיים באשכנז בהגאון מוה' אברהם הלוי מק"ק לויצק דו"ז של הגאון בעל הט"ז (ע"ם תולדות יעקב על ברכות על השער) ואשתו השני' מרת עכסה בת הגאון מ' משה אבד"ק הלוסק.

להר' אליהו שני בנים ובת:

א) הרבני המפורסם מוה' יוסף בפוזנא.
ב) הרבני המפורסם מוה' ליב.
ג) מרת מיכלא אשת הג"מ סענדר אבד"ק לעסלא ובסוף ימיו פרנס ומנהיג בקראטאשין (ג"ש).

להפרנס מ' איציק בן ובת:

א) הרב החריף ובקי מוה' שאול בפוזנא (ג"ש ל"ו ע"א).
ב) אשת הגאון מוה' מענדל בהקצין פרנס דד"א מ' משה אויערבאך אבד"ק קאראטשין הבא לבית אבותיו באות ח' למעלה.

להג"מ יעקב מאטינגען שני בנים:

א) הרב מוה' פנחס קצינלינבויגין רב באיטינגען (ג"ש).
ב) הרב הג' מוה' אליעזר קצינלינבויגין *) שנקרא בשם ר' אליעזר ריסער חתן הגאון מוה' רפאל הכהן אבד"ק אה"ו, חבר ס' זכר צדיק פרשת גדולת חותנו והולדותיו (ג"ש).

להרב מוה' שאול בן:

הגאון מוה' בנימין קצינלינבויגין, הי' אב"ד סמטור, גלהויזען וקראטשין חבר ס' אור חכמים חידושי הלכות, ולב חכמים חידושי אגדות נדפס בפפד"א בשנת תקי"ב, ובהקדמתו כתב שחבר ספרו להזכיר שמו כי לא זכה לבנים, ובאעה"ח „הצעיר בנימין ב"מ שאול נר"ו לבית קצינלינבויגין אבד"ק סמטור". גם חבר ס' מנורת זהב שהוא שם כולל לשבעה ספרים ונדפס בדיהרנפורט שנת תקל"ג בהסכמת הג"מ יצחק יוסף תאומים שסכנה להמהבר „שאר בשרי מזרע זקני הג' מוהר"מ פאדווא" הסכים ע"ם פעמוני זהב על תהלים לר' דוד ב"ר יוסף ווינער שנדפס בפיורדא תקכ"ט וחתם „בנימין לבית קצינלינבויגין אבד"ק סמטור וגלהויזען ורבד"ק קראטאשין" ע"ם חגורת שמואל על הלבוש ובא עה"ח בשנת תקל"א „בנימין לבית ק"ב אבד"ק גלהויזען וקראטאשין" וע"ם אור לישרים על עין יעקב בשנת תקל"ו וחתם „בנימין לבית ק"ב מקראטאשין" כן הסכים ע"ם תורת משה דרוש בשנת תקמ"ו.

*) הר"א ליזר לקא"ב נפטר בש' תקפ"ח, והניח אחריו קובץ כתבים וזכרונות, שבאו באוצרות חיים, ונדפסו איזה מהם ע"י הר"א נייבועער בהמגיד תרכ"ח. וע"ד אוצר ספריו ראה צונץ צור גא"ל עמ' 243. ש.

להג"מ ישראל ליפשיץ מקליווא שני בנים:

א) הגאון מוה' גדליהו ליפשיץ, היה אב"ד בק"ק חאדזייש ואוברצישק, חבר ספר רגל ישרה על רש"י בש"ס, ס' חומרי מתניתא וכנסת ישראל ונפטר בשנת תקפ"ז, אשתו מרת קיילא היתה בת הרב מ' צבי הירש הלוי (הקדמה לס' כנסת ישראל).

ב) הרב הגדול מ' שלמה ליפשיץ הגיה ס' אור ישראל לאביו ז"ל ובא בהתנצלות ע"ז בראש הספר בשנת תק"ל.

לה' בנימין בינוש בן:

הרב המאוה"ג מוה' יהודא אב"ד בק"ק וויסאקי דליטא (כתב יחש מנכדו).

להג"מ שאול פייבל תאומים שני בנים:

א) הגאון החריף המפורסם מוה' ברוך תאומים פרענקל, בו יתפאר הגאון מוה' דוד טעבלי מליסא בספרו מכתם לדוד שהיה מגדולי תלמידיו, אחריו למד תורה מהגאון מוה' יהודא ליבר ב"מ בנימין מקראקא, אח"כ נתקבל לאב"ד ור"מ בווישניצא, שם הסכים בשנת תקנ"ה ע"ס צמח לאברהם וחתם „חוב"ק ווישניצא והגליל" משם נתקבל לאב"ד ור"מ בק"ק לייפניק, היא העיר שהרביץ בה תורה להלמידים וחבר את חבוריו „שו"ת ברוך טעם" עטרת חכמים, הגהות על הש"ס הגהות על שו"ע או"ח יו"ד וחו"מ, ושם הסכים באלול תקפ"ב ע"ס תולדות אברהם להרב מ' אברהם אבד"ק גלוגא ואוליינוב, וארכו ימי שבתו בלייפניק עד אשר נקרא אל השמים בשבעה בתמוז בשנת צרה וצוקה לנו היא שנת תקפ"ח (אבני קודש 48) אשת נעוריו היתה בת הרב מ' יהודא פרנס מווישניצא, והשניה בת הגאון מוה' צבי יהושע הלוי בהג"מ שמעלקא הלוי הורוויץ וחתנו של דודו הגאון מ' פנחס הלוי הורוויץ בעל המקנה והפלאה. —(עיין למעלה).

ג) הרב הגביר עדיו לגאון מוה' אריה ליבוש תאומים פרענקל בעיר זאוויכוואסט (הקדמה לס' דמש"א על הגדה ש"פ).

להרב מ' אברהם הלוי מעמדין בן:

הרב המאוה"ג מוה' יצחק אייזיק הלוי, במות עליו אביו בימי נעוריו בא לווילנא ללמוד תורה ויקחהו הרב המפורסם מ' אליהו פעסלעס ויתן לו את בתו לאשה, ובמות אשתו הראשונה נשא את בת הרב אבד"ק פודקאמין היה מיחידי סגולה אשר בווילנא ונפטר ך"ג ניסן תקס"ר (ק"נ 216).

להג"מ יוסף בר אברהם לנדא בן:

הגאון מוה' אלעזר סג"ל לנדא, היה אב"ד בק"ק טורבין, מוזכר בפנקס הח"ק דאפטא בשנת תקנ"ד ושם מנוחתו כבוד, אשתו מ' הדסה היתה בת הג"מ יעקב יצחק אבד"ק זאמושטש המובא למעלה במשפחת היילפרין.

להג"מ חיים לנדא אבד"ק פודקאמין בן ובת:

א) הרב מוה' יעקב סג"ל לנדא בא בין החתומים על חומשי רש"ד בבראדי בשנת הקמ"ד.

ב) מרת רעכל אשת הרב המופלא ומפורסם מוהר"ר שמואל בהרב מ' חיים ב"ר שבתי מווילנא ושם נפטר י"ט אלול תקע"ח (ק"נ 228).

להג"מ יחזקאל בעל נוב"י שלשה בנים ובת:

א) הגאון המפורסם מוה' שמואל סג"ל לנדא ראב"ד בפראג, חבר ס' שיבת ציון ורבים מחידושיו בספרי אביו, הסכים בשנת תקנ"ו ע"ס דברי התענוגים בשנת תקע"ע ע"ס שמן המאור, נפטר בפראג ד"ח תשרי תקצ"ח, אשתו מרת הינדכה היתה בת הגאון מ' פייבש אבד"ק קעלין המוזכר במשפחת היילפרין למעלה.

ב) הגאון החריף מוה' יעקבקא בבראדי, חידושיו מובאים בספרי אביו ז"ל, הסכים על הדפסת חומשי רש"ד בשנת תקמ"ד וחתם „יעקבקא בהגאון מפראג בבראדי, נפטר ג' אב הקפ"ב, אשתו רחל בת הגאון מ' יצחק הלוי הורוויץ אבד"ק אה"ו נשאת אחריו להג"מ מנחם נחום קצינלינפויגין אבד"ק בירז (ס"ם מגלת איכה שנדפס מחדש בווילנא ועיין ברעת קדושים).

ג) הרה"ג מוה' ישראל סג"ל לנדא.

ד) אשת הגאון מוהר"ר יוסף הצדיק זצ"ל אבד"ק פוזין הבא לתולדותיו במשפחת היילפרין למעלה.

להרב מ' יוסף ב"ר יחזקאל לנדא ארבעה בנים:

א) הגאון מוה' יעקב שמחה סג"ל לנדא האבד"ק אפטא, מוזכר בפנקס הה"ק שם, ויש מחידושיו בס' מעון הברכות לאחיו וקוראו „אחי הגדול הגאון מוה' יעקב שמחה אבד"ק אפטא".

ב) הגאון המפורסם מוה' ישראל יונה סג"ל לנדא אבד"ק קעמפנא, חבר ס' מעון הברכות על מס' ברכות ובעברו דרך סלאנים בחודש ניסן שנת תק"ע הסכים ע"ס משנת ראב"י להגאון החריף מ' אליעזר גראייעוור שם, ושם אשתו גיטל בת הגביר הקדוש מ' שמואל זצ"ל מלוברטב שנהרג בק"ק חמעלניק ושם מנוחתו כבוד.

ג) הרב הגאון מ' אריה ליבוש אבד"ק קארעץ, מובא בס' מעון הברכות (דף ט"ז ע"ב).

ד) הרה"ג מוה' אלכסנדר סענדר סג"ל לנדא בבראדי, בא בשנת תקמ"ד עה"ח בפנקס רש"ד.

להר' בעריש ר' יעקלם בן:

הרב הנגיד מ' צבי הירש בבראדי, בשנת תקמ"ד הסכים על חומשי רש"ד ומובא בהק' ס' אור חדש על פסחים.

להה"ר יצחק באב"ד שני בנים:

א) הגאון מוה' יהושע העשיל באב"ד אבד"ק לובלין וטרניפאל, אליו ערך תשובה הגאון מהר"י מליסא ונדפסה בסוף ס' נחלת יעקב בשו"ת סי' זיין.
ב) הגאון מוה' נתן אב"ד בק"ק ראווי (מכתב הר"י לעוונשטיין).

להר' שמואל ר' יעקלש שני בנים:

א) הרב המופלג החסיד מ' דוב בער באוסטרהא אשתו היתה בת הג"מ בצלאל הכהן אבד"ק אוסטרהא הבא לבית אבותיו למעלה (ס' ברוך מבנים אשר).
ב) השר ונגיד המפורסם מוה' יוסף יוזפא (ס' ברוך מבנים אשר).

להפרנס מ' ישכר בעריש שני בנים:

א) הרב הג' מוה' אריה ליבוש בערינשטיין אב"ד בק"ק זבארז (הק' ס' אהל יוסף) ואב"ד בגאליציען בלארמערין (תג"ב 116) בא בהסכמה בשנת תקמ"ב ע"ס אגודת אזוב להמ"מ מקרעמניץ.

ב) הרב הנגיד המפורסם מוה' צבי הירש אלוף ומנהיג בבהמ"ד חייטים בבראדי (ס' בגדי הקדש על אבות).

להגביר מ' יצחק יחיאל מיכל בת:

אשת הג"מ אליעזר אבד"ק הלוסק מובא למעלה במשפחת הג"מ יאסקי מלובלין.

להג"מ מנחם מאנם הלוי הורוויץ בן:

הגאון מהו' יהושע העשיל הלוי הורוויץ, הי' אב"ד בק"ק דאמבראווי ושם הסכים ע"ס אסיפת יהודא בשנת תקכ"ג וחתם „יהושע העשל איש הורוויץ הלוי חופ"ק דאמבראווי בהה"ג מ' מנים ר"מ בלבוב" אשתו מ' שיינדל היתה בת הה"ג מ' ארי' ליב בהה"ג הפרנס מ' אברהם ר' חיים'ס מלובלין הנקוב למעלה במשפחת האלפרין.

להג"מ יצחק הלוי הורוויץ ארבעה בנים וחמשה בנות:

א) הגאון מ' מרדכי צבי אבד"ק הארחוב (שה"ג) אשתו היתה בת הג"מ משה אבד"ק סטנאב בהג"מ הירץ מדובנא (הקדמת ס' מגן דוד).
ב) הגאון מוה' שמואל הלוי הורוויץ אבד"ק אמשטרדם (ה"ק ס' עטרת פז ורמון פרץ).
ד) הגאון מוה' אלעזר הלוי הורוויץ אבד"ק זאלאזיץ. מובא בשו"ת תפארת צבי אה"ע סי' ג', ובא בהסכמה בשנת תקנ"ג ע"ס אהבת דודים על שה"ש. אשתו היתה בת הג"מ שאול אבד"ק אמשטרדם כמובא למעלה.
ה) מרת אסתר אשת הגאון מ' משלם איגרא אבד"ק טיסמניץ ופרעשבורג (שה"ג החדש).

ו) מרת גיטל אשת הגאון מוה׳ דובעריש אבד״ק הנובר (ה״ק ס׳ עטרת פז ורמון פרץ).

ז) מרת רחל היתה תחלה אשת הג״מ יעקבקא לנדא ואח״כ נשאת להג״מ מנחם נחום קאצינלינפויגין אבד״ק בירז כמובא למעלה בדעת קדושים.

ח) מרת העסא אשת הרב מוה׳ יונה יהושע בה״ג הקדוש מ׳ שמואל מלוברטב.

ט) אשת הגאון מוה׳ חיים אבד״ק ראזדיל בהגאון מהו׳ שלמה בעל מרכבת המשנה (כלילת יופי).

להר׳ בעריש מוואלאטשיסק בן:

המופלג הקדוש מהו׳ יצחק (הקדמת שו״ת מנחת משה).

להרב שלמה מפעטריקוב בן:

הרב מוה׳ אלעזר (ה״ק שו״ת ברית אברהם).

להג״מ יעקב משה מאמשטרדם שני בנים ובת:

א) הרב המאוה״ג מו׳ יחיאל אריה ליב מבד״ק לעוורדן, נפטר שם בחיי אביו ך״ג סיון תקס״ז. ויבכו אותו בני הקהלות וישאו ארונו לאמשטרדם וישכב עם אבותיו (הג״ב ללנדסהוט).

ב) הרב נפתלי סוחר באמשטרדם (תג״ב).

ג) רבקה רייזל אשת הגאון מוה׳ שמואל בערנשטיין אב״ד באמשטרדם בהג״מ ישכר בערוש בהג״מ אריה ליב בעל פני אריה בהגאון בעל פני יהושע. נפטר הג״מ שמואל ד׳ טבת תקצ״ט. ואשתו נפטרה י״ר טבת תקצ״ה (תג״ב ללנדסהוט).

להג״מ אברהם כהנא בן:

הרב המאה״נ המפורסם הצדיק מוה׳ יעקב כהנא בווילנא. חבר ס׳ גאון יעקב על מס׳ עירובין *) של תלמוד בבלי ירושלמי ותוספתא. והיה נאמן על הצדקות בווילנא. נפטר שם י״ט אדר תקפ״ו ומ״כ בין הרב החסיד מ׳ אליה בהג״מ משה קרעמר ובין הג״מ הלל אב״ד דשם. ועל מצבתו חקוק כי הוא ניר אל עזרא דוד ושאול מלכי ישורן, אשתו היתה בת הגאון מ׳ ישכר בער אחי הגר״א מווילנא.

---

*) הובא לדפוס בסדר נכון ע״י הר׳ רפאל נתן נטע ראבינאָוויץ ז״ל, בלעמבערג תרכ״ג (זכרו יבוא בק. מ. אות ג׳) הר״י כהנא הוא גם המסדר ס׳ אלי׳ רבא לסדר טהרות מהגר״א, (ראה ברשי׳ ק. מ. אות א׳ 667 №), כמו שיעיד הרב רנ״ר ז״ל. fol. ש.

להר׳ שאול מפפד״א בן ובת:

א) מוה׳ אריה ליב *) נתגדל על ברכי זקנו הג״מ יצחק יוסף ובהיותו בן ט״ו שנים חבר ספר מקור הברכה על תרי״ג מצות, וס׳ אילת אהבים על משניות ונשארו בכתובים (תג״ב).

ב) מרת הענא אשת ר׳ אברהם הירץ מיעסניץ (הג״ב).

להג״מ שלמה מלונדן שני בנים.

א) הרב מו׳ דוד טעבלי הלך לגור בירושלים ושם מנוחתו כבוד (תג״ב).

ב) הרב מוה׳ שאול בזאנדמישל בגליל פוזנא. ואשתו מ׳ פראדל היתה בת הרב מ׳ יעקב שפירא מקראטאשין. בהיות ר׳ שאול בן ל״ג שנה הלך ללונדן לבקר את אבותיו ותמת שם אמו בשנת תקצ״ב וככלות ימי אבלה חלה גם הוא וימת שם ויצב אביהם מצבת על שניהם יחד (תג״ב).

לר׳ טעבלי מפעטרקוב שני בנים ובת:

א) הג״מ אריה ליבוש בפעטרקוב (ה״ק לס׳ דמש״א על הגדה ש״פ).

ב) הג״מ יצחק נתן נטע ברלינר אבד״ק בילגוריא (שם) תשובתו נדפסה בס׳ נודע בשערים סי׳ ס״ז.

ג) מרת רחל אשת הרב מוה׳ געציל הורוויץ בהר׳ מרדכי ראש הקהל בקראקא בהר׳ פנחס הורוויץ (תג״ב).

להג״מ מרדכי הלוי מטיקטין בן ובת:

א) הגאון מוה׳ אריה ליב הלוי ישב על כסא אביו בטיקטין וישפוט את עדתו אחת ועשרים שנה, ובשנת תקס״ו הו״ל בהסכמת אביו ס׳ אסיפת גאונים **) שו״ת שהי׳ לזקנו הגר״ר העשל עם הגאון בעל חלקת מחוקק נפטר בשם טוב יום ב׳ א׳ דחוה״מ סוכות תקצ״ח (אבני קודש) אשתו מ׳ חיה שרה היתה בת הגביר מ׳ יוסף מטיקטין נפטרה ג׳ אדר תרי״ג שם.

ב) מרת מרים מינדל אשת הנגיד יוסף הכהן מיזיש בלבוב נכד הגאון מ׳ יצהק מקראקא.

להג״מ מרדכי זאב אורנשטיין שני בנים ושתי בנות:

א) הגאון האמתי מו״ה יעקב משלם אורנשטיין אב״ד בק״ק זאלקווי ולבוב והגליל חבר ספרים על התורה. כן על ארבע חלקי השו״ע ולכלם קרא בשם „ישועות יעקב״ ובא בהסכמה ע״ס מגלת אסתר עם פי׳ פנים מאירות בשנת תקע״ה בלבוב. נפטר ך״א אב תקצ״ט. אשתו היתה בת הרה״ג מוה׳ צבי הירש בהג״מ נפתלי הירץ מיערסלב.

---

*) הוא הוציא לאור ס׳ אור עינים, בברעסלוי תקס״ז 4° והוסיף הקדמה בשם כוכב נוגה הוליא אחת מס׳ מקור הברכה. (ראה ברשי׳ ק. מ. אות א׳ № 506). ש.

**) כולל כ״ו שו״ת גם כמה דרושים מבעל פנים מאירות. ביאליסטאָק תקס״ו 4° (ראה ברשי׳ ק. מ. אות א׳ № 836). ש.

ב) הגאון מוה׳ משה יהושע העשיל אבד״ק טרניגראד חבר ס׳ ים התלמוד.*) על מס׳ ב״ק. ונשארו אחריו בכתובים ביאורים על התורה חידושים על ש״ס, חיבור על הרמב״ם, חבור על אה״ע וחו״מ. חבור על הלכות פסח (הק׳ לס׳ ים התלמוד) ובא בהסכמה ע״ס תולדות אברהם לר״א אבד״ק גלוגא ואוליינוב.

ג) מרת אסתר אשת הרה״ג מוה׳ יצחק אהרן הלוי אייטינגא מלבוב בהרה״ג מוה׳ נפתלי הירץ הלוי אייטינגא הבא לבית אבותיו במשפחת רפפורט.

ד) הגבירה מרת מלכה אשת הרה״ג מ׳ אברהם אבוש אשכנזי בבראדי.

להר״ר משלם זלמן מפאמארין בן:

הגאון מוה׳ משלם זלמן אשכנזי אב״ד בק״ק קאזמיר. נאשעלסק. ואח״כ שבע עשרה שנה בלובלין ונפטר זקן ביום א׳ דר״ח אייר שנת תר״ג (מבני קודש) אשתו מ׳ גנענדיל היתה בת הגביר האדיר מ׳ יוסף יוזפא מענדלשבורג מקאזמיר חברו של המגיד מקאזניץ.

לר׳ שלמה מהוראדנא בת:

אשת הגאון המפורסם מוה׳ משה אבד״ק נאווהרדק בהג״מ נתן נטע בהג״מ יוסף בהג״מ שמואל בעהמח״ס בית שמואל על אה״ע שהיה חתן הגאון מ׳ אריה ליב ז״ל אבד״ק קראקא. חידושיו נדפסו בסוף ס׳ תפארת למשה.

להג״מ צבי הירש מבוסק בת:

מרת טויבא רייזיל אשת הרב מוה׳ שרגא פייבש הכהן (ס׳ זכר ישעיה).

יא.

להגאון מ׳ אהרן מבריסק בן:

הרב הגדול מוה׳ חיים פאדווא בבריסק נפטר שם ד״ב אדר תקצ״ז.

להג״מ גדליה ליפשיץ בן:

הגאון המפורסם מוה׳ ישראל ליפשיץ אבד״ק דעסוי והמדינה. ואח״כ נתקבל לאב״ד בק״ק שאטלאנד ורנציג והמדינה. חבר ס׳ תפארת ישראל על משניות וס׳ זרע ישראל בדרך קצרה. והשאיר בכתובים ספרים רבים על התורה. — דרשות לשבתות ולמועדים, הגהות על הש״ס ושו״ע והרמב״ם ושו״ת, וחבור גדול על סדר טהרות **), ונפטר ביום צום גדליה שנת תרכ״א.

---

*) ס׳ הים התלמוד, נדפס ראשונה בלעמבערג תקפ״ח fol. 1827 (זכרו יבוא ברשי׳ ק. מ. אות י׳). ש.

**) בשם: ס׳ עטרת תפארת ונדפס מכ״י במשניות סדר טהרות שהוציא לאור הרת״ג אייזענשטאדט בווילנא תרמ״ז 4° (זכרון סדר זרעים וס׳ טהרות (לא נדפס יותר) מהמשניות הנ״ל יבוא ברשי׳ ק. מ. אות מ׳). ש.

להג"מ ברוך תאומים בן ובת:

א) הרה"ג מוה' יהושע העשיל תאומים פרענקל אבד"ק קאמארנא. והוא הוציא לאור הס' ברוך טעם לאביו ז"ל.

ב) אשת הגאון המפורסם מוה' חיים הלברשטאם אב"ד בק"ק צאנז. כותב בהקדמתו לס' ברוך טעם. בהיותי בר שבסר שני זכיתי להסתופף בצל הקודש ה"ה מו"ח זצלה"ה כו' ולערך שנה אחת למדני כמעט רוב הש"ס עם הראשונים כו' ומסר לי כמה פלפולים כו' וחתם: חיים בהר' אריה ליבוש הלברשטאם אבד"ק צאנז.

להר' אריה ליב תאומים בן:

הרב המפורסם מו"ה יחזקאל מבילגוריא חתן הר' נטע יצחק מבילגוריא חתן הג"מ אביגדור מייזלש אבד"ק בילגוריא בהג"מ צבי הירש מייזלש בהג"מ שמשון מייזלש אבד"ק זאלקווי.

להג"מ אלעזר לנדא בת:

אשת הגאון מוהר"ר יצחק אבד"ק חעלמא וזאמושטש בעהמה"ס זכרון יצחק המובא למעלה במשפחת היילפרין.

להר' שמואל לנדא מווילנא שלשה בנים ושלש בנות:

א) הרב המופלג השנון מוה' אברהם יעקב יעקל לנדא מת בחצי ימיו ד"ו אלול תקפ"ח.

ב) הגאון מוה' יצחק אליה לנדא מ"מ ומ"צ בווילנא. חבר ס' ברורי המדות על המכילתא, מענה אלי' על תנדב"א. לשמוע בלמודים על אגדות חז"ל, כפלים לתושיה על תהלים משלי, דובר שלום על סידור התפלה.

ג) הגביר הגאון מוה' אליעזר לנדא בהוראדני בעהמח"ס דמשק אליעזר על ביאורי הגר"א לשו"ע אורח חיים, אשתו היתה בת הגאון מ' בנימין ברודא אב"ד הוראדנא.

ד) אשת הרה"ג המפורסם מוה' יעקב פישל מאירזאָהן בטיקטין.

ה) מרת פראדל אשת הרה"ג המפורסם מוה' צבי הירש ב"ר חיים שמחאוויץ במינסק הנקוב למעלה לבית אבותיו.

ו) מרת גיטל אשת הרה"ג המפורסם מו"ה שמואל בהה"ג מ' ידידיה ליפמן עלישבערג מאיוועניץ.

להר' ישראל סגל לנדא שלשה בנים:

א) הרב מוה' משה לנדא. היה ראש העדה בפראג ומדפיס. גם הוציא לאור ס' הערוך עם מערכי לשון. מרפא לשון על הש"ס על כל מלות הלעז אשר ברש"י ותוספות. ונפטר בשנת תרי"ב.

ב) הגאון מוה׳ אלעזר לנדא אבד״ק בראדי. נפטר שם בשנת תקצ״א *) חבר ס׳ יד המלך **) על הרמב״ם והגהות על הש״ס.

ג) הגאון מוה׳ יהושע לנדא אבד״ק ראדאם (רד״ק).

להג״מ ישראל יונה לנדא שני בנים ושלש בנות:

א) הרב מוה׳ אריה ליב סגל לנדא (הקדמות ס׳ מעון הברכות).

ב) מוה׳ יוסף שמואל סג״ל לנדא בעהמ״ס משכן שילה.

ג) מרת חנה אשת הגאון מ׳ מרדכי זאב אשכנזי אבד״ק קעמפנא בהגאון משלם זלמן אשכנזי אבד״ק לובלין, חידושיו נדפסו בס׳ מעון הברכות.

ד) מרת נעשא פייגא אשת הנגיד המופלא מוה׳ אברהם אריה (ה״ק ס׳ מעון הברכות).

לה״ר צבי הירש ב״ר בערש ר׳ יעקלס בת:

אשתו השניה של הרב הנגיד מוה׳ משה גאלדעס מסלאנימא (ה״ק ס׳ או״ח על פסחים ס׳ בית יעקב כ״י).

להר׳ דובער מאוסטרה בת:

מרת שרה אשת הרה״ג הדרשן מוה׳ אשר ענזיל מאוסטרהא וראב״ד בק׳ סלאָנים הבא לבית אבותיו במשפחת רפפורט.

להר׳ ליבוש בערינשטיין בן:

הרב המפורסם מ׳ וואלף בערינשטיין זקנו של הגאון ר׳ הירש חיות (תג״ב בהערות).

לר׳ הירש מבראָדי בן:

הרבני הנגיד מוה׳ חיים מבראדי ושם אשתו רבקה בת הרב הנגיד מ׳ שמואל הלוי אייטינגא מבראדי. והם אבות הרב מ׳ ישראל מנחם מענדל אבד״ק טרעבוולא בעהמח״ס בגדי כבוד ***) על מס׳ אבות.

להגאון יהושע העשיל מדאָמבראָווי בת:

מרת פיגלא אשת הג״מ יעקב זילברמן אבי הגאון מ׳ שמואל שמעלקא אבד״ק ביאליסטק (ס׳ היחש לנכדה).

---

*) ראה ברשי׳ ק. מ. אות א׳ № 36 אבל כבד על הלקת מחמד עינינו במגפה הוא הרב ... אלעזר סג״ל לנדא אבד״ק בראדי והגליל. מאת אברהם נאטקיש, זאָלקווא תקצ״א.
ש.

**) ס׳ יד המלך חי׳ הלכות ובי׳ על היד החזקה להרמב״ם, שהדפים ממנו חלק שני בשנת תק״ע בלעמבערג, וח״א עם ח״ד, שם תקפ״ו (ח״ג לא נדפס). זכרו יבוא ברשי׳ אות י׳.
ש.

***) ס׳ בגדי הקדש על מס׳ אבות ובו שני פי׳: א) בגדי משי מהר׳ יוסף משה שמהה הכהן ראפפורט. ב) בגדי כבוד, מחתנו הר׳ ישראל מנחם מענדל הנזכר, שהובא לדפוס על ידי בנו. לעמבערג תקס״ו 4° (זכרו יבוא ברשי׳ אות ב׳).
ש.

להג"מ מרדכי צבי הלוי הורוויץ בת:

אשת הרב הצדיק מוה' משלם זלמן בווילנא נקוב ר' זלמן אורי"ם הבא במשפחת גינצבורג.

להג"מ אלעזר הורוויץ בן:

הרה"ג מוה' אריה ליב הלוי הורוויץ אבד"ק סטאניסלאב.

להקדוש מ' יצחק בן:

הגאון מיה' יעקב צבי אבד"ק בערשיד זקנו של הגאון מ' משה נחום אבד"ק קאמינקא בעהמ"ח שו"ת מנחת משה (בהקדמה שם).

לר' אלעזר מפעטרקוב בן:

הגאון החריף מוה' אברהם צבי מפעטרקוב בעהמ"ח שו"ת ברית אברהם.

לר' שאול מזאנדמישל בן:

החכם המופלא מוה' צבי הירש לאנדאן בברלין.

להג"מ אריה ליבוש בפעטרקוב שני בנים:

א) הרב המאוה"ג מוה' צבי הירש בפעטרקוב, אשתו היתה בת הג"מ אברהם יואל הלוי איש הורוויץ בהגאון מ' צבי יהושע אבד"ק טריביטש בעהמח"ס חדושי הריב"ש בהג"מ שמעלקא הלוי הורוויץ אבד"ק ניקלשפורג וחתן הג"מ פנחס בעל ההפלאה והמקנה (ה"ק ס' דמש"א על הגדה ש"פ ועיין למעלה).
הרב החריף מוה' אפרים בלובלין ושם נפטר ך"ו תשרי (תר"מ (אבני קודש).

להג"מ אריה ליב אבד"ק טיקטין בן ושלש בנות:

א) הישיש המופלג בתו"י מוה' יעקב זלמן יעב"ץ בווארשא.
ב) מרת מנוחה אשת הר' הג' מוה" דוד אבד"ק ביעזון בפלך פלאָצק.
ג) מרת דבורה אשת הרה"ג מ' אברהם זקהיים בווילנא הבא לבית אבותיו בדעת קדושים.
ד) הגבירה מ' גרונה אשת הרה"ג מרדכי ראזענטאל בסובאלק.

להג"מ יעקב משלם אורנשטיין בן:

הגאון החריף המפורסם מוה' מרדכי זאב אורינשטיין נתמנה לאב"ד בק' פרעמיסלא. אבל לא חפץ לקבל הרבנות וישב בלבוב ושם נפטר עוד בחיי אביו ביום ו' עש"ק טו"ב מרחשון תקצ"ז והניח בן כמותו הוא הגאון הגדול מוה' צבי הירש אורנשטיין אבד"ק בריסק רישא ולבוב והגליל. והרבה מתשובות האב ובנו באו בדפוס ע"ם ישועות יעקב, נפטר ט' ניסן תרמ"ח (כלילת יופי).

להג"מ משה יהושע העשיל בן:

הרב החריף הגדול מוה' שמואל יעקב חדושיו נדפסו בראש ספר ים התלמוד בפתיחה, נפטר בדמי ימיו ולא הניח אחריו זרע קיימא.

להג"מ משלם זלמן מלובלין שני בנים:

א) הגאון מוה' מרדכי זאב אשכנזי אבד"ק קעמפנא המובא בדור מקודם.

ב) הגאון מוה' יהושע העשיל אשכנזי אבד"ק לובלין. נתקבל לאב"ד בלובלין בשנת תרי"ג שם הסכים בשנת תרי"ט ע"ש אהל יעקב על דברים להמ"מ מדובנא ונפטר ב' אדר ראשון תרכ"ז (אבני קודש) שם. אשתו היתה בת הגאון מ' בנימין ז"ל ברודא אבד"ק הוראדנא.

להר' שרגא פייבש הכהן בן:

הרה"ג מוה' מרדכי צבי הכהן יאלעש אבי הרה"ג החריף מ' זכריה ישעיה יאלעש הכהן במינסק.

משפחת ראפפורט*).

כינוי השם „ראפפירט" יבאר כרמולי בספרו העורבים ובני יונה שהוא על שם משפחת „רפא" או עורב מעיר „פורטו" במחוז ווירונא באיטאליא. היא המדינה אשר לשם ברחו בני אשכנז בעת הגירוש ממאינץ בשנת רכ"ב. ולעיר פורטו מלטו את נפשם יוצאי ירך הר' משה משפירא הנזכר בתוספת טוך ונקראו „בני שונצינו" מהם נודע הר' גרשון איש שונצין מדפיס בקושטנדינא. ויוציא לאור ספר המספר להר"א מזרחי. וספר מכלול **) להרד"ק. והוא בן הח"ר משה בן החכם המופלג הר' ישראל נתן בן שמואל בן הרב משה משפירא שהגין על אנוסי ספרד ופורטגאל. והצילם מיד שוסיהם, כי נלחם ר"מ משפירא בעיר פורטו נגד העריץ פרא יואן די קאפישטראנו ***) וגרשו עם חילו משם, — וראשי האבות למשפחת בני ראפפורט ברחו גם הם בימי הגזרות והשמדות באשכנז לעיר פורטו, ויהיו שם עד אשר פרו ורבו, ובשנת רכ"ז כבר יצאו לשם המוזכרים בתשובות מהר"י קולן האלוף מוהר"ר חיים כ"ץ רפא (שורש פ')

---

*) המחבר ז"ל יסד רוב דבריו הנוגעים למשפחת ר"פ על זכרונות הר"א כרמולי בס' העורבים ובני יונה (רעדלהיים תרכ"א) המלא שגיאות, לכן כל דבריו צריכים עיון בעצם הס' הנזכרים ממנו, ויען כי רבו מאד המקורים שמהם שאב ידיעותיו, לא הספיקה העת להמגיה לעיין בהם, ולהוציא מת"י דבר מתוקן. ש.

**) מכלול להרד"ק דפוס ראשון קושט רצ"ב נמצא באספת פרידלאנד. ש.

***) הצורר קאפישטראנו היה כחמשים שנה קודם גירוש ספרד, ש.

שהשתדל להושיב רבים מבני ישראל בארץ הקדושה. והגביר הותיק — ידיד נפשו של מוהרי"ק — הר"ר יקותיאל כ"ץ רפא (שורש ע"ג) וממנו נתחיל לסדר בני ראפפורט אנשי שם המצוינות או משפחה ושבט שנודעו ונמצאו בספרים.

א

בו שנים עשר דורות:

דור הראשון.

לר' יקותיאל בן:

מהר"ר משה הכהן רפא. מוכהר בכתר הרפואה ומורם במעלות ומדות נכבדות גר בוויניצאה ושם מנוחתו כבוד. על חומש כתב יד באוצר ספרי הקיסר בפאריז (קובץ סימן ל"ו) נמצא שטר מכירה בזה"ל: בפנינו עדים ח"מ בא ר' משולם ב"ר יעקב ז"ל ומכר החומש הזה להר' משה בר יקותיאל כהן רפא היום יום ג' אדר ראשון רמ"ב לפ"ק פה וויניציאה ואחריו נכתב: בליל י"ט כסליו הלך לעולמו החסיד הגדול ר' משה כ"ץ ז"ל ובא לקבורה בערב שבת בוויניציאה גוע בליל ו' י"ט כסליו שנת ר"ן ונקבר ביום המחרת.

דור השני.

לר' משה הכהן שני בנים.

א) מהר"ר יקותיאל כהן רפא.
ב) הג' החסיד מהר' מנחם כהן רפא.

דור השלישי.

להר' יקותיאל בן:

הגאון מהר"ר יחיאל כהן רפא. הי' לו בית דפוס בוויניציאה והדפיס שם פירוש התורה לרבינו יעקב בן הרא"ש. ובאור על התורה לרבינו מנחם מריקאנטי בשנת ש"ד, וספר רבינו בחיי על התורה בשנת ש"ה, וגם נדפסו עוד ספרים שם עד שנת ש"ז *).

להר' מנחם שני בנים:

הר"ר משלם קוזי. מבואר בתשו' מהרי מינץ סי' ט' בזה"ל: „ידידי האלוף הרב מ' מנחם רפא כ"ץ יצו. על אודות בנך היניק וחכים היקר החר"ש משלם

---

*) ראה מה שכתב הר"ד קויפמאן, על דבר משפחת ר"פ, במחברת שהוציא לאור לזכרון מלאות מאה שנה מיום הולדת הרב שי"ר. וויען תר"ן 4° (בלא"ש, עם רשימת חבוריו ומאמרי שי"ר מאת שזח"ה, ודברים אחדים ע"ד אוצר הס' שהקדיש הרב שי"ר לעדת פראג, מאת הד"ר ר"ן גרין פקיד ומשגיח על עקד ספרי העדה). ש.

קווי רפא כ"ץ יצ"ו כבר זה ארבעים שנה שאלני זקנך] האלוף משלם קווי ז"ל" מזה נראה שאיש הר' יקותיאל כ"ץ רפא היה חתנו של משולם קווי הראשון. והר"ח ניפי מוכיח שהאחרון הי' בזמן ש"י ושי"א.

ב) הרב מוה' **שלמה** יבאר כרמולי שהיה אחד מחכמי וויניציאה בשנת ש"י, בא זכרו בתשו' רמ"א סי' נ"ח. גם הי' אב"ד במנטובה והנהיג בשנת שכ"ב את הישיבה שנוסדה שם ע"מ הרב מ' יצחק פורטו כהן שיבוא זכרו להלן באות ב' ובשביל מחלוקת ע"ד גט שנתן ח' השרי שכ"ו הבחור שמואל מפרושה לארוסתו המר בת הרופא כהר' יוסף תמרי הכהן הוכרח לעזוב את מנטובה והתישב בקרימונה ושם נאסף אל עמיו.

דור הרביעי.

להגאון מ' **יחיאל** מווילנא בן:

הגאון רשכבה"ג מוה' **אריה ליב** כהנא ראפפורט אב"ד בק"ק פראג. (שו"ת איתן האזרחי סי' ל"ו ובסוף הספר *).

דור החמישי.

להגאון מ' **אריה ליב** מפראג בן:

הגאון מוה' **ישראל יחיאל** הכהן ראפפורט **) מקראקא] שהרביץ תורה להתלמידים ארבעים שנה, יש ממנו תשובה בס' איתן האזרחי סי' א' משנת שמ"א וחידושי תורה בקו"נ אחרון משנת ק'ו'מ'י' א'ו'ר'י' (שע"ג) ובאעה"ח, דרחים רבנן ודובר אמת בלבבו, ישראל„יחיאל הכהן רפא איש פורט" ***) ובפנקס קראקא חתום על פסק ביום ד' ה' אב שס"ה (כ"י פ"ו ע"ב).

דור הששי.

להגאון מ' **ישראל יחיאל** מקראקא בן ובת:

א) הגאון מוהר"ר **אברהם** הכהן ראפפורט ****). נולד בשנת שמ"ה, ובשנת שנ"ח בהיותו בן י"ג שנה דרש בבהכ"נ הגדולה בקראקא ונדפסו דברי תורתו אז

---

*) בסי' ל"ו לא נמצא זכר הר"י, ובסוף הס' נזכר בשם מהר"י מווינא. ש.

**) נפטר בשנת שע"ד או שע"ז (ראה ברשי' ק. מ. אות א' 637). ש.

***) גם חבר ס' מקוה ישראל, שלא נדפס, ולא נודע, רק מובא מבנו בס' איתן האזרחי (ראה הערתי לאגרת בקרת ב„המליץ" ש"ע תרנ"ג № 56). ש.

****) על דבר הר"א בעל איתן האזרחי הארכתי ברשי' הנ"ל № 637 (ראה מה שכתב הרה"ח ר"ש באבער שי' באגרת בקרת לרשי' ק. מ. ב„המליץ" ש"ע № 56 ובהערותי לאג"ב

ע"י הרב מ' יצחק ב"ר אהרן מפרוסטיץ. ועל שער הדרשה *) בדף ב' כתוב: דרוש יניק וחכים מו"ה אברהם כ"ץ רפא יצו בהכנסו למצוה פ"ק קראקא ד' טבת פרשה ובפרט ונשב אותו בידינו. יבא שילה במהרה בימינו" היה בקראקא מתלמידיו של הג"מ משלם פייבש אב"ד דשם, אח"כ נשא אשה בלבוב ושם היה התלמיד להסמ"ע, וע"כ עמד לימין הסמ"ע בריבו עם הגאון מהר"ם לובלין אשר בשביל זה העתיק אח"כ המהר"ם את משכנו מלבוב ללובלין. בשנת שס"ח שלח מהר"א חידושי הורה לאביו החסיד לקראקא, והוא הראה אותם מרוב חבתם להג"מ פנחס הורוויץ שם (ס"ם שו"ת איתן האזרחי) בשנת שפ"א שלח תשובה להג"מ יעקב קאפל אב"ד ור"מ בלבוב ע"ד הבית עולם שפלפלו עליו גאוני לעמבערג ונדפסה בס' מצ"ק, היה גבאי ונשיא בא"י ופרנס דד' ארצות, וחבר ס' שו"ת איתן האזרחי שבא ברפוס זמן רב לאחר מותו, וספר ע"ד א"ב שלא נדפס עוד. הסכים ע"ס דמשק אליעזר בשנת ת"ד ונפטר ח"י סיון שנת תי"א. — אשתו היתה בת הגאון החסיד מ' מרדכי בהגאון המפורסם הקצין מ' יצחק שרענצלס אבד"ק לבוב שבנה הבהכ"נ שבתוך העיר חומה בלבוב חתן הגאון המפורסם מ' יוסף אבד"ק קראקא בעל שארית יוסף, וע"ש משפחת חותנו נקרא גם הוא בשם ר' אברהם שרענצלס".

ב) אשת הגביר האלוף מהר"ר אייזיק ר' יעקלש בקראקא, בנה שם בהכ"נ מעשה ידי אמן בשנת קד"ש' ויקנאו בו הגוים ויבוזו את היהודים ככתוב בפנקס שם (טכ"ע הצפירה תרנ"א 262) ונפטר ביום ש"ק ד"ו סיון שנת תי"ג (בלילת יופי פ"ו ע"ב).

דור השביעי.

להג"מ אברהם הכהן ראפפורט ארבעה בנים ובת:

א) הגאון מוה' מרדכי הכהן ראפפורט אבד"ק סטעפאן ולויצק, אשתו היתה בת הג"מ שמעון קלייף (ס"ם איתן האזרחי).

ב) הגאון מוה' שמעון הכהן אבד"ק יאזלאָוויץ, יש תשובה אליו מאביו בס' איתן האזרחי סי' ק"ח. אשתו מ' מרים היתה בת המנהיג הגדול מ' מאיר חתן השר וואהל הנקוב לתולדותיו במשפחת קצינעלינבויגין למעלה.

ג) החריף מוה' מיכל הכהן, יש תשובה ממנו לאביו בס' איתן האזרחי סי' ל"ב.

ד) מהר"ר יצחק הכהן נולד בשנת ש"ס, כ"כ בס' איתן האזרחי על חידושי תורה מפ' תצא שדרש בו ביום שהכניס את יצחק בנו לבריתו של אברהם אבינו.

שלו. ועוד רב טוב צפון במחברתו אנשי השם דק"ק לבוב הנמצאת כיום תחת מכבש הדפוס, והידיעות היותר נחוצות יבואו בהערות הגרש"ב הנ"ל לס' דעת קדושים שיבואו בראשו).

*) שם הס' הזה הוא: נקי כפים (קראקא שנ"ת 4°) ונמצא רק ברשי' שטיינ-שניידער. (בשנת ש"ס נולד לו בנו הר' יצחק הכהן, בהיותו בן ט"ו שנה?). ש.

ה) מרת ברײַנדל אשת הקצין מ׳ צבי הירש בהקצין מ׳ מנחם מענדל מפוזנא (הקדמה לס׳ צנצנת מנחם).

להקצין מ׳ אייזיק ר׳ יעקלש שני בנים ובת:

א) הרב הקצין מוה׳ שלמה, בהסכמות דייני קראקא ע״ס ראשון מקור החיים בשנת תנ״ה נמצא חתום אליה במ׳ אהרן הי״ד ז״ל מרגלית חתן ר׳ שלמה ר׳ אייזיק ר׳ יעקלס.

ב) הרב הגביר מ׳ משה בקראקא (כלילת יופי דף כ״ט בהערה).

ג) אשת הגאון מו״ה מיכל מפינטשוב (כתב יחש לנכדו הג״מ אהרן אבד״ק שינאווי).

דור השמיני.

להג״מ מרדכי מלויצק בן:

הגאון מוה׳ מנחם מן חתן הרב הגדול מ׳ שלום שכנא מקראקא חתן הג״מ יהושע אבד״ק קראקא בע״מ ס׳ מגיני שלמה ופני יהושע.

להג״מ שמעון מיאזלוויץ בן ושתי בנות:

א) הנגיד המופלג מהו׳ דוד הכהן ראפפורט מבראדי (ה״ק ס׳ איתן האזרחי).

ב) מרת געלא אשת הגאון מוה׳ משה פנחס חריף אבד״ק לבוב וראש לרבני ד״א, הסכים בשנת תמ״ה ע״ס נחלת עזריאל על התורה, בשנת תמ״ז ע״ס נחלת חיים על התורה. בשנת תמ״ח ע״ס תולדות יצחק על התורה, בשנת תנ״ג על שו״ת בית יעקב, בשנת תנ״ח ע״ס אלשיך על חמש מגילות וע״ס פני משה שנדפס אח״כ בשנת תע״ו. נפטר בלבוב ד״ו אלול תס״ב (כ״י ומצ״ק).

ג) אשת הרב מ׳ דוד הלוי (טיב גיטין שמות אנשים אות א׳ ס״ק ל״ו).

להר׳ צבי מפוזנא בן:

הרב הגאון מוה׳ מנחם מענדל נולד בשנת ת״ה. היה תלמיד להגר״ר העשל והט״ז ואחריהם להגאונים בעל תפארת למשה ומהרש״ך. אח״כ נתמנה לאב״ד בק״ק װענגראב שם הסכים ע״ס חוקי חיים בשנת תנ״ח. וע״ס פני יצחק זוטא על ש״ס, חבר ס׳ לחם מנחם וצנצנת מנחם והביאם לביהמ״ד בשנת ת״פ (ה״ק ס׳ לחם מנחם *).

להקצין מ׳ שלמה בת:

אשת הרב מ׳ אליה במ׳ אהרן הי״ד מרגלית דיין בקראקא, וכן חתום בין הדיינים בהסכמה ע״ס ראשון מקור החיים בשנת תנ״ה.

---

*) ראה הערותי למעלה (עמ׳ 11 גם עמ׳ 59). ש.

להגביר ר' משה בן:

הרב הג' מוה' נתן פייטל בקראקא אשתו מ' שרה היתה בת הרה"ג מ' שלום שכנא כ"ץ חתן הגאון בעל מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע (כלילת יופי דף כ"ט בהערה).

להגאון מ' מיכל מפינטשוב בן:

הגאון מוה' אהרן (כתב יחש לנכדו הג"מ אהרן אבד"ק שינאווי).

דור התשיעי.

להגאון מ' מנחם מן בן:

הגאון מוה' אברהם הכהן רפא אב"ד בק"ק שידלוב, אשתו היתה בת הגאון מ' מרדכי אבד"ק סטאבניץ בהגאון מ' יצחק אבד"ק שידלוב בהגאון מ' מנחם מן אבד"ק ווינא ור"מ בק"ק פראג (בס' איתן האזרחי).

להג"מ משה פנחס חריף שני בנים ובת:

א) הגאון מוה' ישראל בלבוב. נפטר ביום ה' ד"ג אב ת"צ. (מצ"ק סי' צ').
ב) הגאון מ' צבי הירש אבד"ק יאברוב. הסכים בשנת תפ"ו ע"ס זרע ברך שלישי ונפטר ביום ה' ד"ו תמוז תצ"ז ומנוחתו כבוד בלבוב (מצ"ק סי' פ"ט).
ג) אשת הגאון מוה' נפתלי הירץ במ' ישראל אשכנזי אב"ד בק"ק קאוולי. שם הסכים בשנת תנ"ג ע"ס עיר בנימין. באדר ראשון שנת תס"א נתקבל לאב"ד ור"מ בטיקטין (פנקס טיקטין דף קל"ד ע"ב) ואחרי מות חותנו בשנת הס"ב בא על מקומו לאב"ד בק"ק לבוב והגליל. והידושיו נדפסו ע"ס עיר דוד ובס' נחלת יעקב על התורה. ונתבקש בישיבה של מעלה בש"ק ח"י מרחשון שנת תע"ב ושם מקום מנוחתו.

להר' נתן פייטל בת:

אשת הרה"ג מוה' יהודא יודל מלבוב רב ומ"צ בק"ק זולצבאך ואח"כ ספרא בק' קראקא (כ"י כ"ט בהערה).

להג"מ אהרן בת:

אשת הגאון מוה' יוסף מיאמפלי (כתב יחש לנכדו הג"מ אהרן משינאווי).

דור העשירי.

לר' אברהם כהן רפא משידלוב בן ובת:

א) הרב הגדול המפורסם בדורו מוה' משה קראקאוויר רב כהן צדק ראפפורט (ס"ס איתן האזרחי).

ב) מרת בילא אשת הנגיד מ' מרדכי נין ונכד להרב מ' מרדכי בהגאון מ' יונה אבד"ק הובנאב ולה"ג הקדוש מ' יחיאל מיכל אבד"ק נעמרוב שנהרג בשנת ת"ח (סוף ס' איתן האזרחי).

להג"מ נפתלי הירץ אשכנזי שני בנים:

א) הגאון החריף מוה' ישראל אשכנזי אבד"ק אופיבאך ונתקבל לק"ק הענא, ויש מחידושי הורתו שנדפסו בס' עיר דוד מ"ש (דף ס"ח ע"א). אשתו היתה בת הג"מ ברוך כהנא רפפורט אבד"ק פיורדא שיבוא על מקומו.

ב) הגאון החריף הגדול בדורו מוה' צבי הירש. היה אב"ד בק"ק ביאלי בפוילין. ובשנת תע"ח נתקבל לק"ק הלברשטאט באשכנז. ושם נקרא „ר' הירש חריף" והעמיד תלמידים גדולי הדור, חבר ס' שו"ת עטרת צבי *) ועוד כמה תשובות שנדפסו בס' מקום שמואל, ותשובה ארוכה בס' כנסת יחזקאל סי' ל"ד. וחבור על מס' ב"ק ב"מ שבועות ושאר מסכתות והמה בכתובים. הסכים בשנת תע"ז ע"ס חוקי דרך, בשנת תע"ח ע"ס נזר הקודש על מדרש, בשנת תע"ט על הדפסת ס' מראות הצובאות לרב אלשיך על נביאים אחרונים שנדפס ביעסניץ, בשנת ת"פ ע"ס מרגלית טובה על הראב"ע, בשנת תפ"ב ע"ס עטרת צבי על חו"מ וע"ס שערי דורא שנדפסו ביעסניץ, בשנת תפ"ד בס' יפה מראה על מדרש בשנת תפ"ז ע"ס יד כל בו לר' דוד לידא, וע"ס השיב ר' אליעזר, בשנת תצ"ט ע"ס קרבן אהרן על תורת כהנים, ובשנת תק"ג על ירושלמי עם קרבן העדה וע"ס חק יעקב שנדפסו בדעסא, הלך למנוחות ביועש"ק ד' תשרי תק"ח ומ"כ בהלברשטאט (אבני קודש) אשתו מ' יענטא היתה בת הגאון מ' שמחה הכהן רפפורט וע"כ קראהו הג"מ חיים הכהן רפפורט בשם „גיסי" כאשר הביא קושיא משמו בס' זכר החיים.

להג"מ יוסף מיאמפלי בת:

אשת הגאון מ' אהרן אבד"ק שינאווי (כתב יחש מכתב ידו על ספר).

דור האחד עשר.

לר' משה כהן ראפפורט בן:

הרה"ג מוה' שלמה הכהן דיין וסופר בקראקא. באעה"ח בשנת תקי"ד על מכתב הנדפס בס' לוחות העדות בשם הגאון מ' יצחק סג"ל לנדא אבד"ק קראקא להג"מ יהונתן „שלמה ב"ר משה הכהן רפפורט דיין וסופר מתא בק"ק קראקא".

---

*) נדפס בלעמבערג תקס"ד .fol (לא נזכר באוצר הספרים מבן יעקב, גם איננו ברשי' שט' צעדנער ורוסט) ונמצא באספת פרידלאנד פה במוזעאום. ש.

להנגיד מ' מרדכי שלשה בנים:

א) הרב הג' מוה' אברהם אב"ד בק"ק באהסלב, הביא לבית הדפוס ס' איתן האזרחי של אביו זקנו בשנת תקנ"ו ועשה לו הקדמה, גם צירף אליו קונטרס ,חידושי תורה בשם „ירח האיתנים".

ב) הרה"ג החריף ושנון מוה' צבי הירש אב"ד בק"ק ליסינקא (הק' ס' איתן האזרחי).

ג) מוה' מרדכי והוא הצעיר שנולד אחרי מות אביו ונקרא בשמו ונהרג עם אחיו הרב מ' צבי הירש בשנת תקכ"ח *) בעת הזעם.

להג"מ צבי הירש הלברשטאט חמשה בנים ובת:

א) הגאון החריף מוה' שלמה דוב אב"ד ור"מ בק"ק גלוגא, תשובותיו נדפסו בס' צלעות הבית להג"מ מאיר פוזנר ובס' אור ישראל מקליווא סי' ט"ז, הסכים ע"ס עטרת ראש על ברכות (ד' אמ"ד תקכ"ו) על הארוך מש"ך וע"ס עטרת פז על הרא"ש, וע"ס תוספת שבת תקכ"ז, ע"ס אור חדש על פסחים בשנת תקל"ה ועל ס' כנסת ישראל לר"י ליפשיץ בשנת תקל"ו, אשתו היתה בת הגאון מוה' יעקב יושע מקראקא בעהמ"ח ספרי פני יהושע.

ב) הגאון מוה' נפתלי הירץ אב"ד בק"ק קאוולי ודובנא רבתי, באעה"ח עם דייני בראדי על פס"ד הנדפס באור הישר (דף פ"ה) ועם הגאונים שהתועדו ביום השוק בבראדי על פס"ד הנדפס באור ישראל (דף ק"ה ע"ב בשנת תקכ"ח — מתשובותיו נדפסו בנוב"י מ"ק יו"ד סי' מ"ג, ובס' פרי תבואה, ובשו"ת מים חיים אה"ע סי' ד"ז. — הסכים בשנת תקכ"ד ע"ס תפארת שבת, בשנת תקכ"ה ע"ס עטרת ראש, בשנת תקל"ג ע"ס ככב יעקב, בשנת תקל"ה ע"ס ערכי הכנוים ובשנת תקמ"ב ע"ס אגודת אזוב להמ"מ מקרעמניץ — אשתו מרת פֿראדל היתה בת הרב מ' יעקב ב"ר יצחק באב"ד הנזכר מעלה במשפחת קאצינלינבויגין.

ג) הרב הג' מוה' אֲברהם אב"ד בק"ק ראוויטש (קורות הלברשטאט להד"ר אויערבאך).

ד) הרב מוה' שמואל אב"ד בק"ק האגנוי ואגפיה, כן באעה"ח במכתבו להג"מ יהונתן שנדפס בס' לוחות העדוה. שמואל הלברשטאט חוב"ק האגנוי ואגפיה אח"כ הי' דיין מ"מ ומ"ץ בהלברשטאט, ושם אשתו מ' בתי' ומנוחתם כבוד בהלברשטאט (שם).

ה) הגאון מוה' שמחה אב"ד בק"ק סקאהל, לענטשני ודעסוי, הסכים בשנת תקכ"ד ע"ס תוספת שבת עם מהדורא בתרא, בשנת תק"ל ע"ס אבן השהם דרוש, ובשנת תקל"ב ע"ס פשר דבר על איוב ד' ברלין.

ו) אשת הרב מוה' דוד בלובלין. בס' אהל יוסף לר' יוסקי מפודקאמין מביא חידושי תורה משמו. — והוא בא לבית אבותיו.

---

*) „עם כמה אלפים נפשות מישראל" (ראה ברשי' אות א' № 637). ש.

להג"מ אהרן אבד"ק שינאווי בן. הגאון מ' אייזיק אבד"ק ביאלי הבא במשפחת היילפרין למעלה.

דור השנים עשר.

להגאון מ' שלמה דוב בן:

הגאון הישיש מו"ה אהרן יושע אליה אב"ד בק"ק קעניגסבערג ואח"כ יותר משלשים שנה בק"ק ראוויטש, משם ערך תשובתו מיום ג' שבט תקע"ט שנדפסה בס' אלה דברי הברית לרבני המבורג ע"ד איסור השנוי בסדר התפלה ולנגן בבהכ"נ בכל כלי שיר בשבת וביו"ט אפילו ע"י נכרי, ושם הסכים בשנת תקע"א על ספר מאמר מרדכי להרב מ' מרדכי הכהן ריש דיינא דק' טיקטין נכד הגאון מ' אלחנן ברלינר ונכד ר"ח הכהן, ובי"ב חשון שנת תקפ"ג על הדפסת הר"ן למ"ס ב"מ בדיהרנפורט, השאיר אחריו חדושי תורה הרבה והמה בכתובים, נפטר ג' אלול תר"ו (תג"ב ללנדסהוט).

להג"מ נפתלי הירץ מדובנא בן:

הגאון מוה' זאב וואלף אב"ד בק"ק דובנא, הסכים בשנת תקמ"ו על ספר שפת אמת להרב מ' יעקב ישראל במ' צ"ה הלוי מ"מ בקרעמניץ, בשנת תקמ"ז ע"ס מרגלית התורה להרב החסיד מ' צבי הירש מסימיאטיץ תלמיד הגר"אן ובשנת תקנ"א ע"ס תשואות חן, אשתו מרת איטא היתה בת הגאון מ' נחם היילפרין ראב"ד בק"ק בריסק.

להג"מ שמחה אבד"ק דעסא שני בנים:

א) הרב הג' מוה' ישראל אבד"ק סקאהל, שם הסכים בשנת תקמ"ו ע"ס מים יחזקאל.

ב) הרב הג' מוה' מרדכי אבד"ק קאמארנא.

ב

מהר"ר יצחק הכהן יליד פורטו באיטליא שבא למנטובה ויסד שם בשנת שי"ן ישיבה ללומדי תורה, מוזכר בתשו' מהר"ם פאדווא סי' נו"ן בשם „מרגניתא דלית לי' טימא גדול מרבן שמו כו' ויפה כיון כמהר"י פורטו".

ג

מהר"ר שמואל פורטא כהן מתיבתא ומנהיג את הישיבה שיסד מהר"ר יצחק במנטובה אחר הרב מ' שלמה ב"ר מנחם הנזכר למעלה באות א'.

ד

בו שני דורות:

דור הראשון.

מהר"ר אברהם מנחם ב"ר יעקב הכהן רפא ז"ל מפורטו, חבר ס' מנחה בלולה וספר סלת בלולה על התורה ונדפסו*) אח"כ בווירונה בשנת שמ"ר, ובפ' וזאת הברכה מביא שגזר צום על שרפת התורה שבע"פ בי"ג וי"ר מרחשון שנת שי"ד בגזרת האפיפיור ברומי, כן חבר מאמר על הוכחת מציאות השדים (מנחה בלולה דף ד"א ע"ב) למד תורה בוויניציאה והחכם ר' אליה בהור"ה היה אלופו ומיודעו (שם דף מ"ה ע"ב) הוציא לאור בוויניציאה בשנת שפ"ד ס' שערי דורא עם הגהות מאחד מתלמידיו של מהר"ר שכנא חמיו של הרמ"א שלקט מכמה גאונים כמו מהרא"י והר"י טרווישין, ר' יעקב שושן עמק א"ז וסמ"ק ועשה הקדמה לו בערב סוכות שכ"ד ובאעה"ח „מנחם ב"ר יעקב ז"ל רפא מפורטו" ומה שכתב כרמולי בפ' חמישי לספרו העורבים ובני יונה שחבר ג"כ ספר צפנת פענח משגה הוא אתו, כי מחבר ס' צפנת פענח הוא ר' מנחם הנקרא מנדולין שיבוא זכרו להלן אות ט'. — הגיה שני חלקים הראשונים להרמב"ם, וכהקדמתו ל"ה קה"ח בוועה"ח „אברהם מנחם הכהן פורטו אשכנזי" אח"כ נסע לווירונה ונשלמה מלאכת ההגהה על יתר חלקי הרמב"ם ע"י הרב מוה' חזקיה מפמנו ונדפסו בוויניציאה בשנות של"ד ושל"ה.

דור השני.

לר' אברהם מנחם בן:

הרב מהו' יעקב פורטו הכהן חבר ס' קיצור שרש ישי פירוש על רות שנכתב בשנת שמ"ב (אורחות חיים 482).

ה

בו ארבעה דורות:

דור הראשון.

תרב מוה' אברהם כהן רפא מפורטו, הנהיג את הישיבה במנטובה אחר הרב מ' שמואל הנזכר למעלה אות ג' והשאיר אחריו בכתובים ס' עמודי הגולה נפטר ביום ו' י"ז חשון שנת שנ"ד.

---

*) ווירונה שנת שמח"ו 1594 4° (נמצא ברשי' שט' צעדנער ורוסט, ובאספת פריד-לאנד). ראה מה שכהב הר"י רייפמאן במאמרו: תולדות אבי משפחת רפופורט, בהשחר שנה ג', (גם ראה במחברת היובל של הרב שי"ר הנ"ל). ש.

דור השני.

לר' אברהם שני בנים :

א) הרב מוה' יחיאל כהן רפא תלמיד מהר"ם פאדאווא נולד בשנת רצ"ב ונפטר בשנת של"ז, על ספר עמודי הגולה לאביו הרב אברהם נמצא כתוב בכ"י ר' גרשון כהן רפא בליל ב' י"א סיון של"ז נפטר אחי מהר"ר יחיאל ונקבר י"ב סיון ואבי מת ביום ו' י"ז חשון שנ"ד, אך הד"ר מוהר"א ברלינר בספרו *) יוכיח שנפטר בוויניציאה שמ"ב.

ב) מוהר"ר גרשון כהן רפא, נולד לאביו י"א שבט רצ"ח, כן כתוב ע"ס עמודי הגולה הנ"ל, היה איש מהיר בתורה ודורש חכמה בעיר מנטובה בימי הגאונים מהר"ש נורלינגען ומהרי"ק נאיירא ומוהר"י מוסקאטו, כן העיד עליו בן אחיו בעל חות יאיר שיבוא לפנינו בזה.

דור השלישי.

למהר"ר יחיאל שני בנים :

א) האלוף מהר"ר אברהם כהן פורטו (לפי דברי רח"ן נקרא בשם אברהם מנחם) נולד בשנת שכ"ט ונתגדל אחר מות אביו בקרימונה בבית בני כרמי משפחת אמו (כרמולי) יצק מים ע"י הגאון מהר"ם פאדווא ובנו הגאון מ' שמואל יהודא קאצינלינבויגין (גירונדי ע"ג) חבר ס' חות יאיר **) וגם הגיה ס' מנחה בלולה, יש לו תשובה בס' נחלת יעקב למהר"י היילפרין. ובתשובה ההיא נראה שעקר דירתו לווירונה, כן נמצאה אחת מתשובותיו אצל ר' ישראל באסאן בווירונה ונדפסה בס' פחד יצחק ערך דגים (דפח"ח לר"ח ניפי אות ו' ע"ג).

ב) הרב מוה' משה כהן פורטו, חבר ס' פלגי מים ***) ע"ד המקוה שעשה ברוויגו אשר רבו עליה מ"ב רבנים מחכמי איטאליא שפסלוה, ולעומתם כ"ח דהתירא ך"ח רבנים שהכשירו (כרמולי סופרים אחר אחד) גם את אחיו מ' אברהם מזכיר בספרו סי' ה', קבע מושבו בשנת שס"ב בעיר בריאה במדינת פימאנט ונפטר ך"ח תמוז שפ"ב ****).

---

*) הד"ר רא"ב (בהערה לס' לחות אבנים ח"א פ"פ דמיין 1881 8° עמ' 26 סי' כ"ט) כתב כי ר' משה כהן פורטו שנפטר בשנת שפ"ד הוא בן הר' יחיאל הנפטר קודם שנת שמ"ב 1582 (ואשת הר"י היתה רחל מרים שנפטרה ט' חשון שנ"ז 1597 בוויניציאה). ש.

**) כולל פרפראות ור"ת ממאמרי חז"ל, כסדר א"ב. ד"ו שפ"ח 4° ועליו הסכ' הר פוויניציאה מיום י"ב תשרי שפ"ט ובראשם חתום הרי"א דמודינא (זכרו יבוא ברשי' ק. מ. אות ח'). ש.

***) קובץ שו"ת, עם השגות מאת מכפ"י (ר"ת משם המחבר) ד"ו שס"ח 4° (זכרו יבוא ברשי' ק. מ. אות פ. ובאות מ. ס' מקוה ישראל, וס' משבית מלחמות). ש.

****) על מצ"ק הנמצאת בס' לחות אבנים הנ"ל כתוב מפורש "נפטר שד"ף" (ונקבר בוויניציאה). ש.

להר' גרשון בן :

מחר"ר שמחה כהן רפא, היה בימי עלומיו מתלמידי הגאון מ' שמואל יהודא קצינלינבויגין בוויניציאה, ויגר שם בבית קרובו הר' מנדולין כהן רפא שיבא זכרו באות ט', ועסק בהגהת ספרים בבית הדפוס שמה עד שנת שמ"ט אז שב לבית אביו הר' גרשון, ואחרי מות אביו עזב ארץ מולדתו וילך בשנת שס"ג למדינת מעררין ויבוא בעיר פרוסטיץ ושם הוציא לאור ספרו קול שמחה *), והוא שיר ליום השבת ע"ס א"ב, ובסופו חתום בראשי החרוזים „שמחה ב"ר גרשון כהן איש פורט רפא" ועליו מליצה נחמדת מאת הרב ריש מתבתא בפרוסטיץ מהר' יהודא ליב חיות שנת ה'מ'ש'י'ח' אח"כ אוה למושב לו העיר ווינא (כרמולי).

דור הרביעי.

להר"ר אברהם בעל חות יאיר בן :

מהר"ר משה הכהן ראש ומנהיג בק"ק סטאלי באיטליא, מובא בתשובת מהר"ם מלובלין סי' נ"ו.

ו

הגאון הישיש מוהר"ר משה מנחם כהן רפא אב"ד בקרימונה אחר הרב ר' שלמה הנזכר למעלה באות א', בשנת של"ו גזר באספת רבני איטליא לבלי לצחק בקוביאות (פחד יצחק ערך דגים) ויש תשובה ממנו בס' נחלת יעקב סי' ג' בשנת שמ"ו.

ז

בו שמונה דורות:

דור הראשון.

הרב מוהר"ר מנחם במ' משה כהן רפא, כתב הרמ"ש גירונדי בספר תולדות גדולי ישראל אות מ' ז"ל: מהר"ר מנחם במ' משה כהן רפא מרבני פאדובה „הקדמונים איש אלהים קדוש הוא, וחבר ספר „בית מועד" **) ובו נזכרים

---

*) בשנת שס"ג 1602 4° (נמצא ברשי' שטיינשניידער וצעדנער) ראה גם תולדות הר' שמחה, שכתב בקצרה הד"ר יעללינעק במ"ע האשכנזי „אָריענט" לשנת 1846. לט"ב № 15 עמ' 231. ש.

**) חבור מהמשים דרושים חברו כמהר"ר מנחם זצוק"ל בכמה"ר משה רבא זלה"ה מתושבי פאדובא. הובא לדפוס על ידי בנו בכורו ר' אליה רבא עם הקדמה ממנו, בה מזכיר ששה חבורי אביו המחבר שלא נדפסו, והראשון מהם הוא ספרו הגדול אות הברית, (נמצא באספת כת"י פרידלאנד בעצם כ"י המחבר עם רשיון הצענזוריא באיטליא משנת ש"ס). בסוף ס' בית מועד נמצא שיר מהר' יהודה אריה ממודינא. נדפס בויניציאה חשון שס"ה 4° (ועליו הסכ' רבני ויניציאה). זכרו יבוא ברשי' קהלת משה אות ב'. ש.

עוד ששה חבורים נחמדים מהרב ז"ל. א', אות הברית, מבאר שבעה מיני הברית אשר העולם עומד עליהם. ב'. חות רבא, שלשה דרשות לכל פרשה. ג', נתיבות עולם, נותן טעם על קרי וכתיב שבתורה. ד', כליל תכלת, קצור דרושי חות רבא. ה', מענה רך. לפרש מאמרי חז"ל שלא יתנגדו לדעת חכמי המזלות שפירשום בפנים זועפות לפי נימוסיהם ובזה משים שלום בין המנגדים, ו', קרית ארבע. כולל כל חכמות למודיות טבעיות ואלקית ומדבר על ד' עולמות אבי"ע ועל עיקרי תורתנו הקדושה וענינים אחרים עמוקים". נפטר בן שבעים ושבע שנים ביום א' דסיכות שנ"ב (דרוש מ"ז בס' ארץ חפץ) אשתו מרת שמחה נפטרה בשנת ש'מ'ח'ה' לאלף הששי.

דור השני.

להרב מנחם כהן בן:

הרב המופלא כמהר"ר אליהו רפא *) חבר ס' ארץ חפץ לפרש טעמים נכבדים מבני תורה שבכתב ומדברי קבלה היינו תורה שבעל פה. כן כתוב בהקדמת ס' בית מועד שעשה מ' אליה לספר אביו בהעלותו אותו לבית הדפוס בווינציאה בשנת שס"ה.

דור השלישי.

להרב מ' אליה כהן רפא בן **):

הגאון מוה' נתן כהן רפא בלבוב ושם מנוחתו כבוד וכתוב על מצבתו שנפטר זקן ושבע ימים בשנת ל'ב'ש' ב'ג'ד'י' כ'ה'ו'נ'ה' לפ"ק שהוא שנת תל"ז.

---

*) הר' אליהו ר ב א (החותם כרע רבץ כאריה סימן ר ב א) חבר ספרים רבים ומהם נמצא ברשימת בית הספר שחבר הר"מ רוסט, מאספת הספרים שנמכרו באמשטרדם בש' תרכ"ת ע"י המו"ס פרעדעריק מוללער, (ונקנו בעד בית הכנסת הנקרא היכל עמנואל בנויארק) ברשי' הכתבי יד 5139 № ס' באר מים חיים, כולל: א) ערך האותיות, מאסף קצת מאמרי תלמוד הלכות ואגדות ע"ס א"ב. ב) מאמרי המספרים (אחד — עשרה) הנמצאים בדברי חז"ל. ג) יד אליה, אספת מאמרי חכמה מספרים שונים, ע"ס א"ב. ד) אדרת אליהו, כולל ש"ה משלי איסופו, שהעתיק מלשון איטלקי. („ותהי ראשית מלאכתי בימי פורים ש"ן פה קרפי תחת ממשלת אדוננו דוכס דון אלפונסו יר"ה דאיסטה") עם רשיון הצענזוריא מאיטליא משנת שנ"ט.
ש.

**) אם הר' נתן שנפטר בלבוב הוא בנו של הר' אליהו רבא הנזכר, לא נתברר אצלנו, ונחכה בזה על חות דעת הרה"ח רש"ב שי' בספרו אנשי שם הנדפס כעת בקראקא.
ש.

דור הרביעי.

להג"מ נתן הכהן בן*):

הגאון מוה' **אהרן** הכהן אב"ד בק"ק ראזינאי חתן הגאון מוה' יהודא יידל אבד"ק לבוב וקאוולי. הנזכר למעלה. בא עה"ח בפנקס ראזינאי ע"ד חוקת ישוב „ביום שנאמר בו פעמים כי טוב ד' אייר ח"י למב"י שנת תמ"ה לפ"ק. הצעיר אהרן בלאאמ"ו מוה' נתן כ"ץ זללה"ה החופ"ק ראזינאי" אח"כ בפנקס הזה ה' אלול הנ"א חתם תחלה „הצעיר שלמה מזאלקווי חופ"ק ראזינאי" ואחריו „הצעיר אהרן בלאאמו"ר מ' נתן כ"ץ זצלה"ה" מזה נראה שהתפטר מ' אהרן לבסוף מרבנותו ונתנה לרעהו הג"מ שלמה מזאלקווי, נפטר לפני שנת תס"ט, כי ביום י"א תשרי לשנה ההיא נמצא בפנקס ראזינאי שנתן בנו שטר פטורין להקהל וחתם שם על שם אביו „זצ"ל".

דור החמישי.

להג"מ אהרן הכהן שלשה בנים:

א) הרב מוה' **נתן** הכהן חתם בפנקס ב' דראזינאי על שטר פטורין ה:"ל ביום י"א תשרי תס"ט שאין לו שום טו"מ על הקהל: נתן בלא"א מו"ר הרב הרב החסיד מ' אהרן כ"ץ זצ"ל.

ב) הרב מוה' **זאב וואלף** הכהן כתוב בפנקס ח"ק דק"ק סלוצק „זיי"ן אדר השני תצ"ז נפטר הרב מ' זאב וואלף בהרב המאוה"ג מ' אהרן הכהן אבד"ק ראזינאי".

ג) הרב הגאון מוה' **יצחק** הכהן חתן הגאון מוה' יחיאל בעהמ"ח ס' סדר הדורות וערכי הכנוים, סדר וכונן את ס' ערכי הכנוים, של חותנו, ובהסכמות הגאונים על הספר הזה זכר הגאון מוה' ישראל כהן ראפפורט אבד"ק ביחאב ישן את הגאון מ' יצחק בשם „שאר בשרי" והגאין מ' חיים אבד"ק דרויא בשם המאה"ג מ' יצחק הכהן מגזע ישישים וקדושים משפחת ראפפורט.

דור הששי.

להג"מ יצחק הכהן בן:

הרב המאוה"ג מוה' **שלמה** הכהן. שת נוספות על ספר ערכי הכנוים והיה אב"ד בק' יאנאווי הסמוכה לבריסק ואח"כ נתקבל לק"ק הלוסק. משם

---

*) הר' אהרן הכהן אבד"ק ראזינאי בן הר' נתן מלבוב בן הר' אליהו מקרפו? (כמדומה לי שהמחבר ז"ל קרב רחוקים, ואולי שני יוסף בן שמעון נזדמנו לו). ראה הערה הקודמת, וכעת קודם הדפסת הגליון באו לידי שתי הגליונות א' וב' מהספר הנכבד א נ ש י ש ם הנ"ל, אשר הטיב עמדי מחברו הרה"ח רש"ב הי"ו לשלחם לי, והנה מצאתי בגליון א' כי הרש"ב כבר חקר שם (באות א' סי' נ"ב) על דבר הר' אהרן ב"ר נתן הכהן הנ"ל, ובראיות צודקות דחה את השערת המחבר רי"ט א"ש ז"ל, כי פרט המצבה של הר' נתן הנזכר, הוא לדעתו: של"ב ולא תל"ז. ש.

הובילוהו רגליו במקרה לאתר דמיתבעי היא עיר ברעזא ששם פגעה בו מדת הדין ונתבקש בישיבה של מעלה (הקדמה לס׳ יד של שלמה).

דור השביעי.

להרב מ׳ שלמה הכהן בן:

הרב מוה׳ יצחק הכהן הביא בשנת הקס״ז את ס׳ ערכי הכנוים לבית הדפוס בדיהרנפורט.

דור השמיני.

לר׳ יצחק הכהן בן:

הרב הגדול מוה׳ שלמה הכהן ממעזריטש בעהמח״ס יד של שלמה, מתיחש על השער לבית אבותיו הגאון מ׳ אהרן ור׳ יחיאל בעל סדר הדורות.

ח

בו דור אחד:

הרב מוה׳ יהודא במ׳ מנחם פורט כהן נפטר בפראג בירת בעהמען בשנת שנ״ח ומנוחתו כבוד בב״ע הישן שם (רד״ק בחג היובל לשי״ר).

ט

בו שני דורות:

דור הראשון.

הרב מוה׳ מנחם כהן פורט הנקרא מנדולין מורה ודרשן בתלמוד תורה שיסד הר״ר יו״ט וואלואזין*) בוויניציאה נפטר יו״ד כסלו שנת שס״ב, ואשתו מ׳ דינה נפטרה בשנת שס״ג (הד״ר א׳ ברלינר).

דור השני.

להרב מנחם כהן מנדולין בן:

הרב מוה׳ אברהם כהן פורטי, נפטר כ״ט אב שנת שפ״ג בוויניציאה (הד״ר א׳ ברלינר).

---

*) בס׳ הד אורים והוא שיר חנוכת בית המדרש תלמוד תורה אשכנזים שבויניציאה, שיסד הר׳ יו״ט וואלוואזין. ד״ו תכ״ב fol. (זכרו יבוא ברשי׳ אות ה׳) נזכר הר׳ „מנחם כהן פורטו המלמד לאדם דעת ותבונה, ולתנוקות מקרא כל השנה" בשנת תכ״ב. לכן נראה מזה כי הוא איש אחר ולא הר׳ מנדולין הנזכר שנפטר בשנת שס״ב. ש.

י

בו דור אחד:

הרב כמהר"ר **מנחם ציון** פירט כהן רפא, נולד בק"ק טריאסטי ונתגדל בין ברכי החכמים, ויחכם בחכמות למודיות טבעיות ואלקית, ונעשה רב ומורה בעיר מולדתו. ואח"כ הלך לפאדובה והיה ריש מתיבתא בת"ת שם, חבר ס' עובר לסוחר *) על חכמת המספר, וספר שער התכונה, ועוד ספרים נכבדים בלשון איטלקי, ונאסף אל עמיו בתחלת מאה החמישית בפאדובה, הוא היה אחרון לבני הערבים באיטליא (כרמולי).

יא

בו שלשה דורות:

דור הראשון.

הרב מוה' **דוד** הכהן ראפפורט מבית דינו של הר' משה גלאנטי בירושלים שהיה בערך שנת תמ"ט, חבר ס' דעת קדושים ע"ד כנה"ג ונשאר בכתובים **) (שה"ג אזולאי).

דור השני.

להרב מ' **דוד** הכהן בן ובת:

א) מהר"ר **יעקב** ***) הכהן ראפפורט אבד"ק צפת תוב"ב (שה"ג אזולאי בחלק שני).

ב) אשת מהר"ר **יהודא** הכהן ראפפורט מלובלין שעלה בשנת ת"ס לירושלים (שה"ג אזולאי שם).

---

*) נדפס בויניציאה שפ"ז 4° (זכרו יבוא ברשי' ק. מ. אות ע'). ש.

**) נדפס בשני חלקים בליוורנו תקס"ט fol. (זכרו יבוא ברשי' ק. מ. אות ד') ובאות ב' מרשימתי: ס' בן הא הא דרושים עה"ת מהרב דוד הכהן רפאפורט (מלובלין) שהיה תלמידו של הר' אברהם אמיגו הלוי. (ובו הספדים מש' תכ"ד—תל"ב) היה גנוז באה"ק „יותר ממאה וששים שנה" שהובא לדפוס על ידי הר' יעקב דוד יקותיאל הכהן שד"ר מאה"ק, „דור ששי להמחבר" (המביא לדפוס ס' דעת קדושים הנזכר) ליוורנו תקפ"א—פ"ג fol. (גם נמצאו פסקי דינים ממנו בס' חוט המשולש להר' יהודה דיוואן, תלמידו של בנו הר' יעקב הכהן ראפפורט. כן באו תשובותיו בשו"ת דרכי נעם ד"ו תנ"ז—נ"ח fol. (זכרו יבוא ברשי' אות ד') ונמצא חתימתו על שני פסקים בשו"ת עדות ביהוסף ח"א, קושט תע"א fol. (זכרו יבוא ברשי' אות ע'). ראה גם באוצר הספרים לבן יעקב אות ד' № 257 ס' דעת קדושים, הר' דוד בר אהרן הכהן. ונעלם כמגי מאין נודע לו שם אביו אהרן? שלא נזכר מרושמי הספרים הקודמים לו גם לא מהבאים אחריו? ש.

***) הוא רבו של הר"י דיוואן הנ"ל בע"ס חוט המשולש חי' על התורה ובסופו קונטרס משו"ת. קושט' הצ"ט fol. (זכרו יבוא ברשי' אות ח'). ש.

דור השלישי.

למהר״ר יעקב בן:

הרב מוה׳ יחיאל הכהן באנקונה, יש סמנו תשובה ארוכה משנת תק״ג בס׳ פחד יצחק ערך אשת איש עיי״ש.

למהר״ר יהודא הכהן בן:

הגאון מוה׳ יצחק הכהן ראפפורט מגזע כהונת עולם אשר בלובלין, היה תלמיד הפר״ח, ובשובו משליחות מצוה שהלך מעה״ק צפת נתקבל לאב״ד בק״ק איזמיר והיה שם ארבעים שנה, ולעת זקנותו חזר לירושלים עה״ק ונתמנה שם לרב, והרב אזולאי כתב את כתב הרבנות (שה״ג יו״ד שכ״א) חבר ס׳ בתי כהונה שני חלקים *) כולל ארבעה בתים (שה״ג ב׳ ק״ל) ובאוה״ם לבן יעקב (אות ק׳) כתוב שחבר ג״כ קונטרס הגט המובא בס׳ תורת נזיר וגנזי חיים.

יב

מהר״ר יחיאל כהן פורטרפא בווינא, בשנת ת״ל בעת הגירוש כתב להשר מוה׳ יצחק סינויר טיקסיירה בהמבורג שישלח כתבים לגדולי המלכות לפייסם בתוך זמן שלשת החדשים הנקצב לצאתם מן העיר ובאעה״ח יחיאל כ״ץ איש פורטרפא (אוהל יעקב סי׳ ע״ז).

יג

בו תשעה דורות:

דור הראשון.

הגאון החסיד מוהר״ר מאיר הכהן ראפפורט — אולי הוא בנו של מהר״ר שמחה ב״ר גרשון בעהמח״ס קול שמחה הנזכר באות ה׳ — נפטר לפני שנת ת״ם, כן נראה מר״ת „זצ״ל" שהוסיף בנו הגאון מ׳ נחמן על שם אביו בחתימתו יו״ד המוז ת״מ על פסק בפנקס לבו״ב „נחמן בהגאון החסיד מ׳ מאיר כ״ץ ראפפורט זצ״ל מבעלזא" **).

---

*) ח״א: בית דין כ״ד שו״ת ובית ועד, בי׳ לשונות הרמב״ם והפוסקים, אזמיר תצ״ו fol. ח״ב: בית דין, מ׳ שות, ובית אבות חי׳ על הש״ס. עם בית המדרש, דרושים. שאלוניקי תקי״ד fol. (זכרם יבוא ברשי׳ אות ב׳). ש.

**) הר׳ מאיר נפטר קודם שנת תכ״ב, כמו שנראה מחתימת בנו הרב נחמן בהסכמתו הנזכרת בסמוך מן י״ד כסליו תכ״ב 1661 על ס׳ שערי ציון דפוס ראשון פראג תכ״ב, שכבר הוסיף הר״ת זצלה״ה. ש.

דור השני.

להגאון מ' מאיר הכהן בן:

הגאון הגדול מוה' נחמן הכהן ראפפורט, הי' אב"ד *) בק"ק בעלזא ושם הסכים בשנת ת"ז ע"ס נחמות ציון, ובשנת תל"א ע"ס לב ארי' „וחתם נחמן בלאא"מ מאיר הכהן רפפורט חוב"ק בעלזא" בשנה ההיא נתקבל לק"ק קרעמניץ ושם הסכים ע"ס שערי ציון להרב ר' נטע בהקדוש מ' משה מהנובר (נדפס באמ"ד תל"א) אח"כ נתקבל לאב"ד בק"ק דובנא רבתי. — ושם אשתו ליפשא — ועל שמה נקרא ר' נחמן ליפשא'ס — היא היתה בת הגאון מ' יוסף ב"ר אליקום

---

*) ראשונה עלה על כסא הרבנות בק"ק קרעמניץ (בוואליניען) כמו שכתוב בראש הסכמתו על ס' שערי ציון דפוס ראשון פראג תכ"ב 4° (הנמצא רק ברשי' שטיינשניידער, והנזכר ברשי' אוצרות חיים לרח"ם № 4655 לא בא ברשי' צעדנער. יען כי נמצא חסר לא נתקבל במוזעאום הבריטני בלונדון). והנני מעתיק חתימתו הנמצאת גם בדפוס אמ"ד תל"א 4° (הנמצא פה במוזעאום האזיאטי) הסכ' הר' „אב"ד ור"מ דק"ק קרעמניץ" החתום „נחמן בלא"א מוהר"ר מאיר כ"ץ זצלה"ה רפאפורט" „י"ד כסליו תכ"ב". (ואף כי יש לשער שהמביא לדפוס את השערי ציון הוסיף מעצמו „אב"ד ור"מ דק"ק קרעמניץ" במקום „דק"ק דובנא" שהיה אולי? בדפוס הראשון, כמו ששינה והשמיט בהסכמה הבאה שם ראשונה: מהר' יצחק ב"ר אברהם אבד"ק פוזנא במקום אבד"ק לוצק, יען כבר בשנת תכ"ד נמצא הר"י חתום אבד"ק ווילנא בהסכמתו על ס' עמודיה שבעה דפוס ראשון לובלין תכ"ו 4° (הנמצא רק ברשי' שטיינשניידער, וזכרון תוצאה השלישית יבא ברשי' אות ע') ובשנת תכ"ז נתקבל לאבד"ק פוזנא, כנראה מהסכמתו על ס' ספרא דצניעותא דיעקב (אמ"ד תכ"ט 4°. זכרו יבוא ברשי' אות ס') ע"כ הוסיפו בראש הסכמתו על ס' שע"צ הנ"ל אבד"ק פוזנא. והנה אף כי לא ראינו אינה ראיה בכ"ז קרוב בעיני כי נתקבל הרב נחמן הנ"ל ראשונה לק"ק קרעמעניץ ואח"כ לדובנא. כי בהסכמת הרבנים דד' ארצות פולין בועד דיריד יערסלב מיום ב' ט"ו אלול תכ"ג, על הדפסת השו"ע עם באר הגולה דפוס ראשון אמ"ד (יוסף עטיאש) תכ"א כ"ו 12° (ברשי' אות ש'). חתומים ששה רבנים (הראשון הוא הר' בעל ט"ז) והחמישי מהם הוא הר' נחמן בר מאיר כץ רפאפורט החונה בק"ק דובנא הגדולה. (ואחריו בא חתום הר' מרדכי בהר' בנימין וואלף זצ"ל גינצבורג חונה לע"ע בק"ק חעלמא). — ובשנת הל"א נמצא הר' נחמן כ"ץ חתום בהסכמתו על ס' לב אריה (ווילהרמרשדארף תל"ד fol. ברשי' אות ל'). „חונה בק"ק בעלזא, לע"ע פה יערסלב תל"א לפ"ק. ובשנת תל"ב, על ס' נחמות ציון, כ"ב דרשות פ"פ דמיין תל"ז 4° (ברשי' אות נ') הוא חתום בין הרבנים דמדינת פולין קטן בועד דיריד יערסלב מיום ג' י"א תשרי תל"ב לפ"ק „נחמן ... מבעלזא". (והמחבר ז"ל בחפזו לא הרגיש בזה).

והנה בבוא לידי כעת זכרון הרב יצחק מפוזנן הנני לתת בזה את הערתי הנשמטת בדפוס ממקומה (למעלה, בראשית חלק הרחבת הדעת עמ' 42) על דברי המחבר ז"ל שהר"י מפוזנא האבד"ק לוצק נתקבל אח"כ „לאב"ד דק"ק הוראדני", וכן חתם שם בהסכמה על ס' זכרון להרב מ' יצחק במ' נת הכהן שפירא בשנת תכ"ב אבד"ק הוראדני. ועל זה העירותי שם: כי הר"י מפוזנן לא היה מעולם אבד"ק הוראדני, והר' יצחק בר אברהם החתום בהסכמה על ס' הזכרון הנ"ל (שיבא זכרו ברשי' אות ז') הוא הרב יצחק איזיק בר אברהם מהוראדנא החתום בפנקס דמדינת ליטא, שני בין רבני הועד דשנת שצ"ד (בהיות הרב בעל ס' מגיני שלמה בהוראדנא), ושאלה אליו עם תשובה ממנו נמצאת בס' גבורת אנשים משנת שצ"ח ובפנקס המדינה נמצא עוד הרי"א חתום עד שנת ת"ג, כי בשנה זו נפטר, ראה ברשי' ק. מ. אות א' № 637 איתן האזרחי, ובו הספד ט' על הר' אייזיק ר"י ואבד"ק הוראדני שנפטר בשנת ת"ג. *ש.*

אבד"ק לבוב חוץ לעיר חתן מהר"ם מלובלין (עיין בס' ברוך מבנים אשר, קו"נ ריח ניחוח, הלכות עולם, ותפארת הצבי).

דור השלישי.

להג"מ נחמן שלשה בנים ושתי בנות:

א) הגאון מוהר"ר שמחה הכהן ראפפורט, היה אב"ד בק"ק דובנא ואח"כ בק"ק הוראדנא, כן נראה בהסכמתו בשנת תמ"ט על ספר צפנת פענח חדש שבא עה"ח „חוב"ק דובנא ולע"ע בק"ק הוראדנא" בפנקס הוראדנא חתום בשני הועדים שהיו בעיר אלקניק תנ"ה ותנ"ט „שמחה כהן רפפורט חוב"ק הוראדנא" ושם הסכים בשנת ת"ס ע"ס ראש יוסף על ש"ס, בשנת תס"א ע"ס אור ישראל להג"מ ישראל משקלאב, ובשנת תע"ג ע"ס ברית שלום, אז נהקבל לאב"ד ור"מ בק"ק לובלין ושם הסכים בשנת תע"ד ע"ס עיר חומה, ובשנת תע"ה על ספר השל"ה שנדפס בפפד"א תע"ז — אח"כ נתקבל לאב"ד ור"מ בק"ק לבוב, אך בנסעו לשם פגעה בו מדת הדין ונפטר על אם הדרך בהיותו בק"ק שעבערשין ביום ז' אב שנת תע"ז. *).

---

*) שנת מות הגאון מהר"ר שמחה רפפורט מודעת מפי עד ראי' הרב ר' יעקב רייפמאן. אשר עיניו ראו פרט השנה תע"ז על מצבת קבורתו בשעברשין, אבל הג"מ חיים נתן דעמביצר בספרו כלילת יופי דחה עדותו ובא וחקרו, כי בשנת תע"ז וגם אחר כן עד ר"ח אייר תע"ח הי' הגאון חכם צבי עוד בחיים, כאשר כן נראה חקוק על מצבתו בלבוב „ועלה אל האלקים בליל יום ב' דר"ח אייר תע"ח" ואיך נאמין כי מת הגאון מ' שמחה על דרך נסיעתו ללבוב לשבת שם על כסא הרבנות בשנת תע"ז? הישימו בני לבוב אותו לראש בעוד רבם החכם צבי חי עמהם? וע"כ הוכיח הג"מ חיים נתן דעמביצר, כי נפטר הג"מ רפפורט בדרכו העולה לבובה לאחר פטירת החכ"צ בשנת תע"ח. אמנם ראי' נצחת היא — ובכ"ז יפלא בעינינו, מה ראה על ככה להכריע כי נפל טעות במצבת הג"מ שמחה בשעברשין ושם צריך להיות תע"ח במקום תע"ז. ואולי נהפוך הוא כי במשגה הרותה על לוח מצבת הגאון חכ"צ בלבוב שנת תע"ח, וגם הוא עלה אל האלקים בשנת תע"ז שנפטר בה הג"מ שמחה. אך קודם לו כמשלש חדשים לפניו ביום ב' ב' דר"ח אייר הכתוב על המצבה אשר יפול לפי הקביעות גם בשנה ההיא? — וכן נראה לנו באמת להקים עדות ביעקב כאשר ראה על מצבת הג"מ שמחה שנפטר בשנת תע"ז. כי מצאנו לו ראי' מן הבא לפנינו רשום על ספר בכתב חתנו הגאון מ' ארי' ליב מנאָווהרדק, כי בן יולד לו ח"י אלול תע"ז בלובלין. ויקרא שמו שמחה — ושם מן הזמנים אשר נולדו יתר בניו אח"כ מוכח כי לידתו של זה היתה בשנת תע"ז בהכרח — והשם הזה ילמדנו לדעת כי כבר תמו אז חיי הג"מ שמחה כאשר נולד הילד, ויקרא אביו את בנו בשם שמחה למען הזכיר שמו עליו — ועוד עוז בידינו גם על מות הגאון חכם צבי בשנת תע"ז. כי באוצר הספרים של הרב שאול לעווענשטאם בן בתו של הג"מ יעב"ץ וקצת מהם עם הגהות החכם צבי. נמצא ספר „הבחיר" ועליו כתוב לאמר: יום ו' בבקר שני דר"ח אלול תח"י לפרט ולסדר צדק צדק תרדוף למען תחי' נולד בני צדיק באמונתו יחיה הנקרא בשמו צבי שיחי' לאי"ט השם יזכני לגדלו לתו"ח ומע"ט ולעבודת הבורא ית"ש כו'„— ולפי"ז מ"ש הגאון יעב"ץ בספרו יציב פתגם שנתבקש אביו הג"מ צבי לישיבה של מעלה ובשנת נ"ח לימי חייו, יצדק אך לדברינו שנפטר הגאון חכם צבי ביום ב' דר"ח אייר תע"ז

בספר זכר החיים לבנו הגאון מ' חיים הכהן נדפסו שלשה מדרשותיו, סי' ט"ו שדרש בשנת תס"ב, סי' ט"ז בשנת תס"ג, וסי' י"ז בשנת תס"ח, אשתו היתה בת הגאון מ' שמעלקא בהגאון מ' מאיר ז"ק אבד"ק אוסטרהא, (ס' ברוך מבנים אשר).

ב) הגאון מוהר"ר **גרשון** כהנא ראפפורט אב"ד בק"ק בעלזא, כן כתוב בהקדמה להרב מוה' יוסף יוסקי אבד"ק פודקאמין על ס' הלכה אדם מישראל לאביו הגאון מ' ישראל אבד"ק לאקטש „אשרי יולדתו והורתו של הרב המחבר היא אמו הישישה מרת נפש הרבנית ליפשא בת הרב הגדול מ' גרשון כהנא רפפורט אבד"ק בעלזא אחי הגאון מ' שמחה כ"ץ רפפורט אבד"ק לובלין".

ג) הגאון מוהר"ר **משה מאיר** הכהן ראפפורט פו"מ בלבוב, מובא בספר זכר החיים דרוש ו', ובנו הג"מ ברוך בהסכמתם לס' יד כל בו בשנת תפ"ז חתם, ברוך בהרב הגאון מוה' משה מאיר כ"ץ זצלה"ה.

ד) מרת מיכלא אשת הגאון מ' **אברהם** הלוי עפשטיין אבד"ק ראוונא, ואח"כ בק"ק רעכניץ במדינת הגר (ס' מפלגי ראובן לנכדה) הסכים בצירוף הט"ז והג' ר' העשיל על הש"ע עם הרמ"א בלא באר היטב ד' עטיאש באמ"ד*), ומובא בתשו' אור נעלם סי' כ"ח ובתשו' פנים מאירות ח"ב סי' ס"ה, וחבר ספר שו"ת ברכת אברהם שנשאר בכתובים (ס' גבורות ארי דף י"ב בהערה).

ה) אשת הגאון מוה' **שמואל צבי הי"ץ** בהג"מ אריה ליב נכדי הב"ח, היה אב"ד בק"ק בריסק דליטא בערך שנת תע"ד (ס' קונטרס ריח ניחוח, הלכות עולם, ספר הדעת על מס' כלים, מים עמוקים ותפארת הצבי).

דור הרביעי.

להג"מ **שמחה הכהן ראפפורט** עשרה בנים וחמשה בנות:

א) הגאון מוה' **צבי הירש** הכהן ראפפורט אב"ד בק"ק ווילקאוויסק בפולין, מובא בתשו' מקום שמואל סי' פ"ו, ובאעה"ח על גביות עדות בתשו' כנסת יחזקאל סי' ס"ז ט' חשון שנת תע"א, ובהסכמה לספר דברי הברית י"ב אב תפ"ח לתלמידו מ' אברהם צבי מנאווידבור „צבי הירש הכהן ראפפורט חוב"ק ווילקאווישק בהגאון מ' שמחה הכהן ראפפורט".

ב) הגאון מוה' **נחמן** הכהן ראפפורט אב"ד בק"ק וויסאקי בליטא.

ג) הגאון מוה' **ישראל** הכהן ראפפורט מובא בשו"ת ר"ח הכהן דף ק"ז, והיה אב"ד בק"ק פיעסק, כן כתוב בס' תולדות אדם וק"נ בהערה אח"כ נתמנה

כי כן יעלה מספר השנים מן ב' אלול תי"ח עד ב' אייר תע"ז לחמשים ושמנה שנים ושמנה חדשים. והגאון יעב"ץ שנים קא חשיב ולא חדשים. — אך לו נאמר שנפטר הגאון חכם צבי בשנת תע"ח. אז אין להעמיד הדברים האלה על אמתתן כי יכינגו יחד. —

*) ראה בהערה לעמ' 152 (וכמדומה לי שלא נמצאת הסכמתו שם). ש.

לראב"ד בק"ק ווילנא וחתום שם בשנת תס"ט על פסק עם הגאון מ' ברוך כהנא ראפפורט (ק"נ).

ד) הגאון מוה' **שלמה** הכהן ראפפורט אבד"ק חעלמא ואח"כ נתקבל לק"ק פוזנא (כ"כ בהקדמה לס' גבולות בנימין) לפי דברי כרמולי בשם זרע ישראל נפטר בשנת תפ"ב*), אך בפנקס טיקטין (דף רכ"ד) נמצא חתום על פסק „שלמה הכהן ראפפורט" בועד ד"א בפולין בשנת תצ"ט, ולפי הנראה הוא הגאון מוה' שלמה מחעלמא השייכת לד"א בפולין ולא ר' שלמה נכד בעל סה"ד אבד"ק יאנאווי ששייכת לגליל בריסק, אשתו היתה בת הג"מ מרדכי בהגאון מוה' ישראל סווינחר אבד"ק דובנא ולויצק ופרנס דד"א (ספר אהל יוסף, תולדות אברהם).

ה) הגאון המפורסם בדורו מוהר"ר **חיים** הכהן ראפפורט, היה אב"ד בק"ק זיטל ואח"כ בק"ק סלוצק, ובשנת תק"א נתקבל לאב"ד ור"מ בלבוב, ויהי שם רועה נאמן לצאן קדשים שלשים שנה, העמיד תלמידים הרבה וחבר שו"ת ר"ח הכהן וזכר החיים, במחלוקת הגאונים הר"י אייבשיץ ויעב"ץ לא אבה להכריע דעתו לאחד מן הצדדים, רק בא במכתביו אשר בספר עדות ביעקב להשקיט הריב, אמנם נגד כת השב"ץ עמד בוויכוח לעיני העמים באקאדעמיא בלבוב ונצח אותה.

הסכים בשנת תע"ט ע"ם חוקי דרך, בשנת ת"צ ע"ם סדה"ד שנדפס בקארלסרוהא תקכ"ט, בשנת תק"ו ע"ם ברכת יוסף ואלי' רבה להג"מ מאיר תאומים, בשנת תק"ח ע"ם נטע שעשועים לר' בער מפינסק, בשנת תקי"ב ע"ם שערי בנימין, בשנת תקי"ג ע"ם צרור החיים וע"ם אבן העוזר על ש"ם, בשנת תקי"ד ע"ם שם אהרן, ע"ם הלכות עולם על ש"ם, וע"ם פורת יוסף, בשנת תקי"ז ע"ם מצנפת בד, בשנת תקכ"ט ע"ם צמח מנחם להר' מנחם מטשעריקאוו, בשנת תקכ"ה ע"ם שבט מישראל על תהלים, וע"ם אהל משה על דקדוק ד' זאלקווי, בשנת תקכ"ו ע"ם אהל מועד על ש"ם, בשנת תקכ"ז ע"ם אהל יוסף, בשנת תקכ"ח ע"ם חלוקא דרבנן, ובשנת תקל"א ע"ם ברכת יעקב, בשנה ההיא אסף נגהו בעשרים וששה לחודש תמוז, ויצו לפני מותו שלא לחוק על מצבתו שום תואר עליו זולת „הרב". אשתו מרים היתה בת הג"מ שמואל אבד"ק פרעמיסלא.

ו) הרב הגא' מוה' **זאב וואלף** אבד"ק באר (כרמולי וס' היחש מנכדיו).

ז) החריף מוה' **גבריאל** הכהן ראפפורט אב"ד (כרמולי וס' היחש הנ"ל).

ח) הג' החריף מוה' **גרשון** הכהן ראפפורט בדרעזדען, מרביץ תורה בק"ק אובערנהיים במרינת עלזאס ואח"כ אב"ד במגנצא ושם נפטר ד' איר תקכ"ח (הרמולי).

---

*) בשנת תפ"ב כ"ה תמוז, הסכים על ס' זרע ישראל חדושי אגדות מהר"י מהרימלב, (ווילהרמרשדארף ת"ץ 4° זכרו יבא ברשי' ק. מ. אות ז'), והוא חתום: „שלמה בא"א מ"ו הרב ה"ה מוהר"ר שמחה כ"ץ זלה"ה רפאפורט חונה פה ק"ק חעלמא" „כ"ה תמוז תפ"ב".
ש.

מ) הרב הגדול מוה׳ יוסף הכהן ראפפורט, היה אב״ד בק״ק פיעסק אח״כ נהמנה למו״צ בק״ק מינסק, בא עה״ח בפנקס ד״א שנת תקי״ג, ובפנקס הקהל דמינסק בחוהמ״ס תקי״ז, שני להגאון ר׳ משה האלפרין ברגאון בעל סדה״ד.

י) הרב הגאון הצדיק מוה׳ בנימין הכהן ראפפורט מ״מ בק״ק בערזאן בגאליציען, חבר ס׳ גבולות בנימין*) חידושים על התורה, ומוזכר בשו״ת ר״ח הכהן סי׳ א׳ לאה״ע.

יא) מרת יענטא אשת הגאון הגדול בדורו מוה׳ צבי הירש הלברשטאט הנקוב והולדוהיו למעלה אות א׳.

יב) מרת רבקה א׳ת הגאון המפורסם מ׳ אריה ליב אב״ד בק״ק נאווהרדק ומשם נתקבל לק״ק וויטעבסק, השאיר אחריו בכתובים ספר „דברי אריה" ונח נפשיה ביום כ״ח טבת שנת תקל״א, ואשתו נפטרה ך״ג טבת התקל״ז (כתב יחש מנכדם).

יג) א׳ת הגאון מוה׳ מאיר גינצבורג אבד״ק וויזין והגליל שיבוא זכרו להולדותיו במשפחת גינצבורג.

יד) אשת הגאון מוהר״ר שלמה זלמן אבד״ק ביאלי נקוב להולדותיו במשפחת הג״מ יצחק מפוזנא למעלה.

טו) אשת הגאון מוה׳ חיים יהודא ליב הלוי אייטינגא אבד״ק לבוב (הסכמת הג״מ מרדכי זאב אייטינגא לשו״ת מים חיים).

להג״מ גרשון כהנא מבעלזא בת:

מרת ליפשא אשת הרב מוה׳ יעקב בהג״מ אבלי אבד״ק לאדמיר בהחסיד מ׳ בונם בהגאון מ׳ מאיר ז״ק אבד״ק לבוב (ס׳ הלכה אדם מישראל).

להג״מ משה מאיר ראפפורט שני בנים:

א) הגאון החסיד שבכהונה מוהר״ר ברוך כהנא ראפפורט חתן הגאון הגדול מ׳ משה ז״ל בהוראדנא בעהמח״ס תפארת למשה הנזכר למעלה לפי דברי הק״נ היה אב״ד בווילנא ימים מועטים אחרי הגאון מ׳ הלל הלוי שנפטר ך״ב טבת הס״ו, כי נמצא התום שם על פסק בפנקס צדקה גדולה ך״ד תמוז הס״ט עם הרב דג׳ מ׳ ישראל הכהן ראב״ד בווילנא, ומשם נתקבל לפיורדא, אך כרמולי אומר שנתקבל בפיורדא עוד בשנת תס״א אחר הגאון מ׳ אליעזר היילפרין ז״ל שנפטר ך׳ תשרי תס״א וכ״כ ביש מנחילין, ובשנת תע״ה כאשר יצא דודו הגאון מ׳ שמחה ראפפורט מהוראדנא ללובלין בקשו אותו בני הוראדנא שיבוא לכהן פאר בקהלתם על כסא דודו וחותנו בעל תפארת למשה, ונראין דברי כרמולי האחרונים כי כן באעה״ח בהסכמות ע״ס הלכה ברורה בשנת תע״ד, ועל הדפסת

*) ס׳ גבולות בנימין, כולל חי׳ על מאמרי רבב״ח, וחי׳ עה״ת והגש״פ, ובתוכו על פרשיות התורה מאביו הר׳ שמחה הנ״ל גם מאחיו הר׳ חיים אבד״ק לבוב הנ״ל (וקצת חי׳ מאחיו הר׳ ישראל, ומהר׳ שלמה אבד״ק חעלם שנתקבל קודם מותו לאבד״ק פוזנן). לבוב תקמ״ט 4° (ברשי׳ אות ג׳). ש.

הסמ"ע בברלין בשנת תע"ה, וע"ם פני משה להג"ר משה מפרעמסלא בשנת תע"ו „ברוך כהנא ראפפורט חוב"ק פיורדא ומצ"פ על ק"ק הוראדנא והגליל במדינת ליטא" — ובס' הפרד"ס להג"מ ארי' ליב עפשטיין בהקדמת תלמידו לדרוש הראשון כתוב בזה"ל: והנה הואיל ובא לידינו אזכור מה ששמעתי מרבי בשם הגאון מ' ברוך ז"ל אבר"ק פיורדא בעת היותו בק"ק הוראדני יצו שנתקבל להיות שם גאון ולא רצה לקבל, ואף שבא ודרש אעפ"כ לא רצה לצאת מאשכנז אף שהיא רבנות קטנה" —

לבד הסכמות הנזכרות הסכים עוד בשנת תע"ה ע"ס קצור של"ה ד' ברלין, וע"ס תורת יוסף להרב מ' יוסף פרנקפורט וחתם „ברוך בלאאמו"ר הרב הגדול מוה' משה מאיר כ"ץ זלה"ה ראפפורט" בשנת תע"ט על הדפסת האלפסי באמ"ד, בשנת תפ"ז ע"ס מעשי חייא וס' יד כל בו, בשנת תצ"ט ע"ס ק־בן אהרן על תורת כהנים, בשנת תק"ד ע"ס מעדני יו"ט בעת שנדפס בפעם השני בפיורדא, ובשנת תק"ה ע"ס סגל האומר, יש מתשובותיו שנדפסו בשו"ת אור נעלם סימן ל"ט ונ"ב. ובשו"ת שם יעקב שאלה א' בחו"מ ז"ך אלול תצ"ח, וגם השאיר אחריו הרבה בכתובים מהם הגיע כ"י להרח"מ מהמבורג (רשום באוצרות חיים) הוא נלחם נגד נחמי' חיון בשנת תע"ר, ונגד הרמ"ח לוצאטו בשנת תצ"ה ורבו הגאון מ' ישעיה באסאן התנצל לפניו במכתבו מן ז' טבת תצ"ו, היה חסיד גדול זקן ויושב בישיבה ועסק בתעניות, כן העיד עליו הגאון בעל יערות דבש בהספדו כדנח נפשי' ך"ג ניסן תק"ו — ואלה דברי אזולאי (אות ב' מ'): מהר"ר ברוך כ"ץ ראפפורט היה ר"מ ואב"ד בק"ק פיורדא, זקן ויושב בישיבה, ובילדותי מדי עברי בשליחות מצוה ראיתי בעיר הייצפעלד לבנו מ' ארי' שהיה רב שם ואמר לי כמה חידושים מהגאון אביו ז"ל.

ב) הגאון החסיד מוהר"ר יצחק כ"ץ ראפפורט אב"ד דקלויז ור"מ בק"ק אוסטרהא, הסכים בשנת תנ"ד ע"ס אהל יעקב על אגדות ובשנת תס"א ע"ס דרך חיים לתלמידו ר' חיים ליפשיץ *) ובאעה"ח „הצעיר יצחק בהרב הגדול מ' משה מאיר כ"ץ ראפפורט חפ"ק אוסטרהא ר"מ בקלויז דשם" אשתו היתה בת הרב המפורסם הפרנס מ' מרדכי הנקרא ר' מרדכי ר' ליבוש"ס מזאלקווי — (עיין למעלה).

להג"מ אברהם הלוי עפשטיין שני בנים ובת:

א) הגאון החסיד מוה' נחמן הלוי עפשטיין אב"ד בק"ק באר באוקריינא, בהקדמת ס' מנחת יהודא למהר"ר עפשטיין יסופר מעשה רב שהיה להרב מ'

---

*) זולצבאך תס"ג 1702 4° (וברשי' ק. מ. אות ד' נמצא גם קונטרס מיוחד בשם דרך חיים כולל „חידושים לחדד בהם את התלמידים" על ח' מסכתות וחי' על מגי' רות ואיכה בדרך הקבלה, ובסופו חדושי רש"י ומרז"ל לפי סדר הפרשיות, ובהם מביא גם חי' בשם רבו הר"י ראפאפורט הנ"ל. (20 דף. האותיות משונות מדפוס זולצבאך. בלי שער כמו הקונטרס הנמצא ברשי' לקו"ש מאוצר ספרי הגר"מ שטראשון ז"ל בווילנא № 1009).
ש.

נחמן עם הגאון בעל חכם צבי, נפטר בשנת הצ"ה ובס' זכר החיים נדפס הספד שקונן הג"מ חיים הכהן על מותו ז"ל (גבורות הארי).

ב) הגאון מוהר"ר יצחק אייזיק הלוי עפשטיין בסלוצק.

ג) מרת בילא אשת הרב מוה' ראובן מנכדי מהר"ם לובלין (הקדמה שניה לספר מפלגי ראובן).

להג"מ שמואל צבי הירץ בן ובת:

א) הגאון מוהר"ר נחמן סירקין אב"ד זאמושטש ובק"ק בריסק דליטא, הסכים ע"ס ברית שלום בשנת הע"ד, וע"ס עיר דוד בשנת תע"ח ובאעה"ח אבר"ק זאמושץ וכהיום נתקבל לאבד"ק בריסק, וע"ס הלכות עולם על ש"ס בועד יערסלב בשנת תקי"ד חתם „החוב"ק בריסק. מוזכר בס' עדות ביעקב שלא רצה לחתום ע"ד הקמיעות וגם לא התערב במחלוקת בלל. נפטר בשנת תקי"ז והג"מ חיים הכהן ראפפורט הספידו והפליג מאיד בשבחו ושבח תורתו.

ב) מוה' משה סירקין (כתב יחש לנכדיו).

ג) מרת בריינדל אשת הרב משה מייזלש בהרב הפו"מ מ' חיים בהגאון המפורסם מוה' ארי' יהודא ליב חסיד אבד"ק פרעמיסלא נכד הרמ"א (הקדמה לס' הלכות עולם על ש"ס).

דור החמישי.

להג"מ נחמן הכהן מוויסאקי בן:

הרב מוה' יואל הכהן ראפפורט אב"ד בק"ק ביחאב, הסכים ע"ס משנת חכמים שנדפס באוסטרהא בשנת תקנ"ו.

להג"מ ישראל הכהן בן:

הרב הגדול מיה' מאיר הכהן ראפפורט בלובלין. כן חתם בבראדי בפנקס רש"ר על הדפסת באורו עם התקון סופרים על התורה, בשנת תקמ"ד.

להג"מ שלמה הכהן בן ובת:

א) הרב הגאון המפורסם מוה' צבי הירש הכהן ראפפורט אב"ד דק"ק מיר (הק' לס' בגדי חקודש על מס' אבות) אשתו היתה בת הגאון מ' שאול גינצבורג אב"ד בק"ק וויזון והגליל הבא לבית אבותיו.

ב) אשת הנגיד מוה' נפתלי הירץ מלבוב (ס' היחש כ"י של הגאון בעל בית יעקב המובא בג"ש).

להג"מ חיים הכהן שני בנים וששה בנות:

א) הגאון מוה' אריה ליבוש הכהן רפפורט, מוזכר בשו"ת אביו ר"ח הכהן באה"ע סי' ט"ו ובאו"ח סי' ק"ג, הי' אב"ד בק' פרשעווארסק ושם הסכים

בשנת הק״ב על ס׳ הלכות עולם על ש״ס, אח״כ נתמנה לריש מתיבתא בק״ק לבוב, והסכים שם בשנת תק״ח ע״ס נטע שעשועים להרב ר׳ בער בהרב מ׳ נטע מפינסק, בשנת הקט״ז ע״ס פורת יוסף בעל פרי מגדים, ובשנת תקי״ח ע״ס מענה אליהו על ב״מ ויגוע וימת על פני אביו בשנת תקי״ט (מצ״ק וכרמולי).

ב) הגאון מוה׳ נחמן אב״ד בק״ק גלונא, מובא בשו״ת אביו ר״ח הכהן בחו״מ סי׳ י״ב, אשתו היתה בת הג״מ נהן נטע אבד״ק בראדי בהג״מ ארי׳ ליב אבד״ק סלוצק.

ג) מרת יארא אשת הגאון מ׳ יואל קצינלינפויגין אבד״ק יארטשוב שינאווי, וק״ק הרובשוב הבא להולדותיו בדעת קדושים.

ד) אשת הגאון החריף מוה׳ אהרן הלוי איטינגא אבד״ק יאברוב וק״ק רישא בן דודה הגאון מוה׳ חיים יהודא ליב הלוי איטינגא ועל מקומו יבוא לבית אבותיו.

ה) מרת מלכה אשת הגאון מ׳ גרשון בהג״מ משלם זלמן גינצבורג אב״ד בק״ק הארקי ואגפי׳ הבא להולדותיו במשפחת גיצבורג.

ו) אשת הרב המפורסם מוה׳ נחמן הכהן בהג״מ בצלאל בהגאון החסיד מוה׳ נפתלי כ״ץ (הק׳ הג״ר זלמן מרגלית לס׳ מג״ע) מובא למעלה במשפחת היילפרין.

ז) כלת הרב הגדול מוה׳ שלום שבנא מסלוצק, מוזכר בשו״ת ר״ח הכהן באה״ע סי׳ ל״ז, ל״ח ול״ט בשם „מחותני״, ובסי׳ מ״ט כתב שנסע בשנת תק״ה על נשואי בתו לק״ק סלוצק עיי״ש.

ח) אשת הרב מוה׳ שמחה בן דודה הגאון מ׳ בנימין הכהן ראפפורט בעהמח״ס נבולות בנימין (הק׳ לס׳ גבולות בנימין).

לר׳ גרשון הכהן בדרעזדען בת:

מרת פייגא אשת מהר״ר זעליגמאן אולף בפרנקפורט דמיין, ושם נפטרה בשנת תקנ״ד (ס׳ הזכרון לפפד״מ).

להרב מ׳ יוסף הכהן ראפפורט בת:

מרת רבקה אשת התורני והרבני המופלא מוה׳ יצחק במ׳ חיים מוואלאזין*) ונפטר בווילנא י״ב מנחם אב תק״מ לפ״ק.

---

*) על שער הספר בנין של שמחה להג״מ אברהם שמחה בהרב מ׳ נהמן מפאהאסט בן ר׳ יצחק מוואלזין כתוב שר׳ נהמן מפאהאסט הוא אחד מחמשת אחים בני בתו של הג״מ יוסף אבד״ק פיסק כהגאון מ׳ שמחה אבד״ק הוראדנא. ומזה נראה שר׳ יצחק מוואלאזין היה חתן ר׳ יוסף אבד״ק פיסק שהוא בנו של הג״מ שמחה ראפפורט אבד״ק הוראדנא ולובלין. אבל בהערות ותקונים לס׳ תולדות אדם נאמר כי ה׳ רבקה אשת ר׳ יצחק מוואלאזין היא בת ר׳ ישראל אבד״ק פיסק בהרב ר׳ שמחה. אבל נאמנה לנו עדות המחבר בנין של שמחה על אבי אביו שנקרא בשם יוסף, כי מי נאמן יותר בשמות האבות אם לא יוצאי ירכם ששמעו את שמותם מפי אבותיהם — וכן נמצא כתוב בכתיבת יד הגאון מ׳ אליעזר יצחק אב״ד ור״ם בוואלאזין שהג״מ יוסף כ״ץ ראפפורט הוא זקנו של הגמהר״ח זצ״ל.

להג"מ בנימין הכהן רפפורט שני בנים:

הרב מוה' שמחה הכהן רפפורט, הביא לבית הדפוס ס' גבולות בנימין לאביו ז"ל ועשה לו הקדמה, ומזכיר בה את דודו הג"מ ישראל ובת דודו הג"מ שלמה, ובאעה"ח „שמחה בהה"ג מ' בנימין הכהן ראפפורט" אשתו היתה בת דודו הגאון מ' חיים הכהן ראפפורט (בהקדמה לס' הנ"ל).

ב) הגאון מוה' שבתי הכהן ראפפורט בעהמ"ח ס' אמרי נועם*) ונדפס בשנת תקכ"ז באלעקסניץ, אשתו מ' שעריל **) היתה בת הרב מ' יעקב מדובנא, היא חברה תחנה אמהות לר"ח אלול ומתיחשת שם על השש.

תולדות הג"מ אריה ליב מנאווהרדק.

כתובים בעצם ידו על ספר לסדר ימי הולדתם והם שמנה בנים:

א) הג"מ שמחה אבד"ק לענטשני (נקרא ע"ש חותנו) נולד ח"י אלול תע"ז בלובלין.

ב) הרב מוה' אורי מקאמאי נולד ך"א אדר תע"ט בנאווהרדק.

ג) הרב מוה' נחמן בקידאן גיסו של הג"מ משלם זלמן ק"פ. נולד ער"ח כסליו תפ"א.

ד) מהר"ר זאב וואלף נולד י"ב טבת תפ"ג.

ה) הרב מ' מאיר חתן הג"מ ישראל ז"ק אבד"ק בירז. נולד ה' אלול תפ"ז.

ו) הרב מ' צבי הירש בזאמיט. נולד כ"ה אלול תצ"ד.

ז) הרב מ' ברוך מפלאצק מוזכר בהקדמת ס' עולת יצחק וחומש רש"ד. נולד ך"ג אייר תצ"ז.

ח) הרב מ' בנימין. ך"ו כסליו הק"ב בוויטעבסק.

וששה בנות.

א) ה' יענטא מליובטש נולדה ז' אדר תפ"ד בנאווהרדק.
ב) ה' פריידא אשת הרב מ' מרדכי מהוראדני, נולדה ך"ד תמוז תפ"ה.
ג) ה' אסתר מזאסלע, נולדה י"ג ניסן תפ"ט.
ד) ה' חיה מטורעץ. נולדה ך"א כסליו תצ"א.
ה) ליפשא משווערזנא, נולדה ט"ו תשרי ת"ק בוויטעבסק.
ו) ה' נחמה אשת הרב מ' חנניה ליפמן, נולדה ה' סיון תק"ד.

---

*) ראה ברשי' ק. מ. אות א' 775 № אמרי נעם שחבר הרב מרדכי כהנא רפאפורט אב"ד ור"מ דק"ק אלעקסניץ חדש בן הרב שבתי, כמו שכתבתי בהערתי הבאה להלן. (ומרשימתי נשמט בדפוס שם הר' שבתי רפאפורט אביו של המחבר). ש.

**) הרבנית מרת סעריל היא כלתו של הרב שבתי אשת בנו הרב מרדכי הנזכר, והיא חברה את התחנה אמהות מן ר"ח אלול. ש.

להרב מ׳ יעקב מלאדמיר בן:

הגאון מוה׳ ישראל אב״ד בק״ק לאקטש בעהמ״ח ס׳ הלכה אדם מישראל *). אשתו מ׳ מלכה היתה בת הג״מ אהרן אבד״ק טרעבוולא וק״ק זלאטשוב ונפטרה בשנת תקי״א (הקדמה לס׳ אהל יוסף).

להג״מ ברוך כהנא שלשה בנים וארבעה בנות:

א) הגאון מוה׳ אריה ליב כהנא ראפפורט. היה עשיר וסוחר ואח״כ נתקבל לאב״ד בק״ק שנייטיך ומשם לק״ק הייצפעלד במדינת ווירצבורג, שם נקרה הגאון אזולאי ונתארח אצלו, הסכים עם אביו ע״ס מעדני יו״ט הנדפס בפיורדא בשנת תק״ד. וע״ס חכמת שלמה למהרש״ל ד׳ זולצבאך תקט״ו, ושם אשתו אסתר בת הגביר מ׳ גומפל עמריך מווינא, נפטרה בפפר״מ ז׳ ניסן תקכ״ח (ס׳ הזכרון שם).

ב) הגאון מוה׳ צבי הירש כהנא ראפפורט אב״ד בק״ק וואלירשטיין והרבורג ואגפי׳ כן הוא חתום בהסכמתו ע״ס חכמת שלמה בשנת תקי״ב, עוד הסכים ך״ב טבת תקכ״ב ע״ס ראשית חכמה שנדפס בפיורדא, היה אהוב ונחמד לכל יודעיו מפני חכמתו, צדקתו ותורתו, גם בני העמים נתנו כבוד לשמו ונפטר בשנת תקכ״ג (כרמולי).

ג) הרב מוה׳ וואלף כהנא מפיורדא (כרמולי).

ד) אשת הגאון המפורסם מוה׳ שמואל שפירא. הספידו הגאון בעל יערות דבש וקרא עליו, הוא הגבר אשר רבץ תורה בישראל למאות ולאלפים תלמידים, והיה ישר בלמודו וחסיד במעשיו, לית ענותן כמותו, טוב לכל כ״ו עיי״ש.

אשת הגאון החריף מוה׳ ישראל אב״ד בק״ק אופיבאך וק״ק הענא בהגר״ר הירץ אשכנזי אבד״ק קאוולי המובא למעלה.

ו) אשת הגאון החסיד מוה׳ נתן נטע אבד״ק טורבין, יש לו תשובה בס׳ בית אברהם להג״מ אברהם אבד״ק טרלא, והסכים ע״ס אסיפת יהודא בשנת תקכ״ב ובאעה״ח, „נתן נטע חופ״ק טורבין חתן הגאון מ׳ ברוך כהנא ראפפורט״.

ז) אשת הגאון מוה׳ יצחק אופנהיים בהגאון מ׳ בער אופנהיים אבד״ק פרשבורג, היה תלמידו של הג״מ ברוך בפיורדא ואח״כ נעשה חתנו (ס׳ מי באר ופלגי מים).

להג״מ יצחק מאוסטרהא בת:

אשת הגאון המפורסם מוה׳ יהודא ליב היה אב״ד ור״מ בקלויז באוסטרהא ואח״כ נתקבל לאב״ד בק״ק סלוצק ובק״ק פינסק והגליל **), ושם אשתו מ׳ זעלדא (הקדמה לס׳ ברוך מבנים אשר).

---

*) ספר הלכה אדם מישראל נדפס בזאלקווא תצ״ט .fol (נמצא ברשי׳ צעדנער) על ידי בנו, הוא הרב בעל המחבר ס׳ אוהל יוסף ראה ברשי׳ אות א׳ 288 №.   ש.

**) הסכים על ס׳ זרע ישראל (ווילמרשדארף ת״ץ 4° ברשי׳ אות ז׳) ובא עה״ח יהודא ליב באמ״ו הרב הגאון המנוח מוהר״ר אשר ענזיל זלל״ה החונה פה ק״ק אוסטרהא בקלויז לע״ע. יום י״ג אב תפ״ב. (ועכשיו אב״ד בק״ק סלוצק). אח״ז נתקבל לאב״ד בפינסק והגליל. בניו הם: א הר׳ אשר ענזיל בע״ס ברוך מבנים אשר (ברשי׳ אות ב׳). ב) הר׳ דוד שחיבר

להג"מ נחמן הלוי עפשטיין בן:

הרב מוה' יצחק אייזיק הלוי עפשטיין (ס' הדעת על מס' כלים).

להג"מ יצחק אייזיק הלוי מסלוצק שני בנים:

א) הג"מ דוד הלוי עפשטיין אבד"ק הלוסק (גבורות הארי דף י"ב בהערה).
ב) הרב מוה' יעקב הלוי ראש מדינה בק"ק סלוצק. נפטר י"ד שבט תקנ"א (שם).

להרב מ' ראובן מלבוב בן:

הרה"ג מו"ה מרדכי גימפל אב"ד בק"ק ווינקאוויץ ודיין בלבוב חבר ס' מפלגי ראובן *).

להגאון מ' נחמן סירקין שני בנים ובת.

א) הגאון החריף מוה' מרדכי מבריסק בעהמ"ח ס' מים עמוקים **).
ב) הרה"ג המפורסם מוה' יהושע העשיל סירקין בשקלאב, באעה"ח בשנת תקמ"ג על חומשי רש"ר „הצעיר יהושע העשיל בהגאון המפורסם מ נחמן זלל"ה".
ג) אשת הגאון מוה' נתן נטע הכהן בהגאון מ' ישעיה משעברשין נין ונכד להגאון בעל מגלה עמוקות (הקדמת ס' קונטרס ריח ניחוח).

להגאון מ' משה בן:

הרה"ג מוה' יצחק סירקין (כתב היחש לנכדיו).

להרב מ' משה מייזלש שלשה בנים:

א) הרב הגאון מוה' מאיר מייזלש בעהמ"ח ס' הלכות עולם ***).
ב) הגאון אברהם נתן נטע מייזלש בעהמח"ס נטע שעשועים ****) וקול שחל *****) נסע לאה"ק ושם מנוחהו כבוד (הקדמה לס' תפארת הצבי).
ג) הרב החריף מוה' יצחק מייזלש ונקרא ר' איציקל וולאדעוועער (שם).

בשם אחיו הר' אשר ענזיל הג"ל ס' אותות למועדים (ראה ברשי' אות א' № 559) והדפיסו בזאלקווא בשנת תקי"ב. ש.

*) חדושי גפ"ת. זאָלקווא תקל"ה fol. (ברשי' אות מ'). ש.

**) חי' על תשעה מסכתות. זאלקווא תק"ך fol. (ברשי' אות מ'). ש.

***) חדושי הלכות. זולצבאך תקט"ז 4° (זכרו יבוא ברשי' אות ה'). ש.

****) נטע שעשועים, חי' הלכות. נאיי וויט תצ"ה 4° (ברשי' אות נ'). ש.

*****) בשם קול שחל נקראו תשובותיו שהוסיף לספר שאגת אריה שהוציא לאור בנייא וויט תצ"ו 4° והמה תשובות שהניח אחריו זקנו הרה"ג רא"ל בן הר' שמואל צ"ה (בנו של הב"ח), ובשינויים עם תוספת מרובה שאלוניקי תק"ו fol. (זכרם יבא ברשי' אות ש'). ש.

דור הששי.

להר"מ מ' מאיר הכהן שלשה בנים:

א) הגאון המפורסם מוה' ישראל הכהן ראפפורט, היה אב"ד בק"ק ביחאב והגלילות והסביבות*). הסכים ע"ס כתר אהרן על בחינת עולם בשנת תק"מ ובאעה"ח „ישראל באאמ"ו מאיר הכהן ראפפורט חובק"ק ביחאב והקהלות וסביבות ואגפיהם" כן חתם על פנקס רש"ד ט"ו כסליו תקמ"ג, והרבה מתשובותיו נדפסו בס' חוט המשולש מה שכתב לש"ב הג"מ חיים מוולאזין**).

ב) הגאון מו"ה בנימין הכהן רפפורט***).

ג) הגאון מוה' צבי הירש הכהן רפפורט בווילנא, הסכים ע"ס תולדות אדם להרב מ' יחזקאל פייבל מ"מ בווילנא בשנת תקנ"ח, וע"ס שבט מיהודא על משלי להרב הדרשן מ' פנחס מפלאצק, ובא בין דייני ווילנא עה"ח, „צבי הירש במ' מאיר כ"ץ רפפורט בשנת תקס"ג.

להרב מ' צבי הירש הכהן ממיר בן:

הרב הגדול מוה' יוסף משה שמחה הכהן ראפפורט, היה אב"ד בק"ק ליובטש, זמיגראד, לענטשני ואונצדארף במדינת הגר ושם מנוחתו כבוד. חבר ס' בגדי משי****) על מס' אבות.

---

*) באספת כתבי יד פרידלאנד, פה במוזעאום נמצא ספר „עין ישראל" כת"י והוא קובץ חדושי הש"ס שצ"ה סי' 177 דף (ומהם חסרים כ"ו דפים הראשונים, סי' א'—פ"ב).

בדף ראשון המכורך אליו כתוב: „מקובל הוא בידינו שספר כ"י זה הוא מן הרב המאוה"ג המפורסם חכם ושלם שלשלת היוחסין כבוד מהור"ר ישראל כהנא ראפפארט אב"ד דק"ק בוחאָוו ישן והגליל... ונתגלגל הדבר שבאו כתבי קודש אלו ליד נכדו הנגיד... מוהרר יואל לוריא נכד הרב הנ"ל וגם נכד הגביר המפורסם מ' יהודא אידל לוריא מק' ביתאָוו". (גם חתום בראש הדף הזה: שאול לוריא ממאָהילוב). ש.

**) אחת מהתשובות הנזכרות ששלח הגר"ח מוואלאָזין אל ש"ב הגר"י הנ"ל, מיום ו' כסליו תקע"ח (שנדפסה גם בס' חוט המשולש הנזכר) נמצאת פה במוזעאום באספת כת"י פרידלאנד, כתובה בעצם יד הגר"ח, שהוסיף בראשה: „והנני דורש שלום לכל זרעו זרע ברך ד' הוא ית"ש יברכם סלה וביחוד לנכדו מכירי ברוך המופלג שיננא צ"מ דנבט, ה' יגדל שמו ויצלחהו בתורתו אשר חפצו בה, ובה יהגה יומם ולילה כש"ת מו"ה דוד נ"י". ש.

***) בס' נר ישראל כ"י הנזכר נמצאים איזה חידושים שכתב המחבר בסופם בזה"ל: „שמעתי מאחי הרב הגאון מוהרר בנימין נ"י" (בדף קנ"ג ע"ב סי' ש"ט וש"י). ש.

****) בגדי משי על מסכת אבות ובו שני פירושים: א) בגדי משי אשר חיבר חותני הרב יוסף משה שמחה הכהן ראפפורט ז"ל אבד"ק אונג דארף במדינת הגר ושם מ"כ שהיה אב"ד בק"ק לובטש בליטא, ובקהלות זמיגראד ולענטשנא (בן הר' צ"ה אבד"ק מיר בליטא בהרב שלמה אבד"ק חעלם, אחיו של הר"ח כהן ר"פ אבד"ק לבוב) חתן הרב יעקב הלוי שור אבד"ק קראז והגליל במדינת זמוט שהיה חתן הרב בעל כנסת יחזקאל. ב) בגדי כבוד אשר חברתי אני ישראל מנחם מענדל אבד"ק טרעבוולא בהר' חיים מבראד. לעמבערג תקס"ו 4° (וזכרו יבוא ברשי' אות ב'). ש.

להנגיד מ' נפתלי הירץ מלבוב בת:

אשת הרב הגאון מוה' יחיאל מיכל בהג"מ חנניה יוסף היילפרין אבד"ק בערזאן והי' אב"ד בק"ק סקאליט (ספר היחש כ"י להגאון בעל בית יעקב).

להג"מ אריה ליבוש הכהן רפפורט שני בנים:

א) הגאון מוה' משה הכהן רפפורט. אליו ערוכה תשובה בשו"ת ר"ח הכהן באה"ע סי' ס"א וכתוב עליו „לנכדי חביבי המאוה"ג כו' מ' משה כ"ץ".

ב) הגאון מו"ה דובעריש הכהן רפפורט אבד"ק מעזיבוז. בס' שו"ת מים חיים לבנו נדפסו כמה תשובות וחידושי תורה שלו. אשתו מ' מרים היתה בת הגאון מ' מאיר בהגאון יעב"ץ אבד"ק קאנסטאנטין ישן (הקדמה לשו"ת מים חיים ועיין למעלה).

להג"מ נחמן מגלינא שני בנים:

הגאון מוה' שמחה הכהן ראפפורט אב"ד בק"ק ראדמישלא ופאדהייץ, הסכים על הרפסת הרמב"ם בברדיצוב בשנת תקס"ז וחתם „שמחה הכהן באאמו"ר הגאון המפורסם מ' נחמן הכהן רפפורט אבד"ק ראדמישלא" וממעל להסכמתו כתוב „אבד"ק פאדהייץ ולע"ע בק"ק ראדמישלא" נפטר בשנת תקפ"ה ויקונן עליו הגאון מ' אברהם אבלי אבד"ק חערסאן ונדפס הספדו בספרו בית אברהם.

ב) הגאון מו"ה אריה ליבוש כהן רפפורט. היה אב"ד בק"ק ראדמישלא אחר אחיו ר' שמחה. בידו נמצאו כל כתבי זקנו הגאון ר"ח הכהן וממנו באו להרה"ג מ' נפתלי הירץ בערינשטיין והוא הוציאם לאור עם הרב הג' מ' ראובן הכהן רפפורט מטרניפאל נכד המחבר (הק' ס' זכר החיים).

להר' יצחק מולאזין חמשה בנים:

א) הגאון מוה' שמחה ז"ל מנישוועז תלמיד הגאונים בעל שאגת אריה ובעל תורת יקותיאל והשאיר אחריו בכתובים חבור קצור פסקי דינים מהראשונים ז"ל (ק"נ ושה"ג).

ב) הגאון החסיד רשכבה"ג מוה' חיים זצ"ל מוואלאזין בעהמח"ס נפש החיים ורוח חיים ושו"ת. הסכים בשנת תקמ"ד על באור רש"ד. ובשנת תקס"ט ע"ס עמודי הימני *), נולד ז' סיון שנת תק"ט ונפטר י"ד סיון תקפ"ב (ק"נ).

ג) הגאון הצדיק מופת הדור מוה' זלמן זצ"ל. תוקף גאונו וצדקתו כתוב על ספר תולדות אדם להמ"מ מווילנא ובס' דברי שלום **), נולד בשנה תקט"ז ונפטר בן אחד ושלשים שנה בי"ג אדר תקמ"ח (תולדות אדם וק"נ).

---

*) עמוד הימיני. מינסק תקע"א 4° (זכרו יבא ברשי' אות ע'). ש.

**) ס' דברי שלום ואמת מהר' שלום אבד"ק יאנישאָק (נפטר בש' תרל"ב) בן הרב יהושע חתן הר"ז מווילנא. כולל ג"ח: א) שבחי הרש"ז הנזכר עם הערות, נוסף על ב"ח תולדות אדם (ברשי' אות ת'). ב) בית מדות, מוסר ומדות, ג) קצת שו"ת ווילנא תרל"ג 4° (ברשי' אות ד'). ש.

ד) הגאון המפורסם מוה' **יוסף** זצ"ל אב"ד ב"ק פארימש.
ה) הגאון הצדיק מוה' **נחמן** זצ"ל אב"ד בק"ק פאהאסט.

להרב **שמחה ב"ר בנימין** הכהן רפפורט בן ובת:

א) הרב מוה' **שאול** הכהן רפפורט בק"ק רבשוב (הק' ס' גבולות בנימין).
ב) אשת הרה"ג מוה' **נפתלי הירץ** הכהן רפפורט מגזע ר' זלמן פערלש בבראדי חידושיו באו בס' בנו על תורת כהנים, ונפטר בשנת תק"ץ (הק' לספר בני).

להג"מ **שבתי הכהן** רפפורט בן:

הגאון מוה' **מרדכי** הכהן רפפורט *). היה אב"ד בק"ק אלעקסניץ ואח"כ ב"ק אומין הסכים בשנת תקכ"ז ע"ס אהל יוסף להג"מ יאסקי אבד"ק פודקאמין, בשנת תקכ"ח ע"ס תקנתא דמשה, וע"ס מחנה ארון לר' אהרן מטרעבאלא וחתם „מרדכי בהרב מ' שבתי הכהן רפפורט אבד"ק אלעקסניץ" ובשנת תקל"ד ע"ס תפארת ישראל להג"מ ישראל יפה משקלאב וחתם „אבד"ק אומין" **).

להרב ר' **אורי** מקאמאיי בן:

הרב מוה' **צבי הירש** מקאמאיי (ס' היחש לאביו ז"ל).

להר' **זאב** וואלף בן:

הרב מוה' **איסר** במינסק (ס' היחש שם).

להרב מ' **מרדכי** מהוראדנא בן:

הגאון מוה' **שמחה** אב"ד בק"ק נעשוויז. ונתקבל אח"כ למ"ץ ור"מ בהוראדני ושם נפטר ביועש"ק ה' אלול שנת תקע"ג (עיר גבורים סי' מ"ז):

לה' **חיה** מטורעץ בן:

הרב מוה' **ברוך** (ס' היחש לזקנו הנ"ל).

לה' **חנניה** ליפמן בן:

הרב הגדול מוה' **שמחה** בוויטעבסק, הסכים בשנת תקמ"ג ע"ס שער הרחמים. להרב המ"מ מפלאצק. —

---

*) הר' מרדכי בהר' שבתי ר"פ חבר ס' אמרי נעם, מוסר בדרך ויכוח בין רב ותלמידו ובסופו רפואות לילדים עם „רעצעפטען" בלשון וכתב רומי, ועל השער כתוב: הרב החקרן הבקי בחכמת הרפואה כמהור"ר מרדכי.. אב"ד ור"מ דק"ק אלעקסניץ חדש. אלעקסניץ תקכ"ח (ראה ברשי' אות א' 775 №). ש.

**) אשת הרב מרדכי הנ"ל היא הרבנית מרת סעריל בת הרב יעקב סג"ל מדובנא וברשי' ספרי פרידלאנד במוזעאום האזיאטי נמצא באות ת' תחנה אמהות מן ר"ת אלול מהרבנית סעריל הנזכרת, שנדפסה בלבוב תקמ"ר 12° והיא כלתו של הר' שבתי ר"פ הנזכר בעמוד 160 ולא אשתו כמו שהעירותי שם. ש.

להג"מ ישראל אבד"ק לאקטש שלשה בנים:

הרב הגדול המפורסם מוה' יוסף יאסקי אבד"ק פודקאמין הסמוכה לבראדי, חבר ס' אהל יוסף *). הסכים בשנת תק"ל ע"ס שבט מישראל על תהלים וחתם „יוסף יאסקי בהה"ג בדורו מ' ישראל חוב"ק פודקאמין" בשנת תקל"ה ע"ס אהל רחל מוסר ודרוש — ובשנת תקל"ח ע"ס עטרת יוסף להה"ג מ' יוסף אבד"ק ליסקאווא וחתם „יוסף יאסקי בעל המחבר ס' אהל יוסף אבד"ק פודקאמין" אשתו מ' העניא היתה בת הרה"ג מ' שמואל אבד"ק טשארטקוב וק"ק זוואניץ וגליל פאראליע בהג"מ משה אבד"ק סטנאב וגליל פאראליע. (הקדמת ס' אהל יוסף).

ב) הרב המופלג בתורה מוה' שמחה אבד"ק קאמינקא. אשתו היתה בת הנגיד המפורסם מוה' עזריאל מק"ק לבוב. בס' אהל יוסף מביא חידוש' תורה משמו.

ג) הרב המופלג בתו"י מוה' גרשון. בליקוטים ע"ס אהל יוסף נדפס מה שדרש בכהמ"ד של הרב הקצין מ' ארי' ליב אבד"ק זבארז בהרב הפרנס מהו' בערוש מבראדי (שם).

להרב מ' אריה ליב כהנא רפפורט בן:

מהר"ר יצחק כהנא רפפורט. עסק כל ימיו בתורה, גם היה סופר מהיר (כרמולי).

להג"מ צבי הירש כהנא רפפורט שני בנים:

א) הגאון מוה' יצחק כהנא רפפורט, היה מתחלה דיין בק"ק ליסא. ואח"כ נתקבל לאב"ד על כסא אביו בק"ק וואלירשטיין, ומשם לאב"ד ור"מ בק"ק בונא והגלילות, הסכים עם אביו ע"ס ראשית חכמה שנדפס בפיורדא בשנת תקכ"ב. ע"ס מנורת המאור ער"ח שבט תקכ"ד בשנה שמת בה אביו ז"ל, וע"כ חתם שם „הכ"מ" ע"ס אלי' רבא שיטות לר' אלי' שפירא שנדפס בפיורדא תקכ"ח, ובבונא הסכים ע"ס מראה כהן לר' יהודא הכהן על מס' זבחים ד' פפר"מ תקל"ו — הרב ר' שמעון מקאפענהאגען (ס' בכי נהרות דף י"ד) קרא בשם „הגאון אמתי אב"ד ור"מ מ' יצחק כהנא רפפורט נ"י" והגאון בעל נו"ב בתשו' סי' א' כתב אליו „א"ה ש"ב ידידי הרב המאה"ג המופלא ומופלג בתורה ומעלות כבוד מ' יצחק כהן נ"י אב"ד ור"מ בק"ק בונא (כרמולי) נפטר ג' אדר שני תקמ"ח בעיר רײנדארף מול בונא **).

---

*) ראה ברשי' אות א' № 288. ש.

**) וז"ל ההזכרה „מפנקס קעלין המועתקת בקו"נ המקונן להד"ר אהרן יעלינעק „הגאון אב"ד החסיד והקדוש מ' יצחק מכונה איצק בהרב מו"ה צבי כהנא רפפורט, גאון עוזנו, מחמד עינינו, זה סיני, בקי בכל חדרי תורה אשר היה מתחלה דיין בק"ק ליסא ושם הרביץ תורה בישראל, ואח"כ נתקבל לאב"ד בק"ק וואלירשטיין ושם נהג נשיאותו כמה שנים, ומשם נתקבל לק"ק בונא ומדינת קולוניא גליל עליון ותחתון, ידיו רב לו בתלמוד ופוסקים, ובקי בנגלה

הרב הגדול מהר"ר **שמחה בונם** כהנא רפפורט אב"ד בק"ק ווירצבורג, מארקברייט. וואלירשטיין וק"ק בונא במדינת קלוניא והגלילות בעהמ"ח ספרי חידושי רשב"ץ ופרפרת רשב"ץ. וז"ל ההזכרה עליו בקונטרס המקונן ליעלינעק „מורינו ורבינו מו"ה שמחה יכונה בונם כהנא רפפורט זצ"ל בן הרב מ' צבי כהנא רפפורט שהי' אב"ד בק"ק וואלירשטיין נכד למופת הדור אשר יצאו לו מוניטין בעולם והרביץ תורה בישראל מ' ברוך כהנא זצ"ל שהיה אב"ד ור"מ בק"ק פיורדא, וכל חכמי א"י ואיטליא היו מריצין לו אגרותיהן בשו"ת כנמצא בספרים, והנה אחר חתונתו תקע אהלו מ' שמחה בונם הנ"ל בק"ק הייצפעלד, והיה עוסק במו"מ באמונה ולא עלתה לו. ומן השמים עכבוהו בלתי ספק, טעמו ונימוקו היה עמו להגדיל תורה ולהתמיד והנהיג הרבנות במדינת ווירצבורג במקום דודו מ' ארי' ליב כהנא זצ"ל. ומשם נתקבל לאב"ד בק"ק מארקברייט במדינת שווארצבערג. ואח"כ תקע אהלו למלאות מקום אביו ואחיו החסיד המפורסם מ' יצחק כהנא זצ"ל על כסא הרבנות בוואלירשטיין, עד אשר הונף ואשר הורם למלאות ג"כ מקום הרבנות של אחיו החסיד הנ"ל בק"ק בונא וגליל עליון ותחתון במדינת קלוניא. שנשתנה שם המדינה ונקראה „נידרריין" ושמחה לאיש במענה פיו, כשמש זרח אורו אור הגנוז בספרו, כהן שרעתו יפה, הוציא כסולת מנופה, בזאת תורת העולה על רוחו ריח ניחוח בחיבוריו ספר רשב"ץ וגם מפורש יצא מפי כהן ספר הנחמד „פרפרת רשב"ץ" על תמניא אפי ועל פרקי אבות אשר חבר לעת זקנתו שהיה זקן ושבע ימים, לזכות הרבים בהרבה הוצאות בדפום מכיסו, ושלח בכל גבול ישראל ולא בקש פרעון, שמחה ימצא בה תודה וקול זמרה, ובא השמש ויגוע ויצא הכהן מן הבית למדור העליון" וראשו מגיע השמימה אור ליום ג' י"א ניסן שנת תקע"ו לפ"ק.

לה"ר **וואלף כהנא** רפפורט בן:

הרב הגדול מוה' **יצחק** כהנא ראפפורט אב"ד בק"ק לייפניק *), הסכים ע"ם שיחת חולין לר' מענדל מ"ץ בשינאווי בשנת תקל"ט.

נסתר, ומדותיו היו כמדת אהרן אוהב שלום ורודף שלום, והיה נדיב לב לעניים ובפרט ללומדי תורה, והיה עושה צדקה בכל עת ומעשה לאחרים מנדיבי עמנו, והיה ביתו פתוח לרוחה, והיה נוהג פרישות גדולה. ויגוע יצחק ביום ד' ג' אדר שני תקמ"ח ונקבר בו ביום בקבורת רייננדארף מול בונא".

*) בהיותו בן שמנה עשר שנים לקח לו לאשה את בת הרב מ' גרשון במ' משה פוליץ אבד"ק ניקלשפורג שנתקבל שם בשנת תקי"ג ונתמנה בשנת תקי"ח גם לרב המדינה, ויהי ר' יצחק כהנא לדרשן נפלא, ומבלי הכין היה ביכלתו לדרוש על כל מאמר שהראו לו. חכם אחד רצה לנסותו ויאמר לו: הנה אנכי בא אליך בעמדך לפני העם לדרוש ואז אתן לך מאמר לדרשו, ויאות ר' יצחק, ויהי ביום השכת בבואו בקהל עם, בא החכם ויתן בידו פסת נייר חלק, ויבט בו ר' יצחק וישתאה כרגע ויקרא ויאמר: אחי! הביטו את הגליון הזה, חלק הוא מכל צד, וכתב עליו אין, כן ברא הקב"ה את העולם מאין, אח"כ פתח את פיהו ביצירת העולם, ויצא דרוש נחמד עם מוסר השכל, ויגדל שמו מאד, ויקבלוהו בני לייפניק עליהם

להג"מ **נתן נטע** מטורבין בת:

אשת הגאון מוה' **יוסף** תאומים אב"ד בק"ק אוסטראווצי מובא למעלה במשפחת ק"ב.

להג"מ **יצחק אפנהיים** שני בנים:

א) הגאון מוה' **חיים** אפנהיים אבד"ק דרעזניץ, אחיו בספרו מי באר כתב עליו: אחי הצדיק המפורסם הרב המאוה"ג החריף ובקי מ' חיים אפנהיים נ"ע הוא הפיץ תורה כו' פועל צדקות כו' בעיר מושבו דרעזניץ במדינת מערין, בימי נעוריו למד תורה ביחד עם ש"ב הגאון מ' ברוך פרענקעל אצל זקנם הג"מ ברוך מפיורדא.

ב) הגאון החריף ובקי מוה' **בער** אופנהיים אב"ד בדרעזניץ אחר אחיו ז"ל, חבר ספר שו"ת מי באר עם פלגי מים, ונדפס בווינא תקפ"ט. ולו תשובות בס' עטרת חכמים לשארו הגאון מ' ברוך פרענקל אבד"ק לייפניק, ובהקדמתו לספרו יתאמר ביחוסו בזה"ל: מה אשיב לה', ומה אשיב לאבותי כו' לולי אלקי אבותי ופחד יצחק אבי וכו' קושט אמרי מוסר אבי כו' וינהג אותי ואת אחי הרב מ' חיים נ"ע כו' עד הישיבה הרמה מקום פיורדא, וכה אמר בלכתו מעמם לשוב אל ביתו כו' אתם בני כו' דעו פה הפרה אבי אמי האב"ד הגאון החריף הגדול מ' ברוך כהנא ראפפורט כו', פה צלחה עליהם רוח אבי הרב הגאון מ' בער אפנהיים אבד"ק פרעשבורג והמדינה כו' פה עמדו לתורה כו' הכהנים הגדולים אחי אמי הגאון מהו' ליב אב"ד דק"ק הייצפעלד ואחיו הגאון מ' הירש אבד"ק וואלירשטיין בטרם עלותם על כסאות הרבנות כו' הביטו אל צור חוצבתם כו' בה התברכו כל משפחות ישראל מבני רפפורט הכהנים משרתי ה' עב"ל.

להג"מ **יהודא ליב** מאוסטרהא שני בנים:

א) הרב הה"ג הדרשן מו"ה **אשר ענזיל** מאוסטרהא, היה דיין באוסטרהא ואח"כ נתקבל לראב"ד בק"ק סלאנים, חבר ס' ברוך מבנים אשר, וס' קרבן עשיר על קדשים, הסכים באוסטרהא בשנת תקיד ע"ס מפלגי ראובן, ובשנת תק"ל ע"ס שבט מישראל על תהלים וחתם „אשר ענזיל בהגאון מ' יהודא ליב זצ"ל בעהמח"ס ברוך מבנים אשר וקרבן עשיר על קדשים" ובסלאנים חתם על חומשי רש"ד בשנת תקמ"ד, אשתו מ' שרה היתה בת הרב המופלג מוה' דובער בהרב מ' שמואל ר' יוקלש מאוסטרהא. — ונפקדה למעלה במשפחת היילפרין,

ב) הרב מו"ה **דוד** חבר ס' אותות למועדים *).

לרב ומורה, והרביץ תורה בישראל, ונהג צאן מרעיתו בהשכל ודעת, והרבה להיטיב לעניים ולגדל יתומים ולהכניסם לחופה. — וחבר ספר הכולל מאה דרושים אשר דרשם במקהלות בעירו, אך נשאר בכתובים ולא בא לדפוס, ובאחרית ימיו קבל עליו לעלות לאה"ק, אבל לא עלתה בידו ונפטר בלייפניק (כרמולי).

*) ס' אותת למועדים חדושים על פסח שני בגפ"ת וברמב"ם ובו נכללים כל המועדים. שחיבר מו"ה דוד בשם אחיו הרב אשר ענזיל נר"ו מאסטרא בעהמ"ח ברוך מבנים אשר (זכרו

לר' יצחק אייזיק הלוי עפשטיין בן:

הגאון מוה' **נחמן צבי** הלוי עפשטיין אבד"ק קאלימאייי בגאליציען (ס' גבורות הארי בהערה).

להג"מ **דוד הלוי** מהלוסק שני בנים:

א) הרב מוה' **מרדכי** הלוי עפשטיין (גבורות הארי דף י"ב).
ב) הרב מ' **יחיאל מיכל** הלוי עפשטיין מאורעציא הסמוכה לסלוצק. ונפטר בסלוצק ביום ד' ז"ך מנחם אב שנת תקע"ב (גבורות הארי שם).

להר' **יעקב** ראש מדינה בן:

הגאון מוה' **משה** הלוי עפשטיין אב"ד בק"ק קאברין (גבורות הארי שם).

להג"מ **העשיל סירקין** שלשה בנים:

א) הרב מוה' **נחמן** סירקין חתן הרב מ' צבי צייטלעס משקלאב (ס' עלי הדם).
ב) הרב מוה' **אבלי** סירקין (שם).
ג) הרב הג' מוה' **יצחק** סירקין, אשתו מ' גיטל היתה בת מ' צבי הירש שמש במינסק המובא למעלה.

להג"מ **נתן נטע** משעברשין בת:

אשת הגאון המפורסם מוה' **שלום שכנא** אבד"ק קונסטנטין בהגאון מ' דוד אב"ד ור"מ בק"ק זוואניץ והגליל במדינת פאדאליע נין ונכד להגאון רשכבה"ג מ' שלום שכנא זצ"ל אב"ד דק"ק לובלין (אבני קודש 25) חותן הרמ"א בעל המפה (הק' ס' קונטרס ריח ניחוח).

להרב מ' **יצחק** בת:

אשת הרב מוה' **שמחה** בהרב מ' ליבוש ממעזריטש נכד הגאון בעל עבודת הגרשוני.

להג"מ **אברהם נטע** מייזלש בת:

מרת ד ר ע ז ל אשת המופלג בתוי"ח מ' **צבי הירש** בן אחי אביה הרב מ' יצחק וולארדעווער (הק' לס' תפארת הצבי).

להרב מ' **יצחק מייזלש** בן:

המופלג בתוי"ח מו"ה **צבי הירש** מייזלש בעל האשה דרעזל הנזכרת מקודם בזה.

יבוא ברשי' אות ב') והמה בניו של הר' יהודא ליב זצ"ל אבד"ק פינסק, זאלקווא תקי"ב 4° (ראה ברשי' אות א' 559 №).

דור השביעי.

להגאון מ' **ישראל הכהן** רפפורט מביחאב בת:

אשת הרב הג' **יהודא יידיל** לוריא. תרומות מדותיו וצדקותיו הלא הם כתובים בהערה לתולדות הרד"ל מעשה יד הרב מ' שמואל לוריא בס' קדמות ס' הזהר שנדפס מחדש בווארשא בשנת תרמ"ז.

להרב מ' **יוסף משה שמחה** הכהן רפפורט שני בנים ושתי בנות:

א) הרב הגדול מוה' **יעקב יוקל** הכהן רפפורט אב"ד בק"ק יאנאווי במדינת זאמיט (הק' לס' בגדי הקודש).

ב) הרב מוה' **אברהם צבי הירש** הכהן עשה הקדמה לס' בגדי הקודש לאביו ז"ל.

ג) מרת ש פ ר י נ צ א אשת הרב הגדול מ' משלם זלמן ז"ק אבד"ק פאקראי הבא לתולדותיו בדעת קרושים.

ד) מרת ג ר ו נ א אשת הרב מ' ישראל מנחם מענדל אבד"ק טרעבוולא בעהמח"ס בגדי כבוד על מס' אבות והדפיסו עם ס' בגדי הקודש לחותנו, וגם הו"ל ס' בגדי משי לחותנו ז"ל.

להג"מ **משה הכהן רפפורט** בן:

הגאון מוה' **אריה ליבוש** הכהן ראפפורט אב"ד קארעץ הסכים על שו"ת מים חיים וכתב על המחבר „שאר בשרי" כי בן אחי אביו הוא.

להג"מ **דובעריש** ממעזיבוז שני בנים ובת:

א) הגאון המפורסם מוה' **חיים** הכהן רפפורט אבד"ק אוסטרהא, חבר שו"ת מים חיים ויצא לאור אחר מותו ע"י בניו. אשתו מ' הענא היתה בת הרב מוה' אבא כהן מזרע הגאון מ' פייבש מקראקא המובא בט"ז.

ב) הרב מוה' **מאיר** הכהן רפפורט מובא בשו"ת מים חיים בסופו.

ג) אשת הגביר המפורסם מוה' **שלמה זלמן** הכהן מאוסטרהא (הקדמה לשו"ת הנ"ל).

להג"מ **שמחה הכהן** מפאדהייץ שני בנים:

א) הרה"ג החריף מוה' **שמואל** הכהן רפפורט בלבוב, אשתו מ' אסתר זעלדא היתה בת הרב מ' אהרן מחמעלניק.

הרה"ג החריף מוה' **יוסף הירש** הכהן רפפורט בלבוב.

להג"מ **אריה ליב** מראדמישלא בן:

הרב מוה' **בצלאל** הכהן רפפורט ושם אשתו יוטא (ס' מצבת קודש).

להג"מ **חיים** מוואלאזין שני בנים ושלש בנות:

א) הגאון המפורסם מוה' **יצחק** זצ"ל מוואלאזין, ועלה השמימה ד"ו אייר תר"ט.

ב) הרה"ג מוה' **יוסף** זצ"ל מובא בהקדמה לס' נפש החיים.

ג) מרת אסתר אשת הגאון מוה' **הלל** בהרב מ' שמחה מ"ץ בהוראדנא, שיבוא זכרו בדור הזה:

ד) מרת חשא אשת הרב מ' **מרדכי** בהרה"ג מ' משה מלידא.

ה) מ' רעלקא אשת הרב מו"ה **יוסף** סאלווייציק אבד"ק קאוונא.

להג"מ **נחמן** מפאהאסט בן:

הגאון הגדול המפורסם מוה' **אברהם שמחה** אבד"ק מסטיסלאב בעל המחבר ס' שו"ת בנין של שמחה, הסכים ע"ס נפש החיים לרודו ז"ל.

להרב **שאול הכהן** רפפורט בן:

הרב מוה' **מרדכי ליב** הכהן רפפורט פרנס ומנהיג בלבוב בשנת תקס"ה (בס' בנו) הוא הדפיס בשנת תקנ"ח שו"ת המיוחסות להרמב"ן בזאלקווי. בשנת תקנ"ט הו"ל ס' תולעת יעקב להרמ' בן גבאי, ובשנת תק"ס את הס' מגלה עמוקות למהרנ"ש.

להרב מ' **נפתלי הירץ הכהן** רפפורט שני בנים:

א) הרב הגאון מוה' **צבי הירש** הכהן רפפורט בדובנא. חבר פירוש על הספרא בשם „עזרת כהנים ותוספת העזרה" ונדפס חלק הראשון בווילנא בשנת תר"ה. וחלק השני בזיטאמיר בשנת תרכ"ו.

ב) הרב מוה' **שמחה** הכהן רפפורט, מובא בשו"ת חסד לאברהם בחו"מ סי' מ"ג.

להרב **צבי הירש** מקאמאיי בן:

הרב הג' מוה' **אורי** בק"ק קידאן.

להג"מ **שמחה מ"ץ** בהוראדני בן:

הגאון הצדיק מוה' **הלל** מ"ץ בהוראדנא בעל האשה אסתר בת הגאון מ' חיים זצ"ל מוואלאזין הנזכרת מקודם בזה, הסכים בשנת תקצ"ג ע"ס אדר"ן עם שני פירושים להר' אלי' בן אברהם, ובשנה ההיא שב רוחו השמימה ביום ה' ב' אדר (ס' עיר גבורים).

להג"מ **יוסף יאסקי** מפודקאמין שלשה בנים ובת:

א) הרב החריף ושנון מוה' **יצחק יעקב** אבד"ק פאריצק *).

---

*) הוא הוציא לאור ס' אהל יוסף באלעקסניץ תקכ"ז אחרי מות אביו המחבר (ראה ברשי' אות א' № 288).

ש.

ב) הרב המופלג בתורה מוה׳ ישראל אבד״ק חאררוב ואגפי׳, בס, אהל יוסף מביא חידושי תורה בשמו.

ג) הרב הג׳ מוה׳ אברהם אבלי בהסכמתו בשנת תקכ״א על ס׳ מנחה חדשה להר׳ אייזיק שור חתם א״ע „אברהם אבלי בהג״מ יוסקי אבד״ק פודקאמין״.

ד) אשת הרה״ג החריף מ׳ שלמה מבוטשאטש אבד״ק בולקאמין (בס׳ אהל יוסף).

להרב יצחק ב״ר אריה ליב כהנא רפפורט בן:

הרב הג׳ מוה׳ יונה מו״צ בק״ק נאווידוואהר, נתן הסכמות על שלשה ספרי החסיד מ׳ יוסף יעב״ץ שנדפסו שם בשנת תקנ״ד וחתם „יונה בהרבני מהו׳ יצחק כהנא ראפפורט מו״ץ בנאווידוואהר״.

להרב מ׳ שמחה בונם כ״ץ רפפורט בן:

הקצין המפורסם מוה׳ שמואל הכהן רפפורט בק״ק קעלין. בקונטרס המקונן ליעלניעק כתוב: שנדר ונדב להזכרת נשמת אביו ז״ל.

להג״מ יצחק כהנא מלייפניק בן:

הגאון מוה׳ בנימין זאב יכונה וואלף כהן רפפורט, נולד לאביו בשנת תקי״ד, ויגדלהו לתורה ולתעודה, ובשנת תקל״א בהיותו בן שבע עשרה שנה לקח לו אביו אשה בת הרב מ׳ דוד בסקעוויץ מאובן ישן, שם בבית חמיו הרביץ תורה לתלמידים כעשר שנים, ובשנת תקמ״א בחרוהו בני עיר פאפא לאב״ד ומורה להם, שמה ישב על כסאו יותר מחמשים שנה והסכים שם בשנת תקנ״ב ע״ס אוצר החיים. — חבר ס׳ שמלת בנימין על הלכות נדרים. שמלה שניה שו״ת, עדות לישראל על מס׳ מכות, נוי סוכה על מס׳ סוכה, חבור על סוגיא דנשר ור״ח סגן הכהנים, שלש מאות כסף דרושים, שער בנימין על גפ״ת ותשובות, ובנו הגאון מ׳ מענדל הביאם לדפוס ועשה להם הקדמה וז״ל שם: נצר תפארה מטע רפפורט הנודע ביהודה לשם ולתהלה, הורה לעדתו תושבי פאפא נ״ו שנים עד עת שבה יחידתו אל מקור חיים ביום הששי ט׳ ניסן נקבר ביום א׳ י״א בו שנת תקצ״ז לפ״ק תנצב״ה.

הג״מ חיים אפנהיים מדרעזניץ בן:

הגאון מוה׳ דוב בער אפנהיים אבד״ק אייבשיטיץ (במכתב בנו במכ״ע הצפירה בנו׳ 2. 1. לשנת 1888).

להרב נחמן צבי הלוי עפשטיין בן:

הרב הג׳ מוה׳ יצחק זאב הלוי עפשטיין אבד״ק קאלימאיי (גבורות הארי דף י״ב) מובא בס׳ חסד לאברהם חלק אה״ע עי׳ ד״ו, גם בס׳ ברכת יוסף ח׳ יו״ד סי׳ ו׳. חו״מ סי׳ כ״ג (שם).

לר' מרדכי הלוי עפשטיין בן :

הרב הגאון מוה' **יצחק אייזיק** הלוי עפשטיין אבד"ק האמעל, חבר ספר מאמר השפלות והשמחה, וס' מאמר יציאת מצרים ויש לו תשובה בס' שו"ת דברי נחמיה סי' ח' והשאיר אחריו בכתובים עוד ספרים רבים והם ת"י יורשיו (גבורות הארי) .

להרב **יחיאל מיכל** מאורעציא בן :

הרב הגביר הנודע בשערים מוה' **שמעון זימל** הלוי עפשטיין בווארשא ונפטר שם ער"ח כסליו שנת תרט"ו .

להרב מ' **משה** מקוברין שני בנים :

א) הגאון מוה' **יעקב** אב"ד בק"ק לאמאז, מובא בשו"ת מוהרמ"ז מרונטבורג ח' חו"מ סי' י"ד וט"ז .

ב) הרב מוה' **יצחק אייזיק** בביאלסטק (גבורות הארי) .

להרב מ' **שמחה** בן :

הרב מה' **משה** .

להרב מ' **שלום שכנא** בן :

הרב הישיש מ' **אליהו** בקונסטנטין (ס' קונטרס ריח ניחוח) .

להרב מ' **צבי הירש** מייזלש שני בנים :

א) הגאון החסיד מוה' **עוזיאל** מייזלש, היה אב"ד בק"ק אוסראוועצי, ריטשוואל ועיר חדש בגליל קראקא, חבר ס' תפארת הצבי על מס' ביצה, וס' כרם שלמה ועץ הדעת טוב, אשתו היתה בת הראש והקצין מ' שלמה במ' מאיר מק"ק זעליחאב אשר בנה לו בית והספיק לו כל צרכיו, והחזיק לו ישיבה שבעה שנים רצופים כו' (הק' אחיו מ' יצחק לספרו) ונפטר לפני מלאות לו ארבעים שנה בשנת תקמ"ו (הק' ס' תפארת הצבי ושה"ג) .

ב) הגאון החריף מוה' **יצחק** מייזלש אבד"ק צויזמיר, ומשם נתקבל על מקום אחיו בעיר חדש, חבר ס' זר זהב על ס' כרם שלמה לאחיו מ' עוזיאל (שה"ג) שם אשתו יוטא בת החסיד מ' שמרי' שנסע לאה"ק (שם בהקדמת ס' תפארת הצבי) .

דור השמיני.

להרה"ג מ' **יהודא יודל לוריא** שלשה בנים :

א) הרב הצדיק וענו מוה' **צבי הירש** לוריא, לא שח שיחה בטלה מימיו כ"א בתורה ה' חפצו והגיוניו ובכל שנה ושנה הוא מהדר תלמודא דבבלאי עם

כל הפוסקים ומכוין לסיימו בכל ערב חג הפסח. ונפטר אח״י שלמו לו שבעים שנה בחיי אביו (הערה לתולדות הרד״ל מהר״ש לוריא).

ב) הרב הגביר מוה׳ יעקב אהרן לוריא במינסק, אשתו מ׳ פראדיל בת הגביר מ׳ זאב וואלף הבא לבית אבותיו למעלה.

ג) הגאון המפורסם מוה׳ דוד לוריא מביחאב ישן. נולד בשנת תקנ״ח, בעודנו נער נכרו אותותיו אותות שיהיה לגאון בישראל, כי בהיותו כבן חמש למקרא היה בקי בכל התנ״ך עם ביאור רש״י והרד״ק והבין דקדוק לה״ק, וכבן עשר למשנה היו כל שיתא ספרי משנה ערוכים ושגורים על פיו, אז למד גפ״ת מהרב הג׳ מ׳ שלום מק״ק רובזעוויץ. כאשר הגיע לבן י״ג השיאו אביו אשה מגדולי היחש בעיר ווילנא, ושם למד עמו בשקידה נפלאה ש״ב הגאון הנדול מ׳ שאול קצינלינבויגין, בשנת י״ז לימי חייו השלים חבור גדול על מס׳ ברכות, ובמלאת לו י״ח שנה שב לבית אביו מלא ברכת ה׳ בתורה ויראה וכתר שם טוב על גביהן, כי סמכו הגאונים הגדולים רבו הגאון מהר״ש והגאון מ׳ אברהם אבלי עם יתר חכמי ווילנא את ידיהם עליו, בשובו לעיר מולדתו לא פסק פומי׳ מגירסא בנגלה ובנסתר, וחבר כמה ספרים על הש״ס. שו״ע. ספר הזוהר ודברי קבלה ושו״ת שהשיב לרבים משואליו דבר ה׳, מהם נדפסו רק ספר ביאור פרקי דר״א, ביאור על מדרש שמואל, ביאור על מדרש רבה, וקדמות ס׳ הזהר וביאור על הזהר. ונח נפשיו דרב ביום ה׳ כסליו שנת תרט״ז בביחוב. וכל מעשי תקפו גדולתו וקדושתו הלא הם כתובים בהק׳ המו״ל ס׳ הזהר בשנת תרמ״ז בווארשא.

להג״מ חיים הכהן מאוסטרהא שני בנים:

א) הגאון מוה׳ יעקב הכהן ראפפורט אבד״ק אוסטרהא. הוא הוציא לאור שו״ת מים חיים לאביו ז״ל ושם הרבה מחידושיו.

ב) הגאון הגביר מוה׳ יקותיאל זיסל הכהן רפפורט במינסק, אשתו הראשונה מרת שרה היתה בת הג״מ זאב וואלף הבא לבית אבותיו למעלה. והשניה מרת פייגל היתה בת הגאון מוה׳ יעקב אבד״ק קארלין בעהמח״מ משכנות יעקב וקהלת יעקב.

להג״מ מאיר הכהן בת:

אשת הרב מוה׳ שאול ישכר הכהן רפפורט. בשו״ת מים חיים סי׳ מ״א יש תשובה אליו וכתוב בראשה „לכבוד חתן אחי הרב מ׳ שאול ישכר בעריש כו׳״ ובסופה „למען אהבתך ולמען כבוד אחי חותנך הרב המאה״ג יחי׳ כו׳ דברי דודך חיים הכהן״.

להרב שלמה זלמן מאוסטרהא שני בנים ובת:

א) הרב הגביר המפורסם מוה׳ מאיר הכהן זוסמן באוסטרהא.

ב) הרה״ג המפורסם מוה׳ צבי הכהן זוסמן שם.

ג) אשת הרב הגביר מוה׳ יוסף צבי מיזיש שם.

להרב שמואל הכהן רפפורט שלשה בנים ובת :

א) הרב הגדול החריף מוה' דובעריש אב"ד בק"ק שינאווי אשתו היא בת הרב הגדול הגביר מוה' פישל גראדשטיין בלובלין חתן הגאון מ' עקיבא איגר זצ"ל.

ב) הרב המופלג ירחמיאל הכהן רפפורט בלבוב.

ג) המופלג מוה' יוסף הכהן רפפורט בברדיטשוב.

ד) הגבירה מרת הינדה אשת הגביר מ' יצחק דוד פינס בראזינאי נצר מגזע הגאון מ' אלי' פינס בעהמח"ס תנא דבי אליהו שהיה אבד"ק שקלאב ומ"כ בסלוצק (אבני קודש).

להרב בצלאל הכהן בן :

הרב הגאון מוה' ראובן הכהן רפפורט בטרניפאל, הוא הביא לביהמ"ד ספרי זקנו הגאון מוה' חיים הכהן מלבוב עם הוספות חידושי תורה ושו"ת משלו

להג"מ יצחק מוואלאזין בן וחמש בנות :

א) הרב הגדול מוה' אליה זלמן בוואלאזין.

ב) רבקה מרים אשת הגאון הצדיק מוה' אליעזר יצחק אב"ד ור"מ בוואלאזין נפטר י"ט אלול תרי"ג.

ג) אשת הגאון המפורסם מוה' נפתלי צבי יהודא ברלין שליט"א אב"ד ור"מ בוואלאזין גדול שמו בישראל ונודע בחבוריו „העמק שאלה על שאילתות דר"א. הרחב דבר על התורה. ובאור על שה"ש והגדה של פסח ועוד ידו נטויה להדפים חבוריו אתו בכתובים.

ד) רעכיל אשת הרב הג' מוה' שמואל בהרה"ג מ' אברהם יעקב יעקל לנדא הנזכר למעלה.

להרב מ' מרדכי מלידא בת :

מרת הענא אשת הרה"ג החריף מוה' אליה עקיבא בהגאון מ' אלימלך אבד"ק לידא הבא לבית אבותיו במשפחת הש"ך.

להג"מ אברהם שמחה בן :

הרה"ג מוה' חיים יוסף מו"צ בק"ק מסטיסלאוו על כסא אביו ז"ל.

להרב מרדכי ליב הכהן רפפורט בן :

הרב מוה' צבי הירש כהנא רפפורט. חבר ס' נאקת ישראל וסדרי טהרה׳ טלאים יראת ה' אשר חברם לבני ישורן הסרים למשמעתו בגליל וויטגענשטיין. ולמען בנות ישראל שידעו את הדינים השייכים להם. ונדפסו ברעדלהיים בדפוס הר' וואלף היידענהיים בשנות תקצ"א ותקצ"ב (כרמולי).

להרב צבי הכהן מרובנא בת ושתי בנים:

א) אשת הגאון מוה׳ אברהם תאומים בהרב מ׳ צבי הירש תאומים חתן הגאון מ׳ יעקב מלירא היה אב״ד בק״ק זבארב ובק״ק בוטשאטש וחבר שו״ת חסד לאברהם על ד׳ חלקי שו״ע. הדפיס ס׳ נחלת יעקב לזקנו הגאון מליסא ושת עליו נוספות חדושי תורתו ותשובותיו.

ב) החריף מוה׳ דוד אליעזר הכהן רפפורט חידושיו באו בס׳ אביו ונפטר כבן עשרים.

ג) הרב מוה׳ יעקב משה הכהן רפפורט, גם חדושיו באו בס׳ אביו הנ״ל.

להרב מ׳ שמחה הכהן רפפורט בן:–

הרב מוה׳ מאיר הכהן רפפורט אבד״ק בראטשין. מובא בס׳ חסד לאברהם סי׳ נ״ט.

להרב אורי בקידאן בן:

הגאון מוה׳ משה בעהמח״ס אמרי משה על מס׳ מגלה והגדה של פסח.

להגאון מוה׳ הלל בן:

ד) הגאון מוה׳ אליעזר יצחק אבד״ק וואלאזין, שנזכר בזה מקודם שו״ת חוט המשולש.

להג״מ דובער אופנהיים בן:

הגאון מוה׳ חיים אופנהיים אבד״ק טהארען בפרוסיא *).

להג״ר שמעון זוסל הלוי עפשטיין שני בנים ובת:

א) הרה״ג החריף מוה׳ יהודא הלוי עפשטיין בעהמח״ס קנמן בשם על האגדות וספר מנחת יהודא על ש״ס. נפטר בווארשא ביום ג׳ ך׳ תשרי תר״מ.

ב) הרה״ג המפורסם מוה׳ דוד הלוי עפשטיין בווארשא. נפטר שם ח״י אדר הראשון שנת תרל״ב.

ג) אשת הה״ג מו״ה בעריש הכהן זוסמן מאוסטרהא הבא לבית אבותיו להלן.

להג״מ יעקב מלאמאז בן:

הרה״ג החריף מוה׳ שלמה אבד״ק לענטשנא (גבורות הארי דף י״ב ע״ב).

להרב מ׳ משה בר׳ שמחה בת:

אשת הרב המאה״ג מוה׳ פנחס ליב אבד״ק גאנינדז ואורלא הבא לבית אבותיו בדעת קדושים.

---

*) נולד ה׳ תשרי תקצ״ג. על דבר ספריו ומאמריו ראה תולדותיו שכתב בעצמו בס׳ זכרון לסופרי ישראל (עמוד 126) שיצא מבית מערכת „האסיף״ בשנת תרמ״ט. (נפטר בירח ניסן תרנ״א בבית החולים בברלין, ראה „האסיף״ שנה ששית, תרנ״ד עמוד 143). ש.

להג"מ עזריאל מייזלש שני בנים ובת:

א) הקצין המופלג מוה' צבי הירש מסימיאטיץ (הק' ס' תפארת הצבי).
ב) המופלג מוה' ישראל חתן הרב המאה"ג מ' יצחק אב"ד ור"מ בק"ק קלביסאב.
ג) אשת המופלג מוה' קלמן בהמופלג החריף מוה' יהודא ליב מעיר חדש נכד הגאון מוה' יוסף שמואל מקראקא (הקדמה לס' הנ"ל).

להג"מ יצחק מייזלש בן:

הגאון הצדיק מוה' צבי מנחם מייזלש אבד"ק עיר חדש. חבר ספר זכרון צבי מנחם שו"ת וחידושים. ונדפס בפרעמיסלא.

דור התשיעי.

להגאון מ' יעקב הכהן מאוסטרהא שני בנים:

א) הרב החריף מוה' משה הכהן רפפורט, חדושי תורתו נדפסו בשו"ת מים חיים בסוף ח"ר מסימן נ"ז ובסוף הקונ' שם. נולד בשנת תק"פ ונפטר אברך בן ך"ה שנים ך' תמוז תר"ה.
ב) הרב מוה' מאיר הכהן רפפורט. חדושי תורתו נדפסו בסוף שו"ת מים חיים. נולד בחודש שבט תקפ"ה ונפטר בן ך"ח שנים בשנת תרי"ג (סוף שו"ת מים חיים).

להג"מ יקותיאל זיסל הכהן ראפפורט שני בנים ושלש בנות:

א) הרה"ג המפורסם מוה' יעקב הכהן רפפורט במינסק חתן הרה"ג מ' יעקב יעקל בהר"ר ליבלי ר' בער'ם בווילנא.
ב) הרה"ג המפורסם מוה' וואלף הכהן רפפורט במינסק חתן הג"ר צבי הירש זאלצמאן חתן הגאון מוה' יעקב אבד"ק קארלין בעל משכנות יעקב וקהלת יעקב.
ג) מרת ר ח ל אשת הרב הגאון מוה' ישראל מייזלש אב"ד בק"ק שעדליץ.
ד) מרת מ ל כ ה אשת הרה"ג מוה' יעקב בהרה"ג מ' שמואל עליאשבערג מאיוועניץ.
ה) מרת פ י י ג ל אשת הגביר מ' יונה בהה"נ מ' מאיר הכהן זוסמן מאוסטראה.

להרב מ' שאול ישכר הכהן בן:

הרב הג' מו"ה מאיר מנחם הכהן רפפורט אבד"ק רישא. יש לו תשובה בשו"ת מים חיים סוף סי' מ"א ראשונה „לבנו הרב מ' מאיר מנחם כו'" וסופה דברי דודך חיים הכהן.

להרה"ג מוה' מאיר הכהן ווסמן ארבעה בנים:

א) הגביר מוה' יונה ווסמן חתן הרה"ג מ' יקותיאל זיסל הכהן רפפורט הנזכר בזה מקודם.

ב) הגביר מו' בעריש ווסמאן חתן הרה"ג מ' שמעון זימל הלוי עפשטיין המובא למעלה.

ג) הגביר מוה' אברהם אבא.

ד) הגביר מוה' שלמה זלמן.

להג"מ אליעזר יצחק מוואלאזין בן ושתי בנות:

א) הרה"ג המפורסם מו' חיים הלל בליטא. הוציא לאור ס' חוט המשלש מאביו זצ"ל אשתו היא בת דודו הרה"ג מוה' שמואל לנדא הנזכר בדור הקודם.

ב) אשת הרב הג' המפוסם מוה' אברהם בער אבד"ק איהומען.

ג) מרת ריינא אשת הרב הג' המפורסם מוה' מאיר נח לעווין שהיה אבד"ק סטויפץ ובמאסקווי וכעת בוואלאזין.

להג"מ נפתלי צבי יהודא ברלין בן ובת:

א) הגאון המפורסם מוה' חיים ברלין שהיה אב"ד במאסקווי ואח"ז ר"מ בוואלאזין ואמרכל לאה"ק. וכעת אבד"ק קוברין.

ב) אשת הגאון הצדיק מוה' רפאל שליט"א ר"מ בוואלאזין.

להג"מ יצחק אהרן אייטינגא בן ובת:

א) הגאון הגדול המפורסם מוה' מרדכי זאב הלוי אייטינגא בעהמ"ח שו"ת מאמר מרדכי על ד' חלקי השו"ע ובו תשובות רבות מבנו הגאון מ' יצחק אהרן הלוי שהיה אב"ד אחריו בלבוב, מלבד הספרים שחבר ביחד עם גיסו הגאון מ' יוסף שאול זצ"ל נאטהנזאהן. והם, ספר מפרשי הים, מאירות עינים על טריפות הריאה. מגן גבורים ב' חלקים על שו"ע או"ח הגהות על רש"ס. מעשה אילפס על הרי"ף, נר מערבי על תלמוד ירושלמי. גם השאירו בכ"י שו"ת שבת אחים; נפטר ב' לחודש תמוז בשנת תרכ"ג, אשתו מרת מאניא היתה בת הג"מ קלמן ליפים נכד הג"מ אלעזר מאמשטרדם (מצ"ק).

ב) הגבירה מרת אדיל אשת הגאון הגדול המפורסם מוהר"ד יוסף שאול נאטהנזאהן בהרה"ג המפורסם לתורה ולתעודה מוה' אריה ליבוש נאטהנזאה מבערזאן. בו נקבצו ובאו תורה וגדולה במקום אחד, הון ועושר בביתו והיה אב"ד בלבוב שלא ע"מ לקבל פרס, ולבד הספרים הנקובים למעלה שחבר יחד עם גיסו. הוסיף לחבר ס' יד שאול על יו"ד, שואל ומשיב שו"ת על כל חלקי השו"ע בחמשה מהדורות, דברי שאול עה"ת דברי שאול על דרשות, דברי שאול על אגדות חז"ל. חלקי לשבעה ע"ם נחלת שבעה, תורת משה ע"ם תורת

חטאת להרמ"א, יוסף דעת על שו"ע יו"ד, והגהות על ד' חלקי השו"ע. נפטר בלי ז"ק ז"ך אדר ראשון בשנת תרל"ה.

להג"מ צבי מנחם מייזלש בת:

אשת הרב הצדיק מוה' יהושע מאסטראב בה"ב הצדיק חסידא ופרישא מוהר"ר יהודא ליב מלענטשנא. חבר ס' תולדות אדם על התורה (שה"ג החדש אות ת').

יד

בו שלשה דורות:

דור הראשון.

הרב המופלג הנגיד מוה' אהרן חיים הכהן רפפורט נכד להג"מ שלמה הכהן רפפורט אבד"ק חעלמא המובא למעלה (מצ"ק ח"ד) היה רב ומגיד בחברה שומרים לבוקר בק"ק לביב (מצ"ק שם).

דור השני.

להרב מ' אהרן חיים הכהן שני בנים:

א) הגאון החריף המבקר הגדול מוה' שלמה יהודא ליב הכהן ראפפורט אב"ד בק"ק טרניפאל ומשם נתקבל לק"ק פראג *), הגאון הזה דגול מרבבה הוא וספריו אשר חבר תהלתם מלאה הארץ. וההכם ר' אייזיק פאריעס ערך ספר תולדות הרב הזה בטוב טעם, (מכ"ע השחר שנה ראשונה) נולד י"ט סיון שנת תק"ן ונפטר ביום שלישי דחוה"מ סכות שנת תרכ"ח. ונשא עליו קינה הגאון מ' אלעזר הורוויץ אבד"ק ווינא. וגם הרב מו"ה יו"ט שפיץ הספידו ונדפס במכ"ע המגיד שנת אחת עש"ה, — אשתו היתה בת הגאון החריף מ' ארי' ליב בעל קצות החושן.

ב) הרב הגביר המופלג זקן ונשוא פנים מוה' יעקב שמואל הכהן רפפורט בלבוב. ונפטר י"ג אייר שנת תרכ"ה (מצ"ק ח"ד).

---

*) הוא הרב החכם הנודע בשם שי"ר.

דור השלישי.

להג"מ שלמה יהורא ליב רפפורט בן ובת:

א) הרב המפורסם מוה' דוד הכהן רפפורט בלבוב.
ב) אשת החכם ר' צבי בודק.

להר' יעקב שמואל הכהן רפפורט שלשה בנים ובת:

א) הגביר המופלג מוה' מרדכי הכהן רפפירט בלבוב (מצ"ק).
ב) הנגיד המפור' מוה' שאול הכהן רפפורט בווינא.
ג) הרב החכם השלם ומשורר מהולל מוה' דוד הכהן רפפורט. חבר ס' למנצח ליום מלאת שבעים שנה לדודו הג' שי"ר ונדפס בלייפציג תר"ך. גם עשה הקדמה לס' מצ"ק ח"ג.
ד) מרת גיטל אשת הגאון המפורסם מוה' יעקב יוטעש בעהמח"ס אהלי יעקב ומקראי קדש היא עמסה עליה עול המסחור לכלכל את אישה למען ישקוד על התורה יהי זכרה ברוך (מצ"ק ח"ד).

טו

בו שלשה דורות:

דור הראשון.

הרב הגדול הגביר המפורסם מוה' אברהם יקותיאל זלמן הכהן רפפורט מבראדי אשתו היתה נכדת הגאון בעל תב"ש ושמ"ח (רצימיכלזאהן ועיין למעלה בהערה).

דור השני.

להרב אברהם יקותיאל זלמן שתי בנות:

א) מרת שרה אשת הגאון הגדול מוה' צבי הירש הלוי הורוויץ הנקוב להולדותיו למעלה. וכתוב בס' הזכרון לפפד"מ „יא"נ הרבנית מ' שרה בת המאה"ג מ' יקותיאל זלמן הכהן רפפורט מבראדי אשת הגאון בעל מחנה לוי שנפטרה ך"ה טבת תקנ"ו תנצב"ה" (חוברת ד' להר"ר הורוויץ מפפד"מ).
ב) מרת ביילא אשת הרב הגדול מוה' צבי הירש בהג' הצדיק מוה' דובער מווילנא. ושם נפטר ך' אייר *) תקע"ח.

---

*) תקע"ז ראה קריה נאמנה עמ' 259.

דור השלישי.

להרב מ׳ צבי הירש שני בנים ושלש בנות:

א) הרה״ג המפורסם בתוי״ח מוה׳ דובעריש חתן הגביר המפורסם מ׳ שאול לעווין בקארלין.

ב) הרב הצדיק מוה׳ אברהם יקותיאל זלמן *) חתן הרה״ג מ׳ איסר משקלאב נפטר בווילנא ג׳ כסליו שנת ת״ר.

ג) מרת ריקל אשת הרב הצדיק מוה׳ יצחק ישראל איסר בווילנא הנקרא ר׳ איצק ר׳ זלמן׳ס.

ד) מרת הנלי אשת הרה״ג מ׳ אברהם יעקב לנדא הבא לבית אבותיו במשפחת קצינלענבויגין למעלה.

ה) אשת הרב המופלג ומפורסם בתו״י מ׳ נטע מיכאל שיינפינקל בקארלין.

משפחת רוקח.

א

הגאון מו״ה אלעזר מקראקא **) בהגאון מ׳ שמואל שמעלקא אבד״ק עלקוש היה אב״ד בק״ק בראדי שם הסכים בשנת תע״ד ***) ע״ס זרע ספר ברך שלישי ד׳ האללי, בשנת תפ״א ע״ס עטרת צבי על חו״מ. בשנת תצ״א ע״ס שמלה חדשה ותב״ש, אח״כ ****) נתקבל לאב״ד באמשטרדם לקהל אשכנזים

---

*) ראה גם ברשי׳ אות א׳ № 440 אור השכל ד״ו שב״ז, ובשער חתום הר״א יקותיאל זלמן בהרצ״ה ז״ל הכ״מ מווילנא. ש.

**) הר״א חתם שמו: אלעזר כקראקא ולא הזכיר מעולם את שם משפחתו מרגליות, ובאמשטרדם נקרא בשם „הרב מבראדי״ כי משם נתקבל לאמ״ד, ע״כ יש שמזכירים אותו בשם: ר״א ברודי, אך עוד קודם שנתקבל הר״א לבראד כבר שמש בכהונת הרבנות בכמה קהלות בפולין, ובשנת תס״ח היה אבד״ק ראקוב (במדינת ליטא) כנראה מסי׳ ט״ו בספרו ארבעה טורי אבן (ראה גם ברשי׳ ק. מ. אות א׳ № 881). ש.

***) הסכמת הר״ש לא נמצאה בס׳ זרע כרך שלישי לסדר בראשית הנדפס בהאלי תע״ד (ברשי׳ אות ז׳) אך ישנה בס׳ זרע ביךך שלישי למסכת ברכות הנדפס לדעתי בפ״פ דאדר אתר שנת תצ״ה (ולא בש׳ תצ״א) כמו שאבאר ברשי׳, ובראש הסכמתו כתוב: „הסכמת הרב המאור הגדול מו״ה שמעלקא אב״ד ור״מ דק״ק עלקוש אביו של הגאון מוהר״ר אלעזר אב״ד דק״ק אמשטרדם״. והר״ש חתם שמו: „שמואל שמעלקא מרגליות״. ש.

****) מבראד נתקבל לאב״ד ור״מ דקהל אשכנזים באמ״ד, ולזכרון יום בואו שמה טבעו לכבודו מטבעת זכרון (מעדאליע) של כסף בדמות צורתו, ועליה כתוב מצד אחד: „מוהר״ר אליעזר בן מוהר״ר שמואל אב״ד דק״ק בראד״ ומעבר השני: „נתקבל כאן יום ד׳ ז״ך אלול תצ״ה לפ״ק, לאורך ימים טובים הוי מתפלל בשלומה של מלכות״ ותחתיו איזה תיבות מפסוקי תהלים עם ר״ת אשר כבר נמחקו במשך העת מהמטבע שהיתה למראה עיני הר׳ גבריאל פאלק באמ״ד (ראה בהכרמל שנה א׳ עמוד 322).

על דבר המטבע הזאת כתב הר״י עמדן את השאלה ק״ע בח״א מספרו שאילת יעב״ץ

וישם הסכים על ס׳ זרע ישראל *) על מסכת ראש השנה מגילה להג״מ יעקב בהגאון בעל ראש יוסף שנדפס באמ״ד בשנת תצ״ו. וע״ס ראשית חכמה**) ד׳ אמ״ד בשנת תצ״ז. ע״ס אהל יעקב ***) להגאון מהר״י ששפורטו. וע״ס תשב״ץ ד׳ אמ״ד. בשנת תצ״ט על ספרי הרמב״ם שנדפסו ביעסניץ. וע״ס השיב ר״א אז נתקבל לנשיא בא״י, ובעשירי לחודש סיון יצא מאמ״ד ****) ללכת לאה״ק. ובעברו דרך טריר הסכים כיום ך״ד סיון ע״ס בית הלל על פרשיות התורה להרב הלל ב״ר מרדכי מטיסמניץ, ויבוא בשנת תק״א *****) לצפת

(אלטונא תק״ט ולא תצ״ט כמו שנראה גם מזה שכתב: ז״ל על הר״א שנפטר בשנת תק״ב), וז״ל: „מעשה אירע בימינו כשנתקבל הרב ה״ה מוהר״ר אלעזר ז״ל מבראד לאב״ד דק״ק אמשטרדם עמד איש אחד שם שהוציא מוניטון שלו בעולם דהיינו שהדפיס מטבע כסף בדמות צורתו, והביאוהו למראה עיני, וכשהצצתי בו נתרעתי ותמהתי מאד אם נעשה מדעת הרב הנ״ל וברצונו שהיה נודע בשם חסיד בדורו, כי נסתכלתי בו והיה תבנית ראש עד החזה עם פרצוף פנים שלם בולט, וזה לדעתי איסור גמור מוחלט, בין העושה לעצמו בין שאחרים עשו לו, כ״ש הכא דישראל הוה חעושה כאשר הוגד לי ... אני אומר בטח שהרב הנ״ל לא ידע ולא הסכים בעשייתו, כי לא יאונה לצדיק כל און, וחזי מאי סלקא ביה לפי מה ששמעתי השררה צוה בגזרה חרוצה, לגונזן ולא יראו החוצה״. עכ״ד הנוגעים לזה. ש.

*) הסכמת הר״א באה בס׳ זרע ישראל למס׳ ר״ה (אמ״ד תצ״ו 4° ברשימת צעדנער, ופה במוזעאום האזיאטי נמצא רק ס׳ זרע ישראל למס׳ מגילה שנדפס באלטונא תצ״ה). ש.

**) על ס׳ ראשית חכמה דפוס אמ״ד תצ״ז 8° (ברשימת רוסט) הסכים בשנת תצ״ו, ובשנה ההיא אולי נכתבה הסכמתו בס׳ זרע בירך שלישי למס׳ ברכות שנדפס בפפד״א אח־שנת תצ״ה כנזכר למעלה בהערתי, וכמו שאברר ברשי׳ אות ז׳). ש.

***) בשנת תצ״ז הסכים על ס׳ אהל יעקב, שו״ת ר״י ששפורטש, כנזכר ברשי׳ אות א׳ № 292 (והעיר על עצכו: „אף שמדרכי למנוע א״ע מליתן הסכמה על הספרים החדשים״).

גם הסכים בשנה ההיא על ס׳ התשב״ץ שהחלו להדפיס בש׳ הצ״ח באמ״ד. (ברשי׳ אות ש׳ שו״ת).

בשנת תצ״ט טו״ב כרח״ש הסכים על שו״ת השיב ר׳ אליעזר שחבר שארו הר״א ליפשיץ, שנדפס בנייאוויט תק״ט (ברשי׳ אות ה׳).

גם הסכים בשנה זו על הדפסת ס׳ משנה תורה להרמב״ם שהחלו להדפיס ביעסניץ תצ״ט, (והשלימו בש׳ תק״ב, ברשי׳ צעדנער). ש.

****) חסכמתו האחרונה שנתן באמ״ד היא על הדפסת העין יעקב קהלת שלמה, (אמ״ד ת״ק .fol בשני כרכים, ברשי׳ אות ע׳), כתובה בפ׳ תרומה ת״ק. כי כבר הודיע לעדתו בדרוש שדרש בעשרה בטבת, כי החליט לעזבם ולעלות לאה״ק, ואחרי עבור החורף קשה העורף שנמשך ימים רבים בשנה ההיא, יצא הר״א מאמ״ד ביום א׳ י׳ סיון ת״ק, ובהיותו בדרכו (כ״ב סיון) נתן הסכמתו בעיר טריר על ס׳ בית הלל, עה״ת הנזכר, שנדפס אח״ז בפ״פ דאדר תק״ד 4° (ברשי׳ צעדנער). ש.

*****) בחול המועד סוכות תק״א בא הר״א לעיר צפת, וקבע שם ישיבתו; וכאשר נודע לו כי רבים מנכבדי התושבים, לומדים בס׳ חמדת הימים (שנדפס ראשונה באזמיר הצ״א ונמצא פה במוזעאום בקהלת משה) יצא כנגדם ביד רמה, ועל ידי הריב נתקצרו ימיו, וכבר רצה לצאת לחו״ל לולא קדמהו המות על אדמת הקדש בצפת בשבת בראשית שנת תק״ב, ואף כי כתב בצואתו שיקברהו בחברון, כאשר העיד בעל ס׳ שארית ישראל דפוס ראשון בל״אש (אמ״ד תק״ג הנמצא פה במוזעאום), כתוב מפורש בשער ספרו ארבעה ט״א: „ומנוחתו

היב"ב ושם נפטר בשנת תק"ב בחוה"מ סוכות כנאמר בס' תבואות הארץ. או בשבת בראשית ככתיב בס' שארית ישראל*), אשתו הראשונה מ' חוה היתה בת הגאון מו"ה שמעלקא הלוי הורוויץ. אחות הגאונים מ' מאיר הלוי הורוויץ אבד"ק טיקטין והג"מ משה יהושע אבד"ק הוראדנא.

ב

להג"מ אלעזר שני בנים;

א) הגאון מו"ה **שלום** אבד"ק טיקטין חתום בפנקס שם בשנת תקט"ז, הסכים בשנת תקי"ב ע"ס שערי בנימין ד' זאלקווי, בשנת תקי"ז ע"ס עטרת פז על הרא"ש להג"מ פנחס זעליג אבד"ק לאסק, בשנת תקי"ט על סידור התפלה להג"מ ארי' ליב עפשטיין אבד"ק קיניגסבערג. ובשנת תקכ"ו ע"ס עטרת ראש על ברכות. הלך למנוחות בשנת תקכ"ז (אבני קודש 50 **), אז נתנו בניו הרבנים שטר פטורין שאין להם שום טו"מ להקהל ובאו על זה עה"ח בפנקס טיקטין על שם אביהם בלשון „הכ"מ" — אשתו היתה בת דודו הגאון מוה' משה יהושע הלוי הורוויץ אבד"ק הוראדני (כ"כ בסידור התפלה להג"מ ארי' ליב הלוי עפשטיין אבד"ק קיניגסבערג).

ב) הגאון מו"ה **משה** ***) אב"ד בק"ק זלאטשוב. יש ממנו חידושי תורה בס' ארבעה טורי אבן ומובא בס' אהל יוסף למחותנו הגאון מו"ה יאסקי אבד"ק

כבוד פה צפת". (כנראה נתחלף להר"י שווארץ יום פטירתו של הר"א ביום בואו לאה"ק)· דברי הר"י עמדן ע"ד הריב הנזכר, אביא במקום אחר מספר שבירת לוחות האון (הנמצא פה במוזעאום). ש.

*) מספריו של הר"א נדפסו: א) ס' מעשה רוקח על המשניות (בדרך זר על פי הקבלה) ה' סדרים ומס' עוקצין מס"ט, הובא לדפוס על נייר יפה ברוב פאר והדר באותיות מרובעות, עוד קודם נסיעתו לאה"ק, ע"י בניו הר' משה והר' שלום, באמשטרדם ת"ק 4°, זכרו יבא ברשי' אות מ'. (ובזמן ההוא נדפס גם ס' מעשה רוקח על ס' משנה תורה להרמב"ם שחבר הרב מסעוד חי רוקח ח"א בויניציאה תק"ב fol. ח"ב וג' בליוורנו תרכ"ב—כ"ג. שיבוא זכרם ברשי' באות מ', ולמען לא ידרשו סמוכים הזכרתי בזה את הס' מ"ר ואת מחברו שהיה מרבני מאראקא).

ב) ס' מעשה רוקח על התורה, עם קונטרס מעיצה המשכן, ודרושים על משניות נדפס מכ"י, חסר מקום ושנת דפוס (לעמבערג תרי"ג 4°) נמצא ברשי' צעדנער.

ג) ארבעה טורי אבן כולל כ"ד שו"ת (ובהם גם מהר' משה בן המחבר), עם חי' על מסכתות וחי' על הרמב"ם וקצת דרושים, ובהם מה שדרש בנו הר"מ הנ"ל בשנת תצ"ט באמ"ד, גם איזה חי' מהר' יהודה ליב אבד"ק זבאריב בן הר' משה הנ"ל, הובא לדפוס ע"י הר' נפתלי הירץ מבראד בן הר' משה הנ"ל בלעמבערג תקמ"ט 4° (ברשי' אות א' № 881).
ד) פירוש על הגדה של פסח (ברשי' אות ה' הגש"פ). ש.

**) נמצא הספד עליו בשו"ת דברי רב משלם מהר' אברהם משלם זלמן בן החכם צבי שנדפס בקארעץ תקמ"ג (ברשי' אות ד'). ש.

***) ראה מה שכתבתי אדותיו בהערותי הקודמות. ש.

פודקאמין, הסכים בשנת תק"ב ע"ס ברכת יוסף ואלי' רבא להרב מ' מאיר תאומים וחתם „משה בהגאון החסיד מרא דארעא דישראל מ' אליעזר חב"ק זלאטשוב ואגפיה" אשתו הראשונה היתה בת גאון וצדיק מ' נפתלי ז"ל והשניה היתה בת הגאון חכם צבי כמובא למעלה. (כ"כ נכדו הג"מ שלום מבעלזא בהסכמתו לשו"ת מים חיים).

ג

להג"מ שלום שלשה בנים ושתי בנות:

א) הגאון מוה' יהושע אב"ד בק"ק פינסק (בהק' למס' נזיר מהג"מ פנחס מיכאל נכדו).

ב) מהר"ר יצחק חתום בפנקס טיקטין על שטר פטורין להקהל.

ג) מהר"ר אליעזר חתום בפנקס טיקטין על שטר פטורין הנ"ל.

ד) מרת פייגא אשת ב"ד הגאון מו"ה יהודא ליב אבד"ק זבארב.

ה) אשת הגאון מ' יהושע בה"ג החסיד מ' יהודא ליב מירקש הבא לתולדותיו במשפחת גינצבורג להלן.

להג"מ משה שלשה בנים:

א) הגאון מו"ה יהודא ליב *) אב"ד בק"ק זבארב. בס' פני יהושע ע"ס נשים שנדפס באמ"ד תצ"ג כתוב שהגיהו הבחור החריף מ' יהודא ליב בהג"מ משה בהגאון מ' אלעזר רוקח וזה היה עוד בילדותו, כי בהיותו בן שמנה עשרה כבר היה נשוי ואב"ד בק"ק זבארב, והרבה חידושי תורה יש ממנו בס' ארבעה טורי אבן.

ב) הרה"ג מו"ה נפתלי רוקח **) בבראדי. אשתו היתה בת הגאון מ' משלם זלמן בן החכם צבי בעהמ"ח ספר דברי רב משלם הבא לתולדותיו למעלה.

ג) הגאון מוה' שמואל שמעלקא חתן הגאון בעל התב"ש ושמ"ח (ספר נפש דוד ומכתם לדוד להגרד"ט מליסא ועיין למעלה.

---

*) הזכרתיו ג"כ למעלה בהערה. ש.

*) בשער ס' ארבעה טורי אבן הנ"ל כתוב מפורש: „הובא לדפוס ע"י הרב המאה"ג המופלג המפור' מו"ה נפתלי הירץ נ"י מבראר" וכו', ובהקדמתו חתם שמו: „נפתלי הירץ רוקח בהגאון המנוח מו"ה משה זלה"ה בהגאון החסיד האמתי המנוח מו"ה אלעזר זלה"ה בעלי מחברים ספר הנ"ל". ש.

ד

להרב מוה׳ **יהושע** מפינסק שלשה בנים ובת:

א) הרב מוה׳ **חיים** הסכים על ספר אורים ותומים להג״מ יהונתן מפראג שנדפס שם אחר כן בשנת תקפ״ו *).

ב) הרב מוה׳ **שלום** (הג״מ פנחס מיכאל זצ״ל בהקדמת ספריו לפירושו על מסכת נזיר).

ג) הרב הגביר מוה׳ **גד אשר** רוקח בעל הגבירה חיה בת הרה״ג המפורסם מוה׳ שאול לעווין מפינסק. — ועל מקומה תבוא לבית אבותיה במשפחת גינצבורג לפנים.

ד) הצדקנית מרת ש ר ה סמעזריטש אשר מנוחתה כבוד בירושלים.

להג״מ **ליב** אבד״ק זבארב בת:

מרת א י י ד י ל אשת הרה״ג מוה׳ דוד בהגאון הקדוש מ׳ לוי בעהמ״ח ספר עטרת ראש על מס׳ ברכות. ומצד אמו נכד המהרש״א. נפטר בווילנא י״ד אייר שנת תקנ״ד.

להרב **נפתלי** רוקח בן:

הגאון החריף מוה׳ **שלום צבי** רוקח אבד״ק קרעמניץ. סדר את הספר ארבעה טורי אבן והביאו לדפוס **) בלבוב (שה״ג החדש).

להג״מ **שמעלקא** שני בנים:

א) הרב מוה׳ **סענדר** פרנס (ס׳ מכתם לדוד להגרד״ט מליסא).

ב) הרב מוה׳ **אלעזר** (שם).

ה

להרב מ׳ **שלום** בן:

הרב הצדיק מוה׳ **יצחק אייזיק** אשתו מרת בת שבע היתה בת הגאון מ׳ פנחס אב״ד ב״ק שערשאב בעהמח״ס נחלת עזריאל.

---

*) ס׳ אורים ותומים שנדפס בשנת תקפ״ו (באיזה מקום?) עם הסכמת הר״ח הנ״ל לא ראיתי, ואולי הוא הנדפס בדובנא, על פי עדות בן יעקב באוצר הס׳ אות א׳ 595 №, בשנת תקמ״ו, וכפי הרשום ברשימה יותר מדויקת זכרתי ברשימתי קהלת משה אות א׳ 540 № דפוס דובנא תקס״ו, אך לא ראינו אינה ראיה. (גם דפוס הרובישוב (באיזה שנה?) הנזכר באוצר הס׳ לא היה למראה עיני). ש.

**) לא היו דברים מעולם. ש.

להר"ג מ' גד אשר שני בנים :

א) הגביר הגאון מוה' יהושע העשיל רוקח בפינסק חתן הגאון המפורסם מוה' שלמה בהגאון ר' עקיבא איגר זצ"ל.

ב) הגביר מוה' גד אשר רוקח בפינסק. נולד אחר מות אביו ונקרא בשמו.

לה' שרה טמעזריטש בת :

מרת דבורה אשת הרה"ג מ' מיכאל הורוויץ במילאט הנקוב לתולדותיו ברעת קדושים.

להרב דוד רוקח בן :

המפורסם בתורתו וצדקתו מוה' לוי ז"ל רוקח חתן הג' המפורסם מ' נח בלאך בווילנא. נפטר ר"ח סיון תקע"ח (ק"נ).

להג"מ שלום צבי רוקח בן :

הגאון מוה' אפרים רוקח אב"ד בק"ק ראדוויל ואח"ב בווינציא.

להר' סענדר פרנס בת :

מרת רחל רבקה אם אמו של הרב מ' סענדר חיים שהו"ל ס' מכתם לדוד הגרד"ט מליסא.

להרב מ' אלעזר בן :

הגאון החסיד מוה"ד צי"ע מו"ה שלום אב"ד בק"ק בעלזא (ס' מכתם לדוד ושה"ג).

ו

להרב מ' יצחק אייזיק בן :

הגאון הצדיק הישיש מו"ד פנחס מיכאל אב"ד בק"ק שערשאב ואנטיפאליע. חבר פירוש על מס' נזיר. ונפטר באנטיפאלי זקן ושבע ימים בשנת תרנ"א.

להרב לוי רוקח שני בנים ובת :

א) הר"ר דוד רוקח בקאסווי.

ב) הר"ר אריה ליב רוקח בווילנא ונפטר שם בשנת תר"ל (ק"נ).

ג) החשובה מרת פייגל אשתו השניה של הרה"ג המפורסם מו"ה יוסף זקהיים בווילנא הבא בדעת קדושים דור הששי, נפטרה בביאליסטק ג' סיון

הרב"ד והגאון מ' רפאל יו"ט ליפמן אב"ד דשם הספידה כי היתה אשה יראת ה' ובקיאה בתנ"ך ומדרשים וספרי מוסר ויהללוה בשערים מעשיה *).

משפחת אייזענשטאט.

הגאון מו"ה **משה** מקלעצק. יצא חוטר מעץ אבות של הגאון הש"ך אשר גבהה קומתו ותרבינה סרעפותיו בבית ישראל. וזה העץ והענפים אשר ממנו יצאו.

א

הגאון מו"ה **משה** הכהן אשכנזי דיין בפרנקפורט ע"נ מיין משפחה כבודה שם מבני קן וכמובא בשו"ת השיב ר"א הלך משם לגור במדינת בייערן בעיר דנהויזען אצל אנשבאך.

להגאון מ' **משה** בן:

הגאון מוה' **מאיר** הכהן למד תורה מהגאונים הסמ"ע ומהר"ם לובלין. וקנה לו חבר את הגאון מ' יהושע בעל מגיני שלמה. ואח"כ היה לאב"ד בק"ק אמסטיבאווי והגליל. משם נשא ונתן בתשובה עם הגאון אב"ד דסלאנים בעהמ"ס חלקת מחוקק ושם נדפסה בו בסימן י"ז. אח"כ נתקבל לאב"ד בק"ק מאהליב ברוסיא. ומשם הריץ תשובתיו שדפסו בס' גבורות אנשים.

ב

להג"מ **מאיר** שני בנים ובת אחת:

א) הגאון הנודע למשגב מהר"ר **שבתי** הכהן **). נולד לאביו בשנת שפ"ז. בילדותו היה תלמיד הגאון ר"ר העשיל אבד"ק לובלין וקראקא והגאון מהר"ר

---

*) האשה מ' פיגל היא מולדת משפחת רוקח. והשם הזה הוסב למשפחה הזאת מאז צאת הס' „מעשי רוקח" לאור עולם.

את צדקת האשה הכבודה הזאת יגידו כי היתה טובת המזג וטובת מעללים: יראת ה' ורבת פעלים. היא העירה את לב אישה לפזר כאפר כספו לצדקה ברוח נדיבה. וילדה לו רק את בנה יחידה הרב מ' אברהם זקהיים ואת ה' קיילא אשת הרב ר' ליב גינצבורג. ובעת בוא הצרפתים לווילנא היה בנה עוד צעיר לימים, ורבות בנות באו במחלות עפר והצפינו את ילדיהן. אך היא עזבה את בנה יחידה ביד אישה. ותחתיו לקחה חמשה ילדים בני עניים יתומים באין אב ואם. ותעלם על עלית הבית והחביאם לשמרם מפגעי הזמן ההוא. ותכלכלם להם ומים, כי אמרה: לבני יהידי לא אדאג. כי ידעתי אשר אביו יצרנהו כאישון עינו ולא יעזבנו לנפשו, אולם אלה עניי הצאן מי יביט עליהם לחומלה וכה ישבה אתם בסתר העליה עד עבור המצור. ותחלץ מצר את בני העניים, אבל היא חלתה מצינים פחים ומפחד אנשי החיל ותמת באביב שנותיה בשנת תקע"ה (אבני קדש).

**) כעין מלואים לתולדות הרב ש"ך הנני להביא בזה תמצית הדברים אשר כתבתי במ"ע „המליץ" ש"ז „דבר יום ביומו" № 21.

נתן שפירא (בהסכמת בנו מ' שלמה להש"ך יו"ד) אח"כ לקחהו הרה"ג מ' וואלף

הר' שבתי כהן בעל שפתי כהן נולד בשנת שפ"ב לאביו הר' מאיר כ"ץ, שהיה אב"ד באמסטיבאווי וכמאָהליב ע"נ דניעפר (ונמצאו תשובותיו בשו"ת רבני דורו, ובסוף ס' גבורת אנשים שחבר בנו הש"ך).

בימי עלומיו למד הש"ך אצל אביו הר"מ, ואח"ז בישיבת הרב ר' ר' העשיל שהיה אבד"ק קראקא ולובלין, ובעודו צעיר לימים ככר נמנה לבית דינו של הרב משה אבד"ק ווילנא בעל חלקת מחוקק.

בהיותו בן כ"ר שנה הוציא לאור חבורו שפתי כהן על ש"ע יורה דעה (קראקא ת"ו), וזכה שנתפשטו חבוריו בכל תפוצות ישראל (אף כי בחייו לא חפצו גדולי רבני הדור הזקנים ממנו לקבל דבריו להלכה).

ויען כי גם הט"ז הוציא לאור חבורו על יו"ד בשנה ההיא, ראה מש"כ ב„המליץ" ש"ז № 18 בחלק „דבר יום ביומו") וגם הוסיף „דף אחרון" לספרו, כולל השגות על הש"ך, לכן אכף הש"ך השגותיו על הט"ז, ויקראם בשם: נקודות הכסף, אשר „נגמר כ"ז טבת ת"ח בווילנא", אך לא הדפיסו בחייו, ובנו הר' משה שהיה אב"ד דקהל פאדהייץ „ובמלחמת התוגרמים הלכו בשבי ונשרפה כל הקהלה" נסע לפ"פ דאדר והוציא לאור בשנת תל"ז, ב' חבורי אביו: נקודות הכסף, ותקפו כהן (שחבר בווילנא „בחדש ושנת טבת"). נגד ההשגות האלה יצא נכדו של הט"ז, הר' יואל אבד"ק שעברשין, ויחבר ס' מגיני זהב שהסכימו עליו רבני דורו בשנת תמ"ג, ונדפס קצת ממנו בפראג ת"פ.

את כל התלאה אשר הביאה שנת ת"ח, (הכתובה בדם על ספר דברי ימי היהודים במדינת פולין), כתב הרב ש"ך זכרון בספר בשם: „מגילת עיפה" וכותבי זכרונות דברי הימים למעין ישיתוה, גם יסד הרב „סליחות וקינות על חורבן מדינת אוקריינא וואלין ופדליי' וליטא" בשנת ת"ח ות"ט.

בצאת גדולי ישראל מווילנא בשנת תט"ו, כאשר נכבשה מדינת ליטא, יצא גם הש"ך בתוך הגולים לארץ אשכנז, ויבוא עד עיר דרעזניץ במדינת מעהרין, ובדעתו היה לנסיע לעיר העלישוי, לשבת על כסא הרבנות שמה, וראשי העדה פנו אל הרב ר' מנחם מענדל בעל שו"ת צמח צדק אבד"ק ניקלשבורג שהיה רב הכולל דמדינת מעהרין, וישאלהו במכתב על דבר הש"ך, ובעת ההיא נסע הרב ר' ר' העשיל לבקש עזר בעד אחיו יושבי מדינת פולין מהצר הק"ס בווינא, ובבואו בעש"ק לעיר ניקלשבורג התאכסן בבית הראב"ד, ויראהו הרמ"מ את מכתב ראשי העדה אם כדאי הוא הרב ש"ך להיות רב בקהלתם, ויענהו הרב ר' ר' העשיל לאמר! כדאי הוא ר' שבתי תלמידי שתפנה לו את מקומך בנ"ש, ואתה תלך להעלישיו, הרב העניו בעל צ"צ החריש, ויודיע הדברים לראשי עדת העליישיי, והמה מהרו להביא לעירם את הרב ש"ך, אשר נהל את עדתו בשלום ובמישור, גם יצא שמו לתהלה בין חכמי ראשי כהני הנוצרים, כנראה מהמכתב שערך בשנת ת"ך אל החכם וואלענטי ווידריך שהיה מלומד בלה"ק, והחליף מכתבים עם הרב ש"ך בלה"ק. שם דרש בש' תכ"א דרוש יקר על הפסקא כמה מעלות.

אך לא ארכו ימי שלותו, כי נאסף אל עמיו שם ביום א' אדר א' תכ"ג. ובני עדתו הקימו עליו מצבת אבן גדולה ועליו כתבו מקצת שבחיו זכרון לדור אחרון.

אחרי מות הש"ך הביא לדפוס חתנו הר' מנחם מאניש (לוקח בתו מ' אסתר אשר גם היא נאבדה בימים הרעים ההם כמו שיעידו הספורים הנודעים אדותה, כמו הספורים והאגדות בנוסחאות שונות על דבר מ' אסתר אחות הש"ך) והוציא לאור את השפתי כהן על חו"מ, באמשטרדם תכ"ג, וגם הוא מזכיר תלאות אחינו בימים ההם, ואלה קצת דבריו בהקדמתו:

„אני הגבר ראיתי עני, פחד ורעדה קראני, עדת מרעים הקיפוני, סבוני גם סבבוני, הכוני פצעוני, והוליכו אותי כתוך אלו הן הגולין, במדינת פולין, סמוך לק"ק לובלין, ואני ככבש אלוף לטבח יובל, לרב החובל, חרב חדה העבירו על צוארי, נסתמרו שערות ראשי ובשרי, כפתע היתה בין המות וביני".

ש.

מווילנא אחי הגאון בעל מהרורא בתרא לעירו ויתן לו את בתו לאשה. שם היה לפרנס. ובהיותו עוד בן ך"ד שנה הדפים את חבורו הש"ך ליו"ר בשנת ת"ז. והיה מיושבי על מדין בבית דינו של הגאון בעל חלקת מחוקק. בעת ההיא חבר סליחות לתענית ך' סיון על הקדושים שנהרגו בשנת ת"ח ות"ט. וכאשר יצאו כל גדולי ליטא מווילנא בשנת תט"ו להמלט על נפשם למדינות אשכנז מעררין ואונגארין. יצא, גם הש"ך וישב לו בעיר דרעזניץ — משם נתקבל בעצת רבו הגר"ר העשיל לאב"ד בעיר העלישוי. בה הרביץ תורה עד עלות נפשו הטהורה השמימה בשנת תכ"ג היא הארבעים ואחת לימי חייו, והשאיר אחריו בכתובים את חבוריו. גבורות אנשים. ש"ך על חו"מ. פועל צדק על תרי"ג מצות. נקודות הכסף והקפו כהן שחברו — לפי דעת אזולאי בשה"ג — בחודש אחד הוא חודש ט'ב'ת לפרט.

ב) הגאון מו' יונה נחום הכהן אב"ד בק"ק סאכטשוב. היה תלמיד הגאו מ' יעקב במ' אורי פייבש מטאמשאב שנהג ישיבתו בצויזמיר ובסלוצק (ברה"ז למהרש"ך) וחתן הגאון החריף מהר"ר שמואל קאידנובער הנקרא מהרש"ק — הוא הגיה ס' ברכת הזבח לחיתנו וחתם „חתן המחבר מיקירי ק"ק ווילנא יע"א" הסכים ע"ם חוקי חיים בשנת תנ"ג וגם ע"ם פנים מאירות על זבחים לבן אחותו שנדפס באמשטרדם תע"ה.

ג) אשת הפרנס מו"ה יצחק. יש ספור מפי המסורה כי ברחה גם היא במלחמת הריקים בשנת תט"ו ולא נודע אנה היא באה. ויהי היום בנסיע הש"ך על דרכו ויקר מקרהו לעיר ששם התארח בבית הפרנס מו"ה יצחק, וכאשר קדמו עיני הש"ך אשמורות לשקוד על תורתו גם בלכתו בדרך. שמעה הבתולה — אשר היתה משרת את בית הפרנס — את קול למודו ותשא את קולה ותבך, הש"ך התעורר לקול בכיה. ויקרב אל הנערה וישאל למה תבכי? אף היא השיבה אמריה לו „אח היה לי ושבתי שמו. גם הוא היה שוקד על התורה בלילות בשבתנו יחד בבית אבינו וקולו היה כקול כבוד רבינו, אשר שמעתי הפעם דופק על דלתי תלמודו, ותפעם עלי רוחי בזכרי את אחי. מי יודע אשר קרהו? העודנו חי?!" „מי את בתי? שאלה הש"ך. „בת הרב מאיר הכהן אשכנזי הנני" — וכאשר נוכח לדעת מזה כי אחותו בת אביו היא התודע אליה בדמע גיל ואנחות גם יחד עד אשר התעוררו בני הבית, ור' יצחק אמר שישמח אלי גיל בראותו עתה כי אנה אלקים לידו לפרנס בת גדולים ואחות אדם גדול כמוהו. ועתה אם יש את נפשכם כאשר אלמן אנכי מאשתי. תנו לי את הנערה הזאת לאשה. וישב נא כבוד גאונו אתנו עד אשר יעברו ימי חג כלולתנו, הש"ך התבונן על המקרה ויאמר: מה' מצעדי גבר כוננו. ומה' אשה לאיש, ממנו היתה זאת. ואנכי אברכם למז"ט גם ברך שיהיו צאצאי מעיכם כאחי האם. וכן נתקימה ברכת כהן בבניהם אשר ילדו להם.

ג

להגאון הש"ך בן וארבע בנות:

א) הגאון מוה' **משה** הכהן. הוציא לאור ספרי אביו נקודות הכסף ותקפו כהן בשנת תל"ז בפפד"א ונפטר בשנות עלומיו.

ב) מרת אסתר אשת הרב מו"ה **מנחם מאנש** במ' מאיר. הדפיס ספר הש"ך על חו"מ בשנת תב"ג. ובהקדמתו לס' הזה יתאטר בזקנו הגאון מוה' שמשון שעלה לאה"ק ושם עלה לשמים והניח אחריו כתבי יד בנגלה ובנסתר.

ג) אשת הרב הגדול מוה' **משה** בהגאון מ' אהרן מגזע צבי אב"ד בק"ק לונטשיץ (חו"ב).

ד) אשת האלוף **שמעון וואלף** במ' יצחק בהלברשטאט. נפטר יום א' בחודש כסליו תמ"ג, כן חקוק על מצבתו בהלברשטאט (אבני קידש).

ה) אשת הגאון מ' **אהרן** ז"ל (ג"ש ושה"ג החדש).

להגאון מ' יונה נחום בת:

אשת הרב מוה' **יצחק** הכהן.

להפרנס מוה' יצחק שני בנים ובת:

א) הגאון החריף ומפורסם מוהר"ר **מאיר** היה אב"ד ור"מ בק"ק שידלאווצי, פרוסטיץ ואייזינשטאט באונגארן, חבר ספרי פנים מאירות שו"ת וחידושים בשלשה חלקים. כ' כתנות אור על התורה. ספר אור הגנוז על הלכות יין נסך וחידושים על מס' כתובות. והגהות על ספר הגלגולים *) למהר"ר חיים וויטאל — הסכים ע"ס פני ארי' זוטא בשנת תס"ר. ע"ס מירא דכיא על רש"י בשנת ת"ע. ע"ס יפ"מ על מדרש בשנת תפ"ז. ע"ס באר טוב להלמידו הרב ישכר בער מליסא בשנת תצ"ב. וע"ס גאון צבי בשנת תצ"ג. אשתו מ' פינקל היתה בת הקצין פרנס ומנהיג המדינה בגליל פוזנא מוה' משה סאבטשובער **).

---

*) הר' מאיר בעל ההגהות לס' הגלגולים הוא הר' מאיר ב"ר חיים החתום מא"ש מבית קאצינעלינבויגין ממגורשי אייזינשטט והוא המחבר ס' משתה יין על מגלת אסתר בדרך פרדס דפוס ראשון פיורדא תנ"ז 8° נמצא ברשי' שט', ושנית עם חי' ונוספות ע"י בנו הרצ"ה בפיורדא תצ"ז 8° (ברשי' אות מ'). ספר הגלגולים עם הגהותיו, נדפס בפפד"מ, כסליו תמ"ד 1683 (ברשי' אות ג'). ש.

**) בהקדמותיו לספריו יאריך לספר את אשר עבר עליו בימי חלדו. אך לא גמר את הכל. והדר מ. הורוויץ שהי' רב באייזינשטאט ועתה בפפד"מ ישית נוספות על ספוריו שמצא כתוב בפנקס אייזינשטאט. כי בשבת הגאון הזה ליל חמישי נגהי יום ששי אחר חצות על משמרת תורתו. באו אליו שנים אנשים בסתר לאמר: שנינו גגבנו כעת אוצר הדוכס בעיר הזאת. ויד שמנו בינינו כי יחלק לנו רבינו לפי ערכו את הגנבה בין שנינו, ועתה השבעה לנו כי לא תעשה עמנו רעה. וסוד אחר אל תגל, ואם לא בן מות אתה! הרב ראה את הרעה נגד פניו ויכוף כאגמון ראשו לחלק שלל. גם נשבע להם להסתיר סודם. ובטרם עלה השחר נמלט על נפשו מהעיר וישבות בכפר אחד. ומשם ברח במוצש"ק לווינא, ויתחבא בבית

האריך ימים עד שנת הק"ד ואז הלך לעולמו. והג"מ יהונתן מפ־אג הספידו וקרא עליו „אלוף נעורי אתה".

ב) הגאון מוה' **משה** אב"ד בק"ק זוואלין וק"ק מיר. מובא בשו"ת ר"ח טכהן כמה פעמים (נכדו מו"ה יוסף ב"ר אברהם בספריו פתשגן השיר על שה"ש ורביד יוסף).

ג) מרת שרה אשת הגאון הישיש מוה' **ישראל איסר** אבד"ק בריסק ופינסק הבא להולדותיו במשפחת היילפרין למעלה (הקדמה לס' באור יצחק על תקוני זהר).

ד

להג"מ **משה** בן הש"ך בן:

הרה"ג מוה' **יצחק** הכהן. הוציא לאור ס' גבורות אנשים *) דפוס דעסוי בשנת תנ"ז. הסכים על הדפסת ס' פועל צדק על תרי"ג מצות להש"ך ד' יעסניץ בשנת ת"פ, וחתם: יצחק בן המאה"ג מ' משה כ"ץ בן הרב ש"ך נין ונכד להגאון מ' מאיר ז"ל בן הקצין והטפסר שאול וואלש מבריסק דליטא" ומזה נראה שהיה מצד אמו נכד השר וואהל, אשתו היתה בת הרב המובהק מ' משה סגל בן הקצין כמ' לעמל אייטינגר מווינא (כ"כ בהקדמת ס' גבורות אנשים).

להר' **משה** מגזע צבי בן:

הגאון מ' **אהרן** חתן מ' בנימין הלוי פרענקל מגלוגא. היה אב"ד בק"ק דעסא ואח"כ נתקבל לראב"ד בק' ברלין, שם הוציא לאור ס' הארוך מש"ך על טור יו"ד בשנת תקכ"ז. והוסיף עליו הגהות בשם „מנחת אהרן" ואחר היותו תשעה שנים בברלין נתקבל לאב"ד בק' שוואבך וכל מדינת אנשבאך, שם הסכים

הגאון ר' שמשון ווירטהיים. ואח"כ בא לערי אשכנז ווירמז הנובר. עוד ביום השבת שלח הדוכס אל הרב כי יחרים לכל היודע או ראה או שמע מדבר הגנבה אם לא יגיד, ולא מצאו. אחרית הגנבים היתת כי לא יכלו להסתיר סודם. וגם הקדים אחד מהם לבוא אל הדוכס להתודות על עונו ואת חלקו השיב בידו. כן ספר את אשר אימו אז על הרב להמיתו אם לא יחלק ביניהם וישבע להם. ועל כן ברח מהמדינה. הדוכס נשא לחטאו וגם הוציא את רכושו מיד רעהו. אח"כ קרא אליו את מהר"ר יעקב בן הרב ויאמר לו: הנה נא ידעתי את צדקת אביך כי רק למען הנצל מן המות נשבע, ובאשמת האנשים הרשעים הוא נע ונד בארץ נכריה, ע"כ בקש את אביך כי תמצאהו שיבוא לביתו ואל ישבע נדודים. ועוד בצלי יחסה גם ארבה להיטיב עמו" אז שב הג"מ מאיר לעירו ולמקומו. וישמח השר בראותו אותו ויאמר לו: צדיק אתה! ואתי פה תשב לאורך ימים. ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום — וע"ד המאורע הזה שנפדד הג"מ מאיר שלש שנים מעירו. נמצא אז בפנקס אייזינשטאט התימת יד בנו הרב מ' יעקב על פסקים במקום האב"ד, וגם הג"מ מאיר חתם על כמה מתשובותיו „בהיותי שלא במקומי" אשתו מ' פינקל נפטרה י"ב ניסן שנת ת"צ. ובפ' וישלח בדרוש שדרש בעת העמידו מצבה על קבורתה מרבה בשבחה.

*) הר"י כ"ץ בהר' משה בן הש"ך, היה חתן הר' משה סג"ל אבד"ק מינסק (שנפטר בש' תנ"ו) בהר' לעמיל אטינגר מווינא (ברשי' אות ג'). ש.

בשנת תקל"ט על ספר כל בו. ובשנת תק"מ ע"ס דרבוני זהב. ובשנה ההיא נפטר שם (תג"ב לאנדסהוט).

להג"מ אהרן בת:

אשת הרב מ' יוסף בהפרנס מ' שמואל ק"ב הב"מ לבית אבותיו למעלה

להר' יצחק בהג"מ יונה נחום בן:

הרה"ג מוהר"ר מתתיהו הכהן בקאמניץ דליטא (ס' היחש לנכדיו).

להג"מ מאיר בעל פמ"א תשעה בנים ושתי בנות:

א) הג"מ יעקב היה במקום אב"ד באייזינשטאט בעת שברח אביו מעירו ומארצו. ובשנת תקמ"ד בא כאורח לבית אחיו לקלעצק ושם הסכים על הדפסת חומשי רש"ד ך"ד ניסן תקמ"ד והתם: „יעקב הקטן בהגאון מוה' מאיר ז"ל מאייזינשטאט".

ב) הרב מוה' צבי הירש (נודע לנו מסורת מאבותינו ולא מצאנוהו בספרים).

ג) הגאון מוה' יצחק אב"ד בק' נעשוויז. סלאווטיץ וביאלי. מובא בחלק שלישי מס' פמ"א בשאלה י"ד. ובש"ת ר"ח הכהן יש תשובה ממנו בקו"נ שאלת חכם כן בסי' ס"ט לאה"ע וסי' י"ב ביו"ד וברשימת או"ח לספרי רח"מ סי' 640 נחשבו כמה ספרי קבלה שהשאיר אחריו בכתבי יד. אשתו היתה בת הגאון חכם צבי כמבואר מעלה (פמ"א שאלה קכ"ב וכלילת יופי).

ד) הגאון מוה' מיכאל אב"ד בק"ק קלעצק ואח"כ בק"ק מיר הסכים על ס' כתנות אור. ויש שם חידושי תורה משמו בפ' תזריע (דף נ"ב) ובפ' בחקותי (דף ס') אשתו מ' לאה היתה בת הגאון ר' ליב מירקעס המתיחש לבית אבותיו עד השר וואהל והרמ"א ובא לתולדותיו במשפחת גינצבורג לפנינו.

ה) הגאון מ' אליעזר אב"ד בק"ק שידלאווצי. בס' תילדות יעקב לבנו נדפסו חידושי תורה משמו.

ו) הגאון מו"ה שבתי אב"ד בק"ק שערשאב ואח"כ בביאלי. הסכים ע"ס אור חדש וכתנות אור. ושם בפ' וילך מובאים חידושי תורה משמו ונקרא בשם „הגאון החריף המפורסם" ובס' גבעת שאול שאלה י"ד באעה"ח על גב"ע מעסק עגונה „חב"ק שערשאב" וכן חתם על פסק בבריסק בר"ח אדר תקמ"ה (ע"ת).

ז) הגאון מו"ה משה אב"ד בק"ק מיר. מוזכר בשו"ת ר"ח הכהן סימן י"ד באו"ח וסי' ב' ביו"ד.

ח) הגאון מוה' בנימין אב"ד בק"ק לאקענבאך באונגארן. הסכים ע"ס כתנות אור ונדפסו חידושי תורתו בספרי אביו ז"ל ובס' כתנות אור בפרשת האזינו.

ט) הגאון מוה' יהודא אב"ד בק"ק ביאלי. הביא לבית הדפוס ס' אור הגנוז *) לאביו ז"ל. ונזכר בהקדמת ס' כתנות אור, ובס' עדות ביעקב להג' יעב"ץ כי רדף אחר השלום ובקש תחבולות להשקיט הריב שיצאה ללהב ע"ד הקמיעות, אשתו היתה בת הגאון החריף מ' נפתלי הירץ בר' חנוך מזאלקווי בעהמח"ס אור יקרות.

י) מרת חוה אשת הרב מוה' אלעזר ז"ל, הדרושי תורתו חביבים היו לבנו הגאון בעל אור חדש ויביאם על ספרו פ' עקב בשם „אמו"ר החריף ובקי". נפטר בנוער ימיו. ואשתו מ' חוה נשאת אחריו להרב מוהר"ר וואלף נכד בעל ידי משה ומהרש"ל (הקדמת ס' חות יאיר) ונפטרה בשנת תקמ"ג (ספר חו"י באור יקר).

יא) אשת הגאון המפורסם מוה' ברוך מביאלי. היה שוקד מאוד בספר האלפסי ובקי בו (ועיין הקדמת ס' ברכת חיים לנכדו).

ה

להגאון מ' יצחק הכהן נכד הש"ך בן:

הגאון מ' דובעריש הכהן אב"ד בק"ק אפטא. אשתו מ' פייגא חי' היתה בת הקצין מוה' אברהם אבלי נכד הגאון מ' יחזקאל הלוי אבד"ק קראטאשין חתן הג"מ יצחק מפוזנא (הקדמת ס' כתר כהונה).

להגאון מ' אהרן בברלין שלשה בנים:

א) המופלג מוה' אליעזר אלהי אביו היה בעזרו שעזר לאביו בהוצאת ס' הארוך מש"ך. ובו נדפסו גם הרבה מחידושיו. והיה אב"ד בקלויז בק"ק שוואבך (תג"ב).

ב) המופלג ונבון מ' מאיר גם הוא עזר לאביו בגמר ס' הארוך מש"ך, וחבר ס' תבואות שמש. נפטר בגלוגא ו' טבת תקס"ט (תג"ב).

ג) התורני הכהן גדול מאחיו מ' ליב (הקדמת ס' הארוך מש"ך).

להרב מתתיהו הכהן בן:

הגאון מ' ברכיה הכהן (ס' היחש לנכדו).

להרב צבי הירש בן:

הגאון מוה' אהרן אב"ד בק"ק ליפקאווי באונגארן מובא בס"ם כתנות אי

---

*) ראה מה שכתבתי אדותיו במ"ע „המליץ" שנה זו № 148 (גם ברשי' אות א' הגנוז № 411). ש.

להג"מ מיכאל מקלעצק שלשה בנים :

א) הגאון המפורסם מוה' משה אב"ד בק"ק קלעצק. הסכים ע"ם כתנות אור ועל חומש רש"ר בא"ח של פסח תקמ"ד. אשתו מ' פינקל היתה בת דודו הרב מ' אלעזר אבי הגאון בעל אור חדש. וע"כ כתב באור חדש עה"ת פ' נשא על חידושי תורה מהג"מ משה בשם „גיסי המאה"ג אבד"ק קלעצק" ובהקדמת או"ח לפסחים מזכיר את אחותו זאת ויהללה למופלגת בחכמה.

ב) הגאון מוה' שלמה בבריסק. נזכר בסוף ס' אור חדש על פסחים: ששמעתי מרי עברי דרך בריסק דליטא מידיד נפשי הרב הנגיד „המפורסם החריף השנון מ' שלמה בן לאותו צדיק הודי ה"ה מאה"ג מ' מיכאל זצ"ל".

ג) הגאון החו"ב הדרשן הגדול מוה' צבי הירש אבד"ק ליובטש ואח"כ בק"ק מיר. גם לו היתה אחות הגאון בעל אור חדש לאשה. וע"כ כתב המחבר באו"ח על קידושין פ' עשרה יוחסין: שמעתי משם גיסי הרב המאה"ג המפורסם לשבח בחו"ב ודרשן הגדול מ' צבי הירש נ"י אב"ד ור"מ בק"ק מיר במדינת ליטא'.

להג"מ אליעזר משידלאווצי בן :

הרב מוה' יעקב למד תורה אצל אבי אביו הגאון מהר"ם אייזינשטאט, חבר ס' תולדות יעקב דרוש ומוסר ובתוכו כמה חידושים מזקנו הגאון ז"ל והידושי אביו ז"ל, והדפיסו בשנת תק"ל בלונרן כי שם היה מעונו.

להג"מ שבתי בשערשאב בן :

הרב המופלא ומופלג מוה' יצחק אייזיק בשערשאב.

להג"מ משה אבד"ק מיר בן :

הרב הגדול המופלא מוה' צבי הירש אב"ד בק"ק מיר על כסא אביו. אשתו מ' דבורה היתה בת הג"מ מנחם נחום הכהן מק"ק צערקאוו בעהמ"ח ספר צמח מנחם על התורה והפטרות נדפס בזאלקווי בשנת תקכ"א. ואסף אל תוכו כמה חדושי תורה מחותנו הגאון מ' משה אבד"ק מיר. ובהקדמתו מברך את חתניו לוקחי בנותיו — כי בנים לא היו לו — אשר היו בעזרו להביא ספרו לבית הדפוס.

להג"מ בנימין מלאקענבאך בן :

הרב הגדול מוה' שלמה מביאו הגאון בעל או"ח בשם „בן דודי הגאון מ' בנימין הצדיק בהגאון הפמ"א".

להרב מ' אלעזר בן ושתי בנות :

א) הגאון המפורסם בחריפותו ובקיאותו מוה' אלעזר שנולד אחר מות ...יו ונקרא בשמו. חבר ספרי אור חדש על מס' פסחים וקידושין. אור חדש ... התורה, חקר הלכה וחות יאיר על דרוש. היה אב"ד ור"מ בזאבלודאווי.

רעכניץ ווישניצא באסקוויץ וקעלין (הקדמת ס׳ חו״י) אשתו מ׳ רחל היתה בת הנגיד המפורסם מ׳ אריה ליב בהקצין מ׳ זיסקינד מרגלית מבריסק נכד הגאון מהר״ם כ״ץ אבי הש״ך (הקדמות לס׳ אור חדש).

ב) המופלגת בחכמה מרת פינקל אשת הגאון מ׳ **משה** מקלעצק הנזכר מקודם בזה.

ג) אשת הה״ג הדרשן מוה׳ **צבי הירש** אבד״ק מיר המובא למעלה בזה.

לר׳ **ברוך** מביאלי בן:

הרב הג׳ מוה׳ **יהודא** מטריספאלי (ס׳ ברכת חיים לנכדו על השער).

ו

להג״מ **בעריש מאפטא** שני בנים:

א) הגאון מוה׳ **יצחק** הכהן אב״ד בק״ק סטאבניץ וק״ק פינטשוב. מובא בס׳ צמח צדק סי׳ מ״ב, ובשו״ת כתר כהונה סי׳ ע״ב.

ב) הגאון מוה׳ **אברהם אבלי** הכהן היה אב״ד במקום אחיו בק׳ סטאבניץ ואח״כ בפינטשוב. חבר שו״ת כתר כהונה שני חלקים. אשתו מ׳ שרה מרים היתה בת הנגיד מ׳ יצחק מיוזעפאוו (הקדמת ס׳ כתר כהונה).

להרב **ברכיה הכהן** שני בנים:

א) הרה״ג הצדיק מוה׳ **משה** הכהן מ״מ בק״ק ביאלי.

ב) הרה״ג מוה׳ **יצחק** הכהן חתן הרב מ׳ נתן נטע אלטשולער בסימיאטיץ (ספר היחש לנבדו) הבא בדעת קדושים בדור החמישי לה״ק ר׳ טובי׳.

להגאון מ׳ **אהרן** מליסקאווי בן:

הגאון מוה׳ **מאיר** אב״ד בק״ק נעשוויז. הסכים בשנת תקצ״ג ע״ס תנדב״א עם ביאור מאורי א״ש להרב ר׳ אברהם שי״ק מסלאנים וע״ס שאגת אריה הנדפס בסלאוויטא, ויהיו ימי שני חייו תשעים ושמנה. גם כי זקן מאוד היה משיב להדיינים היושבים לפניו בשאלם אותו פסק הלכה לכל ד״ת ודין. ושאלת איסור והיתר הורה בעצמו והיה מהיר להשיב לכל שואל. נפטר בשנת תר״ח.

להג״מ **משה** מקלעצק שלשה בנים ושתי בנות:

א) הרב הגדול מוה׳ **מיכאל** אב״ד בק״ק קלעצק. באעה״ח על חומשי רש״ד בשנת הקמ״ד אשתו היתה בת הרב המפורסם מ׳ יעקב אורי מווילנא הבא במשפחת גינצבורג.

ב) הרב מ׳ **אלעזר** היה מנהיג וגבאי בחברה משניות ומשמורים בקלעצק ויחתום בשנת תקמ״ד על קבלת חומשי רש״ד עם תיקון סופרים שלו.

ג) הרב מוה׳ שלמה זלמן חתום על חומשי רש״ד בשנת תקמ״ד.

ד) מרת מלכה אשת הגאון הצדיק מ׳ יוסף דוד אבד״ק מיר הבא ברעת קרושים.

ה) מרת שרה אשת הראש מוה׳ שמעון בהרה״ג מ׳ אשר גינצבורג פו״מ בווילנא הבא על מקומו להלן. ואשתו השניה של הגאון מ׳ אליעזר אבד״ק הלוסק המיבא למעלה.

להרב מ׳ שלמה מבריסק בת;

מרת איטקא אשת הרב ר׳ אברהם משקלאב (ס׳ זכרון למשה).

להרב מ׳ צבי מליובטש שני בנים ובת:

א) הגאון הישיש מוה׳ אלימלך אב״ד בק״ק לידא. בהיותו נער קטן נקרה דודו הגאון בעל אור חדש בבית אביו ויבחנהו בלמודו ואמר עליו „בוצין מקטפי׳ ידיע" נדפסו חידושי תורתו בסוף ס׳ מאירת עינים להגאונים בעלי מפרשי הים, ובא בהסכמה ארוכה על הש״ס ד׳ ווילנא אשר בה יורה דעה לחזק ידי המדפיסים בשם נגד המדפיסים דק״ק סלאוויטא אשר לא נתנו אותם עבור בגבולם ויערכו אתם מלחמה בשלום.

ב) הרה״ג מוה׳ אברהם אבד״ק ליובטש חתן הרב ר׳ יצחק יענטעס שהלך לירושלים ושם מנוחתו כבוד.

ג) הרה״ג מ׳ מרדכי חן טוב משוויסלאץ בפלך הוראדנא. בימי נעוריו נמנו עליו לקבלו לאב״ד בדובנא. אבל לא בא לשערי העיר ולא ישב לכסא שם.

להרב יעקב מלונדן בן:

הרב מוה׳ אליעזר היה תלמיד הגאון בעל אור חדש ומביאו בהק׳ ס׳ חות יאיר.

להרב אייזיק משערשאב שני בנים:

א) הרב המופלג מוה׳ דוד בשערשאב.

ב) הרב הדיין המובהק מו״ה בנימין בראזינאי. בימי נעוריו היה ש״ץ בסקידל וספרא ודיינא בגליל הוראדנא כמה שנים, ואח״כ בא לעיר ראזינאי וישב בה ארבעים ושבע שנים, שם היה דיין קבוע בבית דינם של הגאונים ר׳ ישראל הײלפרין ור׳ אייזיק בעל בית יצחק. הר׳ אלחנן ובנו מ׳ אפרים זלמן זצ״ל, היה שקוד ללמוד תורה בלילות ומשנתו היתה סדורה, נפטר בראזינאי בשנת ש׳ץ׳ ס׳ו׳ד ו׳נ׳א׳מ׳ן לפ״ק באחד לחודש תמוז,

להרב מ׳ צבי הירש ממיר בן:

הרב מ׳ מרדכי בק״ק מיר חתום בשנת תקמ״ד על הדפסת חומשי רש״ד.

להרב מ' שלמה ב"ר בנימין בת:

אשת הרה"ג מ' יעקב משליינינג באונגארן, הוא הו"ל את הס' חות יאיר להגאון בעל אור חדש והוסיף עליו גם חידושי תורתו.

להג"מ אלעזר בעל או"ח בן וחמשה בנות:

א) הגביר החריף מוה' אלכסנדר זיסקינד קאליר בבראדי.

ב) אשת הגאון מ' יצחק אבד"ק אמסטיבאווי וראב"ר בסלאנים בן הרב משה מסלאנימא הנזכר לבית אבותיו למעלה (הק' לס' אור חדש על פסחים).

ג) אשת הגאון מוה' יצחק במ' זכריה פרענקל אב"ד בק"ק ליכטענשטאט.

ד) אשת הגאון מוה' דוד יהושע העשיל בהגאון מ' צבי הירש הלוי הורוויץ בעהמח"ס מחנה לוי ומובא למעלה במשפחת היילפרין.

ה) אשת הה"ג מוה' משה בהג"מ מיכל הלוי אבד"ק ליבנא הנקוב למעלה.

ו) אשת הרב החריף הקצין מו"ה יקותיאל זלמן בהרב אריה ליב הכהן מק' קלעצק נכד להרמ"א והש"ך ובית הלל והג"ר מאיר בהשר וואהל (ס' חות יאיר) להרב מ' יהודא מטריספאליי בן הנגיד המופלג מ' נחום מטריספאליי (ספר ברכת חיים על השער).

ז

להג"מ אברהם אבלי שלשה בנים ובת:

א) הרה"ג המפורסם מוה' בעריש הכהן אבד"ק ראקוב וק' פינטשוב מובא בס' כתר כהונה סי' ס"א.

ב) הרה"ג מוה' חיים מא"ר זאב אבד"ק סיליש והגליל, חבר ס' שערי חיים, אשתו מ' שרה לאה היתה בת הקצין המהולל מ' שלמה (הקדמת ס' שערי חיים).

ג) הגביר המופלג מוה' דוד הכהן בק"ק חענטשין (הקדמה לס' כתר כהונה).

ד) אשת הגאון המפורסם מוה' אלעזר אב"ד בק"ק טרישט חבר שו"ת שמן רוקח ומובא בס' כתר כהונה סי' ס"ר.

להג"מ מ' מיכאל ב"ר משה מקלעצק בן:

הרב הגדול ומפורסם מוה' משה יעקב אב"ד בק"ק קלעצק וגבאי ארץ הקדושה.

לר' אברהם משקלאב בת:

מרת מאטלע אשת הרה"ג המופלא בתורה ובמדעים מ' דוד דיין מאורשא (ס' זכרון למשה).

להג"מ אלימלך מלידא חמשה בנים:

א) הרב הגדול החריף מו"ה אליה עקיבא ראב"ד ומ"ץ בלידא.
ב) הרה"ג הצדיק מוה' צבי הירש בטריספאלי.
ג) הרב מוה' מאיר חתן הרה"ג מוה' משה יעקב אבר"ק קלעצק.
ד) החריף מוה' אברהם ז"ל.
ה) הגביר הנכבד מוה' אלעזר בלידא.

להרב מ' דוד בשערשאב בן:

הרב החריף ומפורסם מוה' דובער בקאברין.

להרב מ' בנימין בן:

אמו"ר המופלג בתוי"ח ומפורסם מוה' יהודא צבי הירש ז"ל אייזענשטאט ש"ץ בסלוצק ושם נפטר ד"ו תשרי תרל"ח (אבני קודש).

להר' נחום מטריספאלי בן:

הרב מ' חיים ברוך ישראל בעהמח"ס ברכת חיים.

משפחת גינצבורג*).

משפחת גינצבורג מוצאה מימי קדם. ספרי עמנו ממאה הרביעית ישיחו ידברו בגדולתה וירימו על נס לתהלה ולתפארת את האיש שמעון גינצבורג שנולד לאביו הרב ר' אברהם בהרב מ' יחיאל מפורטו במחצה השניה למאה השלישית (ס' טוב רואי ומגדל דוד) גם יבוא שמו וזכרו בתשו' מהרש"ל סי' י"א ושו"ת הרמ"א סי' צ"א, כן מסופרי העמים החכם טשאצקי בשם הקארדינאל קאמענדאני נכבדות ידבר בו שהיה ראש ליהורי פוזין. חכם גדול ובקי בחכמת החשבון והתבונה, המלך זיגמונד משך אליו חסד ויתן לו מהלכים בחצרו. והיה רֵע אהוב לרבי חמדינה והשרים אצילי פולין היותר גדולים ונכבדים בכל הממלכה, ובס' צמח דוד נאמר שהיה ר' שמעון חכם חרשים ונבון דעת. למרן, נדיב, חסיד ועניו מאד, ומחסד ה' עליו התעשר בכמה פעמים מאה אלפים זהובים אשר לא היה ברורותינו עושר גדול ורב כמוהו באחד מבני עמנו באשכנז, גם אבותינו לא ספרו לנו. ועלה אל האלקים בשנת שמ"ו זקן ושבע ימים קרוב לשמונים שנה. והניח אחריו ברכה בנים ממלאים את מקומו. אנשי אמת. חכמים ונדיבים מביני מדע.

פפערשי היתה עיר מולדתו של ה' שמעון. ומגורו היה בפראג וגם בפוזין.

---

*) רוב דברי המחבר ז"ל בתולדות משפחת גינצבורג, נוסדו על חקירות הר' משה אליעזר בעלינסאן בספר יוחסין למשפחת גינצבורג שכתב בשנת תר"י (כתב יד באספת-פריד-לאנד פה במוזעאום האזיאטי), ועל פי דברי מאב"ן הנ"ל שנדפסו בשנת תרכ"ה ותרל"ב, ע"כ אין לסמוך על דבריו בלי חקירה ודרישה, ובהערות ותקונים שיבואו בסוף הספר נקוה להעיר ולהאיר גם על תולדות המשפחה המפוארה הזאת. ש.

מיוצאי חלציו נמצא בפפערשי את הגאון מ׳ יצחק גינצבורג שבא שם עה״ח בשנת ש׳ל׳ם׳ „יצחק בהקצין מ׳ שמעון (תשו׳ חינוך בית יהודא סי׳ ח׳) ועל ספר הזכרון בווארמז כתוב: א. הפרנס והקצין מוה׳ שלום זנוויל גינצבורג שנפטר בשנת ש״צ. והוא המובא בתשו׳ חוט השני סי׳ ד״ד בשם הג״מ אברהם שמואל בכרך שמזכירו בלשון „אהובי האלוף כהר״ר זנוויל גינצבורג. ב. האלוף המרומם הגאון מוה׳ יצחק אייזיק בן הפרנס והקצין מוה׳ שמואל זנוויל בהרב שמעון גינצבורג שנהג כל ימיו בחסידות והיה מתמיד בלמודו יומם ולילה. והרביץ תורה, והעמיד תלמידים הגונים והיו לו כמה כתות לומדי תורה, וביתו היה בית ועד לחכמים. ונתנה אשתו הרבנית מ׳ ייטל בעבורו להקדש עשרה ז״ה שנת שצ״ב לפ״ק. ובעל חינוך בית יהודא בהקדמה לס׳ ראשית בכורים כתב, שא״ז הגאון מ׳ חנוך בן הרב החסיד מוה׳ אברהם דיין בפוזנא הוא חתן הרב המופלג חד מבני ישיבה דק״ק ווירמש כמהר״ר יצחק אייזיק גינצבורג זצ״ל נכד הקצין המפורסם שלשלת המיוחסין כמר שמעון גינצבורג. ר׳ חנוך זה היה אב״ד ור״מ בק״ק גניזין ואיטינגען והסכים בגניזין ע״ס נחלת יעקב בשנת ת״ז, ובאיטינגען ע״ס קטורת הסמים וכן ע״ס נחלת צבי בשנת תי״ט.

בפפד״מ שם קבר להרבנית מ׳ פ ר ו מ ט בת הקצין מ׳ שמעון גינצבורג שהלכה לעולמה י״ט ניסן שע״ט. והיא היתה אשת הגאון מוה׳ עקיבא פרנקפורט שנפטר שם י״ד אייר שנ״ז. והגאון מהר״ל מפראג אחים לי׳ בהספדו שנדפס בספרו. כן שם קבר הר״ר יעקב גינצבורג בפפד״מ וכתוב בס׳ הזכרון שם שנפטר ט״ז אב שנת שפ״ט ואשתו צוירלה בת הקצין מ׳ שלמה אולמא שנפטרה שס״ד שם, והנודעים לנו מבני ר׳ שמעון עוד הם: הגאון מוה׳ אליעזר גינצבורג שהי׳ חתן הרמ״א והלך לאה״ק ויגר בצפת ושם נפטר (טוב רואי ומגדל דוד) הגאון מוה׳ אשר אהרן גינצבורג, ולו בן הגאון הגדול מוה׳ יעקב גיגצבורג אבד״ק פרידבורג. ושם הסכים בשנת שע״ד ע״ס גנת אגוז. ובשנת שע״ה ע״ס גדולת מרדכי דפוס האנוואה. אשתו היתה בת דודו הגאון מ׳ אליעזר חתן הרמ״א. מגדולי תלמידיו הם: הגאון בעל תי״ט שמזכירו כמה פעמים בספריו. הגאון מ׳ אלי׳ ב״ר משה לואנץ אבד״ק ווירמז ומגנצא. הגאון מ׳ משה בורגל שהיה אבד״ק פרידבורג אחר רבו ז״ל. והגאון מוה׳ אליעזר זוסמן ברילין אבד״ק פולדא. על שדמות הקברות אשר בערי פפערשי ווארמז ופפד״מ יתראו עוד היום מצבות ממאה הרביעית והחמישית. וכן בוויען ופיורדא ממאה החמישית שהוקמו למזכרת לבני שם רמי המעלה וגדולי עולם ממשפחת גינצבורג, ומשמותם עלי אדמות אשר יקרא בהם שם אבותיהם נוכח לדעת כי מצאצאי האדם הגדול שמעון גינצבורג ובניו הם כולם. מצבות אבן כאלה ממאה החמישית והששית יתנוססו גם בחצרות הקברות של העיר פראג.

מיוצאי ירך ר״ש גינצבורג באו לארץ פולין ורוסיא.

א) הגאון מוה׳ נפתלי הירץ בהרב מוה׳ יצחק אייזיק גינצבורג. היה תחלה בק״ק פוזנא. ושם הסכים בשנת ת״ז ע״ס עמק המלך וחתם „נפתלי הירץ

בלא"א החסיד מ' יצחק אייזיק זלה"ה גינצבורג הדר בק"ק פוזנא. משם נתקבל לאב"ד בק"ק פינסק ובא עה"ח בהתועדות הרבנים בשנת תכ"ד בזאבלודאווי אח"כ נתקבל לאב"ד בק"ק סלוצק וחתם בשנת ת"ל בועד סעלץ „חוב"ק סלוצק ובועד חאמסק הסכים בשנת תל"ט ע"ס קנה חכמה ודברי חכמים להרב מ' יהודא ליב מפינסק, נפטר זקן ושבע ימים ך"ב תמוז שנת תמ"ז, ומנוחתו כבוד אצל הגאון מוה' נחום קצינלינבויגין. אשתו היתה בת הקצין ר' משה ליזרש מבריסק (ג"ש).

ב) הרב מוה' שמעון בהרב מ' יצחק אייזיק גינצבורג (הק' לס' נש"ר).

ג) הגאון מוה' מרדכי בהרב מ' בנימין וואלף גינצבורג שנשא אשה בזאלקווי את בת הנגיד המפורסם מוה' יצחק בהרב מ' יעקב אבד"ק ווינא (ס' היחש להגאון בעל בית יעקב) ונכד מהר"ם מרוטנבורג (ע"ת). היה אב"ד בק"ק בריסק משנת ת"ל עד ערך שנת תמ"ט. וע"כ הוא חתום ראשונה בהתועדות הרבנים בשנה ת"ל בסעלץ. בשנת תל"ג בזאבלודאווי, בשנת תל"ט בחאמסק, בשנת תמ"א בלענטשני, ובשנת תמ"ד בסעלץ — הסכים בשנת תל"ג ע"ס באר אברהם על משניות וע"ס שערי שמים להרב ר' מיכל מקאליש, בשנת תל"ט בועד חאמסק ע"ס קנה חכמה ודברי חכמים להרב ר' יהודא ליב מפינסק. בשנת תמ"ג נזדמן לאוסטרהא והסכים שם ע"ס מגדול דוד. וע"ס שמנה לחמו להרב ר' אשר אנשיל אבד"ק זסלב ופרעמיסלא וחתם „הצעיר מרדכי בלאא"מ מוהר"ר בנימין וואלף גינצבורג זצ"ל אבד"ק בריסק דליטא" כן הסכים על הדפסת סידור שער השמים להשל"ה בפעם השני באמשטרדם, וע"ס זרע אברהם על התורה ד' זאלצבאך תמ"ה. בשנת תמ"ט בחדשי ניסן ואייר באעה"ח על פסק דין בפנקס ראזינאי (דף ך"ה) ונראה שנפטר בשנה ההיא. כי שם בפנקס (דף ק"ל) כתוב שבשנת ה"ן פטרו קהל ראזינאי את החוב שהיה מגיע לסלק ליתמי המנוח האבד"ק בריסק מ' מרדכי ז"ל. השאיר אחריו בכתובים שו"ת וחידושים על יו"ד חו"מ ואה"ע.

ד) הרב מוה' אשר גינצבורג בווילנא ונקרא ר' אשר ר' קלמן'ס (ספר תולדות יעקב על מס' ברכות בשער) ואולי הוא הוא הרב ר' קלמן במ' שלמה גינצבורג מבי דינא דק' ניישטעטיל החתום על גב"ע בשנת שצ"ח בשו"ת פני יהושע סימן נ"ח.

ואלה תולדותם למשפחותם.

להג"מ נפתלי הירץ שני בנים ושתי בנות:

א) הגאון מוה' יצחק אייזיק גינצבורג נפטר בסלוצק על פני אביו ביום שמיני עצרת שנת תל"ח (פנקס הת"ק דסלוצק).

ב) הגאון מוה׳ **שאול** אבד״ק וויזין ופינסק, הסכים בשנת תמ״ר ד״ה תמוז ע״ם בן דודו נפתלי שבע רצון. ובשנת תע״ב ע״ס עיר חומה וחתם „הצעיר שאול גינצבורג חופ״ק פינסק״ בשנת תע״ר באעה״ח בפנקס מאהליב „הצעיר שאול גינצבורג. ובשנת תע״ח הסכים ע״ס עמודי עולם לנכד דודו מוה׳ יהודא ליב ב״ר שמעון גינצבורג אבד״ק קריסוב — ונפטר בשנת תפ״ז. ו׳ת׳פ׳א׳רת לפרט (כ״ב בס׳ עמודי עולם).

ג) מרת שפרינצא. נפטרה ד״א כסליו תנ״ב (פנקס בלוצק) והיא היתה אשת הגאון מוה׳ **יוסף** בהג״מ שמחה אבד״ק מאהליב ואח״כ דרשן ודיין בפוזנא. יש לו תשובה בס׳ אבן השוהם שאלה ח׳ וחתם עליו „דרשן ודיינא דק״ק פויזנא״.

ד) מרת איידל אשת האלוף החסיד הגאון מ׳ **אריה ליב** בהגאון מוה׳ יידל אבדק״ק קלעצק (גבורות הארי) ונקרא בסלוצק ר׳ ליב דעם רבי׳ס. ושם נפטר י״ב ניסן תפ״ב, ואשתו בך״ג סיון תפ״א (פנקס ח״ק דסלוצק).

להרב מ׳ **שמעון** שלשה בנים:

א) הרב הגדול מוה׳ **שמואל זנוויל**, אחיו מ׳ נפתלי בספרו נש״ר בפ׳ אמור מביא חידוש משמו וקוראו אחי הגדול ז״ל. ובפנקס ראזינאי חתום הוא בשמו בשנת תמ״א ונפטר תס״ד.

ב) הרב מוה׳ **יצחק אייזיק**. יש ממנו חידושי תורה בס׳ נש״ר פ׳ פנחס ובשיר השירים שם.

ג) הרב הג׳ מוה׳ **נפתלי הירץ** בעל המחבר ס׳ נפתלי שבע רצון, בפ׳ יתרו מביא חידוש מדודו הג״מ נפתלי הירץ אבד״ק סלוצק.

להג״מ **מרדכי גינצבורג** בן ובת:

א) הרב הגדול מוה׳ **יוסף** גינצבורג. חבר ס׳ לקט יוסף ליקוטים יקרים ממדרשים ומסודר בערכין ע״פ א״ב ונדפס ראשונה בפראג בשנת תמ״ט גם חבר ס׳ חידושי תורה אמ״ר הס״ב וחידושי דינים על יו״ד שנשארו בכ״י (פירשט) בא על החתום בשנת תנ״א בפנקס ליטא (ע״ת) ואח״כ שם מעונו במדינת אשכנז.

ב) אשת הגאון החסיד מוה׳ **צבי הירש** אבד״ק מעזריטש בפולין בהרב מ׳ אלעזר חתן הרב מהו׳ צבי הירש שור בן הגאון בעל תורת חיים וחתנו של הג׳ בעל מגלה עמוקות (הקדמת ס׳ ברכת אברהם).

להרב מ׳ **אשר** מווילנא בן:

הרב מוה׳ **יצחק אייזיק** גינצבורג חתן הרה״ג מ׳ משה גאלדעם מפינסק נכד הט״ז (ס׳ תולדות יעקב על השער).

ב

להגאון מ' שאול נינצבורג שלשה בנים ובת:

א) הגאון מוה' יצחק אייזיק גינצבורג אבד"ק מאהליב ודובנא, חתום בפנקס מאהליב על פסק י"ר סיון תפ"ז „ה"ק יצחק אייזיק החופ"ק מאהליב". בס' הקנתא דמשה נזכרים כמה חידושי תורה ממנו, אשתו היתה בת הגאון מוה' משלם זלמן מירלש אבד"ק המבורג (עיין למעלה) ע"כ קרא הג"מ משה בר' אלחנן ברלין חתן ר' זלמן מירלש בספרו תקנתא דמשה את הג"מ יצחק אייזיק גיצבורג בשם „בעל דודתו".

ב) הגאון מוה' אשר גינצבורג אבד"ק וויזון וק"ק פינסק. בס' נפתלי שבע רצון פ' בהעלותך נדפסו חידושי תורה ממנו והמחבר יכנהו בשם „נכר דודי" היה גיסו של הגאון בעל כנסת יחזקאל ומזכירו שם כמה פעמים בתשובותיו. בסי' מ"ט שאלה ערוכה ממנו להג"מ יחזקאל ויקראנו בשם „גיסי" — הסכים על ספר ברית שלום ך"ב אלול תע"נ. ע"ס עיר חומה ך"א תמוז תע"ד, וע"ס גאון צבי מנחם אב תצ"ב וחתם „אשר בהג"מ שאול חיב"ק פינסק".

ג) הגאון מוה' דוד גינצבורג אב"ד בק"ק אליק. שם הסכים ע"ס זרע ישראל להג"מ ישראל אבד"ק הרימלב בשנת תפ"ב, ע"ס עולת אהרן על אגדות הש"ס ך"ט תמוז שנת תצ"א, וע"ס הנא דבי אלי' להג"מ אלי' פינס משקלאב בשנת תק"ז ובא עה"ח דוד בהגאון מ' שאול יצו נינצבורג חב"ק אליק". וכאשר נקרה בשנת תק"ה לפינסק הסכים שם ע"ס מפתח העולמות עם פירוש מגיד משנה להרב מ' משה ראב"ד ב"ק פינסק וחתם „דוד הוא הקטן בהגאון המפורסם ה' שאול גינצבורג חופ"ק פינסק" (מוסב על הג"מ שאול שהוא „חפ"ק פינסק").

ד) אשת הגאון מוה' צבי הירש הכהן ראפפורט אב"ד בק"ק מיר בהגאון מ' שלמה הכהן ראפפורט אבד"ק חעלמא (ס' בגדי הקודש על אבות, וס' היחש לנכדיו. ועיין למעלה).

להגאון מ' יוסף מפווזנא בת:

אשת הגאון מוה' שלמה זלמן מייזלש בהגאון מ' שמחה בונם ממאהליב בהרב מ' יהודא ליב מקראקא בהג"מ שמחה בונם מייזלש חתן הרמ"א *) היה אבד"ק מאהליב על מקום חותנו אחרי צאתם משם לפיזנא (ס' היחש לנכדיו ומובא במשפחת קצינלינבויגין למעלה.

---

*) בספר היחש הכתוב ע"י בעלינזאָהן ע"ס זכרון למשה מבואר שהג"מ שלמה זלמן אבד"ק מאהליב הי' חתן הג"מ יוסף אבד"ק מאהליב ופוזנא בן הג"מ שמחה וחתן הג"מ נפתלי הירץ אבד"ק פינסק וסלוצק, ודבריו עד כאן נכונים הם, אך לא נכון מוצאו ושגה במה שסיים שהג"מ נפתלי הירץ היה חתן הג"מ משה אבד"ק בריסק בן הגאון השר ר' שאול וואהל", כי חותנו הקצין ר' משה ליזרש מבריסק לא היה אב"ד שם ולא בן להשר וואהל. וכנראה נשמטו אהרי תיבות „אבד"ק בריסק" הדברים „ור' שמחה היה חתן הג"מ שלמה זלמן אבד"ק לוקאב בהג"מ אברשקא" בן הגאון השר ר' שאול וואהל

להג"מ אריה ליב מסלוצק בן:

הרב מ' נפתלי הירץ בסלוצק, היה מורשה מקהל עדתו לתוך בד"ת עם קהל ראזינאי ובא עה"ח בפנקס דראזינאי בשנת ת"פ „נפתלי הירץ בהרב הג"מ ארי' ליב מסלוצק".

להרב שמואל זנוויל גינצבורג שלשה בנים:

א) הרב מוה' יהודא יידל גינצבורג. חתום בפנקס ראזינאי בשנות תס"ח ותס"ט.

ב) הרב מ' נפתלי הירץ גינצבורג חתום בפנקס שם שנת תע"א.

ג) הר"ר דוד גיצבורג חתום שם בפנקס בשנת תע"ז.

להרה"ג מ' יוסף גינצבורג שני בנים ובת:

א) הקצין החסיד המפורסם מוה' אשר אנשיל גינצבורג מפראג, ואח"כ גר בווינא ונפטר שם יו"ד אייר בשנת תע"ט. כן כתוב על מצבתו (מצבות ווינא לפראנקל).

ב) הקצין מוה' משה גינצבורג (כתב יחש של הג"מ יעקב האלפרין בעל בית יעקב).

ג) אשת הגאון החסיד מוה' זכריה מענדל בהאלוף המרומם מ' צבי הירש שפירא. היה דיין מו"ש בפראג בשנת תס"ד הסכים ע"ס אבן השהם ומאירת עינים ונפטר שם ט"ז מנחם אב ת"ע ומצבתו מועתקת בס' גלעד.

להג"מ צבי הירש במעזריטש שני בנים:

א) הגאון המפורסם מוה' מרדכי אב"ד בק"ק ליסא. שם הסכים בטבת שנת תפ"ב ע"ס עטרת צבי על חו"מ, בשנת תצ"ג ע"ס אבן השהם ומאירת עינים, בשנת תק"ה ע"ס תבנית הבית להר' מרדכי מלובלין. בשנת תק"י ע"ס מרכבת המשנה למחו' הג"מ שלמה אבד"ק חעלמא וזאמוטשט ובשנת תקי"ב ע"ס אור חכמים לר"ב ק"ב ובכלם באעה"ח מרדכי באאמו' הרב ה"ה מ' צבי הירש חוב"ק ליסא (עיין כ"י קמ"ב ע"ב).

ב) רגאון הגדול המפורסם מו"ה אברהם אבוש אב"ד בק"ק מעזריטשא ושם הסכים ע"ס עולת יצחק על דיני שו"ב, אח"כ נתקבל לאב"ד בק"ק ליסא על מקום אחיו ז"ל ובהסכמהו ע"ס מאמר קדושין על חו"מ בשנת תקט"ו באעה"ח „אברם הוא אברהם באאמ"ו מ' צבי הירש חוב"ק ליסא" משם נהקבל לאב"ד בק' פפד"מ והככים בשנת תקכ"ה ע"ס עמודי בית יהודא, ובשנת תקכ"ח ע"ס סהד"ר ד' קארלסרוהא והתם „אברם הוא אברהם בהרב ה"ה מ' צבי הירש חוב"ק פפד"מ" חבר ספר ברכת אברהם שנדפס אח"כ ע"י נכדו בווארשא בשנת הרמ"א, והשאיר אחריו בכתובים כמה כתבי יד על התורה ועל הש"ס, הוא רב עם הגאון מ' ישראל ליפשיץ אבד"ק קליווא כמו שיסופר במחברת הד"ר הורוויץ מפפד"מ ברחבה ורוב צדקותיו כתובים בס' הזכרון לפפד"מ ונתבקש שם ליש"מ

ביום ה׳ י״א תשרי תקכ״ט. אשתו מ׳ גאלדה רבקה בת מ׳ אלי׳ הכהן ממעזריטש נפטרה ביום א׳ דפסח תקכ״ד בפפ״מ.

להר׳ יצחק אייזיק גינצבורג בן:

הקצין המפורסם מו״ה קלונימס קלמן גינצבורג מפינסק חתן הקצין מ׳ שמעון מביאלי נכר הגאון מ׳ שמעון אבד״ק לובלין (ס׳ תולדות יעקב על השער).

ג

להגאון מ׳ יצחק אייזיק גינצבורג שלשה בנים:

א) הגאון מו״ה מאיר גינצבורג אב״ד בק״ק וויזין והגליל וראב״ד בק״ק דובנא, ולו יאתה המשרה לאב״ד בק״ק ווילנא כנראה מכתב הנעשה שם בשנת תקי״א ע״ד מנוי הג׳ מ׳ שמואל לאב״ד ור״מ שם שהתחיבו אלופי רוזני הקהל להשיג פטור על הרבנות מהמאה״ג מ׳ מאיר האב״ד ור״מ דגליל וויזון, הסכים בשנת הקכ״א על ספר צמח מנחם למחותנו הרב מ׳ מנחם נחום במ׳ יקותיאל זוסמן הכהן אבד״ק טשערקאב, בשנת תקכ״ד ע״ס תקנתא דמשה, ושם מבואר שהיה ראב״ר בק״ק דובנא ובשנת תקכ״ה ע״ס בית יעקב אש פירוש לס׳ איוב ובא עה״ח „מאיר גינצבורג החונה במדינת רוסיא בהגאון מ׳ יצחק אייזיק״ אשתו היתה בת הגאון ר׳ שמחה הכהן ראפפורט אבר״ק הוראדנא ולובלין הנזכר בדור שלישי למשפחת ראפפורט למעלה.

ב) הגאון מו״ה דוד גינצבורג אב״ד בק״ק מאהליב והגליל, בא עה״ח בפנקס מאהליב כמה פעמים משנת הצ״ג עד שנת תצ״ט.

ג) הגאון מו״ה משלם זלמן גינצבורג אב״ד בק״ק מאהליב וויטעבסק והגליל, בא בח״י בפנקס מאהליב בשנת תק״ט תק״י תקי״ב, הסכים ע״ס בחינות עולם ראשית דעת בשנת תק״א, וע״ס תנא דבי אלי׳ בשנת תק״ו וחתם „משלם זלמן גינצבורג הח׳ במדינת רוסיא״ הוא היה מן המסייעים להגאון יעבץ, ומכתביו ע״ז ערוכים בס׳ עדות ביעקב, אשתו היתה בת הגאון מוה׳ ישראל איסרל אבד״ק פינסק הנקוב למעלה במשפחת היילפרין.

להגאון מוה׳ דוד אבד״ק אליק בן:

הגאון מו״ה מאיר גינצבורג (בהקדמת ס׳ תולדות יעקב יוסף).

להגאון מ׳ שלמה זלמן מייזלש בן:

הגאון המפורסם החסיד מו״ה יהודא ליב מירקש אב״ד בק״ק מיר, אשתו היתה בת הר״ב מ׳ צבי הירש בהנ״מ גרשון מפראג מנכדי התי״ט (כתבי היחש לבני משפחתו ובס׳ זכרון למשה לבעלינסאהן).

להרב מ׳ דוד גינצבורג מראזינאי בן:

. מהר״ר יצחק אייזיק גינצבורג בראזינאי, חתום בשנת תק״א בפנקס שם „יצחק אייזיק בהרב מ׳ דוד גינצבורג״.

למהר״ר אנשיל מפראג שלשה בנים:

א) הגאון מו״ה משה גינצבורג דיין מו״ש בפראג ונסע לאה״ק ונפטר בצידון. —

ב) הקצין מו״ה אברהם גינצבורג בפראג, אשתו מ׳ מירל היתה בת הקצין האלוף מוה׳ אהרן שלקיווערט העולה ביחוס למעלה ראש עד הגאון מ׳ אהרן שמעון שפירא ונפטרה י״ד כסליו תע״ה, כ״ז חקוק על מצבהה (גלעד סי׳ 159).

ג) הקצין מו״ה שמעון גינצבורג בווינא ושם נפטר ביום ו׳ א׳ חשון הפ״א כ״כ על מצבתו.

להקצין מ׳ משה גינצבורג בת:

אשת הרב מ׳ זאב וואלף הכהן אבד״ק מאדלי הנזכר לבית אבותיו למעלה.

להגאון מ׳ מרדכי מליסא בת:

מרת רבקה צפורה אשת ב״ד הגאון מ׳ צבי הירש בהגאון מ׳ אברהם אבוש בפפד״מ ונפטרה שם יום ב׳ ד׳ אלול תק״מ (מצבות פפד״מ להד״ר הורוויץ).

להגאון מ׳ אברהם אבוש שני בנים:

א) הגאון המפורסם מו״ה עוזר אב״ד בק״ק ביאלי, מעזריטש, קאזניץ וריטשוואל, חבר ס׳ אבן העוזר, הסכים בשנת תקכ״ז ע״ס אבן שהם דרוש במעזריטש, ובשנת תקל״ו ע״ס עטרת יוסף להג״מ יוסף מליסקאווי וחתם „עוזר בלאאמו״ר הגאון המפורסם מו״ה אברהם אבוש חוב״ק ריטשוואל״.

ב) הגאון מ׳ צבי הירש בפפד״מ אשתו היתה בת דודו הג״מ מרדכי מליסא מ׳ רבקה צפורה הנזכרת בזה מקודם (חוברת הד״ר הורוויץ).

להקצין מ׳ קלונימס קלמן גינצבורג מפינסק בן ובת:

א) הגביר המופלא המפורסם מו״ה אשר גינצבורג חתן הגביר הנודע לשם מוהר״ר אבא קלאצעס בווילנא, ועל שמו נקרא ר׳ אשר אבא קלאצעס, עוד בימי שחרותו נמנה בין ישישים בקהל עדת ווילנא ובא עמהם עה״ח בשנת תק״י על כתב הרבנות להגאון מ׳ שמואל אב״ד האחרון בווילנא, גם עלה שם לראש מנהיג ופרנס וגבאי צ״ג כי צדקות אהב וירא את ה׳ מנעוריו רחים ומוקיר רבנן, וזכה לעושר וכבוד ואריכת ימים, ונפטר בשם טוב ביום ד״ג אדר ראשון שנת תקנ״א (ק״נ 185).

ב) אשת הרב הגאון מו״ה אברהם הלוי לנדא אב״ד בק״ק אורלא (על שער ספר תולדות יעקב על מס׳ ברכות).

ד

להג"מ מאיר מוויזין שלשה בנים:

א) הגאון מו"ה ארי' ליב גינצבורג אבד"ק וויזין והגליל, הסכים ע"ס עוזר ישראל להמ"מ דשקלאב.

ב) הגאון מו"ה בנימין גינצבורג אבד"ק וויזין והגליל, הסכים ע"ס שער הרחמים להרב המ"מ מפאלאצק בשנת תקמ"ג, וכמה מחידושיו מובאים בס' תקנתא דמשה.

ג) הרב החריף מו"ה נפתלי הירץ בזאלקווי, חידושי תורתו נדפסו בספר תקנתא דמשה, ושם מבואר שאשתו היתה בת הקצין מ' יצחק פרענקל מבראדי. —

להג"מ משלם זלמן גינצבורג בן ובת:

א) הגאון המפורסם מו"ה גרשון גינצבורג אב"ד בק"ק הארקי וק"ק הארי ואגפיהם, הסכים בשנת תקמ"ב ע"ס מצמיח ישועה על המרדכי, בשנת תקמ"ג ע"ס באר אברהם שנדפס בשקלאב, ובשנת תקמ"ד על חומש רש"ד, אשתו מ' מלכה היתה בת הגאון מ' חיים הכהן ראפפורט אבד"ק לבוב הבאה על מקומה למעלה במשפחת ראפפורט.

ב) מרת מלכה אשת הרב מ' יעקב אורי במ' אברהם פאגאם בווילנא ושם נפטרה ט"ו טבת שנת תקמ"ה עשרה שנים קודם לאישה שהלך למנוחות ך"ב שבט שנת תקנ"ה (ק"נ 190).

להג"מ מאיר גינצבורג בן:

הגאון הצדיק מ' יוסף אב"ד בק"ק פיטראוויץ (הקדמה לס' תולדות יעקב יוסף).

להג"מ יהודא ליב מירקש שלשה בנים ושתי בנות:

א) הגאון המפורסם מו"ה ישראל מירקש אב"ד בק"ק מינסק, הסכים בשנת תקמ"ב ע"ס עמודי שמים להרב מ' אברהם אבד"ק וואלקאוויסק וק"ק לידא. בשנת תקס"ג ע"ס תוספת בכורים על תוספתא למחותנו הרה"ג מ' מנחם נחום מק"ק משאווס, ובשנת הקס"ט ע"ס עמוד הימני להמ"מ ר' אברהם, נפטר בשנת תקע"ג ומ"כ בב"ע הישן אצל הגאון בעל סרה"ד במינסק. — אשתו מערא היתה בת הגאון מ' יוסף אבד"ק סלוצק והלוסק.

ב) הגאון המפורסם מו"ה שלמה זלמן אבד"ק מיר בעהמ"ח ס' שלחן שלמה נדפס ראשונה בפפד"א בשנת תקל"א ושנית בווארשא ע"י רח"נ אייזענ־שטאדט וחתום בהקדמתו: נאו' שלמה זלמן בלא"א הרב ה"ה החסיד המפורסם מוה' יהודא ליב זלה"ה הנקרא בפ"כ ר' ליב מירקש מק"ק מיר ממשפחת מייזל, ונין ונכד להרמ"א ז"ל, ונין ונכד להני תרי צנתרי דדהבא הגאון מ' הירץ

גינצבורג ז"ל אבד"ק פינסק וסלוצק דליטא, וה"ה המפורסם ר' הירש פראגער. ונין ונכד להתייר הגדול שאול וואלש" ועוד חבר ספרים „מנורת שלמה" על התורה עפ"י פרד"ס, „כסא שלמה" על נביאים וכתובים עפ"י פרד"ס „מטתו שלשלמה" פשטים ודרשות על התורה וחילוקים שנשארו בכתובים, הסכים בשנת תקכ"א ע"ם צמח מנחם להרב מ' מנחם נחום הכהן מטשערקאב ובאעה"ח „שלמה זלמן בלא"א הרב ה"ה מוה' ליב נ"י החופ"ק מיר, אח"כ נתקבל למ"מ ומ"ץ בק"ק קעניגסבערג ושם נפטר ביום ו' עש"ק ך"ח תשרי שנת תקל"ר, אשתו היתה בת הגאון מ' חיים הכהן אב"ד בק"ק סמארגאן והגליל (ס' היחש לבני משפחתו).

ג) הגאון החסיד מו"ה יהושע חתן הגאון מ' שלום אבד"ק טיקטין בהגאון מוהר"ר אלעזר אבד"ק אמשטרדם בעהמח"ם מעשי רוקח.

ד) מרת לאה אשת הגאון החסיד מ' מיכאל אבד"ק קלעצק בהגאון בעל פמ"א הבא על מקומו לתולדותיו.

ה) מרת שפרינצא אשת הגאון מוה' יוסף הכהן בהגמ' שמואל שמעלקא בהגאון מוה' נפתלי הכהן אבד"ק פפד"מ בעהמח"ם סמיכות חכמים (הק' לס' אגורת אזוב).

להג"מ משה גינצבורג בן ובת:

א) הרב מו"ה יצחק דוד גינצבורג בפראג (מובא בס' זרע יעקב לבנו).

ב) אשת הרב המאה"ג מו"ה מאיר בן האלוף מ' פישל בומסלא בפראג מזרע מהר"ל מפראג, היה ראש בי דינא רבה בק"ק פראג יותר מארבעים שנה, העמיד תלמידים הרבה, והרבה להשיב שו"ת לרבני הדור, והיה נאה דורש, ונפטר ביום ש"ק ז' כסליו שנת תק"ל, כן חקוק על מצבתו (גלעד 114).

להקצין מ' אברהם גינצבורג שלשה בנים:

א) הרב הג' מו"ה משה גינצבורג בווינא, בא בשאלותיו להגאון בעל פנים מאירות ך"ו אב תצ"ו וט"ו טבת תצ"ז (שו"ת פמ"א ח"ג סי' ט' וסי' ל"ג).

ב) האלוף מו"ה יצחק אייזיק בווינא, נפטר יום ב' ז' ניסן ת"ק. וחקוק על מצבתו „אחד מיוחד שבעדר מנהיגי הקהל נודע בשערים" (מצבות ווינא לפראנקעל).

ג) הקצין הנעלה מו"ה שמעון גינצבורג, נפטר בן שבעים שנה בפראג, ביום ה' ד' דחנוכה ך"ח כסליו תקל"ט (גלעד 160).

להג"מ עוזר בן:

הרב הגאון המפורסם מו"ה ישראל איסר אבד"ק קלימנטב ואחר זה על מקום אביו בריטשוואל (הק' ס' ברכת אברהם).

להג"מ מ' אשר גינצבורג שלשה בנים ובת:

א) הרבני המנהיג מו"ה בנימין וואלף גינצבורג בווילנא ושם נפטר על פני אביו ביום ז"ך טבת שנת תקמ"ח (ק"נ) אשתו מ' שפרינצה היתה בת הגאון מו"ה שלמה זלמן בעהמח"ס שולחן שלמה, ונפטרה יולדת ב' דר"ח אדר שנת תקמ"ח בווילנא. —

ב) המנהיג הנגיד מו"ה שמעון גינצבורג בווילנא, נפטר ח' מנ"א תק"ן, ומ"כ אצל אביו ואבן אחת על שני קבריהם (ק"נ 186) ושם אשתו שרה בת הגאון מ' משה מקלעצק.

ג) הגביר הנכבד מו"ה ארי' ליב גינצבורג (ק"נ וזל"מ) אשהו מ' חי' היתה בת הגאון מ' יעקב אבד"ק סאכטשוב נכד הגאון בעל ראש יוסף על ש"ס (ס' תומ' שבת).

ד) מרת מלכה אשת הגאון מו"ה ישכר בער בהרב שלמה זלמן אחיו של החסיד הגר"א מווילנא, חבר פירוש על התורה, ביאורים על הש"ס, ועל שו"ע יו"ד ונשארו בכתובים, היה חכם בחכמות הלמודיות ומשכיל בידיעות שונות, נפטר ט' אלול שנת תקס"ז ומ"כ לימין הגאון האב"ד ר' יהושע העשיל ז"ל בשורה אחת עם אחיו הגר"א זצ"ל (ק"נ 202).

להגאון מ' אברהם הלוי לנדא:

א) הרב הגאון מו"ה יעקב הלוי בעל המחבר ס' תולדות יעקב על מס' ברכות, אשתו היתה בת המופלג מו"ה שרגא פייבש מבאדקי (הק' לספרו תו"י).

ה

להג"מ ארי' ליב גינצבורג מוויזון בן:

הר"ר דוד גינצבורג, חתום בשנת תקמ"ג על חומש רש"ד „דוד בהגאון מו"ה ארי' ליב גינצבורג".

להג"מ בנימין גינצבורג בן:

הרב מו"ה יונה גינצבורג דיין ומ"ץ בווילנא חתום בפנקס שם בשנת תקנ"ז (ק"נ).

להג"מ גרשון אבר"ק הארקי בן ובת:

א) הרה"ג הקצין המפורסם מו"ה שמחה אשר גינצבורג בוויטעבסק, ושם הסכים בשנת תקמ"ג על ס' שער הרחמים להמ"מ מפאלאצק וחתם „שמחה אשר בהרב מ' גרשון גינצבורג" ושם אשתו סטירקא ממשפחת שלאסבערג.

ב) מרת רחל אשת הרב הגדול וקדוש מו"ה שבתי זצ"ל בן לאותו צדיק הרב המופלג הראש והנגיד מ' אליעזר שעשה תשועה גדולה בישראל בן חקוק

על מצבתו. היא האבן אשר הוקמה למצבה אחת על הגאון בעל רביד הזהב והחונה אצלו הרב ר' אליעזר בהרב החסיד מ' חיים חתן ר' שבתי הנקרא בווילנא ר' חיים ר' שבתיל'ס שעלה לא"י ושם מנוחתו כבוד (ק"נ דף 180, 219).

להר' יעקב אורי שני בנים ובת אחת:

א) הרב המופלג מו"ה ישראל איסר בווילנא נפטר על פני אביו ביום ד' אייר שנת תקמ"ד (ק"נ 190).

ב) הרב הצדיק המפורסם מו"ה משלם זלמן בווילנא המכונה ר' זלמן ר' אורי'ס, הלך לעולמו זקן ושבע ימים ביום ב' מנהם אב שנת תקצ"ו, אשתו היתה בת הג"מ מרדכי צבי בהגאון מו"ה יצחק הלוי הורוויץ אבד"ק המבורג הבא למעלה במשפחת קצינלינבויגין.

ג) אשת הרב מו"ה מיכאל בהגאון מו"ה משה אבד"ק קלעצק הבא במשפחת הש"ך למעלה.

להגאון מוה' יוסף אבד"ק פיטראוויץ בת:

כלת הרה"ג מו"ה יעקב קאפל ברלין מוועליז הנקוב לבית אבותיו למעלה במשפחת מירלש (הקדמה לס' תולדות יעקב יוסף).

להגאון מ' ישראל מירקש ארבעה בנים ובת:

א) הגאון מו"ה צבי הירש במינסק. הנהיג שם את הרבנות אחר מות אביו ז"ל עם אחיו הג"מ יהודא ליב.

ב) הגאון מו"ה יהודא ליב במינסק שהנהיג הרבנות שם אחר מות אביהם, יחד עם אחיו מ' צבי הירש הנ"ל.

ג) הגאון מו"ה סעדי' ישעי' במינסק.

ד) הגאון מו"ה מיכאל אבד"ק דווארעץ. הסכים בשנת תקס"ג ע"ס תוספת בכורים על תוספתא למחותנו הרב מ' מנחם נחום נכד הרב ר' קלונימס קלמן מטשאווס. על מות הג"מ מיכאל נשא מספד מר הרב מ' אברהם מ"מ במינסק, ונדפס בספרו עמוד הימני.

ה) אשתו השניה של הגאון מ' מנחם אליעזר בעהמח"ס יעיר קנו על מס' קנים, ועוד ספרים הרבה שנשארו בכתובים (ק"נ 385).

להגאון מ' שלמה זלמן בן ובת:

א) הרב הקצין מו"ה צבי הירש במינסק.

ב) מרת שפרינצא אשת הרה"ג מו"ה בנימין וואלף בהג' המפורסם מהור"ר אשר גינצבורג בווילנא הנזכר בזה למעלה אות ד'.

להגאון מו"ה **יהושע** בן:

הרב הצדיק מו"ה **זאב וואלף** בטיקטין ונפטר בש"ט ד' אייר תקע"ד (אבני קודש 52).

לר' **יוסף** הכהן בת:

אשת הנגיד המופלג הקצין מו"ה **שמואל** ר' ברַכם (הק' לס' אגודת אזוב).

להרב מ' **יצחק** דוד גינצבורג שני בנים:

א) הרב הגאון מו"ה **יעקב** גינצבורג ר"מ ודיין בפראג, חבר ס' זרע יעקב על מס' ברכות ושבת ונדפס בפראג תקע"ד, ושם בדף ח' חדושי תורה מאביו זקנו הג"מ משה גינצבורג—הסכים בשנת תקכ"ח ע"ס פעמוני זהב על תהלים, בשנת תקמ"ו על שאילתות שנדפסו אז בדיהרנפורט, בשנת תקמ"ז ע"ס קונטרס אהבת דוד להג"מ אלעזר פלעקלש, בשנת תקנ"ג ע"ס מגלת סדרים, בשנת תקנ"ד ע"ס דגול מרבבה להגאון בעל נוב"י הנדפס בפראג, בשנת תקנ"ה על ספר תורת נתנאל ד' פיורדא, ובשנת תקנ"ח על ספר המצות להרמב"ם ותרי"ג מצות לר"ש בן גבירול שנדפסו בפראג.

ב) הרב הג' מו"ה **משה** גינצבורג דיין בפראג, הסכים ע"ס פעמוני זהב על תהלים בשנת תקכ"ח,

להג"מ **ישראל איסר** מקלימנטיב בת:

אשת הרב הגאון מ' **נתן** חבר ספר אמרי שפר ונשאר בכתובים (הקדמת ס' ברכת אברהם).

לה"ר **בנימין וואלף** גינצבורג בן ובת:

א) הנגיד המופלג מו"ה **שלמה זלמן** גינצבורג, אשתו מ' ליבא גיטל היתה בת הרה"ג מו"ה אברהם ר' בערוש'ס מבראדי.

ב) מרת מירקא אשת הגביר המופלג בתוי"ח ונשוא פנים מו"ה **שאול** לעווין בקארלין בהרב הג' מו"ה משה אבד"ק הלוסק.

לה"ר **שמעון** גינצבורג בן:

הרב המופלג הישיש מו"ה **בנימין וואלף** גינצבורג בווילנא, וזכה בימי ילדותו לקבל ברכה מהגר"א ז"ל, נפטר ביום שבת קודש ך"ח סיון שנת תרל"ז (אבני קודש 62).

לה"ר **ארי' ליב** גינצבורג בן:

הראש והקצין מו"ה **נפתלי הירץ** גינצבורג בווילנא (ק"נ 283).

להג"מ ישכר בער שני בנים ובת:

א) הרב מו"ה קלונימס, אשתו מ' לאה היתה בת הג"מ יעקב צבי אבד"ק פודקאמין.

ב) הרב מו"ה מרדכי.

ג) אשת הרב המאה"ג הצדיק מו"ה יעקב כהנא בעהמ"ח ספר גאון יעקב על מס' עירובין הבא לבית אבותיו למעלה במשפחת קאצינלינבויגין.

ו

להר שמחה אשר גינצבורג בן ושתי בנות:

א) הגביר הנכבד ומפורסם מו"ה חיים גינצבורג בוויטעבסק. אשתו מ' יוטא היתה בת ה"ר מנחם נחום היילפרין מברדיטשוב.

ב) מרת איטא דבורה אשת הרב מו"ה צבי הירש בהגאון מ' חיים מרדכי מרגלית מדובנא.

ג) מרת מרים אשה הגביר מ' יצחק מינקין אוהלער בוויטעבסק.

להרב מ' שבתי שני בנים:

א) הרה"ג מו"ה חיים אבי הרב המופלג מ' גרשון חיים ליסער מוויטעבסק.

ב) המופלג ומפורסם מו"ה ארי' ליב גינצבורג, אשתו מרת קיילא היתה בת הרה"ג המפורסם מו"ה יוסף ז"ל זקהיים בווילנא הבא על מקומו בדעת קדושים עמ' 27.

להרב מ' משלם זלמן בן:

הרב המופלג הצדיק המפורסם מו"ה יצחק ישראל איסרל ונודע בשם הגדול „ר' איצק ר' זלמנ'ס בווילנא", ונאסף שם אל עמיו ביום י"ז שבט שנת תרי"ח (ק"נ 191 בהערה).

להג"מ מיכאל מדווארעץ בת:

מרת גיטל אשת הגביר מו"ה יוסף מפאריטש בה"ר יהודא יידל מסלוצק הבא על מקומו למעלה במשפחת הגאון מ' יוסף יוסקי מדובנא.

לה"ר צבי הירש בהג"מ שלמה זלמן בן:

הקצין המופלג ומפורסם מו"ה שלמה זלמן נקרא בשם „ר' זלמן טויבא'ס" בסלוצק.

להר' שמואל ר' ברק'ש בן הקצין המופלג מו"ה נפתלי.

להרב מ' נתן בן:

הרב מו"ה אברהם אבוש (הקדמת ס' ברכת אברהם).

להג"מ שאול לעווין ארבעה בנים וארבע בנות:

א) הגביר המופלג וחריף מהולל בצדקותיו אשר עשה מו"ה משה יצחק לעווין בקארלין.

ב) הגביר היקר באדם פזר נתן לאביונים מו"ה זאב וואלף לעווין בקארלין.

ג) הגביר המפורסם לתפארה מו"ה שלמה זלמן לעווין חתן הרה"ג מ' יעקב אהרן לוריא במינסק.

ד) הגביר היקר המפורסם מו"ה ארי' ליב לעווין בקארלין.

ה) הגבירה המפורסמת בצדקת פזרונה, מרת ח י ה אשת הרה"ג המפורסם מ' גד אשר ז"ל רוקח המובא למעלה במשפחת רוקח עמ' 185 ואחרי פטירתו נשאת להרה"ג המפורסם מ' אהרן לוריא מפינסק. ואהרי מות בעלה הר"א לוריא, נהלה בחכמתה את עסקיו הרבים והעצומים, ותמכה בכספה משפחות רבות, מלבד מה שעזבה אחריה סכום גדול בתור קרן קימת, לעזור לקרוביה מדי שנה בשנה, להשיא את בנותיהם, וזכתה כי בניה וגם צאצאיהם הולכים בעקבותיה, ומוסיפים תמיד מכספם למצוה רבה הזאת.

ו) מרת ו ו י ט א אשת הרה"ג המפורסם מו"ה יעקב נפתלי הירץ בערין-שטיין מלבוב.

ז) הגבירה מרת ע כ ס ה אשת הגאון הצדיק מו"ה יעקב מאיר פאדווא זצ"ל בעהמ"ח שו"ת מוהרי"ם ומקור מים חיים וכתונת פסים ושאר חיבורים.

ח) הגבירה מרת ד י נ ה אשת הרה"ג המפורסם בתו"י מ' דובעריש לעווין ז"ל הנקוב לבית אבותיו למעלה.

להקצין מ' נפתלי הירץ גינצבורג בן

הגביר האדיר המפורסם אזרח נכבד בארץ מו"ה גבריאל יעקב גינצבורג הגדיל לעשות צדקה וחסד עם בני עמו וחנן הרבה משפחות במשען לחם בכבוד. נפטר בן ששים שנה ך"ד ניסן תרי"ג בסימפעראפל (ק"נ 283).

להרב מ' קלונימוס שלשה בנים.

א) הרב המופלג בתוי"ח מו"ה יהושע העשיל המכונה קלאצקי. אשתו היתה בת הרב המופלג וי"א מ' טובי' ראזינפעלד באמדור.

ב) הרב המאה"ג החריף מו"ה אשר הירץ מו"צ בווילנא.

ג) הרב המופלג מו"ה אלי' משה בווילנא.

משפחת בכרך.

בכרך: שם משפחה מפוארה, אשר עוד מאמצע אלף החמישי עמדו בתוכה גדולי עולם, חכמים וידועים, כאשר נמצא בתשובות רש"ל סימן כ"ט שבן אחותם של רשב"ם ר"ת וריב"ם ורבנו יצחק בעל התוספות הנקרא ר"י הזקן, מלך בדמרן, ואחר פטירתו מלך רב יהודא בפריש ואחר ר' יהודא מלך ר' יחיאל והרב ר' יהודא במולין, והרב ר' שמואל בכרך טיירי*).

הרב הזה ר' שמואל בכרך בטיירי היה בשנת ד"א תתקל"ה כן כתב בעל סדר הדורות**). והוא האשל הגדול למשפחת בכרך אשר שלח פארותיו על מים רבים, וילכי וירבו יונקותיו, מגזעו יצאו עצי עדן ויציצו בארץ.

בשנת רי"ז לאלף הששי עלה כגפן על אדמת פ"פ דמיין הרב ר' אפרים גומפרעכט בברך***).

ובעיר ווירמיש גדל בעת הזאת צמרת הארז הוא הגאון מו"ה מנחם בכרך האב"ד דשם משנת רמ"ו עד ר"ץ****).

---

*) זה לשון שו"ת מהרש"ל (דפוס ראשון לובלין שלד—ל"ה 4° הנמצא פה בקהלת משה א. ל. פרידלאנד) סימן כ"ט: „שנת פ"ד לפרט נפטר גור אריה בפריש בן נ"ח, ובאות' שנה נפטר רבינו מנחם וורדנים, אחרי ר' יהודא מלך ר' יחיאל והרב ר' יודא במילון, והרב שמואל בכרך טיירי". ובקובץ כ"י שזח"ה № 345 (קהלת שלמה עמ' 65) מובא „וכן הנהיג ר' שמואל מכרך טיירי". מזה נראה ברור כי הרב שמואל היה בעיר טיירי (כרך טיירי) ולא בעיר בכרך, לכן איננו ראשון למשפחת בכרך. ש.

**) אמנם שגיאה נפלה במפתחות שבראש ס' סדר הדורות ח"א (דפוס ראשון קארלסרוא תקכ"ט .fol בקהלת משה) ובסדר הדורות המתוקן ע"י הר"נ משכיל לאיתן, עוד גדלה השגיאה כי נדפס שמו במפתח, באותיות גדולות מאירות עינים „ר' שמואל בכרך" (?). ש.

***) בשו"ת מהר"מ מינץ סי' ל"ט, נמצאו: טענות הנ"ר גומפריכט בכרך על פסק מהר"מ מינץ בשנת ר"ו ומזה נראה כי היה ר' גומפריכט בשנת ר"ו במגענצא (ואולי הוא עצמו הנזכר מהמחבר בשנת רי"ז בפ"פ דמיין. וכבר מצאנו גם בזמן קדום כמאה שנה לפניו, את שם הרב ר' גומפרעכט בין הקדושים ההרוגים בשנת ק"ט בפ"פ דמיין). ש.

****) בשו"ת שארית יוסף (דפוס ראשון קראקא ש"ן 4° הנמצא בקהלת משה). בסי' ל"ו: מעשה בשני יוסף בן יצחק שהיו דרים בעיר אחת... „כל הנ"ל לא כתבתי אלא כנושא ונותן כדי להראות קצת בקיאות אבל לגוף הפסק הוא ללא צורך כי נמצא תשובה מבוארת בספר גיטין שחיבר מהר"ר אייזק מרגליות שכתב שאותה תשובה העתיק אביו כמהר"ר יעקב מרגליות [1]) מתשוב' מהר"ר מן בכרך מווירמש ואות' תשובה היא כתובה לרבים כי היא בתוך אות' חיב' של מהר"ר אייזק מרגליות שנשאל כנדון דידן ממש"... „וזהו העתק מהתשובה כנ"ל שכתוב בחיב' מהר"ר אייזק מרגליות ז"ל, וז"ל: ועתה אתחיל להעתיק מקצת ענינים שמצאתי כתב ידו של מהר"ר מן בכרך מווירמש ז"ל עכ"ל אבי הגאון מרגליות ז"ל"... ועל עצם התשובה חתום: „מנחם בכרך". ש.

[1]) זכרון הר' יעקב מרגלית יבא במלואים למשפחת מינץ.

בספר שארית יוסף סי' ל"ו נדפסה תשובת הר' מנחם בכרך ז"ל על דבר שני יוסף בן שמעון, שהעתיקה הרב ר' יעקב מרגלית בעל סדר גיטין וחליצה.

גם בשו"ת מהר"מ מינץ *), נמצאו התשובות: סי' ר', כ"ה ול"ז שהשיב להרב מנחם בכרך.

עוד נזכרים בשו"ת מהר"מ מינץ הנ"ל: האלוף כהר"ר דוד בכרך, ושני דייני ווירמש: מהר"ר משה והר' אשר אנשיל בכרך. מאלה נפוצו כל בני בכרך.

ונמצא כתוב במאה הרביעית על כ"י יקר באוקספארד ששייך לששה אלה הנקובים בשם: א) הר' יוסף בכרך **), ב) הר' יודא בר שלמה המכונה זעלקלין בכרך ***). ג) הר' משה בן אורי בכרך ****). ד) הר' מנחם בר יצחק המכונה מענדלן בכרך. ה) הר' מרדכי בכרך בווירמיישא. ו) הגאון המופלא בדורו מהר' שמואל בר יצחק בכרך. *****)

---

*) בשו"ת הר' משה מינץ (דפוס ראשון קראקא שע"ז 4° הנמצא בקהלת משה) בסי' ד' כותב מהר"מ בזה הלשון . . . לאהו' החו' משה שי' . . . איני כדי למתבע אולפנ' מפומי, ופליאה נשגבה בעיני אשר דרשת וחקרת בי הלא אתך מרנן ורבנן שי' אף על גב דהחכם הגדול מהר"ר מאן שי' סילק נפשיה מהכא מ"מ יש אתך עמיתך האלוף כהר"ר דוד בכרך יצ"ו, ויתר רבותי' אכן לאהבתך לא אשיב פניך ריקם כיון שראיתי מכ"ת מהר"ם דלא הוי נגדו והוא ראש ומנהיג בעירך, אשיבך לע"ד... אל תסמוך עלי היחידי . . כי צעיר אני לימים ובינת אדם אין לי . . . משה לוי מינץ.

גם בסי' י"ט כתב מהר"ם: ושאלתי מקצת רבותי, וראה מה שהשיב לי מה"ר מאן". „וכן ע"ד זה כתב מהרר' מאן ז"ל".

בסי' כ"ה נמצאת תשובה ארוכה מהר"מ בכרך ערוכה אל שלשת „האבירים ראשי הגולה" הר' נתן (עפשטיין סג"ל מחותנו של מהר"מ מינץ) ומהרר משה (מינץ), ושאירו הרר"ש (עם תשובת הר' שלמה שפירא). ועל זה באה תשובת מהר"ם מינץ אליו: „יהא שלמא רבה לגברא רבה דעמיה ר"ג מהר' מאן שי'. שלום למר שלום לתורתו וכל שואבי מי באר מקור מים חיים. פליאה נשגבה מה ראה מר על ככה לכתוב לי מאין המאורע עד"ז להיות נגרר ונמנה עם כתבי מה אני ומה חיי הלא אנכי נער ובער ובינת אדם אין לי מאתך תצא תורה והוראה ומי יאמר לך מה תעשה"...

ובסי' ל"ז: „וכן שאלתי מהר"ר מאן שי' והאריך לי מאד" . . . ובסי' ס"ג: „אגרת השלוחה להר' זעליגמן ומהר"ר מאן" . . . ובשאלה הסמוכה: „על אודות התקנות הגדולות וקביעות נקבעות, ונסדרו מקרוב עתה אפומי דמר ואפומי דהאלוף מהר"ר מאן"...
ש.

**) „יוסף בכרך" חתום על ספר עמודי גולה סמ"ק כ"י על קלף משנת ה"א ס"ט, מכ"י רד"א 4° № 729 (וכעת № 873 ברשימת נייבויער). אך יגעתי ולא מצאתי ששה שמות החתומים הנזכרים, בכרך אחד, בין כ"י הנמצאים באוצרות הבודליאנה באוקספרד.
ש.

***) „יהודה בן שלמה המכונה זעלקלין בכרך" חתום על מחזור לכל השנה מנהג אשכנז ופולין כת"י על קלף משנת ה"א י"ח (שהיה בידי הר"ו היידענהיים, ואח"כ בא באוצרות חיים, רח"ם № 449 וכעת הוא № 1035 ברשימת נייבויער מכ"י אוקספורד).
ש.

****) „משה בן אורי בכרך". „מנחם בן יצחק המכונה מענדלן בכרך" חתומים על מחזור כ"י רד"א fol. № 1071 קלף (וכעת ברשימת נייבוער № 1041).
ש.

*****) הוא הר' אברהם שמואל בכרך אביו של הרב בעל חות יאיר, שהאריך בשבחו הד"ר ר"ד קויפמאנן בספרו: הרב יאיר חיים בכרך (1638—1702) וזכרונותיו. טריער 1894 8° VIII+140 עמ'. (בלשון אשכנז).
ש.

מהיותר נודעים לנו מבני המשפחה הזאת הם: הר' מענדל בר יצחק בכרך הנ"ל שהיה בפ"פ דמיין ונפטר שם ב' אלול שנ"ט*).

בנו של הר"מ הנ"ל היה הרב החסיד ר' משה ר' מענדלש, שהיה פרנס ומנהיג בפ"פ דמיין, גם הנהיג ישיבה שם ופרנס תלמידים רבים משלו ונפטר י"א אלול ש"פ, מהסכמותיו נמצא: על ס' ביאור על סמ"ג להר"י מקרעמניץ, בשנת שס"ה**), ובשנת שע"א על ס' נשמת אדם דפוס האנויא להר"ר אהרן שמואל מקרעמניץ***). ובשנת שע"ב על ס' שפע טל ****) חתם שמו: משה בכה"ר מנחם מענדלן בכרך המוטבע מאד בטרדות מבני הישיבה בפ"פ דמיין. ובשנת שע"ד על ס' גנת אגוז*****). ובשנת שע"ו על ס' ים של שלמה למס' ב"ק דפוס פראג******).

בנו של הר"מ, הוא הר' יששכר בער בכרך בפ"פ דמיין (נפטר שם ו' אלול תל"ח) והיה נקרא בשם: „החסיד כהר"ר בער גנז בכרך". חתום כמה פעמים בפנקס הקהל דפ"פ דמיין בצירוף מחותנו הר"ש קאיידנובר [1]) בע"ס ברכת הזבח.

בנו של הר"י בער, הוא הר' נפתלי הירץ גנז בכרך פרנס ומנהיג בפ"פ דמיין, מתלמידי הרה"ג ר' מענדלי בס מפפד"מ. הסכמתו נמצאת בס' חות יאיר מיום י"ב טבת תנ"ט והוא חתום: „נפתלי הירץ בלא"א כהר"ר יששכר זצלה"ה בכרך". נפטר ר"ח אב תכ"ט בפ"פ דמיין.

הגאון מו"ה אברהם שמואל בכרך. שמואל בקוראי שמו, וכן בא זכרו בראשי החרוזים בזמר לחנוכה שעשה בשבתו בקעלין. אך אח"כ נוסף לו שם

---

*) הר"מ בכרך חתום על תקנות ופסקי הקהל בשנות של"ב—ל"ד. ראה מה שכתב הרב Dr. M. Horovitz. Frankfurter Rabbinen I. 1882. p. 34. ש.

**) ברשי' אות ב' № 1165 ביאור על ספר מצות גדול מהר' יוסף בן הקדוש ר' משה מקרעמניץ ויניציאה שס"ה 4° ובראשו הסכמות: „רבני פולונייא ושל וואלין". גם מגדולי פ"פ דמיין נלוו עמהם: הר' משה בר מנחם והר' יודא בר אלכסנדרי הכהן. ש.

***) נשמת אדם מהר' אהרן שמואל מקרעמניץ. האנווא שע"ז 4° (בקהלת משה). חתומים עליו הר' ישעיה בר אברהם סג"ל אבד"ק פ"פ דמיין עם בית דינו ובראשם הר' משה בכרך. ש.

****) שפע טל מהרופא ר' שבתי שעפטל סג"ל הורוויץ מפראג. האנוויאה שע"ב fol. (בקהלת משה). חתום עליו: „משה בן הר"ר מנחם בכרך זצ"ל המוטבע מאד בטרדות". ש.

*****) גנת אגוז האנווא שע"ה. fol ובראשו „דברי האלוף והגאון במהר"ר משה מענדליש י"ץ מק"ק ורנקפורט החתום „משה בלא"א הר"ר מנחם זצ"ל בכרך". (ראה ברשי' אות ג' № 2001). כן באו הסכמותיו גם על ספרים אחרים, שלא נזכרו בזה. ש.

******) ים של שלמה על מס' ב"ק דפוס ראשון פראג שע"ו—ע"ח fol. (בקהלת משה). ש.

[1]) גם הוא חתום על שטר התנאים שכתב מהרש"ק בעצם ידו בעת שהשיא לבנו הרל"ה בעל ס' קב הישר את קרובתו של הרי"ב, גיטלה בת ר' יצחק גנז (השטר הזה נמצא בעת ת"י הרב ד"ר הורוויץ בפ"פ דמיין).

אברהם, ועל ספרו חוט השני חתום בשם „אברהם שמואל במ׳ יצחק בומסלא״ שם נולד בשנת של״ה והיה תלמידו של הגאון מהר״ל מפראג, ואח״כ למד תורה מחתנו של מהר״ל, הגאון מ׳ יצחק הכהן שהיה לאב לו כי נתן לו את חוה בתו לאשה, בזיווג שני.

הוא היה אבד״ק בק״ק טורבין קעלין פארליץ ואח״כ בווירמז ולעת הגרוש משם בשנת שע״ה ברח בחפזון ועבר את נהר הרהיין אל מקום גערנסהיים, ובהיותו נגש ונענה ממצוקותיו חלה את חליו בדרך ויגוע וימת, ונקבר בבה״ק אשר בין ביקענבערג ובין צווינגענבערג כמו כברת ארץ בואכה אלשבאך״. כן כתוב בפנקס אלשבאך אשר שמה קברו את הגאון מ׳ שמואל זצ״ל בברחו מפני חמת המציק מק״ק ווירמייזא *).

הקינה אשר נשא עליו בנו הג״מ שמשון הלא היא כתובה בס׳ חות יאיר **).

---

*) בספר הזכרת נשמות קהלת וורמיישא (שנדפס בקבץ על יד של ח׳ מקיצי נרדמים שנה שלישית תרמ״ז) נזכר גם „רבינו אברהם שמואל ב״ר יצחק שהרביץ תורה בישראל״.

**) בתשובת חות יאיר דפוס ראשון פ״פ דמיין תנ״ט 4° דף רכ״ח: „קינה יסד א״א הגז״ל על פטירת א״א זקיני הגז״ל ומפני שנזכר בו יום וחודש ושנה שנפטר אותו צדיק חבבתיו והדפסתיו, ונפטר בשנת הגירוש דק״ק ווירמיישא שהיה אב״ד שם בשנת שע״ה, ונקבר בחלקת השדה מוכן לקברות קרוב לכפר אלשבך סמוך לצווינגבורג אשר בהר״. (בהיותו בן ארבעים שנה נפטר ביום השלישי כ״ז אייר שע״ה, מצבתו נמצאת בס׳ נפשות צדיקים № 20). ובדף רכ״ז נמצא שם: זמר לחנוכה „יסד א״א זקיני הגאון בהיותו בן ל״א שנה אב״ד דק״ק קעלין, ונהג כבוד א״א הגז״ל לזמרו בכל לילי חנוכה ואני אחריו בניגון מעוז צור״.

ובדף קל״ה סי׳ קמ״ו, הוא כותב על אביו זקינו הרא״ש „כי מת בן ארבעים ולא הניח דבר קטן ודבר גדול ש״ס עם כל הפוסקים והתוספות ושאר כל חבמות ומדרשי רז״ל ספרא וספרי ומכילתא ות״כ ונפלאות ימלל בביאורם וכן פימו ימלל רברבן בביאורו על קידוש החודש להרמב״ם והשיב השגות נמרצות על החביב וכן עשה ביאורים ע״ס צורת הארץ ועל כמה ספרי התוכניים ורובם נאבדו [1]) לבד מקיבוץ קונטרסים מעט מהרבה שבאו לידי והנחתי לבורכם והם מונחים בבי גנזא דידי בע״ה״.

[1]) ומהם נשאר לפליטה ככך גדול (647 דפים 4°) באספת הר״ר אופנהיים № 778 (כעת ברשימת נייבויער № 480). ש.

מכל חבוריו הרבים, יצאו לאור בדפוס מעט מתשובותיו, שנדפסו בספר חוט השני. *)

אשתו הרבנית מרת חוה בתו של מהר"ל מפראג, נסעה בשנת ת"א לאה"ק, אבל נפטרה על הדרך בסופיא ושם מ"כ, „וימי שנותיה היו ששים וששי" **).

---

*) ספר חוט השני אשר הוציא לאור בנן של קדושים . . . הרב . . . יאיר חיים נר"ו בן המנוח הגאון הדרשן הגדול הרב . . . שמשון נ"ע אשר מצודתו היתה פרושה, אב"ד ור"מ בק"ק ווירמייזא ואגפיה. כולל צ"ו תשובות מהר' אברהם שמואל בכרך ומבנו הר' שמשון הנ"ל ומנכדו המביא לדפוס. (וממנו גם התשובה האחרונה סי' צ"ז לבאר בארוכה „מידות מטבעות ומשקולת שזכרו רז"ל בש"ס לפי מדות ומשקולת אשר בדורות הללו") פ"פ דמיין תל"ש 4° (בקהלת משה). ש.

**) נכדה הרב יאיר חיים כתב בהקדמת ספרו:

קראתי שם התשובות חות יאיר . . . ושמי אשר מן השמים ניתן לי בחולי יאיר . . . וכך שמי מבטן קורא לי חיים, ויש עוד בטעם זה רמז . . . על מספר תשובות העומדות על מלאת ומוכנים לדפוס וחס לפחות תרל"ה גי' חות יאיר, ומלבד כל זה, בחרתי עוד בשם הזה להיות למזכרת טוב לזקנתי החסידה מרת חוה זצ"ל אם אבי הגאון מוהר"ר שמשון זצ"ל כי ראויה היא לכך הן מצד שממנה נשתלשל לי ולבית אבי יחוסו של עטרת תפארת הגאון הנודע ונזכר כפי המחברים מהר"ר ליב פראג ע' סוף ספר צמח דוד. כי זקנתי היתה בת בתו (מבעלה המופלג הגאון מוהר"ר יצחק כהן שהיה נקרא בשמו בפה כל ר' איצק ר' ליבמש ע"ש חמיו הגאון מוהרל"פ הנזכר והיה מופלג בצחות לשון אין דוגמתו והוא כתב הקדמה לשו"ת מהר"ם [1]) דפוס פראג גם בעל הגה' פענח רזא [2]) והשלים איזה סדרות בספר חתן דמים [3]) של הגאון מו"ה הרל"פ הנזכר הן מצד למודה שהיתה יחידה במינה בדורה, בתורה, ונהירנא שהיה לה מדרש רבה בלי פירוש ולמדה... ע"פ השגתה ושכלה במקומות רבות השיגה על הרב במ"כ פי' הרבות ופירשה באופן אחר שכל השומע יבחין שהדין עמה ואיזה דברים מהם כתבתי בכרכים משמה, וכן עשתה בפי' מחזורים וסליחות ובפי' רש"י בחומש ועשרים וארבע ובתרגומים וספרים החיצונים, וכמה פעמים שנתחבטו בדבר גדולי הדור וכאה היא והושיטה בקנה, והיתה מופלגת בכתב ולשון צח ומצוחצח. גם הפלגת חסידתה והנהגתה א"א להעלות על נייר. ונתאלמנה בהיותה בת שלשים ושוב לא היתה לאיש, לכבוד בעלה זקיני הגאון מוהר"ר שמואל. ושמעתי מפי קדוש א"א הגאון מוהר"ר שמשון זצ"ל שהגאון החסיר מוהר"ר ישעי' זצ"ל בעל שני לוחות בנסעו מח"ל לא"י רצה לקחתה והיא לא רצתה, ואמר עונתי גרמו שלא זכיתי להזדווג לגוף קדוש כזה. והיתה מתגוררת בפראג מקום אבותיה, ויהי בנסוע . . . א"א הגאון ז"ל שנת ת"י מפראג שהיה דרשן לק"ק ווירמיש לרבנות, נסעה עמו והיתה אצלו לערך שנה, ואח"כ נשאה רגלה ליסע לא"י ובעו"ה לא הספיקה כי מתה בק"ק סופיאה בארץ תוגרמה ופלא מכבוד שעשו לה במותה שם וכן בכל מקום שבאתה לשם כי היה שמה נודע וריחה נודף במדינות למעלתה בצירוף יחוסה ומעלת שני אחיה הגדולים הרבנים האדירים הגאונים רבני פולין הגאון מוהר"ר חיים כ"ץ אב"ד פוזנא שנסע מרבנות דק"ק ורנקפורט לשם, ושם נפטר׳ והגאון (אשר לע"ע נכדו הגאון מוהר"ר נפתלי אב"ד ור"מ דק"ק לובלין) מוהר"ר נפתלי כ"ץ

[1]) שו"ת מהר"ם כ"ר ברוך מרוטנבורג, הלכות נדפסו בפראג שס"ח fol. (בקהלת משה) עם הקדמה מהר' יצחק כ"ץ.

[2]) פענח רזא מהר' יצחק בר יהודה הלוי, פשטים ולקוטים מקדמונים. נדפס בפראג שס"ז 4° (בקהלת משה) עם הגהות מהר"י כ"ץ.

[3]) ס' חתן דמים פראג שס"ו (ולא מה שכתבתי בהערה לעיל 83). ש.

להם נולדו שתי בנות ובן אחד .

א) מרת טעלציל אשת הרב הגדול מ׳ זבלא אבר״ק שנייטיך (כן כתוב בס׳ יוחסין שבסוף ספר מטה משה . אך השם טבלא נשתבש וצ״ל זבלא, כי כן נמצא כתוב מפורש שמו בכ״י הג״מ בעל חות יאיר) , *)

ב) מרת סלאווא נפטרה כ״ד אלול שפ״א בווינא (אבני קדש 55) ,

ג) הגאון מוהר״ר משה שמשון בכרך**) נולד לערך בשנת שס״ז, בעיר קעלין, ובהיותו בן שמונה שנים מת עליו אביו הרא״ש ז״ל, ותקחהו אמו לעיר

אב״ד דק״ק לובלין עם הגאון הנורע מהר״ר העשיל זצ״ל שהיה שם ראש ישיבה וא״א להפליג מחלוקת כבוד והידור שנהגו שני אחים הגאונים הנ״ל באחותם זקנתי הנ״ל. ומפני כי אבותי כלם אנשים אנשי שם ומפורסמים חיברו חבורים מחוכמים וזכרונם תם דבריהם וגם מצד כ׳ בניהם מתייחסים אחריהם לבית אבותם למשפחותיהם] . . . שכל זה אינו נוהג בנשים לכן] עשיתי לזקנתי מזכרת כי היתה בחכמת התורה ובמעשים אם כל בני גילה ועטרת תפארת, ויובן חות יאיר: יאיר המיוחס לאשה חסידה חוה כי כך דרך לשון אשכנז כשתולין האדם בגדול שממנו נתייחס כמ״ש לעיל שאבי זקינתי זו היה נקרא ר׳ יצחק ר׳ ליבמש „ע״ש חמיו המפרסם הגאון מוהרר״ל, והגאון אב״ד מ״ו מוהר״ר מענדל אב״ד ור״מ פה חתם עצמו מנחם מענדלי ר׳ יצחק ר׳ אביגדורש. ה״נ יפורש חות יאיר אע״פ דהתם שין והכא תיו . . . ואל יהי זה זר בעיני הקורא כי גם כזה עשה בעל מג״ת אסתר ... בחיבורו הנזכר [1]) על מצות..

ובספר הזכרת נשמות קהלת וורמיישא (שנדפס בקבץ על יד, ח״ג) : „הצדקת הרבנית מרת חוה בת מהר״ר יצחק הכהן בעבור שבנה הגאון האב ב״ד פה מהר״ר שמשון נר״ו נדר לצדקה בעבורה, ובסוף ימיה עלתה לארץ ישראל ונפטרה בדרך בק״ק סאפייא בארץ ישמעאל והיתה נוהגת בחסידות והיתה משכלת בתורה שבכתב ובמדרשים״). ש.

*) ע״ד בנות הרא״ש, ראה מה שהעיר הד״ר קויפמאנן בספרו האשכנזי הנ״ל.

**) הקדמת הר׳ שמשון בכרך דרשן בקהל ווירמש (בס׳ חות יאיר דף רל״ז).

. . . „יתברך האדון . . . ברוך שמו אשר כונן דרכי . . . והמתיק תורתו בחכי . . . ביאור התורה על ספר לכרכי . . . מאד חשקה נפשי בתורת . . . רב לא השגיח עלי . . . אך מעצמי יגעתי . . . משא מלך ושרים הדיחוני בעול קשה . . . לקבל רבנות בעודי יניק . . . אז נהנתי י״ד שנים נשיאות במערערין . . . לאחר כן העתקני צור ממקומי להשליכי, זמ״ן ד״ת ניתנה לפרט, האויב עלה כאריה . . . צעדי הרחיקי עד ק׳ פראג מקום אבותי . . . הכתירוני וקבלוני לדרשן . . . משך שש שנים ותצי . . . צרפתי הדרושים אחת אל אחת מאשר בשרתי צדק בקהלתי . . . ונתקבלתי לרב סוף שנת ת״י בווירמיש . . . גברה אח״כ עלי טרדות הרבנות ועלה על ראשי מורא פן לא אוכל לגומרה ללבנה ולברכה שנית להעבירה באשר כבר לי קרה ועל הראשונים אני מצטער אשר לא עלה בידי מה שהתחלתי לחברה בהיותי בן כ״ד שנים בק״ק גידונג רב ומורה עשיתי חיבור על תמניא אפי בקצרה קול שירים בגי׳ שמי נקרא כל פסוק בג׳ דרכים מסודרה דרוש ביאור רמז . . . עד אות מ׳ . . . דרך כן בהיותי בק״ק לייפניק חיבור התחלתי ביאור והגהותי על ספר האשרי כתבתי ושמו א ב ן ה ר א ש ה קראתי על ספר הרא״ש שביארתי ובהגיעי להשלמות מסכתות י״ב, הפסקתי ויותר לא הוספתי . . . עשיתי גם ספר על דיני הש״ע מטא״ח וי״ד וא״ה כלולים ע״פ חרוזים בעין . . . ספר . . . יריעות עזים כל דיני הרמב״ם להשלים ושם המחבר ההוא היה במנין שמי . . . ואני תוספתי . . . דינים הרבה מאחרונים וקראתיו שבילי פרדס בגי׳

[1]) מגלת אסתר מהר׳ יצחק ליאון הספרדי, על ס׳ המצות להרמב״ם להגן עליו מהשגות הרמב״ן. ד״ו תנ״ב 4° (בקהלת מגה). ש.

מולדתה פראג, שם נתגדל על ברכי התורה עד שנת שפ"ז, ובהיותו אז כבן עשרים שנה, לוקח אחר כבוד, אל בית הקצין ראש מדינת מעהררין מ' יצחק מאונגריש בראד, אשר נתן לו את בתו מ' דאברש לאשה, אבל לא ארכו הימים וחותנו לוקח בשבי בתור ערבון על הכלל מאת הנסיך „פיטר ערנסט" ויקר פדיון נפשו עד עשרת אלפים זהובים, וכאשר ראה אז הגאון מ' שמשון כי מטה יד חותנו, בצאתו ממאסרו הלך לו למדינת מעהררין, ונתקבל לאבד"ק גיידינג בהיותו בן כ"ב שנה, ובעוד שנה אח"כ נתקבל לאב"ד ור"מ בק"ק לייפניק.

שמי . . . וחלקתיו לז' שערים בשמותם כשערי עזרה להגות כל יום חלק א' . . . בכל שבוע . . . וכאשר השלמתי חמשה שערים כשורה נתרשלתי ולא הוספתי . . .

זה היה בסיבת צרות רבות ורעות אשר מעודי אפפוני ונעכר שכלי בטעות ולכת הזוכר נתן מגרעות אלה אזכרה כל הקורות והרפתקאות בהיותי בן שמנה נתיתמתי אחר שעבר עלי . . . מאורעות שנעשה הגירוש שנת שע"ה בק"ק ווירמיש ברוב תלאות בעוד אבי הגאון אב"ד שם . . . וכמעט החרב עבר על נפשינו למות הוצא'ת . חודש אח"כ נפטר אבי בתוך הגולה ונתבקש בישיבה של מעלה, ושנת שפ"א הייתי בק"ק פראג בתוך הבהלה כאשר נלכדה מן הקיר"ה בתחבולה בחזקת הי"ד במצור ובמצוק ותלהלה גם זו רעה חולה. טרם נגמר שנת חתנותי בק' ברודא הייתי חונה שנת שפ"ז עבר שם השונא והיינו לקוחים למית ובסכנה בשמירה שנעשה עלינו בבתינו . . . ובחמלת ה' נצלנו כאשר האויב פנה, ונלקח חמי הראש והקצין בשביל משכונא עם עוד אחד המיוחד שבעדה . . . ורב פדיון נפשם עשרת אלפים להכינה אח"כ ספו שנה על שנה בהכבדות עול מסים וארנונית עד שהוצדכתי להעתיק אהלי פן אורשן בנתינה . יען כי לא הונח לי, שבעתי מרורות בשיכול בנים לקברות ילדים נחמדים בצורות, בוצין מקטפין ידיעון ונכרות חכמה בפניהם מאירות מלבד היזק ממון .. ושארי מחסורות. עונותי הטו אלה ועבירות כמה בעלי חובות היו לפליטה וקצתם עשו השמטה ויחזק את לב פרעה כפשוטה ירדתי מטה מטה וימי שנותי חשכו בעלטה שמעתא בעי צילותא ונהפך השיטה לא עמד טעמי בי וריחי נמר ורפו ידי מאשר החילותי לא נגמר. על זאת חרד לבי . . . ושערות ראשי סמר הנה לשלום מר לי מר בהיותי בק' לייפניק באתי במצור ומשמר משנת ת"ב אשר נלכדה ביד שונא בחזקה, והיה לנו למכשול ולפוקה צר ומצוק מכל צד וזעקה, וכל העיר בוקה ומבולקה ויושביה שבוים להוליכם לארץ רחוקה משך עשר שבועות ברעב ומחסר כל . . . נואשנו בחיינו . . . לולי ה' שהיה לנו גוענו אבדנו כלנו, והיה כאשר הניח ה' בעצבונינו אמרתי לבקש מנוח לפנונו ומשם נסעתי לפראג עיר אבותינו, ונדרשתי ללי שאל . . . סוף לא שלותי שם כשורה ועמדתי שנת ת"ח ות"ט בצרה אשר האויב בא פתאום וכבש הק"ק המפוארה ויורו המורים רבים מבני ישראל הומתו ובאו לקבורה ובתי גדולים היו למעי מפלה . . . ומשך שנה עמדה הגזירה לא קמה עוד רוח באיש לרוב המורא ואח"כ היה ישראל שה פזורה לסיבת הנגף אשר החל בעם ה' . . . וברחתי בא' מן הישובים מהרה ועכבתי שם בערך חצי שנה . . . ועל ידי זה בטלתי מן התורה . . .

. . . באכת טרדת הישיבה ומשא הרבנות בכמה ענינים היה סיבה לשהות במלאכתי י"ב שנים עד אשר תכנתי עמודיה שנית בתיקונים, ורציתי להעתיקו בחידוש פנים . . . ומפני אשר קרבו . . . ימי הזקנה לא יכולתי עשוהו, לאין אונים כי כהו עיני ורפו ידי בלתי נכונים למשיך בעט סופר . . . וטרחתי לחקור ולבדוק אחרי סופרים שיעתיקו כל הדברים ורציתי לבזבז להם . . . זוזים ודינרים ולא יכולתי להשיג מכל עברים זקנים או בחורים להיות לי בעוזרים וכלו עוד ו' שנים . . . ובינתיים הגיעוני . . . צרות . . . גם נעדרה ממני החסידה אשה נעורים וזאת שנית לוקח ממני מחמד עיני במגפה שבעתי תמרורים . . . הן המה היו לי בעוכרים שכלי ובינתי אבד לי . . . ויתר לבי ממקומי לכמה שברים מרוב צערי אמרתי נגזרתי מראשי צורים שלא יחוקו מלי בדפוס . . . בכן

שם עברו עליו תלאות רבות גם נאסר במשמר, ובהשתדלות אוהביו יצא לחפשי, וחבר אז סליחה ליום י"ז בתמוז על הצרות שאירעו להם במלחמת שווערען. *)

בשנת ת"ד נתקבל לדרשן בפראג וישב שם שש שנים ומחצה, ובשנות ת"ח ות"ט בהיות היהודים בצרה גדולה **) אפפו גם עליו לחץ ועוני.

בשנת ת"י נתקבל לאב"ד ור"מ בק"ק ווירמז. ואחרי בואו אל המנוחה קרא אליו לווירמז את הש"ץ מ' אברהם אבריל מפראג שיעתיק מכתב ידו לזכרון בספר שמות הקהלות וגאוניהם בראשם אשר עבר עליהם חרון אף ה' ביום זעם וכתב בספר***) ביום י"ג כסלו תט"ו בזה"ל: קהלת נעמרוב בשנת ת"ח והגאון ר' יחיאל מיכל ז"ל, ק"ק טולטשין והגאון ר' שלמה ז"ל. ק"ק הומיא והגאון ר' אלעזר. ק"ק באר בשנת ת"ח. ובשנת ת"ט: ק"ק פולנאה, סטאראדוב, צערניגוב, פאדהייץ, פינסק, בריסק, וולאדווי, באריספאל, בארישופקי, פיראטין, לובען, אוסטרהא, קאסטאנטין, דובנא, קרעמניץ, נאהראל כולם בשנת ת"ט. — טאמשאב, שעברשין, טורבין, ביחאב, אולינאב, קראסניבראד, טרניגראד, בילגוריא, חעלם, הרובשוב, קריטניצא, דובנא הקטנה, מדינת פאקוטאיי, בילארוס, פאדלאשא, ניפור, קראשניק, לובלין בשנת ת"ט, וככה ישמרו בני ווירמז את פקודת הגאון הזה להזכיר ביום ההזכרה את כל הקהלות ורבניהם עד היום.

בשנת תכ"ב (י"א אדר) מתה עליו אשתו מרת דאברש · אחרי הולידה לו ארבעה בנות ובן יחיד. ונכתב שמה בסה"ז „יזכור אלהים נשמת החסידה הרבנית מ' דאברש כת מ' יצחק אשת הגאון האב"ד מ' שמשין בעבור שהיתה רבנית י"א שנה ומחצה והיתה נהגת ביראת אלקים ובדרכי המצות וענוה יתרה ומרות טובות כל ימיה".

נואשתי ממה שהיה בדעתי לעשות מהדורא שלישית במחברתי . . . כי זקנתי. רק פעם א' במהדורא שניה גמרתי וסופרים ומעתיקים לא השגתי וא"א להדפיסו להביאו לבית הדפוס כתשוקתי . . . כי אם לבני ביתי, מ"מ לא אתייאש מרחמי שמים צפיתי אם באחרית הימים יעשירו תולדותי, וחפץ ה' בידם יצלח . . . יביאו לדפוס ספר זה אשר חברתי ומ"מ אטיל עליהם בשבועתי לא ידפיסיהו עד יעבירו עליו בדקדוק . . . ומה שאינו מן המובחר לא יזכר ולא יפקד . . . אגב זה אודיע דראשי תיבות דחרוזית בראש הקדמתי להשמיע: יהוד לי בעזרי הקטן שמשון בכרך דרשן בן הגאון מוהר"ר אברהם שמואל זצ"ל ה"ה", „והן נ"ר חרוזות . . . במנין הסדרות שבתורה כלולות" [1]).

*) ראה ביתרון דעת עמ' 16.

**) ראה בס' מלחמה בשלום הנמצא גם בבכורי העתים לשנת תקפ"ד. (ברשי' № 1404).

***) ראה בקונטרס לקירות הגזרות מהר' ח"י גורלאנד שנדפס באוצר הספרות.

[1]) תי' הר"ש בכרך על ש"ע ח"מ שחבר בשנת שפ"ח כמו בהוספת כת"י הרד"ה № 589 4° (נייבויער № 746) ש.

הסכים על ס׳ בית הלוי *) מהר״י הורוויץ בשנת תכ״ו וע״ם זקוקין דנורא **) בשנת ת״ל.

וחבר כמה ספרים: א) שמן המאור דרושים ומוסר על סדר התורה [1]). ב) אבן הראשה, על הרא״ש, י״ב מסכתות. ג) שבילי פרדס, חרוזים כלולים בהם דיני שו״ע מטור א״ח יו״ר ואה״ע חמשה שערים. ד) ספר קול שירים. חבור על תמניא אפי עד אות מ׳ בג׳ דרכים: דרוש ביאור ורמז.

בשנת תכ״ד נשא את הרבנית מ׳ פייגא בת הקצין מ׳ יונה בישוויץ שנתאלמנה מאישה הגאון הגדול מ׳ משה ירמיה במ׳ אלעזר הכהן אבד״ק קרעמניץ וק״ק מינץ בע״ם ברכת טוב***) ולא היו לה בנים מהג״מ שמשון ובשבת הזון ו׳ אב שנת תכ״ו נפטרה במגפה בווירמז, והג״מ משה שמשון חי עד שלש וששים שנה, ובער״ח אייר ת״ל עלתה נשמתו למרום ומ״כ בווירמז, וכתוב עליו בסה״ז שם: „יא״נ הגאון רבינו משה שמשון בן רבנו מ׳ אברהם שמואל בעבור שהיה פה רב קרוב לעשרים שנה ותחלה היה דרשן בק״ק פראג ורב בכמה קהלות מיום שהיה בן כ״ב שנה, ותקן וחבר ס׳ שמן המאור על חמשה חומשי תורה ושאר חבורים וחידושים שנתחדשו על ידו והיה מתמיד בתורה יומם ולילה בלעדי שאר תקפו וגבורתו של שמשון רבינו״ וכו׳.

בני הרב ר׳ זבלא שנים.

א) האליף הזקן מהר״ר שמעון בפראג, היה בקי במשנה וש״ם וכאשר בא בשנים והגיע לימי הגבורות ומעלה לא נס להו ולא קומטו פניו גם לא כהתה עינו כי חכמתו האירה פניו (ס׳ יוחסין שבס״ם מטה משה.

להגאון מ׳ שמשון שלשה בנות ובן אחד.

א) מרת פיגלא אשתו הראשונה של הרב הקדוש מ׳ זלמן ר׳ משהלם דיין מו״ש בפראג וצדיק תמים אשר הוא ואשתו השניה עמו בשנת תמ״ט בשריפת בתי היהודים בפראג ויבער ביעקב, ולבד בתי האנשים אשר בעיר נשרפו שם גם אחד עשר בתי כנסיות לתפלה ואחרי אשר שקטה האש ונפקחו הגלים מצאו את גוית שני הקדושים האלה במקוה כי באו במים להציל את נפשם מאש, ושם יצאה נשמתם בטהרה (ספר הזכרון לבהכ״נ הגדולה בפראג).

ב) מרת הענדלא אשת האלוף מו״ה אשר אנשיל בהגאון מו״ה שמעון וואלף אופנהיים מווירמז בעהמ״ס נחלת בני שמעון ועוד ספרים בכתובים.

---

*) ראה ברשי׳ אות ב׳ № 1313.

**) ברשי׳ אות ז׳. (גם יבא זכרו במשפחת מורוויץ).

***) ס׳ ברכת טוב, דרושים ולקוטים על תנ״ך מהר״מ הכהן מגראל עם קצת חי׳ מאביו הר׳ אליעזר הכהן בר שלום, הובא לדפוס על ידי בנו הרופא ר׳ טוביה הכהן בויניציאה תע״א fol. (נמצא באוצר ספרי גינצבורג פה).

[1]) „הקדמה לספר שמן המאור״ הדפיס בנו הרב יח״ב בספרו תו״י דף רל״ז. ש.

ג) מרת לאה שהיתה אשה לחורגה הרב מו"ה] טוביה הרופא בעהמ"ה ס' מעשי טוביה *) ונפטרה בשנת תס"ג (נ"צ).

ד) הגאון הגדול מו"ה יאיר חיים בכרך **) נולד בשנת שצ"ח, ונהגדל בבית אביו עד אשר יצא ללמוד תורה בפ"פ דמיין, שם למד בישיבת מורי הגאון מו"ה מענדלי באס, ויהי לאות ולמופת, ובשנת ת"ך היא שנת כ"ב לימי חייו סמך רבו זה את ידו עליו ***) ויעטרהו כבוד וגדולה [כי יאתה לו המשרה על כסא רם ונשא לרב ומורה בישראל. בשנת תכ"ב דרש בפ"פ דמיין בקהל עם, ובכמה קהלות אחרות באשכנז, ובשנת תכ"ו בטרם מלאו לו כ"ח שנה נתקבל לאב"ד בק"ק קובלענץ והמדינה ואחרי שבתו איזה שנים שמה ולא הונח לו שב בתחלת החורף שנת ת"ל, לווירמז מקום מגורי אבותיו בערב חודש זיו בשנה ההיא פנה זיוו כי עלתה נשמת אביו למרומים ובטרם מותו חלה בכתב את בני עירו כי יפקדו את בנו הר' יאיר חיים לאב"ד ומ"צ במקומו. אך לא כן יצאה הבחירה כאשר עמדו בני העדה על המנין, כי פרח מטה אהרן הוא הגאון ר' אהרן תאומים, שנתנו לו דין קדימה, ואולי הסבה הזאת היא שגרמה ריב ומדון לו בסתר אהלו בתחלה ואח"כ בפרסום עם הר"א תאומים ****).

בשנת תל"ט הדפים ס' חוט השני שו"ת אביו וא"ז עם איזה הוספות משלו.

בי"ג סיון שנת תמ"ט יצא מווירמש ושבע נדודים בתוך בני הגולה כאשר חרבה העיר וברחו יושביה מבוהלים ודחופים מתוכה. ויארכו ימי טלטולו כמה שנים וכן כתב ע"ז בספרו „מפני חורבן קהלתנו עיר ואם בישראל שבעתי נדודים כהיום יום ב' ר"ח שבט תנ"א הנני בבית מחותני הקצין פו"מ כה' משה איש אופנהיים בהיידלבערג, ואשתי הרבנית שרה בת חמי הגאון כמ' אליעזר זוסמן ברילין עדיין בק"ק מיץ, אשר לשם ברחתי עם כל אשר לי בעת המהפכה שרפת הצרפתים את העיר ביום הנ"ל. וכל הבע"ב הבריחו את אשר להם מפני חמת המציק". (קל"ד)

אחר כמה גלגולים וסבות רבות ותלאות שעברו עליו במשך איזה שנים קבע דירתו בפ"פ דמיין ובשנת הנ"ט (למשפ"ט) הדפים שם את ספרו חות יאיר, וכאשר נאספו בני ווירמש אל עירם בשוב ה' את שבותה אז שב גם הוא לעירו ולארצו לשכון כבוד בתוכה, ושם נאסף אל עמיו בשנת תס"ב.

וממה שחרות על מצבתו שהיה אב"ד ומ"ץ פה ווירמשא נראה שנמנה בסוף ימיו לאב"ד ור"מ שמה. (עיר הצדק) ואולי חקוק כן בצור רק מפני שהנהיג נשיאותו ימים רבים במקום אב"ד ור"מ שם אחר מות אביו ז"ל, עד אשר נמנו בני עדת ווירמש ויבחרו אח"כ בהג"מ אהרן תאומים, וכן משמע

---

*) ס' מעשה טוביה עם צורת המחבר, וויניציאה תס"ז 4° (בקהלת משה).

**) ראה בספרו הנכבד של הד"ר קויפמאנן הנ"ל.

***) „אחר שהייתי לאיש בר סמכא שסמכני הגאון המופלג מוהר"ר מענדל אב"ד דק"ק ורנקפורט שנת ת"ך". (שו"ת חו"י סי' קנ"ט).

****) ראה בכוכבי יצחק ח' כ"ח ובס' בכורים תרכ"ה—כ"ו, (גם ברשי' קהלת משה אות ב' ס' בגדי אהרן № 1060). ש.

מלשון הג"מ יוסף שמואל אבד"ק קראקא בהסכמת על ס' חו"י בשנת תנ"ד שכתב עליו „שהיה ר"מ ואב"ד בילדותו בק"ק ווירמשא".

השאיר אחריו בכתובים; א) ספר מקור חיים על או"ח אשר רק ההקדמה ממנו עם הסכמות הגאונים משנת תל"ח עד תמ"ב בס"ם חות יאיר. ב) ספר מר קשישא*) בסדר א"ב על מלות הש"ס אשר בו יתפאר לאמר כי ימצא המעיין נתיב על ידו ללמוד דרכי המשנה והגמרא. ג) ספר חומר בקודש. ד) ס' יאיר נתיב, ועוד ספרים שונים **) בכתב יד, שנמצא כרך אחד מהם בווינא עד היום (עיין ביתרון דעת צואתו ע"ד ספריו שהשאיר בכ"י). וכן כתוב בספר הזכרון בווירמשא, י"א א"נ הגאון מ' שמעון יאיר חיים בהג"מ משה שמשון זצ"ל בעבור שהיה אבד ומ"ץ פה"ק ווירמייזא, וקודם לזה היה אב"ד בקובלענץ ומענץ והיתה תורתו אומנתו, וחבר כמה ספרים מלבד ס' חוט השני וחות יאיר שכבר יצאו לאורה בדפוס, והיה בקי בכל חדרי תורה והיה לו יד בכל החכמות והיה סופר מהיר ופייטני, והיה לו קול נעים, בימי נעוריו היה משמח אלקים ואנשים בימים נוראים שהיה יורד לפני התיבה וכמה מדות ומעלות ונתן לצדקה" כו', א' טבת תס"ב.

אשתו מרת דינה שרלן בת הרב מ' משולם אליעזר זוסמן ברילין זצ"ל, נפטרה בשם טוב ביום ד' כ"ב טבת שנת תס"ג לפ"ק.

להזקן מ' שמעון בפראג בן:

הקצין פרנס ומנהיג מו"ה יצחק לאוטיץ דיין מו"ש בפראג והיו פרימוס בק"ק פראג — (ס' יוחסין מס' מטה משה):

להרב מ' זלמן בן:

הרב המופלג בתודה ובחסידות מו"ה יצחק דיין מו"ש בפראג משנת תנ"ו עד שנת תפ"ז (ס' יוחסין מס' מטה משה).

לה"ר אשר אנשיל אופנהיים בן.

הרב הג' מו"ה ליב אופנהיים, ב"ס פני אריה נדפסה תשובה ממנו להג"מ ארי' ליב אב"ד בק"ק ראטרדאם.

להג"מ יאיר חיים בכרך שלשה בנים ובת.

א) הרב הגדול הקצין מו"ה שמואל זנוויל בכרך בווינא. אשתו היתה בת הגאון מו"ה משה מאיר גרוטא"ל אב"ד בקלויז בפפד"מ ואח"כ בקובלענץ.
ב) הרב מו"ה שמשון בכרך בניקל שפורג, ושם נפטר בשנת תפ"א (אבני קודש 21).

---

*) ראה ברשי' אות ב' № 1345 בית המדרש, מהרא"ה ווייס, וכו גם ציונים ולקוטים מס' יאיר נתיב מכת"י המחבר שנמצא בבית המדרש בווינא.

**) ראה בהקדמתו לס' חוט השני שכתב: „חבורי הגדול והנורא ע ץ ה ח י י ם הכולל תשעה ספרים יקרים ונכבדים". גם ראה בסוף ספרו של הד"ר קויפמאנן הנ"ל. ש.

ג) הרב מו"ה **גרשון** בכרך בווינא.

ד) מרת **דאברש** נפטרה בשנת תצ"ו והיא היתה אשת מהר"ר שלמה בהקצין מו"ה משה דניאל אופנהיים מפיורדא ונפטר בשנת תצ"ז (נ"צ).

לה"ר שמואל זנוויל שלשה בנים.

א) הגאון מו"ה **מיכאל** בכרך דיין בפראג, מוזכר ב"ם תשובה מאהבה להג"מ אלעזר פלעקלש סי' קל"ב, קצ"ה, קצ"ח בשם „מחותני" — הסכים בשנת תקמ"ו ע"ס שאילתות שנדפס בדיהרנפורט, בשנת תקמ"ז ע"ס קונטרס אהבת דוד למחו הג"מ אלעזר הנ"ל, וע"ס מטה יששכר לר' בערמן דרשן בפיורדא ובא עה"ח „ה"ק מיכאל בן האלוף מ' זנוויל בכרך זלה"ה בשנת תקנ"ג ע"ס מגלת סדרים, בשנת תקנ"ד ע"ס דגול מרבבה להנוב"י. ובשנת תקנ"ה ע"ס הורת נתנאל שנדפס בפיורדא, אשתו מ' נעכלה נפטרה תקל"ה,

ב) הרב החכם פייטן וסופר מו"ה **מאיר** בכרך*) בפרעשבורג ונפטר בימי בחרות ד' שבט תפ"א.

ג) הרב הגדול מו"ה **חיים** בכרך אב"ד בק"ק סאבאדקי באונגארן.

להרב ר' שמשון בן.

הקצין מו"ה **יצחק** בכרך מ"כ בניקלשפורג (אבני קודש 22).

להרב מ' מיכאל בכרך בן:

הרב ה"ג מו"ה **ישכר בער** בכרך. היה בקי בש"ס בבלי וירושלמי ומדרשות ולמד בע"פ גמרא עם פירש"י ותוספת ורשב"א ורי"ף ורא"ש, גם היה סופר ומליץ ודורש טוב, וחסידותו קדמה לחכמתו, מעונו היה בניקלשפארג, ושם נפטר בשנת תקע"ב (ה"ק ס' בר יוחאי).

---

*) בנו של הרב מאיר בכרך הוא הר' יהודה ליב (נולד לערך בשנת תק"ם ובנו הוא ר' יצחק שנוסף לו שם יוסף בעת חליו (נולד בשנת תקנ"ח) בפרעסבורג (הוא החל לכתוב שם משפחתו באכער בקצרה כמו שהיה שגור בפי כל, קטוע בסופו בכר, כמבטא האונגארים) ובנו הוא הר' החכם המשורר הנודע בשם ר' שמעון בכרך (נולד כ' שבט תקפ"ג בעיר מיקלאש, מקום מושבו של הר' יוסף יצחק באכער, וסנדקו היה הר"א בעל שמן רוקח, שנתקבל שמה לאב"ד) הר"ש חבר שירים רבים שבאו בדפוס משנת תר"ד עד יום מותו (י' מרחשון תרנ"ב) גם העתיק שירים רבים ויקרים מלשונות העמים, שנדפסו במחברות מיוחדות (זכרם יבא ברשי' קהלת משה), ואחרי מותו נדפס ספרו הגדול שער שמעון, כולל מבחר שירי המנות הנדפסים ומתוך כ"י הנשארים אחריו, שאסף ותקן בן יכבד אב, (הוא הר' בנימין זאב וואלף הנודע לשם ולתהלה בחכמתו, ובעמים גדול שמו בשם פרופיסר ד"ר ווילהלם באכער, שהוא גם אחד מראשי המורים בבית מדרש הרבנים בבודאפעסט). והוסיף בראשו הקדמה עם חיי המחבר ועם רשימת שיריו ומאמריו הנדפסים. (עם צורת פני המחבר). שלשה חלקים. פרעסבורג הרנ"ד 8° ראה באות ש'. (תולדות הר"וו באכער עם תמונתו ראה בס' דור וחכמיו). ש.

משפחת מירוויץ בפראג *).

הר' קלמן מירוויץ **).

בנו הר' שמעון מירוויץ.

„הילד בונים בן כ' שמעון בן קלמן מירוויץ" נפטר ג' כ"ה חשון שצ"ה 1634.
„הבחור חשוב וואלף בן ב' שמעון מירוויץ" נפטר בש"ק י"ח אב תי"ד .
„פיגלה בת כ' קלמן אבריש מק"ק מירוויץ" נפטרה בצום גדליה תי"ד.
„מינקה בת כ' מענקי אשת ראובן מק"ק מירוויץ" נפטרה א' ח' אלול תי"א.
„שרל בת כ' ליב י"ץ מירוויץ אשת אברהם טבור י"ץ" נפטרה אדר ב' תכ"א.
„פעסל בת כ' שלמה כהן ז"ל אשת כ' הירשז"ל נפטרה ט' טבת תנ"א.

משפחת הייד ***).

„החסיד והקדוש מהור"ר שמואל בן כהר"ר משה היידא זצ"ל ... בפירושו תידא גילה רזי אל ... שמש ודיין בישראל". (בעל ס' זקוקין דנורא ****). נפטר בליל ש"ק ער"ח סיון המ"ה.

---

*) ראה בספר משפחות ק"ק פראג על פי מצבותיהן . פרעסבורג תרנ"ב, משפחת מירוויץ .

**) מירוויץ, מורוויץ Morawitz שם העיר הנמצאת במדינת ביהם. ראה ברשימת שטיינשניידער.

***) ראה בס' משפחות ק"ק פראג הנ"ל. (הייד"א, ר"ת: חי' ידרוש דמו אמן).

****) ספרא זקוקין דנורא ובעורין דאשא פירוש על ס' תנא דבי אליהו, בדרך הקבלה מהר' שמואל מק"ק מירוויץ הסמוכה לפראג בר' משה היידא דרשן ודיין בפראג. פראג תל"ו (לערך fol. 1676 (זכרו יבא באות ז') הוא הנזכר למעלה עמ' 221 ובסופו בא זכרון הפועלים העוסקים במלאכת הדפסת הס' הגדול הזה, והאחרון מהם הוא בנו של המחבר , הבא ברוב דברים כמשפט המליצה בימים ההם :

„על ידי רב פועלים מקבצים דברי אל על הנייר וידיי עמהם בן איש חי בן המחבר ספרא דא שהשתדלתי אנא בידי ורגלי ואבי בפריטי ובפרושו אולי יחשב לי גם כן לצדקה אף על פי שאין לי שום חדושי תורה ביניהם משום אתר דזיקוקין דנורא וביעורין דאשא מאן עייל בר נפחא לתמן אבל סהדי במרומים בשעה שיגעתי ומצאתי איזה טשטוש או טעות תאמינו שלא חשתי על שכרי ופניתי את עצמי לתקן מהר כי סתם ברא דרחים על אבא ומצינו ברא מזכי אבא ובלא זאת יראתי דלא ליהווי חלילה בכלל ארור עושה מלאכת השם ברמיה ובכלל מחטיאי הרבים כה דברי ברא שהניח לו אביו מקום איזה שורות חלק להתגדר בו ולמלא מקום אבותיו אנא נפתלי בן אבי אדוני המחבר מהור"ר שמואל שליט אמן סלה משפחת היידא " (ראה גם ברשימת שטיינשניידער).

„א׳ מח״ק דג״ח ה״ה מהר״ר נפתלי *) בהחסיד המקובל תעלומת חכמת אלהים מו״ה שמואל הייד דיין רב״ה בעל המחבר ס׳ זקוקין דנורא״. נפטר ו׳ ד׳ ניסן ת״פ. ואשתו מרת „פייארל בת ר׳ ד״ח ביח מן מירוויץ ז״ל, א׳ מחבורת נשים צדקניות דג״ח. אשת האלוף מוה׳ נפתלי הייד י״ץ״.

הר׳ יוסף היידא (נפטר קודם שנת תע״א) בן הר׳ שמואל בעל ס׳ זקוקין דנורא.

„כ׳ יודל בהאלוף המר׳ מו׳ שמואל ז״ל דיין כד״ר בעל ספר זיקוקין דנורא וביעורין דאשא נפטר י״ד שבט תפ״ו.

„מקרי דרדקי כהר׳ נתן במוה׳ נפתלי כה״ה מוה׳ שמואל היידא זצ״ל בעל ס׳ זיקוקין דנורא„ נפטר ד׳ תמוז תפ״ח.

הר׳ שמואל בר יוסף היידא הנ״ל. (חתן הר׳ אריה ליב ספרא רבא דק״ק ברלין ודעסויא מחותנו של הר׳ יחיאל מיכל כר׳ יהודה ליב) הביא לדפוס ספר חידושי הלכות מדרש״א בשנת תס״ו בברלין, ראה ברשימת שטיינשניידער, ובהתולדות דפוסי בערלין).

הר׳ משה בר יוסף היידא הנ״ל בעל ספר מעשה חרש וחושב, פ״פ דמיין תע״א 12° הנמצא בקהלת משה **).

---

*) ספר המגיד הוא פי׳ מספיק על כל העשרים וארבע נביאים ראשונים ואחרונים תרי עשר וכתובים.. נעתקים ללשון אשכנז, פשטים ומדרשים, מהר׳ יעקב בר׳ יצחק ממשפחת רבינו (בעל צאינה וראינה). עם פירוש רש״י ותולדות אהרן. שלשה חלקים בשני כרכים פראג תל״ה .fol (נמצא בקהלת משה). וכסופו חתומים הפועלים העוסקים בדפוס , והאחרון בהם „על ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש פרעסין ציהר נפתלי בן האלוף כמהור״ר שמואל ממשפחת היידא מק״ק מירוויץ ועוסק לעת עתה בק״ק פראג הבירה״ .

(הס׳ הזה היה ימים רבים חמדה גנוזה במשפחת סופרים כי בשער ח״ג כתוב „לה׳ הארץ ומלוא׳ קניתי בעד ח׳ שוק י״א אלול תל״ו פה מינדן, ירמיהו יהודא ליב במהור״ר יואל זצ״ל״. גם חתום (מעבר לשער) „גרשון בלא״א הר״ר ירמיהודא ליב שליט״ היום יום ה׳ כ״ד אדר תל״א לפ״ק״ ואח״ז חתום בשער „המגידים האלו נתן לי אדוני אבי שי׳ במתנה דרשה... יהודא ליב מינדן״ (החתום גם בשער חלק א׳ והוא המחבר ס׳ מלים לאלוה ברלין תק״ך שהיה לעינים למורים ומלמדים עד צאת לאור ס׳ אוצר השרשים לבן זאב בשנת תקס״ח והמוציא לאור ס׳ זכר רב , ברלין תקכ״ו ראה באות ז׳ ובאות מ.) אחריו חתום בנו זלמן מינדן. הנולד בשנת תצ״ו כמו שבתוב בדף האחרון זכרון בניו ובנותיו הנולדים לרי״ל הנ״ל משנת תצ״ג עד תקז .

בדף האחרון מחלק שני כתוב „דברי זכרון״ „כ״ד תמוז תקי״ט האבין הצרפתים המקום כאן מינדן ברענט״ ספור ממצור העיר מינדן ומצב קהלת ישראל בארוכה, כהבתי למשמרת י״ב מנחם תקי״ט (יהודא ליב מינדן הנ״ל).

Zeitschrift für die Geschichte der Iuden in Deutschland I 1887 p. 198.

מספר הזכרונות (מימרבוך) של קהלת מינדען (כת״י ברשימת אהל אברהם מערצבאכער № 62)

„האלוף והישיש פועל צדק מלא מצות כרמון טוב שמו משמן אפרסמון ריחו כנרד קנה וקנמון המהודר בהידור חכמה וזקנה פ״ו כהר״ר זלמן בן האלוף התורני הרבני פ״ו מוהר״ר יהודא ליב מינדן זצ״ל וכו׳ בעבור שהיה כמה שנים פרנס ומנהיג הקהלה והמדינה ונהג בחסדו צאן קדשים (נפטר) כ״ג אלול תפ״ט לפ״ק.

**) ראת באות מ׳ מ ע ש ה ח ו ר ש ו ח ו ש ב. מיוסד על אדני חכמת המספר והתשבורת

„היקר כ' נתנאל בן היקר כ' יודל הייד נפטר בש"ק כ"ו ניסן תצ"ז.

„הבתולה הכלה מ' שרל בת כמר נתנאל הייד ז"ל" נפטרה א' כ"ח מ"ח ת"ק".

הר' קלמן כ"ץ מירוויץ.

„כ' ליב בן הישיש כ' קלמן כ"ץ מירוויץ ז"ל נפטר ד' ב' כסליו ת"ץ.

„הנער כ' שמעון בהישיש כ' ליב קלמן מירוויץ הכהן ז"ל נפטר עש"ק כ"ב סיון הצ"ג.

„ר' קלמן אתרוגר *) בהישיש כ' ליב קלמן מירוויץ כ"ץ ז"ל. נפטר ג' כ"ה אייר תצ"ה.

„חנה בת כ"ה ליב איסטרייך אשת כ' ליב קלמן מירוויץ הכהן ז"ל. נפטרה עש"ק ד' ניסן תצ"ז.

והוא חבור נחמד אשר אזן וחקר וחקן הבחור נחמד חריף ובקי זך ונקי כש"ת כהר"ר משה בן המנות מוהר"ר יוסף היידא זצ"ל מהמבורג בהיותו בפראנקפורט דמיין בשעת שיצאה גזירת השריפה בעו"ה והמלאכה היתה דיה ונגמרת ביום א" ה" שבט לסדר ולפרט **פקד יפקוד אלהים א** תכם. נדפס פה פראנקפורט דמיין בבית תאדון יהאן קעלניר ע" הפועל זעציר קרישטיאן פראש מאויגשבורג. נמצאים ונמכרים במקח השוה אצל האלוף כמוהר"ר שמעון וואלף בן אברהם מענץ שליטא בפראנקפורט דמיין תע"א 12°

*) „הביא אתרוגים ולולבים חדשים".

משפחת כ"ץ מורוויץ בסלוצק.

ר' צבי הירש כ"ץ מורוויצער.

הוא הראשון ממשפחת מורוויץ במדינת ליטא, ושמו נזכר בפנקס קהלת ישראל העתיקה „ק"ק סלוצק מלא כף נחת תורה וגדולה במקום אחד"*) אשר אל מקומות כאלה חשו מפלט למו משפחות רבות ונכבדות אחרי שודד רבצם בלהט החרב המתהפכת משך שלשים שנה (שע"ח—ת"ח) בארצות אשכנז והמדינות הסמוכות להם, וכבר בשנת ה"ך היו בסלוצק בתי מדרש גדולים, ובני הקהלה „היו הראשונים לכל דבר שבקדושה מעולם" **).

הר' צבי הירש כ"ץ מורוויצער הנ"ל נפטר במעזריטש ומבניו הנשארים בסלוצק בא בפנקס הנ"ל זכרון: „האלוף הר' יחזקאל בה' צבי כ"ץ מורוויצער" (נפטר בסלוצק יום ד' ניסן תפ"ד).

„הרב מו"ה מרדכי כ"ץ מורוויצער".

נפטר בסלוצק קודם שנת תצ"ה, וזכרונו נשאר עוד בפנקסי הקהלה הנזכרת:

„העתקה מהפנקס הנמצא ת"י השמש הזקן דחברה קדישה, ומהפנקס דבית הקברות בסלוצק".

„בש"ק י"ב תמוז תצ"ה נפטר ר' יהודא ליב בהרב מו"ה אורי נין ונכד להגאון מו"ה עקיבא מק"ק פ"פ דמיין, ומנוחתו בחדר הגאונים הרבנים דקהלתנו... ולצד שמאל שלו נשאר מקום פנוי קבר אחד לזוגתו הרבנית מ' פייגלה... ואצל מקום פנוי הנ"ל נקבר ה"ה הראש המופלא מו"ה מרדכי כ"ץ מורוויצער תנצב"ה. שהיה יושב ועוסק בתורה פה בקלויז ערך ארבעה ועשרים שנה זכותו יעמוד לנו ולכל ישראל א"ס".

„בש"ק י"ב אייר תק"ז נפטרה האשה חשובה הזקנה הרבנית מ' פייגלה

---

*) הר' אברהם קונקי שד"ר מחברון שעבר למסעיו דרך סלוצק בשנת תנ"ח, מצא מלא כף נחת בקהלה הנזכרת, ויכתוב זכרון בספר בהקדמת חבורו הגדול אבק סופרים שהדפיס באמשטרדם תס"ד (ברשי' קהלת משה אות א' № 112).

**) באשר העיד איש נאמן הר' הדרשן ר' יהודה ליב פוחאוויטשער מפינסק, בהקדמה לספרו קנה חכמה (פ"פ דמדר תמ"א—מ"ב .fol ראה גם ברשי' קהלת משה אות ד' דרך חכמה № 2442) בסיפורו „מהנס הגדול הנעשה לי שנת ת"ך כאשר נלכדה במרמה העיר ביחאוו במדינת רייסן, ליל א' כ"ט כסליו ונהרגו קרוב לג' מאות נפש מאחינו".

בת הרב מו"ה בצלאל אלמנת המנוח המפורסם ר' יהודא ליב במ' אורי נכד הגאון מו"ה עקיבא אב"ד דק"ק פ"פ דמיין, ומנוחתה בחדר הגאונים אצל בעלה... לצד שמאל שלו דהיינו לצד הקבר של המנוח הרב ר' מרדכי כ"ץ מורוויצער ולהיות ידוע ולזכרון שעפ"י רצונה של האשה חשובה הנ"ל... וגם לפני מותה נתרצית כשירצו איזה אנשים להשתטח על קברי הגאונים... אזי יהיו רשאים לילך על קברה... ויהי' דריסת הרגל הנ"ל לצד שמאל של האשה הנ"ל סמוך לכותל החדר לצד קבר המנוח הרב מ' מרדכי כ"ץ מורוויצער".

להרב מרדכי כ"ץ מורוויצער הנ"ל בן אחד ושתי בנות:

„הישיש מו"ה מאיר בהרב מו"ה מרדכי כ"ץ מורוויצער", (נפטר א"ח דסוכות תקי"ז).

„האשה חשובה הינדא בת הרב ר' מרדכי כ"ץ אשת ר' ברוך סג"ל" (נפטרה ג' אייר תצ"ח).

„האשה זקנה ניסי' בה הרב מו"ה מרדכי כ"ץ מורוויצער", (נפטרה יום א' ו' ניסן תק"ו).

כלתו של הר' מרדכי היתה:

„האשה שרה בת מו"ה אריה ליב מאמסטיבאווי אשת ר' מאיר בה"מ מרדכי כ"ץ מורוויצער", (נפטרה ה' אלול תצ"ט).

להר' מאיר הנ"ל שתי בנות:

„האשה רבקה בת ר' מאיר כ"ץ מורוויצער", (נפטרה יום ד' ה' אדר תפ"ז)

„היולדת חאסי' בת מו"ה מאיר כ"ץ מורוויצער", (נפטרה יום א' ט"ו ניסן תקי"ח).

להר' ברוך חתן הר' מרדכי כ"ץ מורוויצער הנ"ל שתי בנות:

„האשה רעכע בת מו"ה ברוך סג"ל מורוויצער אשת ה"ה הראש מו"ה משה במ' שמשון סופר" (נפטרה יום ה' ו' אדר תק"י).

„האשה חשובה מ' חנה בת מו"ה ברוך סג"ל מורוויצער אשת ה"ה הראש מ' אריה ליב חרב"ס, (נפטרה יום ד' ט' ניסן תקי"ד).

להר' אריה ליב חרב"ס (חתן ר' ברוך סג"ל) הנ"ל, בת:

„האשה רוזה בת מו"ה הראש מ' אריה ליב חרב"ס אשת מ' גרשון במ יעקב חר"י כ"ץ", (נפטרה כ' שבט תקי"ד).

הר' יעקב מורוויצער.

בנו הר' וואלף מורוויצער.

„האשה קריינה אשת ר' וואלף ב"ר יעקב מורוויצער", (נפטרה יום ג' ב' אדר הע"ב).

„האשה רוזה בת מו"ה ב' וואלף אשת ר' וואלף במ' יעקב מורוויצער" (נפטרה יום ו' ג' אב תפ"ב).

„הר' מאיר בה' הירש כ"ץ" (נפטר עש"ק כ' סיון תקי"ט).
הוא הר' מאיר כ"ץ מורוויצער שנדב פרוכת של כסף, לברית מילה, ועליו כפות כהנים, לב"ה דסלוצק.

להר מאיר כ"ץ מורוויצער הנ"ל שתי בנים ושתי בנות:
הר' צבי הירש כ"ץ (חי עוד בשנת תקנ"ה).

„האשה גיטיל בת ר' מאיר כ"ץ מורוויצער" (נפטרה כ"ט חשון תקנ"ג).
מרת ד ב ו ר ה שנפטרה בשנת תקס"ג ועל מצבתה חרותים טורים האלה:

פה נטמנה
האשה חשובה כשרה מגזע תמים
ה"ה הישישה מרת דבורה בת מ' מאיר
כ"ץ מורוויצער נפטרה יום ב' י"א כסליו
שנת תקס"ג לפ"ק
תנצב"ה

מרת דבורה הנזכרת היתה אשת הר' מרדכי בר יצחק אייזיק שנפטר בשנת תקע"ט ועל מצבתו חרות:

פ"נ
מר ורב צוחה
רד והורד לעפר שחה
רד גבר תמים למנוחה
כן אותנו עזב לאנחה
ישר הלך ורב ברכה
ה"ה הרבני מו"ה מרדכי
במ' יצחק נפטר יום ה'
כ"א אדר תקע"ט לפ"ק
תנצב"ה

להר' מרדכי בר יצחק אייזיק הנ"ל, בן:
הר' זאב מורוויצער נפטר י"ח אדר שני תקצ"ז ונקבר בלובץ.
(בידי אחד מבניו נמצא עוד פסק דין שיצא מבית דין צדק דסלוצק, שנכתב ר"ח מנחם אב שנת תקנ"ה על דבר הטענות והתביעות שהיו להר' זאב וואלף עם אחי אמו מרת דבורה ע"ד עזבון אביהם הר' מאיר ז"ל, ונזכרים בפס"ד הזה יורשי העזבון: „האשה דבורה בת המנוח התורני הראש מו"ה מאיר במ' צבי הירש כ"ץ. אחיה: א) המנוח מו"ה מרדכי בר מאיר כ"ץ. בניו של ר' מרדכי הם: הר' יצחק אייזיק, הר' דוב בער והר' ברוך. ב) מו"ה צבי הירש בר מאיר כ"ץ).

אשתו של ר' זאב וואלף בנו של מרת דבורה הנזכרת היתה מרת ראשי' מורוויצערין בת ר' יחיאל מיכל שנפטרה בשנת תר"ח ועל מצבתה חרותים טורים האלה:

ראשי' גזע כשרה יבכו
בת ישרים נאספה בכו
רב יגון והמרורים
מיכל סים דמע מוגרים
בעלת שיבה וכשרה
ישרה מגזע מאושרה
נאספה ביום עברה
בצרור החיים צרורה
ה"ה מ' ראשי' במ' יח"אל מיכל מתה
יום לקוי מאורות כ"ו אדר בתור אבל
תנצב"ה

אביה של מרת ראשי' הנזכרת הוא הר' יחיאל מיכל שנפטר בשנת תקנ"ט כאשר תעיד מצבתו:

פה נטמן
הרבני הראש מו"ה יחיאל מיכל במו"ה מרדכי
ר"י ר"א נפטר יום ו' עש"ק ב' דחוהמ"ס שנת
תקנ"ט לפ"ק
תנצב"ה.

אמה של מרת ראשי' הנ"ל היא מרת יענטה שנפטרה בשנת תקע"ג כמו שכתוב על מצבתה:

הוי
על אשה חשובה כשרה
ה"ה הישישה מרת יענטה
בת מו"ה י' אייזיק נפטרה
יום א' ב' אייר שנת תקע"ג
תנצב"ה.

אחיה של מרת ראשי' הנ"ל הוא הר' שמואל (אשר בסלוצק „מפליגים מאד מתורתו יראתו ועבודתו") שפקד בצוואתו לקצר בשבחיו על מצבתו, וע"כ כתובים על קברו המאמרים האלה:

פה נטמן שמואל במוהר"ר יחיאל מיכל
נפטר יום א' י"ג תמוז תקפ"ז לפ"ק
תנצב"ה.

להר' זאב וואלף מורוויצער ב"ר מרדכי הנ"ל שני בנים וארבעה בנות:

א) הר' **אליהו לאהנבורג** ז"ל בסלוצק *), (נולד בשנת תקע"ה ונפטר יום א' ט"ז אדר ראשון שנת תרמ"ט).

ב) הר' **מרדכי לאהנבורג** בניעשוויז.

ג) מרת אסתר אשת ר' יחיאל מיכל ראשעס **).

ד) מרת פרומה ***) אשת הר' הגביר מו"ה **משלם פייוויל פרידלאנד** ז"ל. **היא אם הבנים פרידלאנד.**

ה) דבורה יענטה (שנפטרה כהוראדנא אשת ר' ברוך נחם; ברודא ב"ר ואלף לעפלער במינסק.

ו) חנה רחל אשת ר' יעקב מרגלין בדווינסק (דענעבורג).

---

*) על מצבתו כתובים טורים האלה:
איש נכבד נשוא פנים שב לאדמהו
לוהו לבית עולמו כל קהל עדתו
יעוררו עליו מספד וקינים
היה מעוז לדל משען לאביונים
ויאמר חזק לכל כושל וחדל אונים
במספר ארבעה ושבעים ר"ה חיים
נח היה לבריות ונח לשמים
זכרו הטוב לא יסוף מורעו
אשר בדרכיו ילכו ועקבותיו ישמרו
באורח חייהם אך חסד ואמת ינצרו
גביר ונכבד מופלג וי"א מוהר"ר אלי' ב"ר זאב
לאנבורג הנצב"ה.

**) על מצבתו כתוב:
יום צרה ותוכחה אשר
חיים שבק לכל חי איש
ישר פועל צדק ודובר
אמת בעל תורה מימיו
לא נטה מדרכי אבותיו
בן טובים ממשפחה רמה
שמואל יושבי עירו גידע למשגב
הרבני הישיש היקר מ' יחיאל מיכל
במ' שמואל נפטר יום ה' כ' שבט
שנת **תרמ"ב** לפ"ק
תנצב"ה.

***) הגבירה מרת פרומה נולדה בשנת תקס"ז, ובבואה לשנת השבעים נפטרה בשב"ט כאשר תעיד מצבתה:

פה בגל טמונה וספונה
נפש אשה חשובה והגונה
אין לספר רובי מעשיה
כי הצניעה לכת בדרכיה
היא הנודעת בשמה הטוב
מרת פרומא בת ר' זאב
נפשה מתה מות ישרים
כי השאירה בנים יקרים
המה הגדולים אנשי השם
האחים פרידלאנד בני האם
נאספה אל עמה ביום ד' ח' מנ"א
שנת **תרלז** לפ"ק
תנצב"ה.

משפחת פרידלנד.

ראשי משפחת פרידלנד, הנקראים על שם מקום מגורי אבותיהם, העתיקו מושבם מעיר מולדתם פרידלאנד, לרגלי המלחמות התכופות בימים ההם, ויכוננו משכנם בעיר פראג בירת בעהמען, שהיתה מקום תורה עוד מימים קדמונים, וביותר מאז נתרבו בה הישיבות על ידי המרביץ תורה מהר"ל מפראג.

בבית פרידלנד תושבי פראג היה תורה וגדולה במקום אחד, ואף כי עוד לא ארכו הימים מאז באו לגור שמה, נבחר אחד מבני המשפחה הזאת לעמוד בראש העדה ולהיות ראש מדינת פיהם.

הראש והקצין הזה הוא: הר' נתן פרידלנד „ראש הקהל וראש מדינה דפיהם". (נפטר אחרי שנת תכ"ד, וקודם אלול תל"ח 78—1664). מחותנו של הרב בעל תוספות יום טוב. (ראה גם ברשי' קהלת משה אות ח' חק יעקב דפוס ראשון עם סולת למנחה, דעסוי תנ"ו 4°).

אשתו של הר' נ"פ היתה הגבירה מרת „ליפט אשת הקצין מו' נתן פרידלנד ר"ה י"ץ". נפטרה בחדש אלול ת"ך. (ראה משפחות ק"ק פראג על פי מצבותיהן, פרעסבורג תרנ"ב. עמוד 284).

ואחרי מותה לקח לו לאשה את הגבירה מ' „קילה בת האל' מו' חיים בומסלא ז"ל אשת האל' הקצין מו' נתן פרידלנד י"ץ". נפטרה כ"ד אייר תכ"ד. (שם עמוד 29).

להר' נתן פרידלנד שני בנים ושתי בנות:

א) „הקצין כ"ה בצלאל בן הראש והק' מו' נתן פרידלנד ז"ל". נפטר בחדש ניסן תמ"ו.

מרת „נעחלה אשת הקצין הר"ר בצלאל פרידלנד". נפטרה בחדש שבט תמ"ד, (הוא היה חתנו של הר' משה הלוי העליר בן הרב בעל תוספות יום טוב, כי בעמוד 97 מס' משפחות ק"ק פראג הנ"ל כתוב: „נחלה בת הראש והק' האל' מו' משה העליר ר' ליפמן בעל תוי"ט ז"ל אשת הקצין הר"ר בצלאל פרידלנד".

ב) הקצין כ"ה חיים ב"ת בן הראש והק' האל' מו' נתן פרידלנד ז"ל ר"מ דמדינת פיהם" נפטר בחדש אדר א' הס"ו. הוא חותנו של ר' מנחם בן יעקב אשכנזי אב"ד של ק"ק אשכנזים בויניציא (רעווי כרך XX עמ' 279).

מרת „חנה בת האל' כ"ה יודא ליב אשת הקצין כ"ה חיים פרידלנד י"ץ" נפטרה שבועות תנ"ה.

להר' חיים פרידלנד בן ובת:

א) „כהר"ר נתן בהקצין כ"ה חיים פרידלנד ז"ל ב"ת", (בעל תיבה). „וצוה שלא לכהוב על מצבתו תיבת הקצין". נפטר פסח תע"ב.

ב) פרומט בת הקצין כ"ה חיים פרידלנד י"ץ, אשת הרב מו' שמעון אב"ד דרווידניץ". נפטרה אלול הס"ב. (ראה ברשי' אות ח' חק יעקב כולל שלחן ערוך או"ח הלכות פסח עם חי' ובי' מהר' יעקב רישר בעל שו"ת שבות יעקב שנפטר בש' הצ"ג, גיסו של הרב המאסף הראשון לספרים וכת"י במדינות אשכנז ר' דוד אופנהיים שנפטר בשנת תצ"ז. ונלוה אליו עם שער מיוחד ספר סולת למנחה והוא מהדורא בהרא לספרו מנחת יעקב שחבר על ס' תורת חטאת להרמ"א, פראג תמ"ט, ולחלק שני הנלוה אליו בשם תורת השלמים, עם הגהות בשם שמן למנחה אשר חבר בנו הר' שמעון „חתן הטפסר הראש והקצין כהר"ר חיים יצ"ו בן הראש והקצין האלוף המרומם מוהר"ר נתן פרידלנד זצ"ל". ובהם גם לקוטים מס' תורת האשם שחבר הרב בעל תוי"ט על ס' תורת חטאת הנ"ל על פי כת"י שנמצא בבית חמיו הר"ח פרידלנד בפראג, מחותנו של התוי"ט. ובהקדמה לס' סולת למנחה כתב המחבר „ומגלגלין זכות ע"י זכאי בני... מהר"ר שמעון שי' שמצא באמתחת חמיו הטפסר הקצין כהר"ר חיים פרידלנד יצ"ו איזה קונטריסן מספר תורת אשם... אשר חיבר הגאון בעל תי"ט, שהיה מחותנו של חמיו הקצין הנ"ל".

בנותיו של הר' נתן, ראש מדינה:

א) „רחל בת הראש והקצין האל' מו' נתן פרידלנד ראש מדינה ז"ל" נפטרה בחדש אלול תל"ח.

ב) „גיטלה בת הראש והקצין מו' נתן פרידלנד ז"ל אשת הראש והקצין האלוף מו' משה קוינש ז"ל". נפטרה בחדש שבט תנ"ח. (בעלה „הר' והק האל' מו' משה בן הר"ר יאקב קוינש אולמא ז"ל" נפטר כ"ד אדר שני תנ"א. שם עמוד 311).

להר' נתן בר חיים בן ושתי בנות:

א) „כ"ה ליב בן הקצין כ"ה נתן פרידלנד ז"ל". נפטר תמוז תק"ג. (אשתו היתה מרת „אסתרל אשת כ"ה ליב פרידלנד". נפטרה אדר תק"ו. ובעמוד 57 „בת כ"ה וואָלף סג"ל ז"ל ברנדס").

ב) „מרים בת האל' הקצין מו' נתן פרידלנד ז"ל". נפטרה אדר תקכ"ב. היא היתה אשת הר' יעקב אינר ראש הקהל בפראג, (ראה עמוד 10 בס' הנ"ל: „מרים אשת הראש והקצין כ"ה יאקב אינר ר"ה פ"פ י"ץ, בת האל' הקצין מו' נתן פרידלנד ז"ל נפטרה אדר תקכ"ב),

ג) „הזקינה אסתרל בת כ"ה נתן פרידלנד ז"ל אשת הקצין כ"ה יאקב ז"ל", איגר, נפטרה אדר ב' תקמ"ו (ראה שם עמוד 11). הר"י איגר הנ"ל לקחה לו לאשה אחרי מות אחותה הנזכרת.

להר' ליב פרידלנד שתי בנות:

א) „פרומט בת כ"ה ליב פרידלנד י"ץ נפטרה תמוז ת"ק". (ובעמוד 111 היא נזכרת במשפחת ווין, „פרומט אשת כ"ה אנשל בן הקצין כ"ה שמעון ב"ת י"ץ בן הרב הקצין מו' אנשל ווין ר"בד מו"ש פ"פ ז"ל, תמוז ת"ק. על דבר הרב אנשל ווינר ראה מה שכתב הד"ר ד. קויפמאנן בספרו האשכנזי על גולי ווינא עמוד 189).

ב) „פריידל בת כ"ה ליב פרידלנד ז"ל אלמ' כ"ה טיאה ר"י רעדיש ז"ל" נפט־ה טבת הקל"ה.

הר' בצלאל פרידלנד (נפטר קודם שנת ת"ץ).

„ריקל אשת כ"ה בצלאל פרידלנד ז"ל בת כ' הרש מישלז ז"ל". נפטרה חשון תצ"ב.
„הנער וואלף בכ"ה בצלאל פרידלנד ז"ל". נפטר מנחם ת"ץ. (שם עמוד 285).

הראש והקצין ר' מאיר פרידלנד מק"ק צילץ".

נפטר קודם שנת תצ"ו, והניח אחריו בפראג בן ובת.
א) „מרדכי בן כ"ה מאיר פרידלנד זצ"ל מק"ק צילץ". נפטר חשון תק"ג.
ב) „רבקה בת הראש והקצין כ"ה מאיר פרידלנד ז"ל מק"ק צילץ", נפטרה ת"ב תצ"ו. (ובדף 305 „רבקה אשת הדיין המצוין ה"ה מו' ליפמן קדיש ז"ל". ת"ב תצ"ו").

להולדות משפחת פרידלנד בצילץ נוכל להוסיף זכרון הקצין
ר' פנחס פרידלנד בצילץ, (שנפטר קודם שנת תס"ז).

ובנו האליף הקצין ר' ישראל איסרל פרידלנד מפרנקפורט, הנזכרים בסוף ספר משנת רבי אליעזר.

„ואפריון ותשואת חן לש"ב פארי והדרי ה"ה האלוף המשכיל הקצין הר"ר ישראל איסרל יצ"ו מפרנקפורט בן שאירי הקצין המפורסם אשר ביתו היתה פתוחה לרווחה ממש כביתו של אברהם אבינו, ה"ה המנוח כבוד הר"ר פנחס זצ"ל פרידלנד מק"ק צילץ אשר לא עזב חסדו מאתי בהולת כספו גם הבנים את עצמו נגד הארון בעל המדפים על כל סך מבשירי הרפים. ישלם ה' פעלו ותהא משכורתו שלמה מאת ה' אמן".

הספר משנת דר"א נמצא פה בקהלת משה (אות מ') אך חסרים בו השער והסכמות הרבנים, לכן הנני לרשום בזה את כל הדרוש לידיעת הספר ומחברו, והסכמותיו שהעתקתי מעקז' שלם הנמצא באוצר ספרי הבארון ר' דוד גינצבורג פה.

משנת רבי אליעזר... הרב.. אליעזר בן המנוח החבר ר יוסף יוזפא זלה"ה טרילינגר מילידי ק"ק נ"ש. דרושים... על כל התורה... והובא לבית הדפים ע"י

בן הרב המחבר.. הר"ר יוזפא יצ"ו מלייפניק... [במדינות מערהרין. עם חרוזים בראש הספר וההנצלות בסופו מהמ"ל „שהיה אב"ד בכמה קהלות קדושות בישראל ובסוף ימיו נתן דעתו לילך לארץ קדושה, אך מן השמים נתעכב כי בבואו ק"ק ווילנא והי' שם איזה ימים". חלה (ונפטר קודם שנת תנ"ב) ושמה מנוחתו כבוד. (וטרם מותו צוה למסור את חבורו ליד בנו למען יוציאו לאור הדפוס. המחבר בהקדמתו חתם שמו אליעזר בהר' יוסף טרילינגר ז"ל דמהקרי רבי ליזר נין מניקלשפורג). פרנקפורט דאדרא (בבית הארון מיכל גאטשלק) בשנת משיח בן דוד בא ויגאל לפ"ק [תס"ז] ותשלם המלאכה ער"ח חשון תס"ח 1707 4° [אותיות מרובעות] 142+(2) דף. [הסכ' הר' א) דוד אופנהיים חופ"ק פראג ומצ"פ בק"ק נ"ש והמדינה. ב) שאול זצ"ל שהיה אב"ד ור"מ דקראקא והגליל. ג) גבריאל מקראקא אבד"ק נ"ש והמדינה חשון הס"ז. ד) שמעי' בר אברהם יששכר בער חופ"ק ברלין ומדינת מרק, סיון תס"ו. ה) משה יהודא הכהן זצ"ל שהיה אבד"ק אשכנזים באמ"ד, מנחם תס"ו. ו) אפרים רעדש אב"ד ור"מ דק"ק ליסא, סיון תס"ו, ז) דוד ב"ר ישראל איסרל ז"ל מווין אב"ד ור"מ דק"ק טריבטש חתן (הר"ב שו"ת צמח צדק), אלול הס"א. ח) אברהם מקראקא זצ"ל שהיה אב"ד ור"מ בלייפניק, ה' סיון תנ"ב. ט) הילל בהר' יהושע זצ"ל איש בית לוי מינץ אב"ד ור"מ דק"ק לייפניק, תמוז תס"א. חתן (הר' אברהם ז"ל שהיה אבד"ק לייפניק). י) אור שרגא ויבש זצ"ל בר אליעזר ז"ל מבית חלפן שהיה אב"ד ור"מ בק"ק ברודא, ניסן תס"א (ראה ברשי' קהלת משה אות ד' № 2571 שו"ת דת אש). יא) מנחם מענדל בר אברהם אנשיל אב"ד ור"מ דק"ק צילץ, י"ב אלול תנ"ב. יב) אברהם נפתלי בר משה שפיץ סג"ל רעבץ אב"ד ור"מ בווירמיזא. מנחם תס"א. יג) יהודא ארי' ליב אב"ד דק"ק קרעמזיר וכעת חונה פה קאליש, תנ"ו. יד) יהודה ליב בר שלמה אבד"ק גרידץ, תמוז תס"ז. טו) סעדי' ישעי' בהר' שאול זצ"ל לבית קאצינאיל-בוגן אבד"ק מעזריטש, תס"ו. חתן הרב נפתלי כ"ץ (חתום בפפר"א, ביומא דשוקא). טז) אלי' שפירא דרשן בפראג ומצ"פ ק"ק טיקטין והגליל, אלול תס"א (והחומים בית דינו הגדול מורה שוה דפראג: אשר אנשיל בהקצין ר' מיכל ווינר ז"ל (הוא הראש ב"ד הר' אנשיל מווין הנזכר למעלה, שבנו הר' שמעון היה חתנו של הר' ליב פרידלנד). מתתיה ליברמן בר אשר לעמל ז"ל. יצחק בר שלמה זלמן סג"ל „ש"ה מצלמא שאובין ומפראג"). יז) אהרן בר משה מלבוב אבד"ק וועשטהובין והמדינה ובמדינות הגמונים והסביבות, כסלו תס"ז. יח) יעקב כ"ץ בר בנימן מפראג אבד"ק קובלענץ, אדר תס"ו. יט) יהודה ליב אופנהיים אבד"ק באסקוויץ, תס"ד].

זכרון בני משפחת **פרידלנד** משנת ת"ק והלאה, הננו מוצאים כפעם בפעם בספרים שונים בין שמות החתומים וכדומה.

ובמאה זו שאנו חיים בסופה יצאו גם מחברים וסופרים ממשפחת פרידלנד, כאשר נראה ברשימות הספרים.

ההורה מחזרת אחרי אכסניא שלה, ואהבת הספרים קנתה לה משפט

אזרח במשפחה הזאת מדור דור. מהכתב יד תורת האשם הנמצא ב„אמתחת" „הטפסר הקצין כהר"ר חיים פרידלנד" עוד קודם שנת תנ"ו (1696) כבר זכרנו, ופה נביא זכרון שני ספרים הנשארים לפליטה מאוצרות הספרים של בני המשפחה הזאת, ונמצאים כעת באספת־פרידלנד פה במוזעאים.

„הק' אלי' כהנא פרידלנד".

חתום בשער ספר שבילי אמונה דפוס אמשטרדם שפ"ז 4° (זכרו יבוא ברשי' אות ש').

אשר אנשיל פרידלנד

בראש שו"ת רשמי שאלה דפוס ווארשא תקע"א .fol כתובים אלה הטורים :

„מתנה נתונה ליום חתינתו שמחת לבו"
„איש עולה לנגדיכם בחור מעם"
„שכמו הטה לסבול תורת אבינועם"
„רובי צוף נופת תושיה טעם"
„ה"ה ידידי וחביבי הב' החתן המופ' י"א"
כ"ה אשר אנשיל פרידלנד אשר
„חלק נהן לשמונה שנים אשר היה פה, אך
טוב עשה ולא נשמע עליו שום שמץ ח"ו
לכן כל מכיריו יכבדוהו וגם אנכי לא
אחשה מההכבד להיות ממיודעיו
ואנשי בריתו הק' נפתלי קארניק בן הרב
המחבר הלוה.

שאלות ותשובות רשמי שאלה מהרב ישראל משה אבר"ק קארניק שנתקבל שם בקץ הקמ"א. בן הרב א־יה ליב ז"ל חתן ר' עוזיאלם ז"ל ראב"ד מליסא שהיה מצד אביו נין ונכד להר"י חיות בע"ם זרע יצחק על משניות ראה באות ז' ומצד אמו היה דודו של הר' אלחנן בע"ם סדרי טהרה. (ונמצאו תשובות חי' ודרושים ממנו בשלשת חלקי הספר הנקראים בשם רשמי שאלה אשל השרים ואשל הרשים ובנו המחבר הוא מצד אבי אמו ממשפחת הר"ב נזר הקדש מגלוגא רבתי ומצד אם אמו הוא נכד להרב שלמה זלמן ראש בד"צ מליסא אשר כתב וחבר כ"ר ספרים, בכרך אחד, מחציהן על פי התורה ופי על הזהר ומחציתן על אגדתא וכולם נשרפו בשרפת ליסא הראשונה שנת תקכ"ז).

הספר הובא לדפוס על ידי המחבר וחתנו החתום בכתב ידו בשער הס' „הק' בנימין זאב וואָלף במהר"ר ר' יוחנן ז"ל מראגזנע". כנראה מהסכמת הר' יהידה ליב מרגליות אבר"ק פ"פ דאדר הכתובה בעצם יד הרב המסכים ונמצאת דבוקה בראש הספר (מלבד הסכמת הר' עקיבא איגר משנת תק"ע שהיה אז אבד"ק מארקיש פרידלאנד, ועוד ג' הסכמות בראשו ואחת בסופו ראה באות ר').

משפחת פרידלאנד בכלוצק.

הר' אברהם מסלוצק.

בנו הר' זאב וואלף נפטר בשנת תקצ"א,

ועל מצבתו כתוב:

זאת אזכרה בכי והוגה ואבל ארימה
פתאום במגפה נאסף איש בר הלבב מעודו
הלך בישרו. בחייו חנן בעד יצורי חומר
נקית חטא עם קרוצי חומר,
הר' המופלג מו"ה זאב וואלף במ' אברהם נפטר כ"ב סיון שנת הקצ"א לפ"ק
תנצב"ה.

אשת הרז"וו היתה מ' עליא שנפטרה בשנת תקצ"ט.

ועל מצ"ק כתוב:

בכי ואנחה ומספד
עלי אשה באה לגבורות
בת ישרים מנשים יקרות
ישע יה יאתה לצרור נפשה בצרור החיים
כפה פרשה לעני וידיה לאביון
ה"ה מ' עליא בת מ' ישעי' נפטרה יום ש"ק. ואו אייר תקצ"ט לפ"ק, תנצב"ה.

ועל מצבת אביה כתוב:

הוי! על איש חשוב ירא אלקים
ה"ה הישיש מו"ה ישעי' במ' שמיאל זנוויל
נפטר ז"ך מרחשון שנת תקע"ג לפ"ק, תנצב"ה.

להר' זאב וואלף הנ"ל
שלשה בנים:

א) הר' אפרים שנפטר בבאברויסק.

ב) הר' משה שנפטר בשנת תר"ד,
ועל מצ"ק כתוב:

ויַמת משה עבד ה'
בן ישר וכשר
הוי! רב יגון ואנחה
זאב מות טרפו לאיש ירא ה'
ה"ה מו"ה משה במ' זאב נפטר יום א' ר"ח סיון תר"ד לפ"ק.
תנצב"ה.

ג) הר' שמואל זנוויל *) שנפטר בשנת תרט"ו.
ועל מצ"ק כתוב:

הוי! על
זקן ושבע ימים
נגוע איש תמים
ויאסף מלא ימים
וירב דמע עניים
יגון ואנחה לבנים
למות גבר בישישים
בן ישר נדיב לב כי הומת
זאב ערבות מות המר הצמית
עלי מות מ' ש' זנוויל במ' זאב
נפטר יום אחרון של פסח לפרט מקים מעפרא דל (תרט"ו).
תנצב"ה.

אשתו של הר"ש זנוויל היא מרת איטקה שנפטרה בירושלים בשנת תרכ"ב
ועל מצ"ק כתוב:

פ"נ האשה הצנועה הכשירה
מ' איטקה בת מו"ה משה זצ"ל מהלוסק
נלב"ע יום ב' ד' סיון שנת תרכ"ב לפ"ק, תנצב"ה.

להר' שמואל זנוויל הנ"ל ארבעה בנים ובת אחת:

---

*) מהר' הגביר ר"ש זנוויל הנ"ל נשאר לזכרון בקובץ ספר הזכרונות לבית פרידלאנד תעודת—המסחר (גילדע) מדרגה השלישית, מיום 10 פעב' 1825 (עד שנת 1837 ומשם והלאה מדרגה ראשונה), והתעודה הזאת היא מהראשונות שניתנו לסוחרים—עברים תושבי ארצנו על פי פקודת הקיסר אלכסנדר הראשון מיום 14 נאוועמ' 1824 (ראה ברשי' קהלת משה אות פ' פקודת הרוממות לתשלום משפט אחוזת הסוחרים נעתק מלשון רוסיא על ידי יצחק אייזיק בר' משה שטיין ממינסק. ווילנא תקפ"ה 1825 4°).

א) הר' **משה** שנפטר בסלוצק בשנת תקצ"ה
ועל מצ"ק כתוב :

וימ"ת משה עובד ה' ותורתו
בן אדם כשר וישר
זרע ישרים ותמימים
נגהם יוסיפו ככבים
ונשאו קינה ואבל
ומספד מר ותמרורים
יום בא השמש בצהרים
לגבר שלו ככה
ה"ה מו' משה במ"ש זנוויל
נפטר יום ב' יו"ד שבט הקצ"ה לפ"ק, תנצב"ה.

ב) הר' **משולם פייוויל פרידלאנד**. נולד בסלוצק בשנת הקס"ד, והעתיק מושבו לעיר באברויסק בשנת תק"ץ, ולרגלי עסקיו בא לגור בשנת תר"ו בעיר דווינסק (דינאבורג, לפנים).

בשנת תרי"ב נסע הקיסר ניקאלאי הראשון נ"ע דרך עיר האמליע (פלך מאהליב) ויבחרו ראשי עדת ישראל תושבי מינסק ומאהליב, אנשים מנכבדי היהודים בגלילות האלה, לבא לפני הקיסר האדיר ולהגיש ברכתם ודבר בקשתם בשם כל עדתם. (ראה גם בהכרם עמוד 182).

ויבחרו נכבדי פלך מינסק גם בהרמ"פ פרידלאנד להיות נלוה אל הנבחרים אנשי השם ה"ה: הר' שמריהו לוריא ממאהליב, והר' ניסן קאצינעלנסאהן מבאברויסק. והר' יצחק זעלקין מאנאסטירצינער, והר' ליפא זעלצער מוויטעבסק, והר' יעקב בריט קאוונער מווילנא. (ראה בנוספות עמוד 58 גם בס' הולדות יעקב באריט ווילנא תרמ"ג עמוד 16, ומכתב מהר"ל זעלצער הנ"ל להריב"ל בספר הזכרונות ווארשא תרל"ו עמוד 97).

הרמ"פ פרידלאנד קבל עליו את המלאכות הנכבדה והכבדה הזאת. אם כי היה כבר ידוע חולי, ובשנה הבאה עוד גברה עליו מחלתו עד כי מצא נחוץ לסדר עניני צוואתו אשר פקד בה את בניו אחריו לבלי סור מדרכיו.

ונפטר בשם טוב ביום ב' כסליו שנת תרט"ו ונקבר במבחר הקברים בעיר דווינסק.

ועל מצבתו כתובים הטורים האלה:

ציון
לנפש החיים
א י ש
תו"י נדיב לב מו"פ
מו"ה משולם במו"ה
שמואל זאוויל נאסף

אל עמו שני ימים לחודש
בסליו כשרון מעשיו
וחסריו העידו עליו
ונועמיו בארץ החיים
ותהי׳ נפשו צב״צ החיים
וינוח ע״מ ב״ש בשנת
הרט״ו לפ״ק

ג) הר׳ **נח פרידלאנד** שנפטר בשנת תרל״ז בביאלאסטאק.
ועל מצבתו כתוב:

פ״נ

הרבני איש ירא פ׳ יסר מרע
מו״ה נוח במו״ה שמואל זנוויל פרידלאנד ז״ל
ביום ג׳ ט׳ לחודש טבת
תרל״ז לפ״ק.

ד) הר׳ **אברהם פרידלאנד** שנפטר בגריוואַ מעה״נ דווינסק. בשנת תרנ״ד
ועל מצבתו כתוב:

פ״נ

איש הישר מוה״ר אברהם ב״ר שמואל זנוויל פרידלאנד.
נאסף אל עמיו שבעה ימים לחודש שבט
בשנת תרנ״ד לפ״ק. תנצב״ה.

ה) ה״ג מרת לאה ז״ל, אשת הר׳ שמואל ב״ר אביגדור מסלוצק ז״ל, שנפטרה בירושלים בשנת תרלא. (ראה ביתרון דעת עמוד 14 „צוואת ה״ג מרת לאה״).

בנה של ה׳ לאה הנזכרת הוא הר׳ יוסף מרדכי פיינשטיין מהלוסק, אשר אסף והעתיק המצבות של משפחת פרידלאנד ומירוויץ, מקברות ופנקסי העיר סלוצק. וכדי שלא לקפח שכר טרחתו יבאו פה איזה ענינים ממכתביו *).

---

*) א) ב״ה יום ה׳ כ׳ מנ״א תרנ״ו הלוסק.

כבוד ש״ב הר׳ מו״ה משה אריה ליב פרידלאנד ני׳.

מכתבו מיום י״ג חו״ז הגיעני אתמול, והנני למלאות את חפצו באשר כי שולח אני בזה העתקות משני המצבות שדרש. ואשר הם נעתקו מגוף המצבות העומדים בבה״ק דפה. הנה מהנוסח של מצבת דו״ז מ׳ אסתר (אחות אמ״ז אטקא) נראה ג״כ שאביהם ר׳ משה ב״ר יהודא הי׳ איש גדול כמו שכנוהו „כשם הרב״. הנוסח הזה יסד בנה הגאון מו״ה מרדכי ז״ל בעהמ״ח ספר „דברי מרדכי״. האיש משה הזה אולי הוא האיש משה ב״ר יהורא הנמצא ברשימה קהלת משה [1]) אף כי ההשערה הזאת היא השערה גדולה מאוד וקרובה אל צד האמת עכ״ז

[1]) באת א׳ 78 № אבן שהם. לונדן תקל״ב.

ל הר׳ משולם פייויל פרידלאנד ז״ל ארבעה בנים ושתי בנות:

א) הרה״ג המפורסם ר׳ **מאיר פרידלאנד** בפטרבורג.

מאשתו מרת שפרה בת הר׳ יואל פרומקין נולדו לו שלשה בנים וארבעה בנות:

א) הר׳ משה מרדכי חתן הר׳ ידידיה ליפמאן ז״ל עליאשבערג מאיוועניץ (הנזכר בס׳ קריה נאמנה עמוד 304).

ב) זאב וואלף חתן הר׳ נח פינס מראזינאי.

ג) שאול ז״ל.

ד) חיי ראשע אשת אחי אביה הר׳ מרדכי ז״ל, הנזכר בסמוך.

ה) פייגל אשת הר׳ מאיר נאטאנזאהן מלעמבערג.

ו) עליא אשת הר׳ שמואל האראוויטץ מלעמבערג.

ז) רייזיל אשת הרב משה הילדעסהיימער בן הרה״ג ר״ע מברלין.

לבי נוקפי בדבר. הן אם הוא באמת דרשן גדול ויותר מזה מחבר ספר איך לא נודע בשערי עירו לכהפ״ת.

ב) מכתבו מן כ״ה תמוז הגיעני. והנני להשיבו בהנוגע לסדר היחוס של אמ״ז הצדקת מ׳ איטקא ז״ל. כבר כתבתי לכ׳ בשנות תרמ״ו — תרמ״ז אשר יגעתי אז בחקירה ודרישה בן בעירי וכן בסלוצק ובביקור הפנקסים הנוגעים לענין הזה. ודמיתי אפשר יעלה בידי דבר ברור לעמוד על מקור מחצבתה לכהפ״ת לדעת את משפחת בית אביה הרב ר׳ משה ב״ר יהודא ז״ל שכפי הנראה הי׳ איש נדול כפי החרות על מצבת בתו מפה דו״ז מ״ אסתר (אחותה של אמ״ז הנ״ל) „בת הרב ר׳ משה״ שכן צוו בניה ז״ל לחרות שם הכבוד הרב יען כי אומרים אמור שהי׳ רב במינסק וגם בפה הי׳ נקרא בשם „הרב דמינסק״ מצאתי שמו מפורש בפנקס ח״ק לומדי ש״ס דפה בחלוקת השסין והוא רשום שם משנת תקנ״ט— תקס״ז וכנראה שנפטר בשנה תקס״ז. כי משם ואילך לא נזכר שמו. מקום מנוחתו הוא בבה״ק הישן מפה שאין כל זכר ושם להמצבות העתיקות. לא מצאתי אז מהחיים בעירו שהי׳ זוכרים ומכירים אותו לבד אישה אחת ישישה וזקנה כבת צ״ה שנה אשר חקרתי אצלה והגידה לי שהכירה אותו בילדותה וזוכרת שכמה פעמים בא הביתה מנסיעותיו למסחר. כי גם הי׳ סוחר מנכבדי ארץ. וכן הגידה שכמה פעמים שמעה מבתו דו״ז אסתר שאביה הי׳ „רב״.

ג) ע״ד חפצו לדעת סדר היחוס של האיש המצוין ר׳ ליבלי משה יודקעס ומקור משפחהו. הנה עוד בשנת תרמ״ז בהיותי בסלוצק במלאכות כ׳ התלותי אז לחקור על צור מחצבתו שם. יען כפי הנודע לי מפי שאירינו ר׳ זאב פ״ב מפה אשר מקור משפחת אביו זקנו ר״ל הנ״ל נודע בסלוצק. ואביו הר״ר מרדכי ספון בין קברותיה. וכן חקרתי ודרשתי מאנשי בני משפחתו וב״ב וזקני העיר שבפה אבל גם בזה קשה להציל דברים ברורים הנוגעים להשתלשלות תולדותם למשפחותם. את הנעלה ר׳ ליב פרידבורג הגל ידעו והכירו בש״ט כן בפה וכן בסלוצק ומה לנו עוד יותר מכל מה שכתוב הדר עליו בספר „דברי מרדכי״ מבני הגאון המחבר בהספדו ובהקדמתו. אבל למצוא סדר יחוסו לא עלתה בידי אז זולת אמרים הקצרים והמעטים שמצאנו רשום בפנקס קטן בין כתבי בנו הרב הנגיד מו״ה משה פ״ב ז״ל בזה״ל „אבי ר׳ ליב ב״ר מרדכי. ול״ר מרדכי הי׳ שלשה אחים ושתי אחיות **א**. שכנא. **ב**. נחמן. **ג**. אליעזר. והאחיות **א**. זיסול. **ב**. ריבא. ולקחה ר׳ ישעי׳ מסלאנים וילדו בנים ובנות. אחת אטקא ולה בן שכנא מסלאנים. ואחת ראשקא ולה בן שמרי׳ שכנא ממיר. אביו של ר׳ מרדכי הי׳ דוד ליב שערשוועד אחות דוד ליב ריבא שהיתה אשת ר׳ מאנוש מאנושעוויץ מסלוצק ולהם בת זיסלא אשת הגביר ר׳ יונה מסלוצק״ זהו מה שמ״כ בספר אבל ר׳ זאב פ״ב הגל מוסיף בזה דברים בע״פ בשם אביו. היינו לר׳ מרדכי הגל. הי׳ לו עוד אח „הרב ר׳

ב) הרה"ג המפורסם ר' משה אריה ליב פרידלאנד מאסף הספרים בפ"ב. מאשתו ה"ג מ' חנה קיילא ז"ל (הנזכרת למעלה עמוד 28) נולדו לו שני בנים וארבעה בנות:

א) הר' יוסף משולם. אשתו מ' פריידיריקי בת דודו הרב ר' מרדכי פרידלאנד, הנזכר בסמוך.

ב) הר' יעקב זנוויל. אשתו גיטל בת הר' אידל לוריא מפינסק. (ממשפחת לוריא הנזכרת למעלה עמוד 212).

ג) עליא ז"ל שהיתה אשת הר' יוסף זקהיים בר אברהם זקהיים מווילנא (הנזכרים למעלה עמוד 27).

מיכל" מנעשוויז שעוד כעת נמצא שם בית חומה שלו הנקרא על שמו והוא הי' איש גדול מאד וכסופר עליו שהוא הי' מדמסעיים בסיוע שיש בה ממש להגאון המפורסם מהר"ח מוואלאזין ז"ל ליסד את ישיבת וואלאזין ולהעמידה על תלה. ופטירת ר' מיכל הזה הי' במינסק. ולר' מרדכי הנ"ל הי' לו עוד בן הרב ר' דוד ליפא (אחי הר' ר"ל פ"ב) אשר בימיו מנוהו המנהלים והגדולים שבסלוצק להשגיח על כל השוחטים ובודקים משם, אבל הוא ברח משם בצינעא ונעלם מכל יושבי העיר ולא ידעו מקומו עד שלבסוף נתגלה כי ברח אל מקום אהי אביו ר' מיכל מינסקה ואצלו ישב לעסוק בתו"מ עד יום מותו ונקבר שם. כ"ז סיפר לי ר' זאב ששמע מכר אביו ז"ל. זהו מה שנודעתי מעט מיחוסו של ר"ל פ"ב מצד אביו ויותר אין בידי להשיג כי אין לי ממי לדרוש עוד אדותו לא בפה ולא בסלוצק. וכבר ספו תמו כל הזקנים שהיו בדורו. גם בהפנקסים שבסלוצק בדקתי אז הרבה אבל לא מצאתי מאומה שידובר בם. — אבל יחוסו של ר"ל פ"ב הנ"ל מצד אמו מצאתי כעת מפורש בספר „תולדת אנשי שם" שחיבר כו"ה דוד טעביל האכרתי ונדפס בווארשא בשנת הרל"ה ובו מבואר שהגביר הנאדר הנודע לשם ולתפארת בימיו מוהר"ר זימל עפשטיין מווארשא והר"ל פ"ב היו בני שתי אחיות והוא מיחכם להגאון מוהר"ר זכרי' מענדיל בעהמ"חס באר הטוב. שם צד 33 בחלק הנקרא „ארזי אל" בהערה אות מ"א „גם היו אא"נ הגרז"מ בעל הבאה"ט הנ"ל זקנו של הרב המפורסם מו"ה ליפמאן שהי' אבי אמי של הרה"ג המפורסם בהורה וגדולה וי"ש במק"א מו"ה שמעון זימיל הלוי עפשטיין ואבי אמו של הרב המפורסם בתו"י מורר"ר ארי' ליב פריידבערג אביו של הגאון המפורסם כו"ה מרדכי ז"ל אבד"ק מאלאכטאווקא מח"ס שו"ת דברי מרדכי".

עתה דבר אחד יש לי להציע לפני כבודו. אחרי שאבי ז"ל נזכר כמה פעמים בספרו ד"ק מדראוי להוריע מקור הולדתו בספר הזה אמרתי להראותו את המעט מה שנודעתי מסדר יחוסו של אבי זקני הרב ר' אביגדור שיחוס משפחתו תלוי באילן גדול כי הוא מיוצאי חלציו של הגאון החריף כ"ו „ר' אביגדור רוזינאייר" כפי אשר מצאתי כעת בהקדמת הספר „תוספת שבת" שהו"ל בן הרב ר' מאיר אייזיק ביארסקי בשנת תרמ"ז בווארשא והנני להעתיק בזה הדברים ככתבם וכלשונם, בהזכריו שם את הרב הגדול בתו"י מימיו לא מש מאוהל התירה מו"ה חיים קאמינקער מבאר והולך בלשון הזה שהיו לו שני אחים. א. הרב המופלג בתו"י מו„ה אביגדור ז"ל. ב. הרב המאוה"ג ר' אלכסנדר מ"ץ דק"ק סקודול, בני הרה"ג בתו"י הראש הנגיד והקצין מו"ה שמואל קאמינקער בהרב המאוה"ג מו"ה יצחק איזיק שהי' רב ומנהל בכמה קהלות. אחיו של הרב הגאון הגדול מאור הגולה המפורסם בדור עטרת תפארת ישראל מו"ה שמואל זצ"ל אב"ד האחרון דק"ק ווילנא שנתקבל לאב"ד בהיותו בן ח"י שנה בימו הגר"א ז"ל. בני הרב הגאון מאור הגולה החריף הגדול המקובל מו"ה אביגדור ז"ל שהי' נקרא בפ"ב ר' אביגדור הריף" שהי' אב"ד ור"מ ד"ק פרוזשענע ורושזינאיי וואלקאוויסק עכ"ל. וכמדומה של ר' אביגדור ב"ר שמואל קאמינקער הנ"ל היו לו בן ר' מנחם נחום י הוא אבי א"ז נמצא שא"ז הרב ר' אביגדור הי' דור ששי להגאון ר' אביגדור רוזינאייער. ולא"ז

ד) דבורה שהיתה אשת הר' משה וויינשטיין ז"ל מארעסא.

ה) גיטה אשת הר' מאריטץ מושקאט בבערלין (נכדו של הר' ישעיה מושקאט שהיה אב"ד בפראגא הסמוכה לווארשא. בעל המחבר ספרים שונים הנזכרים בקהלת משה).

ו) אננא אשת הר' דוד סאקער בן הר' נתן נטע סאקער (שהיה גיסו של הר' יהודא בן ציון בערקאוויץ סאקער'ם מווילנא בעל המחבר ספרים נכבדים על התרגומים, הנזכרים בקהלה משה, ובהם ספר לחם ושמלה על תרגום נביאים וכתובים הנמצא בכתב ידו פה במוזעאום האזיאטי).

ג) הר' יחיאל מיכל חתן הר' נחום מינץ.
בנו הר' פייוויל, הוא חתן הר"מ קראלל בווארשא.

ד) הר' מרדכי פרידלאנד ז"ל. שנפטר בשנת תרל"ד בפטרבורג.
מאשתו הג' מרת חיי ראשע בת אחיו הר' מאיר הנ"ל נולדה לו בתו מרת פריידעריקי פרידלאנד אשת הר"י הנ"ל.

הנ"ל היו לו ארבעה בנים ובת אחת. א. אא"מ המו"פ כ"ו מו" שמואל הנפטר בעה"ק ירושלים. ב. המו"פ מו"ה יצחק אייזיק ומת בחיי אביו. ג. המו"פ מו"ה ברוך. ד. הר"ר זאב וואלף. ה. בתו מרת רבקה היתה נשואה למוהר"ר ברוך ב"ר ירוחם עבין בסלוצק את כל אלה מצאתי להודיע ל"כ מה שידעתי מסדר יחיסו של „בית אבא" לתת לדברים הללו מקום בספר ד"ק.

ד) ב"ה יום ועש"ק בראשית תרנ"ז הלוסק.

העתקה ממכתבו של ה"ר מאיר היילפערין [1]) ממינסק ששלח לי כבודו הגיעני בהוש"ר. ואח"ז בש"ת הגיעני מכתב המלואים מפ"ב מן ב' דחוהמ"ס מבלי חיתמו של כותב הטורים. ואש"כרגע הבינותי שהכותב הוא ר"ש ווינער הביבליוגראף — כדבר ה"ר מיכל. ופניתי עוד הפעם אל ר' זאב פרידבורג והרביתי לחקור ממנו אם יודע הוא ברור ואם שמע מפי אביו ז"ל אשר ר' מיכל הוא אחי א"ז ר' מרדכי עד שהודה בעצמו והוצאתי מפיו מילין שהדבר הזה אינו זוכר לאמתו איך הגיד לו אביו מה הי' ר' מיכל עם ר' מרדכי אח! או קרוב גואל ומידע? רק זאת יודע היא ברור הטוב אשר תמיד כשהביא המקרה לידי אביו להזכיר את ר' מיכל הי' מכנהו בתואר דוד — דער פעטער ר' מיכל — ומעתה יש לשער ש"ר מיכל לא אח הי' לר' מרדכי רק גיסו — בעל אחיתו — כן ההשערה שר' מיכל הי' אחיו של ר' מרדכי מצד אמו היא נכונה מאוד וקרובה להיות אמת. איך שהוא נראה ברור שהוא הוא ר' מיכל המחבר, הוא ר' מיכל הרשום בנוסח שעל המצבה והוא ר' מיכל הנוגע למשפחת פרידבורג הכל איש אחד לכן מהראוי הוא להביא זכרו בספר ד"ק אבל לא בתור אח מאב של ר' מרדכי. רק בתור גיסו או אחיו מאמו.

... יוסף חיים פיינשטיין מהלוסק.

[1]) הר"מ היילפערין ממינסק במכתבו אל המ"ל כתב כי מצא בביה"ק הישן דמינסק מקום קברו של ר' מיכל נישוועזער ז"ל, הנו הקבר השלשי משמאל של קבר ר' שמואל בן הגאון ר' עקיבא איגר ז"ל, המצבה שע"ג הקבר שבורה והאותיות שקועות ומטושטשות... וזה הנוסח אות באות: „פ"נ הרבני המופלג מ' יחיאל מיכל ב"מ צבי הירש מנישוויז, ונ' כ"ה טובת תר"ה"... זה האיש ר' מיכל מנישוויז הוא בעל המחבר ס' לזכר לישראל שנדפס בווילנא והוראדנא תקצ"ד 4° (ראה באות ל).

על מצבת הר' מרדכי נרשם:

איש נדיב מרדכי בן משלם פייבל פרידלאנד
עם בנו משלם פייבל, מרדכי נפטר י"ר סיון שנת תרל"ד.
בנו נפטר כ"ט אדר השני שנת תרל"ה. תנצב"ה.

ה) הג' מרת פייגל פרידלאנד בדווינסק.

ו) הג' המשכלת מ עליא אשת הר' יחיאל מיכל מינץ ז"ל, אשר שלשלת יחוסו למעלה עד מהר"י מינץ, חבר בקצרה בנו ה' שמואל פייביל מינץ ונדפס פה בסוף הספר מעמוד 82 והלאה.

מצבת המחבר *)

פ"נ

איש מופלג י"א ושלם מוהרר

ישראל טוביה אייזענשטאט

נצר

מגזע הקדושים מראזינאי ובעל פנים מאירות

נפטר ביום ו' עש"ק כ"ה טבת תרנ"ג.

ישרי לב בני תורה ויראי שמים

אליך במותך הביטו. התבוננו

טוביה עלה למרום ראו בעינים

בבו הרבה בכי ספדו ויקננו

נקראת בשם שני גדולי המורים

ישראל וטוביה יצאת ממעיהם

הערו למות נפשם מות גבורים

וחיתם על אמונתם באלקי אבותיהם

דעת קדושים כן לספרך קראת

את הקורות אותם כתבת על לוח

צדקיתם ותולדותם לספר באת

ברחב דעת ויתרון רוח

יחד אבני קודש אספת לגדרהו

זה לך האות כי באת עד קצהו

תנצב"ה

*) ראה במכ"ע „הצפירה" 1893 72 №

יתרון דעת.

צוואת הגאון החסיד מו"ה משה יצחק הלוי *) זצ"ל
אבד"ק זלאטאווי וקראטאשין.

למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו, מכאן אמר ר' יצחק חייב אדם לפקוד את כל בני ביתו למען ילכו בדרך תמים הטוב והישר: וטרם כל הנני מפקיד רוחי ונשמתי ביד אלקים חיים ומלך עולם. הוא הי' הוה ויהי', הוא אלקים אמת, ומבלעדו אין אלקים, אדון אדונינו הוא אלקים אשר בחר באברהם עבדו ובזרעו אחריו להיות לו לעם סגולה והוא יהי' להם לאלקים. —

והנני מוסר מודעה ומבטל מודעי דמודעי ומודעי דנפקי מגו מודעי עד סוף כל המודעות ביום שיבוא השטן הוא היצה"ר ומקטרג ובליעל, מכשול, ערל, טמא, וישטין אותי לשוב מאחרי אלקים חיים, שכל מעשי ודיבורי ומחשבותי כלם יהיו בטלין ומבוטלין לא שרירין ולא קימין מהיום ועד עולם, ולא יהיה חלין כלל וכלל, רק את נפשי רוחי ונשמתי הנני מוסר לבעל הפקדון אשר נתנם בגופי ובידו יהי' שמור לעתיד יחזיר בי. וכל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך כו'. —

והנני מחרים ומנדה ומשמת את כל המסטינים אותי חלילה לשום דבר להרהר או לרבר שום דבר שיהי' חלילה נגד כבוד אלקים חיים, ויהיו מוחרמים ומנודים ומקוללים מפי השכינה וצבא מעלה, ומפי שרי צבאות ה' עד שירפו ממני בהרהורים או בדבורים כאלה רק כל מגמתי ודעתי יהא לשם שמים, ולמסור נפשי על קדושת ה' ית"ש המיוחד הגדול הגבור והנורא, ליחד ולקדש שמו ברבים הוא אלקים אמת ואין עוד. —

ועתה באתי להתודות על כל חטאים ועונות ופשעים ומרדים, שחטאתי שעויתי ושפשעתי מריתי ומרדתי מיום היותי על האדמה עד היום הזה, ובכל שעה הוספתי לעשות הרע בעיניו, ובכל רגע הוספתי על נפשי פגע, אוי! איך מרדתי במלך הגדול המשגיח בכל עת חטאתי בכל! ואיך לא היתה יראתו על פני! ואוי לי! על מה אתודה, על החרשות או על הישנות, על הראשונות או על האחרונות. על הנזכרות או על הנשכחות ממני, אוי לי! אם יהיו כל הימים דיו, וכל האגמים קולמסים וכל הרקיעין גוילין אי אפשר לכל דיירי ארעא לרשום עליהם את כל המרי אשר מריתי ומרדתי באלקים חיים. — הוא היה לי לאב וגדלני ורוממני, ומרחם אמי הוציאני, ונתן לי לחמי מימי וצמרי,

---

*) נפטר בשנת תקנ"ז (ראה הרחבת הדעת, עמ' 45).

ואני הייתי לו כבן מביש בן סורר ומורה, הי' לי לאדון זן ומפרנס אותי מעודי עד היום הזה, ונתן בי שכל ותבונה ללמוד תורה, ואני הייתי כעבד מורד על אדוניו, הוא הי' לי לרב, ואני הייתי כתלמיד חולק על רבו, את אשר טהר טמאתי, ואת אשר טמא טהרתי, את אשר בנה הרסתי, ואשר הרס בניתי, אשר קרב רחקתי, אשר רחק קרבתי, אשר שנא אהבתי. ואשר אהב שנאתי.—

ברא בי רמ"ח אברים ושס"ה גידים לתועלתי, ואני לכלכתי אותם, ובכולם מריתי ופשעתי, נתן בי עיני לראות בטוב ולמאוס ברע, ואני שלחתי לראות במקום שאין רשאין לראות, ברא בי חוש השמע לשמוע בקול הורים ובקול מוכיחים, ואני שנאתי המוכיחים ושמעתי לקול לצים, נתן בי חוש הריח להנות בו הנשמה ולברך בו על הריח, ואני הרחתי בריח שאין לו נחת לפניו. — נתן בי חוש הדבור לדבר בדברי תורה ופי שלחתי ברעה וטמאתיו בחמשה טומאות בפה. בלה"ר, רכילות, שקרים, נבלות וליצנות. — נתן בי ידים ליתן צדקה וקפצתי ידי מליתן צדקה ולקחתי בהן שוחד, גנבתי וגזלתי בהן. — נתן לי לב להבין אמרותיו הטהורות ואני חשבתי בלבי תועבות וכל מגמותי להרע היו. — נתן בי חוש המישוש והשימוש לקיים מצותיו, ואני טמאתי והכנסתי למקום טומאה, ומים הקדושים היוצאים ממקור החיים והקדושה הכנסתי למקום טומאה מקום הטינופת ובעלתי איסור. — ברא בי רגלים לרוץ למצותיו ורגלי לרע ירוצו. — אין בי אבר וגיד שלא עשיתי בהנה מעילות מצות גדולות ופגמתי בכל תרי"ג מצות ובכל העולמות. — אוי לי! עברתי על עשה ול"ת ועל מכות מרדות ומלקות ארבעים, ומיתה בידי שמים ועל כריתות ומיתות ב"ד, ואיך אשא פני וראשי אל מול הדרת ה' צבאות לאמר לא חטאתי וצדיק אני, אבל רשע אני ולא צדיק, חייב אני ולא זכאי. —

ואח"כ אמר הכתוב בסידור השלה"ק מה נאמר לפניך כו' על חטא בא"ב ותשר"ק, סקילה שרפה הרג ותנק, עברתי ופגמתי בשלשה שמותיו הקדושים אקיק הויה ב"ה וב"ש הגדול הגבור והנורא, ועל כולם אלוק סליחות סלח כו'— אנא בכח שבע פעמים, מזמור נ"ח שבע פעמים, מזמור ט' כ"א ל"ב ל"ח ל"ט פ"ה ק"א ק"ל, בידך אפקיד כו' אתה סתר ג' פעמים ישר והפוך. —

ועתה אתם בני ובנותי שמעו לי! אחרי ה' אלקיכם תלכו ואת מצותיו תשמרו, וזאת עשו וחיו לעולם, בראשון אגיד לכם דבר אמת, והרחיקו מכם דבר שקר, ולמדו לשונכם לאמר איני יודע, והדיבור במיעוטא דמיעוטא הוא הנבחר, והקיימו „ומשמע ודומה ומשא" ואז טוב לכם סלה. —

הנהגות.

בקומם מן המטה, יראת ה' על פניכם תהיה, ולא תלכו ארבע אמות בלי רחיצת ידים, ולא תגעו בידים מסואבות בשום מלבוש עד אחר רחיצה, בציצית הזהרו לשכוב בלילה בארבע כנפות וציצית כשרים, וחכמי קבלה התירו

לשמש מטתו בציצית, והקימה שתהיו אתם מעוררים השחר, ואם תהי' בחצות הלילה מה טוב ומה נעים, ומה מאוד ספר בשבחם רשב"י הקדוש ומכ"ש בלילות הארוכות, ובקומם קודם אור היום לא תפחדו מפחד גיהנם, רק הלימוד יהא לשם שמים. — וסדר הלמוד כך יהיה, קודם לכל להתאבל ולהתאונן על גלות השכינה שעמנו בצרה, ועל שרפת בית אלקינו, ועל אריכות הגלות, בשק ואפר ובכי בין תנור וכירים, ואח"כ לקום מעפר ללמוד. ללמוד פרק אחד משניות בעיון רב עם פירושים, ואח"כ ילמדו גמרא בעיון רב ופירש"י ותום' רא"ש. להסיר כל הכעס עד שידם מגעת, ולא חלילה לשום קנטור וגאוה, ואם יזכה ה' אתכם שיבינו דברי הקדוש רשב"י ירגילו עצמם כל יום קודם אור היום ללמוד ג' דפים מזוהר הקדוש, אח"כ ילכו לבהכ"נ מלובש בטלית ותפלין, וקודם יבדקו נקביהם ולרחוץ מצואתם. — ומאוד מאוד בני! הזהרו בנקיות וטהרה וטבילה, שיהי' כל תפלה ולמוד בטהרה אף שבטלה תקנת עזרא כמו שהתפאר הרמב"ם שלא ביטל שום טבילה אף בימות החורף — התפלה תהיה בכונה מתוך הסידור, וחלילה לדבר שום דבר קודם ומכ"ש דברי חול בשעת התפלה דמחזי כאלו עובד ע"ז, והאריך בפ' בראשית ופ' תרומה שעונשו גדול, ומחיל אל חיל תלכו תיכף לקבוע עתים לתורה אחר התפלה ובבהמ"ד מה מאוד משובח הלמוד שלא במהרה ישכח הלמוד. להניח ב' זוג תפלין, אבל לא בבת אחת עד שיודע לכם שאתם יראי ה' בכל לבבכם, והזוג הג' לתפלת המנחה. —

סדר הלימוד אחר התפלה יהיה בראשון א' פרשה מקרא של סדר השבוע עם פירש"י ורמב"ן, ואח"כ א' קפיטל נביאים וכתובים עם פירוש, ואח"כ משניות י"ח פרקים ליום כדי שתגמרו כל חודש, ואח"כ גמרא בעיון, ואח"כ פוסקים. וחלילה ללמוד שום פוסק מאחרונים עד שילמדו פוסקים הראשונים.—

סדר הפוסקים, אורח חיים למעלה למשכיל, ובפרטות להיות בקי בהלכות ברכות דהלכתא רבתי היא, ואח"כ יורה דעה וחו"מ ואה"ע, ומה מאוד משובח אם יעיינו כל יום שעה בדברי ראשונים הרי"ף והרמב"ם, התחזקו בתורת ה', ויהי' הלמוד ברבים תלמידים וברבים חברים, ותקיימו וקנה לך חבר. והזהרו בקן קולמס לכתוב דברי תורה שיתחדשו על ידכם, והזהרו בכבור חביריכם, כי הרבה בעוה"ר נאספו בלא עתם על שלא נהגו כבוד זה לזה, ועיקר שתחזרו תמיד על למודכם, וכשיזכה ה' אתכם לדרוש נאה, יהי' למוד הדרוש במעט הקדמות, והקדמות יהי' מן גמרא ותום' ומהרש"א ומ"א מזוהר הקדוש ומדרש רבה. ובכל פעם ופעם תראו שאתם החדשו בו דבר או קושיא או תירוץ שלא יהי' עקר בתורה. —

סדר אכילה ושתיה: אל תלכו אחר מותרות הגוף, אם יזכה ה' אתכם שתוכלו לישב בתענית כל הימים חוץ מימים שאין אומרים בהם תחנון, מה מאוד תועלת לנפש הוא! אך משום חולשא עכ"פ תתענו יום אחד בשבוע, ואותו יום יהי' בתורה ובתשובה ובעת אכילה תשמרו בסעודה שרוב הנאתכם ממנה תמשכו ידכם וזה חשוב כתענית הרחקת בשר ויין כל ימי השבוע אם

אפשר, בשבת גם כן לא תשתו ותשתכרו כי השכרות מביא לידי בטלה. —

הזהרו בצדקה ומעשרות מה שיחננכם ה', קודם תפלת מנחה ושחרית יתנו כל פעם ג' פרוטות למתן בסתר לקיים צדק לפניו יהלך, והמעשר מכל הרוחים מה שיחון ה' אתכם תתנו בקלפי בפני עצמו, ואם יבוא העני הקרוב אליכם המה קודמים, ובאם לאו תלכו בכל ער"ח בין עניים ותחלקו המעשר לעניים ואביונים. —

הצנע לכת זה כלל גדול, ובזה יהיו כל מעשיך לש"ש ולא לקנתור וגדולה ח"ו. קודם שתלכו להתפלל תפלת מנחה ומעריב יבדקו נקבים כו' ויהנו לצדקה כנ"ל, מה מאוד משובח מי שמתפלל גם מנחה מלובש בטלית ותפלין של שימושא רבא, יתחיל אשרי ופ' התמיד ומעשה הקטורת וכן אני נוהג. ומצאתי און לי בזוהר פ' פנחס, ותתפללו בכונה, ואח"כ תלכו מחיל אל חיל ללמוד פרק משניות בעיון, וקודם השינה איזה דפין מאגדה בעל פה עם פירוש, ואכילה בלילה יהי' מועט ומדברים קלים. סדר הק"ש כנזכר בשערי ציון, השינה יהי' ג' שעות בלילה ועל צד שמאל תחלה. הזיווג יהי' בקדושה בטהרה ובחצות הלילה, ואל תצטרכו לדקדק בענותן של ת"ח כדי שלא תבואו ח"ו לידי הרהור, רק בטבילה תהיו נזהרים. —

הרחיקו בני! מן כת לצים וכת חנפים וכת שקרנים ומלשינים שהם ארבע מחנות שאינם מקבלים פני השכינה. הזהרו בכבוד חכמים ובכבוד גדולים וזקנים שהקב"ה חלק להם כבוד. הזהרו מן המחלוקת שסופו לאבדן, הזהרו בקדיש וקדושה, הזהרו במצות קלות כבחמורות, הרחיקו מעבירה קלה כחמורה, הזהרו בכבוד שבת מלכתא. אל תרבו בהוצאות הול ותוסיפו בהוצאות שבת, ודבורכם של שבת לא יהיה כשל חול, הלכתא רבתי לשבתא. במוצאי שבת אל תגעו בנר דולק עד אחר שתבדילו על הכוס וכן אני נוהג, ומצאתי און לי בזוהר בראשית ובפ' פנחס. —

כשיזכה ה' אתכם באיזה התמנות או הרבנות יהי' דבריכם בנחת עם הבריות. והרחיקו מן שוחד דברים ומכ"ש ממון, וקטן כגדול תשמעון. מתון בדיני תהיו הן בדיני ממון, הן בדיני איסור והיתר ובפרטות בדיני נדה, ושלא ליתן קבלה לשום אדם, ושלא תאכלו מה שיהיה כל שאלת חכם או סירכא, ושלא לאכול בשר אחורים משום ניקור וכן אני נוהג. וכן ראיתי מאבי הגאון ז"ל. —

בפסח הזהרו שיהיו המצות מקמח שמורה, ובאם שאי אפשר לא תאכלו כלל רק שני זיתים ב' לילות הראשונים ובשבת ויו"ט המוציא כזית, בעשייתן יהיו נזהרים שלא יהיו קטנים עורכים ואינם בקיאים בשימור. — בחג השבועות יהיו נעורים כל הלילה וילמדו כל הלילה ומה משובח תהיה אם תוכלו לעמוד ב' הלילות. — בין המצרים הרחיקו מכל הענוג, ובאם שאפשר להיות יושב בתענית מן י"ז בתמוז עד אחר יוה"כ מה טוב! ובכל יום מי"ז בתמוז עד אחר ט"ב להתאבל חצי שעה על חורבן בית אלקינו עד שיכונן ה' ויבנהו, מחרת ט"ב ינהגו בלי שום דחיה אבלות. —

מר"ח אלול להזהר בתענית והתשובה כל יום, ועיקר התשובה עזיבת החטא, ובכל יום להתבודד בחדר מיוחד שעה אחת ולהתחרט על חטאיו. ואם למדתם כל השנה דף אחד יכפלו בחודש הזה, וככה תהיה עד אחר יוה"כ הקדוש. ראש השנה יהיה חדות ה' מעוזכם ויראת ה' כי קדוש הוא היום, ומשעות אבילות הן בר"ה הן בעשי"ת כבר נדפסו בספרי מוסר. — להרחיק מלקבל תענית בר"ה, להתרחק מהיות ש"ץ או תוקע, ואם יזכה ה' אתכם שתבינו סודות התקיעה והתפלה ויזכה ה' אתכם להתפלל או לתקוע יזהרו בכל הכונות, ביה"כ הקדוש תרחיקו מכם כל גלול רשע, ובעשי"ת הזהרו לגמור ספר תקונין. — כל סדר התפלה של ר"ה ויוה"כ יסדרו בפיהם עד שיהא שגור בפיהם ביום הקדוש. —

בסוכות הזהרו לקיים כתקונה לישב ולאכול וללמוד ולישן עם אשתו בסוכה. ולולב ואתרוג יקנה כל אחד לעצמו, אף שתהיו רבנים וקימו מצות בממונם קימו חכם לב יקח מצות. הושענא רבה ינהגו כנהוג שלא לישן כל הלילה וללמוד, חנוכה ידליקו בשמן זית שהוא מצוה מן המובחר, פורים יהיו בשמחה. ומתנות לאביונים כפי הברכה אשר ברך ה' אתכם. —

אם יזכה ה' אתכם בהתמנות ראשי אלפי ישראל, אל תתגאו ואל תטילו אימה יתירה על הצבור ותחוסו על ממונם שלא להוציא בחנם, או לפזר כי דמים בדמים נגעו, הרחיקו מן השמאות כי הרבה נכשלים ונפסלים לעדות ולשבועה, כשתלכו לסעודת מצוה לברית מילה או לחתונה תראו שלא תהי' כהוללים רק לש"ש ולשמוח בשמחת מצוה ולדבר בדברי תורה ואז יהיה השלחן אשר לפני ה'. הזהרו בכל השנים בכבוד נשותיכם, אם יזכה ה' אתכם בבנים והנים, מנעוריהם ידריכום בדרך הישרה ולמצות הבורא וללמוד, וכשיזכה ה' אתכם בבנות ישיאום לת"ח וכשרים בישראל וממשפחה מיוחסת כי **אתם בני זרע קודש**. אתם מזרע קודש משלשת היוחסין הן מצד אב ומצד אם. —

פתוח תפתחו ידכם ומן העניים הקרובים אל תעלימו עיניכם, והזהרו מהם שהם מחנות אלקים ובני היכלא דמלכא — הזהרו באונאות חביריכם וכב"ש לא יכינו שם רע ולא ידבר שום רע על שום אדם אפילו לספר בשבחו הרבה אינו נכון כדי שלא תבואו לידי גנותו. —

הזהרו בגמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים בין לחיים בין למתים. הזהרו בביקור חולים, הזהרו לעלות לתורה, עכ"פ פעם אחד בחודש, הזהרו בסנדקאות וכשתהיו מוהלים תזהרו שתהיו טהורים קודם שתמולו הילד, הזהרו להיות שושבין פעם א' בג' שנים, הזהרו בני שלא תשבו בישיבת שוקים ומכ"ש בקיבוץ אנשים ונשים כי השטן מרקד ביניהם הזהרו שלא תניחו בנותיכם ליהד כנהוג החתן וכלה לפני החתונה כי הרבה מכשולות המה מזה. —

בשעת אכילה יהיו נזהרים שיקבע כל פעם שיעור לימוד, ואם יזכה ה' אתכם בבנים והנים ילמדו עמהם כל זמן אכילה של כל אחד קפיטל פסוק, במאכלות אסורות אין אני צריך להזהיר אתכם כי אנשי קדש אתם. אך בחָדָש

שהוא איסור דאורייתא תזהרו, והשכר יש עליו הרבה תירוצים שהוא מותר, ביום שתאכלו בשר לא תאכלו גבינה וכן להיפך. —

ואתם בנותי! תלכו בדרך הישר והיו צניעות במעשיכן, הזהרו בכבוד בעליכן, והעיקר כל כבודה בת מלך פנימה זה כלל גדול. — ואני נהגתי אף לאחרים יקבעו בכל יום שיעור לספרי מוסר כגון ר"ח וספר הישר ושל"ה שהוא כלול מהכל. ואתם בנותי! אם יזכה ה' אתכם בהון רב ועבדים ושפחות לרוב גם עליכם מוטל לעשות איזה מלאכה שהבטלה מביאה כו'. הזהרו בכל יום בתפלה בכונה ולקרות בכל שבת בטייטש חומש. ותדריכו את בניכם בדרך הישרה, כי מוסר האם על הבן יותר מעל האב שאינו בכל עת בידו, הזהרו שלא תקדימו חלילה טבילה ולא תאחרו לצער בעליכן. ביולדות אל תעכבו מלטבול יותר מן מ"ב ימים בין לזכר בין לנקבה, והמעכב יותר קרוב להפסד ורחוק משכר וגזילה מבעלה ומבניה. — אל תלכו בשחוק והיתול עם שאר אנשים ונשים. כשתניקו את בניכם הזהרו שלא תאכלו דברים המפסידים לזכרון כגון מוח הראש או לב בהמה ועוף שמפסיד זכרון התינוק. — כן הדד אל תגלו רק המעט שנותנים לתינוק תוך פיו אף שאין שום אדם רואה. — הזהרו שלא תלכו בגילוי הראש והשערות בגלוי — בהדלקה תהיו זהירים, את בני ביתכם תנהיגו בנחת. ואל הפזרו בהוצאות הבית יותר מדי, את בעליכם תכבדו, ורחקו מן המחלוקת ומן הכעס, תמעטו מהוצאות הבית ותרבו בהוצאות מלבושים, רק אל תקמצו יותר מדי, תכבדו שבת ויו"ט, ואל תהיו צרי עין חלילה. והחינה ידיכם פתוחות לצדקה במיחן עניא. וככה תנהיגו גם בניכם ובנותיכם אחריכם ותנהגו לתת כבוד זה לזה. —

ועתה בני ותלמידי! אכתוב בכתב רשום איך שיתנהגו עמדי בעת שיגזור ה' לפקדני בפקודת כל האדם מעת חליי ובשעת גסיסה ובשעת מיתה והקבורה ושבעה ימי אבלות ושלשים של אבל ושנה ראשונה ובכל שנה בהגיע יום מיתתי. — בעת חליי תראו שלא יהיה שום אבר מאברי חוץ למטה מגולה רק הכל מבוסה, כל יום ויום תראו להזכיר אותי ג' פעמים הוידוי הגדול הנ"ל, בעת הגסיסה יבחרו עשרה אנשים לומדים והם ישבו סמוך למטתי סביב זה אצל ה בלי הפסק וילמדו בלי הפסק עד אחר יציאת נשמתי. והלמוד יהיה כאשר נזכר בשל"ה, לזאת ילמדו משניות שמרומז בהם שמי „משה יצחק הלוי" משנה ג' פרק י"ד דזבחים. משנה ז' פרק ה' דזבחים. משנה ד' פ"ה. משנה ב' פרק א' דזבחים. משנה ב' פ"ח דחולין. משנה ג' פ"ה דזבחים. משנה א' פ"ו דזבחים. משנה ג' פ"א דערכין. משנה א' פ"ד דתמורה. משנה ח' פ"ט דערכין כדי לסיים גאולת עולם תהיה ללוים. ואולי הלמוד הזה יהיה נחת להשי"ת ליתן גאולה לנשמתי. עוד ענין שלא ישכח שמי משה יצחק הלוי להגיד לפני המלאך השואל. והמשניות הנ"ל עם פירוש, וכן כל ז' ימי אבלות. —

אחר שתצא נפשי ליד בעל הפקדון יפשטו אותי ערום בלי כתונת ויזרקו אותי מן המטה על הארץ. וחלילה להניח תבן תחתי או שום דבר ויאמרו: רשע זה דינך, ויתנהגו עמדי בארבע מיתות ב"ד דהיינו במקום שריפה יטיפו על

גופי מאבוקה של שעוה איזה טפות, ויאמרו: אם פגם זה האיש בג' אותיות ראשונות משמות אקיק יקוק אדני שהם א"י"א" והיה חייב שרפה. יהי רצון מלפניך שיהא זה חשוב לפניך כאלו נשרף בבית המוקד ויתוקנו ג' אותיות הראשונות שפגם בהם זה האיש" — ובמקום סקילה יזרקו עלי ג' אבנים כל אחד שיעורו כאגרוף יחד ויאמרו: אם חייב זה האיש סקילה ופגם בשלש אותיות השניות שהם ה"ה"ד של שמותיך הקדושים. יהי רצון מלפניך שיהא זה חשוב כו'. ואם פגם בשלש אותיות השלישיות כו' ואם פגם זה האיש בשלש אותיות הרביעיות שהם ה"ה"י" יהי רצון מלפניך כו', ואח"כ יגררו אותי על הארץ לדרך ד' אמות ויאמרו: אם פגם זה האיש בכל אלה השמות יהי רצון לפניך כאלו נדון בארבע מיתות ב"ד בב"ד הגדול. ואח"כ יניחו אותי לשכב על הארץ ערום בלי תכן שעה אחת או שתים רק מכוסה באיזה מלבוש. בלע המות לנצח ומחה ה' דמעה מעל כל פנים, וה' יאריך ימיכם ושנותיכם ותזכו שיבוא גואל צדק במהרה בימיכם ולראות בנין בית מקדשנו אכי"ר. —

צואת הרב הצדיק מ' יעקב *) במ' ברוך בענדט מאבערזיצקא.

ראיתי בצואת א"א זקני מצד אמי ע"ה. ה"ה הגאון הגדול בנגלה ובנסתר הרב מו"ה משה יצחק ז"ל אבד"ק זלאטאווי". וטרם כל הנני מפקיד את רוחי ונשמתי בידי אלקים חיים ומלך עולם וכו'. עם הוידוי כרבעי — ועמדתי על דעתי מה ענין סמיכות הוידוי לצואת בניו אחריו. ומי יודע טעמי נסתרות? ואחר הישוב אמרתי בטוב טעם כדי להבין לזרעו אחריו למי ואל מי הולכת הפקודה. אזהרה מאלקי אברהם יצחק ויעקב תירותיו וחוקיו ומצותיו. יהיה מי שיהיה. כן כאשר אנכי מצווה מאבות אבותי. כן אעשה גם אני. —

הנני מפקיד את רוחי ונשמתו בידי אלקים חיים ומלך עולם. הוא היה והוא הוה והוא יהיה. הוא אלקים אמת, ומבלעדו אין אלקים, ה' אדונינו הוא אלקים אשר בחר באברהם עבדו ובזרעו אחריו להיות לו לעם סגולה. והוא יהיה להם לאלקים. — והנני מוסר מודעה ומבטל מודעה דמודעי ומודעי דנפקי מגו מודעי עד סוף כל המודעות באם שיבוא השטן והוא היצה"ר ומקטרג ערל, טמא, שטן להשטין אותי לשוב מאחרי אלקים חיים, שכל מעשי ומחשבותי ודיבורים באלה יהיו בטלין ומבוטלין, לא שרירין ולא קימין מהיום ועד עולם ולא יהיה חלין כלל וכלל. רק את נפשי רוחי ונשמתי הנני מוסר לבעל הפקדון אשר נהן בגופי, ובידו יהיה שמור ועתיד להחזיר בי, ובל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך כו' כמו שכתוב בצואת אא"ז זצ"ל — ועתה באתי להתודות כו' כמו שכתוב שם. —

והנה אתם בני ובנותי הנני מצוה עליכם וגוזר עליכם ללכת אחרי ה' אלקינו. ואת מצותיו תשמורו. ולא תסורו מאחרי אלקי אביכם ואבות אבותיכם

---

*) ראה: הרחבת הדעת עמ' 46. ש.

אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב. הוא הבורא הכל. ושימו הבטחון עליו. ולהיות יראים וחרדים מפניו בכל לב ונפש ולא בפה לדבר. רק בלב מתוכו ומברו. ולאהוב את אלקים בלב ונפש. כי הלב עיקר לעבודה ועיקר ליראה ושורש לאהבה ושמרו דרך ה'. — בשעת תפלה כשאתם עומדים להתפלל יהיה דומה בלבבכם כעני העומד לבקש מתנה בפתח. ותכונו פירוש המלות לאשר עולה או על גלות השכינה על כל דבר כתקנת חכמינו. ועיקר העבודה בלב. ואל התפללו מן דברים קודם התפלה. והזהרו להתפלל מדעת צלולה ונקיה. כי בעונינו אנו מלאים רעיונות לדחות חוב מעלינו להרחיק מן כל דאפשר להרחיק ממחשבה. ולא להיות גורם לבלבל ודי לחכימא ברמיזא. — הזהרו מישיבת דברים בטלים. ומכ"ש ליצנות. ומכ"ש חוטאים מק"ו מלשינות ולה"ר. ובשעה שאתם פונים מעסק או ממלאכה. עסקו בתורת ה' הקרושה כל אחד כפי יכלתו. ספר תהלים עם פירושו השייך. —

ואתם בני! יראת ה' אלמדכם האיך תשיגו היראה. קודם לכל יהיה פחד ה' עליכם ואימתו פרוסה להחזיק בו. ומוראו יגיע עד הלב כאלו ידו נטויה עליכם להכותכם. ומכח אותו פחד ומורא ההכרח יתן למסור רוח ולפקוד נפש ביד אלקים. כי אין מקום לנום מהבורא ית'. ע"ז תבואו למדרגת היראה. ולשער הבטחון ולשער יראה בלב. וכן תעשו תמיד. ומצד ההכרח תבואו למדת היראה. והבא לטהר מסייעין אותו מן השמים. —

ואתם בני! מאד מאד היו נזהרים בדברי. ועסקו בתורת ה' הקדושה הן בתורה שבכתב עם פירש"י. הן במקרא. הן בתורה שבע"פ לש"ש. ואחר מיתתי תקראו. הן מה שאני מצוה הן דברי אא"ז ז"ל בתוך שבעה ימי אבלות פעם אחד בשחרית ופעם אחד בערבית קודם התפלה. ומאז עד אחר שלשים של אבלות פעם אחד ביום כשתהיו פנוים. ומאז ולהלאה פעם אחד בחודש כל ימי חייכם. גם בכל ערב יום כפור. ובכל פעם שתבואו לקברי תבשרו אותי קודם כל תפלה „אבי! קיימתי דבריך!" כדי לעדן אותי בשכבי בקברי ולהתענג עצמותי. ובטוח אני עליכם שתקיימו דברי. ובזה יצאתי מן הדין ואסיים יום ב' ג' ניסן תר"א לפ"ק הקטן יעקב.

נחזור עוד לעיין הטיב בענין השגות פחד ה'. חייב אדם לראות את עצמו להיות למשל אחד שהרג הנפש בפני המלך במזיד. או לפני הדיינים הדנים דיני נפשות. בלי ספק אימת הדין עליו בכל עת ובכל רגע איך למלט נפשו ולנוס חוץ למדינה כדי להנצל מן המיתה. וק"ו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה הוא רואה תמיד מעשים רעים ממני. ואין מקום לנוס מפניו. ויודע מחשבות. איך יהיה פחדו ויראתו עליו. ע"ז הדרך ישוב להתפלל לבוראו למחול עונותיו. ולבוא למדת היראה. ומן השמים יהיה בעזרתו — כן הוא לדעתי חוב על כל אדם להשוב ולראות א"ע כאלו הוא הורג את נפשו אם לא יאמין באלקי השמים ה' אחד בורא הכל. ע"ב לא יסור הפחד הזה מלבו. —

כתב הרבנות שנשלה מקראקא להרב משה מגזע צבי *) אבד"ק הוראדנא בשנת ת"ם.

במכ"ע המליץ № 136 משנת תרמ"ו נדפס כתב הרבנות שנשלה מקראקא בשנת ת"ם להגאון מ' משה מהוראדנא. מועתק מגוף הכתב מה שהיה ניכר מתוכו. והשאר שנמחק מרוב ימים חסר ונשמט. לזאת נמצאנו להעתיק שנית בזה ולהעיר על מקומות החסרים איזה מלים שנשמטו משם כאשר חקרנו לדעתם ומצאנו כל מה שחסר על מקומו, ודבר הלמד מעניננו הוא אשר כל קורא בו יכיר מעתה מה שהיה כתוב ונמחק מתוך הכתב. ולא יהיה כספר החתום עוד. — וזה תארו: בדף הראשון שלשה עיגולים בפאר זהב ציצים ופרחים מסביב. תוכם כתוב הדר באותיות מוזהבות. ואחריהם תורף הכתב הולך ונמשך לצד השני ששם הוא נגמר בחותמיו. ובדף השני שני לוחות. ועליהם ככל הדברים שהתחייבו בני העיר להרב. וחובת הרב לעדתו.

שני טורים כתובים:

ממעל העיגול הימני
אשרי העם ש'כ'כ'ה לו
המקשיבים בקולו.
בעיגול הימני
מטע שורק. שמו משמן תורק.
הוא מותיב והוא מפרק.
יעלה חן לא כחל ולא שרק.
צרופה אמרתו נוצצים כשנון ברק.
וריחו ומעמו מכלי אל כלי לא הורק.
נחמד מזהב ומפז וחרוץ ירקרק.

וממעל השמאלי
למזל טוב. יבוא טוב (זה משה)
ויקבל טוב. מהאל הטוב.
בעיגול השמאלי
מפי עליון נורא עלילה.
שלו הגדולה... יצא הטלה.
להיות זאת עולה. משה עלה יעלה.
לעיר המהוללה. כרכא דבי' כולה
לראש לעם סגולה. בשמחה וגילה
אלקים יכוננה עד עולם סלה.

בעיגול אשר בתוך:

מהולל שמו ממרחקים. שושנת העמקים. הוד קירון עור פניו מבהיקים. ככוכבי שחקים. הדולה מבארות עמוקים, גוזר ומקים. כלו מחמדים חכו ממתקים. נמלצו אמרותיו מדבש מתוקים. יתנוצצו כברקים. מפיו יצאו בעורין דאש וזקוקים. הלא הוא זה בחיר ה' אשר עליו יאמר כי הוא זה, מזה בן מזה, חכם עדיף מנביא וחוזה, בוצינא דנהורא. שר התורה. מוציא תעלומה לאורה. כמסיני למשה מסורה, עוף הפורח נשרף בהבל פיו כבמדורה. הרב הגדול מעוז ומגדול, המופלג בתורה ובחסידות. לו עשר ידות. בדעות ובמדות. מדובר בו נכבדות, נ"י ע"ה פ"ה כבוד מוהר"ר משה נרו האב"ד לע"ע בקק הראדני. אהה ה' תצרנו לעולם, נטר אורייתא בלבי' בוא יבוא לגבולינו, לשכון כבוד בארצנו, להרביץ תורה במחנינו ונפלאות מתורתו יראנו. —

*) ראה: הרחבת הדעת עמ' 106. יש.

תורף הכתב:

הדור אתם ראו. לכו חזו מפעלות ה'. אשר שם שמות בארץ. להקים אפסי ארץ, הקורא דורות מראש. מתנשא לכל לראש, ברוך החולק ליראיו מכבודו. ואת ישרים סודו. באשר אנחנו החמעל"ד הרועים [1] קדשים, שה פזורה ישראל, ראשים וטובים ועיקורי הקהל דקהלתנו הקדושה, העדינה, המעטירה והבחירה, שמנו על לבבינו בעת צרה, באשר ידוע כי בעו"ה זה שלש שנים שעברו היו ימי זעם ועברה. כי [2] ה' בנו במארה, ופשפשנו ותלינו בביטול תורה, באשר קהלתנו יצו מעולם היתה כלילת יופי משוש כל ה [3] קול רנה של תורה נשמע ברחובותינו יומם ולילה כחשכה כאורה, ולסבת צוק העתים והצרות צרורות בשמלתנו [4] בימינו, פסקו הישיבות ונתרפו ידינו, כי מחשבה מועלת אפילו לד"ת. וקב לנו עלינו כשיסיר ה' חרון אפו מעלינו. ויסיר מחלה מקרבנו. נראה להחזיר העטרה ליושנה, כתר תורה אשר כל העולם עליו נשענה. והנה בחמלת ה' על [5] פה נעצרה, אמרנו לכו ונתחזקה בעד עמנו מהרה. לבחור איזה מהגדולים אשר בארץ. להיות לנו „לראש ישיבותינו נושא דגל בראשונה, כאיש מלחמות במלחמתה של תורת, יעיר קנאה, קנאת סופרים הרבה חכמה וביגה. ולהיות [6] אומנתו בכל עת ועונה, כאשר היה מקדם שהיו בעלי ישיבות, מחדדים הלבבות. ומגדיים נעשו תישים בעלי [7] ים קרני הוד, ונעשו נטיעות גדולות במקומים שתולים, עוקרי הרים וטוחנן זה בזה בפלפולים. ומאתנו יצאו מורי [8] רבנים חשובים, מינן מלכי רבנן. היושבים על כסאות למשפט בכמה קהלות מהוללות וגם לרבות צריכים אנחנו לדרשן קבוע בקהלתנו יצו, כמו שהיה משנים קדמוניות לדרוש מדי שבת בשבתו, לבשר צדק בקהל רב לדרוש על [9] הלכות תלי תלים, ולהדריך את העם בדרכי ישרים וסלולים. — בכן נתאספנו יחד להמתיק סוד ועצה בעצת ה' היא [10] אל מי מקדושים נפנה. אשר מלא ה' אותו רוח חכמה ובינה, וחכמתו בחוץ תרונה, בכן עלה המוסכם מפי כולנו [11] אחד ובשפה אחת, ובחרנו ברום הדרת יקרת מעכ"ת לאמר זה יעצור בעמנו, ויצא לפנינו, להיות לנו [12] ותורתו יזרח עלינו כשמש בצהרים, וקבלנו את רום הדרת מעכת"ר למזל טוב ובשעה טובה להרכיבו א. [13] ש. להיות לנו לרב ראש ישיבה להרביץ תורה בקהלתנו יצו. ואמרנו וענינו, יחי ארונינו, מורינו ורבינו. נשיא [14] אתה בקרבנו, אשרנו מה טוב חלקנו, ומה נעים גורלנו, כי נפל חלקנו בנעימים ונחלה שפרה עלינו, וגם לרבות ק... [15] תו לדרשן קבוע לבדו בקהלתנו יצו שמחויב לדרוש מדי שבת בשבתו בבהכ"נ, לחדש בטובו כיד ה' הטובה עליו... [16] אשר לא שמעתו אוזן מדבש מתוקים לזכות את הרבים אולי יקוים ומלאה הארץ דעה, והנה בקשתנו... [17] ממעכ"ת שימהר ויחיש מעשו. בוא יבוא ברוך ה' בשמחה ורנה אל קהלתנו יצו. קרי' נאמנה לישב.. [18]

---

[1] חסר מלת צאן. [2] חסרו מלות היתה יד (רמז למגפה ר"ל). [3] הארץ. [4] ח"מ שעלתה. [5] עלינו המגפה. [6] תופתי. [7] קרנים. [8] הוראה. [9] חידושי. [10] תקום. [11] בלב. [12] לעינים. [13] אלוף לראשינו. [14] אלקים. [15] קבלנו אותו. [16] חדשות. [17] שטוחה [18] בישיבה.

ומלואה. ולהרביץ תורה בישראל ולנהוג רבנות בקהלתנו יצו, ע"פ משפט דת המלוכה, כדת וכהלכה, ה...[1] הטיב, אשר עיני רומעכ"ת התזינה מישרים בדף הדבוק בשני לוחות הברית משפטו.

למז"ט ביום ראשון למלאכה. סמוך לנשף וחשכה, כ"ח טבת תי"ו מ"ם לפ"ק ולכל בני ישראל היה אור במושבותם לפ"ק. גם האיש משה גדול מאוד לפ"ק...[2] משה מלא, מספרו שנת תם עולה. והוא פלא מ"ם' ש'ין' ה'ה' ר"ת וס"ת ת"מ.

מעבר לדף:

משפטו ומעשהו ככה ינהג הרבנות, ואודות השבירות כפי הרשום על הספר...[3] כבוד הקהל יצו. ובטוחים אנחנו במעלתו דמר שאל יאחר את פעמי מרכבותיו, כי עת לעשות היא. כי בעלי אסופות, רוכבי אתונות צחורות לומדי התורה, נפשם כלתה ונכספה לשמוע מפיו תורה...[4] אלקים חיים, ובגלל זה אשר מעשינו ומגמתנו לשם שמים, להיות קול התור נשמע במחנינו, יחדש ד'...[5] לבלתי ישמע פרץ וצוחה ברחובותינו. וישלח לנו הגואל במהרה בימינו. — כה דברינו אלה היום יום...[6] תי"ו מם לפרט והיתה שנת גאלתו עד תם שנת ממכרו לפ"ק

... יצחק זעליג בהמנוח מו"ה אברהם זצ"ל...[7] פ"ק

נאום ה"ק יעקב משה בלאא"מ הרב נפתלי הכהן זצ"ל מקראקא.

ונאום שמואל בן לא"א הר"ר משה ר' יעקילש קראשניק ז"ל.

ונאום ה"ק יהודא בלא"א מה"ר אלעזר זצלה"ה נקר' סירקש מקראקא.

ונאום ה"ק ישכר בער בלא"א הרב הגדול בדורו כמהר"א יהושע העשיל זלה"ה מקראקא.

ונאום אליעזר ליפמן בן הר"ר יוסף פייווש זצ"ל אשכנזי.

ונאום שמחה הנ"ק בונם מווילנא בלא"א החסיד מוהר"ר אברהם זלה"ה.

ונאום ה"ק חיים בלא"א החסיד מהרי"ה אב"ד דק"ק.

ונאום ה"ק שלום שכנא בלא"א הרב מנחם כץ זלה"ה הכ"ם.

ונאום שלום בלא"א מוהר"ר שלום חענטשינר.

ונאום מאנוש בן הר"ר שמואל זנוויל ז"ל יצו.

ונאום אלחנן בלא"א הר"ר צבי מלעלוב.

ונאום יצחק בלא"א כמהר"ר חיים שליט.

ונאום צדוק בן הקדוש הר"ר יצחק ז"ל.

ונאום הק' אשר בהר"ר גרשון... ז"ל.

ובהיות שלא היו שמ... לא כי היו איזה מנהיגים על יריד בכן... מהאלופים ההורניים הדיינים... יצו בכן ניתן לאלו הצדיקים מדור בפני עצמם לבוא גם על החתום. — נאום... קרעמיי' באאמו"ר ... מוהר"ר ... זצלה"ה.

ונאום ה"ק יעקב מרדכי ... מוהר"ר שמעון זצ"ל.

ונאום ה"ק משה בה ... הר"רצ הירש שור זצ"ל.

ונאום יעקב ב... יצחק זצ"ל נקרא ראטנער המוכיח.

---

[1] המפורשת. [2] עס המלה. [3] מאת. [4] ודברי. [5] ימינו. [6] א' ד"ה טבת. [7] חונה.

לחות הברית.

א) בראש נתקבל הרב ה"ל לראש ישיבה ודרשן על משך שלשה שנים דהיינו עד כ"ב טבת תמ"ג לפ"ק.

ב) דיני איסור והיתר ה.. [1]) לכל לשאול מאיזה רב שירצה, וכל בע"ב שישאל איזה הוראה ב...[2]) והיתר לרב אחד ויורה לו אסור או מותר. אסור אח"כ לשאול להרב השני אותה הוראה. ואם המצא ...[3]) איזה בע"ב שיעשה ככה יוקנס בקנס עשרה אדומים ולא ניתן למחול.

ג) בכל ער"ח יתאספו הרבנים... בב"ה דמושב זקנים ויעיינו במילי דמתא.

ד) הרב הנ"ל יאסוף תלמידים בחורים. . [4]) ב לקולו וירביץ תורה בישראל. ויגיד חילוקים מן הה...[5]) עד כלות שלשה חדשים, בכל שבוע ארבעה חילוקים ל.. [6]) ובכל יום ה' יגיד להם הפרשה עם רש"י ז"ל. —

ה) כבוד הקהל יצו מחויבים להחזיק לו של... [7]) ליתן להם שבתות ולהספיק הספקות למספר... שיתנו לנערים, והנערים...

ו) בכל יום ה' בשבוע מחויב לצוות לקרות אל... [8]) דקהלתנו לשאול את פיהם מה שלמדו...

ז) בענין סמיכות אין לשום אחד מהרבנים להסמיך... [9]) שניהם. ואף בהסכמת שניהם לא יסמכו עד שיסכימו הראשים יצו. והסכמת הראשים יהיו דוקא ש... [10])... ולא ישלחו ע"י שמש. ודוקא כשיתועדו ב... [11]) ואם לא יתועדו ביום ה' לא יסמכו באותו יום. ועכ"פ לא יסמכו קודם זמנו של תקון דא...[12]) עד כלות שנתים ימים אחר חתונתו. —

ח) ולענין מורינו. לא יסמכו שום מורינו עד שיתאספו שניהם יחד, ועד שיסכימו עמהם שלשה מורינו מתוך העדה הקדושה של הקהל יצו. ועכ"פ צריך להיות עשרה שנים אחר חתונתו. —

ט) לענין עסקי גיטין וחליצות יתאספו שניהם יחד וישבו בב"ה דמושב זקנים ויעיינו בדין עד שיסכימו לדעה אחת. —

י) אם איזה בחור בישיבתו יעשה דבר שלא כהוגן יוקנס ע"י הרב הנ"ל בצירוף הרוב של הראשים יצו. —

יא) הברירה להרב הנ"ל יצו אם ירצה לילך לבה"י (לבית המדרש ישן) אז יותן לו המקום סמוך למנורה לצד דרום דצד אה"ק, ואז יהיה חיב לעלות לס"ת לרביעי מדי שבת בשבתו, ואם הרב האב"ד לא יהיו בבה"י אזי יקראו אותו לשלישי. — ואם ירצה לילך לבה"ח (לבית המדרש חרש) ישב על המקום שיושב עליו הרב, ויהי' חיוב לקרותו לשלישי מדי שבת בשבתו. —

יב) גם מחויבים כבוד הקהל יצו ליתן לו דירה נאה לפי כבודו. ושכר דירה ישלמו כבוד הקהל יצו. —

---

[1]) הרשות. [2]) באיסורי. [3]) ימצא. [4]) להקשיב. [5]) התחלת הזמן. [6]) לשבוע. [7]) שלשים בחורים. [8]) אליו הבחורים. [9]) עד שיהיו. [10]) שיבואו בעצמם. [11]) ביום ה' בחדר הקהל. [12]) דאיתקן פח.

יג) הדרשות של שבת הגדול ושבת שובה. כבוד האב"ד מהר"ר יצחק נרו ידרוש בשני שבתות האלה, והרב מהר"ם הנ"ל נרו ידרוש בשבתות שלפניהם. —

יד) הגבאים הממונים על הקופה יחלקו שבתית כפי ראות עיניהם. ואין להרב לצוות להם בענין חלוקי שבתות. —

טו) הרב הנ"ל יקח מעות חופה מבהכ"נ חדשה מן החתונות שהי' בבה"ח.

טז) אין שום ב"ב רשאי לעשות אסיפה בביתם ללמוד גפ"ת וחילוקים. או להגיד איזה פוסקים בהתחלת הזמן דהיינו עד ר"ח סיון ועד ר"ח כסליו, רק הם בעצמם ילכו אל הישיבה להרב, ומשם ואילך רשות בידם להתאסף אליהם להגיד חילוקים ופוסקים בלי מוחה. —

כל הנ"ל נכתב עם הסכמת כבוד האלופים בקהל ראשים וטובים וקהל יצו ונצטויתי לבוא עה"ח בפקודתם. נאום הצעיר יצחק בלאאמ"ו הרב החס יד מהר"ר חנוך... ספרא מתא דק"ק קראקא. —

צוואת הג׳ מרת לאה בת הר׳ זנוויל פרידלאנד *).

בפנינו עדים ח״מ באה האשה הצנועה מ׳ לאה אלמנת המנות מ׳ שמואל בר אביגדור מסלוצק ז״ל ואמרה לנו. על כי לא ידע האדם את עתו. ע״כ הנני מסדרת לפניכם מה שיתנהגו אחר אריכות ימי ושנותי בעזבון שלי. —

א) הנני ממנה אפוטרופסים אשר על פיהם יתנהגו כל הדברים האמורים פה למטה. המה הרב הגאון מ׳ מאיר אויערבאך האב״ד ור״מ דק״ק קאליש ואתו ה״ר אליעזר דן בהרלכ״ג נ״י.

ב) הנני מודה בפניכם אשר יש לי מאה אדו״ז אשר המה שייכים לי לעצמי. והנני מתנת אותם במתנת בריא מהיום להקדשות המבוארים מטה. והנני מזכה אותם להרב הגאון מקאליש בכתיבה זו ומסירה שמסרתי לידו השטר״ח מכולל ווארשא ע״ם מאה ושנים עשר אדו״ז הנכתב בתמוז תרכ״ח. וזמ״פ אחר י״ב חודש. הקניתי מאה אדו״ז מרשט״ח בכומ״ם להרב הגאון הנ״ל שיזכה בהן הקרן מהיום ופירותיהן אחר אריכות ימי ושנותי בעד ההקדשות המבוארות מטה. וכל משך אריכות ימי יהיו הפירות מסך הג״ל שייבים לי רק הקרן נתן מהיום, וכן המה ההקדשות שיחולק ע״ז המאה אדו״ז אחר אריכות ימי.

א) ארבעה ושלשים אדום זהב קיר״ה יהי׳ ת״י הרב הגאון מקאליש להלוות על גמ״ח על שטרי בטוחות לפי דעתו, ומזה יוקח בכל שנה שני אדו״ז לחלק א׳ אדו״ז ביום כ״ב אדר יא״צ של בעלי המנוח ז״ל. ואדו״ז אחד ביום היא״צ שלי לחלקם לעניים וילמדו משניות ולבקר על הקברות כנהוג. וכן בכל שנה ושנה עד שבע עשרה שנה במשך הזה עד שיכלה הקרן.

ב) חמשה עשר אדו״ז על ישיבת עץ חיים ינתן להרה״ג מחאסלאוויץ ויבטיח בעד זה כי בכל יום משני היא״צ מבעלי המנוח וממני אחר אריכות ימי. ילמדו לתועלת נשמותינו ולאמר הקדיש אחר השיעור ושני מבקרים ילכו על בית הקברות לבקר על הקברות כנהוג, וזה החיוב יורשם בפנקס בחיוב הגבאים. —

ג) לחברה ביקור חולים מכולל פרושים, היינו על בתי הבקו״ח ינתן חמשה עשר אדו״ז ויתחיבו הגבאים אשר בשני היא״צ ישלחו שני אנשים לבקר על הקברות, וללמוד משניות ולעשות השכבה הזכרה כנהוג ויורשם החיוב בפנקס החברה. —

ד) לבית הכנסת הגדולה שבחורבת רבינו יהודא החסיד ז״ל ושני הבתי מדרשים „בהמ״ד מנחם ציון" ובהמ״ד שערי ציון" ובהמ״ד „סוכת שלם" ובהמ״ד „אהל יעקב" לכל אחד ששה אדו״ז קיר״ה ינתן על ספרים לקנות ויורשם שמי ושם בעלי ז״ל עליהם ויום היא״צ. —

---

*) ראה: הרחבת הדעת, זכרון משפחת פרידלאנד.

ה) להברה ת"ת של כולל פרושים. ינתן ששה אדו"ז קיר"ה להדליק בהדרים שנה ראשונה מעת פטירתי שילמדו הנערים והילדים בחורף לפני השמן, על אלו ההקדשות הקניתי להגאון הג' מקאליש הסך מאה אדו"ז השט"ח הנ"ל וזכה אותם בכתיבה ומסירה בד"ת, הקרן מהיום וכו'. על שאר העזבון הן מחפצי בית. הן משאר מעות ושטרות שישארו אחר אריכות ימי יתעסק ה"ר אליעזר דן בהרלב"ג שיוגבה הכל ויומכרו החפצים. ומזה יוציא כל הוצאות הקבורה כנהוג, ויחולק לפני מטתי שלשה מאות גרוש. גם יתפלל מנין בביתי כל שלשים, ויפרעו להם הכל כפי דעת האפוטרופסים. גם ישכרו אחד לאמר קדיש גם לשלוח ט"ג להודיע לבני — עוד בקשה מהאפוטרופסים שיקחו כל אחד מהם שכר טרחתם שני מאות גרוש לכל אחד. וכל מה שיעלה בעיני האפוטרופסים ובדעתם לעשות לטוב ולהועלת נשמתי הכל אני סומכת עליהם. ובידם לעשות כדעתם, גם יתנו מהעזבון שלשה אדו"ז קיר"ה לבהמ"ד „אור החיים" לדבר טוב, והמותר אחר כל זה מהעזבון ישלחו לבני לחלקם בהורת ירושה כד"ת, וכל דין תורת נאמנות להאפוטרופסים הנ"ל, הן שניהם כאחד יחד, הן כל אחד בפני עצמו. על כל אשר יאמרו כי הוא זה בדבורם הקל נאמנים נגדי ונגד ב"ב וי"א בלי שום שאלת חשבון כלל. כל הנ"ל אמרה בפנינו ה' לאה מסלוצק אלמנת הר"ש מסלוצק וקנינא מינה על כל הנ"ל קגא"ם כתקחז"ל כו', ולראי' באעה"ח ב' מנ"א תרכ"ח פה ע"ה ירושלים, נאום ארי' ליב גוטמן סג"ל ונאום יחזקאל יעקב בהריץ ראזינטהאל ז"ל הב"מ, כל הנ"ל העתקתי אות באות מלה במלה מגוף הכתב החתום בח"י העדים ובחתימת האשה ה' אחר חתימת העדים ד"ו כסליו תרל"א בירושלים „יוסף ריבלין".

וביתר תוקף ועוז באתי בעצמי עה"ח על כל האמור למעלה והודאתי על כל הנ"ל. עוד נוסף על כל האמור יתנו האפוטרופסים לבהכ"נ הגדולה מהעזבון נר להדליק לפני העמוד על כל שנה ראשונה מעת פטירתי בכל עת תפלה יום הנ"ל (וע"ז חתמה בידה) לאה בת־ מו"ה זנוויל. —

סליחה

שחבר ארומור הרב הגאון מנוחתו כבוד ה"ה המנוח מ' שמשון בכרך אבי בעל המחבר שו"ת חות יאיר *). אשר היה אב"ד ור"מ בלייפניק בשנת ת"ג לפ"ק, שיאמרו אותה כל י"ז בתמוז בכל שנה ושנה. מכל הרפתקאות שאירעו לבני קהלתנו במלחמת שוועדין קודם פזמון שעה נאסר. — .

א) אזכרה מקדם פעלך אשר הראיתני.
בצרות רבות ורעות תשוב תחייני.
גשתי להודות לשמך מלכי ואדוני,
אך אם אתה לו שמעני!

ב) דלפה נפשי מתוגה בחטאי למולך.
המון עמים רבים כים סוער והולך.
והמה נוסעים בכל פנה ופלך.
אך בצלם יתהלך.

ג) זמן ק"ש"ב' לפרט בהורש השלישי מסוימים.
חיל שבו דין [1]) פשטו בארץ מאומים.
טרפו ודרסו בלי רחמים.
אך גזול ועשוק כל הימים.

ד) יגון נהפך משוש שבתי וחדשי.
כנסת ישראל קראה צום בבית מקדשי.
לפניו להשובה ונחת שפכתי נפשי.
אך לאלקים דומי נפשי.

ה) מי ימלל גבורות ה' אלקי קדם.
נס ופלא שלא נלכדתי במצודם.
סביב רשעים יתהלכון והצלחתם בידם.
אך הבל בני אדם,

ו) עיר ואם בישראל נושע במנוחתי.
פדה בשלום נפשי בנתנו ... תמורתי.
צוחתי לאל אמיץ וקבל תפלתי.
אך הוא צורי וישועתי.

ז) קהלתני שלח והתרה ללחום בנו,
רשע מתרפס ברצי כסף לפריוניו.
שלם בגוף וממון לפליטה גדולה היינו.
אך זה היום שקוינוהו מצאנו ראינו.

---

[1]) לשון נופל על לשון ממלת שוויידין.

*) ראה הרחבת הרעת: משפחת בכרך (גם ראה דברי הד"ר ר"ד קויפמאנן במחברתו האשכנזית על דבר בעל חות יאיר ומשפחת בכרך). ש.

ח) תקופת השנה חזר לסורו גם סבבונו.
שרפו מועדי אל וספרי תורות בעונינו.
מודעת זאת חרבן קרעמזיר לאזנינו.
אך חושך ישופנו.

ט) שללו אוצר כלי חמדה שפוני טמוני.
והרגו חסידים ושבו פליטת צאני.
נשים בזיון ענו ואומר למעני.
אך טוב וחסד ירדפוני.

י) בקהלותינו הסמוכות נבהלו נעים ונשמטים.
נלאו משמוע צרות שכנים ופרטים.
הראית אותותיך מלך אסור ברהטים.
אך יש אלקים שופטים,

יא) גערה תחת במבין בשבט עברת אויבי
אחישה מפלט מרוח סוער מושבי.
והוא אמר תמלאמו נפשי אריק חרבי.
אך כאשר יאכל את הצבי.

יב) נגד תמוז בשבת אויב כארי נוהם.
הוכן חובה ליום בקיעת עיר אלקים.
גדר דיק לירות טירת גבוהים.
אך טוב לישראל אלהים

יג) דללו והרסו חומות לייפניק והבריח
ובאבני הקלע חזקים יראה להגיח
לטראות חמשים משקלם באמת נשיח
אך משאתו יעצו להדיח.

יד) מהר הצליחו ונעשינו יושבי פרזות
החלנו להושיב שומרים בפתחי מזוזות
רחם אותנו לבל נהיה לבזות
אך נאותה לכם בזאת.

טו) רחש לבו דבר טוב אותנו להבטיחה
אספו כלכם לבית הכנסת בלי צוחה
בחוץ הגבורים מזוינים להיות למנוחה
אך סוררים שכנו צחיחה.

טז) רגשו המונים אשר נארת
המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו כאמרת
מורשה קהלת יעקב זכות אבות בחרת
אך עצמי ובשרי אתה.

יז) שם ישבנו גם בכינו יחד אדוק
מספר נפשות תבע היטב הדיק
ולחלקם לראשי גיסות חשבון בדוק
אך פרי לצדיק .

יח) אמר ששה אלפים לפריון יוגבו
לולי כן טף ונשים יבכו ויושבו
בניך יאחזמו רעד כאשר הקשיבו
אך צדיקים יודו לשמך ישבו

יט) כח נסיך עצומים אלינו הגיעו
רחק אויב זמן פשר דבר להודיעו
באלפים איש במקום חנו והרעו
אך קרוב ליריאיו ישעו .

כ) זהירים אנשי הצבא שלא להחריבי
צוה לקבל פדיון חצי סך חיובי
לו קטנתי מכל החסדים וטובי
אך ריק זכיתי לבבי ,

כא) חשבון עשר שבועות גברה ידו
זנח אחרי כן העיר לבדו .
קץ השנה באשמורת נזכיר חסדו
אך בה' אל תמרודו .

כב) ומחר אספו לתענית חצי יומו
מעדנים אכלו ושתו ממתקים לסימו
צוררינו יבושו ומן הארץ יתמו
אך בחלקות תשית למו

כג) אך אתה ה' כבודי ומרים ראשי
מוציא אסירים בכושרות לחפשי
נפלאותיך אלינו כנשר נעורי לחדשי
אך אלקים יפדה נפשי .

בבהמ"ד בווינא נמצא ספר כתוב בעצם יד הג"מ יאיר חיים בכרך *)

מכורך בדפי עץ וכו 232 דפים:

על דף הכריכה בתחלתו מבפנים כתוב „ישאר ביד האפוטרופסים כרך ח'".
על שער הספר „ככרך זה רשומים רוב כתבי קודש שלי והוא נקרא בצואה שלי ... ועל דף הכריכה מבפנים בסופו:

„כרך שטרות וקנינים יותן לבני כהר"ר זנוויל
„כתבי רבנות וצואות וכה"ג יותן לבני מ' שמשון
„כרך כתבתי עליו שאין בהם צורך יותן לבני כה"ר גרשון"

הספר כולל חלק „יאיר נתיב" בדף א' הקדמה ומשם עד דף ק"ג יתחלק לשבעה כרכים.

בדף ק"ד כתוב: עוד יש בידי כרך ח' המתרבה בע"ה יום יום ורשום בראשי דפין „רק עדיין לא נרשמו הדברים בסימנים כ"ד כרכים האחרים, כי „לרשמם בכרך הזה אין מקום"

בדף ק"ה „רשימה מדברים מובלעים בשאר כרכים"

מדף ק"ז עד ק"ח „כרך י"א"

מדף ק"ט עד קי"ב „כרך י"ב אשר כתבתי בימי חרפי מן הבא ברעיוני ק"כ דפין, רק מפני שרובא דרובא כבר נעהקו בכרכים אחרים ומקצתם לא ישרו בעיני. לכן שרפתי מהם כמה דפין. ומהנשארים העברתי קולמס על אותן שכבר הועתקו או דחזינא בהו תיוהא, ומועטים הנשארים שרירים וקימים מפוזרים אנה ואנה וחפצתי להעתיק פה סימנים מהם וראשי פרקים.

בדף קי"ג רשימה מכרך י"ט וכרך ל"ה. כרך י"ט: כרך גדול מאוד כ"י אאז"ל במנין תרי"ג מצות וכו', כרך גדול יותר מאוד ממנו ומה שנחלקו גדולי הקדמונים וכו', כרך צואת א"א הגז"ל בכתב ידו ובו יראה כו', עוד צואת מוסר ליוצאי חלציו כלליים כו', קונטרס גדול בענין רל"א שערים וכו'. וכרך ל"ה חבילה גדולה מעניני משיח המדומה וכו', וקונטרס שלשלת גדולי הדור וכו'.

מדף קי"ד עד קי"ח „כרך ט" ודף קי"ח פנוי.

בדף קי"ט „כרך כ"ד" ודף ק"כ פנוי

בדף קכ"א „כרך כ"ג"

בדף קכ"ב „כרך ד"

בדף קכ"ג „כרך ט"ז, לבני ר"ש ודף קכ"ד פנוי.

בדף קכ"ה עמוד א' „כרך כ"ב, כרך קטן מאוד מאוד מכורך בדפי עץ ומסוגרת יפה יפה כ"י א"א הגז"ל וכו' והעתקתי פה המראה מקום לשונו מלה במלה ובעמוד ב' „כרך מ"ו.

*) בדף קכ"ו „קצת אגרות שלומים מגדולים החביבים עלי שאין בהם דברים תורניים שייך לסוף כרך כ"ד בדף קי"ט.

---

*) ראה מה שכתב הד"ר ר"ד קויפמאנן בספרו: R. Jair Chajjim Bacharach (1638—1702) und seine Ahnen ... 1894 8°. גם במכ"ע בית המדרש מהר"א ווייס בוויען. חוברת ג' לשנת תרכ"ה עמ' 88. (ובסי' בכורים שנה א' תהכ"ה עמ' 4) ש.

כ"י גיסי הגאון מ' איצק זלה"ה אחר גירוש מהמלבורג.
עוד כ"י ממנו אחר פטירת חמי הגז"ל.
מהגאון אב"ד ור"מ מ' ירמי' אב"ד מדינת ווירצבורג.
מהגאון אב"ד ור"מ בווירמש מהר"ר אהרן ז"ל הי"ד.
מאחי חורגי מהר"ר טובי' הרופא.
מדיין בק"ק פרנקפורט מהר"ר נתן ז"ל.
מא"א הגז"ל.
ותוכחה ונאצה על פ"ו ליב בוכווייליער.
מה שאירע אפקרותי' בא"א הגז"ל,
הירץ גריסים.
פסק על פו"מ ישכר אופנהיים שמוחזק לרשע ויודחה מהקהל.
ממחותני הגז"ל מוה"ר מאיר ר' זעלקיש.
מה"ה מהר"ר דוד אב"ד ור"מ בק"ק ניקלשפורג והמדינה.
כתב בלשון חכמה וקנטור על רב פלוני ממהר"ר משה רב ממנהיים.
כתב מבן אחותי מהר"ר יצחק אובן.
כתב מבן דודי ה"ה מ' איצק מקראקא.
כתב מהר"ר שלום בחליו בווירמש לחמיו וחמותו ואשתו, ע"ש.
כתב מהגאון הגדול מהרר"ש אב"ד מפראג על עסק גט.
איזה כתבים החביבים לי שכתב חמי הגז"ל לאחיו מ' עזריאל ותשובתו.
כתב מהגאון מ' זיסקינד לע"ע אב"ד ור"מ בפוזנא התנצלות ע"ד הסכמת ספרי.
כתב מהגאון נ"י מוהר"ג מ"ה אברק מיץ ע"ד הסכמתו.
כתב מה"ה כמהר"ר אהרן מפרייזך מ"כ ע"ד הסכמתו.
כתב מהגאון כמהר"ר וואלף אב"ד מפרידבורג ג"כ בכה"ג הנזכר.
כתב מה"ה מ' וואלף אב"ד ממענץ ג"ב בכה"ג הנ"ל.

מרף קכ"ו ק"ן עמודים „ספר מר קשישא ע"ד אלפא ביתא לשונות הש"ס וכללים ואח"כ ל"א דפים „השגות ע"ס מטה אהרן ב' חלקים" בהקדמה יקרה והסוף חסר, זה תוכן הספר וענינו ובו נמצא במקומות שונות ג"כ רשימות הדברים האלה:

„חדות חרוזות ארוכים מקדמונים. ומבעל דודתי הג"מ זבלא.
יחוס משפחות בתוספת רב על מה שנמצא בכ"י א"א הגז"ל ע"ע.
סליחה שיסד אא"מ זקני זצלה"ה לפני הגירוש דק"ק ווירמיישא.
תחנה יסדתי אחר הרעש בק"ק לייפניק.
זמר לליל שמחת תורה על הצלת ק"ק הנ"ל.
שני סליחות על הצלת ק"ק הנ"ל.
זמר לחנוכה מא"א זקני הגאון ז"ל.
דרוש הספד מא"א הגז"ל על קבר זקני הגר"ש זצ"ל.
דרוש הספד מא"א הגז"ל בשנת שצ"ב על הגאון מהרר"ש איידלש.

דרוש הספד מהנ"ל בשנת שצ"ט על הגאונים אב"ד מדרעזניץ ומהרר"ל דרשן.
דרוש הספד מהנ"ל בשנת תכ"ט על הגאון מהר"ר יונה אב"ד ממיץ.
הספד על ניסי הרב ממנהיים כמהר"ר איצק זצ"ל.
פשט ערום יצאתי על מחותני ר' נתן בר' יחיאל. גם גמ' כל הקובע מקום כו'.
על גיסי החסיד מ' משה ז"ל. גמרא דהוה בכי דבמ"ס מ"ק.
תחנה יסד א"א הגז"ל לאחותי לאמרה על קבר אמה.
תחנה יסד א"א הגז"ל לאחותי לאמרה על קבר אמי ואשתו השני'.
תחנה יסדתי לאומרה תוך שנה על קבר א"א הגז"ל.
מאורעי ופגעי א"א הגז"ל ברעש הכ"ו ובפרט מיתת אשתו ואחותי.
יחוס א"א הגז"ל ויחוס אמי מורתי ז"ל כ"י א"א הגז"ל.
מעשה נורא שנקרא אאמ"ו ז"ל מהררל"פ לקיסר רודאלפוס שנת שנ"ב.
איזה פשטים נפרדים מא"א הגז"ל קצהם נזכרו בספרו שמן המאור.
כרך גדול קבלה מעשיות נתתי במתנה לה"ה אב"ד ראש ישיבה קלויז מהר"ר שמואל בהיותי שם ק"ק פרנקפורט קיץ תנ"ט.
ביאורי חלק א"ח מזקני הגאון כמהרר"ש.
מה שמצאתי בכ"י אאהגז"ל שכתב מה שאמרתי לו שנגלה אלי בחלומי סוד יודע הי' בצלאל.
פסק א"א הגז"ל בין ב"ב לפרנסים במנהיים אם מחויבים לגלות טענותיהם.
פירוש תרגום מגילה אתיא מכוסיא דעקת לן מבי מלכה מזקנתי ז"ל.
ממחותני ה"ה מהר"ם בביאור תוס' בחתן פטור מסוכה ברעת ר' שילא.
מ"ש זקני הגאון מהררל"פ שטווס עוף טהור הוא.
מ"ש לבני שמשון במצוק בק' ורנקפורט מצרפתים בחרוזים מהשערורי'.
מ"ש א"א הגז"ל בחרוזים על חומש קטן כשנתקבל לדרשן בקק"פ.

אבני קודש.

האבנים האלה נמצאות עד היום בבתי הקברות לערי מושב בני ישראל, והיו לזכרון פה לאנשי השם הבאים בספר הזה.

ראזינאי.

1

קברי הקדושים היו מוקפים חומה מקדם מאז, וכאשר נטה לנפול גם לא נִכַּר עוד הכתב על החומה מסביב. התעוררו ז"ק וה"ג המפורסם מ' **משה ארי' ליב פרידלאנד מפּטרבורג** בראשם להקימו על תלו ועליו כתובים כדברים האלה:

חומת בת ציון

לנפש **הקדוש** והטהור מורינו הרב ר' **ישראל** בן החבר ר' שלום. **והקדוש** והטהור מו"ה **טוביה** בהר"ר יוסף שלמה אשר נשפך דמם בעלילת שקר ביום הששי בראש השנה שנת **שלמים** לפ"ק, זכותם יעמוד לזרעם וזרע זרעם עד עולם.

חרשנו ובצרנו החומה הזאת בשנת.
אך טוב הוי"ה לישראל לפ"ק.

2

פ"נ

איש תם וישר
הרבני מ' **ארי' ליב** במ' אברהם
נפטר ב' סיון תקמ"ח לפ"ק.

הצנועה מרת
חיה בת מו"ה טובי' ז"ל הכהן
נפטרה ר"ח סיון תקנ"ג לפ"ק.

תנצב"ה.

3

פה נטמן

איש חשוב מו"ה **אברהם** בן מו"ה אברהם נפטר ט' שבט תקנ"ד לפ"ק.
תנצב"ה.

4

פ"נ

הרבני המופלג מו"ה **יעקב** במו"ה ארי' ליב נפטר ז"ך כסליו תקס"ז לפ"ק.
תנצב"ה.

5

על קבר ה"ר טובי' ב"מ ארי' ליב
טומן **ב**עפר **י**קרת כבודנו
הה! **ב**ין רגבים הונחת הורנו
ארח **י**שרים **ה**לכו פעמיך
לענה **י**נקת בימי חלדך
זרחך **ל**נגה תהל צדקך
נפטר ששה ימים לחודש שבט בשנת **א**שריך **ו**טוב **ל**ך לפרט תנצב"ה.

6

על קבר אשתו מרת חנה
חוננת דלים הה! כי אמללת
הטוב לעשות בְּרכֵּך לא כשלת
בתוך ביתך הנחלת יגון ואנחות
יוסף זמרה לנו לעת שובך בשמחות
ונפטרה כ"ה אלול תקע"ו לפ"ק תנצב"ה.

7

מצבת קבר
אשת חבר
היקרה בנשים וכבודה
הדריכה בניה לתורה ולתעודה
זקנה ושבעה ימים
יאשרוה בניה כל הימים
מרת **רחל מרים** בת ר' ארי' ליב זקהיים זלה"ה. נפטרה בשם טוב ביום השבת ך"ג מנחם אב שנת תר"מ לפ"ק תנצב"ה.

פטרבורג.

8

פ"נ

איש נדיב **מרדכי** בן משלם פייבל פרידלאנד עם בנו **משלם פייבל**, מרדכי נפטר י"ד סיון שנת תרל"ד. בנו נפטר כ"ט אדר השני שנת תרל"ה תנצב"ה.

9

חֵיץ נַחַת בבית פרידלאנד ונפלה בנשים הגברת
הרעיש מותה העיר וַיַּלְבֵּשׁ אֵבל יושבי קֶרֶת
קרע לב שמֵע. ויזל כנחל דמעה מכל עין
יֵלֵא מקונן וידום. כי לספוד לה מספד אין
לא יפצה גם מנחם פיו באין נחומים לַאֲבֵלֶיהָ
אך דמעתם היא נחמתם, ומעוזם זכר פָּעֳלֶיהָ
ביראת שדי כל הימים, יום אחרון פָּקָדָה
תמיד זכרה אחריתה ולדרך בית אל הצטיָּדָה
גם ככבים וסהר מנגה נגדה עמדו במסלותם
ראוה שחר ושמש ויתחבאו, ערפל שמו חתולתם
שבעתים גדלו זהרי אורה על המאורות ברקיע
ונפקד מקומה קדר האור שם חושך יציע,
גינצבורג בית אביה, מבני קדושים ביהודה
פרידלאנד בית אישה, משפחה בישראל כבודה,
זכר שם תפארתה יגדיל כבוד משפחות השתים
צדקותיה לפניה הלכו. ויביאוה בצל שוכן שמים,
לקדם פניה משם יצאו מלאכי אלהים רבותים

אשת חיל וגבירה, כבודה חמודה ויקרה, יראת ה׳ אוצרה.
את מצותיו שמרה, צדקה לעניים פזרה, ודרך ענוה בחרה
בשמה נקראה

חנה קילא פרידלאנד בת הר״ר גרשון גינצבורג.

נצר מגזע קדושים וגדולי היחש בישראל
גועה ביום הרביעי בארבעה לחודש תמוז שנת תרמ״ח לפ״ק תנצב״ה.

סטנאב.

10

מצבת הגאון מו"ה סענדר מרגלית
נפטר יום א׳ ער"ח שבט בשנת תקס"ב לפ"ק
אדונינו מורינו ורבינו
חכם חרשים. קדישי קדושים
מקור הבינות, אליו ידרשון מכל פנות.
תופשי התורה מכל המדינות.

הרב הגאון הגדול רשכבה"ג, הרביץ תורה בישראל והעמיד תלמידים גדולי הדור. וחבר חבורים רבים קדושת שמו מוהר"ר אלכסנדר סענדר אב"ד דק"ק סטנאב בהרב מו"ה מרדכי מרגלית זצלה"ה.

סלוצק.

11

הגאון אלי׳ זוטא

פה נטמן

המחבר ספר תנא דבי אליהו. שקד וגלל עשרה חיבורים. בש"ס וד׳ טורים. ה"ה הרב המופלג מו"ה אליהו בהרב מ׳ אהרן נפטר יום א׳ דפסח תקנ"ו לפ"ק תנצב"ה.

12

פה נטמן

הרבני המופלג ומפורסם ר׳ אלי׳ בן הרב המופלג ומפורסם מו"ה ר׳ שמשון איסרלש נאסף יום ד׳ ך׳ אלול שנת תק"ע לפ"ק תנצב"ה.

31

פ"ה נטמן

מורינו ורבינו ה"ה הרב המופלג ומפורסם מו"ה ר׳ שמשון בהרב מ׳ משה איסרלש נאסף יום ועש"ק ה׳ מנחם אב שנת תקע"א לפ"ק תנצב"ה.

14

הוי ! על איש חשוב ירא אלקים
ה"ה הישיש מו"ה ישעי' ב"מ שמואל זנוויל
נפטר ז"ך מרחשון שנת תקע"ג לפ"ק תנצב"ה .

15

זאת אזכרה בכי ותיגה ואבל יוריטה
פתאום במגפה נאסף איש בר הלבב מעודו,
הלך בישרו . בחייו חנן בעד יצורי חומר
נקות חטא עם קרוצי חומר ,
הר' המופלג מו"ה זאב וואלף במ' אברהם נפטר כ"ב סיון שנת תקצ"א לפ"ק
תנצב"ה.

16

וימת משה עובד ה' ותורתו
בן אדם כשר וישר
זרע ישרים ותמימים
נגהם יוסיפו כבבים
ונשאו קינה ואבל
ומספד מר ותמרורים
יום בא שמש בצהרים
לגבר שלו בכה.
ה"ה מו' משה במ"ש זנוויל
נפטר יום ב' יו"ר שבט תקצ"ה לפ"ק
תנצב"ה .

17

בכי ואנחה ומספד
עלי אשה באה לגבורות
בת ישרים מנשים יקרות
ישע יה יאתה לצרור נפשה בצרור החיים
כפה פרשה לעני וידיה לאביון
ה"ה מ' עליא בת מ' ישעי' נפטרה יום ש"ק . וא"ו אייר תקצ"ט לפ"ק תנצב"ה .

18

וימת משה עבד ה'
בן ישר וכשר
הוי ! רב יגון ואנחה
זאב מות טרפו לאיש ירא ה'
ה"ה מו"ה משה ב"מ זאב נפטר יום א' ר"ח סיון תר"ד לפ"ק תנצב"ה.

19

הוי! על זקן ושבע ימים,
נגוע איש תמים
ויאסף מלא ימים
וירב דמע עניים
יגון ואנחה לבנים
למות גבר בישישים
בן ישר נדיב לב כי הומת
זאב ערבות מות המר הצמית
עלי מות מ׳ ש׳ זנוויל ב״מ זאב
נפטר יום אחרון של פסח לפרט מקים מעפרא דל (הרט״ו). הנצב״ה.

20

מי יקום במקום קדשו!
יהודא צבי וחמיד באורייתא
בן ישר וכשר מגזע ישרים,
רב יגון על איש תמים,
בן יכין הלך כל הימים
קבע עתים לתורה לילות וימים
דברו בנחת ומלים טובים.
הרבני המופלג היקר מו״ה יהודא צבי בהרב המופלג מ׳ בנימין ש״ץ ביום רביעי ך״ו תשרי תרל״ח לפ״ק תנצב״ה.

ניקלשפורג.

21

פ״נ

מו״ה שמשון בן הגאון מוהר״ר חיים כעהמ״ח ספר חות יאיר. יצאה נשמתו ליל ש״ק ונקבר ביום א ג׳ מנחם תפ״א לפ״ק, תנצב״ה.

22

פ״נ

ה׳ איצק בן מו״ה שמשון בכרך נכד להגאון בעהמ״ח תשובת חות יאיר י״א אייר תקט״ז לפ״ק תנצב״ה.

מינסק.

23

אבן שיש מרובעת ועליה חקוק:

בצל שדי פה תתלונן נפש צדיק
ירא ה' וירא מצות ושלם
שלשלת היוחסין, איש הנעלה. ורם המעלה,
הרב ר' גרשון גינצבורג
בהרב מו"ה ארי' ליב נ"ע ממיוחסי ווילנא תנצב"ה
עלה שמים יום ג' ד"ח אדר שני תרכ"ד לפ"ק.

מצדי האבן מזה ומזה:

גולת ראש שוע ונדיב, פה עלי ארמות,
רב פעלים, יושר מעללים, משיב נשמות,
שלם ומשלם, כפתחו של אולם, בהשכל ודֵע
ונאמן לאל, שר שואל, בשלום כל רֵע
נענים נדכאים, הוגים נכאים, בכי השמיעו,
בפאת מטה, תְעָלָה בְעִתָּה, מי יעלה אלינו!"
הרבה קולות, שמים עולות, מחולים שאול הגיעו,
איש מושיענו, משיב נפשנו, עלה מעלינו
רם היחש, ורגלו תחש, על מעגלי צדק,
יתיר ביחידים, סגולת השרידים, ממחזיקי בדק,
הטיבה ברצונך, ונחם צאנך, אל רמים,
לכל המשפחה, הנאנחה, ששון ישעך השיבה,
יגונה נחם, אל מרחם, הבה תמים,
בצרור החיים, מעונה שמים, נפש הצדיק השיבה.

לודמיר.

24

יום א' ד"ה תמוז שפ"ב לפ"ק.

פה נטמן

צנצנת המן. רועה נאמן.

פרנס הדור. פרי עץ הדור. התקין עצמו בפרוזדור,
צבי ישראל והדרו, לא נמצא חכם ונבון כמוהו בדורו,
גם במעלות ומדות הי' פארו.....
בתורה ובמצות נכסף. מלא חפניו מהם אסף. ויגוע ויאסף
מוהרר אפרים נפתלי בר' יוסף... ז"ל תנצב"ה.

לובלין.

25

האבן הזאת אשר שמתי מצבה,
יהי׳ מלון לאיש אלקים קדוש ונורא
אשר הרביץ בישראל תורה,
יותר מכל אשר היו לפניו בדרי אתרא,
והחזיר עטרה ליושנה והעמיד תלמידים הרבה
עד שכל דייני ארעא מפיו חיים ומימיו שותים כתדירא,
הלא הוא א״מ עט״ר תפארת ראשי אלפי יש־אל
ב״מ ג״ר קד״ו ה״ה מוה״ר והדרו ראש גולת אר־יאל
מאורן ורבן אב ב״ר ישראל גאון הגאונים
מו״ה שלום המכונה שכנא ב״ר יוסף זצוק״ל
ה״ה החסיד והענו, אשר נאסף אל עמיו,
ביום ו׳ ר״ח כסליו ש״ט לאלף הששי
תנצב״ה עם נפשות הצדיקים שבג״ע,

26

מעבר האחד כתוב: פה מונח אביר האבירים
מלך על כל חכמי המורים,
מאור הגדול שהאיר לישראל לדור דורים
בספרו ים של שלמה ושאר ביאורים
הרביץ תורה והרבה תלמידים רבים,
מעבר השני: הרבה תלמידים בכל העולם
צדיק וחסיד בכל מעשיו ההדורים
הרב הגאון הגדול מופת הדור מו״ה שלמה בהרב הגאון מ׳ יחיאל לוריא זצלה״ה
נתבקש בישיבה של מעלה לר״ת ולהלכה
יום י״ב כסליו שנת נפלה עטרת ראשנו וכבה מנורה הטהורה לפ״ק.

27

ויגוע יצחק זקן ושבע ימים
בשנת שפ״ג לפ״ק
נתבקש לישיבה של מעלה למרומים
יד ושם הי׳ לו בשבע חכמות הרמים
והעמיד תלמידים רבים
שמו נודע בכל העולם
שפירא ויאה אמרי׳....

(* 28

על אבן שיש אדום כתוב:
מצבת השר ר׳ יוסף שלמה רופא
מחבר איזה ספרים בק״ק לובלין.
שמו נודע בשערים
והי׳ מוכתר בכתרים
כסאו הי׳ מוטל בין גדולים ושרים
והי רופא מומחה לנפשות ובשרים
פה נטמן הארון והלוחות והשברים
שנת שפ״ו לפ״ק...

29

מצבת הגאון מ׳ אפרים זלמן שור
לצד מראשותיו:
אראלים ומצוקים.....
פשטו ידם באיש אלקים ולקחו....
רבינו וגאונינו נר ישראל ראש גולת ישראל
יראת ה׳ מבטח עוז, אפרים לראשנו מעוז,
משכיל בדרך תמים ויש״, ורב כח בתבואת שור
מיתתו יכפר בעדנו, ויהפך לשמחה אבלנו
וישלח אפרים משיח צדקנו, אמן סלה.
לצד מרגלותיו:
הגאון הגדול נ״ מוהר״ר אפרים זצ״ל
נקרא זלמן שור אב״ד ור״מ דק״ק לובלין
בן הגאון דק״ק לובלין מו״ה נפתלי...
ד״ח תשרי שי״ן צדי״ק דל״ת לפ״ק
תנצב״ה.

---

28 *) ראה גם בס׳ עלי הדס שהו״ל המרפים מאב״ן באָדעסא תרכ״ה (עמ׳ 3) העתקת המצבה הנ״ל על ידי הר׳ יחיאל מיכל הלוי מלעסלא (אינאווראטצלאוו) שהעתיקה בעיר לובלין, בלכתו למסעיו. אספת הספרים הרבים שאסף במסעותיו, נמכרה אחרי מותו להמו״ס ר׳ רנ״ר במינכען, (ובהם גם אספת-התנכין היקרה מעזבון הרי״מ לעווי הנ״ל) ומהם באו רובם בעקד-פרידלאנד אשר בבית אוצר ספרי מוזעאום האזיאטי של האקדמיא למדעים פה פט״ב. ש.

30

פה נקבר

המאור הגדול מוהר"ר יעקב בן מוהר"ר אפרים נפתלי
איש קדוש ונורא.
הרביץ בישראל תורה
אלמלא נשתכחה מהדרה
והחזיר ליושנה עטרה,
..... ט"ז כסליו תנצב"ה.

31

מצבת הגאון ר' נפתלי כ"ץ
על האבן אשר מראשותיו חרות:
רבה וקבץ פעלים לתורה
בוצינא דנהורא, אספקלריא המאירה.
מורינו ורבינו, עטרת ראשנו, גאוננו הכהן הגדול מאחיו. הגאון הגדול מו"ה נפתלי כהן צדק, החזיק בדק, חבר סדק, אשר אור תורתו הי' זורח פה"ק
לובלין והגליל עיר ואם בעולם,
על אבן מרגלותיו:
קדוש יאמר לו לפ"ק
פה נגנז ארון הקודש קודש קדשים, בנן של קדושים. הגאון המפורסם המופלג מרנא ורבנא מו"ה נפתלי כ"ץ אשר אור תורתו הי' זורח פה"ק לובלין והגליל.

32

פה נגנז הרב ר' נפתלי הירש

חתן הרב הגולה מו"ה יהושע העשיל בן הרב הגולה מו"ה יעקב אב"ד ור"מ דק"ק לובלין היום יום ט"ו אלול תמ"ב לפ"ק.

33

פה נטמנה

הרבנית המפורסמת מרת פייגלא בת הגאון הרב המופלג מו"ה יהושע העשיל ז"ל. והיתה אשת הרב החסיד מ' נפתלי הירש שהיה ר"מ ואב"ד דק"ק לובלין. שהלכה לעולמה ביום ש"ק ו' תשרי הנ"ב לפ"ק תנצב"ה.

34

פה נטמן

האלוף הגדול מוהר"ר חיים ז"ל
בהאלוף מוהר"ר שמואל ז"ל בהאלוף מו"ה וואלף ז"ל נפטר ש"ק עשרה ימים
לחורש שבט תס"ז לפ"ק תנצב"ה.

35

חשך השמש וירח קדר
ובו פטירת צאן קדשים רועה עדר
יום הששי ויכל המלוכה מכבוד מנוחת הגאון מהר"ר מאיר זצ"ל כי נעדר.
אשר אור תורתו הי' זורח בק"ק לובלין והגליל
יום ה' מרחשון נסתלק והלך בחדר.
על אבן מרגלותיו כתוב: לפנים ולפנים מן החדר.
פגת לפרט דמעה מעין לא נעדר,
וה' פרצות ישראל יגדר,
בהר"ר בנימין וואלף ר"א ר"ל, חתן הגאון מו"ה דוד בעל הט"ז, ובזיווג שני
חתן הגאון מו"ה העשיל זצ"ל.

36

פה נטמן

הגניד האלוף פרנס הועד דד"א מו"ה אבלי בן הרב אב"ד מוהר"ר ישראל איסר
בהרב הגאון מ' משה ז"ל שהי' אב"ד ור"מ דק"ק לובלין ד' דחוהמ"פ תק"ז לפ"ק.

37

פה נטמן

ארונו של יוסף הצדיק, ונשמתו בגנזי מרומים, הרב הגאון הגדול המפורסם
החו"ב. אב לחכמים, זקן ויושב בישיבה של מעלה מו"ה יוסף ממשפחת תאומים
ראב"ד דקהלתנו, אשר יגע בתורה כל ימיו ושם לילות כימים זי"ע, וינוח על
משכבו בין ישרים תמימים, הרב הה"ג דק"ק אוסטראווצי, עלה לשמים בחג
הסוכות שנת תקי"ח לפ"ק תנצב"ה. —

38

עטרת מלך וקשת בראשה

ט״ו מרחשון תקכ״ג ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה לפ״ק

היום הזה נפל שר וגדול ליהודים

כל מרי נפש ישבעו נדודים,

שמו נודע בשער בת רבים שם ושבח אחודים,

הוא אברהם בצדקו הלך למנוחה יעמוד בגורלו לקץ הימין בין העומדים, ה״ה הרב הגדול המופלג המפורסם מוהר״ה אברהם בן האלוף ר׳ חיים ר״ש ר״ו. ד״א פרנס רועה נאמן, צדקת ה׳ עשה ומשפטיו עם ישראל.

וה׳ ברך את אברהם בכל

נפטר ונקבר ביום ה׳ תנצב״ה.

39

פ״נ

מ״ו הרב המאה״ג המפורסם המופלג בתורה ובחסידות, עסק תמיד בתורה וביראת אלקים יומם ולילה ע״ה פ״ה כ״ש מו״ה צבי הירש בהמנוח הרב המפורסם הטפסר אביר הרועים מו״ה אברהם ז״ל ר״ח מלובלין פרנס הועד דד״א, נפטר ביום א׳ ר״ח טבת תקכ״ו לפ״ק. תנצב״ה.

40

נפטר בר״ח אלול תקכ״ח

צנצנת המן. שמעו טוב משמן טוב, מלא מצות כרמון. לחיי עה״ב מזומן, היה עוסק במו״מ באמונה. ה״ה מו״ה שאול בהנגיד המפורסם הרבני מו״ה חיים ר״ו ז״ל תנצב״ה.

41

פ״נ

הרבני המופלא הנגיד המפורסם מו״ה ישראל איסר בהרב הפרנס דד״א מו״ה אבלי ר׳ איסרלש ז״ל שנת תק״ם.

42

נפטר ח׳ אדר תקמ״ז לפ״ק.

פה נטמן

נגנז זרע קודש. שלשלת היוחסין. גזע ישישים. עלה מעלה, בישיבה של מעלה. האברך הרבני המופלג בתורה מו״ה משלם זלמן בהגאון מו״ה יוסף אב״ד ור״מ דק״ק בריסק חתן הגביר מ׳ נתן.

43

פה נטמן

בנן של גזע ישישים הרבני המופלג מו"ה מאיר בהרבני הנגיד המפורסם האלוף ר' ישראל איסר ר' אבליש נפטר שנת תק"ס לפ"ק.

44

פ"נ

איש יקר ערך מאצילי ארץ.
צדקות פעל בקרב הארץ.
חנן דל השביע נפש נענה.
קהל ועדה נהל באמונה ·
נתן אוכל למכביר.
נטע אשל לאורח עובר.
צדיק בתומו התהלך.
עד כי חפץ בו המלך.
ויקרא בשם מ' יצחק נתן נטע במ' משה פרץ זצ"ל
שנת רחק ממנו מנחם לפ"ק תנצב"ה
נפטר יום ג' ד"ח שבט תקפ"ב.

45

פ"נ

האי סבא קדישא. חסידא ופרישא, כבוד מרנא ורבנא הרב רבינו משלם זלמן בן הרב מ' משלם זלמן ז"ל אשכנזי זי"ע שהי' אבד"ק קאזמיר וק"ק נאשעלסק ובפה לובלין. הי' לנו למאור עינים שבע עשרה שנה, אי חסיד ועניו. זקן ויושב בתענית, עטרת היחש נכד להאי מאה"ג החסיד וקדוש חכם צבי זצלה"ה זי"ע תנצב"ה, נפטר ביום א' ר"ח אייר ונקבר באבל כבד ובמספד תמרורים ביום ב' דר"ח אייר שנת תר"ג.

46

פ"נ

הגאון מוה"ר יהושע העשיל בהג"מ משלם זלמן אשכנזי חתן הגאון מו"ה בנימין ברודא מהוראדנא, נפטר ב' אדר ראשון תרכ"ז בלובלין שנתקבל שם לאב"ד בשנת תרי"ג.

47

פ"נ

הרב החריף ירא וחרד בן קדושים מו"ה אפרים ז"ל בן הרב הגדול חסיד מפורסם מו"ה ליבוש ז"ל מפעטרקוב בן בנו של הג"מ צבי ז"ל אבד"ק ברלין שהי' נכד להגאון חכם צבי ולהגר"ר העשיל יום ב' ד"ו תשרי תר"ם לפ"ק תנצב"ה

לייפניק.

48

על האבן מראשותיו :

בשבעה בתמוז דוה לבנו

צרה וצוקה לנו לפ"ק

איש אלקים קדוש בנן של קדושים. חכם חרשים. ונבון לחשים,
גאון הזמן, רועה נאמן, נשיא אלקים בתוכנו. שופטנו ומחוקקנו,
גדול בישראל שמו רשכבה"ג הרב אב"ד מו"ה ברוך תאומים זצלה"ה,
ברוך שמו וברוך טעמו ונימוקו, הגאון ושר התורה,
תלי תלים דרש לגודל חריפותו ובקיאותו בחדרי התורה,
אסף אספה וחבר חברת בקור חולים ותלמוד התורה,
וישניץ וקהל לייפניק האיר בנר מצוה ואור התורה,
מרחוק באו ונהרו חברים לשמוע מפיו חכמת התורה,
יגע והעמיד תלמידים מלומדים מהם מורי הוראת התורה,
מבן תשע עשרה שנה הלמה ראשו כתר התורה,
תהי מנוחתו כבוד בעדת צדיקים וחכמי התורה,

למרגלותיו נחרת :

כתר התורה וכתר שם טוב משובצים חכמה ותבונה ודעת במלואתם
בראש החכם השלם הגאון המפורסם בעולם מורינו ורבינו הרב מו"ה

ברוך פרענקל תאומים

תמים יחדיו הלמו מושבותם. אהה! מיום נגדע לארץ קומתם,
בית ישראל ספדו הוי ארון! אלוף וגאון משבית ריב ומדון,
זה סיני ועוקר הרים בחריצותו, גדולי ישראל קבעו הלכה כמותו,
כל דבר הקשה לפניו הביאו, ובתשובה שלמה מטעמותיו טעמו וראו,
הוא מרומים ישכון בישיבה של מעלה, המקום ימלא חסרון עם סגולה,

טיקטין.

49

פה נקבר

צדיק וחסיד קדושת שמו מוה״ר טוביה במ׳ שלמה זצ״ל נשמתו בגן עדן עם שאר צדיקים ב׳ שבט שנת תצ״א לפ״ק תנצב״ה.

50

פה נקבר

הגאון החסיד צדיק יסוד עולם מוהר״ר שלום בהחסיד הנשיא מוהר״ר אלעזר זצוק״ל בשנת יבוא שלום על משכבו לפ״ק (תקכ״ז) תנצב״ה

51

פ״נ

מוהר״ר ישראל במוהר״ר שמואל נפטר עש״ק ח״י אייר תקנ״ח לפ״ק תנצב״ה.

52

פ״נ

אי״א הרב הגדול צדיק וענו מפורסם מוהר״ר זאב וואלף בהרב הגאון מו״ה יהושע זללה״ה נפטר בש״ט ד׳ אייר תקע״ד לפ״ק תנצב״ה.

53

פ״נ

צדיק יסוד עולם אדמ״ו הרב הגאון הגדול המפורסם מופת הדור נ״י ע״ה פ״ה מוהר״ר מרדכי הלוי אב״ד פה טיקטין בן הרב הגאון הגדול המפורסם מופת הדור, מוה״ר יצחק סג״ל אב״ד דק״ק קראקא נפטר ז׳ אייר תקע״ז לפ״ק.— תנצב״ה.

54

ארי׳ דבי עילאי שפתיו ברור מללו בקבר ידובב
ראש מפתח שפתיו תבענה תורה ותהלה
יענה בו צדקו וכשרון פעלו אשר נהג
השאיר אחריו ברכה חמר נחמד אשר מצא און
לו על ש״ס ותשובות ודרושים לכל חפציהם
יפוצו מעינותיו וישתמעון מיליו
בצאתם לאור על פני הארץ ולדרים עליה
מרוב עונינו לוקח מאתנו עטרת ומאור
ראשנו ה״ה כבוד אדומ״ו הגאון הגדול
דורש טוב לעמו מו״ה ארי׳ ליב זלה״ה הלוי
כבוד ה׳ עליו יזרח, בן כבוד ארמ״ו הגאון
יחיד בדורו מ׳ מרדכי סג״ל זצוקל
האב״ד ור״מ פה קהלתנו, נפטר בשם טוב אור ליום ב׳
א׳ דחוהמ״ס שנת תקצ״ה לפ״ק
תנצב״ה.

ווינא.

55

האשה מרת סלאווא
נפטרה עש״ק כ״ר אלול שפ״א לפ״ק
תרועה יבבא. על נר שכבה *)
ולבית אביה שבה. אשה חשובה וטבא.
הגבירה מרת סלאווא.
חסודה וצנועה. כשפרה ופועה,
בת הגאון ריש מתיבתא מהר״ר שמואל מק״ק ווירמז
אלמנת הר״ר . . . . . כ״ר אלול שפ״א לפ״ק
תנצב״ה׳

---

*) זאת המצבה כבר באה בדפוס במצבות וויען תוצאות ה׳ ל. פראנקעל והעתקנוה פה שנית להעיר על שגיונות שבאו שם בהעתקה „פרומא בבא״ תחת „תרועה יבבא״ ולא נדע מה החלום אשר לא הוטבו תרועה יבבא בעיני פראנקעל. ומה פתרון הדברים „פרומא בבא״ אשר אמר לתקן ? ואמנם לפי זמן המאורע שהיה לפני ראש השנה שם הכותב יסודתו בדברי רז״ל „תרועה דמתרגמינן יבבא״ שהוא גנוחי גנית או ילולי יליל (ר״ה ל״ג ע״ב) וליתר ביאור על כונתו לאנחה או יללה צרף תרועה ליבבא והתאימה לחרוז „על הנר שכבה״ והיא מליצה נשגבה.

ווילנא.

56

מצבת ה' שפרינצא אשת הרב דפאקראי

שפר מעש, אקונן ברעש, וקול רמה,
פרי הודה, פעלה מעודה, על האדמה,
ראשי אמרט, בשרי אשרט, ואשב שוממה,
יחרד לבבי, לגודל כאבי, מאנה הנחמה,
נגהי האפל, ואוני הכפל, פארי הורמה.
צעדה בפלס, לשבח ולקלס, יצאה שמה.
אשת רבנים, ובת כהנים, ורמי הקומה,
בת גדולים, וראשי גולים, ומשפחה רמה,
הרבתה מעשים, נגד נשים, באוהל המה,
מול האלקים, דרכיה הנקיים, גמולה לשלמה,
שמחה ערבה, ויגוני רבה, ולא אדומה,
כצניעותה בדומה. למי תדמה, אין באדמה

ה"ה הרבנית הצנועה והחסודה מרת שפרינצא
בת הרב מוה"ר שמחה כ"ץ ראפפורט אשת הרב דפאקראי.
נפטרה ך"ה אייר תקס"ב לפ"ק:
תנצב"ה

57

רגבי אדמה! הלא תרויון ממי עיני המוגרים.
חרותה פה על סלע, דמעי שחקו צורים.
לזכרון עלי אידי כי גדל מאוד לדור דורים,
בלהות צלמות הה! מרחפת עלי יומם אף ליל
תגרת ידך מות! כי הנפת עלי אשת חיל,
רך ויחיד עזבתני אמי! נהייתי כגבר אין איל.
בנות נהי בכינה! שאו קינה על שפיים,
יקוננו יחד דכאי רוח. תהגו במר אך נכאים,
שמש צדקותיך הופיעה עלימו הוי! כי באה בצהרים,
בשערים בך ההללו על צדקות פזרונך כי גדלו
תפארתך עלי חלד, הוד מעשיך כאור יהלו.
יובילוך למנוחות שאננות, רב טובך אותך ינחילו
זכרונך לנצח יהי', לחיי עד שמך יהללו.

ה"ה אמי הצנועה ומפורסמת מרת רחל בת ר' שבתי ז"ל שיצאה נשמתה בטהרה ז"ך אדר שני לפרט וארח צדיקים כאור נגה לפ"ק (תקע"ו) תנצב"ה.

58

קול יללת יתומים לחרדת הארץ

קומנה בנות נהי ! פה עלי מחצבת הצור
יקהת מיללים ! פה תתימרו עלי ירכתי בור
יפעת נופת הצדקה, משוש הבנים נדמתה
לבכותה הומים, בין רגבים בנתה ביתה
אהי קטבך מות ! לפתע תקות חייך נתקו
בעוד יומם שמשך קדרה, ספיר בעפר נשקו
תעופה כבוקר היית ! בדמי ימיך באת
רומה שכנת בדרכיך, במעלליך רבה נשאת
יחידה את ונכחדת, הה! פוריה וענפה גודעת
ונחלת רב טובך בחלד אשר יגעת
סלית הליכותיך הליכות עולם לבטח תתהלכי
פרי מעלליך תשבעי תרוי כבעל כל תגמוליכי
זוהר זיו עדנים, שמה נפשך תשכוני
קרב קהל קדושים, שמה בצדקה תכוני
ה"ה הצנועה מרת קיילא בת ר׳ יוסף ז"ק
נפטרה ך"ד סיון תקפ"א לפ"ק תנצב"ה

59

הרב ר׳ הירש סגי נהור אבי הגאון ר׳ יוסף דוד אבד"ק מיר

פ"נ

איש תם וישר וירא אלקים וקיים והגית בו יומם ולילה
על פטירת אבינו הישיש המופלג מ׳ צבי הירש בהרבני
המופלג מ׳ אברהם וינ"ב ביום ך"ב טבת תקפ"ה לפ"ק
תנצב"ה

60

יקודים וחיים סורו פה
ושמעו צדק לעשות כה,
ספו חסד על טוב ושובו הלום
פה הפתרון והחיים חלום,
יצאו במותך המתים אלה לקראתך זקן עירנו !
ויצאנו גם החיים בעיר אחריך הנכבד בעדתנו,
ספרי צדקותיך הלכו לפניך ויספרו צדקות אין ספורות,
פעולות צדק וגמולות חסד, עוד יספרו אחריך הדורות.

בסגור מות את עיניך אשר אל דכאי רוח השקיפו.
נפתחו עיני ענייך כארובות שמים דמעה הרעיפו,
רעשו כים אביוני אדם, לקול בכים צללו אזנינו
ביום בו סוגרו אזניך הקשובות לשועת עניינו,
יוסף! וכמו יוסף במצרים גר, ונפשו לא נהפכה,
טעמך כן לא פג בך ואם גם אותך קרה ככה,
וביראת אלקים אמיץ לבך. גבור בגבורי ישראל.
בדרכיו גם הלכת. כי חסד וצדקה הם דרכי אל.
יענו בך כי יקרא היום שמה ספרי זכרונותיך
המה יגידו כי אוצרך בשמים רב מאשר בביתך
זה כל האדם, וזה ה׳ שואל כי יוסף בארץ,
קרוב להיות לכל קוראיו ולכל קשה יום לעמוד בפרץ
הא לך שם זרע, אשר בשני השבע יוסף! אספת
ישבעוהו נא גם פה עמך ואחיך, אם גם נאספת
יקצרו זרע צדקתך זו, וגם זרעך פה עזבת
מטה צדקה יעמוד לעד כי זרע קודש מצבתה

ה"ה אבינו, עטרת תפארתנו, הרב היקר הנכבד בבני עמנו, איש צדיק צדקות אהב, ירא ה׳ ובתורתו עמל כמהור"ר יוסף ב"מ טוביה זקהיים משפחת זרע קודש, ויצאה נשמתו בשנים עשר חודש ביום השביעי שבת קודש והוא כ׳ אדר השני לפ"ק היא שנת התר"ח לב"ע

תנצב"ה.

בית מושב זקנים בירושלים

DAS

ALTERVERSORGUNGSHAUS

MOSCHAB SEKENIM

in

JERUSALEM

eine hochherzige Stiftung des hochverehrten Herrn

M. L. FRIEDLAND

IN ST. PETERSBURG

von

ELIAS HONIG

Secretär der Verwaltung dieser Anstalt.

Separatabdruk aus dem „Haarez“ Bd. I.

JERUSALEM

5651

Buchdruckerei von A, M. Luncz.

בשנת תרנ"א נדפסה בירושלם הוצאה מיוחדת מספר „הארץ" ח"א.
והיא כעת פה לפני הקוראים.

בית

מושב זקנים

בעיה"ק **ירושלם** תובב"א

אשר הוקם על

מנדבת האלוף המרומם אזרח נכבד לדורותיו

מוהר"ר **משה ארי' ליב פרידלאנד** נ"י

בס"ט פטרבורג.

יכלכל

קורות הבית, וכל אשר עבר עליו, ומצבו הנוכחי, והתקנות הקבועות

מאת

אליהו האניג

סופר ומזכיר הבית.

מקדש

לזכר ולעילוי נשמת הגבירה הצדקנית מרת

קיילא

(בת ר' גרשון גינצבורג זצ"ל)

לבית

פרידלאנד

נפטרה ביום ד' תמוז תרמ"ח.

אשר לשמה ולזכרה הקדיש בעלה הגביר יבדל לחיים
את בית החסד הזה.

אליהו האניג.

ראש דבר.

אתכבד להגיש בזה לפני תומכי בית חסד „מושב זקנים" בעה"ק ירושלם ת"ו, את קורות ומצב הבית הזה מיום הוסדו עד עתה, למען ידעו את המפע הזה אשר הארון מוהר"ר שמואל ברוך סאנדערס נ"י כוננהו ויסד אותו בידים ריקניות, ומעט מעט הביא אותו לידי מצב כזה עד אשר נכנס תחת מחסה האלוף המרומם, אזרח נכבד לדורותיו מו"ה משה ארי' ליב פרידלאנד נ"י, והוא הרים את הבית הזה משפל מצבו, ויקים בית חסד גדול בירושלם לתועלת זקניה העניים, אשר בו תתפאר עירנו, וידעו הנדיבים הלוקחים חלק במצוה הזאת כי יביאו את כספם ליסוד הנרצה. יהי שם בית פרידלאנד מבורך וצדקת הגביר תעמד לעד ודור דורים!

בית מושב זקנים.

אם בית חסד כזה נחוץ לכל קהלה, עאכו"כ בעה"ק ירושלם אשר זקנים הם רוב תושביה. בעירנו הקדושה המרובה בזקנים, נוסד זה מקרוב בית מושב זקנים גדול, המכלכל במעון במלון ובמזון, ששה ושלשים זקנים *) מלבד מה ששאר זקנים מן החוץ (עקסטערנע) הבאים לעסוק בתורה בביהמ"ד שבתוך הבית, יקבלו ארוחתם כיתר הזקנים החוסים בהוכו.

לא כבתי חסד שבאירופא, בתי חסד בע"ק אשר יכולכלו רק מנדבות אחינו בחו"ל הרחוקים בדעותיהם, והיה כאשר יקחו נדיבים רבים חלק במעשה צדקה אחת, וכשל הדבר ונפל ונהרס מהרבה דעות שבקופה המושכות אותו הנה והנה, ע"כ לא במהרה יוסד בית חסד נכון בעה"ק, אם לא יתיצב בראשו תקיף בדעתו ונדיב בממונו.

גם על המכון הזה עברו ימי תחלואי ילדים וצער גדול, עד אשר התיצב בראשו האלוף המרומם יקר ונכבד לבית ישראל מוהר"ר משה אריה ליב פרירלאנד הי"ו בס"ט פטרבורג אב ופטרון למעשה צדקה הזאת ויזיל מכיסו זהב רב לקנין החצר של מושב זקנים ובהשתדלותו נעשו בו סדרים נכונים וישרים כאשר נספר הלאה. תהי צדקתו עומדת לעד, ממנו יראו וכן יעשו כל עשירי ישראל.

ואלה הולדות המכון מראשיתו: בשנת תרל"ח נועדו מר בן ציון שלעז, מר יצחק מאיר גאלאמב, ומר משה האלצמאן מפינסק ז"ל, ויאספו פרוטות מבני ירושלם ויקנו יורָה וכלים אחדים, וישכרו בית לבשל תֵּה חנם לעניי ירושלם. בעה"ק במקום יקר המים והפחמים תחשב צדקה זו לפקוח נפש ממש לכמה מאות עניים המשיבים נפשם בחמים ובשרותם בהם את פתם החרבה.

אך הבית היה קטן מאד כי לא הספיקה יד הגבאים לשכור כ"א חדר כדי שפיתת יורה ומקום לשלחן וכסא לשנים שלשה אנשים ומרבית הענים היו לוקחים התה בכליהם לביתם, ורק אחרי התרבות הנדבות מבני ירושלם ומאורחיה שכרו להם חצר בת שלשה חדרים, בשכר 150 פֿראנק, חדר אחד לבישול, וחדר אחד למושב השותים, ואת השלישי השכירו למלמד תנוקות בשכר קטן אשר אותו הקדישו הגבאים לשכר המשרת.

בשנת תרל"ט בא מאוסתרליה הישיש הנכבד מר שמואל ברוך סנדערס נ"י יליד פולין ויבא אתו כסף לחלק לעניי אה"ק. ויציעו לפניו הגבאים את דבר בית תבשיל התה, וייטב בעיניו ויתן להם נדבה הגונה ויבטיח להמציא להם סעד ממכיריו ובניו העשירים שבאוסתרליה.

---

*) על פי ידיעות האחרונות נוכל להעיר, כי מספרם כעת: פ"ה זקנים וט"ו זקנות.

וישמחו הגבאים בהמצא להם מוצא לכסף גם מנדיבי חו"ל, וישימו אותו לגבאי, ויקבל עליו לעסוק במצוה זאת, וישב מכיסו להמלמד את שכר דירתו ויציאהו מחדרו. ויפנה גם אותו להבאים לשתות תה ויאסוף מבני ירושלם פרוטות פרוטות, ויט אליו לב הממונים ויעזרוהו. ובשנת תר"מ החל להדפים חשבון הכנסה והוצאה ב„החבצלת". הוא החשבון הראשון שיצא לאור גלוי ממעשה הצדקה בירושלם.

ויראו אנשים הזקנים והחלשים כי חם לשבת במקום האש והחמים, וישארו שם כל היום ויעסקו בתורה, ולפעמים לנו גם בלילה, עד כי מעט מעט החזיקו זקנים אחדים במקום ההוא. וישבו כל היום והלילה להתחמם ולא הניאו אותם הגבאים מזה, ויאגדו את דבר המעמדות, ששלמו לאומריהן בצבור שכר קטן זה שנים רבות, עם תבשיל התה, ועם מושב הזקנים שבאו להתחמם. לחוט המשולש.

ומקור אחר לא היה להבית בלתי דמי שבוע שאסף מר סנדערם מבני ירושלם, ומעט העזר ששלחו לזה בניו מאוסטרליה וסכום מסוים שהקצה מהכנסתו (העולה 2000 פראנק לשנה להספקת מחיתו) ומעט מעט הגדיל מעשיו, וישכור לו חצר אחרת, בשכר 170 פראנק לשנה, ובו ששה חדרים גדולים, ואף כי החצר הזה עומד במקום שפל ועמק, ואוירו איננו צח, בכ"ז נקבצו אליו 28 זקנים לשכון יחד בהמערות האלה. וישתתפו עם מר סנדערם— גבאי ראשון וסוכן הבית — בתשלומי דירה, ובביה"מ אשר באחד החדרים התפללו הזקנים ויקראו מעמדות כנהוג. ומר סנדערם הביא להם ארון וס"ת, ויחל לשום לב לצרכי הזקנים בגוף ונפש, ומר בן ציון שלעז נצב לו כצר בהזמנות לב"ד ובדרכי ריב. ומר סנדערם לא שת לב ויוסף לרומם את הבית. מעט מעט החל לשום לב לעניים שבזקנים, לכלכלם ולפרנסם לבלתי ישאו חרפת רעב, ויבשל לפעמים אורז ומיני נזיד אחרים להחיות נפש הזקנים ותבשיל התה נתן לכל עניי ירושלם, ומרבית ההכנסה היתה רק מנדבות בני העיר, ורק מעט מזעיר בא מחו"ל. ובכל שנה ושנה הדפים מר סנדערם חשבון גלוי ב„החבצלת" ובכל שנה התנדב מכיסו למלא את החסרון שהיה לו.

ויהי בשנת תרמ"ד כאשר הציק לו ב"צ שלעז למסור בידו את ההנהגה, ויצר למר סנדערם, וישם פניו אל שני חבריו בגבאות עזרת נדחים ה"ה מר ישראל הורוויץ זצ"ל, ומר ישראל דוב פרומקין הי"ו בעל החבצלת, כי יעמדו לימינו בריבו עם מר שלעז ויעתרו לו וישיתו ידם עמו בזה גם בהנהגה בכלל, ויוציאו את הזקנים מן המעון הצר, וישכרו חצר גדולה ורחבת ידים בסך 500 פר. לשנה, ויקבעו שלשה חדרים גדולים למושב זקנים, וחדר אחד לבית תבשיל התה. וחדר גדול לבית התפלה, וחדר מיוחד לבית ועד החברה עזרת נדחים אשר שלם הועד שכרו 100 פראנק לשנה.

אז בחדש סיון תרמ"ד הוטב מעמד הבית בהתנהלו עפ"י הועד החדש הזה, גם קביעות חדר ועד עזרת נדחים בתוך הבית, גרם לו טובה, כי החברה ההיא גדלה מאד בימיה הראשונים. ויהי כל אורח נכבד וכל איש הגון הבא

לועד עזרת נדחים ונתן נדבתו. גם על פני חוץ נודע טוב הבית וירבו הנדיבים אשר נתנו לו את ידם, וגם שרי בית ראטשילד שליט"א בפריז החלו לתמוך בו בסך 300 ואחרי כן בסך 500 פראנק לשנה.

גם כל האורחים הבאים לבקר את ועד עז"נ פקדו גם את הבית ההוא לטובה, ולמן היום ההוא הוסיפו הגבאים להיטיב עם הזקנים לפי רבות כסף הנדבות ויתנו גם לזקנים מחוץ לבית הבאים רק להמעמדות וכו' ארוחת הצהרים דבר יום ביומו. — לבד בימי שבת ויו"ט — ותבשיל התה ניתן לכל עניי ישראל בירושלם כמקדם. בשנה ההיא הוחקו התקנות של מושב זקנים הקבועות והקימות עד היום הזה, ואלו הן:

א). בחצר מושב זקנים יחסו תמיד ששים חלושים וזקנים אביונים, וארוחת תמיד ינתן להם, ולהם בית המדרש של תורה ותפלה בחצר הזה, ומחויבים הזקנים האלה להתפלל בכנופיא תפלת בקר וערב בבית המדרש הזה.

ב). אנשי מעמד. — הזקנים מחויבים לאמר בכל יום ויום אחר תפלת שחרית „סדר מעמדות ותהלים", וכן לעת ערב, וילמדו שיעור בכנופיא, כן מחויבים הם ללמוד כל היום בבית מדרש הנז' בלי שום ביטול, כל זמן אשר בית החסד הזה קיים, ובשבתות ויו"ט יברך הש"ץ בעת קה"ת בברכת מי שברך את כל החברים והנדיבים שלוקחים חלק בבית הזה.

ג). תבשיל טהעע, מוכן תמיד לכל עני בודד, זקן וזקנה ונער, אשר דבק לשונם אל חכם כל היום ואין ידם משגת להכין למו תבשיל חם, בבואם אל הבית הזה, ימצאו משקה תה נכון לפניהם, כי משרת הבית על משמרתו עומד להשיב לשואליו כל היום, וגם שתי שעות בלילה.

ד). אחר אמירת מעמדות בכל יום יתפללו הזקנים בבית המדרש תפלת „מי שברך" (הנדפסת מהחברה) בעד אחינו שבגולה, ובעד תומכי ומחזיקי החברה.

ה). האיש אשר יתן להחברה דמי קדימה לכל הפחות ששים גרוש, וישמור לתת גרוש אחד מדי חדש בחדשו, האיש הזה מלבד גודל זכותו בהמצוה, עוד מחויבים ראשי החברה לאחר אריכת יו"ש להזמין אחד מהזקנים שיתפלל לעלו"נ כל השנה הראשונה בביהמ"ד הנז' ויאמר קדיש ופרק משניות, וכן בכל השנה ביום היא"צ לדורות עולם, וגם ישלחו מנין להגיד תהלים בעת הטהרה, ולהתפלל בביתו כל ימי השבוע הראשונה אחר פטירתו.

ו). ואשר לא יתן דמי קדימה סך הנז', רק יתן דמי חדש כנז' גדול זכותו בהמצוה, אבל אין לו חיוב על החברה לאחר אריכות יו"ש, רק כתקנה ז' ולא יותר.

ז). להתפלל בבית המדרש הנז' תפלת „אל מלא רחמים" לעלוי"נ הנעדרים מאנשי החברה.

ח). אם אחד מהחברה יפול חלילה למשכב ויודיע לאנשי המעמד, מחויבים להתפלל בעד רפואת החולה בלי קבלת פרס, רק אם החולה ידרוש מהם שילכו לכותל המערבי להתפלל עבורו, הרשות להזקנים לדרוש שני גרוש כל אחד בעד שכר טרחתם.

ט) . כל אחד מהחברים הן איש או אשה ביום שיש להם יא"צ אחר אב או אם , כאשר יודיע להזקנים אנשי המעמד ויתן שמן זית לביהמ"ד , מחויבים הזקנים להדליק השמ"; לפני התבה, ולהתפלל לפני התבה בעד נשמת הנעדר ביום היא"צ ולהתפלל תפלת אמ"ר ביום קה"ת , ומיוסד ע"ז לוח הרשימה בביהמ"ד הנז', אשר בה יכתבו היארצייטין שיש להחברים , וכל הרוצה יבא ויכתוב היום של היא"צ על הלוח הנז', ועל השמש להודיע להחבר וליקח ממנו שמן זית על היא"צ.

י) . החבר אשר בחו"ל ויתנדב לתת לחברה ד' לי"ש (או 25 פראנק) , יש לו הזכות האמור בתקנה ה', ועשרה זקנים יתפללו לאיו"ש בעד נשמתו כל השנה הראשונה , וראש הזקנים ילמוד שיעור משניות לתועלת נשמתו .

יא) . אם חמשה לי"ש ידבנו לבו, חבר נכבד לחברתינו יקרא , ואחר אריכות י"ש ילמדו כל הזקנים בשנה הראשונה שיעור משניות לעלוי נשמתו ויתפללו תפלת אנא אחר הלימוד במשך השנה הנז' , וכן בכל יום היארציט לדורות עולם .

יב) . כל אשר איננו חבר להחברה , וחפצו כי ילמדו משניות אחר אביו ואמו או קרוביו, וגם ילמדו בעת היא"צ , עליו להודיע השם אשר ילמדו הזקנים משניות ויכתוב שם אביו, וגם ישלח להסוכן את נדבתו אשר קצב לוה, ושמו יוחק לזכרון עולם בספר החברה.

בשנת תרמ"ז עלה ירושלימה הרב החכם ד"ר אברהם אליהו הרכבי נ"י . ויואל לבקר את ועד עז"נ, ויבא גם אל מוש"ז , וירא את הזקנים והישישים מסובים אל השלחנות לסעודת הצהרים ומאכלם בריא , ויטב בעינו ויתן נדבתו גם למר סנדערס. וירשום לו שלשה עשר נדיבים, אשר אליהם יכתוב בקשות, ויבטיחו כי בבאו לביתו ימלא אחרי דברו ויהי כן . אך מכל הנקובים בשמות לא נענה כ"א אחד מהם האלוף המרומם אזרח נכבד לדורתיו מוהר"ר מ ש ה א ר י ה ל י ב פ ר י ד ל א נ ד נ"י, כי שלח מיד את נדבתו שמנה עשר רו"כ , וגם מכתב מלא רצון על המפעל היקר הזה, ובשנת תרמ"ח ד' תמוז כאשר מתה אשתו הכבודה הגברת מרת ק י י ל א ז"ל , הודיע טלגרפית כי ילמדו הזקנים לעילוי נשמתה כל השנה, וישלח נדבתו 200 פראנק ויעשה כן .

הכסף הזה והמותר מההוצאה שהוציא מר סנדערס עוררו את לבבו לקנות בית קנין עולם למוש"ז , וידפים מכתבי בקשות, ואגרות מיוחדות כתב לכל נדיבי עמנו בחו"ל כי יש את נפשו לבנות או לקנות חצר לבית מושב זקנים . וירב מספר המתנדבים אך לא עלו לאחד ממאה כדי צרך בנין או קנין בית חומה ולא שת מר סנדערס לבו גם לזה, כי אמר בלבו אקנה נא קנה , וידעו הנדיבים כי כבר נעשה מעשה והרבו לשלוח הנדבות והיה די כסף לשלם גם בעד שתי חצרות.

בחדש אדר תרמ"ט חלה הרב מר ישראל זצ"ל הורוויץ את חליו אשר מת בה , ומר פרומקין נ"י נסע ליפו לירח ימים ולמר סנדערס נודע מווארשא כי המנוח מוהר"ר יצחק גאלדמאן ואחותו ז"ל התנדבו לעזור לקנין חצר למוש"ז

בירושלם אלף רו"כ, וימהר מר סנדערם ויקנה חצר גדול מיד אחד מאחינו הספרדים במחיר 24,400 פֿראנק. ובידו רק שמונה מאות פֿראנק כסף נדבות שונות, וימאן המוכר לקחת ערבון את הסכום הזה הקטן מאד לפי הערך, וילוה מר סנדערם עוד 200 פֿראנק וימסור ביד המוכר בכסף מזומן 1000 פֿראנק, ושטר חוב ע"ם 2000 פראנק לפרוע בר"ח סיון בשנה ההיא ויתחיב בתנאי מפורש לבטל את כל המכר ולהחליט את הערבון למוכר בלי שום טו"מ אם לא תמצא ידו לשלם לו במועדו את כל מחיר החצר.

בראות מר סנדערם כי הנדבות הבאות קטנות הן שאי אפשר לגמור בהם את הקנין ונדיב אחד אשר יתנדב סך גדול כזה לא ימצא. ויאמר להוציא שטרי גורלות ע"ם 20000 פֿראנק באה"ק ובחו"ל, גם למכור בהחצר החדש את החדרים המטות. ויתקן את שלש תקנות חדשות האלו.

יג). הנותן נדבה 1000 פֿראנק, יהיה חדר אחד בבית מושב זקנים על שמו, ועל הגבאים לחרות שמו על אבן שיש אשר יעמידוהו ממעל להחדר מבחוץ, לזכרון עולם. *)

יד)· הנותן נדבתו 250 פֿראנק, תהיה מטה אחת על שמו בחדרי המטות במושב זקנים, ועל הכותל שאצל המטה יכתבו שם הנדיב, ורשות ביד הנדיב לפקוד על מטתו זקן ת"ח שירצה בו.

טו). להוסיף על תקנה י"א, גמרנו אומר כי המתנדב 5 לירא שטערלינג, לבד זכותו בהצדקה כפי סעיף הנזכר, עוד יש לו זכות שני, כי יהיה לו מקום להתפלל בביה"מ לו ולזרעו שיבאו לעה"ק ת"ו.

עברו חדשי אד"ר ואד"ש והמכתבים הרבים שנשלחו על פני חוץ לא עשו כל פרי והנדבות הקטנות הבאות נאלץ מר סנדערם להוציא לכלכלת הזקנים דבר יום ביומו ויחרד מר סנדערם לקראת יום השלום. ויודיע את צערו לאחדים מנדיבי עמנו, ולא נענה. אך ימים אחדים קודם ר"ח סיון בא מפטרבורג מאת הנדיב המרומם מוהר"ר משה ארי' ליב פֿרידלאנד נ"י המחאה תלגרפית על סך 4800 פֿראנק ויתנהו מר סנדערם על יד המוכר עם האלף פֿראנק הנתונים לערבון ויקח ממנו קבלה על סך 5800 פֿראנק.

ומר ישראל הורוויץ זצ"ל מת, ואת פי מר פֿרומקין לא שאל מר סנדערם בכל דבר הקנין, וירע הדבר בעיני הרב הגאון מהר"ש סלאנט הי"ו, כי הדבר מתנהג רק עפ"י איש אחד שלא כר"ת „צדקה מתחלקת בשלשה", ויגזור הגרש"ס כי לא יעשה דבר וחצי דבר בלתי רשות מר פֿרומקין, ולסוכן הופקד הבאנקיר מר נתן המבורגער נ"י, וכל ההכנסות יובאו לידו והוא יוציאם רק עפ"י שטרות חתומות מאת שניהם יחד, וכן מתנהג הדבר עד היום הזה.

ולמר פֿרומקין נודע שהמוכר מכר למר סנדערם דבר שאינו ברשותו. כי כבר מכר לצמיתות לפני שלש שנים את החצר ההיא במחיר

*) בחפץ הגביר שיחי' לעלות את מחיר הזכיות של החדרים והמטות ולע"ע פקד על מנהלי הבית להדול מלמכור, עד אשר יודיע את החלטתו.

20 000 פראנק לאחד אחינו הגרוזים ושטרי המקנה של החצר נכתבו ע"ש הגרוזי ואין להספרדי הזכות למכור כלל את החצר הזה ולא היה בידו רק פסת ניר חתום בחשאי ביד הגרוזי כי אם ישלם לו הספרדי הכסף 20,000 פראנק עם ההכשר ושב ומכר הגרוזי את החצר הזה, וישתדלו מר פרומקין ומר סנדערם בדבר הזה לקיים את המכירה אצל הגרוזי בעל החצר. ולהוציא את מותר הכסף מהמוכר הראשון ולעשות שטרי המקנה כהלכתם.

הנדבות הבאות היו מעטות מאד, ומלבד סך 2000 פראנק שהתנדבו הגבירים הנכבדים מר בינוש כצנלינסאן ומר אברהם קופערניק נ"י בקיוב לעזור קנין החצר לא נשלח למוש"ז כ"א להוצאות הבית לפי שעה, ומחיר הגורלות לא נאספו במועדם, ובאוצר הסוכן מר המבורג לא היה כ"א 5200 פראנק, אך בהגיע זמן פרעון של החצר, הואיל כבוד האלוף המרומם מוה"ר משה ארי' ליב פרידלאנד נ"י להוסיף ולשלות נדבתו ע"ש הרב הגאון מרש"ס סך 4700 פראנק. — וביום ר"ח אלול תרמ"ט מסרו ליד המוכר הגרוזי 10000 פראנק תשלום מחיר החצר שנקנה ע"ש הנדיב הנ"ז ונכתבו שטרי המקנה ע"ש, עוד לוו 10000 פראנק עד אדר תר"ן (בהכשר 10%) ויפדו את החצר מיד המוכר ואת שטרי המקנה של המחצית השניה של החצר העבירו על שם המלוה, עד אשר ישולם לו כספו ופירותיו.

אז היתה רוחה למוש"ז; בארבעה עשר החדרים שבחצר קבעו 8 חדרים למושב זקנים, 3 לביהמ"ד, לבית תבשיל, ולחדר האוכל, ובשלשה קבעו דירותיהם מר סנדערם, המשגיח והשמש, ויכניסו ששה ושלשים זקנים ת"ח, הגבאים החלו להטיב מצבם, לתת להם לחם ותבשיל וכל צרכיהם ויתקנו בעדם את התקנות האלו.

א). על הזקנים הבאים אל הבית או הנמצאים בו מכבר, להקדיש כל עתותיהם לתורה ועבודת ה'. איש איש כפי יכלתו והשגתו ללמוד לשמור לעשות את הובת החברה להחברים פה וחו"ל. ללמוד שעור היארצייטין ואמירת קדיש ותפלת אנא כפי התקנות.

ב). אין איש מהזקנים רשאי לבקש נדבות מזרים (לבד מקרובים) לא בחו"ל ולא פה. ואף כי לחזר על הפתחים חלילה.

ג). לבד שעות האכילה והמנוחה, יכולים הזקנים גם לבקר קרוביהם או לטייל ולשאוף רוח, אך לא יותר משתי שעות ביום, ועל פי רוב הזקנים יקום דבר ליעד באיזו שעות ביום יעזבו את הבית, אם כולם בבת אחת או בשתי כתות, וביתר שעות היום אינם רשאים לעזוב את הבית כלל, אם לא בעת הכרח גדול, ואונס רחמנא פטרי'.

ד). בשלום ובמישור יחיו יחדיו, יתרחקו מריב ומחלוקת, ועד הגבאים יגישו דבר סכסוך אם יפרץ ביניהם לפשרו,

ה), על כל אחד ואחד להשגיח כיכלתו על נקיון מטתו ומצעיו, והיה מחנהו וסביבו טהור ונקי.

ו). הזקנים אשר אין להם בנים פה, מקבלים עליהם להוריש את כל הנשאר מאתם לאחר איו"ש במזומן או במטלטלין פה לבית מושב זקנים.

ז). בהעדר ח"ו אחד מהזקנים, יתפלל מנין מהזקנים כל שבעה בחדר אשר מת בו, וכל השנה ילמדו משניות בביהמ"ד לעלוי נשמתו, וכן גם ביום פטירתו בכל שנה ושנה.

בשנת תרמ"ט בעלות ירושלימה, הרב הגאון החכם המפורסם מוהר"ר מרדכי גימפל יפה הי"ו ראב"ד מראזינאיי היושב כעיר יהוד ת"ו, ויבקר גם את בית מוש"ז וירא את רוע מצב הזקנים האומללים, והרה"ג הזה גדול הוא בעיני הנדיב פרידלאנד נ"י מאז, ובהציע הרב לפניו את מעמד הבית וחסרוניו ויעתר הגביר פרידלאנד להרב הגאון רמ"ג יפה הי"ו לשום עינו לטובה על הבית הזה גם לימים הבאים, וישלח נדבתו בפעם השלישית בחדש אדר תר"ן 10,000 פראנק לתשלום מחיר המחצה השניה של החצר, ועוד 800 פראנק להוצאות שטרי המקנה, ויקם כל החצר הזה למקנה להאלוף המרומם מוהר"ר משה ארי' ליב פרידלאנד הי"ו אשר הקדיש אותו למושב זקנים בירושלם לעילוי נשמת אשתו קיילא ז"ל.

ויעמידו הגבאים ששה ושלשים מטות ברזל, וספרים נקנו, אחר התפלה ינתן לכ"א לחם ושני תבשילין. ובחדר האכל יסבו על השלחן, ובערב אחר תפלת ערבית יותן להם עוד תבשיל חם, ובשבת ויו"ט בשר ודגים.

בשנת תר"ן בבוא עוד הפעם ירושלמה כבוד הרב הגאון מוהר"ר מרדכי גימפל יפה הי"ו, ויבקר פעמים אחדות את הבית להתבונן על מצב בית הזקנים ודרכי הנהגתו, (עפ"י בקשת הגביר שי'), התאוננו הזקנים באזניו על רוע הנהגת המשרתים וכו', ויכתוב את פרטי כל הדברים להגביר פרידלאנד הי"ו, וכאשר נודעו להנדיב פרידלאנד שיחיה פרטי כל הדברים, ויבקש מאת הרב הגאון רמ"ג יפה הי"ו להוציא מהבית את האנשים שאינם במספר הזקנים, ויוציא מהבית את המשגיח ויתן לו 500 פראנק, ואת השמש הסיר ממשמרתו ויוציאהו מהבית, ויתן לו 300 פראנק, (והשמש הלך ובנה לו במה לעצמו, ויאסוף עשרה זקנים וזקנות, ויקח מאתם כסף שבירות בית, ויכתוב מכתבי בקשות לנדיבי עמנו, כי יש לו „מושב זקנים וזקנות כללי" ויאמר להתחרות את הגביר שי').

וגם מר סנדערס יצא מהבית הזה עפ"י רצון הגביר שיחי', ויבחר הגביר פרידלאנד הי"ו באחד חבירי ועד הפועל של חברת חו"צ ביפו הוא הרב הנכבד מר איזיק בן-טובים הי"ו להיות אחד ממנהלי הבית מוש"ז בירושלם. ובחדש אלול תר"ן בא מר בן-טובים ירושלימה, לבקר את הבית הזה לדעת מחסוריו, ובעזרת הרה"ח רי"ד פרומקין ומר סנדערס עשה סדרים חדשים וטובים בהבית, ובחדש שבט תרנ"א הוסיף לפאר ולשכלל את הבית עפ"י רצון הגביר שי' ויקבע גם את הסדרים האלה:

א) לקבוע חדר מיוחד עבור הזקנים החולים וגם בעד הזקנים שיחלו לקבוע בעדם בגדים מיוחדים הדרושים להם בעת מחלתם. ב) למנות רופא מומחה שיבקר את כל הזקנים פ"א בשבוע וגם בעת נחוצה. ג) לכבס בכל

שבוע את כתנות הזקנים ובגדיהם, וסדיני המטות וכו׳. ד) לקנות בגדים חדשים להזקנים שאין להם בגדים. ה) לבשל פעמים בשבוע מאכל בשר להזקנים. ו) לקנות כלים למאכל, לכל איש שתי קערות, כף ומזלג אחד. ז) להפריש מכסף הנדבות, מעט מעט לקופת קרן קיים אשר מפרותיו יקחו להוצאות הבית ולע״ע הניחו באוצר הבאנק 4000 פראנק לקרן קיימת המביאה 6% לשנה.

מחסורי הבית עתה הם: חליפות הבגדים ממין אחד לכל הזקנים, ושמיכות חדשות להכסות ושיהיה להם כל צרכיהם בבית הזה, חסרון הכסף יעכב בעד הגבאים מתקן את אלה, ההוצאה עולה מדי שבוע בשבוע ערך 200 פר׳ ואוצר הבית ריק, לפי החשבון שהוציאו הגבאים בר״ח כסליו העבר יש להם דעפוציט על סך 1605 גר׳ ומהקרן הקימת שיש להבית 4000 פראנק המביא 6% לשנה אין להוציא על הוצאות הבית, וגם על הגביר פרידלנד הי״ו, לא יוכלו להכביד כ״כ שהוא יוציא מכספו עוד כסף לתכלית זה. וההובה גם על כל אוהבי שערי ציון וחובבי ארה״ק שישתתפו בצדקה גדולה הזאת שהיא להפארת ישראל וירושלם... *)

*) להוסיף על הדברים הנ״ל הננו מעתיקים בזה מהוך קובץ הכתבים השייכים לתולדות בית מושב זקנים הנ״ל כי הר׳ הגביר רמא״ל נ״י הנ״ל קנה קרקע לבנין מושב זקנים חדש בירושלים (על דרך יפו) 11,455 אמות מרובעות (באורך: ערך 190 אמה, וברוחב ערך 60 אמה). ומחירו עלה לסך 17997 פראנק. (נלקח מחשבון לחדש אלול תרנ״א).

בית מחסה ליתומים עברים

בס"ט פטרבורג.

בית מחסה ליתומים עברים

בס"ט פטרבורג.

במכתב עתי „המליץ" שנת תרמ"ט № 132 כתובים הדברים האלה.

ס"ט פטרבורג. — זה כמה שנים יצא הקול בעיר כי נדיב אחד פה הקדיש עשרת אלפים רו"כ לדבר שבצדקה ואיננו חפץ כי יפורסם שמו ברבים. מתן בסתר זה נשאר בסוד עד היום ולא נודע רק להבאראן מ' הראצ גינצבורג ולבנו מ' דוד גינצבורג, ולה' צבי הירש ראבינאוויץ. זה האחרון הוא איש סודו של המתנדב ועמו התיעץ לאיזה ענין יקדיש כספו, והוא השתדל בדבר ויכהוב את התנאים שהם עתה לנגד עינינו, וזה תוכנם:

הסך עשרת אלפים רו"כ יהי מונח לקרן קיימת לעולמי עד בשטרות המלכות המביאים רבית, מחציתם ע"ש המתנדב בעצמו ומחציתם על שם רעיתו; מהרבית ישולם בבית האומנות אשר על יד בית המקלט ליתומים ויתומות לב"י בזה, שכר מורה שפת עברית ודת משה לחניכים וחניכות. השטרות לא ימכרו, רק כאשר יצאו מהקלפי יקנו במקומם שטרות אחרים המביאים רבית. ואם מאיזה סבה תבטל המחלקה ללמורי אומנות, אז ישולם מהרבית שכר למור עברית ודת ישראל למורה בבית המקלט לנערים ולנערות. והיתה זאת שכר המתנדב, כי כאשר יבא יומו ונספה (יאריך ה' ימיו) או במות אשתו, ואח"כ במות שניהם, יהי לחוק לדורות כי המורים וחניכי בית היתומים יתפללו בעד נשמהם שנה שנה ביום פטירתם (יאהרצייט) בבית התפלה אשר במחלקת המלאכה, והמתנדב התנה בפירוש כי כל זמן שלא יסכים לגלות שמי ישאר בסוד, רק תיכף אחרי מותו יודיעו ברבים שמו ושם רעיתו בתור מתנדבים.

עתה קדמה אשת הנדיב ללכת בדרך כל הארץ, ולמען שים זכרון לנשמתה הואיל לגלות את הדבר ע"י „המליץ".

הנדיב הזה הוא הגביר הנוצר תורה ומוקיר רבנן ר' **אריה ליב** במ' **משולם פייוויל פרידלאנד** מפה, ביחד עם אשתו בת גדולים ורבת הצדקה והחסד מ' **חנה קיילא** נ"ע אשר גועה לפני שבועים.

את עשרת האלפים סלק הנדיב בחלקים שונים בארבעה פרקים: ביום 29 פֿעבר. 1880, ביום 8 יאנואר 1881, ביום 14 מאי 1882, ביום 8 יולי 1883, כנראה מתוך תעודת הבאראן ה' דוד גינצבורג מיום ט"ו תמוז תרמ"ג שהוא הגזבר הממונה על קופת בית היתומים.

כפי ששמענו מפי איש מהימן עתיד הנדיב מהר"ל פרידלאנד להתנדב עוד סך מסוים לצדקה, למזכרת רעיתו הכבודה.

העתקה מעצם התעודה הכתובה על קלף.

הכתב הזה הוא העקזעמפלאר הנמסר להגר"ל פרירלאנד על פי סימן ט'.

אני החמ"ט נדרתי ברצוני הטוב סך עשרת אלפים רו"כ להיות לקרן קימת לעולמי עד והרוח שיעלה הקרן הזה יהיו שייך להרעמעסלענני אוצילישצע שיוסד בהפריוט אשר להיתומים מבנים ובנות מישראל אשר בס"ט פעטערסבורג. הנדבה הזאת הקדשתי למעשה הצדקה הזאת על האופנים והתנאים המבוארים פה בהכתב הזה.

א בעד העשרת אלפים רובל כסף שנדבתי יוקחו שטרות מאוצר המלך המעלים רוח שנה בשנה (מהם) בעד חמשת אלפים רו"כ יקחו בילעטין על שמי ובעד חמשת אלפים על שם רעיתי חנה קילא. (אימיעננויע גאסודארסטווענני באנקאווע בילעטען).

ב הבילעטען האלה לא ימכרו רק יהיו לקרן קימת לעולם וכאשר יצאו הבילעטען מהטיראז אזי יקנו בהם בילעטען אחרים והבילעטען האלה יהיו שטרות אוצר המלך המעלים רוח שנה בשנה כהבילעטען הראשונים.

ג מהקופאנס של הבילעטען ישלמו שכר מורה שפת עברית ודת משה לתלמידי בית ספר המלאכת היינו להיתומים ותיתומות אשר ילמדו מלאכה בהרעמעסלעני אוצילישצע של הסיראטסקי פריוט לבני ישראל שבפ"ב.

ד אם יתבטל מאיזה סיבה הרעמעסלעני אוצילישצע הנ"ל אז יהיה שייך דמי הקופאננעס להפריוט לשלם שכר מורה ללמד להיתומים והיתומות שפת עבר ודת משה.

ה כאשר ימות אחד מאתנו אני או רעיתי וכן גם אחרי מות שנינו אזי בכל שנה ושנה ביום היאהרצייט יתפללו המורים וחניכי בית היתומים בבית התפילה שנבנה בהרעמעסלעני אוצילישצע הנ"ל ויזכירו את נשמותינו מדי שנה בשנה את נשמתי ונשמת רעיתי עד עולם.

ו מנהלי הבית למחסה היתומים קבלו על נפשם שלא לגלות את שמי בתור מנדב את הצדקה עד אשר אתן להם רשות לזה אבל מיד אחרי מותי יגלו את שמי ואת שם רעיתי בתור מתנדבים.

ז כל עוד שארצה אשר שמי ישאר נעלם אז יכתבו בספרי החשבונות אשר להפריוט נדבתי בתור נדבה שנדבו איש ואשה שרצו להעלים את שמותיהם וכי הנדבה מסך עשרת אלפים רו"כ נמסרה על ידי המו"ל מ"ע רוססקי יעווריי צבי הכהן ראבינאוויץ למנהלי הפריוט הבאראן האראץ ובנו דוד גינצבורג.

ח ההתחייבות האלה קבלתי אני ליב פרידלאנד על עצמי ומסרתי הכסף עשרת אלפים רו"כ במזומנים וקבלתי קוויטטונגען על זה ואין לי ולירשי אחרי אחרי ולבאי כחי לחזור בהם ולערער עליהם מעתה ועד עולם, וכנגד זה קבלו מנהלי הבית על עצמם ועל המנהלים הבאים אחריהם כבעל עצמם שאין לשום מנהל רשות לשנות מכל המבואר פה בהכתב הזה לעולם.

ט הכתב הזה יכתב בשני עקזעמפלארען האחד חתום בחתימת יד הבאראן בחתימת ידי ובחתימת מהר"צ ראבינאוויץ , הקאנוועךט הנ"ל לא יפתח כל עוד היותי בחיים מבלי רשותי אבל מיד אחרי מותי ביום ההוא יפתח הקאנוועךט ויקרא באזני מנהלי בית היתומים .

י העתקה מהכתב הזה יהיה גלוי לכל מנהלי הפריוט רק שמה יהיה כתוב במקום שמי המנדב הנעלם .

הכתב הזה הוא העקזעמפלאר הראשון אשר חתמנו עליו אנחנו שלשתנו החתומים היום יום ו' עש"ק ט"ו תמוז הרמ"ג לפ"ק פה ס"ט פעטערסבורג .

נאום צבי הירש בלא"א הרב המאה"ג מהו' מאיר הכהן ראבינאוויץ .

ונאום משה אר'ה ליב בר משולם פייוויל פרידלאנד .

ונאום דוד בן נפתלי הירץ גינצבורג .

נוספות למשפחת פרידלאנד .

נוספות למשפחת פרידלאנד.

א.

בעז"ה.

כבוד ידידי הרב הגביר המפורסם מופלג חו"נ י"א מוה'
משולם פייביל נ"י.

ידידי ע"ד אשר כתבתי למע"ל שאלתי ובקשתי לקיים ויתר הדברים שמתי בפי המוכ"ז נ"י ומאד אחלה פני רומע"ל לעשות בזה בהשתדלות האפשרי טצדקי דאפשר למיעבד, נא בל יהי' זאת למעמסה על כבורו הרמה, נא בזה לעשות לפי רוחב בינתו להמציא רווחה בעז"ה נצח לא אשכחהו ובקשתי מטוב לבבו להודיעני ע"י מוקדם איך יפול דבר, וע"כ הסליחה יקבל חיים וברכה מאת ה' כנפשו ונפש א"נ יוסף ב"ר מאיר ז"ל הופ' ק"ק סלוצק.

ב.

בע"ה מינסק א' 13 תשרי ע"ת לחננ"ה לפ"ק.

כבוד ידידנו הגבירים היקרים הנכבדים י"א חו"נ כש"ת
מו"ה פייוויל פרידלאנד ומ"ה ניסן קצ"ס שיחי'.
שפעת שלום ועתרת ברכה,

יקרת דבריהם היקרים ממחרת יו"כ קבלנו מש"ק העבר לרוב נחת לראות כי שבו בשלום ועשו שליחותם כהוגן וה' הטוב הסכים ע"י לחתם בזכות הרבים ואל כביר לא ימאס לחו"ח בעיני הקיסר יר"ה וכבר קבלנו גם אנחנו ידיעה מפ"ב כפי התעורותא דה"מ כן יתעורר במקום הגבוה אי"ה, ונותנים אנחנו כולנו ת"ח גדול לכת"ה על טוב פעלם וטרחתם בעד הגוב' שלנו וכלל אחב"י. בעל הגמול ישלם להם בכל מילי דמיטב בכל אשר יפנו יצליחו כי טוב פעלם יעמוד להם לזכר עד.

וע"ד אשר נבוא ליריד בפאריץ הלא נחכה לשיבת הרב ר"י מווילנא ובתוך כך יהיה ידיעה מהרב דליבאוויץ ומצידנו לא יבצר אפי' תלתא פרסא

בחלא, והי׳ בזה שלום לכם ככל אשר תשאל נפשיכם הנכבדה ונפש אוהבכם דו״ש באהבה מברכם ברכת החג שיחוגו אותו בשמחה וטוב לב.

דו״ש נאום גרשון תנחום באאמו״ר מוהרא״ב זללה״ה.

נאום יעקב אהרן לוריא. נאום שמחה חיים לנדא. נאום צ״ה ראטנער.

ונאום יצחק במא״ם ווילענקין. ברוך נחמן ברודא.

נאום שלמה זלמן הורוויץ הלוי.

נאום נחום מיכל הלוי הורוויץ.

ג.

בעזה״י יום ב׳ ה׳ מ״ח תרי״ג לפ״ק.

מה׳ שלום וברכה כבוד ידידיי הרבנים הגבירים המפורסמים יראי ה׳ יחיו.

מכתב כבודם הגיעני לנכון, והש״י ייטיב לכם כפעלם וטוב לבבם, ומאד חפצי ורצוני להתראות ולהחריב הדיבור של אהבה עמכם, אמנם רב הדרך ממני שאין בכחי ובריאותי לשאת זה, כידוע לכל האמת, ע״כ שמתי דברי ע״י ידידנו הנוכחי שי׳ ומצפה אני לתשו׳, וכל מה שבכחי ודאי מלו״נ אתאמץ בטובת ידידנו שי׳, וגודל בקשתי שידוני לכף זכות, ויקבלו החוה״ש מאדה״ש ידידם הדוש״ש מלונ״ח או״נ מנחם.

ד.

מכתב תנחומין.

ב״ה יום ה׳ ט״ו כסלו תהי״ר לפ״ק סלוצק.

ברוך דיין אמת כי כל דרכיו כו׳.

שלום האחים הנעימים היקרים שי׳ ובראשם חתני המופלג מו״ה מאיר נ״י ואמו ה׳ תי׳ וכל אשר להם שלום.

ה׳ ינחם אתכם בתוך אבילי ציון וירושלים, יבולע המות לנצח ומחה ה׳ דמעה כו׳. יום מבוכה ומבוסה ומהומה כי שר גדול ליהודים ורצוי לרוב אחיו נפל ביהודים צר לי עליך אחי צר לי מאד, כי נפלאת אהבתך מאד מאהבת נשים מי יתן ראשי מים כו׳ כו׳ ואבכה יומם ולילה על שבר בת עמי וכל ישראל בכו על השרפה כו׳ לא לכם לבד לבכות הלא הוא האיש אשר שם נפשו בכפו להיטיב על כלל אחב״י עניים מרודים הביא בית כל איש אשר רוח ה׳ נוססה בו התכבד בחבורתו ולו נתן מקום מושב בראש הקרואים ומשרתיו עושי רצונו הם העידו על עלילותיו הישרים והנכוחים. אתה אחי הלכת למנוחות

עזבת לאנחות גברו עליונים על התחתונים אנא ה' את נשמת עבדך הטהורה יהי' גנוז בגנזי מרומים ויתן לה מהלכים כו' כי מאתו לא תצא הרעות כח הטובות ולזאת דרוש דרש אליו את יקרת נפש הלז להיות מליץ יושר על עמו כ"י, כאשר הי' בעודנו בחיים חיותו, אחי ורעיי בזאת הנחמו כי השאיר לכם ברכה שם טוב אשר זכה אביכם בחייו ואחרי מותו כי כל השומע יחרד לבבו והתמרמר רוחו מבלי הפוגה כל כסף וזהב של זולתו לא יערכנו כו' אין להרהר אחרי מידות ה', אך אם אתם לו ישמעני שלום יהי' ביניכם ותנו כבוד לאמכם ה' תי' כאשר היתה מולכת לפני אביכם המנוח ז"ל, וה' ינהלם בדרך הישר למצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם, אלד דברי ידידם הכואב ונאנח בלב נשבר ונדכה כותב בדמע חפץ בשלומם והצלחתם.

יואל פרומקין.

הספד*)

לזכר עולם הערכתי הספד על ש"ב הרב המופלג בתורה השלם במעשיו פאר עמנו הרם קרן משפחתנו כ"ש מוהר"ר משולם פייבול פרידלאנד זצלה"ה.

בצירוף מעט צוף מאמריו טילידי עשתונותיו בהשכלת דעת ויראת ה׳, הוא ידיד ה׳ ואהוב מאד לכבוד מר אבי הרב זצלה"ה הנ"ל:

הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו (שמואל ב א׳).

כד אחים ליבאי בהספידא דמר אבא זצלה"ה, ושפתותי נוטפות מר. עוד רחושי מרחשן שפתיי. עוד דמוע תדמע עיני. ונפשי עלי תשתוחח מדי זכור אזכור הנך דאבדין ולא משתכחין. אוהבו ורחימי׳ דמר אבא זצלה"ה הוא ניהו שארי וב"ד הרב הגביר אשר גבר באחיו איש חי רב פעלים. מופלג בתורה. משכיל ביראה. אשכול הכופר, נודע בצדקות פזרונו בישראל. הרר"מ פייבול ארין שלם. נאסף לארץ השלום בשנת [הרט"ו] לפ"ק בק"ק דענאבורג. לזכר עולם טוב שמו יהיה. ועד דור ודור יקום זכרו לתהלה:

ולישרים נאוה תהלה. שכדאי והגון הוא הרב היקר המנוח מנוחתו כבוד להכתב בספר זכרון ליראי ה׳ וחושבי שמו. ולהרימו נס להתנוסס לכל אשר ברכו אלהים עושר ונכסים. למען ממנו יראו איך שצלחה עליו העת פתאום, להרים קרנו מעלה. ועמד בנסיון העושר שהיא גדולה מנסיון העוני כמ"ש בספר

---

*) ברשי׳ קהלת משה אות ד׳ № 2209 דברי מרדכי שאלות ותשובות... [מהר׳ מרדכי ב"ר אריה ליב פרידבורג אבד"ק מאלאסטאווקא (ומקודם בהלוסק ואיהומען). חלק ראשון, (לא נדפס יותר), על אורח חיים, וקונטרס עגונות. ובסופו ב׳ הספדים: א) על אביו הרא"ל שנפטר בהלוסק ב׳ אייר תר"ז. ב) על הר׳ משולם פייוויל פרידלאנד (אביו של הרמא"ל, מאסף הספרים) עם חי׳ תורה וקצת העתקית מכתביו של הרמ"פ הנ"ל, שנפטר בדינאבורג (ב׳ כסלו תרט"ו). ווארשא (א. בוימריטטער ושותפו יצחק ראטהבלאטט) [תרכ"ז] fol. 1867 15+32+58+(1) דף. [הסכ׳ הר׳ מש׳ תרכ"ז: דו"ב מייזלש מווארשא. ב) מ. ל. מלבים. ג) יעקב געזונדהייט מווארשא, ד) שמואל שטראשון מווילנא. ה) מאיר ברלין במאהליב. ו) א. מ. הורוויץ מפינסק. ז) אליהו גאלדבערג מבאברויסק, תרכ"ד].

הישר לר"ת על פסוק (קהלת ז) ביום טוב היה בטוב. הכונה שזה אין חידוש כ"כ אם אדם שרוי בעוני ודלות והוא בטוב. אבל עיקר החידוש הוא כשאדם יש לו כל טוב ועומד בצדקו. וזהו ביום טובה היה בטוב. ועד"ז כתב בקול יעקב ריש שה"ש לפרש הא דאחז"ל צדיק וטוב לו צדיק גמור. כלומר אף בשטוב לו עומד בצדקו ואין הטובה מונעת אותו מצדקתו יעו"ש. וביותר לאיש אשר נצמח לו תהפוכות הצלחת הזמן פתאומי שמקור משחת הוא לו להתלבש בגאוה וגאון. וללכת אחר כל הבל ולשים כל עומק מזימותיו אך לתענוגי תבל. ולא ישים אלהים לנגדו לתת מקום משכן אלקי במזימותיו. ובזה יאות לפרש מ"ש (תהלים י) כגובה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזימותיו דאיתא (ברכות סג.) דרש ב"ק איזהו פ"ק שכל גופי תורה תלוין בה. בכל דרכיך דעהו. וכ"כ הרמ"א ריש שו"ע שויתי ה' לנגדי תמיר הוא כ"ג בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלקים. וי"ל בזה כונת הכתוב (תהלים לב) אשרי אדם לא יחשב ה' לו עון *) היינו דאדם המעולה מתחייב א"ע להשתדל ולהתאמץ שלא יסיר מרעיון עשתונותיו את ה' ופעולותיו תמיד וכשיתאונן לפעמים שהלך לו משך זמן ולא חשב את ה'. אז חושב על עצמו זה לעון. ז"ש אשרי אדם לא יחשב ה'. פי' שלא הי' בעשתונותיו ה'. לו עון. נחשב לו לעון. וז"ש כגובה אפו כו' פי' שמחמת הצלחת הזמן יגבה אפו וישים כל מזימותיו בהשגת מחמדי תבל ומחמת זה לא ידרוש להתבונן כי אין אלהים כל מזימותיו פי' שבל ידרוש דבכל מזימותיו אין הזכרה על האלהים. אלא דכל מזימותיו הם רק בהשגת תענוגי תבל:

ובזאת מצאנו מעולה ומאושר את הרב היקר הנ"ל. אש- בזמן קצר הגביהו רשפי הצלחתו עוף. וכאשר החל לדרוך כוכבו במסילתו כן עלה מעלה עד כי נתעלה האיש בביתו ובחצירו ובעירו ובכל תפוצת עמינו עד כי לו שם כשם הגדולים אשר בארץ בכל זאת לא גבה לבי ולא רמו עיניו לא פנה אל רהבים ושטי כזב. ולא מנע מעשתונותיו התבוננת בה' ומעשי נפלאותיו **) ובכל מקום אשר הנעיהו רוח מסחרו עשתונותיו העמיק בהשכלת דעת יראת ה'. ובכל דרכיו ונסיעותיו אשר הכריחוהו עסקיו הרמים לנוע למרחקים התבוננת בה' ותורתו היה שעשועיו. ובאלה נמצאו שלימים ומאושרים גם הוא, גם אוהבו מר אבא

*) דכפשוטו קשה מדאמרינן (ב"ק נ׳) אר"ח כל האומר הקב"ה ותרן כו'. ואי כמ"ש המצורת שהוא ע"י תשובה. קשה הא פשיטא דנמחל כל עון ע"י תשובה. ואדרבה נחשב לזכיות כדאיתא פ' יוה"כ:

**) ועד"ז י"ל מ"ש (בראשית לט) ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח דהול"ל ויהי ה' את יוסף והצליח אלא י"ל דהכתוב משבח מעלת יוסף שקיים שויתי ה' לנגדי תמיד אף שהיה איש מצליח. ובזה נתפרש לנו המדרש שם דהוה גבר קפוד המד"א וצלחו הירדן. והוא כמ"ש שהאיש שהצלחתו כדילוג פתאומי. הוא רשת פרושה להתפש בכף האורב. ופי' המדרש לשון איש מצליח מלשון דילוג היינו שההצלחה היה בדרך דילוג פתאומי דמעבד נמכר יוסף להיות שר בית אדוניו. מכבל ענו רגלו להיות מושל בכל ארץ צוען ואעפ"כ וה' היה את יוסף שקיים ה' לנגדי תמיד:

הרב המופלג זצלה"ה ועליהם אקונן הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו:

באופן אחר י"ל כוונת קינת דוד על שאול ויהונתן באמרו הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. ע"ד דאיתא (כתובות קיא:) שהדבוק לת"ח כאלו דבוק דשכינה והוא מדכתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום (דברים ד) ובמדרש שמואל (פ' כ"ה) וירושלמי (ספ"ט דנדרים) נאמר בנות ישראל אל שאול בכינה. קאי על סנהדרין שבשעה שהי' שומע טעם הלכה יוצא מפי ת"ח היה עומד ונושקו כו'. כן ביהונתן מצינו ונפש יהונתן קשורה בנפש דוד. והוא שדוד היה ת"ח מנעוריו כמשחז"ל. וכיון ששאול ויהונתן היו דבוקים לת"ח היו דבקים לה' בחייהם. וגם במותם אף שלא האריכו ימים עכ"ז לא היו בני כריתות ח"ו כאשר אמר שמואל עליהם. ומחר אתה ובניך עמי ואחז"ל עמי במחיצתי ונתקיים בהם והרוח תשוב אל האלהים. ז"ש הנאהבים והנעימים שהיו נאהבים ונעימים לה' על צדקתם ודביקותם לת"ח לזאת בחייהם ובמותם לא נפרדו מה' אלא דבקים בה' תמיד. והענין הלזה נמצא בהרב היקר הנ"ל שהיה מדבק א"ע לת"ת שבדורו בכל אפשרו. גם הזהיר ע"ז מאד את בניו היקרים שי' שיהיו אוהבי חכמים ולהדבק אליהם בכל לבבם כאשר בעיני ראיתי חרות בעיטו במכתביו לבניו הנעימים שי':

עוד ראיתי הרבה מכתבי הרב היקר הנ"ל לבניו הגבירים יראים ושלמים שי' כולם מפיקים מרגליות משובצים בפניני היראה תפוחי מוסר במשכיות חכמה כולם תוכחה לעצמו ולבניו. ולא אמנע מלהעתיק קצת ממכתב אחד אשר כתב ממאנגילאווא *).

החודש הלזה התחילו לתקוע להזהיר על התשובה ויומא דתיובתא אינון הנני להתוודות על מרי שיחי וכעסי שעויתי ושפשעתי עד היום ולצוות לכם בניי באזהרה נוראה להזהר מן הכעס כו'. והמדה המשובחת לכל משכיל ובה יהי' לו שלום בעוה"ז ובעוה"ב שלא יכעוס ויסבול עלבונו ויעביר על מדותיו וימחול למי שפשע לו. ובזה ימחלו עונותיו מן השמים כדגרסינן (ר"ה יז.) א"ר כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו, שנאמר נושא עון ועובר על פשע למי נושא עון למי שעובר על פשע. ועל כי ידעתי את חטאותי ופשעי בזה רבו למעלה ראש ע"כ קבלתי עלי על להבא וגם לספר לבניי להזהירם בזה הרבה כו' ומסיים שם ויש לי בזה הרבה והרבה לדבר עפ"י פראקטיקא ואין אדם עומד על דבר הלכה אא"כ נכשל בה ואנכי נכשלתי בזה הרבה. גם אם כי יש לי להתנצל ממעמדי הראשון עת בואי לבאברויסק והמעלות הגבוהים שהייתי נצרך לדרוך

---

*) כפלך חערנכובג, כנסע להתרפאות שמה.

עליהם בזמן קצר היה מהצורך לקחת בחזקה. למשל להדריך א"א ולב"ב על אופן נגידות ואח"כ על אופן גביר במשך חמשה שנים. ובזמן מועט עכ"ז יודע אני שהרבה שגיתי בזה. שרציתי להעמיד העולם על האמת ובחזקה בלי ישונה. כידוע לכם לא להביט לשום איש קטן וגדול הי' שוה כנגדי כו'. וידעו כי דברי צוואה הם לטובתם בָּל הימים ולא יקילו בזה. רצוני אשר בימי השבת עד אחר ימים נוראים יקראו מכתביי. כי דברי אלה וכל אשר כתבתי להם יצאו מעומק הלב ודברי אמת. אלה דברי אביהם המצפה לאושרם וטובם כו'. (ולירא̇ת האריכות דלגתי הרבה וכולם דפח"ת).

הרי כי הרב היקר הלזה קיים בנפשו השני לישנא הנאמר (עירובין יג:) נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא. עכשיו שנברא יפשפש במעשיו ואמרי לי' ימשמש במעשיו וע"ש בצדו מ"ש בשם הערוך וי"ל כפשוטו דאיתא (ברכות ה.) יפשפש במעשיו שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה אל ה'. כפל לשון נחפשה ונחקורה. והיינו שמתחלה מחויב האדם להתבונן במעשיו שעברו ויחפש ויפשפש בהם אולי נמצא בהם עבירה גלויה וראית ונשכח ממנו עוד מחוייב להתבונן אולי מוטעה הוא במעשיו היינו שעד עתה חשבם למצוה ודרך הישר אולי משגה הוא, והוא היפך רצון ה' וזה יכונה בשם משמוש. כמו אדם הממשמש בגד בידו לירע מהותו אם טוב אם רע הוא. וכן הוא מכונה בשם חקירה לחקור אחר הדבר הטוב הוא או רע וז"ש נחפשה דרכינו אולי ימצא במעשיו עבירה פשוטה וגלוי ואח"כ ונחקורה על מעשיו שמחזיק שהם בדרך הישר אולי משגה הוא והם עבירה בידו ונצרך לעשות תשובה עליהם וזה הוא השני אמרי לה שבעירובין הנ"ל. והרב השלם הנ"ל לא מנע א"ע משניהם כנ"ל כי שם דרכיו בכל עת מפשפש וממשמש במעשיו:

ולאיש יקר ושלם הלזה הנודע שכל תהלוכות ימי חלדו אין לשער ולערכם שהיה דרך מקרי הזמן כי אם דרך נפלא. נגלה ונראה כי הכל הוא בהשגחת ה' העושה נפלאות לבדו בכל פרטי פרטיו יתכן שיתואר עליו כמה שאמרתי לפרש הנאמר (בראשית י"ח) וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה ואברהם היה יהיה לגוי גדול כו'. כי ידעתיו למען אש־ יצוה את בניו ואת ביתו אחריו. ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט כו'. עי' (יומא לח:) שאמרו על ואברהם היה כו' שהוא משום זכר צדיק לברכה ועדיין אינו מיושב כ"כ דהא כבר הוזכר אברהם כמה פעמים כי ידעתיו פרש"י לשון חיבה ועי"ש בתרגומו ולשניהם אין מדוקדק לשון למען כו' מה הוא הנתינת טעם. ולדעתי י"ל דרך פשוט והוא כי מובן הוא שמכל המקרים והשינוים שיולד עלי חלד לא יתודע ידיעה ברורה וחזקה בלב יושבי חלד שהוא נעשה רק בהשגחת אלהי ולא ממקרי הזמן הוא רק באופן שיגלה ה' את אזנו קודם המעשה בעצמו או ע"י נביא מה שעתיד לעשות אז בבוא הדבר כמו שאמר לו מקודם יתברר בלבבו ידיעה זכה

וברורה שיד ה׳ עשתה זאת ולא מקרה הוא, ולזאת בכל מופתי מצרים היה ידיעה לפרעה ע״י משה מקודם שעתיד ה׳ להביא מכה עליו בכדי שבבוא המכה ידע ברור כי יד ה׳ נגע בו ולא מקרי הזמן הוא ככתוב כה אמר ה׳ בזאת תדע כי אני ה׳ כו׳. עוד נקדים שהמוכיח לחבירו לחזקו בעבודת ה׳ ואמונתו כל מה שהאמונה ידועה וברורה בלב המוכיח יותר מוכשר הוא יותר להסביר הענין אמונה והשגחת אלהי בלב זולתו. ובזה י״ל הא דאראב״ע (עירובין טז:) תמיהני אם יש ברור הזה שיודע להוכיח עי״ש בפרש״י ולשון שיודע אין מדוקדק כ״כ. ולפמ״ש י״ל דכונתו שיהי׳ ידיעה ברורה וזכה בלבבו כ״כ חזקה שיהיה ביכולתו להשריש האמונה והשגחת ה׳ בלב זולתו זה שאמר ה׳ באברהם המכסה אני מאברהם אשר אני עושה פי׳ שלא אכסה ממנו אלא אגלה את אזנו מקודם מה שאני עתיד להפוך את סדום על רוע מעשיהם בכדי שיהיה לו ידיעה ברורה וחלוטה (אף שאברהם בן שלש הכיר את בוראו מ״מ רצה ה׳ שידע אח״כ ידיעה חושיות) והוא בשביל שאברהם היה יהיה לגוי גדול כו׳ כי ידעתיו למען אשר יצוה (ולשון כי הוא דהוא נתינת טעם) פי׳ ע״כ ידעתיו מקודם אשר אני עתיד לעשות בכדי שיהיה לו ידיעה חושיות שבהשגחתי הפכתי סדום בשביל רוע מעלליהם למען שיהיה ביכולתו יותר לצוות את בניו וביתו אחריו ולהשריש האמונה והשגחת האלקי בלבבם, ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט. ומעין זה נראה לנו בהתהלוכות הרב היקר ושלם זצללה״ה שבכל מוצאיו ומובאיו נגלה היה כי השגחת יד ה׳ הוא למען להשריש בלבבו ידיעה חושיות באמונת אלהי והשגחתו בכל פרט ופרט והוא למען אשר יצוה את בניו היקרים ולהשריש האמונה בהשגחת ה׳ בלבבם ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט כאשר עינינו רואות שלא לשוא המטיר לקחו במוסרו הטוב אשר הטיף עליהם בפיו ומכתביו. ודבריו אשר יצאו מלב נאמן בה׳ ובתורתו לא הלכו לריק כי אם עשו את אשר חפץ ואשר הזיל בטל אמרותיו הצליח לטעת נטעי נאמנים בכרם ה׳ המה בניו הרה״ג שי׳ המפורסמים לתהלה בקצוי ארץ. סוחרים במדריגה ראשונה אזרחים נכבדים בעמינו כולם זרע ברוכי ה׳ הולכים בעקבות אביהם הרב היקר ושלם זצללה״ה. כולם יראי ת׳ אנשי אמת רודפי צדק עושי צדקה ומשפט:

ולאיש אשר אלה לו. אמרתי מה זרעו בחיים אף הוא בחיים כדאיתא (תענית ה:) אר״י יעקב אבינו לא מת כו׳ מה זרעו בחיים אף הוא בחיים דעיקר חיות של האדם שהוא גדול ממדריגת מלאך ה׳ הוא דהמלאך במדרגה עומד על מצב אחד משא״כ בני אדם יכולין להתעלה כל יום ע״י תו״מ וזהו עיקר חיותם לזאת אמרינן (בב״ק טז.) דוד שהניח בן כמותו נאמר בו שכיבה ולא מיתה. והוא משום שע״י תו״מ של בנו הוא חיות לאביו גם אחר פטירהו (והארכתי בזה בהספדים הקודמים) ולכן קאמר ביעקב מה זרעו בחיים היינו כשעושין תו״מ דוקא אז גם הוא בחיים דע״י תורה ומצות מחיי׳ את אביו כל שעה. והנה כאשר נכבדתי מאת בניו היקרים ושלימים שי׳ ונקראתי לעת כלילת אחותם היקרה תי׳ בבואי לחצרם והתבוננתי בהנהגותם רוויתי עונג לראות במקום גדולתם שם תמימותם. וכל תהלוכותם עם אלקים ואנשים נוסד על אדני התורה

והיראה שמח לבי ותעלוזנה בליותי בראותי כי גם בבית מסחרם (קאנטאהר) הגדול הוא בית שמגדילין בו תורה כל אנשי' עושי דבריהם נאספים יחד מדי יום ביומו לשיעורים קבועים לתורה. הרימותי ידי לה' ואמרתי ברוך ה' אשר נתן לידידו וידיד נפשי זרע ברוכי ה' כמוהו ומה הם בחיים אף הוא בחיים. וזאת היא נחלה תמימה אשר הנחיל את בניו אחריו ונחלתם לעולם תהיה. וזאת היא ירושה קיימת מאב ישר לזרעו אשר יגנזו במקום שאין היד שולטת אוצר נחמד אוצר של יראת שמים אשריהם וטוב להם ומשמיא יהא רעוא שיהיו צאצאיהם כמותם וישרת לבבם במשפט וצדק עם ה' ואנשים לא ימוש מלב זרעם וזרע זרעם מעתה ועד עולם:

ירושלמי (שקלים פ"א) רב גידל אמר כל האומר שמועה בשם אומרו יראה בעל שמועה כאלו עומד לנגדו עוד שם אין עושין נפשות לצדיקים דבריהם הן זכרונם. לזאת אעתיק ממכתבי הרב היקר לבניו היקרים שי' ענין אחד אשר הוליד בעשתונותיו (עם קצת תוספות ביאור) ודבריו הן זכרון עולם לו.

כתיב ואהבת את ה' אלהיך (דברים ו) וכתיב את ה' אלהיך תירא (שם) וכן בכיבוד אב נאמר כבד את אביך כו' ונאמר איש אמו ואביו תיראו וזהו אהבה ויראה או דחילו ורחימא הכרחים למצות עשה ול"ת או למצות שמעיים ושכלים כאשר העלו החוקרים. והנה העלו רעיוני דברים של טעם על שני ההפכים האלו כי גדר האהבה לעשות דבר המשתווה אל השכל. הוא דעת עצמו ודעת ההמון וגם אף שאינו מצווה עושה. ויראה הוא לעשות כל אשר יצווה גם המנגד לדעת עצמו ודעת ההמון ואין חושש להמלעיגים (כי האוהב אשר אך טובת הנאהב יבקש יעשה דבר לרצונו גם אם לא יצווה רק שידוע שיהיה זה למילוי רצון אוהבו. לעומת זה גם אם יצווה יפלס בשכלו אם הציווי ראוי להשמע ואם לא יסכים שכלו לזה לא יעשנה אחרי כי מורא לא יעלה על ראשו לא כן הירא לא יעשה רק אם יצווה כי אכף עליו יד ההכרח וכל אשר יצווה יעשה בהכרח לא יפליא ולא יבקר בין טוב לרע) ויש אהבה גדולה מזה אשר יעשה למען אוהבו גם המנגד לשכלו ודעתו ודעת ההמון. וגם אינו מצווה ועושה זה הוא אהבה האמיתי שאנו מצווים לעשות רק לכבוד ה' וכבוד אביו *) שהשווים הכתוב בכבוד ומורא בחפץ נמרץ לעשות או לא לעשות בלי שום

---

*) משא"כ בחבירו דכתיב (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך דהוא רק דעלך סני לחברך לא תעביד (שבת לא) לא כן אהבת ה' כתיב כלתה נפשי כו' שהוא בכלות נפש ממש; והוא דאהבת ה' ואהבת אב הוא משולבת ביראה שנצטווינו על שניהם כנ"ל ואינם סותרים זא"ז כמו האהבה לאיש גדול המעלה ונשגב ומרומם בחכמה ותבונה וכי יבער בלב איש אהבתו ולעשוה רצונו ירוץ גם אם לא יצווה מאתו. רק למלאות רצונו ולהתקרב אליו. בכל זאת תהיה גם עוז תיראה על פניו אשר כל אשר יצווהו יעשה בזריזות בלי שום הרהור הלב אחריו אחרי כי הוא מכיר בעצמו שפלת ערכו ודעתו כי במה נחשב הוא נגד הגדול ממנו בחכמה ומנין לאין ערך ומי יבא להרהר אחרי לב נבון אשר לתבונתו אין לו חקר א"כ עאכ"ו הוא החיוב שעלינו לאהבת ה' שהוא משולבת ביראה וכמ"ש הרמב"ם (יסודי התורה פ"ב ה"ב)

הרהור הלב אחר שום דבר מפקידתם ולא לחוש לכבוד עצמו ולא להמלעיגים עליו ולהודות לה' על כל הבא עליו ולברכו אף על הנראה לעין שהוא לו לרעה כנאמר בכל מאדך שדרחז"ל בכל מדה שהוא מודד לך בין במדה טובה בין במדה פורענות. וכמ"ש כום ישועות אשא כו' צרה ויגון אמצא כו' שאין להרהר כלל במעשי ה' ופעולותיו:

ואשר הגיע למדריגה הלזה, היינו לעבוד ה' באהבה רבה ולקבל גם המנגד לשכלו ודעתו בלי הרהור הלב כלל יושפט לו ממרום הטוב עליו למעלה מהשכל ונגד המערכה והטבע. כנאמר יען אשר עשית את הדבר הזה כו' עקב אשר שמעת בקולי לעשות דבר חידוש ופלאי בלי שום הרהור הלב אחרי ע"כ והתברכו בזרעך כל גויי הארץ היינו שעובדי כוכבים הם תחת המזל והטבע משא"כ זרע אברהם יהיה למעלה מהטבע ומערכת השמים כי הקב"ה משלם מדה כנגד מדה (שבת קה:) דכשאדם מקדש עצמו למטה לעבוד ה' למעלה מגדר שכלו ומדעו מקבל עליו עבודה גם להמנגד לשכלו ודעתו כן ההנהגותו עמו ממעלה גבוה ועולה על סדר המערכה וסוג הטבע:

ובזה יתיישבו כמה פסוקים ומאמרים הדחוקים בפ' עקידה והוא זה כבר קדמוני הדרשנים והפשטנים ליישב על המשתאים בקטנות הנסיון הזה והרעש מהעקידה שאנו מזכירים תמיד. ובמה בשופר שהוא זכרון ההיפוך מגוף הניסיון אשר ציוהו להעלות את בנו יחידו. והוא הביא תמורתו איל. (ג) נאמר בתחלת הפרשה ממני (ולא חשכת את בנך את יחידך ממני) ולבסוף נאמר רק בנך יחידך. (ד) בתחילה נאמר רק עתה ידעתי כי י"א אתה ולא יותר ולבסוף כאשר משך ידו מלשוחטו והביא האיל אשר לא ציוהו נאמר בשבועה ונאום ה' יען אשר עשית הדבר הזה דוקא כו' בברכות ויעוד שכד הרבה. עקב אשר שמעת בקולי. שלכאורה בתחלה שהיה מזומן ומוכן לשמוע ולשחוט את בנו יחידו הוא יותר גדול מאשר שמע לשב וא"ת מאומה. (ה) יותר קשה משחז"ל שהיה אברהם מתעקש לעשות בו מום עכ"פ ולא נתקררה דעתו עדי העלה את האיל תחת בנו. ועוד דחוקים הרבה בפ' הלזו אשר קשה להולמן:

עוד מה שהגדתי להם בשנה העברה על הדיוק מרוע בפ' ראשונה מק"ש נאמר ואהבת בדרך ציווי גם אמר ובכל מאדך ובפ' שני' נאמר והיה אם שמוע בדרך תנאי ולא קאמר בכל מאדך. וקושית התוספת (ברכות לה:) על אמרם שפרשה שני' הוא באין עושין רש"מ (הא כתיב תשמרו לכל מצותי) עו"ק שבכל מקום בברכה נאמר ונתתי גשמיכם בעתם לבד וכן יפתח ה' את אוצרו הטוב בעתו ולא יותר ובפ' הלזו נאמר גם יורה ומלקוש ועו"ק הא דאם לא יהיה בכל

וז"ל והאיך היא הדרך לאהבתו ויראתו בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים כו' מיד הוא אוהב כו' וכשמחשב הדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו וירא ויפחד כו' עכ"ל. לזאת אותה אנו מבקשים ויחד לבבינו לאהבה וליראה כו' שאצל הקב"ה אינם שני הסכים כמ"ש הר' יונה (ר"פ אי"ע) וז"ל שאע"פ שאצל ב"ו היראה והשמחה הם דבר והפוכו שבשעה שהאדם מפחד מזולתו הזא עומד נרתע ודואג אבל הקב"ה אינו כן אדרבה כשהאדם מתבונן בגדלותו וירא מפניו ישמח ויגל באותה יראה כו'. וכה"ג הוא בזוהר ר"פ אחרי מות:

מאודכם יענשו שלא יהיה מלאכתם נעשית ע"י אחרים ואם יפתה לבבם לגמרי יעצר כו' הלא הרבה עונשים ושלוחים למקום, ואם כי בשנה העברה הגדתי בזה ליישב, אמנם עתה באתי בשביל דבר שנתחדש שנתיישבו הכל כמין חומר וקרוב אל האמת:

ידוע כי הגדולים אנשי השם קשו קראי אהדדי בציווי הקרבנות ומצותם שלפעמים נאמר כי אין חפץ ה' בעולות וזבחים ולפעמים נאמר זובח תודה יכבדנני (ועוד (כמה פסוקים ומאחז"ל הסותרים זא"ז) עד כי משום זה העלו החוקרים כי כל ציווי הקרבנות היה רק למען כי חכמתו העליונה ראה אדוקתם אז בזבחי אדם גם לעכור שארם ופרי בטנם למען הקריבם למולך או להשליכם חיים אדם ובהמה לפני החי' הטורפת או התנין אשר בחרו להם לעבודה לקרבן ולכפרה ולא היה האפשר להרחיקם מזה לגמרי כ"א ע"י ציווי הקרבת הקרבנות זהו דרך הרמב"ם במורה והכוזרי הביאו בתשובותיו למלך הכוזרי והאברבנאל האריך בזה בהקדמתו (לס' ויקרא) ועי' בספר החינוך בשם הרמב"ן ועי' באוהל יעקב בפתיחה לויקרא [ואם כי באמת חלילה וחלילה לומר כי זה עיקר הכונה בעבודת הקודש אשר היא סולם מוצב ארצה וראשה מגיע שמי השמימה קרבן לה' עבודה צורך גבוה (עי' זוה"ק) וכמבואר באורך בספרי המקובלים ובראשם בעל עבודת הקודש ושל"ה הקדוש שהאריכו בזה בדא"ח (ועי' ברמב"ם סוף ה' מעילה וסוף ה' תמורה). אך אף שאין זה צד תוכיות הכונה מ"מ הי' זה סיבה נמשכת ממילא ומאיליו להעתיקם מעבודת גלולים הנ"ל. וכמפורש במדרש (סדר אח"מ פ' כב) וז"ל לפי שהיו ישראל להוטים אחרי ע"ג במצרים והיו מביאים קרבניהם לשעירים דכתיב ולא יזבחו עוד כו' אמר הקב"ה יהיה מקריבין לפני בכל עת קרבנותיהן באוהל מועד ויהיו נפרשים מע"ג כו' עכ"ל. כאלה היה להדורות שקודם אברהם שהיו אדוקים בהקרבת שארם ופרי בטנם למולך ולכל גילולים וסבה זו של אדוקתם היה מקור משחת לכל תועבתם אשר עשו כי בהשחת דרכם בג"ע וש"ד ואמ"ה היה בדעתם שע"י שהם יקריבו ויזבחו את בניהם ובנותיהם לשדים ולמולך יתכפרו להם או יותר להם לכתחילה עבירות חמורות האלו עד נתמלא הארץ חמס בדור המבול ואחריהם בדור הפלגה וביותר לאנשי סדום שהי' רעים וחטאים לה' מאד ואחד היה אברהם שהכיר את בוראו לשלש שנים השתדל בכל עוז לשרש הדבר הרע הזה עדי נטע אשל אכסני' ויקרא ד' בשם ד' שהי מקריא לרבים. ימים רבים קרא במרגליות התלוי' בצוארו בגרונו ובפיו (כמ"ש העקידה) להודיע דרך ה' המתכנה בשמותיו מה הוא רחום אף אתה כו' וחלילה מלשפוך דם פרי בטנם וכי אין חפץ ה' בעולות וזבחים ומכ"ש זבחי ב"א לעכור שארם ובשרם. וזבחי אלהים הוא רק רוח נשברה. וזהו ויהי אחרי הדברים האלה הוא שדיבר אברהם ופירסם בפי כל דרך ה' הנ"ל ונתמלא הארץ דעה אז גזרה חכמתו העליונה בדבר ההיפוך מהכרתו והגדתו לפני כל ימי חייו. והוא העקידה לבנו יחידו שהוא דבר המנגד לשכלו ודעתו. והיותר נסיון שלא אמר בדרך ציווי מפורש כ"א בלשון קח נא וגם רק להעלהו ולראות היעמוד בתמותו ויראתו לצאת י"ח מבלי לחפש קולא כ"א לשוחטו ממש

אף כי זה הוא נגד דעתו והכרתו לה' ית' עד עתה ונגד הסברתו לפני ההמון והעיד הכתוב זריזותו בלי שום הרהור אחרי מדותיו והשכים לעשות המצוה בכל נפשו נגד דעת עצמו *) (ומאודו הוא דעת ההמון אשר חביב לאדם יותר מגופו כאשר אבאר):

וכאשר נצטווה שלא לעשות מאומה היה מתחזק עכ"פ לעשות בו מום שבתומתו לא רצה לעבור על ציווי ה' מכל וכל, וזה עתה ידעתי כי י"א אתה ר"ל אנכי ה' הרואה ללבב ידעתי כי היית מוכן לשוחטו ממש אמנם אין רצוני

---

*) וע"פ דברי הרב היקר הלזה נכון מאד לפרש הא דנאמר בענין עקידה (סנהדרין פט:) קדמו שטן לדרך אמר לו הנסה דבר אליך תלאה הנה יסרת רבים וידים רפות תחזק כושל יקימון מיליך כי עתה תבא אליך ותלא. אמר לו אני בתומי אלך. א"ל הלא יראתך כסלתך א"ל זכר נא מי הוא נקי אבד כו' ומה שפרש"י שם קשה תשובת אברהם יעו"ש. ועי' בתוס' (ב"מ נ"ח:) מ"ש על יראתך כסלתך י"ל דטענת השטן היה עמוקה להדיח את אברהם מעשות מצות ה' ורצה להטעות את אברהם לאמר שמצד הדין אסור לו לשחוט את בנו. דאיתא (פסחים כה:) ההוא דאתא לקמיה דרבא אל מרי דוראי א"ל זיל קטליי לפלניא ואי לא קטלינא לך א"ל ליקטלוך ולא תקטול מאי חזית כו' ע"כ טען השטן דאסור לך לשוחטו ואי דכשלא תשחטנו יהיה לך עונש מהשמים ע"ז נאמר מאי חזית וא"כ הנסיון הוא להיפך אם תהיה נזהר משפיכת דמים אף היכי שתקבל על נפשך עונש שמים וז"ש הנסה כו' שאין אתה יכול לעמוד בנסיון למסור את נפשך לעונש שמים ואתה בוחר לשחוט את בנך לטובת עצמך הנה יסרת רבים כו' פי' הלא יסרת רבים להיות נזהר משפיכת דמים, ע"ז השיבו אברהם דאין מקום לדבריך רק היכי דהיי' עבודת ה' מלך ב"ו משום שכר ועונש אז היה מקום לומר דבצווי ה' להרוג אדם בלא חטא יש לקבל על עצמו עונש שמים ולא להרוג לוולתו משום מאי חזית. אך כאשר עיקר עבודת ה' היא יראת הרוממות שהיא למעלה מדעת האנושי כנאמר תמים תהיה עם ה' בתמימות בלתי חשבון החוזר לתועלת האדם בעוה"ז ובעוה"ב. אלא בביטול וכלות נפש ממש א"כ אין דבר בעולם שימנענו מלעשות דבר ה' וז"ש אברהם אני בתומי אלך והשיב לו השטן הלא יראתך כסלתך פי' דהתמימות שלך שהיא מצד יראת הרוממות שהוא למעלה מן הדעת כנ"ל הרי הוא מטעה את דעתך ומשגה אותך בכוונת נסיון ה' שמטרת כונת ה' הוא שלא תשחטנו ע"ז השיב אברהם מי הוא נקי אבד. והוא כדכתיב (דברים יג) כי יקום בקרבך נביא כו' ובא האות והמופת כו' כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים כו' ובו תדבקון. דהנה יש להבין הנסיון הלזה שלכאורה נסיון יצויר כ"א בצווי ה' לדבר אשר לא יעשנה האדם כ"א במסירת נפש כמו הנסיונות דאברהם אשר לא יתכן עשותה כ"א לאוהב ה' ככל לבבו ונפשו כאברהם משא"כ קימת נביא שקר הנותן אות ומופת להדיח מדרך ה' יש לדעת איך יתכן בזה נסיון הא אפשר שאף האיש שעבד ה' בכל לבבו ונפשו עד עתה ואחר שיראה האות ומופת מהנביא השקר יעלה בדעתו לנסות מדרכו הראשונה הטובה ולשמוע לדברי הנביא ההוא. והארכתי בזה במקום אחר ותוכן הענין הוא כמ"ש בנפש החיים על מצוה גוררת מצוה כו' כשהאדם עושה עבירה ממשיך עליו כח הטמאה ר"ל המושכת את לבו לעבירה אבל בעשותו מצוה כתיקונה וכמצותה למילוי רצון ה' בלבד ולא לתועלת גופו ונפשו הרי הוא מדביק בזה נפשו לה' וע"ז נאמר ואתם הדבקים ה' אלהיכם חיים כולכם היום היינו דביקות לה' אף בעודם חיים ואז אין כח בשטן ומסית להדיחו מדרך ה'. ולפ"ז שפיר הנסיון בקימת נביא שקר דלהעובד הזך והנקי רק למילוי רצון ה' ולא לתועלת גופו ונפשו כלל אז הוא דבוק בה' עד שאין כח בשום מסית ונביא שקר להטעותו ולהדיחו מדרך ה'. וז"ש (תהלים קיט) בכל לבי דרשתיך אל תשגני כמצותיך וזה שאמר אברהם אחר שעבודתי לה' הוא נקי משמץ כוונה לתועלת גופי ונפשי ע"כ לא יתכן שאהיה מוטעה בכוונת מצות ה' כנ"ל וז"ש זכור נא מי הוא נקי אבד. ובודאי בדרך אמת הנחני ה' ונכון הוא:

בזה והיה רק לנסותך אם תהרהר על דבריו מלבד הנוגע לעצמו. אתמול אמרת כי ביצחק כו׳ עתה קח את בנך כו׳ רק העיקר יותר מזה היה קשה לאברהם בכל יגיעתו עד עתה כי עתה ישובו לומר כי זבחי אדם רצון ה׳ הוא ויהי׳ כל ארץ נשחתה בחמס וש״ד ויוהרס כרם חמד אשר נטע אשל לשם ה׳ צבאות שזה קשה עליו יותר ממיתת בנו (וכמו ששאל אדון הנביאים למה הרעת? למה יאמרו מצרים? מדוע תביט כבלע רשע? למה יאמרו הגוים?). וביותר גודל הנסיון שלא היה בדרך ציוי כ״א בלשון קח נא שהוא לשון בקשה (סנהדרין פט:) ומכל זה נתברר רוממות היראה שלא השגיח מאומה על השכלתו ודעת עצמו כ״א שכלתה נפשו לעשות ציווי ה׳ בכל האפשרו. וז״ש ולא חשבת את בנך את יחידך ממני. פי׳ שלא חסת על בנך יחידך ומסרתהו אלי לקרבן (היינו דו האסט פון מיר ניט פאר מיטין) שרצון ה׳ בזבחי אדם ואח״כ כשראה אברהם את האיל הבין שרצון ה׳ להעתיק את העולם מע״ג שהוא זבחי אדם ע״י קרבנות שור ואיל כנ״ל וזהו תחת בנו אף שזהו ג״כ היה נגד שכלו והכרתו שעד עתה שהיה מונע את העם גם מזבחי שור ושה. ולכן קרא אברהם את שם המקום ההוא ה׳ יראה ופרש״י פשוטו כתרנומו כו׳ להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות שזהו דבר חדש שלא כדעתו והכרתו הראשונה. לזאת גם בהקרבתו את האיל עמד בנסיון גדול. וז״ש תחת בנו שהוא ממש כהקרבת בנו ע״כ ויקרא מלאך ה׳ אל אברהם שנית כו׳ ולכן שפיר הא דמזכירין העקידה בשופר של איל ודקאמר ולא חשבת את בנך ולא קאמר ממני הוא (דוא האסט פון זיך ניט פאר מיטין). היינו שלא שחטו. וגם נתיישב כל הדקדוקים שבפרשה הזאת ודוק:

נקדים עוד ויעתר יצחק לו. ולא לה כו׳ אינו דומה תפלת צדיק ב״צ כו׳ (ברכות ז.) הודיעני נא את דרכיך כו׳ צדיק וטוב לו צדיק גמור כו׳ א״כ צדיק ב״צ (סוכה יד,) למה נמשלו תפלותיהם של צדיקים כעתר מה עתר זה מהפך כו׳ ולכן צדיק גמור טוב לו תמיד אחר שביכולתו להפוך מערכתו ומשטרו כי צ״ג עובד ה׳ באהבה המשולבת ביראת ה׳ בכל לב ונפש ובכל מאודו היינו שהוא מבטל את עצמו למען כבוד ה׳ ואינו חושש על כבודו וגם מהמלעיגים ממנו (והא דדרשו חז״ל (פסחים כה.) מאדך הוא ממון הוא על דרך הרוב שהממון הוא כבודו של האדם כלומר כנאמר וכסף וזהב ירבה לך כו׳ כאשר אנו רואים שכמעט כל אדם מוסר גופו ונפשו וממונו מפני הכבוד) ובכל מאדך מורה על אהבת ה׳ העצומה המשולבת ביראת רוממותו שהיא עבודה תמה בשלימות שמשורש האהבה משתוקק למלאות כבוד ה׳ אף בדבר שלא נצטוה ומשורש יראה יעשה אף דבר שהוא הפך דעת עצמו ודעת ההמון וכגמולו ישולם לו להתנהג עמו למעלה מדרך הטבע וסדר המערכת וכן הוא במצות כיבוד אב ואם שהשוום הכתוב בכבוד ומורא. החיוב הוא ג״כ בכל מאד לשמוע ככל אשר יצווהו אף נגד שכלו ודעתו לזאת כשאביו הוא צדיק ומדריכו בדרך ה׳ לעבדו בכל לבבו ונפשו ומאודו הרי הוא דומה לצדיק גמור שתפלתו כעתר ע״כ אינו דומה תפלת צדיק ב״צ כו׳:

וציווי העבודה תמה הנ״ל הוא בפ׳ ראשונה משא״כ פ׳ השני׳ שנאמר בה

רק בכל לבבכם ונפשכם ולא במאדם. וזה הוא אין עושה רצון ה׳ בתכלית השלימות כנ״ל. והנה בירידת מטר מצינו שלשה אופנים. (א) ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון (יואל ב) ואמרינן (תענית ה.) בימי יואל בן פתואל נתקיים מקרא זה כו׳ תבואה הגדילה בששה חדשים גדלה בי״א יום כו׳. (ב) עוד איתא (שם ו.) ת״ר יורה במרחשון ומלקוש בניסן או אינו אלא יורה בתשרי ומלקוש באייר ת״ל בעתו. (ג) הוא עצירת גשמים לגמרי שהוא קללה ר״ל לזאת בפ׳ שני׳ שאין עושין רצונו של מקום בתכלית התמימות בכל מאדכם כנ״ל כתיב בהו מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש שהוא אופן ב׳ הנ״ל שהוא דרך הטבע לפי משטר השמימי ולא בדרך נס (שהיה בימי יואל כנ״ל) לזאת גם מלאכתם לא היה נעשית ע״י אחרים משא״כ בפרשה ראשונה דכתיב בה ובכל מאדך שאז הוא עבודה תמה נגד דעתו ושכלו אז יפתח ה׳ את אוצרו הטוב למעלה מהטבע ויקוים בו ורעו זרים צאנם כו׳ שמלאכתם נעשית ע״י אחרים:

סיום דברי הרב היקר הנ״ל במכתבו שם:

אהובי בניי הדברים האלה יהי׳ לכם למשמרת לזכרון ואם אולי לא כוונתי אל האמת בפירושי הפסוקים ודרז״ל הלא יודעים המה כי אנכי היום בפעטערסבורג ואין אתי שום ספר כי משרתי כאשר צויתיו בסתם להקל אמתחתי טרם נסיעתי לא פנה ממנו מאומה כ״א נטה ידי לשלול הספרים אשר הושמו בו בראשונה בעת נסעו למינסק ולא נשאר אתי כ״א הכרך הקטן היקר לי *) אשר מונח בתיבתי תחת המפתח ומי עתה עור כמשולם המגשש בין אופל וחשכת המון טרדות העמוסים על קדקדי ללקוט שושנים ששונים ולמצוא בזכרוני כתוב יושר ודברי אמת. עכ״ז אבקשם שיביטו ויראו בכל מקום שהבאתי וגם ידקדקו בלשוני כי בהחפזי קצרתי ולפום רהיטא בהערות קטנות יישבתי כמה דחוקים שנתקשו בהם המפרשים ידייקו וישכחו כדברי כו׳. דברי אביהם החרד לטובתם מצפה ומייחל למלקוש אמריהם כי ישמעו לי בנעימים ונחלה אשר שפרה עלי ויאמרו הבריות ברוך שזה הוליד ברוך שזה גידל דו״ש מלונ״ח **פייוויל פרידלאנד**.

אהובי הלא יאמינו לי מדי דברי ישעי וחפצי להניק להם מאת אשר בלבבי עטוני מלאי חלב ומחמאות כמעיין הנובע בדברים כאלו להריק להם שפע הטוב עד בלי די אמנם ההכרח לקצר כי אנכי טרוד לכתוב מכתבים לכמה מקומות. וע״כ דברי לעת היום וממעט הטוב

*) הוא ספר חובת הלבבות.

יונעם ויומתקו להם ויהי בפיהם כדבש ויבא עליהם ברכות הטוב והמטיב בשפע ברכות עד בלי די פ. פ. הנ"ל.

וכאשר הערכנו עד כה תהלוכת הרב היקר ושלם משולם זצלה"ה. ואת נועם עשתונותיו בהשכלת דעת ויראת ה' ואת יושר התנהגותו עם ה' ואנשים ובפרט עם אנשי משפחתינו אשר העניק להם מהשפעת טוב וברכת ה' אשר הופיע עליו. איך לא ידאב נפשנו על הסתלקותו במצער ימיו ולא הגיע לימי זקנה ומעומקא דליבאי אען ואומר עלי כי קשה יום הסתלקותו לכל יודעיו ומכיריו כיום בא השמש בצהרים וכאשר אבאר:

איתא (מ"ק כה:) כי נח נפשי' דר"י פתח עליו ר' יצחק ב"א קשה היום לישראל כיום בא השמש בצהרים דכתיב (עמוס ח) והיה ביום ההוא והבאתי השמש בצהרים ואר"י זה יומו של יאשיהו. הנה הא דנמשל פטירת יאשיהו המלך לביאת השמש הוא מובן כפשוטו. דכמו שמש שהיא זורחת בכל מקום שהיא ובביאתה מן העולם הזה הוא רק העדר האור ליושבי חלד כן הדבר בפטירת יאשיהו שהעיד עליו הכתוב (מלכים ב' כב) ויעש הישר בעיני ה' א"כ מלך צדיק וישר כמוהו דהאיר מאד לעמו ובפרידתו מן העוה"ז לעולם הנצחי במה אשר שם אור זריחתו יותר דגדולים צדיקים במיתתן כו' ע"כ אין ההפסד והעדר האור כ"א לישראל עמו הנשארים שעד עתה היה מאיר להם בהשפעת אור זריחתו ועתה נעדר אור האלקי הזה מאתם:

ועדיין יש להבין הדמיון לביאת השמש בצהריים דוקא (ב"ב טז:) ר"ש בי"א אבן טובה היתה תלוי' בצוארו של אברהם א' שכל חולה הרואה אותו מיד נתרפא ובשעה שנפטר א"א תלאה הקב"ה בגלגל חמה (המאמר זה אומר דרשוני) (דברים ד) וידעת היום והשבת אל לבבך כי ה' הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. י"ל (א) וידעת היום הלא ידיעה הלזה חוב על האדם שלא ימוש מלבבו כל ימי חייו. (ב) והשבת אל לבבך הוא לשון תשובה ומה זה ענינו לידיעה. (ג) כי ה' הוא כו' מה הוא הנתינת טעם. עי' בעקידה מ"ש ע"ז. ונ"ל. ידוע דתכלית בריאת העולם הוא בשביל האדם כמ"ש בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית ע"כ יתכן שסדר בריאת העולם נסדר ונתקן על אופן שיהיה לתועלת האדם התכליתי והוא אחר דטרדת הזמן גובר עליו להטרידו בגופו ונפשו בצרכי התבל עד שנופל עליו תרדמה גדולה לבל העלות על עשתונותיו ולא יתן אל לבבו מהות ואיכות חיותו והויתו עלי חלד שהוא בגבול ותכלית ולא יתן מקום במזימותיו להתבונן מה יענה בבוא עתו שיהיה מוכרח ליתן חשבון על כל מעשיו ופעולותיו כל יום ויום אשר על כל אלה יביאנו אלהים במשפט ולמען לעורר לבב האדם מתרדמת הזמן סידר ה' אשר קיץ וחרף לא ישבתו. שיתבונן האדם בתהלוכת הקיץ שמראשיתו כחו חלוש ומוסיף ומתחזק והולך כל יום עד אמצע הקיץ ואח"כ פוחת והולך. ומזה יתבונן האדם על ימיו על התבל שכחו ובריאותו עולים ומתחזקים עד חצי ימיו ואח"כ הוא ימי ירידה עד שובו אל העפר אכן שהתבוננת בזה הוא רק במשך ששה חדשים ע"כ סידר ה' תהלוכת הלבנה שבכל תחילת חודש זורחת מעט ומוספת והולכת עד חצי

החודש ואח"כ הולכת ופוחתת עד שנעדרת לגמרי מן העולם. והנה גם מזה נצמחת ההתעוררת רק במשך חדש ימים סידר ה' הילוך החמה שבכל יום בבקר נוגה זריחת השמש מעט ומוספת ומחזקת והולכת עד חצי היום ואח"כ הולכת ומתמעטת כח אורה עד שנשקעת לגמרי מן עולם הזה. אשר מזה יש להאדם לעורר א"ע כל יום ויום איך שגם הוא בלתי נצחי בעולם הזה ומעותד הוא וכוחותיו לירד מטה מטה עד שובו לעפר. ולזאת הטיב מ"ש (קהלת יב) וזכר את בוראך בימי בחרותיך כו' עד אשר לא תחשך השמש דנמשל הסתלקות האדם לחשיכת השמש:

ונקדים עוד שאל יפלא איך נאמר שסידור השמש והילוכו בגלגלים נתקנה לתועלת האדם שעל פני האדמה והוא קרוץ מחומר ילוד אשה. דע אחר כי ה' האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והאלקים פירושו בעל כוחות כולם א"כ אין לתת שום גרעון לבני אדם נגד בריאות שמים וארץ ואחר דהאדם הוא המעלה והמקשר ומייחד א"ת העולמות בכח מעשיו מחמת שהוא כלול מכולם (כמו שהאריך בזה בנפש החיים שער א' פ' יוד) שפיר מובן הא דבריאת שמים וארץ הוא בשביל ישראל שנקראו ראשית. ועד"ז י"ל מ"ש וידעת היום כו' פי' כשתתבונן בתהלוכת היום איך שהשמש עולה ויורדת עד שתשקע לגמרי מן העולם יתעורר לבבך לשום אל ה' ולעבדהו בימי בחרותיך עד שלא תחשך השמש כנ"ל. ואל יפלא בעיניך איך אפשר ששמש היומי נסדר ונתקן לתועלת האדם שבריאתו מן הארץ ע"ז אמר כי ה' האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. ע"כ תוכל להאמין שסדר היום נתקן לתועלת האדם שיתעורר לבבו בתשובה כנ"ל. ועד"ז י"ל מאחז"ל אבן טובה כו' דמי שאינו חזק באמונת ה' ועבודתו נקרא חולה בחולי הנפש ובדורו של אברהם נתרפאו רפואות נפשי באמרי פיו שיצא מגרונו (כמ"ש הנפש אשר עשו בחרן) ובשעה שנפטר א"א תלאה בגלגל חמה היינו שהאדם יתבונן א"ע בתהלוכת חמה בגלגלו כל יום ויום אשר מזה מתעורר נפש האדם לשוב אל ה' ועבודתו כנ"ל;

ובזה יתבאר לנו הא דאיתא (סוכה כט.) דליקוי המאורות הוא סימן רע ליושבי חלד והוא דבעת שאין זכאי ואין נוהגים לב לשוב לדרך ה' מתהלוכות חמה ולבנה כנ"ל הוא בחשבם אחר דתהלוכהם הוא עכ"פ בסדר בעהם יבואו ובעתם יהלוכו ונעדרים כן האדם עדיין הליכות עולמו לו ועוד לו פנאי וזמן על התבוננת בחשבונותיו עם ה' כאשר יגיעו ימי הזקנה אז יפנה לבבו לתשובה לזאת הוא ליקוי המאורות להורות לאדם שבל יודע לו יום הסתלקותו מן העולם*) כמו שהמאורות אפשר שיופסק זריחת אורם מן העולם באמצע תוקף זריחתם כן האדם אפשר שיופסק אור זריחתו מן העולם באמצע ימיו ובאמצע תוקף אור זריחתו. וז"ש על יום פטירת יאשיהו דהיה קשה לישראל כיום בא השמש בצהרים דאחר שהיה צדיק גמור שבודאי לא מת בעונו א"כ ע"כ הוא משום שדורו לו

---

*) כמ"ש (שבת קנ"ג.) רא"א שוב יום אחד לפני מיתתך. שאלו תלמידיו את ר"א וכי אדם יודע איזה יום ימות. א"ל וכ"ש ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה:

היו זבאים אשר לא נתנו אל לבבם לשוב לדרך ה׳ באמרם שעוד להם עת ופנאי לימי זקנותם ע״כ נסתלק יאשיהו בן ל״ט שנים בכדי שהחי יתן אל לבו ויתבונן איך שיתכן שבאמצע חיותו ובעת תוקף ועוז אור הצלחתו עלי חלד יסולק מן העולם ויתעוררו א״ע מן התרדמה בעודם בימי בחרותם לשוב לדרך ה׳ :

וכאלה קרה לנו בהסתלקות הרב היקר ושלם משולם זצללה״ה הנפטר באמצע ימיו ובתוקף ועוז אור הצלחתו נסתלק מאתנו יושבי חלד למען שהחי יתן אל לבו בעודנו בימי בחרותו ולהקיץ מתרדמת הצלחת זמנו להתעוררת תשובה להטות לבבו לעבודת ה׳ ולחזק נפשו לאהבה ה׳ ויראתו. וההעדר שפעת אור זריחת הרב חיקר הנ״ל הוא רק לנו הנשארים עלי חלד ולו ולנשמתו יזרח אור נצח בעולם הנצחי, ונשמתו תהי צרורה בצרור החיים וימליץ טוב בעדינו להצלחת נפשינו ולהרמת קרנינו בכל כילי דשמיא וארעא אמן :

אבל והספד

עשיתי על כבוד אבי הרב המופלג בנגלה ובנסתר ויראת ה׳ אוצרו הנפטר יום א׳ ב׳ אייר תרזיין. והספדתיו ביום ב׳ יוד אייר בשני תניינא בבהמ״ד שהתפלל שמה בק״ק הלוסק:

(א) איכה ישבה בדד כו׳ עד אין מנחם לה הכל בלשון נסתר היינו שאחד מקונן על ירושלים והושבי׳ ראה ה׳ את עניי כי הגדיל אויב. הוא לשון מדבר בעדה שתושבי ירושלים מקוננים בעצמם. ידו פרש צר על כל מחמדיה כו׳ עד נתנו מחמודיהם באוכל להשיב נפש. הוא דברי זולתו שמקונן על ירושלים ותושבי׳. ראה ה׳ והביטה כי הייתי זוללה. הוא דברי תושבי ירושלים עצמם. (ירמי׳ ט) כה אמר כו׳ התבוננו וקראו למקוננות ותבואנה כו׳ ותשנה עלינו נהי. והרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו מים. כי קול נהי נשמע מציון איך שודדנו. יש להבין דאמר וקראו למקוננות ממקומות אחרים שהם תשנה עלינו נהי ואח״כ קאמר כי נהי נשמע מציון. הרי שהם עצמם משמיעים קול נהי ול״ל מקוננות. ויבואר לפמ״ש בשם הרמב״ם כאשר יקרה לאדם איזה צרה גדולה עד למאד אז מגודל שברון לב נשאר כמתעלף עד שאפס כח בו לא לדבר מאומה ולא להוריד דמעה. רק אחר שישמע קול זולתו שמקוננים נגדו. אז יתעורר חיות בנפש המתעלף וישוב קצת רוח אליו עד שבאפשרו להרים קול בכי ולהוציא מילין מנהמת לבבו. לזאת ציוה ירמי׳ לקרא למקוננות בכדי לעורר עד שיהי׳ ביכלתנו להוריד דמעה וז״ש תרדנה עינינו דמעה וגם אז קול נהי נשמע מציון עצמה. ועד״ז סידר איכה היינו שאחרים מקוננים על ירושלים והושבי׳. ומהוך זה יתעורר נפשות תושבי ירושלים שביכולתם להרים קולם. באמרם ראה ה׳ את עניי כי הגדיל אויב. ראה ה׳ והביטה כי הייתי זוללה.

כן אנכי עתה היום בעמדי לערוך הספד על אבי עטרת ראשי. היתכן שיהי׳ בי תבונה לדבר כשורה היתכן שיהיה כח בעפעפי להוריד דמעה אחר שאנכי כמתעלף ממש ועולם חשך בעדי כי נוטל מאתנו עטרת ראשנו ומאיר עינינו הן בעיני עוה״ז הן בעניני עוה״ב כאשר דברו אתנו היה תמיד פה מפיק מרגליות מעומקי לבבו בהשכלת ענוה ויראת ה׳. אך אוי כי היה לנו להקדים תפלה לצרה כדאיתא (סנהדרין מד:) אר״א לעולם יקדים אדם תפלה לצרה. והיה לנו לבכות בעודנו חי אולי יחננו ה׳ וחי ועתה אנחנו נלך אליו והוא לא ישוב אלינו:

(ב) ועדיין י"ל בכה תבכה בלילה ודמעתה על לחי'. היינו שהי' לירושלים לבכות קודם הגלות שהוא מכונה בסוג לילה שאז נאמר דכל השערים ננעלו חוץ משערי דמעות שלא ננעלו. והיה הדמעות עולות לפני כסא הכבוד משא"כ כשאנו בוכים בלילה שהוא לעת הגלות אז אין עולות הדמעות למעלה רק נשארו הדמעות על לחיה. ע"כ כן הדבר אתנו היום„ אמנם למנוע מן הבכי וההספד ודאי לא יתכן אחר דאיתא (שבת קה:) אר"י א"ר כל המתעצל בהספדו של אדם כשר ראוי לקוברו בחייו כו' אר"ח ב"א אר"י כל המתעצל בהספדו של אדם כשר אינו מאריך ימים. מדה כנגד מדה. ופרש"י הוא לא נתאבל על שנתקצרו ימי החכם אף לחייו לא יחושו מן השמים. א"כ היתכן שלא אחוש על חיי מר אבי היקר בכ"מ אשר בעודו ימי זקנותו בודאי היה מוסיף בתורה ועבודת ה':

(ג) כתיב ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו ולא נס ליחה. ויבכו ב"י את משה בערבות מואב שלשים יום. קשה מה בא הכתוב להודיע בזה שלא כהתה עינו מה זה שבח לפני משה רבינו איש אלהי. (ב) מ"ש בערבות מואב אחר דכתב מתחילה וימת בארץ מואב. (ג) קשה דאיתא (מ"ק כז:) ג' ימים לבכי וז' להספד כו' מכאן ואילך אמר הקב"ה אי אתם רחמנים בו יותר ממני. א"כ מדוע בכו ב"י שלושים יום:

(ד) פ"א דברכות ר' אלעזר חלש. אעל לגבי' ר' יוחנן חזא דהוי קא גני בבית אפל גליי' לדרעי' ונפל נהורא חזיי' דהוה קא בכי ר"א א"ל אמאי קא בכית. אם משום תורה דלא אפשת שנינו א' המרבה כו' א"ל להאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא. א"ל על דא ודאי קא בכית. י"ל לשון חזא חמוה וכן לשון גני תמוה דהא היה ר"א בכי הרי שלא היה ישן. (ב) מדוע לא נפל נהורא מפניו של ר' יוחנן שהי' גלוי מקודם *). ועי' (ב"מ פד.) על שופרי דר' יוחנן פרש"י שופרי זיהרורי תוארו וקירון עור פניו (ג) מהו הבכי על האי שופרא. הא כבר אמר החכם שקר החן והבל היופי. (ד) מהו ההתעוררות עתה הכל יודעים שהילודים למות:

(ה) (ב"מ פו.) רבה ב"נ נתבקש בישיבה של מעלה נפקו אביי ורבא וכולהו רבנן לאיעסוקי בי' לא הוי ידעי דוכתי' אזלו לאגמא חזו צפרי דמטללי וקיימו. אמרי ש"מ התם הוא ספדוהו תלתא יומי ותלתא לילותא נפל פיתקא כל הפורש יהי' בנידוי ספדוהו ז' יומו. ותמה הבעל עקידה (שער נט) בהא דקאמר לא הוי יודעי דוכתי' יעו"ש והכינה לעתים תמה למה סברו מתחלה לסופדו רק ג' ימים, הא קי"ל ז' להספד (שבת קנ"ג.) א"ר לרב יב"ש אחים לי בהספדאי דההם קאימנא, (ב"ב צא.) אר"ח אותו היום שנפטר א"א מהעולם עמדו כל גדולי הדור ואמדו אוי לעולם שאבד מנהיגו ואוי לספינה שאבדה קברינטה י"ל כפל הלשון:

(ו) דהנה יש להתבונן הא דנצטוינו לבכות ולהספיד על פטירת הצדיקים,

---

*) והא דנאמר (כתובות סה.) איגלי דרעא. י"ל דאשה שאני דלא הסתכל בפניה:

דבפטירתו נתהווה חדשות דנתפרדה הנשמה מן הגוף על מה יש לנו להצטער ולבכות אם על הנשמה או על הגוף, ונפקא מינה דאם ההספד על הנשמה אין לנו לדקדק לקבוע הבכי וההספד במקום שהגוף קבור דהנשמה נתעלה למעלה. משא"כ אם עיקר ההספד על הגוף ודאי דיש לנו לדקדק ולהספיד במקום שהגוף מונח שם ע"כ י"ל דזה הודיע רב לריב"ש בזה שאמר בהספדאי דהתם קאימנא שיספיד אותו במקום שגופו יהיה מונח. וטעם לזה י"ל ע"פ משל. בעיר אחת בא מארץ רחוקה אומן רב התבונה למלאכת מחשבת על דרך הפלגה ויקבע לו מקום מושב שמה ויקח לו אנשים הרבה ללמדם שיהיו מוכשרים למלאכתו. ובמשך זמן כאשר הכין לו כל המכשירין והאנשים התלמדו לעשות ככל אשר יצוה עליהם. ויעש מלאכתו על צד היותר טוב ויהיה זה להצלחה גדולה להעיר הזאת כי היה להם פרנסה גדולה מרב המסחר שנהרבה בעיר. ובפרט להאנשים אשר נתלמדו למלאכהו שהיו מקבלים ממנו פרס נכון והתפרנסו בריוח. ויהי היום כאשר יצא טבעו בעולם בא פקודה מאת המלך ונלקח האומן הגדול למלך לעשות מלאכתו ותהי יללה ובכי ומספד רב בעיר מאד ונסע א' דרך העיר וישאלם מה זה הבכי וההספד ויענו לו כי נלקח מאתם האומן הגדול שלהם לבית המלך. ויאמר להם ומה זה הבכי הלא בודאי יהיה להאומן טוב יותר בבית המלך ויענו לו לא על האומן בעצמו בכיתינו. כי הטיב ידענו שטוב יהיה לו בבית המלך, רק על זאת ידאב לבבינו על העדר הפרנסה שהיה לאנשי העיר עד עתה. ובפרט להבע"מ אשר הרבה טרחו ועמלו עד שהגיעו להיות מוכשרי' למלאכתו לעשות ככל אשר יצום. וכבר נעשו כולם אנשים מכובדים ועתה בהפרדו מאהם יהי' חוזרים על הפתחים. על אלה יורדות עינינו דמעה ועל הזקנים שבהם יש קצת תנחומין שימיהם ידברו שבלא"ה לא יומשך הצלחתם זה זמן רב אך על רכי השנים אשר דימו לבלות ימיהם כאנשים אפרתים ועתה דאבה נפשינו להביט על רוע מצבם:

כן הוא הדמיון בהפרד הנשמה מגופו של הצדיק דעל עצם נשמתו אין לבכות דאחר שהיא עולה מעלה מעלה כדאיתא (שבת קנב:) נשמתן של צדיקים גנוזות החת כסא הכבוד וגדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם אך יש להתאבל על שני דברים על העדר הפרנסה שהיה מהם לעולם הוא השפעת קדושה וטהרה וביותר הדרכתו לעולם לעבודת ה' ע"ז ודאי יש לבכות ולקונן הרבה ועוד על מצב גופו הנשארה אחר דמתחלה היה גופו חומר מן האדמה כשאר כל הגופים ובהתחברותו לנשמת הצדיק נזדכך חומרו כ"כ עד כי קרן אור פני משה וכל החושים החמריים נזדככו עד שלא שלט בהם שום כח תאוה בעולם כדאמרי' (ב"ב יז.) ע"ז ודאי יש להתאבל ולקונן טובא על האי שופרא דבלי בעפרא. איך הונח גוף טהור ומזוכך כזה בארץ. וע"ז אמר שלמה כי כו' טוב מן האריה המת עי' (שבת ל:) ע"ז יש להספיד ולקונן וזה שאמרו גדולי הדור בפטירת א"א. ונקדים הא דאי' בזוהר (פ' ויקהל) יונה דנחתא לספינה דא איהי נשמתא דבר גש דנחתא להאי עלמא בגופא דב"נ וכדין ב"נ אזיל בהאי עלמא כספינה בגו ימא כו' הרי דמכנה גופו של אדם לספינה וז"ש אוי לעולם שאבד

מנהיגו ואוי לספינה שאבדה קברינטה היינו דיש לבכות על שני דברים על העדר החיות לנפש להדור שהיה ממנו בטוב הנהגתו לעולם ועל גופו הטהור והקדוש המזוכך שדומה לספינה שאבדה קברינטה שע״ה תשבר במצולת ים כן גוף הצדיק לאחר שנלקח ממנה הנשמה הטהורה הולכת אל העפר:

(ז) ועפ״ז יבואר הכתוב ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו כו׳. היינו כמו שבארנו בהמשל שיש חילוק ההספד בהבע״מ שנשארו בין זקנים לילדים כן נ״מ בגוף הצדיק אם היה זקן דאז שניו ידברו ויעידו על כח גופו שלא היה חזק משא״כ אם היה גוף הצדיק קודם פטירתו חזק ובריא ודאי דההספד גדול יותר בזה שנשאר עתה נפרד מנשמתו הטהורה*) עוד נ״מ דאם היה הצדיק חולה זמן רב קודם הסתלקותו דכבר נעשה גופו חלוש. ותש כוחו. לזאת כתיב ומשה אף בהיותו בן מאה ועשרים שנה וגם בעת מיתתו ממש אעפ״כ לא כהתה עינו ולא נס ליחה אשר כזה לא איתרחיש בשום צדיק בעולם כאשר העיד עליו הכתוב כי קרן אור פני משה הרי שנזדכך חומרו כ״כ עד שהיה מאיר גם כח החומר שבו כא׳ מצבא מעלה ולזה לא היה מגרעת בגופו הטהור והמזוקק הן מימי זקנותו והן בעת מיתתו. ע״כ אף שמן הדין אין לבכות על מיתת כל אדם רק ג׳ ימים אבל על מיתת משה רבינו בכו ב״י ל׳ יום. יען שעל גוף טהור ומזוקק כזה אשר לא יקבל שום חלישת לא מימי זקנה ולא מעת מיתה. א״כ ביכולתו מצד בריאות גופו לחיות בלי הפסק. ע״כ בכו ל׳ יום כי גבוה מעלתו משאר צדיקים כמ״ש ולא קם נביא עוד כמשה. ומ״ש בערבות מואב היינו אף שלא ידעו את מקום קבורתו מצומצם וכבר בארתי דעיקר הבכי הוא על גופו של צדיק ולכן יש לעשות ההספד במקום קבורתו. לזאת נתעכבו בערבות מואב בעת הבכי ולא זזו משם דשם הוא סמוך למקום קבורתו:

(ח) ועד״ז יתבאר לנו מאמרם פ״א דברכות הנ״ל. דלשון גני מבונה על עת שכבר מת כדאמרי׳ (עירובין סה.) אתו יומי דאריכי וקטינא ונינום טובא ופרש״י ונישן הרבה ע״כ י״ל דר׳ יוחנן חזא איך דר״א מת ושוכב בקבר. וז״ש חזא דקא גני בבית אפל היינו דהוא ישן בקבר אז גליי׳ לדרעי׳ דר״א ונפל נהורא פי׳ דגילה מעשי ידיו (כדאמרי׳ כתובות ה׳ מעשי ידיהם של צדיקים הוא מעשי ידיו בחייו בתו״מ והנה הם מאירים בכל העולמות עליונים חזי דאעפ״כ קא בכי ר״א. א״ל ר״י אמאי קא בכית אי משום תורה דלא אפשת. שנינו א׳ המרבה כו׳ א״ל ר״א על האי שופרא דבלי בעפרא פי׳ דלא על הנשמה אנכי בוכה כ״א על הגוף חומר שלי אחר שכבר נזדכך ונעשה שופרא עתה הוא בלי בעפרא א״ל על דא ודאי קא בכית ובזה ניחא נמי הא דחפשו דוכתי׳ דרבה משום דההספד נצרך לעשות במקום קבורת הגוף ואחר שלא ידעו מקומו ברור לא רצו מתחלה להספידו רק ג׳ ימים משום דסברי דשבעה יומי הוא דוקא

---

*) ע״כ כתיב גבי שרה לבכותה כ׳ זעירא וכתב הבעה״ט שם לפי שהיתה זקנת בכח מעט:

היכי דידעינן מקומו בבירור ועכבום משמיא היינו שהודיעם שכאן הוא מקום קבורתו ע"כ יש להספיד ז' יומי :

(ט) כיוצא מזה נתבאר לנו דעיקר ההספד על חכם הוא לא על נשמתו שהוא בפירוד מן הגוף אחר דעתה הנשמה נתעלה מעלה. רק עיקר ההספד על על גופו שבחיותו היה מחובר לטהור ועתה האי שופרא בלי בעפרא לזאת עתה בהסתלקות כבוד אבי ז"ע לפי הנראה אין לדאוג עבור נשמתו, כי עלתה למעלה. כאשר ידעתם את הילוכו בצרק עם ה' ואנשים תפילתו היה בדחילא ורחימא בהשלהבת אהבת ה'. עם כל אדם היה דבורו בענוה ואמונה בעל מדות טובות משהתף בצערו של חבירו ובדין ודברים שנתהוה בין איש לרעהו היה מכנים א"ע בגוף ונפש והעולה בדעתו למי הצדק היה מתלבש בגבורת ארי שכן יקום בלי ישונה. הטיב מאד לעניי בני משפחתו בערך ט"ו יתומים הכניסם לחופה מכיסו צדקה היה נותן בסבר פנים יפות והיה רגיל על לשונו מאמר (פ"א דב"ב) הנותן פרוטה לעני„ מתברך בי"א ברכות כו' ובהרבה דברים היה מכוסה כי הי' ערום ביראת ה' דהי' בקי במשניות בע"פ והי' חוזר בשבתו ובלכתו בההאמצות שלא יכיר בו אדם. ואני הרגשתי זאת בביאתי אליו פתאום גם היה מהדר ליתן צדקה בסתר ובזכרוני שבילדותי שלח ע"י פ"א עשרה רו"כ נדבה לאיש עני בר אוריין וציוה עלי לבל יודע מזה לאיש. בחכמת הקבלה היה לו ידיעה גדולה ועסק בזה בעת שבתו בפרייסין. ועל כל היה חזק ביראת ה' מאד שהדבר אשר שקל בדעתו הצלולה אשר היא ע"פ תורה היה חזק בזה עד שבל ימנענו דבר. והוא ע"ד מה שפרשתי מאמר שמואל לשאול הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה כו' ולמה לא שמעת בקול ה'. היינו שחט' שאול הי' בזה שהיה נחבא אל הבלים והיה שפל באמת ולא יאות זה למלך שיש לו להיות דעתו רחבה ולהיות חזק בדעתו לעשות רצון ה'. והצעתי דבר זה באריכות לפני אבי הרב היקר הב"מ ואמר לי שבעין זה כתוב בספרי קבלה על יהושפט מלך יהודה דכתיב (ד"ה ב יז) ויגבה לבו בדרכי ה'. ועוד הסיר את הבמות ואת האשרים מיהורה היינו שהיה לו התנשאות בדרך עבודת ה' ע"כ התאזר עוז בנפשו והסיר את כל הבמות. ורב שמעה אזנינו סיפורי אנשים אפרתים שראו וידעו התנהגותו בשבתו בפרייסין מלבד שהפליגו רוב שקידתו בתורה היה דורש טוב לאנשי מדינתינו. ומבקש שלום ביניהם בכל נפשו ולאיש אשר אלה לו בטח שאין לדאוג עבור נשמתו הטהורה. אך יש לדאוג על העדר הטוב שהיוז מגיע מאתו לזולתו בחיותו הן בפרייסין הן לתושבי פה וביותר יש לקונן על גופו המפואר והנכנע לעבודת ה' ועתה האי שופרא בלי בעפרא :

(י) עוד יש לפרש הא דציוה רב לריב"ש אחים לי בהספדאי דהתם קאימנא, היינו שיערוך לו ההספד במקום שהיה עומד להתפלל שהמקום גורם שיתחממו השומעים להתעורר א"ע לתשובה. כן אנחנו היום כשנשים אל לבבינו עת שהתפלל אבי הכ"מ בבהמ"ד הזה בדחילא ורחימא. אשר מזה בודאי היה התעוררות להצבור להתפלל בכוונה כמוהו. ועתה נעדר זה מאתנו בודאי

ידאב נפשינו ע"ז, ובלא"ה אחיי יש לנו להתעורר א"ע לתשובה לפמ"ש (שבת קו.) אחד מבני החבורה שמת תדאג כל החבורה כלה. ע"כ המתפללים בבה"מ אשר היה לו עמכם תתחברות מלב ונפש. ודאי יש לכם לתת לב להתעוררות תשובה ונחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה אל ה'. ובלע המות לנצח. ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים. וכתב בזוהר פ' פקודי מאן פנים אלין רתיכין עלאין קדישין. ולבתר וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי ה' דבר. יזכנו ה' במהרה בימינו אמן:

בעמוד 242 נשמטה בשגגה

שורה 9:

ד) הר' פייוויל חתן הר' יעקב דוד פרומקין מהוראדנא.

בשורה 3: להקן נולדו ארבעה בנים (במקום שלשה).

פסק החרם

של הרב

יעקב פולק

נגד איש ריבו הרב אבי"ה מינץ (הוא הר' אברהם בהר' יהודא הלוי מינץ אבד"ק פאדובה) על עמדו לימין המוחרם עמנואל נורצי מפירארא בשנת ר"פ (1520).

עם שני פסקים לבטל הפסק הנזכר

א) מהר' יודא ליווא מפירארא. ב) מהר' עזריאל דיינא מסביוניטה.

נעתק מקובץ שו"ת ופסקים כת"י

הנמצא בקהלת משה Bibliotheca Friedlandiana פה במוזעאום האזיאטי של האקדמיא הקסרית למדעים

בס"ט פטרבורג.

יצא לאור (בספר דעת קדושים) בהוצאות מאסף הספרים.

ונלוה אליו בסופו

מזכרת רבני איטליאה (1520 — 1818)

הנזכרים בקובץ הנזכר הכולל קס"ח תשובות ופסקים משנת ר"פ עד תקע"ח

(עם זכרונות לתולדות הר"י פולק וישיבתו בפראג קראקא ולובלין).

ערוך בסדר א"ב מאת המעתיק

שמואל ווינער.

פטרבורג

בדפוס בערמאנן ושותפו

שנת תרנ"ז לפ"ק

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 19 Ноября 1896 года.

Типографія Берманъ и К Почтамтская 13.

[פסק החרם של הר' יעקב פולק
נגד הר' אברהם מינץ] .

*) שמעו השרידים אשר ה' קורא, ורוח קדשו עליהם ממרום יערה, אל צור ארץ ושמים קונה, ואל אדירי השכל אשר סביבם מלאך ה' חונה, והנני הנקוב מטה מן המודיעים, לכל יושבי דת ודין, אלופים ומיודעים, חכמים ונבונים, זקן ונשוא פנים, בחזותי רצון מלכים שפתי צדק, ודבריהם ישרים ומחזיקים כל בדק, הם הם המלכים, שרים וסגנים ונסיכים, מאשרים מהלכים, אצילים ונציבים, חוקקי ישראל המתנדבים, כל גודרי פרץ, ואחשדרפני ופחות הארץ, הנערכים בעודף מגביא וחוזה, מזה ובן מזה, הם א"ג ראש ישיבות ארץ לועזית ובניה, ושופטיה ופינות שבטיה, הנקובים בהוד שמותם, המוכתר בזקנה וביראה ובחכמה ובמנין הגאון המופלא ה"ה מהר"ר בינדיט יצ"ו ראש בויניציאה. והכהן לאל עליון ה"ה מהר"ר אברהם יצ"ו משבט כהונה וגדולה בבולונייה. והאלוף מהר"ר חייא מאיר יצ"ו, והאלוף מהר"ר משה יצ"ו איש נובירה, והאלוף מהר"ר אשר יצ"ו, שוכני ויניציאה, והארי הגדול והגאון מהר"ר יהודה ז"ל איש מודיאנה. והרב המובהק מהר"ר ישראל יצ"ו ברומי. והמופלג בחכמה מהר"ר יהושע שאלתיאל יצ"ו בבולונייה, והזקן והגאון מהר"ר יחיאל יצ"ו באלמארקה.

כל אלה חברו אל עמק שוה, ושבו ובאו אל עין המשפט הוא קדש, והנם יצאו בחרבם ובקשתם לקראת איש מוחזק אלם מפחיד ומבהיל המכונה בשמו עמנואל איש פירירה, והוא עומד על עולתו בגבולו ומבעית בני עיר דירתו בגדולת עשרו ואין כמותו, ובעל דינו הטוען הנכבד הח"ר אברהם רפאל יצ"ו איש בולונייה מרעיש בקול אדיר וחזק על עמנואל הנטען אשר העביר עליו את הדרך בעושק וברוצץ והנה נשמע קול צעקתו באזני החכמים והשופטים והמומחים הללו עד אשר הכריחו בגזירת ב"ד הגדול את עמנואל והכוהו בחרם"ה לדון עם בעל דינו הטוען עליו, הנ"ל, בפני ב"ד הממוצע לשניהם חוץ לגבול מושבו והעצימו והגדילו החכמים המכריחים ההם עד מאד בטעמים ונמוקים מתוקים כאשר בדקו באוצרות התורה ובררו הדין לאמתו. ואלה המשפטים והחקים בתוך אגודת יריעותיהם נחקקים בלתי דחוקים קרובים או רחוקים,

---

*) סי' קנ"ח בקובץ שו"ת ופסקים כת"י באספת—פרידלאנד פה במוזעאום האזיאטי, (הכולל קס"ח תשובות ופסקים כתובים בעצם כת"י של רבני איטליא משנת ר"פ עד תקע"ת 419. 4° דף. נקנה מרשימת קויפמאנן כפ"פ דמיין נאמ' 14 כת"י № 128 בשנת 1889).
מזכרת רבני איטליא הנזכרים בכל הקובץ הנזכר (1818—1520) ימצא הקורא פה בסוף הפסק, ערוך בסדר א"ב מאת המעתיק. ש. ווינער.

ודבריהם דברי אלהים חיים וצדיקים מאחר אשר גלוי ומפורסם הוא לכל בעלי ברית אברהם אשר אימת בעל דינו עמנואל פחדו וחתתו על כל יושבי עירו בסבת רוב עשרו וחוזק אלמותו אשר קמה וגם נצבה איך יוצדק הנזק והנפסד והנרעד והנבהל הטוען הר׳ אברהם בדינו נגד מזיקו ומבהילו.

הלא בפרק זה בורר בחבור המרדכי נתגלה חשש סתימת דין זה בתשובה חתוכה ופסוקה וחלוטה בתמונה זאת כלשונה, נשאלתי על אחד שהזמינוהו לדין גדולי העיר ופרנסיה והנדון אומר איך אדון בעיר הזאת והלא אימתכם על הדיינים וגם יסתתמו טענותי כפניכם, אמרתי כי טוב על הדיינים ועל הנידונים לילך במקום הגון, וכיוצא כזה ראינו את ר״י זקני שהתיר להנ״ר אליעזר שלא לבא לב״ד לטרויש עם הנ״ר אברהם מפני שהיה ראש העיר וכולם שומעים לו, ורבי׳ שמשון בר אברהם התיר לחתנו שלא לבא בטרויש לב״ד מפני כיוצא בזה, וגם רבי׳ יהודה מפריש עשה כן להר״ר יום טוב בן הר׳ אליעזר, ואמרתי מזקנים אתבונן ומהם אלמוד וק״ו אני דן כי בבל יום ויום הדורות מתקלקלים והדיינים לפי הדור, ומאחר שרבותינו למדונו כך יש ללמוד שלא לכוף את הנדון וילכו דרך ישרה מקום הגון לנידונים כדי שיצא דין אמתו לאמתו, שמואל בן הר״ר אלחנן ז״ל.

עד ציור הנדמה הלז באור טעם התשובה. הלא יביט וישכיל כל המשתמש בזוהר אור התורה אלהית האמתית איך נרמזים פרטי פרטיה בתוך תשובה כללית וקצרה זו, הפרט האחד שאף הלוה הנתבע זוכה בדינו לטעון ולדחוק אדונו המלוה ממקומו לדון עמו במקום השוה לטענות שניהם מפני אימת המלוה על הדיינים המומחים והרבים וכ״ש על הדיין היחידי שיראה וירעד מפניו וק״ו למלוה התובע האדון כעין ריב החר׳ אברהם הטוען שדינו נקצב להכריח את עמנואל הנטען להרחיק את דייניו מאימת מקומו, ובסוף הפ׳ הנ״ל נראה בתלמוד אמר אמימר הלכתא כופין אותו וילך למקום הוועד א״ל רב אשי לאמימר הא אמר ר׳ כופין ודן בעירו ה״מ היכא דקא׳ לוה אבל אמ׳ מלוה עבד לוה לאיש מלוה. וריב״א ור״י ויתר חכמים ביארו שה״ה ירושה ופקדון וגזלות וחבלות כל דבר שיש בו תובע ונתבע וטעמם נהנו לשבח שסתם התובע לא לחנם מוציא מעותיו אבל הנתבע מערים ואומר נלך לבית הוועד בדי שלא יתבענו עוד, ואף לדעת ראבי״ה שביאר בספרו מה שנאמר עבד לוה לאיש מלוה, ר״ל ויכול לבופו למקום הועד היינו כגון שזה מודה שהלוה לו או יש עדים ברבר, ודבר אחר פוטרו, וכן חכמים יש שר״ל היינו דווקא לוה אבל בדיני מקח וממכר ובדיני פקדון אינו יכול לכופו, כל אלו דברים נאמרו במקום בית הועד הטר״ד בהוצאת מנה על מנה כמאמר ר׳ ובטורח הדרך בהליכה ובסכנת הדרכים המוחזקים בכך אבל בהוצאת דרך קרובה ומתוקנה בלתי טרדת סכנה כעין טענת הח״ר אברהם עם בעל דינו עמנואל כלם השוו יחד לכופו מעירו ואין בזה חלוקה.

ואם ילחוש הטוען (החושק) באזני לטעון מה מתמיה התלמוד בראש הפ׳ הנ״ל על משנת זה בורר לו אחד וכו׳ ואפילו לוה מצי מעכב והאמר ר׳ אליעזר לא שנו אלא מלוה אבל לוה כופין אותו ודן בעירו, יעמיד המשנה כעין מעשה

שלנו שהדרך קרובה ומתוקנה בלתי רדיפת סכנה. זאת לחישה אין בה ממשות שאם משנה נאמרה באופן זה א"כ מה טעם של חכמים החולקים על ר' מאיר ואומרים שני הדיינים בוררים להם עוד אחד שאף הם מודים בזה שהלוה מצי מעכב שאם לא כן לא מצאו ראבי"ה ור"י ידיהם ורגליהם בבית התלמוד שאף לפי ביאורם שעבד לוה לאיש מלוה היינו במקום שזה מודה שהלוה לו או יש עדים בדבר אבל אמר להר"ם יכול הלוה לכוף את המלוה אפי' לב"ד הגדול לפי' האחר א"כ יש לתמוה לפירושם, יעמיד המשנה ההיא בענין זה כטענת להר"ם וכן לפי תשובת רבי' שמואל בן הר"ר אלחנן ז"ל הנרשמה, לרוב יתקן התלמוד המשנה ויתרצנה כענין אימת המלוה על הדיינים, ככתוב בה אלא הוכרחנו לומר שאף חכמים החולקים על ר' מאיר מודים באלו דינים פסוקים וברורים וכ"ש בנדון דין שלנו שאף יש עדים בדבר אך דברי טענות אחרות פוטרים את עמנואל ואף מה שאמר ר"י בביאורו שטעמן של ב"ד הגדול הנתבע יכול לטעון כך ולא הובע דאלת"ה יבאו קלים שבישראל ויתנו עיניהם בעשירים ויכופום לדינם בא"י או יתנו להם כל תביעתם זה הוא טענת ב"ד הגדול דווקא שהוא רחוק והוצאה מרובה וסכנה כדרך אבל מקום הוועד לא נדחה התובע מטענתו וכ"ש בעין טיב עסק החר"א עם בעל דינו ודי ברמז הלז.

ויש להרחיב בעין דין הברור הלוה במאמרים מרובים ועצומים אך העת כבשתני ורהיטת הציר הנושא היריעות השיגתני להשיב ידי לאחור אך החכמים הגדולים ראשי ב"ד יפה דנו ויפה חייבו ויפה גזרו בנח"ש הקדמוני על עמנואל האלם והמבעית והמפליא להכריחו לצאת ממקום ב"ד של עירו למקום המוכשר לדין שניהם, הלא הרגשנו מרשימת יד בעל התשובה העליונה אשר עזרנו בלשונו בסיום תקנתו אשר הוסיף להשכיל וכתב כי בכל יום הדורות מתקלקלים והדיינים לפי הדור והנו נתנבא כבר נבואה אמתית שבעונותינו נתמנו הרבנים והדיינים בכח בעלי בתים עשירים ומושלים וידיהם משלו בם ואימתם מוטלת עליהם, וא"כ הדיין המומחה מהר"ר דוד יצ"ו ב"ד פירירה פשוט וקשוט וברור הוא שתמיד נצרך ונהנה מבית עמנואל ותחת ממשלתו ומן הראוי לכל ירא ה' וחכם ומשכיל כמוהו למשוך ולמנוע מן דין הנותן חתתו בעירו ההוא מאחר שכל ימי שנה הוכרח להנות מטובו וממשלתו, ולא נגרע מעשה דין שלנו ממעשים דיני סוף פ' דייני נזירות שיש לפסול את עצמו לדין המושלו והמהנה ההוא שאף לסדר ב"ד בעירו יש חשש הטיית דעת ולב מפני חרדת ויראת רבנותו וטרדתו המקברת את בעליו, וגם יש לחוש לסתימת טענת החר"א מאימת המפגיע על הער"י כאשר השגנו מחקיקות התשובה הנראות לרום העליון שמפני האימה נסתמו טענות בעל הדין הנטען וכ"ש הטוען שהרי משנו בפ' שבועת העדות משנת ר' חייא סרורה ת"ר מניין לשנים שבאו לדין אחד לבוש איצטילא בת מאה מנה ואחד לבוש סמרטוטין שיאמרו לו לבוש כמותו ר"ל שלא תגרום לנו לישא לך פנים ואז יסתמו דברי שכנגדך מפני חשיבותך ויאמר היאך יאמינו לי ב"ר על אדם חשוב

כזה ת"ל מדבר שקר הרחק ר"ל אם דינו מסרתם מעמיד זה אדם שקרן, כי אהו לקמיה דרבה בר רב הונא וכו'.

והנה תשובת מהר"ם חקוקה ונקובה שם בספר המרדכי אשר החליט לפסוק אם שמעון הנתבע אומר אני חפץ שישבו קרובי ואוהבי אצלי כשאני טוען עמכם שלא יסתתמו טענותי כי אתם הרבים שהשותפים יכולים לטעון לא נגלה טענותינו בפני אוהביך פן ירמזו לך בקריצותיהם לטעון דאף השותפים אין יכולים לישב שמה אלא אחד מהם אותו שהוא טוען שודאי טענת שמעון טענה שמסתתמים טענותיו כי שנים או שלשה יודעים להערים ולמצא טענות יותר מן האחד ואיכא למיחש דלמא מרמזי ליה רמיזי ומסתתמי טענתיה כדפרשי' דדמי עליה כאריה ארבא וכי מותר לו לאדם להרביץ אריה בב"ד כדי שיראהו הנתבע וידאג מפניו ויסתתמו טענותיו ולא גרע מאחד לבוש איצטלא ואחד לבוש סמרטוטים שאומרים לו לבוש כמוהו או הלבישהו כמותך וכן שלופו פוזמקייכו וחותו לדינא.

וחכמי התלמוד לא יכלו כל הדברים הגורמים לסתום טענות הבעלי דינים אלא כתבו לנו קצת ותן לחכם ויחכם עוד. ועוד שאו' בהדיא שמסתתמים טענותיו וכו' הלא הרגשנו בטעם מפואר שבקלות מראה פנים יסתתמו טענות בעלי דינים ויתחייב הזכאי וכ"ש בהכרת פני העשיר המשתרר והמתנשא באלמותו בגבולו עמנואל שנסתתמו טענות זכיותיו של הח"ר אברהם כנגדו ומושכל ראשון הוא לדעתי אשר הדיין המופלא מהר"ר דוד י"ץ ראש ב"ד פרירה ימנע ויחשוך מן הדין ויודה על האמת והדין ויסכים לדעתינו פן יענש בדין סתימת טענותיו בענשו כעין רב ענן בשגגתו בפ' דייני גזירות אשר נסתתמו מעיינות התורה ממנו בהסתלקות אליהו ותורתו מאור פניו ורב הפתוח למשכילים אדירי התורה הלא מרובי' המאמרים המאמתים את דברי החכמים הנוראים האלה נראים כברקים בתמונות המראות שביריעותיה' מתוקנים ומאורגים בהלכותיהם מפי הגבורה העצומה. אך הנני אוסיף לקלל ולחלל את האלם המוחלט עמנ"ו אל. הלא בפ' המפקיד השכלנו מעשה נפלא בצורה זו מרי בר איסק וכו' אתא ליה אחא מבי חוזאי א"ל לא ידענא לך אתא לקמיה דרב חסדא א"ל שפיר קאמר לך דכתיב ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו מלמד שיצא בלא חתימת זקן ובא בחתימת זקן ור"י והרא"ש האירו לנו מי הכריע רב חסדא לסתור טענת האח בראיית הכתוב ואין צורך לנו לחוקקם, א"ל רב חסדא זיל אייתי סהדי דאחוה את א"ל אית לי סהדי ודחילי מניה דגברא אלמא הוא ור"י המשביע אור שכלנו הרגישנו שאין לכל עשיר אלם צורך להביא עדים שאין התובע אחיו רק אם האח אמר שיש לו עדים אלא שיראו להגיד מפני אלמותו, ואל רב חסדא למרי בר איסק זיל את ואייתי סהדי דלאו אחוך הוא ר"ל שיעשה שיעידו, שיאמרו שאינו אחיך או שיאמרו שאין יודעים אותו, והרא"ש הטעימנו בתוספת ביאור ר"ל הוכחה לדבר שיראים ממנו כשאמרו להם להעיד אמרו מה לנו ולצרה הזאת לא נעיד כלום ולכך אמרי למרי בר איסק זיל את ואייתי סהדי דלאו אחיך הוא א"ל דינא הכי המע"ה א"ל הכי

דייננא לך ולכל אלמי חברך, ר"ל כיון שיש רגלים לדבר שבשביל אלמותך נמנעים מלהעיד, א"ל סוף סוף אתו סהדי ומשקרי, ר"ל בשביל אלמותי יעידו שקר א"ל תרתי לא עבדי אעפ"י שמיראתך כובשים עדותם לא יעידו שקר.

ועתה נפלא מאד בעיני שמאחר שמרי בר איסק גבר אלם היה ונתאלם באלמותו כעון איש ההורם משפטי דת יהודית מה סיבת טענה היא זו אשר השיג לרב חסדא שסוף סוף יעידו העדים שקר בעבור אימת אלמותו וכי להרוס ולשבר מצבת טענת מעלת אלמותו הוא בא ולהתחייב בדינו יעזבם להעיד שקרותו ויזכה באלמותו ואם חששו נקרב לנו ונבהל פן יעידו האמת הפך שקרותו כשהוא ישתדל עמהם שיבואו ויגידו עדותם אך כשאינו מוכרח להתעסק בם שיסהידו יכבשו את עדותם מפני בהלות אלמותו א"כ וכי להתעות או לחדד השכל הגבוה של רב חסדא הוא טען נגדו הטענה הקלושה הנפילה והנעדרת ממנו במושכל פשוט וערום לתלמיד קטן וכ"ש לחכם גדול בערכו בימות רב חסדא אלא בהכרע נכניע את שכלנו לבאר פירוש חשש טענה זו שחששתו היתה נדמת בדעתו שאם יעידו ויעמידו את שקרותו ויחזיקוהו בחלק אחיו ישא האח את נפשו אליו וילך ויגבה עדותו שלא בפניו כעניין זה שלא יגורו מפני זעפו ואימותיו העצומות יכחישו את שקרותו ואלמותו ואין פה לפסוק ולטעון נעמיד שני עדים נגד שני עדים ונעמיד חלק האח ביד המוחזק בו והוא מרי בר איסק ונדוננו בהמע"ה. הטענה הזאת אין בה ממשות מאחר שיש הוכחה בדבר בראשונה שא' העדים מה לנו ולצרה הזאת לא נעיד, רשום בבאור הרא"ש או כפי' ר"י אדוננו נחלשה ונתרועעה חזקת הממון מפני חזקת אלמותו ועדות כת האחרונה קימת ונוציא חלק האח מיד מרי בר איסק, ובכל מקום חזקת חגוזל והוכחה עמה עודפת על חזקת הממון ומופתים היו עלי לטורח להאירם במספרם כמשפטם ועוד מצורף לזה אשר היה מחריש מרי בר איסק פן אלו עדים יגידו שאינם מכירים אותו שהוא אחיו והאח יביא עדיו שמכירים אותו שהוא אחיו ואין שם הכחשת עדים נגד עדים ויזכה האח בחלקו בהעדאת עדיו ורב בגלוי באר זה איך העלנו ממצודות המאמר הנ"ל אשר העדים המושבעים באזהרת עונש באם לא יגיד ונשא עונו וג' ובחיוב קרבן שבועת העדות מ"מ יש כח ויד נמסר להם לכבוש עדותם מפני אונס אלמותו שאם לא כן ישביעם רב חסדא באזהרת הלאו ובעונש חיוב הקרבן וטעם ברור ומשובח יש להם לכבוש עדותם מפני האנס והאלם כמשנת ר' נודרי' להרגי' ולחרמי' ולמוכסי' שהיא של תרומה אע"פ שאינה של תרומה שהיא של בית מלך אע"פ שאינה של בית מלך.

ורש"י אבינו מלבנו הציע לפנינו לשון חרמים הוא בעלי תגר לגזול ממון ואף מוכסי' על גזל ממון באים בעקיפי' הן מוכר העומד מאליו הן מכם שאין לו קצבה ובפ' הנודר נתבאר שא' בפיו קונם כל הפירות שבעולם עליו אם אינם של תרומה ומחשב בלבו כל היום אע"פ שדברים שבלב אינם דברים בעבור התירו לו חכמי הדת ואינו נאסר אלא אותו יום, וכן נוהגים כשהשרים משביעים היהודים הדרים תחתיהם שלא ילכו

לדור בעיר אחרת שיכולים לישבע סתם שלא יצאו ובלבו יחשבו היום ואפי' אם יפרשו בפיהם כל ימי חייהם לחשוב בלבם כמה ענייני ערמה ואם יבטלו בפיהם בלחש שמעתי שזהו בטול גמור זה ציור לשון ר"י, והרא"ש הפיל ראיה זו והבדיל בינו ובין משנת נודרים וכו' אך מודה שהדין עם דעת ר"י בהוראה זאת ובעין זה אמרנו בפ' ר' עקיבא בשבת אצל הכתוב ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם הר כגיגית ואמר רב אחא בר יעקב על דא מודעא רבא לאורייתא פי' אם יתבע הקב"ה ממנו למה לא קיימתם התורה יש לנו להשיבו אנוסים היינו לקבלה, אמר רבה הדור קבלוה בימי אחשורוש והשתא הקשה ר"י אמאי לא קא' רבה כבר קבלו בערבות מואב ותירץ ר"י הרופא נגעי עורון דהתם נמי היו יראים מהקב"ה שמא לא יביאם לארץ ישראל שהיה להם להכנס לאלתר וממראה זה הושיב מהר"ם ק"ו דהכא אי לאו דהדור קבלוה בימי אחשורוש מחמת שמחת הנס לא מענשי משבועתא דערבות מואב אע"ג דאמר להו מרע"ה על דעתו ועל דעת המקום כי היכי דלא ליהווי הפרה לשבועתייהו כלל אפי' הכי כיון דאנוסים היו על פי הדיבור מפחד שלא יביאם לארץ ישראל ושמא יטעם במדבר קרי ליה אונס ולא מענשי עלה ואע"ג דבעשיית רצונו יש גבול שכר מה שאין הפה יכול לדבר כ"ש וכ"ש בשר ודם המאנס את חבירו ומייסרו ומשביעו לדעתו דבעשיית רצונו אין שכר כלל שיפטור אותו ולא יסרנו עוד, שאין באותה שבועה או באותו חרם ממשות כלל וא"ת והא דאמרינן פ"ד דנדרים נודרים להרגי' ולחרמי' ולמוכסי' שהיא של תרומה אע"פ שאינה של תרומה שהיא של בית מלך אע"פ שאינה של בית מלך ואמרו בגמרא היכי נדר יאסרו כל פירות שבעולם עלי אם לא של בית מלך הם ופריך כיון דאמר יאסרו כל פירות שבעולם עלי יתאסרו עליו ומשני באומר בלבו היום אע"ג דדברים שבלב אינם דברים אונסא שני, אלמא טעמא דאמר בלבו היום הא לאו הכי היה לא שרינן וא"כ היכא דלא אחשיב בליביה היום או שום ערמה לתאסר אע"ג דאנים לא היא דדוקא התם החרם וההרג אינם ממש ומייסרים אותו אלא רוצים לחטוף מידו הפירות או כבר חטפו ומבקש שיחזירו כי אמ' להם שהיא של תרומה או של בית המלך אבל הכא יסורים והכאות שאין להם קצבה בטל הנדר והשבועה לגמרי דאמר התם האדם בשבועה פרט לאנוס היכא דלביה אנסיה וכ"ש אונס דיסורין דפטור ממלקות ומקרבן וכו'.

והתמונת תשובה זו סדורה בפ' שבועת העדות וממנה נלמוד שאף העדים הנאנסים מפחד החרם והאנס והאשם כגון איש עמנואל כדמינן מרי בר איסק המבהיל יכולים לכבוש עדותם ולבטל שבועת העדות בלבו או בשפתיו בלחש או להערים כמה מיני ערמה ויפטרו ממלקות ומקרבן לכן היה נמנע רב חסדא מלהשביע את העדים על דעת המקום ועל דעת ובעבור כוונה זאת חשב רב חסדא בלבו, ואמר לאח בראשונה אייתי סהדי דאחוך הוא ודעתו היה להשביע העדים שבועת העדות ולא יכבשו את עדותם מפני אלמותו אע"פ שכבר נודע לו שמרי בר איסק היה אלם כמו האח

היה יודע שאין סברא שהאח הודיע לרב חסרא שהיה אלם שאינו נאמן עליו לומר שאלם הוא, ואחר מענה האח אשר השמיעהו באמרו אית לי סהדי ודחלי מיניה דגברא אלמא הוא ומוכיח באמרם העדים שיראים מלהגיד בעדי, או באמרם מה לנו ולצרה הזאת ולא נעיד כלל, לביאור הרא"ש, והרגישוהו פחד אלמותו ורצו לכבוש עדותם אז שבועת העדות אינה חלה עליהם מפני אונס אלמותו כאשר ספרתי בפרט לרום, א"כ הוכרח רב חסדא לחזור ולהכריע את מרי בר איסק להביא אותם או עדים אחרים להחזיק בחלק האח.

ומכל אלה הדברים המפורסמים נשמע שאימת האלם המוחזק דמות אלמות עמנואל משברת ומהרסת מצבת און שבועת העדות החמורה כאשר נתבארה בחומריה בפ' שבועת העדות וכ"ש שמסתמת טענת התובע החר"א הנרדף במקום אלמות בעל דינו הנ"ל, ואף כפישת העדות עדיין נדחית מפני חצי אלמותו וכי ארי רבוץ ישאג בב"ד מי לא ירא ולא ימס לבבו במעונותיו. ואין הוכחה ברורה ומפורסמה ונפלאה גדולה מזאת אשר כמה מיני הרדפות השיגהו במהות שותפותו ובממכר חנותו עד היום העומד פה עמני וכעין קבלת עדות שלא בפני האלם הנקוב כבר, אף ר' יוחנן מודה שמקבלים ואין להרהר ולטעון אם ר' יוחנן מורת באלם שמקבלים שלא בפניו א"כ בפ' הגוזל בתרא, אצל תהי בה ר' יוחנן כי מקבלים עדות שלא בפני בעל דין קבלה מיניה ר' יוסי ב"ר חנינא כגון שהיה הוא חולה או עדיו חולים או שהיו מבקשים עדיו לילך למדינת הים ושלחו לו ולא בא לא מה לא מנה אצלם ג"כ האלם, ההרהור הלזה אינו כלום האחד הלא ר"י מדקדק בשרשו שאין לגרום או ושלחו רק ושלחום ששלחו לו לבד אין מקבלים ואחד מג' הנ"ל ג"כ אין מקבלים בלתי ושלחו לו ולא בא.

ור"י האלפסי וראבי"ה ור"ת בעל ספר הישר כולם הוסכמו יחד כזה וכ"מ לפר"ח שמצריך אף ופתחו לו בדינו ושלחו לו ולא בא ששלשתם יחד צריכים לקבלת עדים שלא בפניו אבל קבלת עדים שלא בפני האלם אינו צריך אפי' אחד מכל אלה הנ"ל הלא ריב"ח השכילנו בביאור הכרע מה שנאמר או שהיה חולה על התובע דוקא נאמר ולא על הנתבע ככתוב דבריו בפ' הנ"ל בספר המרדכי אבל האלם שוה בתובע ובנתבע ובלתי מאמרי בדין האלם הוכרענו לתירוצים אלו הרי מסור וכן פתחו לו בדינו לדעת הרא"ש ושלחו לו ולא בא מודה ר' יוחנן לשמואל שמקבלים עדות שלא בפני בעל דין ור' יוסי בר חנינא לא הזכירני במנין השלשה ההם ודי בגלוי ראשי פרקים אלו הלא העת קצרה ודעתי עצורה ונפשי רחבה תאות חמדה.

לכן ארים קולי כנחש ואשאג כארי אשר ראיתי מחנות קדושי עליון החכמים הנוראים הנפרטים בזכרון שמותם כבר והמה ישישים והמה חכמים מחוכמים והמה נפלאים בפלאי מעשיהם וגבורתם בכדורים יקרים ומסודרים בזקנה וביראה ובחכמה ובמניין ישפכו הסוללות להסגיר האלם עמנואל לדון עם בעל דינו החר"א המוען והנרדף בפני ב"ד המובחר בשווי לשניהם וכננו המצודות והחרמים לצודדו וחציהם השנונים זרקו בארס הנחש בו ובמחזיקי ידו להכניע את היקר לזולל והעומד לאבוף עד אשר יכוף

קומתו וימה אזניו לשמוע לגערהם החמורה. אף אני אהיה מחובר ומשותף לגזירתם. וגזירתם באלה הדברים היא גזרתי וכחם כחי וידם ידי והמה המרובים והעצומים והמופלאים מן המועטים המתנגדים ודברי אלהים חיים הם ודעתם דעת עליונים.

ודעת ה"ה מהר"ר דוד יצ"ו ראש ב"ד עיר האלם ההוא המתנגד, בטלה מבוטלת מתחלת גזירת הגיבורים ההם, ואני מכיר בחכמתו אשר אנוס הוא בדעת זרה וגבריה זאת בסבת ממשלת האלם המפחיד ההוא הממונה לדיין בעירו על ידו ואונסו הצילו מגזירת החכמים הנפלאים ההם עד היום הלזה אך מאז והלאה ישמוט ידו פן יכוה, וסניפו מהר"ר דוד הקטן ממנו והחרש יצ"ו איש גרעץ יחזור לאחור מפני האש הגדולה פן תאכלנו פן יברכוהו בהורת השמים והארץ כרוב הרוב האלקי ואני נמשך עמהם באלה המשפטים והתורות בגזירות ובאלות ובקללות ובארורות ובחרמות על אברהם העזרי המלעיב במלאכי אלהים והמתעתע בנביאיו ובחכמיו המחרף והמגדף והדורש דרשות של דופי חבר למנשה ולרבשקה וליתר מחרפי דברי אלהים חיים ונשתתף בשלשה שמות שוטח רשע וגם רוח ועז מצחו הנקרא בבנוי לשון עברי שן רע ובלשון לעז אשכנזי מינץ אזעק חמס וריב והוא ריע ושותף לגניבה פלגאה הנדון בקולר, וצלמו בעיר מבזה אשר על מלי החכמים ידבר נפלאות ואונאות על המתים ועל החיים ומלין לצד עליון יטיח וימלל.

ולאיש אשר אלה לו אנכי הריתי עמל וכעס היתפאר חלש ההרכבה רפה המזג חסר לב במוהו על אלה החכמים הגבורים החוצבים זכרו טרם היותו לתלמיד קטן ומה ישתרר צעיר זבובים קצוץ כנפים שקוע באופל מעוך בבלוב. הלא כל צבא הכמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו והשתבחות זכרון שבוש תלמודו ומגידו נדמו לזכרון הבחור הח"ר זלמן רונקל יצ"ו ולזכרון יצחק ציקדין חברו ודיו פרצופים נבראו ושתי רשויות נמצאים בלבבם ושפתותיהם דובבות תמיד חרופים ופסולים במומם נשחתו ונתעבו ויהוו על דלתי בתי מדרשות הרמים תו השחתה ואפל בנבול פיהם, ואת בתי הנבלים כמוהם יבנו אבנים יקר' והנו יכונה בשם החכם המופלא ראבי"א אך אדמהו ולא אכנהו רק רע בי"ה ואל הפוקר רץ עב רם וי מהר לעשות אותו ולא יקרא עוד שמו אברם רק אף רהם יהיה שמו ולא יתהפך ליקרא לאחור מהר פא וכבר כרוך בעקבו ודבוק בצאורו נחש הצדיקים החיים שוכני גן עדן והמה בכתובים כאשר ישיגו רואי השמש בהבונות חבילות יריעות אשר ארגתים והפרתים ואף אני אוסיף על אלה ואהיה סניף למנין האלופים הגבורים המבוארים כבר במספר עשרה להוריד עדיו מעליו לנדותו שלא יקראוהו עוד בני אדם בשם מה"ר רק אברהם מְנַאֵץ ולא יתנהג בו שום תורת מהרר"ם. ויבדל מעל אהלי החכמים והתלמידים בהבדל מוחלט כדין המנודה למתים ולחיים וההסכמה עם הסכמות דעות התשעה הגבורים ההם אשר פגע בהם ובטול מהרר"ד האנוס יצ"ו ומהר"ד נסתנף לדגל המוזרף הנ"ל ובטל ושבר מצבת גזירהם הדתית הגברהנית ר"ל הדת המסורה ביד החכמים המרובים מפי

הגבורה ככתוב אחרי רבים להטות אין בבטולם ממש כאשר הבטנו והרגשנו משנת ר׳ חייא התוכה ופסוקה בלתי חלוקה היא נחקקה בפ״ק בע״ז וזו היא צורהה בלשונה הנשאל לחכם וטמא לא ישאל לחכם וימהר וכ׳ עד היו שנים אחד מטמא ואחד מטהר אחד אוסר ואחד מתיר אם היה אחד גדול מחבירו בחכמה ובמניין הולך אחר הגדול ואם לאו הולך אחר המחמיר ר׳ יהושע בן קרחה אומר בשל תורה הולך אחר המחמיר, בשל חכמים הולך אחר המיקל אמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן הלכה כר׳ יהושע בן קרחה והנה כל בעלי ניצוצי אור עינים רואים שדברי החכם הגדול מחבירו בחכמה ובמנין חיים וקיימים הם אף אם הוא המיקל בשל תורה מאשר השגנו שר׳ יהושע בן קרחה חולק על סופי דברי הנא קמא שאמר בשל תורה הולך אחר המחמיר ובשל סופרים הולך אחר המיקל מכלל זה נשמע שת״ק סובר במקום ששניהם שוים הולך אחר המחמיר אפי׳ בשל סופרים וא״כ בראשית דברי ת״ק במקום שהאחד גדול מחבירו בחכמה ובמניין הולך אחר הגדול אף הוא המיקל ואין לפקפק ולמען שראשית דברי ת״ק באו׳ שבשל סופרים דוקא הולך אחרי המיקל אבל בשל הורה הולך אחר המחמיר אפי׳ הוא קטן מחבירו שא״כ למה הזכיר ר׳ יהושע ב״ק בדבריו בשל תורה הולך אחר המחמיר שהרי אפי׳ בגדול מחבירו סובר ת״ק שבשל תורה הולך אחר המחמיר וכ״ש בשווין ועל מה הזכיר דבר שלא נחלקו בו, ואף ר׳ חייא בעל המשנה המסדרה היה צריך לבאר פרט דבר חלוק זה אפי׳ בגדול מחבירו בשל תורה הולך אחר המחמיר ובשל סופרים הולך אחר המיקל, ועוד לא היה צריך לפרש בדברי ר׳ יהושע ב״ק חלוק דבר בשווים וגם אין להפליא ולהפליג שהזכיר ר׳ יהושע ב״ק בדבריו בשל תורה הולך אחרי המחמיר לחלוק אף בראשונה שת״ק סובר בגדול מחברו הולך אחריו אף הוא המקיל ור׳ יהושע ב״ק סובר בשל תורה הולך אחר המחמיר ובשניהם חולקים בגדול מחברו בשל תורה ובשווים בשל סופרים ולהלכה כר׳ יהושע ב״ק בשניהם כסתם מאמר ר׳ יוחנן שהלכה כר׳ יהושע ב״ק שמשמעו שהלכה כמוהו בכל דברי מחלוקתו בעבור שלא ביאר בפירוש באיזה הלכה ובאיזה אין הלכה.

ההפלאה הנזכרה אין בה ממשות שא״כ סברת מחלוקהם הפוכה שת״ק סובר בגדול מחבירו הולך אחר הגדול אפי׳ הוא המיקל בשל תורה ובשווים בשל סופרים הולך אחר המחמיר ור׳ יהושע ב״ק ההולק סברתו תמורה והפוכה שבגדול מחבירו הולך אחר המחמיר בשל תורה ובשווים הולך אחר המיקל בשל סופרים, אלא בהכרעת השכל נבאר שת״ק בגדול מחבירו סובר הולך אחר הגדול אף הוא המיקל בשל הורה, ועתה הונח לנו שהזכיר ר׳ יהושע ב״ק בדבריו בשל תורה הולך אחר המחמיר בשווים שלא הסלק דעתך לומר שר׳ יהושע ב״ק דווקא גדול מחבירו חולק, ודיה פתיחה זו בעת הטרודה לנגדנו, למשכילים המעינים האמתיים וראינו האור הגדול ר״י המוליד ספר אור זרוע הוסיף בלשונו הלזה ואם זה גדול בחכמה וזה גדול במנין הולך אחר הגדול במנין פי׳ שיש לו תלמידים הרבה א״נ שרוב התלמידים אומ׳ כמותו, עד התהום (התחום) הנחש (הנרש) הלז ציון מצרית (מצריך).

והנה המתנגדים המועטים נלכדו עם האלם המנודה והמוחרם ההוא עמנואל מאחר שבדור זה נגלה ומפורסם הוא שהם רבים ועצומים בחכמה ובמנין ואף רוב החבירים והתלמידים והרבים הם תלמידיהם ותלמידי אשר טפחנום וגדלנום בחקינו ואף הם מסכימים לדעתם ולדעתי כאשר נראו המראות לב"ח המדברים הישראלים, ואמרנו בפ' אחד דיני ממונות אצל משנת ר"י דיני ממונות מחזירים בין לזכות בין לחובה, והתלמוד מתמיה עליה מן משנת דן את הדין וכה את החייב כו' מה שעשה עשוי וישלם מביתו ומתרץ רב נחמן שם לא קשיא כאן כשיש גדול ממנו בחכמה ובמנין כאן כשאין גדול ממנו בחכמה ובמנין, ורועה צאן ישראל המחדש אורינו רש"י הראנו בלשונו זה במאמר אמתי לומר מי שגדול מחבירו בחכמה ובמנין מחזיר דבריו של זה דיש בו כח לבטל ולהכי קתני התם דמחזירים דיני ממונות בין לזכות בין לחובה וכשאין גדול ממנו בחכמה ובמנין לא צייה בעל הדין המזוכה להחוא דיינא אחריני לאהדורי דינא ואפי' אם זה הדיין דמזכהו מודה ואומר טעיתי בדבר הדין לאו כל כמיניה ולהכי קתני מה שעשה עשוי והנה עינינו רואי' אפי' בדיין מומחה שיש גדול ממנו בחכמה ובמניין מחזיר את דינו שהרי קודם תירוץ זה מתרץ רב יוסף כאן במומחה כאן בשאינו מומחה, ר"ל דבמומחה מחזירי' כיון שהוא מומחה יכול לומר טעיתי ומחזיר הדין אבל אבל אינו מומחה אומר לו בעל הדין המזוכה לא טעית ויפה דנת בהחלה וטעם ראשון עיקר, ומקשה ובמומחה מחזירים והא קתני סיפא אם היה מומחה לרבים פטור משלם אף מה שעשה עשוי ועל קושיא זאת מתרץ רב נחמן מה שבמומחה מחזירים כשיש גדול ממנו בחכמה ובמניין ובין כך ובין כך פטור מלשלם כיון שמומחה אבל כשאין גדול ממנו בחכמה ובמנין מה שעשה עשוי אפי' הורה ואמר טעיתי ובעל הדין המזוכה אומר לו דין ראשון אמתי והאחרון שקר.

ור"י אלפס גורס איפכא כי קתני מה שעשה עשוי ושלם מביתו במומחה וכי קתני מחזירי' את הדין כשאינו מומחה והדר מקשה ובמומחה משלם והא קתני סיפא ואם היה מומחה פטור מלשלם מתרץ רב נחמן כאן ביש גדול ממנו בחכמה ובמניין ר"ל מה שאמרנו שמומחה משלם כשיש גדול ממנו בחכמה ובמנין והא דקתני סיפא שמומחה פטור מלשלם כשאין גדול ממנו בחכמה ובמניין וזאת היא סברתו והרא"ש אור גלותינו הגיע כנפי שכלו הגבוה על רוב בינתו וסברתו להפליא על ביאורו ממה שאמר ר' עקיבא לר' טרפון מומחה לרבים אתה ופטור מלשלם והלא ר' עקיבא ושאר גדולים היו גדולים ממנו בחכמה ובמניין דק"ל ר' עקיבא ור' טרפון הלכה כר' עקיבא.

עד הנה אתקפתו הגיע הלא מושכל קנוי ומזוקק הוא לכלם כשיש גדול ממנו בחכמה ובמניין יכול להחזיר את הדין אף במומחה כ"ש בשאינו מומחה כמו ההוא ערער מדברי טרח אפי אפרם ואפי נכור וסניפו עץ יערי דוד הקטן החרש איש גרעץ שאינם עושים פרי לשבעים כאילן חרוב, שאינם בהכחשה ובהזמה וכל השואל מהם יגידו ויעידו על ידי עצמם והודאת פיהם

ולבם כמאה עדים נערכה ונדמית אך הדיין המומחה ה"ה מהרר"ר יצ"ו הישן האנוס בסבת אלמות עמנואל יתבטלו אף דבריו ברוב חכמה ובמנין החכמים עם דבריהם וילקה הכרוב עם הקוצים והנה העמלקי מזהר"ע אף רהם היושב בנקב ראה בנסר וקפץ בתוך ואמבטיאות הרותחות לצננם ולקררם בפני רווקים כמוהו יפקח עיניו מעורונו וישא פניו למעשה אצבעות החכמים הגדולים ה"ה מהר"ר שמואל המצטרף בשם יצחק ובשם לע"ז זנויל ז"ל וכן ה"ה מהר"ר אברהם הספרדי ז"ל מלבד יתר אנשים חכמים וידועים אשר קנאו קנאת אלקי יעקב וחקיו ותורותיו ונגעו בו בהעדאתם ויקראו עליו הקריאות באזני גבורי מלחמת הדת לצאת עליו ועל משמידיו תופסי חציו הרעים בכלי משחיתי יסודי בניני הדת לפגוע בו ובמנוול עמו שלא יתחלל עוד שם שמים מידו בכל לבבו ובכל נפשו אשר חלל ברבים והקדיח את התבשילים ברוב עבירות נפלאות ונוראות אשר לא ישוערו כאשר יסופרו מפי המופלאים בחכמה וביראה דרך כלל גבוה בקבוץ פרטים רבים ועצומים משערות ראשו וגדולים עונותיו מנשוא ותמיד היה מתושבי בתי זונות ולא מתושבי בתי כנסיות ובתי מדרשות וא"כ נפסל לדון ולהעיד כמשנת פרק בא סימן כל הכשר לדון כשר להעיד וה"ה בהפיך וקושיא דבורה והיא שופטה את ישראל כבר נסתמה ונהרסה על פי סופרים ככתוב בספריהם הדתיות ואין פה מקום ביאורה ואיך נדמה בשיבוש טרוף זכרון תלמודו ומגידו השוטה אשר דלג על ההרים הרמים מארץ שממה ורחוקה בשפלות שכלו ובפסלות דעו לפסוק ולחתוך דין קטן ושפל וכ"ש דין גדול לשנות את הידוע לרבים ולהעלות אופני גלגלי דרכיו הרעים ולהתעות עמי הארצות פתאים וחסרי לב אחרי זרות עבודותיו ואפשר סמך חומר גולמו ויסודותיו העכורים והמתועבים והמזוהמים, על הרגל קריאת שמו בפי ההמונים הגסים הנקרא אברהם מינץ והוא חתול בעל עכבוד וטעות גדולה טעו בינו ובין אביו הגאון מהרר"י מינץ ס"ל ז"ל וזכר שם מינ"ץ נתחלף בפי הטועים רכי לבבות ועכורי דעות ואף הטה את לב הארץ הרחוקה בחתימתו שם אבי"ה ואין שם זה מוכתר לו רק שמו דא"ה והוא הטמא הנקרא אי"ה בלתי אות בית ובלתי אות יוד.

והלא עיני ולבי היו שוטטו בכל מושבות חכמי הדת והתלמידים בתכונותיהם ובשעוריהם מגדוליהם ועד קטניהם והייתי מגיע ומשיג איכות חכמתם וכמות מעלות מדריגותם בהבדליהם זה למעלה מזה, ושפלות מעלתו והערך חכמתו לא נזכרה במנין התלמידים הקטנים וכ"ש במספר התלמידים הגדולים לא נספר ולא נשער ובקרוב שנוי דעת התלמוד בעולם החכמים נתלבש בטלית ישן וקרוע ובלוי בשם טלית אביו הגאון ז"ל והוא טרח אבי אברהם בחייו להולמו נזר שאינו מסובב לגובה ראשו במקום שמוחו רופף ומזוהם ויד אביו הגאון ז"ל נגע בו וסמכו בסמרוטי בגזירותיו לקרא לו בשם סיני מהרא"ה והנו קם תחת אביו ז"ל במקל רצוף וברצועה קרועה ובלויה לרדות בעם הגדול ממנו הלא דבר זה מושכל ראשון

הוא ופשוט וגלוי הוא לכל מכיריו אשר אין הלכה קלה ופשוטה בכל תלמודינו שלא יכשל בה והפשוטה והיא סוגרה ומסוגרת בפניו בלתי בואו ויציאתו בדלתיהן ומכת סנורות שכלו העור הלאהו למצא פתחיה ובכח זכרונו עם מגידו ההמוני בקריאתו בלתי השגה, הוא מטעה עם ההמוני הרחוק ממנו ואינו מכירו ואינו ידעי בהעדר עיון השגתו, אך אני המכיר שפלות חכמהו וסכלות תלמודו והחברים והתלמידים יודעיו ושומעי רקב ועפוש שמו אני והם מעידים בו שאינו ראוי וחשוב לקרא לו בשם בחור חשוב, הלא כהוי אור עיניו מביט ורואה איך חקקו שמו החכמים הגדולים והגאונים זצ"ל בכתביהם וקראוהו אברהם סתם בלתי שם בחור ובלתי י"ץ כאחד מן המנודים לשמים ולבריות ומצורף לזאת אשר הגאון מהר"ר יעקב מרגלית ז"ל המסיר גזירתו הנחש ביד שאר אלופים וגדולים שהיו במדינות מושבו לנגוע בו ולהשליך עליו גזירתם ונחשים שרפים סבבוהו וכרוכים על צאורו בקולרם והמה הלכו לעולמם למנוחות ועזבוהו לאנחות ולחרמות ולעברות ובקרב הכתיבות ביריעותיהם הארתי ובחנתי וזקקתי שהוכרחו החביבים והתלמידים ובני אדם יבדילוהו וירחיקוהו בכל תורת המנודה מפי החכמים שוכני חיי העולם הבא ומשמשי גן עדן כאשר נתברר ונתבאר בתבניתם.

לכן הנני קורא הקריאה הזאת לכל משמשי תלמוד ואף אני מטיל ארס נחש יעקב על כל תלמידי ותלמידי תלמידי הן תופסי ישיבה הן רבני עם הן חברים הן תלמידים לצאת בחרבם השנון נגד המחלוקת שאינה לשם שמים כמחלוקת קרח ועדתו לבטל דברי המועטים בהתנגדותם מול דברי המרובים אשר גדולים מהמה בחכמה ובמנין ובמצוות בהסכמה חלוטה ובתורה חתומה בהסכמת הגאונים הנפרדים בשמותם במספרם ובהסכמתי בפרט להסיר העטרה מעל ראש המחרף והמנאץ והמנבל אברהם העפרי והאבר שלא ישתמש עוד בכתר התורה שאינו הולמו להאשו כי הוא העמלק ראש לבעלי המחלקיות שבישראל חבירו של גניבה פלגאה וכבר חכמי התורה שוכני בית המדרש העליון הגבירו והפליאו בקושית המחלוקת קרח ועדתו אף יונקי שדים נמוקו בעונם וגם התירו עון לשון הרע הגדול לספר על בעלי המחלוקות על פי נבואת נתן הנביא ואף הריגת ארוניה בן המלך דוד נגזרה בסבת עלילה מצאו להרוג בעלי מחלוקות, גם החולק הנ"ל נולד מנשמתם ומחדר הגוף ההוא נחלקה רוחו וקנאתו בחכמים מזרע גבעונים נשבעה על כל הרוצה לעבוד ליוצר יכניע לרבו ויחשוב ביראת יוצרו ויסכים לאלו בעלי תורה ואוהלם, ויקח מהם דת וישמע לקולם, ויתחמם בגחלי אש שלהבתם, כי כל דבריהם כאור אש להכוות בהבערותם, ויתאבק בעפר רגליהם וישתה בצמא דבריהם, והמה המורים הדת הישרה והנכוחה, אשר בה גלך נכוחה, ולנשמתו ימציאו פדות ורוחה, וישבילוהו דרכי התשובה בשמחה ומי ומי את הדבר הזה יעשה יהיה מתלמידי אהרן ומשה ולייסר בני דורם יפה כחם ותו חיים במצחם לעדי עד נצחם.

נאם הצועק בצווחם הלובש נקמות לכבוד קונינו שנתן לנו עוז ותעצומות

איש חלק עפר עלג השואה ממהומות הקטן בית יעקב אש הבוער כתנור אב ב"ד בעולם הנשמות

הועתק אות באות נאם שמואל ב"ר פנחס הלוי ז"ל ונאם משה ב"ר אפרים שלי"ט המכונה ויישל.

אור מאופל, אין עיקר בלא טפל, היאכל מבלי מלח תפל. לכן גם אני דוחה האבן אחר הנופל מאחר שראיתי קנאים פוגעים באיש מלקט אורות ואביונות כשמו שקרא לעצמו אבי"ה מינץ הרי לכבוד המקום לכבוד התורה ולומדיה, וכדי לתבוע עלבון א"א אור ישראל וקדושו הגאון מהר"ר יעקב מרגלית ז"ל הנ"ל בצד שאר גאוני עולם הנעלבים בעכרו של אותו אבי"ה הרי מצוה עלי' וחובה שלא להיות באחרונים מעשה לסתור לבטל לשבר גאון עזו ונמטייה ליה שיבא מבשורא נם מאחר שהעידו שושילתא דרבנן שלא יוכל התובע הנ"ל לדין עם מי שתקיף ממנו בעירו על אלה ועל אלה דעתי מסכמת לכל הכתוב לעיל מכל ברכתא ושורתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן. נאם הקטן אייזק מרגלית היתום בן לא"א הגאון מה"ר יעקב מרגלית זלה"ה רועה צאן בק"ק פראג הבירה דורש טוב ודובר שלום על ישראל.

חתימת ידי ה"ה מהר"ר אייזיק יצ"ו אמת היא ונכרת לי נאם משה ב"ר אליעזר יפה זלה"ה.

הועתק אות באות נאום שמואל ב"ר פנחס הלוי זלה"ה.

אף שאני כדאי להרים יד ורגל אמנם מי שראה שיצא האלוף הגאון מהר"ר יעקב מרגלית מילא יצא ואני התלמיד חוזר משנת אלופי מורי ותורת חסד על לשונו, אך משפט לאלקי יעקב הוא נתונים באמת וביושר. נאם הקטן שבת"ת ישראל ברוך ב"ר יוסף ז"ל.

התימת ידי ה"ה מהר"ר ברוך יצ"ו אמת היא ונכרת לי נאם משה ב"ר אליעזר יפה ז"ל

*) בקנאי קנאת ה' צבאות באתי ללחום מלחמתה של תורה לכבוד ה' ית' בחבורת חביריי יצ"ו, בראותי שמהר"ר יעקב פולק חרף וגדף הגאון מהר"ר אברהם מינץ סג"ל יצ"ו והפליג לדבר ונדה והחרים מהר"ר אברהם יצ"ו הנ"ל. אומר אני שאין ממש בדבריו ונידויו ודבריו בטלים ומבוטלים, וחשובים כחרס הנשבר דלית ביה ממש כאשר אבאר אי"ה. ראשונה בהיות שמפורסם שמהר"ר יעקב הנ"ל הוא שונאו של מהר"ר אברהם הנ"ל אין בנדיו ממש הגם אם היה מהר"ר אברהם יצ"ו הנ"ל ח"ו דהיה ראוי לנדות ולהחרים, כאשר אינו ת"ל לעת כזאת עד ילובן דינו כאשר נבאר אי"ה מ"מ אין בנידוי מהר"ר יעקב יצ"ו הנ"ל ממש, וראיה מדברי הירושלמי פרק הניזקין דגרסינן התם זקן שנדה לכבוד עצמו אין בנידויו נידוי. וביארו הטור והביא דברי ראבי"ה וז"ל לא ידענא מאי וצורך עצמו, ושמא ה"פ שנדה כהלכה ומיהו לא כתבינן אלא לצורך עצמו כדי שישתכר בהתרתו ולכך נדויו נדוי עכ"ל.

ובנדון דידן שמהרר"י פולק יצ"ו הנ"ל הוא שונאו של מהרר"א יצ"ו מינץ הנ"ל וכיון לנקום ממנו ולהכניע שונאו, גם הוא משתכר בעשותו נחת רוח ליצרו, באשר צריך המנדה שיתכוין לשם שמים כדי לעשות גדר לתורה ולכבוד לומדיה ולא שיכוון כלל להנאת עצמו וכן כתב הגאון איסרלן ז"ל בתשובתו, והנם כי יש ליישב דברי הירושלמי בכמה גווני שלא תיקשי הירושלמי על תלמוד דידן תירוץ אחד יש בהגהה מיימונית ובמרדכי ערוך (ארוך) דהיינו שההיא דירו' שלא כבדוהו אכן לא זלזלהו כו'. מהר"ם ז"ל תירץ דההיא מיירי לפני רבו משום דהוי כמורה לפני רבו כו' וכן כתב הראב"ד והביא (ר') אשר ז"ל בספרו בפ' ואלו מגלחין במיירי ההיא דירושלמי בפני רבו כו' ועוד תירץ דבירוש' מיידי שכבדוהו משום ממונא אין נדויו נדוי ותלמוד דידן מיירי באפקורת דנדוי הוי נדוי וכן איתא באור זרוע הדין, מ"מ דברי ראבי"ה הם עיקר ועל דבריו ראוי לסמוך דכן כתב האור זרוע דבעל הוראה הוא וראוי לסמוך עליו וכן כתב מהר"ר איסרלין ז"ל בתשובה הנ"ל הגם כי אפשר שאור זרוע תירץ דברי הירושלמי כאשר כתבו וז"ל ות"ח שנדה לצורך עצמו על עסק ממון ואין שכנגדו מסרב לפרוע או כגון שכפוהו לצורך מה ולא נתחייב לגמרי אין נדויו נדוי עכ"ל. נראה אחרי ראבי"ה שמביא לשון הירושלמי שנדה לצורך עצמו כאמור ומנזק אותו בדיני ממונות נראה שבא להרץ דברי הירושלמי ולא כפי שתירץ ראבי"ה מ"מ נוכל לומר שנדה החכם להנאת עצמו סובר גם האור זרוע דלא הוי נדוי כדברי ראבי"ה מ"מ לא נרצה להרץ דברי הירושלמי שמיירי כשנדה להנאתו כאשר תירץ ראבי"ה דברי הירושלמי כאמור לסבת שלטון לצורך עצמו

---

*) סי' קג"ו בקובץ הנ"ל.

לא יתיישב במה שיקרא לצורך עצמו כנראה שמכוין בנדויו להרויח בהתרת החרם או הנדוי רק הדבר הזה יקרא לצורך עצמו כשמנדה לצורך ממנו כאשר באר האור זרוע כנ"ל אכן בדינא מורה האור זרוע לראביה כשמכוין לנדות להנאתו דלא הוי נדוי כאמור גם לחד שנוייא דמהר"ם דמתרץ דמיירי בפני רבו כו' ואשר כתב הראב"ד כנ"ל, זכינו לדין דאחרי שהוא שונאו דהיינו מהרר"י פולק הוא שונא של מהרר"א מינץ לא יוכל לדון אותו אחרי כי הנ"ל מחשיבים הנדוי לדין לאסור בפני רבו כו', ואע"ג דתנן בפ' זה בורר מחלוקת ר' יהודה ורבנן אם אוהב ושונא כשר או לאו לא פליגי רק בעדות, אבל בדיין מודה הנ"ל דשונא פסול לדון כדאיתא בגמ' פ' זה בורר. וכן איתא בתוס' בפ' שני דייני גזירות וכן איתא ברוב פסקי הלכות, והגם כי לא שייך הכא דין דלא דבר עמו ג' ימים מתוך איבה נדון דידן גרע מיניה דיותר שנאה יש ומכתבי מה־ר"י פולק יעידו על שנאה רבה ועצומה ואפי' בכל שנאה אין לדיין לדון במדינתו פ"ב דכתובות והביא רבינו אשר בפ' זה בורר ועל הדיעכד לא אחלוק. אכן בשנאה מרובה כנדון דידן פשיטא דפסול לדון כדמוכחי קראי ואחרי הנדוי הוי דין כאמור פשיטא שאין ממש בנדוייו כמו שאין ממש בדינו ועל כן נדויו לאין יחשב כהנ"ל.

ואם לחשך אדם לומר אחרי כי הנני מחשיב חרם לדין כאמור, א"כ איך נכנסתי לכתוב בדרוש הנ"ל דהא פסילנא לדין למהרר"א הגאון מינץ יצ"ו הנ"ל בהיות כי אשתו הרבנית מב"ת היא בת אחותי ז"ל, וכן שיל' אותי בני הגדול מהר"ר יוסף ס"ל יצ"ו אכן אם משום הא לא אריא מכמה טעמים חדא שלא באתי כי אם לכתוב שאין כאן צד שיחול החרם והוי כהתר חרם מ"מ לא איקרי דין, ועד כאן לא כתבו מהר"ם והראב"ד דהוי דין כי אם הבא לנדות דבהא דברו כאמור, אבל לא בטול והתרת חרם דההוא לא מקרי דין וראיה מהא דגמ' פ"ק דנדרים וז"ל רבינא הוה ליה נדרא לדביתהו אתא לקמיה דרב אשי כו' עד ש"מ תלת ש"מ בעל לא נעשה שליח בחרטת אשתו אבל באשתו לא. וש"מ אין מפירים נדרים במקום הרב מדאזיל רבינא לקמיה דרב אשי בו', עד וש"מ נדר הוא דאין מתירין במקום רב, אבל שמתא במקום הרב מתירין כו' עכ"ל הגמ'.

ואיתא בפי' שלי וז"ל לא שרי לה לאינש למישרא נדרים במקום רביה במקום שיש חכם ממנו כו' דהא אמ' רבינא חכם גדול היה, והיה יכול להתיר לה ולא היה רוצה להתיר לה במקום רב אשי שהיה גדול ממנו עכ"ל והכי הלכתא דשמ"מ אפי' באתרא דרביה או גדול המנו שרי אינש כו' עכ"ל. הרי לך דיכול אדם אחד להתיר שמתא אפי' במקום הרב, ואלו התרת שמתא יחשב דין איך יהיה כח ביד שום אדם להתיר חרם או שמתא כמקום רבו דהא דקא' בפ' הדר התלמיד אל יורה אפי' בג' פרסאות וכן איתא בפ"ק דסנהדרין ובפ' אע"פ וההום' בבמה מקומות הנ"ל דהיינו בפ' הדר ופ"ק דסנהדרין חלקו דאפי' רחוק יותר מג' פרסאות מרבו אל יורה מדלא איירי רב בחרתא דארגז בשני דרב הונא כדאיתא בפ' הדר וא"כ ס"ל דאפי' חוץ

לג׳ פרסאות אסור להורות, והתוס׳ במקום הנ״ל מחולקין אם דווקא תלמיד חבר מותר חוץ לג׳ פרסאות או אם אפי׳ תלמיד חבר אסור חוץ לג׳ פרסאות אם לא נטל׳ רשות. ור״י הוסיף בפ׳ הדר לחלוק ולתרץ דיש חילוק בין דבר שהוא נראה חדוש לשואל או לא נראה חדוש לשואל מ״מ מודה ר״י דאפי׳ בדבר שאינו חדוש לשואל תוך ג׳ פרסאות דאסור, וא״כ אי התרת שמתא הוי דין א״כ פשיטא שאפי׳ בתוך ג׳ פרסאות היה אסור. אלא ודאי ההתרה לא איקרי דין כנ״ל אמת הוא כי בתום׳ שלי אית׳ בפ׳ הנ״ל וז״ל ושמתא ואפי׳ באתריה דרביה ופרשב״ם מסקנא דמילתא היא וה״ק אם נדוהו בחלומו בלשון שמתא ולפיכך קירא טילתא אחריתי היא וקאי אשמעתין דלעיל, ופסיק לן השתא כו׳, עד כגון שאותו אדם הזכיר שם שמים לבטלה ואז שרי לתלמיד לשמתה כי ההוא גברא שמתיה רבינא קמי רב אשי וא״ל רב אשי דשפיר עבד ולא מחזי כאפקירותא במקום שיש חלול ה׳ ראין חולקי׳ כבוד לרב ש״מ אין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה׳, וה״נ שריה לתלמיד למשרייה אפי׳ באתרא דרביה אם אין הרב פנוי כו׳ עכ״ל.

הרי לך דעשו שתי חלוקות בפ׳ ראשון שאין לרחות התרוץ שהוא במקום שמתא. ובפ׳ שני חלק אם אין הרב פנוי כו׳, עם שאר פקפוק שהיה לי מקום להאריך בהם, אבן בחרתי בקצור כי סמכתי על האמת שההיתירא אינו דין כאשר אוכית אי״ה אח״כ מ״מ מיישב התוס׳ בקצרה ולא איבעיא לפי׳ דראשון שאין לרחות ההתרה ועל כן יכול להתיר אפי׳ רבי, א״כ אפי׳ בקרובי׳ נמי דמאי שנא דתרווייהו בדין אחד לא עבדינן, אבן למען שלא לאחר ההתרה שהוא בלשון שמתא הותר אפי׳ בפני רבו ע״כ ה״ה נמי אפי׳ דקרובים ואחרי כן אבאר שדברים של קל הם, וע״כ לא אאריך דפשיטא דשווים הם דמאי שנא, וסמכתי על מה שאכתוב אח״כ.

ולדעתי גם פי׳ השני סובר חלוק שפי׳ פי׳ ראשון אך שלדעת פי׳ שני לא יספיק טעם פי׳ ראשון, שלא לאחר ההתרה לבדו רק שצירוף עמו שהרב לא היה לו פנאי כו׳, ולאחרו אינו יכול משום שאין לאחר ההתיר כאמור כי זולת זה מה לי שאין לו פנאי להרב לאחר ההתרה עד שיהא פנאי להרב אלא שאין לאחר התרת שמתא, ובזה יתיישב שלא מצינו בשום מקום התרה, שתלמיד יוכל להורות בפני רבו כשאין לו פנאי להרב לטעם הנ״ל דיאחר ההוראה עד שיהיה שעת פנאי להרב לשעת הכושר מה שאין כן בהתרת החרם ושמתא בכל זמן שלא הותר הוי האיש ההוא בשמתא כאמור דהוי הפסד באחור ולא ימצא כן בדין אחר אם לא בדבר שלא שכיח כגון שהרב היה חולה ויאחר זמן רב טרם יוכל להורות ובתוך כך החייב מאבד מעותיו או כה״ג או בגביית עדים שהוא תחלת דין שהולכים למדינת הים או בעל הדבר החייב אשר בכל אלה יכול הרב ליתן רשות לגבות העדות או לעכב החייב שלא ילך עד שיעשה לו דין. עם היות שבמילתא דלא שכיח לא דברו רז״ל.

ואף בנדון דידן אשר ת״ל אין ממש בנדוי הרב ז״ל (?) כאמור וכאשר

אבאר אי"ה מ"מ ראוי למהר ולגלות התיר השמתא משום הרואה כו׳, והאריכות בזה יתרון דהא דברי הם דברי ק"ו דהא גרס׳ פ׳ נערה המאורסה סבר רב יוסף למימר נשאלה נדרים בשבת ביחיד מומחה אין בג׳ לא משום דמחזי כבי דינא אמר ליה אביי כיון דס"ל אפי׳ מעומד אפי׳ בקרובים אפי׳ בלילה לא נתחזי בי דינא כו׳. עוד אמר רבא אמר רב נחמן הלכה נשאלין נדרים עומד יחידי ובלילה ובשבת ובקרובים ואפי׳ היה להם אפשר מבעוד יום כו׳, עכ"ל הגר׳. גם תנן בפ"ב דנגעים וז"ל כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו ר׳ אומר אף לא נגעי קרוביו, כל הנדרים אדם מתיר חוץ מנדרי עצמו ר׳ יהודא אומר אף לא נדרי אשתו שבינה לבין אחרים, כל הבכורות אדם רואה חוץ מבכורות עצמו ע"כ לשון המשנה והבאתי כל המשנה באשר הנני צריך למשנה ההיא אח"כ מ"מ נשמע מהא משנה דאדם מתיר נדרי קרוביו ולא שייך כ"א נדרי עצמו לת"ק ולר׳ יהודה הוסיף נדרי אשתו דאשתו הוי כגופו כדאיתא בתוס׳ בפ׳ נערה ובפ׳ השולח על הא דאיתמ׳ (אין פודין) נערה, ת"ר נשבית והיו מבקשים ממנה עד עשרה ברמיה פעם ראשונ׳ פודה כו׳, ותנן בפ׳ השולח אין פודי׳ את השבוים יתר על כדי דמיהם, ומתרצינן דאשתו כגופו ולא תקינו שלא יפדה אדם עצמו יתר על כדי דמיו כו׳ עכ"ל, הרי לך דכ"ע מודה דמתירין נדרים בקרובים זולת עצמו, ות"ק ואשתו לכ"י כנ"ל, וא"כ זכיתי לדין ומה נדרים שאינו מתיר במקום רבו כדגרסינן פ"ק דנדרים אשר הבאתי לעיל ש"מ אין מפירין נדרים במקום הרב כו׳ ע"ד ושמא נדר הוא דאין מתירי׳ במקום הרב כנ׳ כנ"ל דהיינו במקום שאין מתירי׳ נדרי׳ במקום הרב מתירי׳ שמתא כנ"ל וא"כ ק"ו הוא ומה נדרים דאין מתירי׳ במקום הרב מתירי׳ בקרובים שמתא שמתירי׳ במקום הרב לכ"ש שמתירי׳ בקרובים ולהיות הדבר כ"כ פשוט בחרתי בקצור והיינו טעמא דהתרת שמתא לא הוי דין כנ"ל ועל כן מותר אפי׳ ע"י קרובי׳ כנ"ל ויתר על זה כי לא נכנסתי לבדי כ"א עם חבירי יצ"ו, ואית׳ מהני׳ דנגעים הנ"ל ודין דבכורות אית׳ נמי שלהי פר׳ עד כמה וז"ל כל הבכורות אדם רואה הוץ משל עצמו וכו׳, ע"כ אמר מר כל הבכורות אדם רואה חוץ משל עצמו במאי עסקינן אליטא בחד ומי מהימן אלא בתלתי מי חשידי, והתנן מאנה או חלצה בפניו ישאנה מפני שהוא ב"ד כו׳ עכ"ל ופי׳ אלא בתלתא מי חשידי כו׳ דהתיר בבכורות דצריכי, גם איתא פ׳ כל הפסולים דתנן התם בפר׳ שני סמא עינו וקטע ידו הרי זה ישחט על פי ג׳ בתי כנסיות כו׳, ואיתא נמי פ"ק דחולק ג׳ מתירי׳ את הבכור במקום שאין מומחה וכו׳, והרי לך דבמקום דהם ג׳ מתירי׳ אפי׳ בקרובי׳ כי אין כאן חשד כדמוכח מג׳ פ"ק דיבמות מא׳ אי חליצה כו׳ ואשר איתא נמי בפ׳ עד כמה אשר הבאתי לעיל.

ות"ל חבורתינו יותר מג׳ הם, הגם אם יהיה מהם קרובים נוכלו לגלות דעתינו דהוי כאשר התירו לעיל הנ"ל ואפי׳ בדיני ממונות גר׳ בפ"ק דסנהדרין מדאורייתא חד נמי כשר שנאמר בצדק תשפט עמיתך אלא משום יושבי קרנות אטו בתלתא מי לא הוו יושבי קרנות אי אפשר דלא הוי בהון חד דגמירא וא"כ אפי׳ בחד קרוב שנתמנו לדינים שלשה ויש בהם

דמי קרוב יוכל לפוסלו וכדמוכח פ' זה בורר כדמתרץ בערבאל דסוריא כו'. וכדפ' התום' רק במקום הנ"ל, וגם בזה האריכות יתרון. גם גר' בפ"ק דנדרים ובפ"ק דאלו מגלחין אמר רב גידל אמר רב ת"ח מנדה לעצמו ומפר לעצמו פשיטא מהו דתימא הוה ליה חבוש ואין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים קמ"ל, הרי כי הא דמר זוטרא חסידא כי הוה מחייב בר ביה רב שמתא משמית ברישא נפשיה והדר משמית ליה לבר ביה רב, כי הוו עייל (לבישיה) לביתיה שרי לנפשיה והדר שרי ליה וכו'. עכ"ל הרי לך שאפי' לעצמו מתיר כ"ש לקרובים יכולין להתיר שמתא לקרובו דלא עדיף מעצמו אכן יש לחלק דמיירי התם אחרי שנדה לעצמו על כן מתיר לעצמו דכבולעו כך פולטו אכן בנדוי אחרים לא יוכל להתיר לעצמו וכן הוא בלי ספק אכן יספקו ראיות הנ"ל ובפרט שהנני לברר כאמור שלא חל נידויו והנני מכלכל דברי במשפט עם חבירי יצ"ו ואין כאן מקום לחלק כנ"ל.

ואחזור לשורש הדין שנית ראוי לראות במה חטא מהר"א מינץ יצ"ו שהיה ראוי לנדותו ח"ו אם במה שחלק על מה שכתבו הגאונים נגד כמ' עמנואל ובטל גזירתם משום זה אין כאן לא חטא ולא עון ולא פשע כפי מה שכתבו מהרר"א וחביריו יצ"ו כן היה נראה להם שכן הדין והיה הסכמתם שקרוב יסכימו עמהם ולא דבר צריך ההחלה והכרח היה להם לבטל שלא יחול החרם עד שיתלבן עם מי הדין כאשר כתב מהרר"ד פיצגיטין ס"ל יצ"ו גם מהרר"א ס"ל יצ"ו וחד דעימיה כתבו גם הם בנוסח זה שלא יחול החרם או הנידוי עד שיבורר ואם לא היו משיגין שהרוב יסכימו לדעתם אחרי ישמעו דבריהם אפשר שהיו חוזרים מדבריהם. וכי ראוי היה למהרר"א מינץ יצ"ו וחבורתו להיותם נביאים שקצת מרבני אשכנז יצ"ו יסכימו עם רבני מתנגדי כמ' עמנואל טרם ישמעו גם דברי מהרר"א מינץ יצ"ו וחביריו ונימוקיהם הלא יש גם אחרים שהסכימו עמהם ועוד ידם נטויה להשיג הסכמות אחרות אם יעלה להם ולא היה למהרר"י פולק יצ"ו למהר לנדותו והיה לו לדון חבירו לכף זכות כדגרסינן פ' מפנין ועל כן היה ראוי לו למהרר"י פולק להזהיר טרם היה מעניש כי אין עונשים אלא א"כ מזהירין, ופשיטא שאין שייך לדמות דין זה להא דגרסינן פ' אלו טריפות ופ"ב דנדה חכם שטימא אין חבירו רשאי לטהר אסר אין חברו רשאי להתיר כו' ונאמר שמהרר"א לא היה לו לכנם בדרוש הלז אחרי שכבר הורו בו חכמים כו' אי משום הא לא איריא כדפרשן התום' פ"ק דע"ז ופ"ב דנדה ופ' הנוזל קמא וז"ל התום' פ"ק דע"ז הנשאל כו' ע"כ וא"ת וכי לא נשאל לכל החכמים וידונו זה עם זה אולי ישיבוהו מדבריו וי"ל דאינו אסור אלא לשואל אם לא יודיעו לו כבר שאלתי לפלוני ואמר לי אבל אם אומר כבר שאלתי לפלוני חכם מותר. אבל ודאי החכם יזהר שלא יתיר כדאמרינן פר' כל היד חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר אלא א"כ יוכל להחזירו כגון שטעה בדבר משנה או אפי' בשיקול הדעת, וסוגי' באידך דהא אמרינן בפ"ק דסנהדרין כו' עד ודווקא אסר אין חבירו רשאי להתיר אבל אם התיר חבירו יכול לאסור כו' הרי לך דיש להתיר כשיש טעות בדבר משנה או בשקול הדעת כאמור כו'.

א"כ גם אנחנו נאמר שמהרר"א מינץ יצ"ו דעתו להוכיח היות דבריו כנים ולסתור דברי חבירו במשנה או בשקול הדעת ואז אין כאן אסור, וכן איתא בתו' בספ"ב דנדה וז"ל אגמריה סמך כו' עד ויש מקשי' על ילתא היכא עבד' הא אמרינן בפ"ב דע"ז הנשאל לחכם וטמא לא ישאל לחכם ויטהר וי"ל דקפידי' לא הוי אשואל אלא אחכם אבל השואל ישאל כל מה שירצה שמתוך כך ידקדקו בדבריו, ופעמים שהראשון טעה ויצא הדבר לאור כו', הרי לך דיכול השני להשיב כשנראה לו שראשון טעה ויש לו להוציא הדבר לאור כו', וכן איתא בתו' בפי' הגוזל קמא וז"ל נטהר את הטמא כו' עד וי"ל דלעולם תהיא סוניא כר' מאיר ולא דמי' למראה דינר לשולחני דכיון שהראהו לשולחני שוב לא היה להראותו לאחר אבל גבי פרה שאסרה לו חכם זה לא היה למהר להאכילה לכלבים או לערבה עם פרות והיה לו לשאול עדיין לחכם אחר כו' עכ"ל הרי לך דיש לו לשאל לחכם אחר, וא"כ ע"כ החכם השני יכול להשיב הנראה לו דאם לא כן מה ירויח השואל בשאלתו אם החכם אינו כול להשיב על שאלתו, אלא ודאי גם החכם השני יכול להשיב ולהתיר אפי' יאסר הראשון כאמור ולמען לקרב הדעות נאמר דמיירי כשהשני רואה שהראשון טעה כדמוכח סוגיא דהתם פי' הגוזל דבטעות מיירי וא"כ במקום דאיכא טעות יכול השני להתיר אחר איסורו הראשון כנ"ל וא"כ נוכל לומר דבנדון דידן לא שייך דינא דחכם שטמא אין חבירו רשאי לטהר כאשם במקום שיש טעות יש לשני להורות כאמור, והסברא נותנת ג"כ דיש לשני להורות במקום דאיכ' טענת דלא גרע מתלמיד לפני רבו דיש לו להורות במקום טעות כדגרסינן פ' הדר ופ' הנשרפין ופ' שבועת העדות דאין חכמה ואין תבונה נגד ה' גם בפ' מי שמת ובשאר מקומות איתא דאין חכמה כו' עכ"ל וכן איתא פ"ב דנדה ובפ' אלו טרפות דאגמריה סמך שיכול להורות, וא"כ נוכל לומר שמהרר"א מינץ אגמריה סמך, אמת שהתו' חלקו במקומות הנ"ל אם אגמריה סמך לבד יספיק או לאו מ"מ יש מקום שיוכל השני להורות.

גם נאמר דבנדון דידן הוי כדחלקו התוס' דע"ז אשר הבאתי לעיל וז"ל ודוקא אסר אין חבירו רשאי להתיר, אם התיר חבירו רשאי לאסור כו', וא"כ דבנדון דידן שהמורים הורו שכמ' עמנואל ילך חוץ לעירו לדון אינו מוכרח שהוא חכם שאסר כו' כ"כ נוכל לומר שהוא בכלל חכם שהתיר, אבן לא אאריך בזה כאשר כתב הרא"ש בספרו פ"ק דע"ז וז"ל ההם מיירי שבא הדבר לפני שניהם יחד בבית המדרש או שהיה דברי המתיר תחלה, מ"מ בירושלמי אמ' חכם שטהר אין חבירו רשאי לטמא התיר אין חבירו רשאי לאסור וצריך לאוקמיה שכבר הוראות הראשון טרם שנחלקו חבריו עליו וכגון שלא טעה בדבר משנה ולפי זה לא מתוקם הא בדפ"ק, שמודים אלא כגון שבא הדבר לפני שניהם יחד בבית המדרש כו' עכ"ל הרי לך דלא החליט דיש חולק בין התיר תחלה ובין אסר תחלה, והביא הירוש' אחר שלא הביאו התוס' הנ"ל.

גם אפשר לומר שהמורים הורו שכמ' עמנואל יצא ממחיצתו הוי

כאסר, אחרי שהם מחמירים והוי לחומרא וכדגרסי' פ' הרואה בשלמא הוא מטהר והם מטמאים כו' ופ"ק דכתובות מי איכ' הוראה לאסור כו', ועל כן לא אאריך בדרוש הזה כי יספיק לנו הטעמים האחרים שאין ראוי לנדות כי באולי יראה מהרר"א יצ"ו וחביריו היות טעות או אגמריה סמכו, ולפחות היה ראוי לשמוע דבריו מאיזה טעם דינו הוא וחבריו עם היות שסברו שידינו החולקים על זה ולא רצו ליקח העטרה לעצמם כאמור, ויפה אמר רבא פ' יש נוחלין כי אתי פיסק' דדינ' דידי לקמייכו וחזיתו ביה פירכא לא תקמינה עד דאתיתו לקמאי אי אית לי טעמ' אמינא לכו ואי לא הדרנ' בי כו'.

א"כ היה לו למהר"י פולק למדכר מאמר הנ"ל, ואם יצא נגד מהרר"א מינץ יצ"ו בנדוים היה לו לידע טעמו כאמור, וא"כ אין כאן מקום לחול נדויו כלל כנ"ל, ואי משום כבודו של הזקן הגאון מהר"ר יעקב מרגלית ז"ל, גם בזה היה ראוי למהרר"י פולק יצ"ו לידע ולהבין מעשה שהיה איך היה, בהיות כי הייתי במעמד אכתוב הידוע לי מזה שבשנת רס"ט נתקבצו כל לומדי תורה נמצאו בעת ההיא בגלילות אלו עכ"ל כתבים מרבינו הגאון כהרר"י מינץ ז"ל ס"ל ואני נמצאתי עם האחרים וכן התחיל לדבר רבינו הגאון מהרר"י מינץ ז"ל ואמר בקיצור שכל מה שכתב בנו מהרר"א יצ"ו בעסק מהרר"י מרגלית ז"ל היה בצוויו ובגזירתו והרחיב והחרים ולנדות מי שגוזר על בנו מהרר"א יצ"ו והנ"ל וכן נכתב ונחתם דברי הגאון הנ"ל ועדיין מה שנכתב ונחתם בעת ההיא בנמצא, א"כ אין כאן לא חטא ולא פשע על מהרר"א יצ"ו בדבר הזה, ומ"מ התחיל מהרר"א מינץ יצ"ו לדבר כמעמד כל החבורה הקדושה, ואמר שאין ידוע לו שום צד חטא או פשע לא בדבור ולא בכתב כלל והזכיר גם דברי אביו רבינו הגאון ז"ל הנ"ל מ"מ לרוותא דמילתא ביקש מחילה מן מהר"ר יעקב מרגלית ז"ל הנ"ל כפי שהדין נותן ובאנו לכלל ויכוח בעת ההיא אם יספיק המחילה במקום ההוא הגם אם היה ח"ו עון, והובא ראיה מהא דגר' פר' בראשונה בן שנה שאול במלכו כבן שנה לחטא ומתקיף לו כו', ואמ' כבן שנה שמלוכלך בטיט וצואה חזא סייטא בחלמיה, למחר אמר נעניתי לכם עצמות שאול בן קיש מלך ישראל וכו', ולא שרב נחמן הלך על קבר שאול וכו', וכן פסק רבינו יחיאל מפריש שאין צריך לילך על קברו והביא ראיה מן הנ"ל, א"כ הגם אם הוה כאן שום דבר עון שחטא מהרר"א מינץ יצ"ו נגד הגאון מהרר"י מרגלית ז"ל כאשר אינו כאמור, היה מספיק מה שעשה מהרר"א מינץ יצ"ו הנ"ל שלא יזכר ולא יפקד כ"ש שאין כאן נדוי. גם בעת ההיא כתבתי לגאוני עולם אשר היו בארץ אשכנז אשר עלה ברוחם

ללחום מלחמת הגאון מהרר"י מרגליות ז"ל הנ"ל ולדע' נתיישבה דעתם במכתבי כאשר לא כתבו דבר אחר מאז, גם תמיד עמד מהרר"א מינץ יצ"ו הנ"ל וצווח היותו מוכן ומזומן להיות ציית דינא ולעמוד עמו לדין אפי' בארצו, וא"כ פשיטא שאין כאן מקום לחול הנדוי.

וכן איתא בספר רבינו משה מצוריך בהגה' סמ"ק בשם ר"י מקורביל וז"ל תלמיד שחרף או שזלזל רבו ונדוהו, קודם שיתקן עותתו חל עליו הנדוי כו', אבל אם קודם הנידוי הבטיח לתקן ואפי' הכי נדוהו הרב מאחר מכאן אין נדוי חל למפרע אם יתקן כאשר חכמים יגידו עכ"ל, הרי לך שאפי' בתלמיד, ושחטא במה שחרף וזלזל רבו, מ"מ כשקבל עליו לעשות כאשר ישיתו עליו החכמים אין חל עליו הנדוי כ"ש בנדון דידן אחרי שקבל עליו לשמר ולעשות כאשר יושת עליו, ואין כאן הדברים המבוארים לעיל, שאין כאן מקום שיחול הנדוי ובטל הוא מעקרו הנדוי והיה למהר"י פולק יצ"ו לחוש לאדרבא א"כ אומר או יאמר מהרד"א מינץ יצ"ו הנ"ל. ויש מקום לחול נדויו של מהרר"א פולק יצ"ו הנ"ל כההיא דאמ' פר' ואלו מגלחין, גם היה לו למהרר"י פולק יצ"ו הנ"ל לחוש על נדוי שמתא דת"ח כההיא דרב אינש פ' הנ"ל דאמ' דאין מנדין את ת"ח אלא אומ' הכבד ושב בביתך וכ"ש אליבא דריש לקיש דסבר דאפי' בחזר וסרח אין מנדין אותו בפרהסיא אלא כשהוא לילה, וההיא דמר זוטרא חסידא וההיא דרב פפא, דאמ' היתי לי דלא שמתיה צורבא מרבנן כו', ע"ש ולא יספיק לי התנצלותו דיש חלוק בין ת"ח כו', כאשר הדין אינו כן ולא היה לו למהרר"י פולק לנדות הגאון הנ"ל עם ההנהגה נהג, אף אם היה כאן ח"ו צד חיוב נדוי רק נהג לעשות נחת רוח ליצרו וזה מבואר לכל קוראי מכתבו.

ולבי כל עמי ברואי ההנהגה זרה כאלה כי הנהגה בלתי ראויה היא, ולא ארחיב הפעם כמבואר ת"ח שאינו נוהג כראוי אכן בהא נחתינן ובהא סלקינן דאין בנדוי מהרר"י פולק יצ"ו נגד מהרר"א מינץ יצ"ו הנ"ל ממש והוי חרמו כחרם של ים ובטל מעקרו.

אכן רצוני שהגאון מהרר"א מינץ ס"ל יצ"ו ירד לדין לפני מורה או מורים השוים לחלקים הן עם מהרר"י פולק יצ"ו או עם אחרים המבקשים ושואלים דין וגם הם ירדו לדין עם מהרר"א יצ"ו הנ"ל אם כן ישאל מהם מהרר"א מינץ יצ"ו הנ"ל, והדין יקוב את ההר וכל אחד מהם יקבל עליו דינו, ובכן שלום על ישראל, ואתן קץ למילי ואתפלל אל ה' יצילנו משגיאות, כה דברי הקטן הטרוד **יודא ליווא מפירארא.**

אשר כתב כל הנ"ל אך בתנאי שיסכימו עמי גם שאר חבירי יצ"ו.

---

*) ראיתי צי"ר נפוח ופריו שרף מעופף, הקול קול יעקב בעים רוחו יד־ ינופף, ממדינת פולק נקרא ולא נודע לי אנה לכבודו עשה שרפרף, ועל הגאון כמהר"ר אברהם מינץ יצ"ו כשכש בזנבות האודים העשנים ובחרי אף בעין האיבה לו רפרף, באלות וקללות חרופים וגדופים אשר בל שומעם מלא קומתו כופף, נופל על פניו, עוצם עיניו, נבהל מפניו איך ידיד ה' כל היום עליו חופף, יצא מפיו קדוש מפיק מרגליות דברי זרות קשים לשומעם ועל לבו יתופף, יסמר בשרו הולש שערו מפספס וחופף, ויהגה ככפיר יקונן ויאמר מי ראה לשון הזהב והאדרת, לילה ויום אותיות סופרת, ובכל תושיה חוזרת וסוקרת, קורא ופושט בה כמו אגרת, ולאור מוציא כל תעלומה נסתרת, איככה תרעה לשון קודרים ועדר צאן ממארת, הן לרב בינתו היתה נפשי בנפשו נקשרת, אף כי עיני היתה ממנו נעדרת, המו מעי לו הלב והכבד והיותרת, ומדי דברי בו כעט ברזל ועופרת, נפשי הרה ויולדת חורדת ודוגרת, לגשת אליו פן ירשפני בהבל פיו ובאפיק נחלים תהיה נגרת, האמנם לעשות נחת רוח ליוצרי ועלי ראשו גם אעלה הוד ועטרת, אבאה אל מקדשי אל כגנב בא במחתרת, עם בקשת המחילה מיראי ה' וחושבי שמו בתורת ה' נפשם בוערת, ויהיו נא אמרי לרצון פנימי וחצון כדקה מן הדקה על ידי אהרן וקטרת, וכיר"א.

הנה זה ימים מה עיני ראתה את כל החרדה אשר החריד הצבי ישראל, ראש גולת אריאל הגאון כמהר"ר יעקב פולק יזיי"א על הגאון כמהר"ר אברהם מינץ יזיי"א באלה ח"ו ביזה וגינה חרדה הרמה ולא ידעתי על מה ועל מה כי אגרתו אוגרת ומסוכסכת עולה ויורדת מדלגת על הרי הטעמים ועל גבעות הסברות למה קלל ונדה ביזה וגינה, ובה חזיתי ואבינה כי תחת שלש רגז כבודו לפי דברי אגרתו.

האחד כי האלוף מהר"ר אברהם מינץ יצ"ו חלק על דברי הרבנים אשר נדו כמ"ר עמנואל מנורצו יזיי"א על טענתו עם כמ"ר אברהם פינצי יצ"ו בעל ריבו וזה לשון האגרת הלא עדות בטול גזירות הגבורים ההם אשר פגע בהם וכו' עד ובטל ושבר מצבת גזרתם הדתית הגברתנית ר"ל הדת המסורה ביד החכמים המרובים מפי הגבורה הכתוב אחרי רבים להטות כו'.

השני כי האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו חרף וגדף הונה ת"ח ויהי מלעיב במלאכי אלהים ומתעתע בחכמים, וזה לשון האגרת ואני נמשך באלה המשפטים והתורות בגזירות ובקללות וכו' עד המלעיב במלאכי אלקים והמתעתע בנביאיו בחכמיו תמחרף והמגדף וכו'.

השלישי כי האלוף במהר"ר אברהם יצ"ו הונה ובזה המתים גאוני עולם השיגו חיל והעביר קיקלון על כבודם, וזה לשון האגרת וצלמו בעיר אבזה אשר על מילי חכמים ידבר נפלאות ואונאות על המתים ועל החיים ומלין צד עליון ימלל ולאיש אשר אלה לו אנכי הריתי עמל וכעם וכו' עד־

---

*) סי' קנ"ו בקובץ הנ"ל.

היתפאר חלש ההרכבה על אלה החכמים הגבורים החוצבים קבר טרם היותו וכו׳. ועל כל אחד משלש אלה נראה לע״ד שאין מקום לחול שום נדוי ח״ו על האלוף במהר״ר אברהם יצ״ו וגם אינו ראוי לחרופים וגדופים הנזכרים באגרת הנ״ל אשר ראיתי בהם יהיו נזכרים על שום מגונה שבעולם לרוע, ואף אם היה האלוף כמהר״ר אברהם יצ״ו כלב קטן ועם כל כלי הנבלים בספר הזכרונות ההם לא היה ראוי להעלותו אף אם לו היה כדבריו שהיה ראוי ח״ו לקללו ולנדותו, אבל אמנה לא ראיתי שרש ועיקר בנדוי ההוא כי על כל אחד מהשלש אלה סובב סובב הולך רוחו לתת טעם לנדויו ועל מה ירה אבן פנתו וקללתו, ובשום שכל ובינה אגדע חרצובות סברתו ואתיר אגודות מוטות עול נדויו וחרמו הוריד ח״ו על צואר האלוף כמהר״ר אברהם יצ״ו ואולך אותו קוממיות ועם פושעים לא היה נמנה ובשם חרוף וגדוף לא יכנה ובתוך גדולים חקרי לב יהיה ער ועונה.

על הרונז הראשון כי האלוף כמהר״ר אברהם יצ״ו חלק על דברי הרבנים אשר נדו כמ״ר עמנואל יצ״ו, נראה לע״ד כי יש ד׳ נותני טעם שלא יחול הנדוי ההוא ח״ו מהאשל הגדול כמוהר״ר יעקב פולק יצ״ו על האלוף כמהר״ר אברהם יצ״ו לא כלו ולא מקצתו ואיש ואיש כברכתו יברך אותו.

הטעם הראשון כי לא עבר האלוף כמהר״ר אברהם יצ״ו על מה שאמרו בפ״ק דע״ז הנשאל לחכם וטמא לא ישאל לחכם ויטהר, לחכם ואסר לא ישאל לחכם ויתיר וכו׳ יען כי כתב המרדכי בפ״ק דע״ז בשם ר״י דכל הני מיירי כגון דפליגי בסברא דכיון שהתיר הראשון אין השני יכול לאסור כיון דלאו מכח משנה ובריתא אבל על ידי ראיות הא תנן פרק אחד דיני ממונות הטומאות והטהרות מחזירין בין לזכות בין לחובה והכי אשכחנא בכמה דוכתי, וכן בפ׳ אלו טרפות גבי ההוא מחטא דאשתכח בסמפונא רבא דכבדא מר מטריף ומר מכשיר וכו׳.

ובנדון דכמ״ר עמנואל מנורצו יצ״ו היו חולקים בפסקי דרבוותא כי זה סובר כפוסק זה וזה סובר כפוסק זה ולא היה מחלקהם תלוי בסברא, א״כ לא נאמר על זה הנשאל לחכם ואמר לא ישאל לחכם ויתיר וכו׳ שזהו דוקא כשאסר החכם אז אין חבירו רשאי להתיר אבל אם התיר חבירו רשאי לאסור, והא דאמרינן בירו׳ דפ׳ ר׳ אליעזר דמילה ר׳ סימון שרא ור׳ אמי אסר אקפד ר׳ סימון ולא כן תני הנשאל לחכם והתיר לא ישאל לחכם שמא יאסור אלמא משמע דהתיר אין חבירו רשאי לאסיר ה״פ התם אמאי אקפד ר׳ סימון ולא כן תני כלומר והלא אינו שנוי בשום מקום הנשאל לחכם כו׳ דלא אמרו חכמים אלא להתיר אחרי איסור ומסיק אר׳ יורן להפך היה שואל לר׳ אמי ואסר לר׳ סימון ושרא ואקפד ר׳ אמי בהדא דתניא הנשאל לחכם ואסר לא ישאל לחכם אחר שמא יתיר והא דאמרינן כפ׳ אלו טרפות גבי מחטא דאשתכח בסימפונא וכו׳, התם שניהם היו בבית המדרש כשנשאלה השאלה עכ״ל.

ובנדון דכמר עמנואל יצ״ו לא שייך לומר שהורו בו שיצא מעירו והוי לן הנשאל לחכם ואסר וכו׳ ולא היה לאלוף כמהר״ר אברהם יצ״ו להתיר שלא יתחיב לצאת כי זה הוא חומרא לכמר עמנואל וקולא לבעל דינו כמר אברהם יצ״ו שיהיה ידו על העליונה כשיתחייב כמר עמנואל יצ״ו לצאת מעירו כי בהיות כמר עמנואל יצ״ו כבד התנועה סובל חלאים מוכה כמעט

בסנורים, יזיל זהב מכיסו וכסף בקנה ישקול טרם שיצטרך לצאת ממקומו וללכת אנה ואנה, ואדרבא אומר בזה כי הרבנים שהורו שיצא כמר עמנואל יצ"ו מעירו היה הוראתם לקולא מבעל ריבו מכמ"ר עמנואל יצ"ו והאלוף מהר"ר אברהם הורה לחומרא על בעל ריבו של כמ"ר עמנואל יצ"ו הנשאל לחכם והתיר שיכול חכם אחד לאסור כמו שכתבו התוס' שהבאתי מפ"ק דע"ז, א"כ לא יהיה האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו ככלל הנשאל לחכם ואסר לא ישאל לחכם ויתיר כי זה היה בהפך שהרבנים המתנגדים הקילו והוא החמיר כי יש תמיד לאחזוקי ממונא ביד בריה וכן פסקו התוספות בב"מ בפרק השואל בדבור אתמר פשיעה בבעלים וכו'.

הטעם השלישי כי מה שאמרו בפ"ק דע"ז הנשאל לחכם ואסר לא ישאל לחכם ויתיר וכו' הוא דוקא באיסור והתר או טומאה וטהרה יען כי שויתיה לאותו הדבר החכם הראשון חתיכה דאיסורא לכן לא יבא החכם השני להתיר או לטהר כי הוא מתיר הדבר שהיה כבר על האיש ההוא חתיכה דאסורא כמו שכתב האשרי פ"ק דע"ז וז"ל תימא למה לא ישאל לחכם אחר אולי טעה הראשון ויחזירנו השני מספק, ופי' ר"י דה"ק לא ישאל לחכם אחר בסתם כדי שיתיר לו ויסמוך על הוראתו דכיון דכבר אסרו הראשון ועשאו חתיכה דאסורא אין לו לסמוך על אחד שיתירנו לו אבל יוכל לומר לחכם דבר זה שאלתי לחכם פלוני ואסר לו מה נראה לך בזה ואם נראה לשני שטעה בדבר משנה יחזירנו ואם חלוק עליו בשקול הדעה שסברתי נוטה להתיר מה שאסר הראשון ואינו יכול להוכיח מתוך משנה או מדברי אמורא, אומר אני אומר כך אבל אני מתיר מה שאסרת מאחר שיצא מפיק לאיסור ושויתיה חתיכה דאיסורא ואין בידי להתיר לך ולהחזיר הדין מתוך דברי משנה או אמורא והא דאמרינן נפיק שפוריה דמר ושרי ושפורי דמר ואסר התם מיירי שבא הדבר לפני שניהם יחד בבית המדרש או היו דברי המתיר תחלה ומיהו או' בירו' חכם שטיהר אין חברו רשאי לטמא התיר אין חברו רשאי לאסור וכו' עד מתוקם שבא הדבר לפני שניהם יחד בבית המדרש עכ"ל.

א"כ מדבריו יראה שאף בדבר איסור אם טעה הראשון בדבר משנה יכול השני להתיר ולהחזיר ההוראה הראשונה שנאסרה, ועתה בזמן הזה אף אם טעה האוסר הראשון בפסק גאון או חכם מוסכם בפסקיו שבכל דר ודר יכל החכם השני להתיר ולהחזיר הוראת האיסור הראשונה כמו אם היתה מוטעת בדבר משנה, וכן כתב האשרי בפ' אחד דיני ממונות וז"ל ואני אומר ודאי כל מי שטועה בפסקי הגאונים שלא שמע דבריהם וכשאמרו לו פסק הגאונים ישר בעיניו, טועה בדבר משנה הוא, ולא מבעיא פסקי הגאונים אלא אפי' חכמי כל דר ודר שאחר הגאונים לאו קטלי קני באגמא היו, ואם פסק הדיין שלא כדבריהם ובששמע דבריהם ישרו בעיניו ומביא ראיות לדבריו המקובלים לאנשי דורו, יפתח בדורו כשמואל בדורו וכו', עד ויכול להתיר דבריהם כל הדברים שאינם מבוארים בתלמוד שסדרו רבינא ורב אשי ואפי' לחלוק על דברי הגאונים והיינו דא"ל רב המנונא לרב ששת אפי' בדידי ודידך א"ל אטו אנן קטלי קני באגמא אנן כלומר אם חדשנו דבר מדעתינו שלא נמצא לו במשנה ולא בברייתא, ודיין שלא ידע

דברינו וישרו בעיניו, כטועה בדבר משנה הוי וחוזר אבל אם הדיין ההוא יחלוק על דבריהם פשיטא שיוכל לחלוק שהרי האמוראים האחרונים חלקו כמה פעמים על הראשונים ואדרבא אנו תופסים דברי האחרונים לפי שידעו סברות הראשונים והכריעו בין אלו הסברות ועמדו אלו הסברות ועקרן של דבר וכו׳ עד זמן האמוראים אנו למדים פסקי הלכות אע״פ שהתנאים היו גדולים מהאמוראים, ואיכא שנחלקו שני גדולים בפסק הלכה לא יאמר הדיין אפסוק כמי שארצה ואם עשה כן יהיה דין שקר אבל אם חכם הוא וגמיר וסביר ויודע להכריע כדברי האחד בראיות ברורות ונכוחות הרשות בידו ואפי׳ אם פסק גדול אחר יכול החכם לסתור דבריו בראיות ולהלוק עליו כ״ש אם יש לו סיוע מן האחד מן החולקים, ואם לאו בר הכי לא יוציא ממנו בספק וכו׳ עד והיכא דקיימי זוזי ליקמו אלמא כל ספיקא דדינא אין מוציאי׳ מיד המוחזק וכו׳ עד ואם אי אפשר לעמד על הדבר אין כאן טעות ומה שפסק פסק עב״ל.

א״כ בנדון דידן שהיה להוציא כמ׳ עמנואל יצ״ו מפירא׳ ללכת עם בעל דינו למקום ממוצע ומדברי הגמרא לא נתברר דין זה רק הוא הלוי בפסקי דרבוותא שהיו בכל דר ודר אחרי הגאונים כי זה אומר בכה וזה אומר בכה והרבנים המתנגדים פסקו שיצא כמ׳ עמנואל יצ״ו כדברי פוסקים פסקו כן. אם הורה האלוף כמהר״ר אברהם יצ״ו דגמיר וסביר באורייתא, וידע צורתא דשמעתתא, כדברי פוסקים פסקו שלא יתחייב כמ׳ עמנואל יצ״ו לצאת ממקומו, לא עבר בזה על דברי התנא שאמ׳ הנשאל לחכם ואסר לא ישאל לחכם ויתיר וכו׳, מצורף כי זה הדין לא היה הלוי באיסור והתר או בטמא וטהור שנוכל לומר בו דשויתיה חתיכה דאסורא החכם הראשון כי זה הדין היה תלוי בממון וכל ספיקא דממונא לקולא כמו שפסקו הפוסקים על הא דבפ׳ מי שמת הקדיש כל נכסיו מהו, הפקיר כל נכסיו מהו, חלק כל נכסיו לעניים מהו, תיקו. דכל תיקו דממונא לקולא דמספיקא לא מפקינן ממונא כן בנדון דידן לא רצה האלוף כמה״ר אברהם יצ״ו לפסוק שיצא כמ׳ עמנואל יצ״ו ממחיצתו לקראת נשק עם בעל דינו באחד המקומות כמו שכתבו הרבנים המתנגדים שהיה נראה להם בהפך, ומי יאמר שלדין זה נאמר הנשאל לחכם ואסר לא ישאל לחכם ויתיר וכו׳.

והחכם המופלג כמהר״ר יעקב יצ״ו אשר הרחיב פיו והאריך לשונו על האלוף כמהר״ר אברהם יצ״ו מהא דהנן הנשאל לחכם ואסר לא ישאל לחכם ויתיר וכו׳, לא ידעתי מזה על מה יריבהו ועל מי יקום אורהו. ואף אם לא היה כדבריו שהיו הרבנים המתנגדים גדולים מהאלוף כמהר״ר אברהם בחכמה ובמנין, אשר מזה לא אדון ביה כי כלם הם ענקים לגרגרותי וקטנם עבה ממתני, ובטפחות ימי עומק רום תבונתם לא אוכל למדד, האמנם מי יאמר שיהיה האלוף כמהר״ר אברהם בר נדוי ח״ו משום הוראתו זאת, כ״ש בר כ״ש מחרופי׳ וגדופי׳ אשר נכתבו עליו אשר כל שמעם תצלנה שתי אזניו, וילט באדרתו פניו.

הטעם הרביעי כי נדון דידן מכמ׳ עמנואל יצ״ו לא חלק האלוף כמהר״ר

אברהם יצ"ו על הרבנים החולקים עליו בעקר הדין כי גם האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו כתב בפסקו מנדון דידן שאם היה כמ' עמנואל יצ"ו אלם כמו שכותבים עליו הרבנים כי גם הוא היה בא אחריהם למלאת דבריהם להוציאו מעירו כדי לשבר מלתעות עול ולהציל עשוק מיד עושקו כי גם לו לבב כמוהם ולהשיג בשער משפט ולהציל עני ואביון מגוזלו, האמנם בהיות כי הוא היה מכיר ויודע כמ' עמנואל יצ"ו לא היה נראה לו שיהיה לו דין אלם, כי ראה אותו תמיד דורך מעגל תמימים בעל הבית ישר וטוב הולך צדקות ודובר מישרים ואם הרבנים כתבו עליו סטנה על פי השמועה כי הוא אלם, הנה האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו דן אותו על פי הראייה אשר הכירו וידעו ואין לו לדיין אלא מה שעיניו ראות, ובאולי אם האלופים הרבנים היו יודעים ומכירים אותו כמוהו ורואים הנהגתו ונתיבתו לא הרחיבו עליו פיהם כאשר עשו לחרפו ולגדפו וכדי בזיון וקצף בלחומו, ואין זה מקומו, כי באפס עצים תכבה אש ריב ומדון.

על כן נוספות על אלה רוחי לא ידון, רק כי הגאון כמהר"ר אברהם יצ"ו לא עבר על מאמר התנא שאמר הנשאל לחכם ואסר לא ישאל לחכם ויתיר וכו' ואין ראוי לחול עליו מהוראתו זאת ח"ו שום נדוי וקללה, כי לאלקים מגיני ארץ וכבודו תמיד יהיה מאד נעלה, ואם יאמר האשל הגדול כמהר"ר יעקב יצ"ו כי האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו היה בנדון דירן חולק על הרבים, ולזה אמר ח"ו דבר נדוי הוא כמו שמצינו בפ' הזהב על ר' אליעזר כתנורו של עכנאי שהיה ר' אליעזר מטהר וחכמים מטמאים וכו' עד ונמנו עליו וברכוהו וכו' ונהג עצמו כדין מנודה עד יום מותו כדאיתא בסוף פ' ד' מיתות שבשעת פטירתו עמד ר' יהושע על רגליו ואמר הותר הנדר הותר הנדר פי' רש"י שברכנוהו, וכן איתא בפ' מי שמתו א"ר יהושע בן לוי בכ"ד מקומות ב"ד מנדין על כבוד הרב, וכלן שטעו כמשנתינו וכו' פי' רש"י שנדו חכמים בני אדם לכבוד הרב לפי שלא נשאו כבוד לרבן וכו', ומביא שם האי מעשה מתנורו של עכנאי שכל טהרות שטהר ר' אליעזר שרפום ולבסוף ברכוהו וכו' עד ר' יהושע ב"ל מדמה מלתא למלתא פי' רש"י כל מקום שרואה במתניתיו שנחלק היחיד על הרבים מחלוקת גדולה או אחד מן החכמים שמדבר קשה כנגד גדול הימנו אמור ראוי היה כאן נדוי וכו', ור' אליעזר לא מדמה מלתא למלתא, וכל זה כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל וכדאיתא בסנהדרין פ' אלו הן הנחנקין ג' דברים סח לי זעירא מאנשי ירושלים, בעל שמחל על קנויו מחול, בן סורר ומורה שרצו אביו ואמו למחול לו מוחלין לו, זקן ממרא שרצו ב"ד למחול לו מוחלין לו, וכשבאתי אצל חברי שבדרום על שנים הודו לי, על זקן ממרא לא הודו לי כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל.

הנה נראה לע"ד כי בנדון דידן לא יהיה האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו בר נדוי ח"ו בעבור סברות שלשה, אחת לאחת אמצא חשבונם בחקירה ודרישה. האחת כי הרמב"ם ז"ל לא מנה בכלל הכ"ד דברים שמנדים החולק על הרבים אם כי ראיתי בהלכות נדוי שבסוף המרדכי שלי שמונה החולק על הרבים בכלל הכ"ד, ומעייל דא ומפיק דא, הנה הרב הגדול רבי'

משה ז"ל ראוי לסמוך עליו אפי' שבלא שעת הרחק ואחרי כי הוא לא היה מונה החולק על הרבים בכלל הכ"ד דברים, אין לנו למנות בכלל הנדויים, רק אותם אשר בספרו מנויים ונקובים. ולדעתו דברי מחלקת ר' אליעזר עם החכמים הידועים והגלוים, היה לצורך שעה למען יהיו דבריהם תמיד קיימים וחיים, השנית כי בפ' מי שמתו נראה שחולק ר' אליעזר על ר' יהושע כו' שמדמה מלתא למלתא ור' אליעזר אינו מדמה מלתא למלתא א"כ לדבריו אין לנו אלא אותם ששנויים במשנתינו ובכל מילי דרבנן יש לנו ללכת אחרי המקל כמו שאמ' בפ"ק דע"ז דבשל סופרים הלך אחר המקל, ועניני הנדוי הם קצתם על הפושעים בדברי תורה כגון המגים דעתו כלפי מעלה שהוא עובר על את ה' אלקיך תירא, וקצתם על הפושעים בדברי סופרים כגון המזלזל בנט"י וקצתם לעשות סייג לתורה כגון החולק על הרבים, שהוא כדי לעשות סייג לתורה שלא ירבו מחלוקות בישראל, ואם ר' אליעזר אינו רוצה לדמות מלתא למלתא, גם בנדון דידן יש לנו לומר והתניא בניחותא, ולא בנזיפותא ולא בבל מיני דברכתא.

השלישית כי אין נדון דידן נקרא חולק על הרבים כי החולק על הרבים צריך שיהיה המחלקת ההיא כמו שהיה מחלקתו של ר' אלעזר עם חכמי ישראל שהיה גם נשיא ישראל עמהם והוא רבן גמליאל ובית דינו שהיו אחר החרבן כמו שמצינו ראינו בתפילת השחר במחלוקתו של רבן גמליאל עם רבי יהושע בתפילת רשות וכן בר"ה בפ' אם אין מכירים שלח לו רבן גמליאל גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך וכו' ור' יהושע היה בר פלוגתא דר' אליעזר, א"כ כשחלק ר' אליעזר על חכמי ישראל היה חולק על רבן גמליאל ובית דינו והיה זה כמו הזקן ממרא שאף כי ראה ההסכמה מהבית דין הגדול לאסור או להתיר והזקן ההוא עומד תמיד בהוראתו ואינו חוזר בו מאשר היה מורה טרם ראותו ההסכמה מהבית דין הגדול שהוה מתהיב בנפשו, כן החולק על הרבים כמו שהיה מחלקהו של ר' אליעזר עם חכמי ישראל והנשיא אשר בתוכם והוא רבן גמליאל ויפתח בדורו כשמואל בדורו יהיה צריך נדוי כמו שעשו לר' אליעזר במחלוקתו עם חכמי ישראל שברכוהו כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל, ומפני גדולתו אמרו עליו וברכוהו ולא הזכירו עליו ושמתוהו כמו שכתבו התוספות בפ"ק דנידה על ר' אליעזר שמותי הוה שר"ל שהיה מב"ש ולא לשון שמתא הוא, וזהו שפי' רש"י בפ' מי שמתו על ר' יהושע שמדמה מלתא למלתא והוא שבכל מקום שרואה במתנית' שנחלק היחיד על הרבים מחלוקת גרולה וכו' והאריך בלשונו לומר מחלוקת להורות לנו שלא נרמה מלתא למלתא רק כשיהיה מחלקה גדולה כמו שהיה מחלקותו של ר' אליעזר עם הכמי ישראל אחר משאם ומתנם והסכמתם לטמא התנור של עכנאי והוא לבדו נשאר חולק על רבן גמליאל נשיא ישראל והחכמים אשר היו עמו בדור ההוא או מתוך סברות היה נותן לדבריו או כי אגמריה סמך כמו שחלק עקבייא בן מהלאל על חכמי ישראל בד' דברים הנזכרים במשנה במס' עדות בפ' ה' שבשעת פטירתו אמר לבנו בני חזור בך בד' דברים שהייתי אומר א"ל אבי לטה לא חזרת בך

א"ל אני שמעתי מפי המרובין, מוטב להניח דברי היחיד ולאחוז בדברי המרובין וכו' וגם הוא ר' אליעזר לעומק סברותיו ביום ההוא לא אבדו עשתונותיו, כמו שאמרו בסוף ד' מיתות אוי לי שתי זרועותי שהם בשני ספרי תורות הנגללים, הרבה תורה למדתי ולא חסרתי מרביתי אפי' ככלב המלקק מן הים, והרבה הורה למדתי ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת וכו', או כי אנמריה סמך והנגע בעור פשה, ולא כזקן ממרא ח"ו דבר ופעל ועשה.

כי לדברי הרב הגדול רבי' משה מיימון ז"ל הדינים המיוסרים הם נחלקים לה' חלקים, הא' פירושי מקובלים מפי משה רבי' ובזה אין מחלקת, הב' הדינים שנאמ' בהם הלכה למשה מסיני ואין ראיות עליהם וזה כמו כן אין חולק עליו ואין חילוק בין חלק זה לחלק א' רק כי בחלק א' אי אפשר להוציאם בדרך סברה, הג' הדינים שהוציאו מדרך סברא ונפלו בהם מחלקת ונפסק הדין בהם על פי הרוב, הד' הם הגזירות שתקנו חכמים שבכל דר ודר כדי לעשות סייג לתורה, הה' הם התקנות ומנהגים שאין בהם תוספת מצוה ולא גרעון רק היתה ההסכמה בהם מפני תועלת בני אדם.

ונדון דידן לא דמי למחלקת ר' אליעזר עם חכמי ישראל רק כמוכלא לדנא וגם לא נשאו ונתנו הרבנים המתנגדים עם האלוף מהר"ר א ב ר ה ם רק זה בא מצפונו וזה בא מדרומו, זה בא בתחיכת סברתו וזה בא בגבינת הסכמתו, איככה נוכל לומר בזה חולק על הרבים וכי היה האלוף מהר"ר א ב ר ה ם נביא או חוזה, או שפופרת היתה לו להסתכל ולהביט בסיף התחומים אם יכתוב איש רב או חבר מהודו או מכוש נגד סברתו ו א ם א ח ד ל א ח ד נ ל ק ט ו ה ר ב נ י ם ה מ ת נ ג ד י ם לאלוף כמהר"ר א ב ר ה ם מ א ש כ נ ז ו ר י פ ת ו ת ו ג ר מ ה אחר שפסק האלוף כמהר"ר א ב ר ה ם יצ"ו, הכי נאמר כי יקרא חולק על הרבים למפרע, כל זה פליאה נשגבה בעיני לא אוכל לה. ואם הרבנים המתנגדים לאלוף כמהר"ר א ב ר ה ם יצ"ו היו חפצים להוציא הדין לאמתו היה להם להודיע לאלוף מהר"ר א ב ר ה ם יצ"ו וחביריו שיבררו יחדו רב אחד או שנים באחת המקומות וכל אחד מהרבנים החולקים יבהבו טעמם וסברתם לרב המבורר וישפט הוא למי האמת והצדק ובזה הדרך איש על מקומו יבא בשלום. אבל לשלוח בארץ מרחקים זה בלא זה ובאתרא דלא ידעין ליה לכמ"ר ע מ נ ו א ל רק על פי דבריהם אשר שתין מאני דפרזלא תלו ליה בקורנסיה, וגם לשלוח לרבנים דרחמי או דסני לאפושי רתחא ולאתריג לפחמים ולעשות מגידים בעלטה כל זה ה' לא צוה למעבד דינא בלא דינא, לכן הקורא לנדון דידן החולק על הרבים דבריו תמוהים ותווהים ולא יאמנו לפני רודפי צדק נבונים וידועים וגבוהים, כי כל התלמוד מלא ממחלקת יחיד על הרבים הן במשנה הן בברייתא הן בפוסקים והרבה פעמים הלכה כדברי היחיד נגד הרבים כמו שאמרו בפ"ק דערובין הרוצה לעשות כב"ש עושה ודווקא קודם הבת קול שיצא ואמ' הלכה בב"ה, ומפ' כי ב"ה היו הרבים, יען כי מחדרן שמעתתייהו דב"ש הרוצה לעשות כמותם עושה קודם הבת קול וכן כתבו התוס' שם בפ"ק דערובין ובפ' הזהב

ובברכות פ' אלו דברים, וכן הרבה יחידים נמצאו במשנה ובברייתׄ שחולקי' על הרבים והלכה כמותם ולא נקראו חולקים על הרבים וחייבי נדוי ח"ו, יען כי אין נקרא חולק על הרבים רק אחר שנשא ונתן בדבר היחיד עם החכמים שבדבר ההוא והסכימו הפך סברתו וגם יהיה הנשיא ישראל עמהם כמו שהיה מחלקתו של ר' אליעזר עם כל חכמי הדר ורבן גמליאל נשיא ישראל שהיה עמהם וזהו מחלקת גדולה שאיזן ותיקן וחיקר בלשונו רש"י, לאפוקי מנדון דידן ודומה כרומה מחלקת כיוצא לה, שאין מקום ללון ולחול שום נדוי ובהלה לכן על האלוף במהר"ר אברהם יצ"ו אין שום נדוי ח"ו והבאתי עליו בְרכה ולא קללה.

ועל השנית אשר כתב האשל הגדול כמהר"ר יעקב יצ"ו כי האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו חירף וגידף והונה ת"ח ויהי מלעיב במלאכי אלקי' וכו'. על זה אענה ואומר כי נפלאתי עליו ועל תורתו איככה רץ אל המערכה לקראת נשק הקללות והנדוים טרם יזמינהו לדין לפני אחד מהגדולים עם המתנגדים אליו לשמוע נאקתם ותלונתם והדין יקרבהו והדין ירחיקהו, ולא ילך לקראת נחשים, ויחלץ חושים. (חוסים). טרם ישמע טענותיו כאיש אויב ומתנקם לבזות נפש לומר הורה ולתעב מורה צדק בחזוק נמרץ, ובקלון נפרץ, ולקרות עלי' את הקריאה אשר קרא עליו באגרתו גניבא פלגאה ומנשה הרשע עמלק ורב שקה מנאץ ומחרף, ושמות מבוהלים. בכל הנעצוצים ובכל הנהלולים, כאלו היה האלוף מהר"ר אברהם יצ"ו עוסק כל ימיו בספרי מינים ושותה במיני זמר עם כל כלי הנבלים, ועל כיוצא מאיזה דברי אגרתו לשים פסוקי תורתנו הקדושה בדברי הבאי וציר הצִירים, התורה חוגרת שק ואבן מקיר תזעק וכפים מעץ יענה קולו וירים, וגם שם ה' מחולל בין פריצי עמינו באמרם הת"ח המרבים שלום בעולם מחרפים ומגדפים זה את זה וקרא זה אל זה שמות העצבים, כ"ש אנחנו רמבי דרמכי שמותר לנו ללוץ ולבזות לתעתע ולקנתר ולהלבין פני חברים ברבים, ואף גם זאת צריך לשים אליו לבנו שאף כי המבזה ת"ח צריך נדוי כאשר הוא נמנה בהכ"ד דברים שצריך נדוי, וכן אמרו במס' שבת פ' כל כתבי אמר רב יהודה לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבזו בה ת"ח שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים וגו' מאי עד אין מרפא אמר רב יהודה אמר רב כל המבזה ת"ח אין רפואה למכתו, האמנם עתה בעונותינו לא ידעתי אם יש לדון דין זה כי אפי' רבינא שהיה סוף הוראה וממנו יתד ממנו פינה לא היה רוצה להתנהג כדין ת"ח כמו שאמרו באיזהו נשך רבינא אכיל בנבייתא אפי' כי אומר שם דצורבא מ־בנן אפי' בנכייתא לא ליכול הוא היה אוכל בנכייתא שלא ליטול את השם ולעשות עצמו צורבא מרבנן וכן פי' שם התוס' בשם ר"ת, ואף כי במס' תענית בג' פרקים אומר רשב"ג לעולם יעשה כל אדם עצמו כת"ח שלא לעשות מלאכה בט"ב, כבר הוקשה על זה במס' ברכות סוף פ' היה קורא ממה שאומר שם במשנה חתן אם רוצה לקרות ק"ש לילה הראשונה קורא רשב"ג אומר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול ומתרץ התם בכונה תליא מלתא וכו' ופסקו שם התוס' בשם ר"ח דהלכה כרשב"ג דאמר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול.

ועוד בר מן דין פסק הטור ח"מ בסימן קי"ט וז"ל שאלה לא"א ז"ל על ת"ח שביישוהו בדברים ומס־ו גופו וממונו למלכות ואמרו שחילל את השבת ונמצא שקר ופטרוהו מלכות ותבע ליט' זהב. תשובה דע לך כי יש בירושלמי שהמבייש לזקן נותן לו ליט' של זהב, וזקן, זה שקנה חכמה והיינו ת"ח שתורתו אומנתו וקובע עתים להורתו ואינו מבטל למודו אלא בשביל מזונותיו כי אי אפשר לו לאדם בלא מזונות, הלכך כל אדם שעושה תורתו קבע ומלאכתו עראי כגון שיש לו עתים קבועים ללמוד ואינו מטייל בשוקים וברחובות אלא כדי להשתכר פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו ולא להרבות הון, לזה אני קורא ת"ח והמביישו חייב קנס ליט' של זהב עכ"ל וראו נא והביטו כמה תנאים התנה להקרא ת"ח ומי הוא זה ואיזה הוא אשר ימצאו בו כל התנאים האלה ראיתי בני עליה והם מעטים, ובפרט לנדות צורבא מרבנן, דמר זוטרא חסידא כי מחייב צורבא מרבנן שמתא ברישא משמית נפשיה והדר משמית לדידיה, כי הוה עייל באושפיזה שרי ליה לנפשיה והדר שריה לי לדידיה, וכן או' ר"ל ת"ח שסרח אין מנדין אותו בפרהסיא שנא' וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה, כסהו כלילה פי' רש"י אל תבזה אותו בפרהסיא כלילה שחשיכה ואין אדם רואה, וכן אמ' רב פפא תיתי לי דלא שמיתי צורבא מרבנן לעולם, וכן במערבא מימנו אנגרא דצורבא מרבנן ולא מימנו אשמתא.

לכן נראה לע"ד שהדין נותן שיבררו האלופים הרבנים המתנגדים להאלוף אברהם יצ"ו באמרם כי הונה ותירף אותם, רב אחד או שנים ולפניו יערכו משפטם עם הגאון כמהר"ר אברהם יצ"ו ושם הדין יקיב את ההר, אך עד אשר יתברר ויתלבן אם כנים דבריהם, והאלוף כמה־"ר אברהם יצ"ו ישיב אמריו להם לפני הרבנים, אשר יבררו להם, אין מקום לנדוי האשל הגדול כמהר"ר יעקב יצ"ו לחול על האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו והוא כמגדל הפורח באויר דארבע מאות בעיי דדואג ואחיתופל תליון עליה, וטוב היה דבדודא דאברא לישדו יהיה ולכסיוהא באבר דשייף קליה ולא לתשמעון כהדין מילי, כי מעשהו זר ונפלא ומקים אף על עולה.

ועל השלישית שכתב האשל הגדול כמהר"ר יעקב יצ"ו כי הגאון כמהר"ר אברהם יצ"ו הינה וביזה המתים גאוני עולם השיגו חיל והעביר קיקלון על כבודם וכו' אשיב אמרי על זה כי יש גברא רבא דקא מסהיד עליה והוא הגאון כמהר"ר יהודה ליווא מפיררא יצ"ו איך אמת שבפניו בשנת רס"ט בקיבוץ חכמים ואנשי מעשה אמר האשל הגדול כמהר"ר יהודה מינץ זצ"ל שכל מה שכתב בנו מהר"ר אברהם יצ"ו בעסק מהר"ר יעקב מרגלית זלה"ה היה בציוויו ובגזירתו והרחיב להחרים מי שגוזר על בנו מהר"ר אברהם יצ"ו וכן נכתב ונחתם דברי הגאון ז"ל הנ"ל ולטופיינא דמלתא אמ' האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו במעמד כל אנשי החבורה הקדושה שאין ידוע לו צד חטא או פשע לא בדיבור ולא בכתב כלל והזכיר גם דברי אביו הגאון זלה"ה, מ"מ לרווחא דמלתא בקש מחילה מן מן מהר"ר יעקב מרגלית ז"ל הנ"ל כפי שהדין נותן, ונעשה ויכוח שם בעת

ההיא אם יספיק המחילה במקום ההוא בלתי שילך על קברו ונשארה ההסכמה שיספיק המחילה במקום ההוא הגם אם היה ח"ו איזה עון מהא דמס' יומא על בן שנה שאול במלכו וכו' עד למחר אמר נעניתי לכם עצמות שאול וכו' ולא מצינו שהלך על קבר שאול וכו' וכן פסק רבינו יחיאל מפריש שאינו צריך לילך על קברו, והביא ראייה מן הנ"ל א"כ איפא לא נשאר על האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו עון ופשע מהרברים ההם והוי ליה כשטר שנמחל שעבודו ולמה ישוב האשל הגדול כמהר"ר יעקב יצ"ו לזכור עונות ראשונים ודברים היה בהם לרווחא דמלתא בקשת המחילה ולנדות ולהחרים לבזות ולהעב כאשר מתוך באר הבונתו באגרתו דלה דלה, אבל מחשבתו נכרת מתוך מעשיו כי בשנאה יש לו עליו הדפו, ובאמת הבנין דחפו וכשצף קצב"ו בשקו חרפו וגדפו, כי מצא מקום לגבות חובו, והאריך למעניתו וחרש בשנאתו חרמים ח"ו על גבו, אשר על אלה נפשי נבהלה איככה יוכל לעשות נחת רוח ליצרו, ולקום ולהתהלך בחוץ לכנות שם לחבירו · אפי' בחניכתו מי שיראת ה' היא אוצרו.

ואי משום זקן שנידה לכבודו שאין נדויו נדוי, שזהו דווקא לראבי"ה כשנדה כהלכה ומיהו לא נתכון אלא לרויח שלו שישתכר בהתרת הנדוי הלכך אינו נדוי, ובנדון דידן לא נתכון להשתכר ולכך יהיה נדויו נדוי, שלש תשובות בדבר האחד כי לא לידון איניש לא מאן דסני ליה ולא מאן דרחים ליה כדאיתא בזה בורר ואין לנו דין גדול מזה שהוא עונש בגופו אף בממונו כמו שאמ' באלו מגלחין מאי שמתא אמר רב שם מיתה ושמואל אמר שממה יהיה שהוא עונש ממינו, השנית שאף לדעת האומר שזקן מנדה לעצמו כשאינו מבקש מזה ריוח, יוכל להיות שזהו דוקא לנדות ע"ה שהפקיר בו ולא יהיה כן לנדות צורבא מרבנן כי יש לדקדק בו הרבה קודם שינדוהו כאשר הבאתי לעיל בראיות נכחות, וכן כתב הרמב"ם בפ' ו' דהלכות ת"ת וז"ל וכן החכם עצמו מנדה לכבודו לעם הארץ שהפקיר בו ואין צריך לא עדים ולא התראה וכו' הרי לנו שברר וחלק דוקא החכם מנדה לכבודו לע"ה שהפקיר בו. השלישית כי האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו לפי אשר הוגד לי מרבים ונכבדים שלח לאמר לאשל הגדול כמהר"ר יעקב יצ"ו קודם שכתב האגרת הזאת מנדויים וחרמים ח"ו שאם יש לו עליו דין ודברים שהוא נכון ומזומן לעמוד לדין עמו לפני שרי תורה ושופטי ארץ בכל מקום אשר יחפץ לברר דיינם עמו ולעשות ככל אשר יושת עליו בדין, ואם ככה עשה להיות ציית דינא עמו קודם שהטיה עליו דברי ברכתו לא ידעתי מאיזה מסילה ודרך יחול נדויו ח"ו, כי ראיתי בהגהת סמ"ק בשם ר"י מקורביל וז"ל תלמיד שחירף או זלזל רבו ונדהו קודם שיתקן עותתו חל עליו הנדוי וכו' אבל אם קודם הנדוי הבטיח לתקן ואפי' הכי נדהו הרב מאחר מכאן אין נדוי חל למפרע אם יתקן כאשר חכמים יגידו עכ"ל. הרי לנו שאפי' בתלמיד שחרף ברבו כשקבל עליו לעשות כאשר ישיתו עליו הרבנים איגו חל עליו הנדוי.

כ"ש בנדון דידן שקבל עליו האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו לשמר ולעשות כל אשר יושת עליו בדין, טרם באו לו דברי האגרת הזאת שבודאי אין מקום

לנדוי הזה לחול ובטל הוא מעקרו, ויבא נא האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו ויעמד לדין כבעל השור על שורו. לפני רבנים יבררו יחדו הן עם האשל הגדול כמהר"ר יעקב פולק יצ"ו הן עם האלופים הרבנים יצ"ו המתנגדים עמו, ואיש ואיש בשלום ישב על מקומו.

אך תנאי קודם למעשה יהיה בדברי אלה שיסכימו עמי ארבעה (עשרה, נמחק) רבנים שלא חל הנדוי ח"ו ממהר"ר יעקב פולק יצ"ו על האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו למען יהיה מפורסם שלא חל, כמו שאמ' בפ"ק דכתובות פוק אייתי לי בי עשרה ואימא לך באנפייהו המזכה לעובר קנה וכו' לפרסומי מלתא, ואף כי אפי' בג' נראה שיהיה מפורסם כדאיתא במס' שבועות בפ' שבועות שתים נשבע לשנות את הידוע לאדם ואמר על עמוד של אבן שהיא במקום פלוני שהיא של זהב, ואמר עולא והוא שניכר לג' בני אדם ופי' רש"י שם דמידי דידעי ביה בני אדם תלתא הוי מפורסם וכו' וכן בחזקת הבתים גבי מחאה בפני ג' דקא סבר גלוי מלתא בעינן א"כ בג' הוי גלוי מלתא, וכן מהא דיש בערכין כל מלתא דמתאמרא קמי תלתא לית ביה משום לישנא בישא, מ"מ לטופיינא דמלתא ולא אחית נפשי לספיקא בעינא שיהיו ארבעה (עשרה, נמחק) רבנים שיסכימו עמי שלא הנדוי הזה ח"ו למען יהיה ההיתר הזה מפורסם בלי שום ספק כלל אך קודם שיסכימו עמי (עשרה, נמחק) רבנים שלא חל הנדוי ההוא כלל דברי אלה בטלים, כי יראתי מפני האש ואם חל הנדוי ההוא ח"ו אפי' באצבע קטנה לא הייתי מכנים ראשי ח"ו להתיר נדויו כי טובים עוללותיו מכל בצירי ולא זו בלבד אלא אפי' בנדוי קטן ומך מערכי לא הייתי מזלזל בנדויו פן באולי יגדל ממני בחכמה או ביראת חטא (חט כתיב) ומוסרים, כי קטנתי מכל החסרים ואיככה אוכל לפתח חרצובות נדויים מגדולי תורה או צעירים, הלא אמתיה' דר' לא נהגו קלות ראש בנדוייה ג' שנים חכמים וחברים, עם שאר ראיות ברורות מתלמוד ערוך ופוסקים אמרים הזהירו שלא לזלזל בנדוי חכמים גדולים או קטנים בפקודי ה' ישרים.

לכן תנאי היו דברי אלה אם יסכימו חבירי, ולא אשחית בעבור הארבעה (העשרה, נמחק) אלה הדברים, וה' יתן הטוב ויעשה שלום בין אלה החכמים אותיות התורה סופרים, וברחמיו יושע יהודה וישראל ישכן לבטח בנחלה בלא מצרים, והלך מלכם לפניהם וה' בראשם יגן בעדם וכבודם ירים.

נאום השואף כל ישראל יהיו חברים, מלקט אחרי הקיצרים, הטרוד עזריאל יזיי"א בכמה"ר שלמה דאיינה זלה"ה היום יום ו' כ"ב מרחשון לתת להם פא"ר תחת אפר וגו'.

נשלמו הפסקים.

מזכרת רבני איטליאה.

1) אביעד שר שלום באזילה *) Basilea (אשש"ב) במנטובה (נפטר יום א' דסוכות תק"ד 1743) בן הרב מנחם שמשון באזילה **) שנפטר במנטובה שמיני עצרת תנ"ד 1693 ***).

הר' אשש"ב למד תורה וחכמת הקבלה מאביו הרב הנזכר, גם שימש את גדולי הרבנים במדינת איטליאה ***) כן לא הניח ידו מלשקוד על דלתי חכמים מומחים איטלקים במשך עשר שנים ****) עד כי יצא לו שם בגוים הושבי גלילות ההם.

מרבו הר"מ זכות למד מלבד חכמת הקבלה גם מלאכת השיר, ומלאכתו עלתה בידו עד כי צלחה לו לבאר שירי רבו הנודעים בשם תפתה ערוך, לסדרם ולהוציאם בדפוס (ויניציאה תע"ה 4°) אך מפני הענוה לא גלה מזה אף ברמז, רק כאשר בקשהו הרב יעקב דניאל אולמו להסכים על ידו להדפים שנית ס' תפתה ערוך עם ביאורו שלא נדפס שמו עליו, בלוית ספר עדן ערוך מהרב יד"א, נתן לו רשיונו „להדפים שנית ספר תפתה ערוך עם ביאורו, מדובק בעבוהות האהבה אל ספרו הנחמד". והוא הדפיסו בוויניציאה בשנת תק"ג—הק"ד 4°) *****) עם מליצת הראשש"ב בראשו.

הסימנים ד', י', כ"ט—ל"א, ל"ו, מ', ס"ט, ע"ו, פ"ז, צ' צ"א, קט"ו, קל"ח, קל"ט, קס"א—ס"ב, בקובץ כת"י הזה שלפנינו, כוללים: שאלות הרב אשש"ב ששאל מרבותיו, בש' ת"ס—תע"א 1700—1711 גם פסקים ומכתבים

---

*) זכרון משפחת באזילה, ראה בספר מזכרת חכמי איטאליא שחבר בשפת איטלקית רב דעיר מנטובה ר' מרדכי מורטרה (מנטובה 1886 4°) עמוד 6.

**) תשובה אחת ממנו בדין שתיית סתם יינם הדפים בנו הר' אשש"ב בסוף ספרו אמונת חכמים.

***) הספד עליו נמצא בספר גבול בנימין שחבר תלמידו המובהק ר' בנימין הכהן מריגיו, אמ"ד תפ"ז. fol (ראה ברשי' קהלת משה אות ג' №1834).

****) בהקדמת ספרו אמונת חכמים, כתב: „כל ימי גדלתי בין החכמים, ה"ה ככוד מע' אבא מארי זצ"ל, וכמהר"ר משה זכות, ובמהר"ר יהודה בריאל הוא היה רבי מובהק, וכמהר"ר בנימין הכהן, המה בצדקתם הורוני".

*****) שם כתב: „כי יודע כל שער עמי כי בימי חרפי למדתי חכמת הטבע וחכמת הכוכבים, עד שיצא לי שם בין הגוים בגלילות האלה". גם כתב: „כל החכמות למדת במשך עשר שנים".

******) ס' תפתה ערוך תוצאה א' וב' הנ"ל גם השלישית (עם תוספת העתקה אשכנזית) מיץ תקל"ז 4° נמצאות פה בקהלת משה. (גם נמצא פה באספת כתבי יד פרידלאנד כת"י שנעתק מהנדפס בשנת תפ"ב ומכורך אליו בסופו העתקה נדפסת בלשון וכתב איטלקי שהעתיק ר' שמואל יצחק לוצאטו, והדפים לכבוד הר"מ סגרי בטורינו 1819 8°).

שונים בלשון וכתב איטלקי השלוחים לרבותיו הר' יהודה בריאל, הר' גבריאל פונטרימולי והר' אברהם סגרי מאסף הקובץ הזה, עם תשובותיהם, הכל בכתב ידם ממש *).

בש' תפ"ב ותפ"ג הגיה הרב אשש"ב את הד' ש"ע שנדפסו במנטובה **) עם הגהות רמ"א וחדושי הלכות אשר לקט הרב גא"ל פנצי ז"ל וישלים את אשר החלו להגיה: רבו המובהק ר"י בריאל (שנפטר אחר צאת חלק א') ואחיו „הנקרא להיות נצב על הדפוס" ר' אברהם ידידיה באזיליה שהיה גם מגיה ראשון. והר גור אריה בר בנימין פנצי המביא לדפוס הש"ע של דודו הרב גא"ל ז"ל. הרבה לספר בשבחם של האחים באזיליה, בדף האחרון מחלק ד' ***).

בסוף שנת תפ"ז המציא הרב אשש"ב דבר חדש שלא היה עוד לפנים בישראל, ויוציא לאור בדפוס מנטובה לוח היומי לשנת תפ"ח. נמצא בו כל דבר על מכונו „מדי יום ביומו עד מלאות שנה תמימה תואמה הואמים בבטנה סדר היום כמונו כמוהם עם ימי חגיהם, חגים גמורים... ושאינם גמורים"...

הקיקיון בן יומו הזה, איידי דזוטר (בתבנית 32°), עבר ובטל בכל המון הלוחות שעבר זמנם, ולכן נאבד מן הקהל עד כי לא נודע זכרו גם ברשימות אוצרות הספרים. (נמצא פה בקהלת משה ****).

בשנת ת"ץ 1730 נדפס ספרו אמונת חכמים, הכולל שלשים פרקים בחזוק האמונה ולימוד התלמוד וספרי קבלה ולהתרחק מדרך הפלוסופיא, ואם כי באש קנאתו, ומחרדתו על קדושת דתו נגע בספרו זה בכבוד איזה חכמים

---

*) בעצם המכתבים האלה רב טוב צפון לחוקרי תולדות הרבנים באיטליאה.

**) בקהלת משה אות ש' נמצא שלחן ערוך עם הגהות הרמ"א ונוסף עליהם חדושי הלכות אשר לקט הרב גור אריה הלוי פינצי הנודע בשם גא"ל. שהובא לדפוס אחרי מותו, ד"ח בשני כרכים. מנטובה תפ"ב—פ"ג 4° (בראש חלק א' הנמצא פה נשאר לפליטה גם דף השער שנדפס ראשונה ונקרע אח"ז בפקודת רבני מנטובה, ונאבד מכל העקז' הידועים, יען נחקקו בו תמונות: רש"י, רמב"ם, מהרי"ל. וכנגדם מהרי"ק מהרמ"א ומהרגא"ה איש איש וספרו בידו).

***) אחרי שהרבה בשבחו של רבו הרב אברהם ידידיה באזילה, כתב: ואחרי כן יצא אחיו: „. . גדול מרבן שמו אלופי ומורי ורבי יתקרי ותכם כמה"ר אביעד שר שלום נר"ו לו עשר ידות בכל חכמות בנגלה ובנסתר . . . נוקב ויורד עד עמקה של דבר בית מלא ספרים תפארת החכמים עם מעשה רב תורה ועבודה תקופות וגימטריאות פרפראות לחכמה כלם ברורים . . . וכתר תורה לכהנא רבא חשבון והנדסה תשבורת ותכונה".

****) נקנה במינכען מרשימת ה"ר רנ"ר (№ 372 XIII.) וזה שערו: „לוח היומי ראה זה חדש הוא כל דבר נמצא בו דבר על מכונו מידי חרש בחדשו מידי שבת בשבתו מידי יום ביומו עד מלאת שנה תמימה תואמה תואמים בבטנה סדר היום כמונו כמוהם עם ימי חגיהם חגים גמורים נקראים אצלם די פריציט"י ושאינם גמורים נקראים די דיווציוני . . . הכינותיו וגם חקרתיו ולבית הדפוס הביאותיו אני הצעיר אביעד שר שלום בן כמהר"ר מנחם שמשון באזילה זצ"ל. מנטובה (בבית הרופא רפאל חיים מאיטליה) בשנת ודלתי שמים פתח לפ"ק [1727—1728] 32° (12 דף)

מהקדמונים, אשר בזה העיר עליו תלונות מקצת חכמי דורו *) בכל זאת זכה שנתקבל ספרו **) בכל הפוצות ישראל.

יתר ספריו שחבר נשארו בכתובים, טמונים בביתו, ולא יצאו לאור ***).

מתשובותיו ופסקיו באו בספר הגדול פחד יצחק של חברו הר"י לאמפרונטי, גם בשאר ספרים שחברו רבני דורו ****).

מאהבת חכמת האמת יצא לישע הרמ"ח לוצאטו נגד אויביו מבקשי נפשו *****).

בחדש יוני שנת תצ"ג 1733 הובא הרב אשש"ב לבית האסורים, על לא חמס בכפיו רק על שמרו את תורתו, ואוצר ספריו היה בעוכריו, כי בקרת היתה בבית מדרשו, וימצאו המבקרים ספרים שלא יצאו זקוקים כראוי מידי הצענזורים האיטלקים.

ביום כ"א לחדש מארץ תצ"ד הובא אל ביתו כי חלה בהיותו במאסר.

וביום כ"ג יוני תצ"ח נגזר עליו שלא לצאת מפתח ביתו החוצה במשך שלש שנים, ובחסד ממשלת רומי הטיבו עמו שלא לצאת משער הגיטו במשך שלש שנים. (ראה המזכיר כרך V. 1862 עמוד 100, על פי הזכרונות שמצא הר"מ מורטרה בגנזי הכתבים של עיר מנטובה).

תלאותיו ומצוקותיו הסבו כי לא נשמע עוד קולו בימים ההם, ורק זעיר שם נמצא זכרו.

ביום ח"י תמוז תקי"ב בא בהסכמה על הדפסת תנ"ך עם פי' מנחת ש"י שנדפס ראשונה במנטובה (על פי כת"י שהיה אצלו, והוא מזכירו במכתבו הקצר ששלח להר"א סגרי. ונמצא בסי' ל"ו מקובץ הזה). אך לא האריך ימים אח"כ, ולא זכה לראות השלמת התנ"ך, כי בסוף ח"ד שנשלם בחג הקציר תק"ד באו דברי המגיה: "אמר המר נשבר ונדכה ועינו בוכה... הצעיר רפאל חיים בלא"א הגאון המופלא כמה"ר אביעד שר שלום באזילה אחרי הוסר כבודי והודי גלה כבוד מישראל, ... (כי נפטר במנטובה ביום הראשון של סוכות תק"ד 1743 "כן ראיתי כתוב בראש ס' אמונת חכמים אחד בכ"י איטליאני". עדות נאמנה של הרח"ם בספרו הנכבד אור החיים № 24).

---

*) בקיבץ קע"ט מכתבי יד גינצבורג אספה הראשונה נמצא בסי' ג' אגרת שלוחה מהר' גד די לאקוילא אל הר' אשש"ב „שלא ידפיס את ספרו אמונת חכמים". השגות הר' יעב"ץ על ס' אמונת חכמים נדפסו בס' מטפחת ספרים חלק שני שהוציא לאור בבית דפוסו באלטונא תקכ"ח 4° (בקהלת משה אות מ').

**) וביותר מאז יצא שנית כדבר בעתו בשנת תר"ח בדפוס זאלקווא (ראה ברשי' אות א' № 727).

***) ומהם נמצאים בין הכת"י אשר באוצרות בית דוד"גינצבורג פה.

****) כמו בשו"ת שתי הלחם, שו"ת דברי דוד ובשאילות יעב"ץ.

*****) והעיד עליו כי תהא בקנקנו ומצאו „חכם מקובל אמיתי וירא ה', משה אמת ותורתו אמת".

פסק דין ע"ד ברכת בא"י שומע תפלה

מהרב אשש"ב הנמצא בקובץ כת"י הזה סי' ז'

„סדר אילת השחר אשר נתקן ונדפס תחילה בעיר הזאת מנטובה עפ"י חכמיה ושם הדפיסו כמה פעמים בא"י שומע תפלה, ועכשיו אין אומרים כאן אלא ברוך שומע תפלה ושאלתי לזקנים ואמרו לי שבימיהם לא שמעו מתימה זו ... אעפ"י שבשם נדפסה. נראה שחכמי העיר הזאת כך תקנו אח"כ וחזרו בהם ממה שעשו בראשונה, וראיתי חכמים גדולים עמודי ההוראה ראשי אלפי ישראל ה"ה כמהר"ר גבריאל פונטרימולי נר"ו וכמהר"ר חיים סגרי זצ"ל שאסרו לחתום בשם". „כל זה דנתי בקרקע לפני הרב הגדול מ"ו כמהר"ר יהודה בריא"ל נר"ו ואמר לי שאינו כן ... עוד אמר לי שלא ידע טעם לסברת הר"ר סגרי זצ"ל שאסר לומר" ... „הצעיר אשש"ב".

והמעתיק הוסיף בסופו והר"ר פונטרימולי, כתב על זה דסבירא ליה כמוהרי"ב רבו של האלוף אשש"ב הנ"ל והוסיף כמה ראיות" ...

2) **אברהם דיל ויקייו** dal Vecchio, ב"ר שבתי מהזקנים, **במנטובה** (שע"ה—תי"ב 1615—52, (ראה מזכרת חכמי איטאליא, עמוד 68).

באספת הכתבי יד נמצא פה במוזעאום „פירוש הכתובה" שחבר הר"א דילויקייו בשנת שע"ה למנין שאנו מונים פה סאסולי מתא דיתבא על נהר סיקייא" *).

ובאוצרות בית דוד הבארון גינצבורג פה, נמצאים גם חבורים אחרים ממנו שלא באו עוד בדפוס.

בקובץ הזה שלפנינו נמצא שמו חתום ראשונה בין שלשת רבני מנטובה החתומים על פסק קצר בשנת תי"ב **).

3) **אברהם ולאבריגא** Valabrega, ב"ר יוסף אשר, **בטורינו**. חתום אמצעי ופשרן על שטר שנעשה בטורינו. (ראשונה חתומים הר' גבריאל פונטרימולי

---

*) ובסופו על דבר המטבעות שבתלמוד ושיעורין לפי מעות איטלקיות „הכל קבלתי מפי מהרמ"ף זצוק"ל". ואח"כ „משקל המנורה ככר זהב שהוא י"ב אלפים דוקאטי ויניציא. מפי מהרמ"ף". (ר"ת מורי הר' משה פרווינצאלי, כן כתוב בגליון בלשון וכתב איטלקי, נראה מיד החכם ר"מ סואבי). עם שיעור חמשה סלעים פדיון הבן ומאתים זוז שתקנו חכמים בבתולה כפי מטבע מנטובה). 15. 4° דף.

**) סי' קכ"ו. „משום והייתם נקיים מה' ומישראל ראינו לגלות אוזן כל אשר בשם ישראל יכונה שכהגיע לידינו אגרת אחת כתובה מיד סופר מק"ק מווירונה ע"ד האגרות ששם נמצאו נגד אותם שאינם נזהרים מסתם יינם שהיו שואלים ממנו דעתינו על הדבר הזה ובהיותינו נושאים ונותנים בינינו מה לענות שמענו מאחרי הפרגוד שכבר נתפרסם הברכה על לא יגיד מי שכתב האגרות ההם ולכן סלקנו עצמנו לגמרי, ולא נפק מפומנא שותא על נדון הנ"ל ... והאמת והשלום אהבנו. מנטובה ... מנחם תי"ב".

„אברהם בכמוהר"ר שבתי דיל ויקייו זצ"ל".
שמואל מילדולה רופא בכמ' יחיאל זלה"ה".
יחיאל בכמהר"ר ידידיה שלמה מנורצי יצוק"ל".

והר' יהושע בן ציון סגרי). בסי' כ"א של קובץ הזה, ובסי' קי"א נמצא מכתב קצר ממנו. גם מכתב בלשון וכתב איטלקי ששלח אל הר' אברהם סגרי מאסף הקובץ, בסי' קי"ח.

4) **אברהם שלמה ירק**, ב"ר חנוך ירק **בקסאלי**. נמצא פה בקובץ הזה סי' קס"ג, כתב הזמנה מבית דין דקסאלי אל האלוף הקצין כמ' אברהם שלמה ירק, כ"ה תשרי תנ"ט (1698).

ובסי' קס"ד: „אני . . . נשבע שבועה חמורה" . . .

5) **אברהם הכהן**, Coen בר משה הספרדי אבד"ק בולוניא. (ראה מזכרת חכמי איטאליא עמוד 4).

את שמו הננו רואים בפסק ר"י פולק הנ"ל שנשלח אל תשעה „ראשי ישיבות ארץ לועזית" ובהם השני הוא: „הכהן לאל עליון ה"ה מהר"ר אברהם יצ"ו משבט כהונה וגדולה בבולונייה".

תשובותיו ופסקיו בדבר הריב הזה, (שהכריע בהם לצד הר"י פולק נגד הרב אבי"ה מינץ) נמצאים בין פסקי רבני איטליא שהיו בידי הרב ר"מ מורטרה במנטובה בחמשה כרכים *).

פסקי הר"א הכהן בענינים אחרים נמצאים בדפוס בקצת תשובות רבני דורו, אך יותר מהמה נשארו בכתובים **).

הרב אברהם הכהן חבר גם חרושים ***). אך לא רצה לזכות את ישראל בחבוריו מעשי ידו, אף כי היה דפוס עברי בעיר מושבו, אשר שמה הוציא לאור בשנת רצ"ח ספר החסידים שהעתיק מכת"י ישן, גם עשה לו מפתחות ****).

זכרון הר"א הכהן אנו מוצאים בדברי הנוסע ר' שלמה ב"ר שם טוב עתיה מתושבי ירושלים, שכתב בסוף הקדמתו היקרה לפירושו על תהלים, שנדפס

---

*) ראה מה שכתב הר"מ מורטרה ז"ל במכתב חדשי איטלקי שיצא לאור בעיר קארפי, נקרא על שם הר"מ מונטיפיורי. Mose משנה חמשית והלאה (V. 1882. p. 125

**) קצת מהם נמצאים גם באוצרות בית דוד הבארון גינצבורג פה.

***) ומהם נמצאים עוד באוצרות כת"י הבודליאנה באוקספרד (קובץ № 2192 ברשימת הר"ר נייבויער סי' ג'). קצת חידושים על פי התורה לרש"י „עם הערות מהמעתיק שכתב במקום אחר„ ואני המעתיק שמעתי בזה מפי מאור הגולה כמהר"ר אברהם הכהן יצ"ו בשנת רע"ח לפ"ק פשט הגון„. (ובסי' ז' „קצת חרושי הדרשה שדרש המאור הגדול כמהר"ר אברהם הכהן יצ"ו בי"ט ראשון דעצרת רצ"ד פה פירא'„).

****) ספר החסידים הוא אחד הספרים היקרים הנחשבים לקנין העם כלו, בהיותו דבר השוה לכל נפש, מלא מוסר ומדות טובות גם זרות, עם ספורים נפלאים האהובים להקוראים התמימים הם המה כל הכון בית ישראל המתענגים על הספר הזה, שנדפס פעמים רבות מאד (בהשמטות ענינים הרבה, גם נפל ממנו רב על פי פקודות המבקרים בארצות שונות). והחכמים העוסקים בתולדות ישראל ודברי ימי ספרותו, המה למעין ישיתוהו, וממצולות ספר החסידים העלו החוקרים צונץ ונידעמאן אבנים יקרות ומרגליות רבות להאיר על מצב ישראל בעמים, ומעמד עדתם פנימה בימי בעל ספר החסידים. על פי דפוס הראשון בולוניא רצ"ח 4^{0} הנמצא בקהלת משה אות ח'. ראה דברי הה' צונץ בהמזכיר שנה ראשונה 1858 עמוד 42, (המשונה מהדפוסים הבאים אחריו, גם מהנדפס כעת מכת"י פארמה על ידי חברת מקיצי נרדמים).

בויניציאה ש״ט *). „וכבולוניאה מצאתי רבנים הרבה ובפרט הרב הכהן הגדול החכם ר׳ אברהם הכהן בקי גדול״.

6) **אברהם יצחק מאריני**, Marini בר דוד **ממנטובה**. (ראה מזכרת חכמי איטאליא עמוד 37). **באליסאנדריא**.

נמצא ממנו בקובץ כת״י הזה סי׳ קל״ג שאלה ותשובה קצרה משנת תצ״ב 1732 (עם „דברי הרב פינקריל בלשון נוצרי״. איטלקי).

7) **אברהם ב״ר יהודה הלוי מינץ**, Mintz (אבי״ה) **בפאדובה** **).
(מזכרת חכמי איטליה עמוד 39).

מקורים נאמנים להולדות הרב אבי״ה, דלים ומעטים המה, וכל כותבי קורות ישראל בכלל, ותולדות גדולי איטליאה בפרט ***) מזכירים את הר׳ אבי״ה בדברים מעטים ומקוטעים, דרך אגב סמוך לזכרון אביו הגאון הנודע מהר״י מינץ ****).

קורא הדורות ה׳ גראֶטץ *****) הגביל זמן פעולתו משנת רס״ד עד רפ״ו (1504—1526), אך עוד בסוף המאה הט״ו (קודם שנת ר״ס) החל הרב אבי״ה ללחום מלחמתה של תורה, כי עפ״י פסקו ******) של הר׳ יהודה ליווא מפיראררה נודענו כעת, כי כבר בשנת רס״ט (היא השנה שבסופה נפטר הר׳ יהודה מינץ) נתקבצו (כנראה בעיר פאדובה) כל לומדי תורה שנמצאו בעת ההיא בגלילות איטליאה, והר״י מינץ הזקן שבחבורה היה גם ראש המדברים, ועל זה מעיד הר״י ליווא שהיה במעמד ההוא „ואני נמצאתי עם האחרים, וכן התחיל לדבר רבינו הגאון מהרר״י מינץ ז״ל ואמר בקיצור שכל מה שכתב בנו מהרר״א יצ״ו בעסק מהרר״י מרגלית ז״ל היה בצווי ובגזירתו והרחיב להחרים ולנדות מי שגוזר על בני מהרר״א״ ... „ומ״מ התחיל מהרר״א מינץ יצ״ו לדבר במעמד כל החבורה הקדושה, ואמר שאין ידוע לו שום צד חטא או פשע לא בדבור ולא

---

*) נמצא בקהלת משה אות ת׳ תהלים עם פירוש ר״ש עתיה ד״ו ש״ט. fol. (ובהקדמה לפירושו הוא מזכיר רוב רבני ארץ אטליאה שראה אותם במסעותיו).

**) בסוף שנת רס״ט 1509 נפטר אביו הר״י מינץ (בהיותו בן מאה שנה) והרב אבי״ה נתקבל לאב״ד ור״מ בפאדובה על מקום אביו.

***) כמו בעל שה״ק, צמח דוד, קורא הדורות וסדר הדורות, שה״ג ודי רוסי, וצ״ל ותג״י, כרמולי ורמש״ג בעל תג״י בכרם חמד השלישי, אור החיים לרח״ם, אריענט 1846 וגדולת שאול, שטיינשניידער ברשימת ספרי אוקספורד, קריה נאמנה, גראטץ בתולדות היהודים, עיר תהלה, כנכת ישראל לרש״י פין, גם אחרים זולתם.

****) בכל המקומות שהובא בהם זכרון אביו הר״י מינץ וחתנו הר׳ מאיר קצינעלבויגען, יראה המעיין כי כלם הולכים בעינים סתומות אחרי מוליכם הראשון בעל שה״ק, ודברים הנאמרים בכ״ל לשון יסודם חלום אחד הוא.

*****) ראה: Graetz Geschichte d. Juden כרך שמיני (תוצאה שלישית) וכרך תשיעי (תוצאה זו).

******) פסק של הר״י ליווא מפיראררה נגד פסקו של הר״י פולק הנדפס למעלה (הרב אבי״ה היה חתן אחותו של הר״י ליווא).

בכתב כלל, והזכיר גם דברי אביו רבינו הגאון ז"ל הנ"ל, מ"מ לרווחא דמלתא ביקש מחילה מהר"ר יעקב מרגלית ז"ל הנ"ל"...

ועל דבר המחלוקת הזאת יעידו עוד שנים עדים נאמנים, האחד הוא הר' יעקב פולק *) בפסקו הנדפס פה, כתב: „ומצורף לזאת אשר הגאון מהר"ר יעקב מרגלית **) ז"ל המסיר גזירתו הנחש ביד שאר אלופים וגדולים שהיו במדינות מושבו לנגוע בו, ולהשליך עליו גזירתם ונחשים שרפים סבבוהו וכרוכים על צוארו בקולרם והמה הלכו לעולמם למנוחות ועזבוהו לאנחות ולחרמות"..

והשני הוא הר' אייזיק מרגלית (שנפטר בפראג רפ"ה) בנו של הרי"מ הבא בהסכמה על פסקו של הר"י פולק כתב, „וכדי לתבוע עלבון א"א אור ישראל וקדושו הגאון מהר"ר יעקב מרגלית ז"ל"...

מכל זה נראה כי עוד בחיי הר' יעקב מרגלית ככר יצא נגדו הר' אבי"ה, ואולי הוא ר"י מרגלית השני (ולפי זה נפטר קודם שנת רס"ט) כי הר' יעקב מרגלית הראשון, ככר נפטר בשנת רנ"א או בראשית שנת רנ"ב, כנראה מהתשובה הידועה סי' י"ג בשו"ת מהר"י מינץ, המתחלת „למען אחי ורעי יצ"ו אדברה נא שלום. הנה עתה קרוב וסמוך לפסח רנ"ב לפרט קטן באו לידי חבילות מתשובות מרוב אחינו ורבותינו מארץ אשכנז יצ"ו על דבר המיאון"... „ועל הלימוד נחשד מהררי"פ. והנני רואה שראש המדברים לדון בזה הדרוש הוא הדבר הגדול הגאון מהר"ר יעקב מרגלית זצ"ל"..

הרב אבי"ה נולד לערך בשנת ר' 1440, ואביו הר"י מינץ נולד קודם שנת ק"ע 1410, כי נפטר בסוף שנת רס"ט וקודם פטירתו (כנראה בשנה ההיא) ראה אותו הרב החסיד יוסף יעבץ הספרדי ***) בהיותו בן מאה שנה יוצא ומברך ברכת החמה.

וה' גראֶטץ טעה כנראה פעמים ****) בהשערתו שהרב יעקב מרגלית אחד הוא, שחבר סדר גיטין וחליצה, והחרים את תלמידו הר"י פולק, גם החליף מכתבים עם החסיד מחכמי האומות רייכלין, והשאיר אחריו שני בנים: א) הרב ר"י אייזיק מרגלית שנפטר בפראג רפ"ה; ב) המומר צורר היהודים מרגאריטה שהרפים חבורו *****) הידוע בשנת רפ"ב, גם ריב היה לו עם הרב אבי"ה.

ולפי סדר הזמנים נראה כי הר"י מרגלית שהחרים את הר"י פולק, ונפטר בשנת רנ"ב, הוא הראשון. והשני הוא הר"י מרגלית שנפטר קודם שנת ר"פ, אשר בנו הוא הר"י אייזק מרגלית מפראג תובע עלבון אביו מאת הרב אבי"ה,

---

*) הר"י פולק הזה הוא הראשון, (כי שלשה היו נודעים בשם ר' יעקב פולק).

**) כנראה הוא ר"י מרגלית השני.

***) כמו שהעיד בספרו חסדי ד' קושט' רצ"ג 8° (ברשי' שט' וצעדנער, ונמצא העתקה כת"י ממנו בקובץ רמ"ט באוצרות בית דוד הבארון גינצבורג פה).

****) בתוצאה הראשונה גם בשלישית (אחרי שכבר היה נגד עיניו דברי הד"ר מ. וויענער שהוכיח בראיות ברורות (במכתב החדשי של ה' פראנקל כרך XVII משנת תרכ"ח עמ' 345) כי הר"י מרגלית מנירנבורג והר"י מרגלית מרעגענשבורג שנים הם.

*****) הוא der ganze jüdische glaube שכתב אשכנזית אחרי שהמיר דתו ושם, בשם Antonius Margaritha והוא מעיד על אביו הר"י מרגלית שהיה רב ברעגענשבורג.

שפגע בכבודו, (אולי גם בזה שהזכיר לו את אשר עשה בנו המומר צורר היהודים) וזכר לדבר כי הר"י אייזיק חותם שמו „היתום" שנראה כי אביו נפטר זה מקרוב ולא בשנת רנ"ב. (וכנראה פגע הרב אבי"ה בכבוד שניהם, רי"מ הראשון והשני).

והנה בהיות הר"י מינץ עוד בחיים, לא יכלו שונאיו של הרב אבי"ה לצאת נגדו ביד רמה. *) אך אביו הנחשב לראש וראשון בין זקני רבני הדור, כנראה כבר הרגיש בזה קודם פטירתו (בשנת רס"ט, כנ"ל), ובאספת הרבנים שהיתה בשנה הנ"ל הודיע במעמד כלם ואמר „שכל מה שכתב בנו מהררי"א יצ"ו בעסק מהר"י מרגלית ז"ל היה בצוויו ובגזירתו והרחיב להחרים ולנדות מי שגוזר על בני מהרר"א"...

אך אחרי מותו החלו מתנגדי הר' אבי"ה לפגוע בכבודו, בראותם כי סר צלו, גם לא ארכו ימי שלותו כי לרגלי דברי הריב שהיו בין שני קצינים בעסק דין תורה, ומתנגדיו של הר' אבי"ה שמחו על המקרה הזה, ובראשם יצא הר' יעקב פולק, הנרדף לפנים מאת הר' יהודה מינץ (שהחרימו על דבר המיאון, עוד בשנת רנ"ב 1492) והנרדף נהפך בעת להיות רודף אחרי בנו הרב אבי"ה, ובאן מצא הרי"ף מקום לגבות את חובו הישן, ולהוציא גם הוא נגדו כל כלי זעמו, להחרימו.

אל דברי ריבות אלה, שהעלו גם אבק לשון הרע, נתנו ידם רבים מרבני מדינת איטליאה (אולי מפני קנאת גדולתם של משפחת בית מינץ שהיתה אכסניא של תורה בפאדובה, במשך שנים רבות), ורובם הסכימו לרדוף את הרב אבי"ה עד חרמה, אם כי לא חמס עשה, רק עבר על דברי רבים מחבריו הרבנים, בעמדו לימין הקצין עמנואל מנורצי איש פירארה נגד איש ריבו הקצין אברהם רפאל פינצי איש בולוניא בפירארה.

אמנם גם מהפכים בזכותו נמצאו בין הרבנים, אשר מצאו כי הפריז הרי"פ על המדה בזה שיצא להתעבר על ריב לא לו, שפרץ במקום רחוק ממדינת מושבו, שאין לדון רק על פי מכתבי אויבים ומתנקמים, והר' יעקב פולק לא

---

*) בשו"ת מהר"י קולון (שנפטר בשנת ר"ם 1480) נמצאת בראשו: (שרש ג') תשובה אחת נגד האחים יהושע ושלמה „בני הר' אברהם מינץ ס"ל יצ"ו". אשר לפי סדר הזמנים (גם מטעם שלא נודעו האחים הנזכרים, ממקום אחר). יש לחשוב כי איש אחר הוא, ר"א מינץ שהיה במאה החמש עשרה למספרם.

שו"ת מהר"ר יוסף קולון נחלק לשרשים עם מפתחות מאת חמביא לדפוס הר' חייא מאיר בר דוד (ובסופו שירים שיסד המ"ל) ד"ו רעט 1519 4° (דפוס ראשון בקהלת משה).

שרש ג') „על אודות יהושע ושלמה בני הר' אברהם מינץ ס"ל יצ"ו שהיו דרים תחת ממשלת אדון הדוכוס ממילאן יר"ה בעת נעשה הפשרה עם הדוכוס לי"ג אלפים ובעת נשתעבדו ראשי הקהלות בהם, והם עמדו ימים רבים אחר כך. ויהי היום ברחו יהושע ושלמה הנ"ל והלכו תחת שררה אחרת ועלה בלבם כי ערוקייהו מסתייהו שנתפרד חבילה וכאשר קהלות סלומברדיאה עוד תובעים מהם שיפרעו חלקם מהמס מהי"ג אלפים אשר נתחייבו בהם בטרם צאתם מן הארץ הם טוענים שרוצים לדון עמהם לפני דייני עירם אשר היו יושבים בעת הזאת שהרי התובע הולך אחר הנתבע. נלע"ר כי יהושע ושלמה צללו במים אדירים והעלו בידם חרס"...

כן עשה, בסמכו על מכתבים כאלה, ויצא לבזות ת"ח בהפצת פסקים ומכתבים מנבלים שמו, ודברים בוטים כמדקרת חרב, למען תת שמו לחרפה וזכרו לגדופים, גם להחרימו ולנדותו. אשר לרגלי מחלוקת כזאת שאינה כולה לשם שמים נתחללה גם כבוד התורה, ודבר זה לבדו, די היה בימים ההם לרבים מגדולי רבני הדור למשוך ידם מהר"י פולק, והנלוים אליו, רודפי הרב אבי"ה.

כנראה עלתה ביד אוהבי השלום. להשקיט דבר הריב ולהשקיע את אש הקנאה שבערה בנאות יעקב פולק ובאהלי אברהם מינץ אשר כפי המסורה בפי בני הדור הבא אחריהם לא האריכו ימים אחרי כן, ונפטרו שניהם בשנה אחת.

אך עוד טרם שקעה שמשו של הראבי"ה, כבר החלה לזרוח שמש חתנו הרב מאיר קצינעלבויגין *) שהיה מתלמידי הר"י פולק, גם תלמיד מובהק של הר"י מינץ, ותלמודם של שניהם נתקיימה בידו. הוא החזיר עטרת הישיבה בפאדובה, למקומה, כי אליו נהרו תלמידים רבים מצוינים בהלכה מכל קצוי ארץ, אשר ברבית הימים עלו גם המה לשבת כסאות למשפט, ויהיו למאירות בקהלות ישראל שבארצות הקרובות והרחוקות. שם מהר"ם מפאדובה נודע למשגב בכל תפוצות ישראל ואליו פנו בכל דבר חק ומשפט מכל קצוי ארץ ואיים רחוקים, אשר אולי מפני כבודו נשתקעו דברי הריבות שהיו בין רבו הרי"פ וחותנו הר' אבי"ה, וגם הרבנים בני דורו לא העלו עוד דבר הריב על שפתם עד כי נשכח הדבר מלבות צעירי הדור, ובנים יולדו להם כמעט לא ידעו מאומה מכל הנעשה בימי דור אחד לפניהם.

---

*) מהר"ם מפאדובה הוא המביא לדפוס „פסקים ושאלות תשובות ... יסדום ... הגאון מהר"ר יהודה מינץ זלה"ה והגאון מהר"ר מאיר מפדוואה ה' יאריך ימיו" ... (חתנו של הר אברהם הלוי מינץ בן מהר"י מינץ הנ"ל, בעל סדר גיטין וחליצה (בסדר הגט סי' ל"ד כתוב „ביום ד' ד' טבת רמ"ה נתתי ב' גטין לאשה אחת שהיה אביה מומר והיה מסופק אם היה כהן או לוי". ובסי' ל"ו „ד' אדר רנ"ו נתתי גט למומר אחד". ובסי' ק"ח „בשלישי בשבת בשלשה ועשרים יום לירח פלוני שנת חמשת אלפים ומאתים ושמנים ושלש לבריאת עולם"... ובסוף סי' קכ"ג כתוב „עכ"ל מורי חמי הגאון כמהר"ר אבי"ה מינץ ז"ל").

הר' „מאיר בכמ"ר יצחק ז"ל קצנאילנבוגן מפדואה" כתב בהקדמתו: „בהיות כי שלמים וכן רבים זרזוני להוציא לאור עולם הפסקים אשר פסק הגאון מו' רבינו יהוד' מינץ ז"ל ואנכי הצעיר תלמידו ותתן בנו ז"ל יגעתי ולא מצאתי, כי עדו עליהם כמה טצדקי והרפתקי באשר באותה שנה שנפטר רבינו היתה קרית פדואה עיר מושבו לשלל ושלטו ידי זרים בספריו לקרעם ולשרפם ומעט מזער הם אשר נשארו לפליטה ואף בנו חמי הגאון מו' כמהר"ר אברהם מינץ ס"ל ז"ל היה מצטער על אלה. אמנם עתה בזמן קרוב בא אלי גיסי האלוף כמהרר"י מינץ ס"ל י"ץ בן בנו ואמר איך בדק בספריו אנה ואנה ומצא קצת קונטרסים גנוזים בתוך הספרים, אחת הנה ואחת הנה עד שקבץ יחד י"ו פסקים והביאם אלי"...

עוד היה בידי סדר מגיטין וחליצה אשר לקטתי מקונטרס שהיה מכתיבת יד רבינו ז"ל ודברים מעטים שהוסיף בנו חמי הגאון ז"ל אחריו ובהיות שהדברים היו בלתי מסודרים כי רבינו כתב אותם כפי ההזדמן לכן אני תלמידם סדרתי הדברים... והצבתי להם ציונים... ומעט מזער הוספתי גם אני בקצת מקומות" .. (דפוס ראשון ויניציאה שי"ג 1553 4°, בקהלת משה). וברשימת כת"י שזת"ה, קהלת שלמה קובץ 390 כולל אגרות כמה מאות במספר ובהן בדף כ"ו נאם הקטן אבי"ה לוי מינץ.

גם החוקרים, דורשי ימי קדם לדעת מכל הנעשה לפנים בישראל, אך לשוא היה עמלם למצא עקבות המלחמה הזאת, בספרי דברי הימים ההם, כי הרושמים כחדו תחת לשונם, ולא הגידו דבר ברור מהנעשה בימיהם.

ברם זכור לטוב האיש אבן יחייא, אשר מאסו בו הבונים, וקוראי הדורות, הוא הר' גדליה בן דון יוסף ן' יחייא, שהניח אבן פינה לתולדות הרב אבי"ה בספרו שלשלת הקבלה שהדפים בשנת שמ"ז (היא השנה 1587 שנפטר בה), ובין זכרונות שונות לתולדות רבני ארצו איטליאה אשר חיו כיובל שנים לפניו, הביא לנו גם זכרון דברי ריבות האלה (שהיו בידו מסורת כנראה מפי אביו אשר היה מתלמידיו המובהקים של הר' יהודה מינץ).

אמנם בהיות ספרו של אבן יחייא מלא שגיאות אין מספר, ודברים מקוטעים שאין לסמוך עליהם, מבלי דעת מה לקרב ומה לרחק, ובפי החכמים יודעי העתים נקרא בשם „שלשלת השקרים", כי למרות מחשבתו הטובה, וכונתו הרצויה להשאיר אחריו ביד בניו סדר נכון משלשלת הקבלה עד סמוך לזמנו, מעשיו לא היו רצוים, בלקחו מכל הבא בידו, וישם בכליו, גם דלה דלה לנו בחפניו, מבארות אשר לא יכילו מים זכים, והוא לא שם לב להזכיר מקורם.

גם המעתיק ספרו לדפוס היה בעוכריו, כי טעה בקריאתו כפעם בפעם, ידלג לפעמים שורות שלימות בהעתקתו, ונוסף לזה המון שגיאות הדפוס כי רבו מאד, ויצא לנו העגל הזה הנקרא שלשלת הקבלה, אשר לדאבון לב כל העוסקים בחכמת ישראל, הנהו אחד מהמקורים המעטים שמהם נשאב ידיעות נחוצות לבנין דברי ימי עמנו, וחכמת חכמיו.

והנה אם כי מעודי לא איש דברים אנכי, ודרכי תמיד לקצר אף במקום שנהגו—כותבי תולדות המחברים—להאריך, בהיות מטרתי במלאכתי אך להביא במחנה העברים ידיעות המועילות לבנין דברי ימי עמנו, חכמת חכמיו וספריהם, על פי מקורים נאמנים בדברים ברורים וקצרים. הפעם יצאתי מגדרי, יען איש בשורה אנכי היום, כי מצאתי פה באוצרות בית דוד הוא אדוני הבארון גינצבורג שי', כתב יד שלם כולל שלשלת הקבלה משונה מהנדפס, כתוב בעצם יד מחברו *).

וכאשר ערכתי דברי הנדפס עם הכת"י (קובץ 652 ברשימת האספה ראשונה) במקום הזה הנוגע לענינם של הר' יעקב פולק, הראבי"ה ובני דורם, נשתוממתי למראה השינוים הרבים הנמצאים ביניהם, והננו להביא בזה נוסח הדפוס (הראשון) גם נוסח הכת"י, אשר יפיץ אור על כמה דברים בלתי מובנים, בתולדות הרבנים הנזכרים פה במזכרת רבני איטליה.

---

*) הכת"י היקר הזה יבא בקרוב בדפוס על ידי הרד"ג הנ"ל, המוציא לאור כעת את ספר יוסיפון נוסח דפוס כונת על פי הנדפס במנטובה קודם שנת ר"מ Fol. 1480 הנמצא באוצרותיו, וכאשר יצא מבית הדפוס (שעפטל, בברדיטשוב) יבא אחריו ס' שלשלת הקבלה כת"י הנ"ל, גם כן בהוצאות הבארון הנ"ל.

א) שלשלת הקבלה, דפוס ראשון ויניציאה שמ"ז, (דף ס"ד, ע"א).

„רבי אליעזר ן' צור ספרדי, ונהג נשיאותו בלמרקה, ורבי יחיאל טרבוטו גם הוא שם, ורבי עזריאל דיינה בלומברדיאה שנת רצ"ו ורבי יהושע שאלתיאל. רבי ברוך ברבי יוסף, ר' יצחק קורקוסה. רבי אשר ציון. רבי נפתלי טריויש, רבי דוד פציגיטון. רבי מרדכי דמודינה. רבי יהודה ליוו מפירירה. רבי בנימן ממונטאלצינו. רבי יהודה המבונה רבי ליאון מטוריאל שנהרג מהליסטים. רבי יהידה מינצי ר"י בפדווה שהיה רב מובהק לא"א. רבין בינדיטו אכסילדר ר"י בויניציאה, וכן רבי משה בשאן. רבי אנשיל הלוי ממשפחת ציון ר"י בפדוה. ר' ישראל ברומה. ר' משה יפה בבולוניה. רבי ליב אשכנזי, כל אלה היו מכמה לשונות וחכמים גדולים מפוזרים באיטליאה, בשנת כמו בדור הזה"„.

שלשלת הקבלה דפוס ראשין בדף ס"ד עמוד ב' וס"ה עמוד א'.

„רבי יעקב פולאק ר"י במלכות פולקיאה, זהרב רבי אברהם מינצי ר"י בפדווה, קבלתי שהיה מעשה בבולוניא שיהודי היה שומר חנם מיהודי אחר מסך י"ב אלף זהב ויהי כי בא בעל הפקרון לקחת פקדונו, המופקד התל בו, ויבא התובע אל הרב מינץ הזה וסדר טענותיו, וכן חלקי, המנגד הלך אל רבנים אחרים, והתחילו הפסקים באיטליאה בין כל הדברים מחולקים קצתם נגד המפקיד וקצתם נגד המופקד ויגיע הדבר עד מלכות פולק, ויכתוב הרב רבי יעקב הנ"ל נגד הרב מינץ, עד שנתפשט הנגע ביניהם וכתבו מרירות זה נגד זה עם יותר ממאה רבנים לכל מערכה עד כי לפי הנשמע חרמו זה לזה, נתאמת אצל חכמי איטליאה שמתו בשנה ההיא שניהם ביום א'".

ב) שלשלת הקבלה בעצם כת"י ממש של המחבר (שנפטר בשנת 1587), בתבנית שמינית קטנה 220 דף. קובץ 652 כת"י גינצבורג פה. (דף 126 ע"ב).

„הרב הישיש הגאון ר' אליעזר ן' צור, ובא באיטליאה ונהג נשיאותו בלמרקה". (ואח"ז נזכר הר"א דבלמש, וחכמי אה"ק בכלל ותושבי צפת בפרט) ודף 128 ע"א).

„הרב ר' עזריאל דיינה צרפתי, נהג נשיאותו בגלילות לומברדיאה ונפטר ה' אלפי' ורצ"ו.

„הרב ישיש וגאון ר' יחיאל טריבוטו, והיה ראש ישיבה בלמרקה,

„הרב ר' יהושע שאלתיאל, הרב ר' ברוך בר' יוסף. הרב ר' יצחק קרי-קיסה, הרב ר' אשר ציון, הרב ר' נפתלי טריויש, הרב ר' דוד פיציגאטון, כל אלה היו בדור הזה מפוזרים באיטליאה ולא היו לועזים.

„הרב ר' מרדכי ממודינה חכם ורופא בבולנייא ויש להם קבלה על פה כי בית אביו לימים הראשונים היו גולים מצרפת".

(יאח"ז נזכרו הר"ע מברטנורה, והר' אליא חיים בע"ס אגרת חמודות). (דף 128 ע"ב).

"הרב ר' בנימן שחבר ספר דינין וקראו בנימין זאב.

„הרב ר' יהודה ליוו מפירארה. הרב ר' בנימין ממונטיאלצינו.

„הרב ר' יוסף זרקה שחבר ספר רב פעלים על הדקדוק.

„הרב ר׳ יהודה המכונה ר׳ ליאון דמודיאני נהג נשיאותו בלומברדיא ונהרג בחצי ימיו מהליסטים, וי״א כי נהרג במעל קול יעקב, והעמיד תלמידים הרבה.

„הרב ר׳ מרדכי פינצי היה חכם גדול ובפרט בחכמת התכונה ובמשפטי הכוכבים, וחבר חבור על מולדות ותקופות.

„הרב ר׳ יעקב פולאק ראש ישיבה במלכות פילקיאה.

„הרב ר׳ אברהם מינצי לוי ראש ישיבה בפדואה, וקבלהי שבימי אלה שני עמודים היה מעשה במחוז בולניה כי יהודי א׳ היה שומר חנם מסך י״ב אלף זהב מיהודי א׳, אחרי הימים מעל בעל הפקדון ולא החזירו לבעליו, ויבא התובע אל הרב מינצי הנז׳ וסדר טענותיו לפניו ויערכו מלחמת הפסקים ביניהם ויבאו במשך זמן בחתומים כל רבני איטליאה תחת הפסקים אלה מפה ואלה מפה ויתגלע הריב עד כי הגיע המשפט לפני רבני אשכנז ועד מלכות פולין ביד הרב ר׳ יעקב הנז׳ והיה דעתו נוטה בפסקיו נגד הרב מינץ ויכתוב נגדו מרורות. סוף דבר נתפשט הנגע בבתים ובבגדים והגיעו להחרים זה את זה ולכל א׳ מהם היו חתום תחת חרם שלו יותר מחמשים רבנים עד כי לפי הנשמע לא מלאו שניהם שנתם ונתאמת אצל רבני איטליאה כי שניהם מתו ביום א׳״.

דף 129 ע״א.

„הרב ר׳ יעקב ווייל אשכנזי היה תלמיד הר״י מולן וחבר ש״ת.

„הרב ר׳ יהודה מינצי היה ראש ישיבה בפדואה.

„הרב ר׳ אליה אשכנזי הלוי היה בדור הזה במחוז ויניציאה חכם גדול בחכמת הדקדוק ובשיר וחבר על זה חבורים רבים ויפים אמנם שמעתי שלא היה שלם בתלמוד ובחכמות אחרות.

„הרב ר׳ קלמן ברושיאה.

„הרב ר׳ בינדיטו אכסילדר שהיה ראש ישיבה בטריוויש ואח״כ בויניציאה.

„הרב ר׳ משה בושאן ראש ישיבה בויניציאה.

„הרב ר׳ אנשיל הלוי ממשפחת ציון ראש ישיבה בפדואה.

„הרב ר׳ ישראל ברומי ובסוף ימיו הלך לארץ הצבי.

„הרב ר׳ מאיר רגנשבורג פלפלא חריפתא.

„הרב ר׳ יצחק בן לגאון הר׳ יעקב מרגלית.

„הרב ר׳ משה יפה בפולנייא.

„הרב ר׳ יעקב פולק חכם ורופא במצרים.

„הרב ר׳ משה פופולי (?) ראש ישיבה בפולונייא.

„הרב ר׳ מנחם המכונה מענדיל פראנק, שם.

„הרב ר׳ יצחק המכונה אזיק שטיין חבר בי׳ על הסמ״ג.

„הרב ר׳ אליהו אשכנזי באיטליאה״.

(ואח״ז מתחלת משפחת ז׳ יחייא).

מלבד דברי בעל שה״ק הנזכרים למעלה, יש להעיר כי עוד בחיי הרב

אבי"ה נדפסו בויניציאה (רע"ט 1519) "פסקי הגאון מהר"ר ליווא מפירירה ומהר"ר אברהם מינץ", עם שו"ת מהר' בענדיט אכסלדר בר אליעזר אשכנזי, חייא מאיר בר דוד, אנשיל לוי ציון, משה באסן נווירה, אברהם כהן מבולוניא, ליאון יהודה בר שלמה דמודיאלי, ישראל איסרלין בר יחיאל, יחיאל טרבוט בר עזריאל, דוד פיצניטון. עם פסק מהר' משה שוואב (?) נגד הר' אבי"ה. בש' רע"א—ע"ט 19—1611 (חמו"ר), [ויניציאה רע"ט 1519] 4° (עקו' יחיד בעולם נמצא בקהלת דוד אופנהיים כעת באקספרד, (ברשימת שטיינשניידער № 4006) בלי שער, 26 דף, ומדף כ"ז והלאה חסר בסופו. (נזכר גם מאת Wolf III p. 332) וממנו בשגיאות נוספות מאת פירשט, גם באוצר הספרים לבן יעקב עמ' 490 אות פ' № 1001 פסקי הר' ליווא סג"ל בפיראַרה והר' אברהם מינץ בפארובה. ד"ו רע"א 4° *), ובעמוד 559 אות ש' № 116 שו"ת הר' יהודה ליווא מפיראַרה וקצת שו"ת הר"א מינץ. פיראַרה ש.., 4° (פירשט ח"ב דל"ט).

אבל יותר מהזה נשאו פסקים ותשובות בכתובים, בקובץ כת"י מורטרה, הכולל פסקים ושו"ת מרבני איטליאה משנת ר"ע 1510 והלאה, בחמשה כרכים, ומהם כרך השלישי היה בשנת תל"ט מקנת כספו של אי"ש ג"ר במודינה) והרמ"מ הודיע ענינם במכתב חדשי האיטלקי Mose (שנה ה' ו') ובהם בשנה ה' 1882 עמוד 125. ובהם פסקים הנוגעים לדברי ריבות הנ"ל, גם בעמוד 191 פסקים על דבר מרת גענטילה בת עמנואל מנורצי, ופסקים ע"ד דברי ריבות של ר' אברהם רפאל פינצי מבולוניא ועמנואל מנורצי בפירדה. פסקי הר' ישראל אשכנזי מרומא משנת רע"ח 1518. פסק מהר"י ליווא מפירדה במנטובה 1512 ופסק מהר' אבי"ה מינץ. ובעמוד 306 פסקי רבני ויניציאה מש' רע"ח 1318 בדבר הריב של פינצי ונורצי. ופסק של הר' בענדט מויניציאה בשנת רפ"ב 1522 לבטל פסקו של הר' יודא ליווא מפיראַרה (שכבר נפטר בעת ההיא). וטעמו ונימוקו עמו כי קרוב הוא הר"י ליווא להרב אבי"ה ואין דבריו נשמעים לבטל החרם של הר"י פולק. ולכן הוא מחזק דעת הר' אברהם הכהן מבולוניא לענוש קשה את הר' אבי"ה מינץ אשר נגע בכבוד הרבנים משה איש נווירה (חותנו של הר' בענדיט מויניציאה) מנדולין גילרן קינט, זלמן סג"ל, וביחוד בכבוד הר' יעקב מרגלית שנגע בכבודו גם אביו הר' יהודה מינץ (רבו של ר' בנדט) (על פסק החרם הזה באו בהסכמתם הר"י אייזיק מרגלית והר' ברוך).

ובעמוד 236 פסקים משנת רס"ט 1509 (כן צריך להיות ולא 1506 כמו שנדפס בטעות) אחרי מות הר' יהודה מינץ נתקנה בפאדובה תקנה אדות קדושי קטנה שצריכין להיות בהסכמת קרוביה ועשרת אנשים מהקהלה (ראה גם בתקנות משנת שי"ר שנדפסו בעברי אנכי שנה XV ובקנטרס מיוחד בשם תקנות קדמונים, בקהלת משה אות ת') ופסק של ר"י מינץ שהסכימו עליו (כמה שנים אחרי מותו), ביום כ"ז אדר רע"ט, הרבנים אברהם הכהן. דן אריה בן שלמה חיים די מונצליצו מנחם עמנואל בן אברהם רפאל רפא (ראה גם שו"ת מהר"י

---

*) בויניציאה נוסד ראשונה דפוס עברי בשנת רע"ו 1516.

מינץ סי' ט') אשר כארבעים שנה לפנים הסכים לזה גם אביו הרב משולם קווי רפא. (בני המשפחה הזאת היו רבני עיר קרימונה).

עוד בעמוד 306 פסקים ע"ד הריב של פינצי ונורצי עם פסק' מהר' חייא מאיר (המזכיר דעת אלופו הר' בענדט) מויניציאה, ופסק כזה מהר' אשר הלוי ציון מיום כ' מנחם אב רע"ח 1518 המסכים לדעת רבני עירו ויניציאה ולדעת הר"א הכהן נגד פסקו של הר' דוד הלוי אב"ד דפירארה. גם פסק כזה מהר' משה בסאן איש נוויירה (ראה בשו"ת רמ"פ סי' י"ט) משנת רע"ח 1518. תשובת הר' ישראל בר יחיאל אשכנזי מרומא המזכיר דעת רבו „מ"ו הר' אברהם כהן" (והשובתו השניה מזכיר פסקים של הר' אבי"ה מינץ והר' ליאון יהודה מפיזורו הגרים במנטובה).

ובשנה ששית Mosé VI 1883 עמוד 52 שו"ת מר"ב איש אכסילדרא להר' דוד (פיציגיטין ?) בש' רע"ח. מהר' יהושע שאלתיאל מבולוניא ע"ד ריב נורצי ופינצי. מהר' הירץ המכונה נפתלי בהר' אליעזר טריווש. אל הרבנים בנדט, חייא, אנשיל לוי משה נוויירה אברהם כהן ליאון ישראל ויחיאל. מהר' יחיאל טרבוטו בר עזריאל אוטובר ר"פ 1519 בכ"י ממש. מהר' בענדט נגד הר' עזריאל דיינא, ונגד הר' אברהם. מר' יהודה ליווא מפירארה ורבני מנטובה ויניציאה. ע"ד הר' אביה מינץ. תשרי רע"א 1510 גם משנת רע"ה 1515.

ובעמוד 53 שלשה אגרות מהר' עזריאל דיינא בשנת רצ"ד פסק מר' בענדט בשנת רצ"ד.

ובעמוד 134 בענין הנ"ל מהר' עזריאל דיינא שנת רצ"ה גם מכתב מהר' אליהו דיינא.

ובעמוד 191 פסק מהר"מ מפדווה מיום כ"ג אלול רצ"ה.

„מי לנו גדול ממופת הדור כמוהר"ר עזריאל דיינא יצ"ו שתורת אמת בפיו ובשלום ובמישור הלך עם כל אדם כל ימי חייו",

ובעמוד 337 פסקים משנת ר"ץ מהר' אברהם הכהן הר' בינדיט אכסלדר בר אליעזר המכונה בענדיט אכסילדר אשכנזי. הר"מ פאדובה.

מה"ר מ"פ ומה"ר עזריאל דיינא וה"ר משה בסאן מנובניירה וה"ר אברהם כהן. (אשר רובם ככולם נזכרים פה במזכרת רבני איטליאה).

8) אברהם סגרי Segré (אס"י) בקסאלי (נפטר בטוריני) בר יהודה סגרי *). (ראה מזכרת ח"א עמוד 60).

הר' אס"י **) הוא המאסף קובץ תשובות ופסקים הזה, אשר רובי הכתבים

---

*) בשם אברהם סגרי נודעים לנו איזה חכמים בזמנים שונים, אשר במקום אחר נדבר אדותם. ועל דבר משפחת סגרי ראה בכפר החדשי שיצא לאור בעיר קארפו בלשון איטלקי בשנת 1879 היא שנה שניה מאז צאתו בשם Mose Antologia Jsraelitica עמוד 328 מאת לוצאטו.

**) בשם זה התם שמו תמיד, וכן נקרא גם מבני דורו, (ולפעמים הוא חותם גם יא"ס).

נשלחו אליו כמו שנראה מהנרשם על גבי הכתבים בלשון וכתב איטלקי (אדרעסא), ועל כמה שו"ת ומכתבים נמצא בצדם מה שרשם בעצמו להשיב לשואלו דבר, (משנת תנ"ו—תע"ה 1715—1696).

הוא חבר ספרים רבים וגדולים, אשר רובם ככולם נמצאים כיום בעצם כת"י, באוצרות בית דוד גינצבורג פה *).

מכתביו ופסקיו הנמצאים בקובץ זה הנמצא פה במוזעאום כתובים ושלוחים ממנו, וערוכים אליו משנת תנ"ו עד תע"ה 1715—1696 (ראה סי' ט"ו, כ' כ"ט—ל"א, ל"ה—ל"ו, מ'—מ"ב, מ"ד, ס"ב, ע"ז, פ', פ"ב—פ"ד, צ'—צ"א, ק"ו—ק"ט, קי"א, קי"ד, קי"ז—קי"ח, קל"ח—קל"ט).

סי' ט"ז להר' נחמיה מן הכהנים, בשנת תע"ה ונזכרים הרי יהודה בריאל והר' יצחק לאמפרונטי תלמיד הרי"ב.

סי' כ' פסק חתם בסופו יא"ם (ולפעמים חותם שמו אס"י),

סי' כ"ט—ל"א. ג' מכתבים שלוחים אליו מהר' אשש"ב בשנת ת"ס—ס"ב. ל"ה) תשובת הר' בנימין הכהן מריגייו מש' ת"ו על שאלת הרא"ם. ל"ו) מכתב קצר שלוח אליו מהר' אשש"ב. מ) מכתב שלוח להרא"ם בלשון איטלקי' מש' הס"ו. מא) מכתב אליו בלשון איטלקי ובו שאלה משנת 1705 בכתב איטלקי עם תשובה בלה"ק מהר' גבריאל פונטרימולי. מב) שאלה משנת תס"ג שלוחה להר"י בריא"ל עם תשובתו הר"י אליו. מ"ד) שאלה שלוחה להרא"ם מטורין בש' תע"ג.

ס"ב) שאלה, עם תשובה קצרה מרבו הר"ג פונטרימולי. שאלה שלוחה מהר' אס"י אל הראשש"ב „להראותה אל הגאון כמהור"ר י"ב נר"ו" מורי ורבי (עם התשובה הר"י בריאל מרחשון הס"ג). ע"ז) על דבר צורות האותיות, מהר' יחכ"ם (נעהק ע"י הר"א סגרי), פ) פס"ד בדין חמץ מהר"י אירגאס שלחו בשנת תס"ט להר"א סגרי". פ"ב) עוד בדין הנ"ל מהר"י אירגאס ותשובה מהר' אס"י (והראתי דבריו להאלוף המרומם ה"ר גפ"ן מו"ן הי"א, ואתם עמם דברי האלוף סופינו אהובנו נר"ו"). פ"ג) פס"ד בענין הנ"ל שלנו מהר' אליעזר סופינו להרא"ם י"א תמוז תס"ט. פ"ד) תשובת הר"א סגרי. צ') מכתב (קצתו בלשון איטלקי) בדין קדושת ספרי תנ"ך שנכתבו בלשון יונית. מהר' אאש"ב משנת הס"ה שלנו להר"א סגרי, צ"א) שאלה מהר' אשש"ב שלוחח בש' תס"ה להר"א סגרי. ק"ו—ק"ט) ג' מכתבים בלשון איטלקי להרג"פ מטורינו שלוחים בש' תע"ג—תע"ד אל הרא"ם. קי"א) שאלה מהר"א סגרי. קי"ז) תשובה מהר' חנניה קזים מפירינצי שלוחה בשנת תנ"ו להרא"ב. קי"ח) אברהם ולאבריגה. שאלה שלוחה להרא"ם והר' אשש"ב בשנת תס"ה. קל"ט) שאלה משנת תס"ט שלוחה אל הר"א סגרי.

---

*) גם ספרים רבים נדפסים, מאספת ספרי הרב אס"י עם הגהות בעצם כת"י, שהיו גנוזים ימים רבים בגנזי הספרים של משפחתו רבת הפעלים באסיפת ספרים היא משפחת סגרי הנודעת לתהלה באוצרות הספרים כתבי יד ונדפסים, אשר בימינו אלה באו כמעט כלם באוצר ספרי בית גינצבורג.

9) אברהם הספרדי. (שנפטר קודם שנת ר"פ) לא נודע מי הוא, ראה מה שכתב הר"י פולק בפסקו סי' קנ"ה „יפקח עיניו... וישא פניו למעשה אצבעות החכמים הגדולים ה"ה מהר"ר שמואל המצטרף בשם יצחק ובשם לע"ז זנויל ז"ל וכן ה"ה מהר"ר אברהם הספרדי ז"ל".

10) אברהם שמשון לוי פוביני, Fubini (אשל"ף) בטורינו ב"ר ישראל לוי פוביני *). (ראה מזכרת ח"א עמוד 25).

תשובותיו נמצאות בס' פחד יצחק, וקצת פסקיו גם באוצרות כת"י בבית דוד הבארון גינצבורג פה.

11) אברהם רפאל פינצי, Finzi איש בולונייה בפיראַרה (רע—ר"פ 1510—20).

„מרעיש בקול אדיר וחזק על עמנואל הנטען אשר העביר עליו את הדרך בעושק וברוצץ והנה נשמע קול צעקתו באזני החכמים והשופטים והמומחים הללו עד אשר הכריחו בגזירת ב"ד הגדול את עמנואל והכוהו בחרמה לדון עם בעל דינו הטוען עליו הנ"ל בפני ב"ד הממוצע לשניהם חוץ לגבול מושבו". (בסי' קנ"ה הנדפס פה מקובץ כת"י הזה).

כהבים הנוגעים לדברי ריבות הנ"ל נמצאים בקובץ כת"י מורטרה ראה במכתב חדשי Mose הנ"ל שנת ה' 1882. מעמוד 125 והלאה. (גם ראה № 88 ערך עמנואל מנורצי).

12) אהרן אורי פאייש יפה Jafé מכונה וויבש בר משה יפה **) בוירונה. (ראה מזכרת ח"א עמוד 29).

חתום שני על הסכ' רבני וירונה משנת שפ"ד על פס"ד של הר' יצחק ממנטובה בש' שפ"ג,

13) אלחנן דוד קרמי, Carmi בריגייו (נפטר כסליו תנ"ג 1692) ב"ר יצחק קרמי. (מזכרת ח"א עמוד 10) הלכות שחיטה בכת"י מעזבון החכם יש"ר נמצא כעת ברשימת הר"א נייבויער מכת"י הבודליאנה באוקספפרד № 2251.

ובקובץ כת"י שלפנינו סי' ק"ם נמצאת הסכמה ממנו על פס"ד של רבו הר' יצחק לוי במודינה.

הספד עליו נדפס בס' גבול בנימין מהר"ב הכהן מרייגייו, (ראה ברשי' קהלת משה אות ג' 1834 №).

---

*) ראה גם באות ש' שמואל אברהם לוי פוביני דיין המדינה פיימונטי, בשנת תכ"ד.

**) על דבר משפחת יפה באיטליאה ראה גם ערך ר' משה יפה שהיה בשנת ר"פ, ובשנת רצ"א היה הר' אליעזר ב"ר משה יפה מרבני מנטובה. (ראה שו"ת מהר"ם מפדווה סי' מ"ו).

14) **אליה דאיינה**, Diena (שט"ו לערך 1555). ראה מזכרת חכמי איטליאה עמוד 19.

שלשה תשובות ממנו נמצאות פה בקובץ כת"י הזה סי' נ"א—נ"ב.

15) **אליהו לוי**, Levi **באליסאנדריא** (בשנת תקי"ט 1759) ב"ר רפאל שלמה לוי. (מזכרת חכמי איטליה עמוד 33)

בקובץ כת"י הזה סי' קט"ז נמצא ממנו מכתב שלוח אל החכם ר' ליאונטי גירון בקסאלי, בשנת תקי"ט.

ובין הכתבים עתיקים הנמצאים פה במוזעאום נמצאת.

שאלה שלוחה אל הר' אליהו לוי מאת פלאי. כוללת ג' שאלות (ובהן שאלה ב' „אם הרב המופלא והקדוש הרמ"ז זצ"ל מת ערירי"). והר"א הלוי השיב בכת"י, ועל השאלה הנזכרת כתב: „ועל החקירה שחקר אם הרב הרמ"ז ז"ל הלך ערירי, ח"ו לא היתה כזאת ודע כי בת יחידה היתה לו והשיאה להרב המקובל פאפו ז"ל אב"ד של עיר אנקונה ובנו היה כמהר"ר שמואל שמעיה פאפו ז"ל שהיה בינינו אהבה עזה וכמה איגרות יש לי ממנו וקצת שאלות לענין דינא אחר שנעשה סגי נהור". וברשי' קהלת משה אות ז': ספר זבח תודה על הרעשים הנוראים שהיו בר"ח חשון שנת התקפ"ט בעיר אליסאנדריא. כולל תפלות ופיוטים מהרב מתתיה הלוי סג"ל בהר' משה זכות הלוי מאליסאנדריא, ובהם אלף אלפין גם הפלות שחבר בש' תקע"ב—פ"א על מאורעות שונות, עם תפלות שחברו אבותיו על מקרים שונים: א) בשנת תע"ב מאא"ז הר' רפאל שלמה סג"ל בר אליקים מאיר הלוי. ב) בש' תצ"ח—תקמ"ג מזקנו הר' אליהו הלוי בהר' רש"ל הנ"ל (בע"ס סדר דאליהו, מנטובה תק"ם ראה באות ס'). ג) בש' תקנ"ו מאביו הר' משה זכות הלוי בר אליהו הנ"ל, ליוורנו תקפ"ט. 8°

16) **אליעזר סופינו**, Supino **בפיסא**, בשנת חס"ט 1709 בר יעקב סופינו. (מזכרת חכמי איטאליה עמוד 64).

הר"א סופינו היה גם בערי סיינה וליוורנו וחי בפיסא עוד בשנת תצ"ב.

תשובות ממנו ראה בשו"ת בית יהודה ברשי' אות ב' № 1283 ובשו"ת דבר שמואל ברשי' אות ד' № 2066.

בקובץ כת"י הזה נמצאים ממנו סי':

ע"ט) פסק בדין חמץ, כ"ד תמוז תס"ט. („ועל הפסקים על ענין החמץ עד עתה לא בא אלא א' מהחכם יפ"י וכבר שילחתיה ואם לא הגיע לידו אשלח פעם אחרת וז"ל האלוף כמהר"ר גור פנצי *) על ענין זה... וכן הורה זקן מו"ר כמהרר יהודה בריאל אב לחכמים בעירנו, ע"כ"). פ) תשובת הר' יוסף אירגאס

*) על דבר הרב הגאון ר' גור אריה לוי פינצי החותם שמו גא"ל ראה מה שכתבתי פה בתולדות הר' אשש"ב עמ' 38 (ובקהלת משה אות ש' נמצא שלחן ערוך מטור אבן העזר עם הביאור חלקת מחוקק דפוס ראשון קראקא ת"ל fol. עם הגהות רבות מאד בגליון ונימוקים בין השיטין בכת"י הר' גא"ל החתום בשער „הגא"ל הצעיר גור אריה לוי יו' צורי וגאלי"").

מליוורנו י"ג סיון תס"ט להר"א סגרי בענין הנ"ל („שם היה אהובנו המשכיל אליעזר סופינו והוא ערער על כל דברי"). פ"ב) הר"א סגרי בתשובתו להר"י אירגאס („והראני דבריו להאלוף המרומם הירר גפ"ן מו"ן הי"א ואתם עמם דברי האלוף סופינו אהובנו נר"ו"). פג) פס"ד בענין הנ"ל שלוח להר"א סגרי, י"א תמוז תס"ט. פד) תשובת הר"א סגרי.

17) אליעזר נחמן פואה *) Foà (ארנ"ן) בריגייו עמיליא. (שצ"ג—ת"א 1633—41). ראה מזכרת חכמי איטליה עמ' 23

בקובץ כת"י הזה נמצא ממנו: סי' א' שאלה ותשובה כת"י בעצמו, (עם „תשובה שנית על הנ"ל אל הגאון כמהר"ר נתנאל טרבוטו"). והוא חותם „כותב פה ריגיו כ"ט סיון שצ"ג".

סי' מ"ט דברי הגאון כמהר"ר אליעזר נחמן פואה זלה"ה". עם „דברי כמהר"ר יצחק לוי". (ובצדם הגהות הרב המעתיק).

„הרב אליעזר נחמן פואה רב חסיד ומקובל תלמיד הרמ"א והיה לו חברה קדושה בעיר ריגייו נקראת חברת העלובים והרב הנז' חיבר ספר מדרש בחדוש פי' ההגדה ונדפס בויניציא שנת הת"א **). עוד חיבר ס' גרן ארנן ***) על התורה דרשות בדרך פרדס חמשה קובצים ראיתים כ"י בערי איטליא, ותיבת ארנן אותיות ראשונות ואחרונות משמותיו אליעזר נחמן". (שה"ג, מערכת גדולים אות א' .(№. 200.

---

*) על דבר משפחת פואה ראה מה שכתב הבארון ר' דוד גינצבורג במאמרו הנלוה אל מכתבי הרב ישעיהו קרמי אב"ד בריגייו, והר' משה בנימין פואה, מאסף ספרים בריגייו, הערוכים בלשון איטלקי אל הביבליאוגרף די רוסי, על דבר ספרו: זכרונות לספרים עברים הנדפסים במאה החמש עשרה למספרם, שהדפיס בפארמה בשנת תקנ"ה, עם תשובות די רוסי על פי המכתבים הכתובים בעצם ידם, ונמצאים באוצרות בית דוד. (נדפס בספר „דניאל" הוא מאסף מאמרים, היוצא לאור על ידו לכבוד איש חמודות הפרופ. ד"ר דניאל חוואָלזאָן, בערלין קאלווארי, תרנ"ח).

**) ברשי' קהלת משה אות ה' הגדה № 2581 הגדת פסח מדרש בחדוש פירוש' להגדת פסח להחכם השלם כמוהר"ר אליעזר נחמן פואה נר"ו [החותם שמו ארנ"ן (בעל ס' גורן ארנן כת"י באוצרות בית דוד הבארון גינצבורג פה). נפטר בריגייו, (אך שנת פטירתו לא נזכרה בהעתקת מצ"ק הנמצאת פה). הובא לרפוס על ידי „חברת העלובים" מריגייו, עם הקדמת החברים (כ"ת חתומים) וחרוזים מהר' משה שליט. (ברף האחרון „התנצלות לפושעי ישראל" מאת המחבר החתום ברה"ח: „הצעיר אליעזר נחמן פואה יהודי")]. ויניציאה ת"א 1641 4° 36 דף. (ראה שם גם № 2582 הגדת פסח הנ"ל, עם נוספות רבות בכת"י מהמחבר עצמו, ועל השער כתוב: „סיפור יציאת מצרים והוא מדרש בחדוש פירוש להגדת פסח.. . שנית בתיקון המעוות שעוותו המדפיסים, ועם תוספת כמה דברים ובפרט תשלו' הסדר וביאור על ההלל", רק לא הובא בדפוס שנית בחיי המחבר, שלא האריך ימים אח"כ, כפי הנראה אך נמצא לו גואל ימים רבים אח"ז, ראה שם ברשימתי № 2607 ספר לשון חכמים, הגדת ליל פסח עם שני פירושים: א) מדרש בחדוש, ב) חבל בני יהודה, ליוורנו תקס"ט 4°).

***) ראה ברשי' יד יוסף אלמאנצי № 287 גם בהמזכיר שנה VI עמוד 54 וברשי' שזח"ה קהלת שלמה קובץ 57).

באחד הקובצים כת"י *) הנמצא פה במוזעאום, נעתקה: „מצבת קבורת הרב ארנ"ן"

„לך קורא אני מורה מקום שורה בנר הילו
יסוד עולם אשר נעלם לחיי עולם הליכות לו
אשר היה זמן היה לכסא יה והיכלו
לדור עזר כאליעזר כרב נחמן ברוב שכלו
הלא בלבד לדור אבד והוא נכבד ונוגה לו".

18) **אפרים כהן**, Coen **במודינא**. (בשנת תפ"ד 1724) ראה מזכרת חכמי איטליה עמוד 14.

תשובותיו ופסקיו נדפסו בספרי רבני דורו כמו בשו"ת דברי יוסף, (ברשי' אות ד' № 2149) ובשו"ת שמש צדקה גם בס' פחד יצחק.

ובקובץ כת"י הזה נמצא ממנו בסי' קל"ב שאלה ותשובה אחת משנת תפ"ד.

19) **אשר הלוי ציון**, Zijon בר אליקים הלוי, ראש ישיבה **בויניציאה** (רע"ח—ר"פ 20—1518). ראה מזכרת חכמי איטליה עמ' 24. (וברשימת שט' עמ' 632).

הוא החמישי בין תשעה „ראשי ישיבות ארץ לועזית" בסי' קנ"ה, בקובץ כת"י הזה.

פסקיו בדבר הריב של הרי"פ והראבי"ה נמצאים בין פסקי רבני איטליאה הנמצאים בכת"י מורטארה ראה במכתב חדשי האיטלקי Mosé, שנה חמשית מעמוד 306 והלאה **).

20) **בינדיט אכסילדר** (אכסילדר), Acsildar ב"ר אליעזר אשכנזי ראש **בויניציאה** (ר"ע—רצ"ד ,34—1510) ראה מזכרת חכמי איטליה עמוד 2.

בקובץ כת"י הזה סי' קנ"ה (הנדפס פה) תחלתו: „שמעו השרידים . . .

---

*) רשימת ספרים כוללת בקצרה שמות הספרים 678 במספר (האחרון בזמן הוא משנת תקצ"ב, כן לא נמצא חלק ששי מפחד יצחק אות מ' שנדפס במקום האספה הזאת ריגייו ת"ר). ובסופו ט"ו מצבות מקברות העיר ריגייו ובהם מצ"ק הרב ישעיה קדמי. מרדכי גראסיטי, יינטילא מורטארה, גרשון פאדווה, ישראל הלוי, אסתר פאדווה אברהם פונטנילה, משה בניכין פואה („בפאת ביתו קבץ מלא אוצר ספרי קדש ישן וגם חדש אל כל מבין הנו מעט מקדש לדרוש למצוא חפצו ולא יצר") יעקב רבא. שמואל ידידיה גראסיטי. יוסף חזק, ישעיה חזק רפאל פאדווה. מצבת הרבנית אשת מהרי"ב, יעקב ב"ר מנחם רביני, מצ"ק הרב ארנ"ן 4° 18, דף.

**) סי' 26 פסק ע"ד הריב של פינצי ונורצי, מהר' אשר הלוי ציון מיום 20 אב רע"ח 1518, המסכים לדעת רבני עירו ויניציאה לדברי הר"א הכהן מבולוניאה נגד פסקו של הר דוד הלוי הרב דפיראר־ה.

בסי' 60 פסק מרבני ויניציאה מיום ו' ב' תשרי רע"א 1510 הר' אשר הלוי ציון בר אליקום חתום בחברת הר' בינדט, והר' יצחק בן יעקב מאיר.

ראשי ישיבות ארץ לועזית' תשעה במספר, ומהם הראשון: „המוכתר בזקנה וביראה ובחכמה ובמנין הגאון המופלא ה"ה מהר"ר בינדיט יצ"ו ראש בויניציאה",

פסקיו בדבר ריב הנ"ל נמצאים בקובץ כת"י מורטרה ראה מה שכתב במכתב חדשי הנ"ל שנה חמישית עמוד 377 (משנת ר"ע 1510 והלאה) ושנה ששית עמוד 53 *).

ותשובותיו נדפסו בשו"ת רבני דורו הר' בנימין זאב, רד"ך ומהר"ם מפדובה (חתן הרב אבי"ה).

21) בנימין הכהן, Coen (ב"ך) בר אליעזר בריגייו **). (נפטר הצ"ט 1739). ראה מזכרת חכמי איטליה עמוד 14.

נמצא ממנו בקובץ כת"י הזה סי' ל"ג מכהב בלשון איטלקי (כנראה להר"א סגרי, המאסף). ס' ל"ה תשובה מיום י"ג תשרי הס"ו על שאלת הר"א סגרי. סי' קל"ז שאלה שלוחה אליו מתלמידו ר"י לאמפרונטי (בעל פחד יצחק) מפיראררה בשנת תס"ח עם תשובתו (בלשון איטלקי).

ראה גם ברשי' קהלת משה אות א' № 623 אילת השחר נדפס שנית בהוספת מרובה בקשות לכל יום ספר בפני עצמו נקרא עת הזמיר חברו כמהר"ר בנימין כהן (שהדפיסו ראשונה בקונטרס מיוחד בויניציאה הס"ז, ראה באות ע') מנטובה הפ"ר. ובנומר 656 אלון בכות, מגלת איכה עם ביאור מהר' ב"ך.

---

*) במכתב חדשי האיטלקי Mosé הנ"ל שנה ה' עמ' 306.

סי' 25 פסק מר' חייא מאיר המזכיר דעת אלופו הר' בינדיט מוניציאה והר"א הכהן מבולוניא.

סי' 26 עם פסק מה"ר אשר הלוי ציון מיום 20 אב רע"ח 1518 בויניציאה המסכים לדעת הרבנים הנזכרים נגד פסקו של ה"ר דוד הלוי הרב מפיראררה.

עמוד 377 סי' 31 פסק מה"ר בענדט אכסילדר מויניציאה בש' רפ"ב מבטל פסקו של הר"י ליווא (שכבר נפטר בעת ההיא) אשר בהיותו קרוב וש"ב של הר' אביה אין דעתו מכרעת לבטל החרם של רי"פ. ומחזק דעת הר' אברהם הכהן מבולוניא לענוש קשה את הר' אבי"ה אשר נגע בכבוד הר' משה איש נוויירה (חותנו של הר' בענדט) ובכבוד ר' מנדולן גילדן קינט וזלמן סג"ל וביחוד בכבוד הר' יעקב מרגלית שנגע בכבודו גם הר"י מינ"ץ (רבו של הר' בענדיט).

הרבנים המסכימים על החרם של אבי"ה הם הר' אייזיק מרגלית והר' ברוך. ועל פסק הר' דוד פיציגיטון איננו משיב דבר כי לא הגיעו דבריו לידו.

הר' בינדיט חתום שם בקובץ מורטרה ראשונה ביום ו' ל' תשרי רע"א 1510 אכסילדר בן אליעזר, בחברת הר' אשר בר אליקום הלוי ציון. יצחק בן יעקב מאיר (№ 60) בענדט איש אכסילדר (№ 41) בשנת 1518. ובשנת רפ"ב בענדט אכסילדר, ובס' כת"י ריבות בשערים (?) אכסילדר בר אליעזר המכונה בענדט אשכנזי בשנת 1534 היה „זקן ושבע ימים". נזכר בשו"ת רמ"פ סי' ד' ונפטר בימיו, כת"י נמצא ברשי' כת"י קעמברידשז, כה' שיללער—שינעסי № 40 (ועל השם אכסילרד עיי"ש).

**) באחד הקובצים כת"י נמצא פה במוזעאום הסכמה וקבלה על שחיטה בעצם כת"י של הר' בנימין הכהן „בבא אלי הבחור היקר במ' אברהם בן הכנוח כמ' משה פיאה ז"ל ובדקתיהו בהלכות שחיטה... סה ריגייו סדר וה' ברך את אברהם בכל שנת התפ"ד ליצירה הצעיר בנימין בכמ' אליעזר כהן ז"ל".

ד"ו תע"ב. וגם № 19 אבות עולם מס' אבות עם פירוש מהר' ב"ך. הובא לדפוס עם מפתחות וחרוזים בסופו מבן בתו הר' ישראל [בנימין בר ישעיהו באסאן ד"ו תע"ט. ובאות ג' № 1834 גבול בנימין דרושים עה"ת והספדים. אמ"ר תפ"ז.

22) **ברוך ב"ר יוסף** (תלמיד של ר' יעקב מרגלית).

נמצאת הסכמתו על פסקו של ר"י פולק בצירוף הסכמת הר"י אייזיק מרגלית, ראה סי' קנ"ה מקובץ כת"י הזה, שנדפס פה *).

23) **גבריאל פונטרימולי** Pontrimoli **בטורינו** (מזכרת חכמי איטליה עמ' 51).

פסקים ושו"ת מהרג"פ, שהיה אב"ר ור"מ בטורינו, נדפסו בס' פחד יצחק, ובקובץ כת"י הזה נמצאים ממנו סימנים אלה:

סי' י', וסי' י"א פסק בלשון וכתב איטלקי מרג"פ מטורינא 5 מארץ 1715. (נזכר גם בסי' י' מהר' אשש"ב) שאלות ששאל ממנו בשנת תע"ה הר"ש ששפורטש בניצא.

סי' כ"א פסק, וטופס שטר שנעשה בטורינו (חתומים עליו „גבריאל בכמ' שלמה פונטרימולי ז"ל אמצעי ותשרן בין החולקים ומדעתם". יהושע בן ציון בכמהר"ר אלישע סגרי זצוק"ל אמצעי וכו'. אברהם בכמ' יוסף אשר ואלאבריגא ז"ל אמצעי וכו' **).

24) **גרשון בשאן**, Bassan בר מרדכי **בוירונה**. ראה מזכרת חכמי איטליה עמ' 7 (שפ"ד 1624).

חתום שלישי על הסכמת רבני וירונה בשנת שפ"ד, על פס"ד של הר' יצחק קציגין ממ:טובה, שפ"ג. בסי' נ"ח של הקובץ כת"י הזה.

---

*) אף שאיני כדאי להרים יד ורגל אמנם מי שראה שיצא האלוף הגאון מהר"ר יעקב מרגלית מי לא יצא ואני התלמיד חוזר משנת אלופי מורי ותורת חסד על לשונו...

**) לז) הסכמת הרג"פ על פס"ד של הר"י בריאל במנטובה תס"ו.
מא) הככמת הרג"פ על שאלת תלמידו הר' אשש"ב משנת 1705.
סב) תשובה קצרה על שאלת תלמידו הר"א סגרי. ס"א שאלה מתלמידי הראשש"ב.
סח) בסוף שאלה (כדין ספר תורה) שלוחה מעיר אנקונה אל הר"י בריאל כתוב בכתיבה אחרת „והר"ר פונטרימולי השיב דפסול".
סט) שאלה שלוחה אליו מתלמידי הר' אשש"ב „שאלתי את פי הרב הגדול מ"ו כמהר"ר יהודה בריאל נר"ו כמצווה ועושה מאת מעכ"ת . . . והשיב לי שבוודאי אין כל דבר נעלם ממעכ"ת . . . וס"ת זה פסול הוא וכן נראה ג"כ מלשון הר"ר משה פרווינצאלי בתשו' כ"י אשר אצלנו" . . . עה) שאלה עם תשובת הר"ג פונטרימולי. פא) פס"ד מהרג"פ בדין חמץ (משנת תס"ט). פג) הר"א סגרי בתשובותיו להר"י אירגאס „והראתי דבריו להאלוף המרומם הרר גפ"ן מו"ן הי"א" (מורי ורבי נר"ו ה' ישמרהו אמן). צד) שאלה משנת תע"א עם תשובת הר"ג פ'. קו—קט) ג' מכתבים שלוחים מטורינו בש' תע"ג—תע"ד אל הר"א סגרי. קיד) תשובה קצרה מהרג"פ. קסא) (הוא סי' קס"ו. שנרשם עליו שנית קס"א) תשובה מהרג"פ.

25) דוד אוסמי, Osimo בר מלכיאל במודינה.
חתום „מבורר", אחרי המבורר הראשון ר' יעקב שנה טובה (עם פס"ד של הר' יצחק לוי במודינה והסכמת תלמידו הר' אלחנן דוד קרמי). בסי' ק"ם של קובץ הנ"ל.

26) דוד הלוי, Levi בפיראַרה (ר"פ 1520).
„הדיין המומחה מהר"ר דוד יצ"ו ב"ד פירירה [פשיט וקשוט וברור הוא שתמיד נצרך ונהנה מבית עמנואל ותחת ממשלתו ומן הראוי לכל ירא ה' וחכם ומשכיל כמוהו למשוך ולמנוע מן דין הנותן חתתו בעירו ההוא מאחר שכל ימי שנה הוכרח להנות מטובו וממשלתו".

„לדעתי אשר הדיין המופלא מהר"ר דוד ש"ץ ראש ב"ד פרירה ימנע ויחשוך מן הדין ויודה על האמת והדין ויסכים לדעתינו פן יענש בדין"...
„ודעת ה"ה מהר"ר דוד צ"ו ראש ב"ר עיר האלם ההוא המתנגד בטלה ומבוטלת מתחלת גזירת הגבורים ההם ואני מכיר בחכמתו אשר אנוס הוא בדעת זרה ונכריה זאת בסבת ממשלת האלם המפחיד ההוא הממונה לדיין בעירו על ידו ואונסו הצילו מגזירת החכמים הנפלאים ההם עד היום הלזה אך מאז והלאה ישמוט ידו פן יכוה, וסניפו מהר"ר דוד הקטן ממנו והחרש יצ"ו איש גרעץ יחזור לאחור מפני האש הגדולה פן תאכלנו פן יברכוהו"...
„אך הדיין המומחה ה"ה מהרר"ד יצ"ו הישן האנוס בסבת אלמות עמנואל יהבטלו אלף דבריו ברוב חכמה ובמנין החכם ים עם דבריהם וילקה הכרוב עם הקוצים". *) (בסי' קנ"ה של קובץ הזה, הנדפס פה).

27) דוד פיציגיטין, Pizzighettone הרופא בר אליעזר איש גרעץ, דיין בויניציאה. (ר"פ 1520) ראה מזכרת חכמי איטליה עמוד 50. (גם ברשימת שט' עמוד 632).
הר"י פולק בפסקי נגד הרב אבי"ה מזכיר את הרב דוד ראש ב"ד פירירה (הנזכר למעלה № 26).
„וסניפו מהר"ר דוד הקטן ממנו והחרש יצ"ו איש גרעץ יחזור לאחור מפני האש הגדולה פן תאבלנו פן יברכוהו בתורת השמים והארץ כרוב הרוב האלקי".
„כ"ש בשאינו מומחה כמו ההוא . . . [רב אבי"ה מינץ]... וסניפו עץ יערי דוד הקטן החרש איש גרעץ שאינם עושים פרי לשבעים כאילן חרוב".

28) דניאל טירני, Terni בפירינצי (תקכ"א 1761) בר משה דוד טירני באנקונא. (מזכרת חכמי איטליה עמ' 64).

---

*) ובמכתב החדשי בלשון איטלקי הנ"ל שנה ה' עמוד 306 מזכיר הרב מורטרה כי נמצא בקובץ כת"י שלו: „פסק מהר' אשר הלוי ציון משנת רע"ח המסכים לדעת רבני עירו ויניציאה ולדעת הר"א הכהן מבולוניא נגד פסקו של הר' דוד הלוי הרב מפיראַרה".

בקובץ כת"י הנ"ל סי' ק"ל, נמצא מכתב שלוח אליו מאת הר' יהודה חיים גירון מקסאלי בשנת תקכ"א.

ספרו הנודע בשם עקרי הד"ט דפוס ראשון שהדפים בפירינצי תקס"ג—ס"ו נמצא בקהלת משה עם מהדורא בתרא כת"י ממנו. גם יתר חבוריו הנדפסים *) נמצאים פה, וזכרם יבא ברשימתי.

מחבוריו ופסקיו הנשארים בכתובים נמצאים רובם באוצרות בית דוד הבארון גינצבורג פה.

ספרו „אין קץ" שחבר להשלים מלאכת הר' שבתי משורר ב"ם שפת ישינים, הנזכר בהקדמת ספרו עקרי דינים הנ"ל, לא נדפס. ולא נודע מציאותו גם בכת"י.

29) זלמן רונקל בפאדובה (ר"פ 1520).

הר' יעקב פולק בפסקי נגד הרב אבי"ה סי' קנ"ה בקובץ הנ"ל, מזכיר: „הלא כל צבא חכמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו, והשתכחות זכרון שבוש תלמודו ומגידו נדמו לזכרון הבחור הח"ר זלמן רונקל יצ"ו, ולזכרון יצחק ציק דין חברו".

כנראה הוא הר"ז רונקל שהיה חתנו של הר' מאיר קצינעלבויגען מפדובה, ונפטר בקראקא שכ"ב 1562. (ראה מה שכתבתי בהערה לדעת קדושים עמוד 83) והוא ר"ז רונקל השני, כי הראשון היה כמאה שנה לפניו, במגנצא. ומהרי"ל שנפטר בשנת קפ"ז מזכירו בדרשותיו שבספר מנהגיו „וברשות מורי הר' זלמן רונקל" וגם בעל תרומת הדשן למד בישיבתו, ואחת מתשובותיו מזכיר מהר"ם מינץ בתשובותיו סי' מ"ט. ואולי הוא המחבר ספר חתן דמים הנדפס מכת"י בפראג שס"ו (ראה ברשי' קהלת משה אות ח), ואם הר' יוסף קארו הנזכר בו בפ' ראה, הוא בעל בית יוסף שנדפס ראשונה עם טור א"ח בשנת ש"י, ואיננו הר"י בר שמעון קרא. אז מוכרחים אנחנו לחשוב כי טעו: רח"ם וצונץ שט' ושזח"ה שיחסו הספר להראשון.

30) חזקיה פינצי, Finzi בפירארה ב"ר בנימין פינצי (שס"ח 1608) ראה מזכרת חכמי איטליה עמוד 22.

בקובץ כת"י הזה נמצאה הסכמת הר' „חזקיה פינצי פה פירארה, השס"ח, על פס"ד של חכם אחד החתום „אורח נטה ללון" בויניציאה שס"ח (הוא מהר"ם גלאנטי). עם דברי הר' יוסף סאמיגה. (הכל בכת"י של הר"ח פינצי).

31) חזקיהו מנוח קורקוס, Corcos ברומא (נפטר ת"י 1650) בר שלמה קורקוס ראה מזכרת חכמי איטליה עמ' 16.

*) סעודת מצוה, דרשות למועדים, ויניציאה תקנ"א .fol שמחת מצוה, מחזה בשיר, לחנוכת בית הכנסת, פירינצי תקנ"ג 8° מתנת יד (ומחר חדש) פירינצי תקנ"ה 4°.

בקובץ כת"י הזה סי' קמ"ח נמצאת תשובתו נגד פסקו של הר' שלמה גאליקו *).

32) **חייא מאיר**, Chia Meir בר דוד דיין **בויניציאה** (ר"ע—ר"פ 1510—20) ראה מזכרת חכמי איטליה עמ' 13 (וברשי' שט' עמוד 632 גם 2865).

הוא השלישי בין „ראשי ישיבות ארץ לועזית". בסי' קנ"ה מקובץ הנ"ל.

הרב חייא מאיר הוציא לאור ספרים רבים שהיו בכתובים שו"ת תרומת הדשן עם פסקים וכהבים, תשובות הרשב"א המיוחסות להרמב"ן, שו"ת מהר"י קולון ועוד זולתם שהדפים בויניציאה רע"ט, זכרון כולם יבא ברשי' קהלת משה גם הגיה את הש"ס דפוס בומבירגי הראשון הנמצא כמעט שלם פה במוזעאום, (וברשימת אוצר ספרי הפרופיסור ד"ר דניאל חוואלזאן פה).

הר' ח"מ היה מבית דינו של הר' בינדיט אכסילרד בויניציאה, ונמצאו פסקיו בדבר ריב ר"י פולק והר' אבי"ה בקובץ כת"י מורטרה, ראה במכתב חדשי Mose הנ"ל שנה ה' עמ' 306.

תשובותיו נדפסו בשו"ת בנימין זאב **) סי' ט"ו, ע"א, רצ"ח, שצ"א.

33) **חיים יוסף דוד אזולאי**, Azulai (חיד"א) נפטר **בליוורנו** תקס"ז 1807. (מזכרת חכמי איטליה עמ' 5).

מכתב שלוח אליו מעיר קסאלי בסדר ויקרא תקי"ז. נמצא בקובץ הזה סי' קי"ד.

ראה ברשי' קהלת משה אות א' № 151 אגרות הרב חיד"א עם רשימת ס"ח חבוריו (נמצאים כמעט כולם פה במוזעאום, זכרם יבא ברשי' קהלת משה) וקינה החקוקה על מצבת קבורתו בעיר ליוורנו (שנפטר שם י"א תקס"ו לפ'

---

*) הספד „על פטירת הגאון כמהר"ר חזקיהו מנוח קורקוס פ' כי תבא הת"ו". נמצא בקובץ דרושים עה"ת מהרב משה באבו מרבני רומא, בר יוסף באבו, שדרש בש' ת"ו—תט"ז, עם הספדים ובהם על הרח"מ קורקוס הנ"ל בש' ת"י 1650. „הספד לתשלום השנה לכה"ר חיים פינצי נ"ע, יום א' פ' ואתחנן התי"ג. (בן יעקב פינצי בן יחיאל הרופא מפורלי, הרח"פ היה תלמידו של הר' יצחק גרשון איש צפת, וחבר ס' עץ חיים פי' על תהלים שהתחיל לחברו בשנת שמ"א ונמצא כאוצרות חיים באוקספורד, רשי' נייבויער № 2318. ובאתר הקובצים כת"י פה במוזעאום נמצאת הסכמה וקבלה לשו"ב בעצם כת"י מש' שמ"ח לערך). דרוש פ' האזינו התיד והוא הספד על כמוהר"ר נתנאל טרבוט זצ"ל. (ה"א הר' ג"ט אשר אספת ספריו באו אחרי מותו ליד קרובו מאסף ספרים הנודע בשם אי"ש ג"ר אשר רשימת ספריו מצאתי באוצרות בית דוד הבארון גינצבורג פה, ומוכנה לדפוס על ידי בהמאסף הנקרא „דניאל" לכבוד הפרופיסור ד"ר ד. חוואלזאן היוצא לאור על ידי הבארון הנ"ל ברלין תרנ"ח).

**) בשו"ת הר' בנימין זאב ד"ו תשרי—אדר רצ"ט 4° (בקהלת משה אות ש') סי' רצ"ו „כמו שהביאו רבינו ירוחם נתיב ט"ו ח"ה, וכן נמצא מתוקן בספרי הדפוס באותו הפרק, אחשוב שהגאון מהר"ר חייא מאיר תקנו כשהדפים הספרים. נפשו תהא צרורה בצרור החיים". (גם בשיר הנדפס בדף י"ג הזכיר הרב ב"ז את הרבנים: ר' בענדיט, ר' חייא מאיר, והר' אברהם הכהן מבולוניא, הנ"ל).

עדות המ"ל על פי נוסח מצבתו שכתב הר' שמואל הכ"ן סופר הקהל תלמידו של הר' חיד"א. ראה גם בנוספות לרשימת קהלת שלמה מכת"י הר' שוח"ה.

34) **חיים סגרי**, Segre **בפאדובה**. (ראה מזכרת חכמי איטליה עמ' 60).
נזכר מהר' אשש"ב בסי' י' מקובץ הנ"ל, (שנדפס בנוספות לזכרון הראש"ש באזילה).

35) **חנניה קזיס**, Cases **בפיורינצא** בר מנחם קזיס הרופא מפיראררה (תל"ו—הס"ד 1676—1704). ראה מזכרת חכמי איטליה עמ' 10.
הר' ח"ק חבר ס' קנאת סופרים על ס' המצות להרמב"ם עם קונט"ס חק לישראל, אשר השיג על בעל פרי חדש. ליוורנו 1740 4° (בקהלת משה).
אביו הר' מנחם בר אלישע קזיס היה במנטובה בשנת ת"ב ובפיראר"ה בשנת תט"ו (ראה בס' פחד יצחק בכמה מקומות, ובשו"ת דבר שמואל סי' ע"ט).
הסכמת הר"ח קזיס על שו"ת הלכות קטנות ד"ו תס"ד, ראה גרשי' קהלת משה אות ה'. (ראה גם בשו"ת מים רבים חלק ד' סי' ל"ג).
בקובץ כת"י הזה נמצאים ממנו סי' האלה:
נ"ז) תשובה שלוחה להר"י בריאל בשנת תל"ז, (שכתב בראשה „תשובת מהר"ח קזיס לשאלתי ששאלתי מאתו ואעפ"י ששלחתי לו פסקי עשה עצמו כאלו לא ראהו"). ועל השאלה הנזכרת השיב גם הר' עמנואל פראנס"ש, ובסופה תשובת הרי"ב על שני הפסקים הנ"ל. ס"ג) תשובת הר' ח"ק. (בלי שם השואל).
קי"ז) תשובה משנת תנ"ו בפיורינצא („העירותי עליהם בקונטרס הגהות על חיבור פרי חדש להר"ר חזקיה די סילוא נ"ע") שלוחה אל הר"א סגרי.
קכ"ב) תשובת הקזיס על תשובת הר' יחב"ם עם הגהות והשגות בגליון מהרי"ב. וטופס כתב של הר' עזריאל כ"ץ בשם הישיבה בקסאלי כ"ג יולי ה ל"ו

36) **טדרוס סגרי**, Segré ר"מ דמדינת **פיימונטי** בשנת תכ"ד 1664.
„מעשה שהיה כך היה, מעלת הר"מ של מדינת פיימונטי ה"ה כמהר"ר טדרוס סגרי וכמ' יצחק ולאבריגא סופר הקק"י הזמינו כמ' חיים טריווש לפני כמהח"ר יהושע חיים יונה נר"י וכמ' שמואל אברהם לוי פוביני... שהם דייני המדינה, וכי כמהר"ר חיים הנ"ל... ירד עמהם לדין לפני האלופים יונה ופוביני הנ"ל, והציגו לפניהם טענותיהם ותשובותיהם וביום י"ב לחדש מנחם תכ"ד לפ"ק יצא פ"ד מאת האלופים יונה ופיביני הנ"ל"... (בקובץ כת"י הזה סי' ס"ו).
ובאוצרות בית דוד הבארון גינצבורג פה נמצא עצם הפסק, מעשה בית דין הנ"ל משנת תכ"ב—כ"ד.

37) **יהודה בריאל**, Briel ב"ר אליעזר **במנטובה** (נפטר בשנת תפ"ב 1722) מזכרת חכמי איטליה עמ' 8 *).

---

*) קינה על מות הר"י בריאל נדפסה בשם ציר הצירים. תשובות ממנו נדפסו בספר

בקובץ כת"י הזה סי' ד) „כך הורה מו'... נר"ו אשש"ב". י') כל זה דנתי בקרקע לפני הרב הגדול מ"ו. שאלה אליו עם השובה ממנו (סי' י"ז). ל"ז) פס"ד משנת הס"ו (עם הסכמת הר"ג פונטרימולי) מ"ב) תשובה על שאלת הר"א סגרי בשנת תס"ג. נ"ז) השובה על שני פסקים שקבל בשנת תל"ז (א „תשובת מהר"ח קוים לשאלתי ששאלתי מאהו, ואעפ"י ששלחתי לו פסק עשה עצמו כאלו לא ראהו". ב תשובת הר' עמנואל פראנסיש) . ס"ח) שאלה שלוחה מאנקונה, בדין ספר הורה, אל הרי"ב . ס"ט) הר' אשש"ב באזילה ששלח לרבו הר"ג פונטרימולי כהב „שאלתי את פי הרב הגדול מ"ו כמהר"ר יהודה בריאל נר"ו כמצווה ועושה מאת מעכ"ת ... ס"ת זה פסול הוא וכך נראה ג"כ מלשון הר"ר משה פרוינצאלי בתשו' כ"י אשר אצלנו"... ובכתבי יד הנמצאים פה במוזעאום האזיאטי , נמצא קובץ כת"י:

פירוש על דניאל מהר' יהודה בריאל בר אליעזר במנטובה (שכתב בעצם ידו , לערך בשנת תס"ח 1708) . נכלל בו ענין קץ הגלות ומביא דעות המפרשים שקדמוהו גם מזכיר פעמים הרבה „כמו שכתבתי באגרת (תוכחה עשיתי לבני במעמד הר הזתים ועמק יהושפט" . ועל דבר פירושו הוא מודיע „הריני כותב לדלוגין על פסוקי דניאל זעיר שם זעיר שם כי אין לי עסק כ"א במקום שהניחו רבותינו לחדש איזה דבר שיכולני לומר ראה זה חדש הוא שתרתי אני בלבי" ונמצאים בפירושו דברים רבים שלקח מספרי קורות דברי הימים למלכי יון, ורומא ומספרי אמונת הנוצרים , שהוא כותב נגדם וחולק עליהם . גם מביא ראיה מס' מאור עינים, ולפעמים חולק על דבריו (ובמקום אחר הוא מתנצל „פן יחשדנו שומע, מודיע אני לקורא נעים שלא הייתי קורא בספר החכם הזה זלה"ה אם לא היה נוהן לי רשות אדם גדול שבענקים ומופלא בדורו וצוק"ל" (עם הערות רבות בגליון בלשון וכתב איטלקי מאת הר"מ סואבי ז"ל שכתב בוויניציאה בש' 80—1868)

ב) קונטרסים אחדים מפירוש הרי"ב על ספרי תרי עשר. 4° 96. דף (נמצא בין המון כתבי יד שנקנו אחרי מות הרנ"ר במינכען).

38) יהודה חיים ליאונטי גירון , Ghiron מקיירי, בקסאלי. (תצ"ט—תקכ"א 1739—61) . (מח"א 27). ובקובץ כת"י הזה סי':

קט"ו) שאלה שלוחה ממנו בשנת תצ"ט מעיר קיירי, אל הר' יצחק ברכיה קנטון.

קט"ז) מכתב שלוח אל החכם ר' ליאונטי גירון בקסאלי בשנת תקי"ט מהר' אליהו לוי בר רפאל שלמה לוי.

שו"ת מרבני דורו, ראה דבר שמואל זרע אמת, שמש צדקה. (גם ראה בספר העתי רעווי דע"י הצרפתי כרך XXXII 1896 עמוד 134).

ובדשי' אות ה' הגדה של פסח № 2585 נמצא ספר חבל בני יהודה שחברתי אני... שמעון חביליו בן... הרב... יהודה חביליו נר"ו והוא פירוש על דברי המגיד לליל פסח והלל ומזמור יאמרו גאולי ה'... הוגה... ע"י הרב... יהודה בריאל נר"ו... מנטובה [תנ"ה 1695] 4°. 51+(1) דף (ומדף מ"א והלאה עד סופו נשלם בויניציאה).

ק"ז) מכתב, בו גימטריאות בלשון איטלקי שלוח מעיר אליסאנדריא תקט"ו.
ק"ל) מכתב מקסאלי תקכ"א שלוח ממנו להר' דניאל טירני.

תשובותיו נדפסו בשו"ת זרע אמת (ראה ברשי' קהלת משה אות ז', הבא כעת בדפוס).

39) **יהודא** (יודא) **ליווא** Liva **מפיראררה** (נפטר בשנת רפ"ב 1522).

מזכרת חכמי איטליאה עמוד 35 ומלבד הפסק לבטל החרם של הר"י פולק הנמצא פה ממנו, נזכר עוד במכתב חדשי האיטלקי הנ"ל שנה ה' עמוד 191 פסק ממנו משנת רע"ב בהיותו במנטובה *).

40) **יהודה איש מודיאנה** (ליאון דמודיאני) **בלומברדיאה.** ב"ר שלמה (נהרג קודם שנת ר"פ 1520).

ראה עמוד 47 (גם יש קוראים לו ר"י ליאון דמוריאני, דמודיאלי, או דמוריאלי). הוא נזכר בפסק החרם של ר"י פולק, ששי בין תשעה „ראשי ישיבות ארץ לועזית" ... והאר"י הגדול והגאון מהר"ר יהודה ז"ל איש מודיאנה".

וברשימת הר"א נייבויער מכת"י רד"א הנמצאים כעת באקספרד № 1745 סי' ב' „מצאתי כתוב בשם הרב ר' יהורה הנקרא ר' ליאון דמוריאה".

41) **יהודה מינץ**, Minz בר אליעזר הלוי **בפאדובה** (נפטר בסוף שנת רס"ט 1509). ראה מזכרת חכמי איטליאה עמוד 39.

במכתב חדשי האיטלקי הנ"ל שנה ה' עמוד 136 מובא כי אחרי מותו נתקנה בפאדובה תקנה ע"ד קדושין של קטנה יתומה וכו' (ראה עברי אנכי XV תקנות קדמונים מש' שי"ר). סי' 15 פסק של ר"י מינץ שהסכימו עליו אחרי מותו (ביום ב' 18 אדר רע"ט 1519) הדיינים אברהם בר משה הכהן דן אריה בן שלמה חיים די מונציליצי. מנחם עמנואל בן אברהם רפאל רפא (ראה שו"ת ר"י מינץ סי' 9) בהר' משולם קוזי רפא ז"ל שהסכים לזה כארבעים שנה קודם (בני המשפחה הזאת היו רבני עיר קרימונה).

הר' יהודה מינץ ב"ר אליעזר הלוי הנהיג רבנותו בפאדובה מ"ז שנה.

בשבחו הפליג מאד הגאון מוהר"א מזרחי בתשובותיו סי' נ"ד. (ראה גם, קורא הדורות) הוא הקן כמה תקנות טובות בפאדובה (שו"ת מהרש"ל סי' ו')

בשו"ת מהר"ם מינץ דפוס ראשון. סי' י"ג) „בן דודי האלוף ה"ה מהר"ר יהודא מינץ ס"ל יצ"ו שאל ממני וזה לשון השאלה: ואתה מר הלמדיני מהורתיך והאר עיני ע"ד"... (והתום) „משה לוי מינץ". סי' ע"ח—ע"ט) שאלות מהר' יודא מינץ תשובות הרמ"ם. סי' צ"ז) על דבר הריב של הר' משולם קוזי ומחוהנו. עם פסק של רבני פדווא הר"י מינץ והר' זנוויל מוגיל והר' יוסף טריווש

*) חדושי מרדכי שלו היו אח"כ ביד יורשיו, ראה שו"ת מהרמ"פ סי' כ"ט.
בנו הר' יוסף נזכר בפסקו הנדפס פה.

ז"ל ותשיבת הר' ליווא לנדוא מיום ח' אדר רכ"ו, נגדו רבני פדווא הנ"ל *).

(מהר"ם מינץ מביא כמה פעמים בתשובותיו שנת ר"ו 1446 ובדיני כתובה שנת רנ"ט 1499 „למנין שאנו מונין כאן במדינת בכנבערג") .

42) **יהודה ליב סרוואל** **) Sarval . מרבני **ויניציאה** ראה מזכרת חכמי איטליאה עמוד 59, (נפטר בשנת שע"ז 1617) חתום על פסק דין הר' שמחה לוצאטו בסי' כ"ח בלשון זה „רבו אנחותי ולבי דוי כי חצי הזמן נחתו בי, טחו מראות עיני העיון האמנם נכון לבי בטוח שמתחת ידי מעלת הרב הפוסק לא יצא דבר בלתי מתוקן, ומשנהו קב ונקי. עלי' דידיה קא סמיכנא נאם הטרוד עלוב ונבון הצעיר ליב סרוואל". (ואחריו חתום „הצעיר גרשון") .

הסכ' מש' שע"ב בראש ס' באר שבע ד"ו שע"ד ברשי' אות ב' 1052 №. רל"ם נפטר בש' שע"ז בויניציאה ונקבר בפאדובה (תג"י עמוד 218) . וע"ד בניו של הרל"ם ראה בס' לחות אבנים שהוציא הר"ר ברלינער .

43) **יהושע חיים יונה**, Jona **בקסאלי** (תכ"ד 1664) . דיין המדינה **פיימונטי**. (מזכרת חכמי איטאליאה עמ' 30).

בקובץ כת"י הזה סי' ס"ו : „וביום י"ב לחדש מנחם תכ"ד לפ"ק יצא פ"ד מאת האלופים יונה ופוביני"... (שהם דייני המדינה) .

תשובות נדפסו בשו"ת דבר שמואל, סי' ס"א ופ"ט .

44) **יהושע בן ציון סגרי**, Segré בר אלישע סגרי, **בטורינו** (מזכרת חכמי איטליאה 61). בוירצִיללי אקוי קסאלי וסקאנדיאנו. ובקובץ כת"י הזה הוא חתום אמצעי ופשרן על שטר בסי' כ"א .

45) **יהושע קולון** Colon בעיר **פוסאנו** (נפטר קודם שנת תצ"ט 1739) מזכרת חכמי איטאליה עמוד 16 .

ובקובץ כת"י הזה סי' ט"ז שאלה שלוחה בשנת הצ"ט מהר' יהודה חיים גירון מק"ק קיירי אל הר' יצחק ברכיה קנטון. „עוד יודיעני אם יש מקום לאחוז במנהג נעשה מעשה רב בימי האלוף כמוהר"ר יהושע קולון וצוק"ל בעיר פוסאנו" .

---

*) בס' ק"י תהלת (תחלת) דברי פיך שכל, משיב נפש מכל, אבקת רוכל ומתוק לחיך מכל טעימת אוכל לארי שבחבורה, אה:' שארי ה"ה ר"נ מהל' יודי ס"ל צ"ו. ברוך אתה וברוך טעמך בפלפולך דלית' מברך עמוקה, אך ברב הכנעה כתבת, איני נהנה כלל וכ"ש בשבחה דידי אשר הארכת בו כי מה אני ומעתה אשיב בקיצור"..

**) ברשימתי אות א' 500 № אור עולם ונלוה אליו פירוש על שיר השירים מר"ס גאון בשני דרכים פשט ודרש אשר לקט מוהרי"ל מרגליות מתוך השנים עשר דרושים של רס"ג הנ"ל אשר נמצא בבית גנזיו כת"י, שלא נדפס מעולם והעתיק מהם החרושים השייכים לפי' שיר השירים בשנוי לשון קצת להקל על חמעין מהקושי והזרות שנפל בדרושים ההם בדברי המעתיק החכם רבי יהודה סרוואל שהעתיקם מלשון הערבי שהיה קצרן גדול כמו שכתב שם בעצמו בהקדמותיו . נאווי דוואהר תקמ"ג 8° .

46) **יהושע שאלתיאל** ראש ישיבת **בולנייה** (ר״פ 1520).
בפסק הנדפס פה הוא שמיני בין „ראשי ישיבות ארץ לועזית״... והמופלג בחכמה מהר״ר יהושע שאלתיאל יצ״ו בבולונייה״.

47) **יוחנן גירון** Ghiron בר יוסף חיים גירון ז״ל **בפירינצי** (תע״א 1711) מזכרת חכמי איטליאה עמוד 27.
ובקובץ כת״י הזה סי׳ קב״ה נמצא ממנו פס״ד בענין עגונה משנת תע״א.

48) **יוסף אירגאס**, Ergas **בליוורנו** (נולד בשנת תמ״ה ונפטר בשנת ת״ץ 1685—1730) (תח״א 20). וברשימתי אות ד׳ נו׳ 2149 דברי יוסף, (נולד בשנת תמ״ה ונפטר ביום ג׳ סיון ת״ץ) הובא לדפוס ע״י בניו עמנואל ואברהם אירגאס. עם הקדמה כוללת תולדות המחבר מאת [תלמידו הר׳ מלאכי הכהן יד מלאכי.
הסכמת הר״י אירגאס על ס׳ הון עשיר משנת תפ״ב, עם הסכ׳ רבני ליוורנו, ראה ברשי׳ אות ה׳.

49) **יוסף כרמי** Carmi (בשנת תקל״ה 1775). קס״ח) פסק השני מהר׳ מנחם קזים משנת תקל״ה, מתחיל „אמר לי הנעלה כמ׳ יוסף כרמי״.

50) **יוסף סאמיגא** Samega, **בויניציאה** בר בנימין משאלוניקי (נפטר בשנת שפ״ט 1629) (מח״א 58). ובקובץ כת״י הזה סי׳ ק״ג דברי הר״י סאמיגה עם הסכמת הר׳ חזקיה פנצי מפיראר׳ה שס״ח על פס״ר של חכם אחד החתום „אורח נטה ללון״ בויניציא שס״ח הוא מהרם גלאנטי. (הכל בכת״י של הר״ח פינצי). ק״ה) פס״ר של מהר״ם גלאנטי הנ״ל עם דברי הר״י סאמיגה הנ״ל בכתב ידו ממש. מצבת קבורתו נמצאת במחברת לחות אבנים № 32 (גם Wolf IV. 1202).

חכם כמוה״ר יוסף סאמיגה
סיני ועוקר הר בשמועתו
נפטר שנת שפ״ט יום ט״ו סיון
זקן שבע ימים למנוחתו.

51) **יוסף פיאמיטא** Piametta, בר שלמה **באנקונא** (נפטר תפ״א 1721). מח״א 22.
בקובץ כת״י הזה סי׳ ע״ח פסק ברין חמץ (עם לשון איטלקי). ע״ט) פסק מהר׳ אליעזר סופינו משנת הס״ט („ועל הפסקים על ענין החמץ עד עתה לא בא אלא א׳ מהחכם יפ״י) ובסופו „בהיותי טרוד איני יכולתי להעתיק האגרות של החכם יפ״י כמ״ש אהובנו ואשלחם בשבוע שבא בע״ה).

---

*) מ״ה—מ״ו) שאלות שלוחות להר״א סגרי בש׳ תע״ג. פ׳) פס״ד מהר״י אירגאס בליוורנו תס״ט שלנו להר׳ סגרי. פ״ב) פס״ד בענין הנ״ל עם תשובת הר״א סגרי, תס״ט. פ״ג) הר״י אירגאס נזכר בפס״ד של הר׳ אליעזר כופינו השלוח להר״א סגרי י״א תמוז תס״ט קי״ט) תשובה מהר״י אירגאס, (לא נודע למי). קס״ג) (שנית). שאלה עם תשובה ארוכה ממנו.

ברשי' אות א' № 405 אור בקר תפלות ערב ר"ח ור"ה ויו"כ ולשובבים, לקוטות מספרי קדמונינו ועוד נוספו עליהן תחנות ובקשות ושירות ותשבחות מחודשות לצורך הזמן מהרב יוסף פיאמיטא נר"ו והובא אל הדפוס ע"י מנהיגי חברה קדושה של שומרים לבקר שבעיר אנקונא . ויניציאה תס"ט 8° .

№ 406 ... והובא אל הדפוס שנית עם נוספות ובהם תפלה שחבר הרופא מובהק הדיין ר' שמשון מרפורגו ז"ל לאומרה בער"ה ועיו"כ על קבר חמיו המחבר רי"פ ז"ל ותפלה על קבר הרש"מ הנ"ל מבנו הר' משה חיים מרפורגו נר"ו . ויניציאה תק"א 8° (ומצורף אליו ב' דפין כ"י תפלה על קבר הדיין ר' משה חיים שבתי רפאל ניסים מורפורגו ז"ל הנ"ל) .

52) **יוסף ק"פ** ז"ל (קשטיל פרנקי Castelfranco ?) . מ"ז) שתי תשובות מסומנות מ"ר מ"ה) בכתיבה איטלקית משנת ש' לערך, מאת פלאי *), המזכיר בתשובתו השניה „ובפרט החסיד הגאון אלופי כמהר"ר יוסף ק"פ זצ"ל הגיד לי פעמים רבות" .

53) **יחיאל טרבוט** , Trabot בר עזריאל טרבוט הראשון מפיזרו ראש ישיבה **באלמארקה** (בשנת ר"פ). קנ"ה) האחרון מן תשעה „ראשי ישיבות ארץ לועזית"... „והזקן והגאון מהר"ר יחיאל יצ"ו באלמארקה".
(מזכרת ח"א 65) (Mosé V 155 IV 52).

54) **יחיאל מנורצי** Norza בכמהר"ר ידידיה שלמה מנורצי (שנתקבל לדיין **במנטובה** שמ"ו 1585 ונפטר בש' שפ"ו). נתקבל לדיין במנטבה בשנת ש"ץ 1630 (מח"א 45) .
בקובץ כת"י הזה סי' קכ"ז חתום שלישי על פס"ד של רבני מנטובה בשנת תי"ב .

55) **יעקב לבית הלוי** , Levi בצינטו **ובויניציאה** (נפטר בשנת שצ"ו 1636) בר ישראל הלוי . (מזכרת חכמי איטליאה עמ' 33) .
מהר"י לבית הלוי חתום בהסכמה על ס' אילם, ראה ברשי' קהלת משה אות א' № 610 ומצבתו בלוחות אבנים № 26 „עלה למרום יום ב' ניסן שצ"ו" , בויניציאה, והספידו הר' עזריה פיגו ראה ברשי' אות ב' בינה לעתים № 1202.
שו"ת מהר"י לבית הלוי נדפסו ראשונה בקובץ קטן בויניציאה שע"ד 4° ועם נוספות הרבה בקובץ גדול בויניציא שצ"ד שצ"ה fol, (ברשי' שט' צר' ורוסט, אך לא במוזעאום) .
בקובץ הזה סי' נ' נמצא בכת"י פסק על דבר חרם הצחוק „שאלני אחד מיוחד מאנשי הקהל גביר ונעלה יצ"ו לחוות דעי אם יוכלו הקהל להתיר חרם

*) אולי הוא הר' יוסף קסטיל פרנקו בר שמואל במנטובה (Mosé IV 337) הר"י ק"פ נזכר בשו"ת מהר"ם פדווא .

הצחוק שעשו בטענת שהרבה נכשלים בהם והם צוחקים ואינם נזהרים כלל מהחרם וכונתי היתה שלא להטפל כלל בזה יען ידעתי שהוא נגד קצת שהם משתדלים להתירו"... (ומביא ראיות מתשובית הריב"ש על דבר חרם הצחוק). „נאם הקטן יעקב לבית הלוי".

56) **יעקב מרגלית**, Margalit במדינת אשכנז (נפטר בשנת רנ"ב 1492). בשו"ת מהר"י ווייל, סי' ל"ג בדינין והלכות*) „הר"ר יעקב מרגלית שאלני אם אמרי' לבור גבי אהל המת כגון שני בתים הסמוכין זה לזה בגגיהן בפחות מג' טפחים".

ר' יעקב מרמונדא מרגלית, ...יר אולם שו"ת מהר"ם מינץ סי' ע"ג, ע"ד. שו"ת מהר"י מינץ סדר חליצה, משנת רכ"ה.

ר' יעקב מרגלית בלוקא שנת רל"ר, שו"ת מהר"ם מינץ סי' מג, ק"ט. הר"ר וויענער **) מוכיח בראיות חזקות המיוסדות על ספרי דברי הימים, כי הר' יעקב מרגלית אשר אליו פנה החכם רייכלין במכתב (ונמצא תשובתו בחבורו

---

*) דף צ"ג בתיצאה שניה הנמצאת בקהלת משה ועל השער כתוב „שאלות ותשובות והלכות שחיטה ובדיקה וחידושי דינין אשר חבר הרב הכולל מהר"ר יעקב ווייל ז"ל ועוד חידושין מספר אגודה וגימוקי מהר"ר מנחם מרזבורג ז"ל נדפס על יד קורניליוו אדילקינד בשנת ש"ט לפ"ק פה ויניציאה [1549] 4° (עם הגהות בגליון מכת"י הר' צ"ה אבד"ק ברלין). דפוס הראשון שנדפס לערך בשנת ר"פ 1520 בלי הלכות שו"ב ובתוספת שו"ת רבות 4° לא נזכר ברשימת שט' ונמצא ברשימת אהל אברהם מערצבאכער.

**) Dr. M. Wiener, Frankel, Monatsschrift XVII 1868 p. 345.

שו"ת כהרי"ק סי' י"ט „למה זה תשאל לשמי שר התורה, ומי במוני תקרא, ומימי מי מערה ועכך מקור חיים ומקוה טהרה אתה הוא האשל הגדול והאלוף מהר"ר יעקב יצ"ו ראשית כל בשלום אדרוש ואבקש, ולענין שאילת' דשאילתן דשאילנ' קדמך הנני משיב מפני הכבוד דרך משא ומתן"...

שו"ת ר"י קולון סי' כ"ו „מופלג בחכמה ובזקנה איש אלקים קדוש הוא ר"ג ר"מ הרב דגדול מהר"ר יעקב מרגלית יצ"ו, שלום לב"ת ולכל שואבי מימך. באשר נתאמץ אצלי אותו רבי יעקב בר דוד בעל האשה המתגרשת בגט זה אשר ביד השליח הלז הלך לו אל ארץ רחוקה ובאולי לא יכירנו עוד מקומו ואי לא תתגרש בגט זה תהיה עגונה כל ימיה ח"ו לכן נעתרתי אל השליח הנכחי אשר בקש ממני לכתוב לכ"ת על אדות הגט הלז אשר לפי הנשמע כבר הגיע ליד כ"ת ולא הסכמתם שינתן ליד האשה, ולפי דברי השליח הזה עיקר הטעם היה מפני שלא היה בידו שטר שליחות כי נאבד ממנו"...

קס"ט „ואומר אני שאם הארבעה ראשים" (מהר"ר טעביל מהר"ר אהרן פפאנהיים ומהר"ר יצחק שטיין) „ומנורת המאור האלוף מהרר"י מרגלית יצ"ו יסכימו".

מהר"י קולון (ר"ך—ר"מ) ראה קובץ די רוסי № 134 בשנת 1466 כבר היה להרי"ק תלמיד. תולדותיו באריענט 1848 עמוד 365 גם 379 (ובארוכה בריוק גדול) אצל גידעמאן תולדות החינוך III.

שו"ת מהר' משה מינץ סג"ל (דפוס ראשון סי' ע"ג) שאלה מהר' יעקב מרמונדא מרגלית, עם תשובת הר"מ מינץ.

של רייכלין), הוא מי שהיה רב ברעגענשבורג אביו של הצורר הידוע בשם Antonius Margaritha שהרפים חבורו der ganze Judische glaube בשנת 1522 (נמצא ברשימת שט') והוא מעיר עליו שהיה רב ברעגענשבורג, ובנו השני של הרב היה חזן ומטיב נגן, שאולי הוא הר' יצחק אייזיק בהר"י מרגלית שנפטר בפראג רפ"ה.

ברשימת נייבויער 2010 № סי' 3 מדף 59 עד 149 בכת"י כולל: סדר גיטין וחליצה מהר' יעקב מרגלית (מוורמיש) ואלה דברי בנו בהקדמתו. „לכן נערתי חצני ללקט אורות אור יקרות ליקוטי בתר ליקוטי אדוני ̈אבי הגאון]מהר' יעקב מרגליות זלה"ה כמו שהעתיק הוא בכתב ידו, ושאר גדולי מנהיגי דורם... הוא מהר"ר מנחם מארפיק ז"ל. מהר"ר ז"ך בעל היריעה ז"ל. מהר"ר הילל הזקן מע־פוט, מהר"ר יעקב מולין סג"ל ז"ל. מהר"ר יעקב ווײלא ז"ל.] מהר"ר ליפמן ז"ל. מהר"ר איסרל מרפורק ז"ל. מהר"ר דוד הלברשטאט ז"ל, מהר"ר מן ברכך [בכרך] ז"ל, מהר"ר ישראל בריגזו (ברונא) ז"ל. מהר"ר אנשיל סג"ל ז"ל. מהר"ר דוד איינשטט ז"ל. ומהר"ר טעביל ז"ל. מהר"ר זעליקמן ז"ל ובנו מהר"ר זלמן ציון ז"ל. ומהר"ז בינג ז"ל, ומהר"ר שמעון ז"ק ז"ל ומהר"ר יוזילון רונגקלין ז"ל, ומהר"ר זלמן סגל ז"ל. ומהר"ר משה מינץ ז"ל ועוד הרבה גדולי עולם".

סי' קי"ד) עובדה בא לידינו בהיותי גר פה בפוזנו בשנת רד"ל [1474] לפ"ב שמוהר"י מגלי' שי' הדר בעיר לוקו סידר גט באתר' דידי' שהבעל היה שם אצלו ועשה שליח להיליך גט לאשתו והאשה הית' עמנו פה בפוזנו וכאשר הביא השליח את הגט עם ההרשאה"... הזרנו השליח ריקם ולא ניתן הגט ואחר כך בא הבעל בעצמו לכאן ונתן הגט לאשתו מידו לידה"...

גירוש היהודים ממאינץ היה ביום 29 אקט' 1461 (בראשית שנת רכ"ב) ואז ברחו על נפשם מהר"י ומהר"ם מינץ, מהר"ם בא עד עיר באמבורג ושם היה עד שנת רכ"ט שברח לעיר פוזנא (ראה מאנאטסש' 65—1864 בתולדות היהודים בפוזנא).

דעת קדושים עמוד 213 (בסדר גיטין מעתיק הר' יעקב מרגלית תשובה שמצא כת"י של הרב מן בכרך מווירמש ז"ל).

וראה שו"ת מהר"ם מינץ סי' ד, י"ט, כ"ה, ל"ז, ס"ג.

סדר חליצה של ר"י מרגלית נדפס בסוף טור אה"ע (גם ליקוטים בפשטי פסוקי תנ"ך ראה רשי' שט' 2287/11h №.

קנ"ה) וכדי לתבוע עלבון א"א איר ישראל וקדושו הגאון מהר"ר יעקב מרגלית ז"ל.

צונץ ג"ש עמ' 212 ר' שמואל מזייא תלמידו של הר' יעקב מרגלית, והיה רב בפ"פ דמיין בשנת ש"ב (הורוויץ ח"א).

ראה ̈גם 2287. 11. h. № ליקוטים על פרשות התורה (ובהם בדף קנ"ה עמוד ב' „שמעתי מר' גרשון פיק יצ"ו שקבל מהר"י מרגליות"). כת"י משנת רל"ג 1473.

ר"י מרגלית הרב דנירנבורג נפטר קודם רנ"ב והרי"מ מרעגענשבורג חי עוד בשנות רנ"ט—רע"ב.

57) **יעקב סגרי**, Segré בקמאלי (שע"ב 1612) מח"א 60 „טופס פסק כמהר"ר נחמן חנין ותשובת יעקב סגרי" (ובסופו „אחרי כתבי מה שכתבתי אנה ה' לידי ע"י החכם השלם כמהר"ר עזריה פיגו' נר"ו תשובות הריב"ל", בקובץ כת"י הזה סי' ק"ד.

ראה ברשי' אות א' № 622 רשי' אילת השחר שע"ב, עמודי העבודה 109 רשי שט' 439 1255 צונץ ל"ג 425. פיוטים ושירים ממנו בו"י נמצאים באוצרות ב"ד גינצבורג.

58) **יעקב פולק** Polac (מזכרת חכמי איטליאה 50) בפראג ובקראקא (רנ"ב—ר"פ 1492—1520). קנ"ה) פסק החרם נגד הרב אברהם מינץ. *)

הר' יעקב פולק (נולד לערך 1470 ונפטר (** 1530) (ראה נ' 2 וביאהר־ביכר של ר"נ בריל VIII עמ' 31) מארץ פולין, היה רב ור"י בפראג, הוא היה גדול מחבריו בחריפות ובקיאות התלמוד בארצות אשכנז, כמו בן דורו בארצות המערב מהר' יעקב בירב מספרד, באה"ק. הוא המיסד לימוד התלמוד בישיבות ארץ מולדהו פולין על פי דרך הפלפול והחלוקים שלמדו בישיבות ארץ באייערין (אויגשבורג נירנבורג ורעגינשפורג) כנזכר בשל"ה.

הרי"פ בהיותו אחד מגדולי הדור, העיר עליו חמת רבני דורו בגלל הסכמתו על מיאון אחות אשתו (שהיתה בת אלמנה עשירה הקרובה למלכות

---

*) ראה למעלה ערך הר' אברהם בר יהודה הלוי מינץ עמ' 47 מה שהעתקתי מס' שלשלת הקבלה כת"י גינצבורג.

Graetz, Geschichte der Juden band IX, 3 auflage 1891 p. 56.

**) בצמח דוד דפוס ראשון פראג שנ"ב ח"א דף ס"ח ע"ב. „רבי יעקב פאלק הוא הרב הגדול אשר שמעו יצא מסוף העולם ועד סופו כבר היה ראש ישיבה ואב"ד עם רב אייזיק מרגלית פה ק"ק פראג, ונתבקש בישיבה של מעלה גם הוא סביב לשנת ר"ץ. ואומרים שהוא רבי יעקב פאלק היה הראשון אשר המציא ברוב שינון תדודו וחריפתו את המצאת פלפול החלוקים שנוהגים בו ראשי ישיבות במדינות אלו לחדד בהם את התלמידים מזמנו עד היום הזה, אף שאין דרכם מקובלים אצל כל החכמים וישרי לב, ורבים מראשי הגולה גדולי עולם זקני ומופתי דורותינו אין דעתם נוחה המנו".

בשו"ת מהרש"ל (דפוס ראשון). סי' מ"ח ... „וכן נמצא במרדכי בכתב יד שהגיה גדול בדורו מהר"ר יעקב פולק ז"ל, שמתחלה כתב בחנוכה ופורים אין מחזירין אותו בעל הניסים, ולבסוף כתב שבת וי"ט ופורים דלא סגי דלא אכיל, מחזירין, ומדהגיה הגאון כך אלמא דלאו טעות הוא, אלא תרוייהו אוקימתא נינהו".. ובשו"ת באר שבע דפוס ראשון ויניציאה שע"ד דף ק"ט (ברשימתי אות ב' № 1052) מביא הועתק מכתיבת יד מהר"ר יעקב פולק ז"ל מסמ"ג שלו".

דרכי משה על טור אה"ע סי' קכ"ר ס"ק מ' (דפוס ראשון בטורים ד' ברלין תס"ב—ס"ג) „וכ"כ שם סי' ל"ב וז"ל אני ראיתי גט הנכתב על נייר הנקרא פפיר בל"א, שבא מקושטנדינא לק"ק קראקא לפני מהרי"ף ושאר לומדים גם לא היה נכתב בכתיבה תמה כאשר אנחנו מצריכים לכתוב עכ"ל".

תורת חטאת כלל ד' דין נ' כתב הרמ"א „ובכאן קראקא הטבחים נוהגים בו היתר לכתחלה ואומרים שכך הורה להם רבינו מו"ה יעקב פולק ז"ל והנהגו להם כנהגם מאחר שכבר הורה זקן ויש להם על מי שיסמוכו". (בדפוס ראשון קראקא ש"ל 1570 4° הנמצא פה במוזעאום).

בחצר מלך ביהם) שנישאת עוד קודם מלאת לה י"ב שנים לבחור מופלג בתורה ר' דוד צענר, אשר אחרי כן לא מצא חן בעיני אשתו, ואמה הכריחה אותו בחזקת היד לתת גט פטורין לאשתו אך הוא לא הסכים לזה. ותהי עצת הרי"פ אל אחות אשתו שתצא במיאון, שעל פי התלמוד אולי מצא מקור לדין זה. אך כבר בטל דין מיאון בארצות אשכנז זה כמה שנים לפניו (בשנת ה"א ר' 1440 לערך ע"י הר"מ ממירזבורג ראה חלק שמיני (תוצ' ג' עמ' 137).

הרי"פ על פי יסוד התלמוד, אחז בדעתו לחזק המיאון. נגד דעת רבני דורו ובראשם דעת רבו הר' יעקב מרגלית שגזר עליו חרם זמן קטן טרם מותו, יחד עם הר' פנחס מפראג. עד שיבטל הסכמתו, ויחזיר את הממאנת אל בית אישה או שתקבל גט ממנו,

דברי ריבות האלה הגיעו עד עיר פדובה באטליאה לפני הר"י מינץ שיצא נגד הרי"פ, לחזק דעת הרבנים שיצאו נגדו.

אך אחד מרבני פראג הר' מאיר פעפערקארן תלמידו של הר"י קולון היה בעוזריו כי נאלץ לרגלי הנסיבה שהיו אשתו ובתו יושבות במאסר, אשר להתרתן נחוצה היתה עזרת האלמנה הנ"ל שהיתה קרובה למלכות והיא הבטיחה עזרתה בתנאי אם יסכים להמיאון, ובאין ברירה הסכים לזה הרב האומלל.

הרי"פ סמך על הסכמת הרב הנ"ל ולא חת מהחרם שהטילו עליו רבני דורו.

גם תלמידיו הרבים לא זזו מבית ישיבתו, ועוד נהרו אליו תלמידים רבים גם אח"כ.

בכל זאת לא ארכו עוד ימי שבתו בפראג, וילך לו אל ארצו פולין, ליסד שם ישיבה אשר מאז החלה להיות אכסניא של תורה (*

---

*) דור דו"ד ח"ה עמ' 252 „הנה מפורסם הדבר ומקובל לכל כותבי הדורות כי מהר"ר יעקב פולק בר יצחק הלוי אשר היה ראש ישיבה בפראג אחר חצי המאה השלישית לאלף השישי היה ממציא החלוקים ודרך למוד הפלפולי המסובך". הוא הר' יעקב פולק השלישי, שנמצא סמנו בדפוס:

פסק על עגונה „ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל תשובת הגאון מהורר יעקב פלק בר יצחק הלוי זצ"ל ונדפס ע"י שני המשותפים כמר שלמה וכמר משה כ"ץ בר"ח אלול שמח"ו בה'". פראג שנ"ד 4° דפוס ראשון נמצא פה באוצרות גינצבורג (נדפס שנית בפ"פ דמיין תע"ט 8° בקהלת משה).

ואלה דברי הח' הבקי היותר מצוין בקורות ספרותנו הר' שוח"ה מביעליטץ (במכתבו אלי מיום ט' ניסן תרנ"ז).

. . . „והנה בישרון שם הדפסתי גם מצבת ר"י פולק, אך כעת חוזרני בי ודעתי כעת כי איננו להנ"ל, כי ררנ"נ ראבינאוויץ ז"ל כתב לי בשנת תרל"ה: „לדעתי אינו כן, ואם חרות על המצבה „מצבת הנ"מ יעקב פולק". נעשה בשנים האחרונות ואם איננו חרות כן בודאי אף רמז אין בו ואם הי' שמו קאפלמאן הלוי הי' נודע בשם זה כמו שנודע הנ"מ שכנא יותר מכשם שלום, וגם מהר"י פולק היה חריף והנהיג דרכי החלוקים ועל המצבה כתוב היה בקי בששה סדרים ואין זה תואר להג' מהרי"פ ואולי נפטר בערי המזרח'... „והנה שם בישרון הבאתי ג"כ הסכמת ר"י פולק לס' ברכת אברהם"... (ד"ו שי"ב 4° הנמצא פה באוצרות גינצבורג, ואברר דברי אדותיו במקום אחר, כי הזמן קצר לרגלי השתנות הדפוס).

וכעת בא לידי ס' חדש לוחות זכרון, מצבות עיר קראקא מאת חיים דובעריש פריעדבערג

„למען אחי ורעי יצ"ו ארברה נא שלום, הנה עתה קרוב וסמוך לפסח רנ"ב לפרט קטן באו לידי חבילות חבילות מתשובות מרוב אחינו ורבותינו מארץ אשכנז יצ"ו על דבר המיאון ממר' פולק' דהות נשואה מקדמת דנא לאהו' ועמיתנו בתורה ה"ה מהר"ר דוד צענר יצ"ו, וכולם הושוו בסיגנון א' שהמיאון אינו מיאון אבל צריכה גט להתירה לינשא לאחר, בדור הזה שנתמעטו הלבבות והידיעה בעניין המיאון בעו', וגיזמו וגם גזרו עליה שלא תינשא לאחר כי אם בגט. או תפייס בעלה הרב יצ"ו ותחזור אליו בקידושין שניים יען וביען כבר נתבטלו קידושיה הראשונים ע"י מיאונה ויש להם להתגר' בו ולתלות באילן גדול הגאון מהר"ר מנחם מרזבורק ז"ל שאיזן וחקר ותיקן שלא למאן בזמן הזה, וכל אחד ואחד מהלומדים יצ"ו אחוז חרב להביא ראייה לדברי הגאון ז"ל שראוי להחמיר בזמן הזה שלא למאן וכל שכן אם המיאון על ידי לימוד מאחרים, ועל הלימוד נחשד מהררי"ף. והנני רואה שראש המדברים לדון בזה הדרוש הוא הדבר הגדול הגאון מהר"ר יעקב מרגלית זצ"ל והוא הביא דברי הרמ"מ ז"ל גם נתן ברכתו על מהרי"ף לטותא דרבנן ר"ל שמתא שם מיתה שהרי לא הזכיר אצלו לא יצ"ו ולא שיחי' כמנהג. עוד בקש הגאון ז"ל למסכימין לדעתו מרוב ענוותנו ז"ל כדי לבטל דעת מהררי"ף ברוב, ובראותי כוונת הגאון אמרתי אל לבי אף על גב דכבר בטל דעת מהררי"ף ברוב ברובה דמינכרא ואפילו לא גזר הרמ"מ ז"ל שלא למאן ומחדש גזר הגאון ז"ל שלא למאן והסכימו הלומדים יצ"ו על ידו עם ראיותם ונימוקם שעמהם שלא למאן

שנדפס בדראהאביטש תרנ"ז, והנה גם הוא טעה והעתיק מצבת הר"י קופלמאן חנ"ל שנפטר בשנת ש"א בלובלין.

ספר יוחסין .. ועוד נוסף.. פרק י"ת מהמאמר רביעי מספר יסוד עולם .. עם הגהות עשה והוסיף הגאון נר ישראל ור"מ מהר"ר משה איסרליש ז"ל וסדר הגאונים והגדולים שהיו עד דורנו זה כפי אשר מצאנו שהגיה בכתב ידו בספר יסוד עולם.. קראקא ש"מ—שמא (1580—81) 4°. (בקהלת משה, ובשער כתוב „הגיע לחלק כמהר"ר אבטליון מקסאלי, כשחלק עם אחיו".. שנת ש"נ").

דף קס"ד, ע"ב. „בימי מהר"א טירנא בעל המנהג' ורבו רבי שלום מווין היו מהר"ק ומהר"ר אהרון הי"ד כמו שהביאם בעל המנהג בהקדמתו ובימיהם היה רבי איסריל הנזכר, ותלמיד מהר"ר שלום מווין היה מהרי"ל הידוע. ומהר"א טירנא היה תלמיד מהר"א קלויזנר והוא היה רב בווינא עם מהר"מ לוי.

ובימי רבי איסריל (בעל תרומת הדשן) היה מהר"ר ישראל ברין (ר"י מברונא) והיה תלמידו; ובימיו היה מהרי"ו והוא היה תלמיד של מהרי"ל ומהרי"ק ומהר"ר יהודא מינץ ורבי ישראל ברין הנזכר היו בשנת רי"ג לפרט כן מצאתי בתשובותיו. בימי רבי יהודא מינץ היה מהר"ר יוסף כהן צדק ובסוף ימיו עמד המאור הגדול מהר"ר יעקב פולק.

ובימי רבי יהודה מינץ הנזכר היה רבי יעקב מרגלית ובנו רבי אייזיק מרגלית היה רב עם רבי יעקב פולק בפראג. וכתב בראש סדר גיטין וז"ל אדוני אבי רבי יעקב מרגלית. מהר"ר מנחם מארפורק מהר"ר ז"ך בעל הירועה, מהר"ר הילל הזקן מערפורט, מהר"ר יעקב מולין הוא הנקרא מהרי"ל. מהר"ר יעקב ווייל מהר"ר ליפמן בעל הנצחון, מהר"ר מארפורק בעל תרומת הדשן. מהר"ר דוד הלברשטאט, מהר"ר מן נבר"ק, מהר"ר ישראל ברמן, מהר"ר אנשיל סג"ל, מהר"ר דוד אייזנשטאט, מהר"ר טעביל, מהר"ר זעליקמן ציון, מהר"ר זלמן ציון

כדי היתה העדה הקדושה יצ"ו לסמוך עליהן אפילו שלא על ידי הדחק שלא לפרכם ולסרב ולהרהר אחריהם והמהרהר אחריהם כמהרהר אחרי השכינה, ואיסוריו אשר אסרו במקומם עומדים, כל שכן כשיש תקנת וגזירת הרמ"מ עמהם"... (העתקתי משו"ת מהר"י מינץ סי' י"ג, להשלמת הספור).

גדולי תלמידיו של הר"י פולק הב: הר' שלום שכנא בלובלין *) ומהר"ם בפדובה.

אחרי הרי"ף היה ראש ישיבה בקראקא הר' אשר זקנו של מהר"ם לובלין (שו"ת סי' פ"ג ובהקדמת בן המחבר).

59) יעקב שנה טובה ב"ר שלמה (יב"ש) במודינה.

בקובץ כת"י הזה סי'ק"ס תשובה בדיני ממונות והתומים המבוררים „יעקב בכ"ר שלמה שנה טובה מבורר". „דוד בכמר מלכיאל אוסמי מבורר". עם פס"ד של הר' יצחק לוי במודינה, והסכמת תלמידו הר' אלחנן דוד ב"ר יצחק קרמי. (שו"ת מכת"י נמצא באוצרות בית דוד הבארון גינצבורג פה).

60) יצחק גירון Ghiron מקסאלי.

בקובץ הזה סי' קי"ג תשובה מהר' יצחק גירון מקסאלי. (בלה"ק ואיטלקית)

61) יצחק גרשון, Gherescion מרבני ווינציאה (שם 1600). (מזכרת

ח"א עמ' 27). חתום בסוף פס"ד של הר' שמחה לוצאטו, אחרי הר' ליב סרוואל בסי' כ"ח).

כהרר"ז בינג, מהר"ר שמשון ז"ך, מהר"ר יוזלן רונקיל, מהר' זימלן, מדר"ר משה מינץ עכ"ל הקדמת גיטין. וכל אלו הגאונים מחכמי אשכנז ואוישטרייך היו בדורות שלפניו בקרוב ובודאי הם היו מתלמידי הרא"ש ובניו שהרביצו תורה אחריו או משאר חכמי דורם שהרי הרא"ש נפטר בשנת פ"א ובנו בעל הטורים האריך ימים אחריו, וא"ב רבותינו שקראו לרבי ישראל ברין שהיה בשנת רי"ג קבלו מהם...

(דף קס"ה ע"א) „ורבי אנרדם כינץ בנו של ר יהודה מינץ הנזכר ומהר"ם מפדואה שאירי ז"ל (נכנר שכ"ד) והוא היה מגדולי תלמידיו של רבי יעקב פולק ז"ל, ובימיו היה ר' יוסף זלמוני אב"ד בק"ק אובן וגדול א' רבי יהוד' כפירא' ורבי פרץ ורבי משה יפה אשר כתב תשובה לחכמי לועז. ומצאתי שקרובים שם אלו הגדולים מהר"ר בענדיט אכשלראד, מדר"ר אברהם כהן, רבי הייא, כהר"ר משה (נ)עווירה, ומהר"ר איסרלן, מהר"ר יהודה ממודינה, מהר"ר ישוע, מהר"ר יחיאל, מהר"ר אנשיל סג"ל, מהר"ר ליווא, מהר"ר דוד. כל אלו היו גדולי ישראל במדינות לועז. לבד בימי מהר"ר יעקב פולק, וסוף ימיו, ומגדולי תלמידי מהר"ר יעקב פולק הנזכר היה מ"ו מדר"ר שכנא ז"ל אשר כל גדולי ארץ הזאת הם תלמידיו"...

*) פסקים שחבר... מהר"ר שכנא על עניין קידושין ובפרט על קידושי כ' משה בן הרופא כ' שמואל לועזי. קראקו (י. העליץ) [ש"י? 1540] 4° . (Zedner p. 695)

ובר שימת נייבויער 764 № סי' ב' מדף 6 עד 27 נמצא פסק של הר' שכנא. על קידושין כמר' משה בן הש"ר הרופא המומחא כמר שמואל אליעזר יזיי"א שקידש מרת בריינדל בת מנוח מכונה הענדיל מקראקא. (ובכוף סי' ד' הנמצא בסוף הקובץ כתיב כי נעתק בכ"י הר' אהרן שמואל בר ישראל, מהרש"ק מווילנא ונשלמה העתקתו ז' אדר ת"ז) ראה 803 №. גם ראה 1823 № סי' ב' פסקים בעניני קדושין וחליצה ובחם מהר' שכנא. ומהר' יעקב מרגלית.

והוא הר' יצחק גרשון מצפת בויניציא הנזכר ברשי' שט 1113 ובשו"ת מהר"י טראני ח"א קמ"ז וח"ג סי' ט'.
יצחק גרשון בן מרדכי, דיין בויניציאה רשי' שט' 1138.

62) **יצחק** לוי ואלי Vali בר שמואל ואלי בוירונה (1664) מזכרת חכמי איטליאה 67 ובמודינא נפטר בש' ת"ם 1680 (בעל ס' לחם הפנים הנמצא כת"י בגנזי הבארון ג"ב) ראה ברשי' קהלת משה אות ג' № 1838 גבול בנימין, ובו הספד על הרי"ל ואלי.
ובקובץ כת"י הזה סי' קכ"ג חתום „יצחק לוי ואלי".

63) **יצחק** ולאבריגא Valabrega, סופר הקק"י דמדינת פיימונטי בשנת הכ"ד 1664.
בקובץ כת"י הזה ס' י' „מעשה שהיה ... הר"מ של מדינת פיימונטי ה"ה כמהר"ר טדרוס סגרי וכמ' יצחק ולאבריגא סופר הקק"י"...

64) **יצחק** חיים כהן מהחזנים Cantarini (יחכ"ם) בפאדבה. (נולד ת"ד 1644 ונפטר תפ"ג 1723). מזכרת ח"א עמ' 10 (ראה גם באוצר נחמד ח"ג).
ובקובץ כת"י הזה סי' ע תשובת הר"ג פונטרמולי על פסקו של הרופא יחכ"ם. ע"א פסק הנזכר של הר' יחכ"ם. ע"ז על דבר צורות האותיות, מהר' יחכ"ם (נעתק ע"י ר"א סגרי). צ"ח על דבר הגזרה על הסוחרים היהודים הסובבים בכפרים. צ"ט מהרופא יחכ"ם רפואות וסגולות. קכ"א פס"ד מהר' יחכ"ם. קכ"ב) תשובה על פס"ד הנ"ל מהר' חנניה קוים מפירינצי תל"ו.
ובסופה כתוב „על התשובה הזאת השיבותי בדרך קצרה כדי שלא לחזור על הראשונות כי דבר שפתים אך למחסור וכפל ענין במלות שונות עמל ואון. י"ב. (עם הגהות והשגות ממנו בגליון). עם טופס כתב שכתב לי מקסאלי במוהר"ר עזריאל כ"ץ בשם מעלת הישיבה (לתשובת השאלה ששאלתי מאתם") קס"ד) (שנית) פס"ד ובסופו הסכמת הר' שמואל דוד אוטולינגי בפאדובה פ' בראשית תע"ג 1712.

65) **יצחק** לאמפרונטי Lampronti הרופא בר שמואל בפירארה (בעל ס' פחד יצחק) (נולד תל"ט 1673 ונפטר תקי"ח 1758) מזכרת ח"א עמ' 31 (הולדות רי"ל. בקהלת משה אות ת'). ובקובץ כת"י הזה נזכר בסי' ט"ו.
קל"ז שאלה שלוחה אל רבו הר' בנימין כהן בשנת הס"ח (עם תשובת הר"ב כהן, בלשון איטלקי). קמב פסק משנת תע"א.

66) **יצחק** לוי, Levi במודינה. בקובץ כת"י הזה סי':
מ"ט דברי הר' ארנן פואה ז"ל מריגיו, עם דברי הר' יצחק לוי.
ק"ם פס"ד מהר' יצחק לוי „חותם פה מודינה" עם הסכמת תלמידו הר' אלחנן דוד קרמי בר יצחק.

67) **יצחק לוריא**, Loria רופא **במנטובה.**
סי׳ נ״ד „פסק (בדין טומאת מת) מרופא אומן ר׳ יצחק לוריא ממנטובה.

68) **יצחק אייזיק מרגלית** בהר׳ יעקב מרגלית Margalit **בפראג** (נפטר כ״ד אדר רפ״ה).
בקובץ כת״י הזה סי׳ קנ״ה: „נאם הקטן אייזיק מרגלית היתום בן לא״א הגאון מהר׳ יעקב מרגלית זלה״ה רועה צאן בק״ק פראג הבירה״...
גל עד משפחות פראג. יוחסין רמ״א שו״ת שארית יוסף ל׳. הוספות רמ״א ליוחסין. (ראה גם ערך ר׳ יעקב מרגלית ור׳ יעקב פולק, למעלה).

69) **יצהק ציק דין.** (קודם שנת רע״ח 1518).
קנ״ה) „והשתכחות זכרון שבוש תלמודו ומגידו נדמו לזכרון הבחור הח״ר זלמן רונקל יצ״ו ולזכרון יצחק ציק דין חברו״.

70) **יצחק ברכיה קאנטון** ,Canton בר אברהם חי קאנטון **בטורין** מזכרת חכמי איטליאה עמ׳ 10 (תצ״ט 1739). שאלה שלוחה אליו בשנת הצ״ט מהרי״ח גירון מקיירי (סי׳ ט״ז).
(ראה גם בשו״ת שמש צדקה ח״ב סי׳ י״ב. ובתולדות גדולי ישראל באיטליה עמ׳ 159, ובאוצר הס׳ לבן יעקב אות י׳ №. 505).

71) **יצחק קצינין** ,Chezighin בר שלמה קצינין **במנטובה.** (מזכרת ח״א עמ׳ 13), ובקובץ כת״י הזה סי׳ נ״ח פס״ד משנת שפ״ג (עם הסכמת הר׳ „קלונימוס בכמהר״ר ישראל קציגין ז״ל פה מנטובה״ והסכמה „נתונה בוירונה״ שפ״ד לפ״ק „נאם הטרוד בילדי הזמן מרדכי בן לא״א מהר״ר יעקב בשאן ז״ל, ונאם העלוב אהרן אורי מכונה פֿאייש בכמ׳ משה יפה ז״ל, ונאם הצעיר גרשון בן לא״א האלוף כמהר״ר מרדכי בשאן יצ״ו הנ״ל״).

72) **ישראל אשכנזי**, Ashkenazi בר יחיאל אשכנזי ראש ישיבה **ברומי** (רע״א—ר״פ 20—1511). מזכרת חכמי איטליאה עמ׳ 5.
ובקובץ כת״י הזה סי׳ קנ״ה שביעי בין תשעה „ראשי ישיבות ארץ לועזית״ ... „הרב המובהק מהר״ר ישראל יצ״ו ברומי״.
הוא הר״י אשכנזי המגיה מס׳ מגלה (רעא — עב) ע״ז (רע״ג — ע״ד) ערובין וסוכה שנדפסו בפיזרו. (Mosè V. VI), סי׳ 28, 29 (עמוד 306) תשובה מהר׳ ישראל בר יחיאל אשכנזי מרומא המסכים לדעת „מ״ו הר״א כהן״ (שהיה רבו). ובסי׳ כ״ט מזכיר פסקי הר׳ אבי״ה מינץ והר׳ יהודה ליאון מפיזרו במנטובה.
עמוד 379 העתק מכתב של ר׳ ישראל (כרך II סי׳ 67) על מכהבו של הר׳ „מהר״ד סג״ל׳ פיציגיטון (במחוז קרימונה) (שקבל הרא כהן ושלחו אליו). ומזכיר דעת רבני בולוניא ומנטובה עם דעת רבני ויניציא, ומספר בשבח הר״י

מינץ (שכבר הלך לעולמו) המכתב נכתב יום 11 כסלו רע"ט 1518 (לפי דבר, הרב מרומא, כבר היו דברי ריבות כאלה לפנים).

73) מנחם קזיס Cases, (תקלה 1775).
קס"ז—ס"ח) שני פסקים קצרים מר"מ קזיס בשנת תקל"ה והשני מתחיל עוד אמר לי הנעלה כמ' יוסף כרמי.

74) מרדכי בשאן Bassani, בר יעקב בשאן בוירונה (שפד 1624).
מזכרת ח"א עמ' 7. ובקובץ כת"י הזה סי'.
נח) חתום ראשון על הסכמת רבני וירונה משנת שפ"ד על פס"ד של הר' יצחק קציגין ממנטובה שפ"ג, (החתום „נאם הטרוד בילדי הזמן מרדכי בן לא"א מהר"ר יעקב בשאן ז"ל", והשלישי חתום בנו „גרשון בן לא"א האלוף כמהר"ר מרדכי בשאן יצ"ו הנ"ל").

75) מרדכי מפוליניא, בעיר קוני בפיימונט (של"ה 1575) („ראושב מרדכי מפוליניו בר גמליאל בעיר קוני").
בקובץ כת"י הזה סי' סי' ל"ב תשובה ארוכה (ג' עמודים). (הוא כותב על הר"י קארו ז"ל).
ובגנזי הבארון גינצבורג קובץ ש"ר ברשימת ר"ש זקש: א) שו"ת ר' רניאל טירני; ב) „שפת הים אגרות ושו"ת מר'ראושב מרדכיבן גמליאל מפוליניין בעיר קוני".

76) משה בסאן Bassan, איש נובירה ראש ישיבה בויניציאה (רעח—רפ 1518—20). מזכרת ח"א עמ' 7, ובקובץ כת"י הזה סי'.
קנ"ה רביעי בין תשעה „ראשי ישיבות ארץ לועזית".
(בלחות אבנים № 138 משה נווירה בן מהר"ר קפמן, רב בויניציאה שנפטר בשנת שס"ז, הוא מאוחר בזמן מהר"מ איש נובירה).
27 № Mosè p. 306 פסקי רבני איטליאה ע"ד ריב פינצי ונורצי, ובהם סי' 27 פסק מהר' משה באסאן איש נווירא, בשנת רע"ח (ראה שו"ת מהרמ"פ סי' י"ט).
ס' 31 פסק מהר' בענדט מויניציאה רפ"ב „לענוש קשה את הר' אביה מינץ שנגע גם בכבוד הר' משה איש נווירה (חותנו של הר' בענדט),

77) משה גלאנטי Galante, (אורח נטה ללון בויניציאה שסח 1608),
ק"ג פס"ד מחכם אחד החתום „אורח נטה ללון" בויניציא שס"ח (הוא מהר"ם גלאנטי) ודברי הר' יוסף סאמיגה עם הסכמת הר' „חזקיה פינצי פה פירארה השס"ח". (בעצם כת"י של הרח"פ).
ק"ה פס"ד הנ"ל עם דברי הר"י סאמיגה הנ"ל בעצם כת"י.
(בנו הר' ידידיה גלאנטי בויניציאה שס"ט מזכרת חכמי איטליא 25).

78) משה בר אפרים המכונה ויישל שלי"ט. בקובץ כת"י הזה סי' קנ"ה הועתק... נאם... ונאם —

79) משה יפה, Jafe בר אליעזר יפה (ר"פ 1520)
קנ"ה) „החתימות ידי ה"ה מהר"ר אייזיק יצ"ו אמת היא ונכרת לי".
„מהר"ר ברוך יצ"ו אמת היא ונכרת לי".

80) משה אליעזר סגרי ,Segrè (תע"ה 1715). בקובץ כת"י הזה סי' צ"ז תשובת הר' מ"א סגרי על שאלת הר' פנחס כהן מקסאלי בשנת תע"ה.

81) משה פרובינצאלי ,Provenzal בר אברהם במנטובה מח"א 52 רשי' שט' 1982

„אני הצעיר משה בכמ' אברהם פרובינצאלי ז"ל ר"ח תמוז שנת ה' ליצירה פה מנטובה". בקובץ כת"י הזה סי' ח'.
„וכך נראה ג"כ מלשון הר"ר משה פרווינצאלי בתשו' כ"י אשר אצלנו שאעתיקה כאן" כן כתב הר' אשש"ב בשאלה ששלח לרבו הר"נ פונטרימולי. בקובץ הנ"ל סי' ס"ט.
תקוני הזהר דפוס ראשון מנטובה שיח 1557 °4. ובראשי פסקים להתיר הדפסת ס' הזהר והתיקונים מגדולי רבני איטליאה ובהם גם מהר' מ"פ.
פסקי מס' פאה דמאי וכלאים, עם פסקי הלכות קטנות. בראש הלק"ט כתב המחבר (רמ"פ ?) „בעזר עושה נפלאות, וכולן בעיניו קטנות. נתחיל פסקי הלכות קטנות, זה היום תחלת מעשינו ברביעי בשבת ר"ח אייר של"א ליצירה פה מנטובה"... .105 fol דף. (נקנה מרשי' הרנ"ר התשיעית 90 № שכתב „ונראה שהם מס' משה פרובינציאלי" והיה מכורך אליו ס' השם להראב"ע שהעתיק לעצמו הרמ"פ הנ"ל, הנמצא פה בעת בכרך מיוחד).

82) נחמיה מן הכהנים Coen בר ברוך הכהן בפיראר̇ה (תע"ה 1715 (מחא 15 פירשט חא 4 ח"ג 26).
מכתב אליו מהר"א סגרי מקאסלי בשנת תע"ה.

83) נחמן חנין ,Chanen בר שבתי חנין בויניציאה (ת' 1640). (מחא 13 תג"י 270).
ק"ד) שאלה עם תשובה ממנו („שאלה ראובן בא מקוסטנטינא פה וויניציאה ובידו גט והרשאת שליחות הולכת גט זה ללאה אשת יעקב אשר היא בפיזרו". ובסוף תשובתו נתוסף „אחרי כהבי מה שכתבתי אנה ה' לידי ע"י החכם השלם כמהר"ר עזריה פיגיו נר"ו תשובות הריב"ל". ומעל"ד נרשם „טופס פסק במהר"ר נחמן חנין ותשובת יעקב סגרי").

84) נתנאל טרבוטו Trabotu בר בנימין בר עזריאל טרבוט השליש במודינא. נתקבל לרב במנטובה בשנת שצ״ב, ונפטר במודינא בשנת תי״ד 1653 על דבר משפחות טרבוט גראציאנו וגאליקי ראה מזכרת חכמי איטליא עמ׳ 28 גם 65, גם למעלה ערך 31 עמוד 60.

בקובץ הזה סי׳ א׳ נמצאת תשובה שלוחת אליו מהר׳ ארנ״ן פואה מריגיו שצ״ג.

הספד על הר׳ נ״ט נמצא בקובץ דרושים עה״ת מהרב משה באבו מרבני רומא כת״י פה במוזעאום, ובהם דרוש פ׳ האזינו התי״ד והוא הספד על כמוהר״ר נתנאל טרבוט זצ״ל. (אשר אוצר ספריו קנה אחרי מותו הר׳ אי״ש ג״ר קרובו, ורשימתם נשארה לפליטה ברשימה ספרי אי״ש ג״ר הנמצאת בעצם כת״י של המאסף באוצרות גינצבורג פה, ראה למעלה עמוד 60).

85) עזריאל דיאינה Diena, בר שלמה בסביוניטה (מח״א 19 (נפטר בש׳ רצ״ו 1536). ובקובץ כת״י הזה נמצא ממנו סי׳ מ״ח פסיד משנת ר״פ.

קלה) ע״ד דברי ריבות בענין שידוך ממנטובה שבא לפני הרב עזריאל בבסיוניטה.

קנ״ג) פסק וחרם שלא ללכת לערכאות ש״ג, מהרב החתום „נאם המקנא לה׳ ולתורתו הנאנח עזריאל דאיינה יזייא היום יו׳ ה׳ כ״ט פריבא׳ בצ״ר לי אקרא ה׳ וגו׳״ („הסרבנות אשר עשה משה ציוידלי נגד הרבנים תופשי תורה משמרי ויניציאה״. „למרות עיני כבוד הרבנים אשר התרו בו שיסיר מעש״ג הנהו תרי גיסי כמ׳ מנחם בן מהר״ר יעקב סג״ל ז״ל וכמ׳ משה בן כמ׳ שמואל קראווצי סג״ל ז״ל אשר רודף אותם בעש״ג״).

גם נמצא בקובץ הנ״ל פסק חסר בראשו, ומעבר לדף כתוב: פסק וחרם „שלא יקראו סרבן לכמ׳ עמנואל נורצי״.

אשר לי שמה כח ורשות ממלכותא דארעא, לגזור גזרה באלה ובמארה הנני גוזר על כל איש ואיש אשר לא יהיה בר סמכא יושב בשבת תחכמוני, כי לבני סמיכי לא אומר קבלו דעתי שהם רשאים ולא אני, האמנם על כל שאר עמי הארץ המתיהדים אשר לא ידעו ולא יבינו בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבות, והובת הלבבות, גוזר אני עליהם בגזירת נח״ש אשר אין לו לחש שלא יקראו כמ״ר עמנואל מנורצי יצ״ו בכמ׳ נח רפאל זלה״ה בשום קריאה בכתב או בעל פה סרבן או אלם מנודה או מוחרם יען כי לא הואיל הלך אחרי צו לצאת מעירו לב״ד ממוצע עם בעל ריבו כמ׳ אברהם פינצי יצ״ו כאשר גזרו עליו האלופים הרבנים, כי נראה לע״ד שכל הגזירות ההם שלא כדין נגזרו בהיות כי כמ׳ עמנואל עומד וצווח כי הוא ציית דינא נכון ומזומן שמה פירארא לפני הרבנים אשר שמה או בדרך ברירת הדיינים זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד, ועליו אין ערות נאמנה כי יהיה אלם ומאויים להוציאו מכשרותו, ולגלות נבלותו, לעיני מאהביו ואיש לא יצילנו מידו, ואדרבא יש

עדים כשרים ונאמנים מגידים עליו כי הוא ירא ה' בכל לבבו ובכל מאודו, והאיש אשר יעשה בזדון אחרי ראותו או שמעו גזרתו זאת לבלתי שמוע אל דברי ילבש קללת כמדו, והיתה לשכים בעיניו ולצנינים בצדו, וצררה אותו בכל מעשהו אשר יעשה ובכל אשר יפנה יאכל פרי כחש, ובא אל הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש. וכל ישראל יהיו נקיים מאלתי. ואתם יצו ה' את ברכתו, לשאה ענף ולעשות פרי בקדושת ה' על אדמתו, ויחיו דגן ויפרחו כגפן איש תחת גפנו ותחת תאינתו ושבו בנים לגבולם ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, ה' בדד ינחם יפרש כנפיו יקחם ישאם על אברתו.

נאום הצעיר אנפין דמן חברייא, וקטין חריך שקי בין ספרייא הטרוד **עזריאל** יזיי"א בכמה"ר שלמה דאיינה זלה"ה, היום יום... (נקרע הגליון). כרוע״ **עדר"ו** ירעה וגו', פר' ואכלו את חלב הארץ.

קס"ו) נדרשתי לאשר שאלוני ונמצאתי לאשר בקשוני השותפים היושבים באושטיאנו ה"ה הנכבד כמ' דוד מורטארו יזיי"א וכמ' אניילו חזק יצ'ו על אדות התפילה כי כמ' דוד יצ'ו רוצה להתפלל כמנהג אשכנז בימים הנוראים אשר אז עושים מנין עשרה וכמ' אניילו יצ'ו רוצה שיתפלל כמנהג הלועזים כי כל אחד חפץ להיות שורר כמנהגו ומתפלל כלשון עמו"... „נאם הצעיר עזריאל דאיינה יזיי"א היו' י"ו אלול רפ"א".

פסק מהר"ע דאיינה מסביוניטה בשנת 1535 Mosé V 1882. p. 125 (ראה שו"ת רמ"פ ס' כ"ח), תשובותיו ב' ברכים ראה הרב חיד"א כ"י.

הר' עזריאל דיינה ראה למעלה עמוד 47 (קינות על פטירת הר"ע דינה בסביוניטה, ברשי' כת"י שיננבלום, וברשי' אהל אברהם מערצבאכער קינות רבות על הר' עזריאל דייאנה הנפטר בשנת רנ"ח (?) [רצ"ח]. ברשי' אבי"ן 911 № סי' 6 הג־ות על דיני שחיטה מנהג רומי מהר' עזריאל דיינה. 948 № סי' 6 מכתב מהר"ע בר שלמה דאיינה משנת רפ"ב.

קובץ פסקים כת"י מרבני איטליאה ובהם סי' 7 משנת רצ"ה מהר' עזריאל דאיינה ראה שו"ת מהרמ"פ סי' כ"ח, (מרטרה, Mosé V 125).

86) **עזריאל** כ"ץ בקסאלי (תל"ו 1676)

קכ"ב) טופס כתב (שכתב להריחש) בשם מעלת הישיבה בקסאלי כ"ג יול תל"ו.

87) **עזריה** פיגו Pigo בר אפרים בויניציאה בעל ס' בינה לעתים וגדולי תרומה (נפטר ת"ז 1647) מזכרת ח"א עמ' 49

קד) פסק מהר' נחמן חנין ותשובת הר' יעקב סגרי (כתוב בסופו „אחרי כתבי מה שכתבתי אנה ה' לידי ע"י החכם השלם כמה"ר עזריה פיגיו נר"ו תשובות הריב"ל").

לחות אבנים 131 № מצבת קבורתו.

„נפטר יום ד׳ ר״ח אדר ראשון הת״ז ונקבר ביום ו׳ שלאחריו בעיר רווינו״.

מצבת אביו הר׳ אפרים פינו שנפטר בויניציאה כסליו שס״ו (בערלינער יסוד עולם 39 הערה 30) לחות אבנים 130 № וברשימתי ק. מ. אות ב׳ 1202 № ובאות ג׳ 1865 №).

88) **עמנואל מנורצי** Norsa איש **פירדה** (ר״ע—ר״פ 20—1510).

קנ״ה) „שמעו השרידים... (תשעה)... ראשי ישיבות ארץ לועזית״... כל אלה... יצאו בחרבם ובקשתם לקראת איש מוחזק אלם מפחיד ומבהיל בשמו עמנואל איש פירירה. והוא עומד על עולתו בנבולו ומבעית בני עיר דירתו בגדולת עשרו ואין כמותו, ובעל דינו הטוען הנכבד הח״ר אברהם רפאל יצ״ו איש בולונייה מרעיש בקול אדיר וחזק על עמנואל הנטען אשר העביר עליו את הדרך בעושק וברוצץ והנה נשמע קול צעקתו באזני החכמים והשופטים והמומחים הללו עד אשר הכריחו בגזירת ב״ד הגדול את עמנואל והכוהו בחרמה״...

אברהם רפאל פינצי ועמנואל בר נח מנורצי בפיראררה Mosé V 1882 p. 125 כרך I סי׳ 34 (p. 191) פס״ר ע״ד מרת גענטילה בת ר׳ עמנואל מנורצי. סי׳ 36 גם 72 כתבים ע״ד הריבות של ר׳ אברהם רפאל פינצי ועמנואל ב״ר נח מנורצי בפיראררה (ראה כרך III סי׳ 25, 27) עמוד 306 סי 25 עוד ע״ד הריב של אברהם רפאל דפינץ ועמנואל דנורץ פרנם בפיראררה (ראה שם ע״ד משפחת פינצי ונורצי). Mosé Antologia Israelitica I 1878 (Corfu)

89) **עמנואל פראנסיש** Franzes בר׳ דוד פראנסיש ממנטובה **בפיורינצי**

מזכרת ח״א עמ׳ 25 ראה גם בס׳ מתק שפתים. מצ״ק באוצר אוגאליני 30

נז) תשובה על שאלת הר׳ בריאל בשנת תל״ז (כתב על אביו ז״ל עם תשובות הרי״ב על הנ״ל ועל פסקי של הר׳ חנניה קזים.

וברש׳ אות ה׳ הד אורים והוא שיר חנוכת בית המדרש תלמוד תורה אשכנזים שבויניציאה. ויניציאה [תכב 1661 fol. (ובו שירים גם מהר׳ עמנואל פראנסיש).

90) **פנחס כהן** Coen **בקסאלי** (תע״ה 1715).

צ״ז) שאלת מהר׳ פנחס כהן מקסאלי בשנת הע״ה, ותשובת הר׳ משה אליעזר סגרי.

91) **פנחס חי ענו** Anau (תלמידו של הר״ב פחד יצחק) (תע״ג 1713) בר׳ מנחם. **בפיראררה** (מח״א 3 המזכיר Mosé 53 IV V 303).

קס״ב) שאלה בעניני מסים עם תשובה ארוכה ממנו (החותם „נאם עפרא דארעא דשמיה כשם קנאי, חי בן איש חי ועבד ה׳, לו יחס כשם תאר תליתאי, דלא גמיר ולא סביר באוריין תליתאי״. „בפיראררה יום ה׳ כ״ח לחדש שבט שנת תע״ג לפק״.

92) **קלונימוס קציגין** Chezighin בר' ישראל קציגין **במנטובה** (שפ"ג 1623).

נ"ח) הסכמה על פס"ד משנת שפ"ג של הר' יצחק קציגין, (וחתם שמו „בכמהר"ר ישראל קציגין ז"ל פה מנטובה").

93) **שלמה גאליקו** Gallico שלמה אברהם גאליקו בר' יצחק בסייני (מח"א 26).

קמ"ז) פסק ממנו קמ"ח) תשובה מהר חזקיהו מנוח בר' שלמה קורקוס נגד פסקו של הר' שלמה גאליקו.

94) **שלמה ששפורטש** Sasportas בר' יצחק בניצא. (בע"ם שש שערים (מזכרת ח"א 59 ראה גם מה שכתבתי בהמליץ שנת תרנ"ד.

שאלות מהר' „ש"ש פה ניצא מפראווינצא" ששאל בשנת הע"ה מהר' גבריאל פונטרימולי ר"מ ואב"ד בטורינו.

95) **שמואל דוד אוטולינגו** Ottolenghi בר' יחיאל (נפטר תע"ח 1718 מקסאלי בפאדובה, וויניציאה בעל ספר קריאה נאמנה (בקהלת משה). (מח"א עמוד 46. חבוריו נמצאים בכ"י גינצבורג).

ק"ב) שאלה עם תשובה ממנו. קס"ד) (שנית) הסכמה על פס"ד של הר' יחכ"ם בפאדובה ס' בראשית תע"ג חתום "שמואל דוד אוטולינגו בכהר יחיאל ז"ל כותב פה פאדובה" תע"ג 1712)

ובראשי אות ה': הן קול חדש ... שירים ומזמור לתודה... למועדים וימים שונים... [מיוסדים על פי הקבלה מהר' משה זכות הובא לדפוס ע"י הר' משה רפאל בהר' שמואל דוד אוטולינגו (עם הקדמה ממנו) אמ"ד [תע"ב 1712] 8° (קטן).

96) **שמואל יצחק זנויל** (נפטר קודם ר"פ 1520)

קנ"ה) „יפקח עיניו מעורונו וישא פניו למעשה אצבעות החכמים הגדולים ה"ה מהר"ר שמואל המצטרף בשם יצחק ובשם לע"ז זנויל ז"ל וכן ה"ה מהר"ר אברהם הספרדי ז"ל".

97) **שמואל הלוי** Levi בר' פנחס הלוי (ר"פ 1520)

קנ"ה) „הועתק אות באות נאם—ז"ל".

98) **שמואל מילדולה** Meldola רופא בר' יחיאל ז"ל **במנטובה** תי"ב. 1652

(מח"א 38 במנטובה ובוירונה ת"א—תי"ח)

קכ"ו) חתום שני על פסד של רבני מנטובה בשנת תי"ב. (אחרי חתימת הר' אברהם בר' שבתי דיל ויקייו, וקודם הר' יחיאל במר' ידידיה שלמה מנורצי ז"ל).

99) שמואל אברהם לוי פוביני Fubini דיין המדינה פיימונטי (תכ"ד 1664).

ס"ו) בשנת תכ"ד לפ"ק פ"ר מאת האלופים יונה ופוביני" שהם דייני המדינה.

100) שמחה לוצאטו Luzzatt בר יצחק בויניציאה (נפטר 1663 מח"א 36 .

סי' כ"ח פסק דין ממנו וחתומים עליו הר' ליב סרוואל והר' גרשון.

הר"ש לוצאטו חתום בראש רבני ויניציאה בהסכ' על ס' אלים משנת שפ"ט. (ראה ברשי' אות א' № 610)

אחיו של הר"ש היה הר' נחמיה לוצאטו, הנזכר בראש שו"ת נחלת יעקב (פאדובה שפ"ב) שנפטר בשנת שע"ט (ומצ"ק בלחות אבנים סי' 180).

נשלמה מזכרת מאה רבני איטליאה.

משפחת מינץ

שלשלת היחוס למשפחת מינץ *)

דור א.

ר' אליעזר הלוי.

דור ב. לר' אליעזר הלוי בן והוא הגאון הגדול מהר"ר יהודא (יודא) מינצי — (ר"ל מעיר מינץ שבארץ אשכנז יצא מאשכנז בעת הגירוש ממינץ בשנת רכ"ב — נשיא אבד"ק פדוואה, נפטר שנת רס"ט ואהרי חמשה ימים נקבר אצלו השר דון יצחק אברבאניל וכל מעשי מהר"י מינצי וקורותיו הלא הם כתובים על ספרי: „גדולת שאול" דף ל', „כרם חמד" מחברת ג, דף 89, „קריה נאמנה" דף 306, „ספר אילם" דף ל', „אור החיים" דף 467 וראה גם: 1) Graetz, Geschichte des Judenthums, VIII p. 412 IX, p. 39, 45 222 2) Literaturbiatt des Orients, 1846 № 38. Biographisehe Skizzen. R. Juda Minz. (ובשם „מינצי" נקרא בס סדר הדורות דף 241 ובס' „קורא הדורות דף כ"ט, ובקאַטאלאָג צעדנער דף 395, וכן גם נרשם בס' „פי שנים" בהקדמתו).

דור ג. להגאון מהר"י מינצי בן והוא הגאון מהר"ר אברהם מינץ נשיא אבד"ק פדוואה ונפטר ערך שנת רפ"ה. וראה מה שכתוב עליו בס' „גדולת שאול" דף ל' כרם חמ"ד ג' דף 91, ס' תולדות גדולי ישראל דף ל"א כרמולי דף צ"ח, סדר הדורות דף 240 .Graetz Band IX p. 45, 60.

---

*) שלשלת היחס הזאת חבר בקצרה המאגיסטר לחכמת המשפטים, ר' שמואל פייוועל מינץ הנ"ל, בריגא. בן אחותו של הרמא"ל פרידלאנד, ולמלאות בקשתו שלח אליו את המגלה הזאת שלא היה בדעת כותבה להביא בדפוס. ש.

דור ד. להגאון מ' אברהם מינצי בת שמה **חנה** נפטרה בחדש אדר שנת שכ"ד, **והיא אשת הרב הגאון הגדול מהר"ר מאיר ב"ר יצחק קצנאילנבוגן** נשיא אבד"ק פדוואה הנקרא בשם מהר"ם מפדוואה, וראה מה שכתוב עליו בס' גדולת שאול דף כ"ט, ס' „עיר תהלה" דף ט"ו, „קריה נאמנה" דף 306, „כרם חמד" ג' סימן ו', Zunz Z. Gesch. u. Literatur, p. 255, — Graetz, Band IX p. 221, 365, 373, 453 — Zunz Ritus p. 148. Literaturblatt des Orient, 1846, № 39: Meir Katzenelenbogen Steinschneider Catalogus p. 1582, 1704.

דור ה. להגאון מהר"ם מפדוואה בן והוא **הגאון מהר"ר שמואל יהודא** **כצנאילנבוגן** אב"ד ור"מ בפדוואה ובוויניציאה (ומכונה בשם מהרשי"ק וכן גם בשם מהר"י מינץ כי ספרו „י"ב דרשות" הנדפס פעם ראשון בוויניציאה שנת שנ"ד הובא פעם שנית לבית הדפוס בשנת תקנ"ח ונקרא עליו שם: שנים עשר דרשות מדרשות החכם הכולל מהר"י מינץ ז"ל בן הרב הגדול בישראל מהר"ם מק"ק פאדווה) נפטר שש ניסן לשנת שנ"ו בן שבעים ושש שנה, **ושם אשתו אביגיל**, וראה מה שכתוב עליו בס' „גדולת שאול" דף כ"ז, „מדבר יהודה" דף ס"ד, „כרם חמד" ג' סימן ז' וכו'.

דור ו. ולהגאון מ' שמואל יהודא בן והוא **הגאון המפורסם שר וטפסר נגיד ומצוה לעמו מהר"ר שאול המכונה בשם וואל** („וואלש", „וואלק" וכו' כמו שמצאתי נרשם בס' „מנחת אהרן" בהסכמת הרב אלעזר, וכס' „פועל צדק" בכתב עדות, ובס' „בית הילל" בהקדמתו — ונתן לו הכנוי „וואל" „וואלש" או „וואלק" מחמת שהיה יליד איטליא ובלשונם נקראה המדינה „וואלש" וכן יושביה „וואלאכם" כמו שנתבאר בס' „עיר תהלה" דף 161, וכן גם השערת הפר' בערשאַדסקי). שם אשתו **דבורה** בת הקצין מ' **דוד דרוקר** מבריסק דליטא. וכל מעשיו ופרשת גדולתו הם כתובים על ס' „גדולת שאול", וס' „עיר תהילה", וכן במכתבי העתים A. Petersburger Herold 1880 № 46 Разсвѣтъ 1880 № 41, Восходъ 1886 VIII, 1887, I, J Lelewel. Polska wieków srednich 1856. II 419 ff. W. A. Maciejowski Zydsi w Polsce na Rusi i Litvie p. 138. A. Kraushaar. Hystoria Zydów W Polsce p. 279 I 285. C. A. Бершадскій: Еврей Корол. Польскій (Восходъ) 1889 I—IV) שנת פטירתו לפי בהמ"ח ס' „גדולת שאול" שע"ז ולפי דעת הפראפעססאר בערשאדסקי ערך שנת שפ"ב.

דור ז. להשר ר' שאול הנקרא בשם וואל בן והוא הגאון המפורסם מהר"ר מאיר הנקרא גם הוא בשם **וואל או וואלש** אבד"ק בריסק דליטא ושם אשתו הינדא בת הגאון מ' פנחס לוי איש הורוויץ. וראה מה שכתוב עליו בס' „גדולת שאול" ובס' „עיר תהילה" דף 161 , 154 , 117, 60 20 , ובס' „פי שנים" וכו'.

דור ח. להגאון מהר"ר מאיר בן והוא הגאון מהר"ר **נחום** אבד"ק סלוצק

דור ט. להגאון הגאון מ' נחום בן והוא הגאון מהר"ר **נטע** אבד"ק מעזריטש'.

דור י. להגאון הגדול מ' נטע בן והוא הגאון מהר"ר **דוד** (ולא ידעתי עד כה כי היה אבד"ק קאצק).

דור יא. להגאון מ' דוד בן והוא הגאון מהר"ר **מנחם נחום**.

דור יב. להגאון מ' מנחם נחום בן והוא הרב המופלג מהר"ר **יצחק**.

דור יג. להרב המופלג מ' יצחק בן והוא אבי זקני הרב המופלג הישיש הולך תמים מהר"ר **זאב וואלף** (ושמעתי מפי אבי ז"ל כי ר' זאב וואלף נקרא בשם „מינץ").

דור יד. להרב המופלג מ' זאב וואלף בן והוא הרב החריף מהר"ר **ארוש (אהרן) מינץ** נפטר בעיר מעזריטש שנת תקצ"א ובס' „אבל יחיד" מאת הר' אברהם פלאהם יש הספד עליו*). ושם אשתו רבקה ממשפחת לידא (לפי השערתי ר"ל ממשפחת הגאון המפורסם מ' דוד לידא אבד"ק אמשטרדם).

דור טו. להרב החריף מ' ארוש מינץ ששה בנים ושלשה בנות:

1. הרב הגדיל **אלכסנדר זיסקינד מינץ** בק"ק בראדי ונזכר מאת שד"ל**) בס' „דיואן ר' יהודה הלוי" דף 4, ובס' „אוצר טוב" שנת תרל"ט דף 2.

---

*) ס' „אבל יחיד" מאת ה"ר דוב בערוש ב"ר דוד פלאהם ממעזריטש. והוא אבל כבד הספד תמרורים על מות הרה"ג יעקב אבד"ק ליסא וכולל אבל ונהי על גדולי מעזריטש בשנת תקצ"א וקינה על מות ה"ר אברהם אבלי אבד"ק ביאלע וקינה על ה"ר אהרן מינץ ווארשא תקצ"ד [1833]. 4° (נמצא כעת פה בכוזעאום האזיאטי, וזכרו יבא במלואים לרשי' קהלת משה אות א').

**) „אוצר טוב" שנת הרל"ט Hebräiche Bee'lage zum Magazin für die Wissenschafr des Iudentums herausgegeben v. Dr. G. Berener und Dr. D. Hoffmann Berlin 1880. נחלת שד"ל והנה זה לי שש שנים; החלותי לעשות לעצמי רשימה מכל הפייטנים והפיוטים שמצאתי, עם זכרון המקומות, אשר מצאתי שמה, והיה זה בעצת החכם הזקן אלכסנדר זיסקינד מינץ מעיר בראדי. פאדובה כסלו תרי"א. שד"ל.
ס' דיואן ר' יהודה הלוי מתוך ספר ישן אשר ביד שמואל דוד לוצאטי Lyck. 1864
הקדמה:

2. הרב המופלג מתתי' מינץ.

3. הרב הגביר אביגדור הנקרא בשם גרינבערג.

4. הרב החריף הירש הנקרא בשם קלאצקא חתן הרב הגביר המפורסם מ' שמואל יהודה קלאצעס מווילנא.

5. הרב המופלג מ' יהודה ליב מינץ***) בק"ק מעזריט ונפטר בשנת תרכ"ב כמו שכהוב ב„הצפירה" (שנה ראשונה תרכ"ב).

6. הרב המופלג מהר"ר מנחם נחום מינץ. (נפטר בעיר ביאליסטאק). ושם אשתו הראשונה זלאטע בת הרב המפורסם חיים רוקח מדובנא. ושם אשתו השניה חייה פרומע בת הגביר ר' יצחק זאבלודאווסקי. ושם אשתו השלישית יוכבד בת הרב הגדול מ' זלמן בארנשטיין.

7. מרת חנה אשת הרב הגדול ה' אורי בער גינצבורג נכד הרב בהמ"ח ס' „מפרשי הים".

8. מרת צנה-גלדה אשת הרב המופלג אליעזר לאנדא.

9. מרת טויבע-לאה אשת הרב הגביר המפורסם מ' שמואל יהודה קלאצעס.

„... וישתבח שם של החכם אלכסנדר זיסקינד מינץ מעיר בראדי אשר בראיתו אותי אוהב הפיוטים ומקבץ כל מיני מחזורים בדפוס ובכ"י, יעצני לעשות רשימה על סדר א"ב מכל הפיוטים הנמצאים בהם, ואני בחדש טבת תר"ה (Ianuar 1845) החילותי לעשות לוח הפייטנים... והערכת הנסחאות השונות האלה היתה לי לעזר גדול לתקן כמה לשונות בפיוטים..." שד"ל.

פאדובה בתמוז תרכ"ד.

להרב הגדול אלכסנדר זיסקינד מינץ בן; והוא הרב החכם הכולל מהר"ר מאיר מינץ. נולד הושענא רבה תקע"ה ונפטר ביום ד' כ"ר אייר שנת תרכ"ו. ונזכר בס' „מצבת קדש" דף XV, בס' „מקדש מעט" דף XX וכספר „שבלי הלקט"ב הקדמתו, ראה מה שכתוב עליו במכתב העתי: (1 Jahrgang, p. ff. Der unparteische Beobachter — ירהמיאל מיזעס מלבוב.

להרב הגדול מהר"ר מאיר מינץ ארבעה בנים:

1. הרב המשכיל אברהם מינץ, ושם אשתו מרים ניטיל בת המופלג מהר"ר ישראל בארנשטיין.

2. ר' ירחמיאל מינץ. 3. ישראל (איזידאר) מינץ. 4. פישעל (פעליקס) מינץ.

הרב הגדול מו"ה מאיר ז"ל היה חכם גדול בתורה ובמדע ובהשכל ומדבר בכמה לשונות ורב תבונתו אין חקר והיה מקנא קנאת ה' ולוחם מלחמות נגד צוררי ה' וישראל עמו, וחיבר ע"ז חיבורים בלשון אשכנז: „איין ווארט צור צייט" נדפס בשנת 1848, והשני „לעלעוועל קאמפף פיר רעכט אונד וואהרהייט אונד די יודען פיינד" והיה מדבר צחות מאד הן בלשונינו הקדושה ובשאר הלשונות והיה מליץ מפואר ועם כל מעלותיו ומדותיו היקרים הי' ירא ה' במצותיו חפץ מאוד כאשר בעת לויתו פתח עליו בהספידו הרב הג' מו' יוסף שאול הלוי, אב"ד דפה והיה ציח ובוכה ואמר מאמר חז"ל ר' מאיר היכי גמר מפומי דאחר ומתרץ הגמרא

דור מ״ז. להרב המופלג המפורסם מ׳ מנחם נחום חמשה בנים ושלשה בנות

I. בנו הבכור מאשתו הראשונה: הרב מ׳ יהושע מינץ חתן הגאון הגדול מ׳ העשיל אבד״ק שטרי. ומאשתו השניה נולדו לו:

II. מרת מלכה אשה הגביר המפורסם מהר״ר יחיאל מיכל פרידלאנד. III. כרת פעשע אשה ר׳ שלום הארנשטיין.

IV. ר׳ אהרן מינץ. V. – אלכסנדר זיסקינד מינץ. VI. מרת רבקה אשת ר׳ עקיבא כהן. VII. אבי ז״ל איש הלך תמים ונדיב לב הרב ר׳ יחיאל מיכל מינץ נולד בעיר ביאליסטאק, כ״ב תמוז הקצ״ח ונפטר בברלין יום ד׳ ז׳ תמוז שנת הרנ״ג אשתו מרת אלגא בת הרב הג׳ המופלג מוה״ר משולם פייוויל פרידלאנד.

VIII. והצעיר מאשתו השלישית: ר יצחק מינץ.

דור י״ז. לאבי ר׳ יחיאל מיכל ז״ל חמשה בנים:

1. נחום. 2. שמואל־פייוויל. 3. אהרן. 4. זאב־וואלף. 5. מרדכי.

ר׳ כאיר רימון מצא תוכו אכל אבל קליפתו זרק, כן הרב הגדול מו״ה מאיר מינץ למד חבי״ת טטוב בירר וקליפה מרה זרק וביראת ה׳ מעוזו.

ס׳ מצבת קדש הוא זכרון צדיקים הנקרא בית יעקב מאת ה׳ גבריאל בה״ג ה, נפתל הירץ Lemberg 1889. נוסחת מצבת הרב הגדול חכם הכולל מו״ה מאיר מינץ זללה״ה.

בראש המצבה: „ציון לנפש איש חי רב פעלים ה״ה הרב הגדול חכם הכולל איש אשכולות לוחם מלחמות עמו נודע לפאר ולתהילה גביר לאחיו מו״ה מאיר לבית מינץ פרנס ומנהיג דק״ק לבוב בהרב הגאון הגדול מו״ה אלכסנדר זיסקינד ז״ל מגזע גדולים נכד הגאונים מהר״ם מפאדובה, מהר״י מינץ, והשר מו״ה שאול וואהל ז״ל ולמעלה בקודש מדור דורים נולד הושענה רבה שנת תקע״ה, בא שמשו ביום ד׳ כ״ב אייר תרכ״ו לפ״ק.״...

***) „הצפירה״ שנת תרכ״ב (1862) —

„מעזעריטש. „לתת זכרון עולם לאיש אשר היה לעטרת צבי לכל תושבי עירניה״ה התורני המופלא ומופלג ירא ה׳ גביר נכבד ומפורסם נדיב ושוע, מוהר״ר יהודה ליב מינץ זצ״ל— הוא הגבר אשר מנעוריו חלק לו אלהים עשר ונכסים, ובכל זאת תורת ה׳ היתה שעשועיו תמיד, כי אף בעת אשר טרדותיו רבו מאוד קבע עתים לתורה: גם בית עקד ספרים יקרים היה לו, וצדקת פזרונו נודעה בין תושבי קריתנו, בגלל כל אלה שפתי רבים יביעו תהלתו, ויספדו על מתו—האיש היקר והנכבד הזה נקטף פתאום ביום השבת פ׳ פקודי, טרם הגיע לימי הזקנה למגנת לב משפחתו ולדאבון נפש כל יודעיו ומכיריו״. —

נשלם הספר.

ДА'АТЪ-КЕДОШИМЪ.

Матеріалы для исторіи семействъ производящихъ свое происхожденіе отъ лицъ, умершихъ мученическою смертью въ 1659 г. въ мѣстечкѣ Ружанахъ вслѣдствіе обвиненія въ умерщвленіи ребенка съ религіозной цѣлью.

Собралъ изъ печатныхъ изданій и рукописей „Bibliotheca Friedlandiana“

И. Т. ЭЙЗЕНШТАДТЪ.

Привелъ въ порядокъ, дополнилъ, снабдилъ примѣчаніями

С. Е. ВИНЕРЪ.

Изданіе Л. П. Фридланда.

С.-Петербургъ.
Типографія БЕРМАНЪ и К°. Фонтанка 95.
1897—98 г.

קובץ שושנים

כולל

ענינים שונים: מאמר גדול ע״ד יעוד הלאומי וישוב א״י, לפי רוח העת והזמן השוים לכל נפש ולכל כתות בני אדם, ועוד דברי תורה והשכלה, ובסופו תולדות משפחת לונץ.

מאת

יהודה ליב בן ר׳ זאב וואלף ז״ל לונץ.

ווארשא
דרוק פאָן אלעקסאנדער גינז, נאַייע זיעלנא שטראַססע № 47
שנת תרנ״א לפ״ק

КОВЕЦЪ ШОШАНИМЪ

т. е.

КОЛЛЕКЦІЯ РОЗЪ

Соч.

ЛЬВА ЛУНЦА.

ВАРШАВА.
ВЪ ТИПОГРАФІИ АЛЕКСАНДРА ГИНСА.
Новозельная № 47.
1891.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 17 Апрѣля 1891 г.

לכבוד

נכד דודי היקר והנכבד החכם השלם, נגיד ורב תבונות, העוסק באמונה וקובע עתים לתורה והכמה, משתעשע בחברת חכמים ונבונים ועוסק בעדתו לטובת הכלל, יקר ערך ומאד נעלה נודע לשם ולתהלה, כש״ת הר״ר

זאב וואלף נ״י לבית לוניץ

בעיר ריגא.

מנחת זכרון מזכרת אהבה ותודה,
על חסדו עמדי כל היום מאת בן דודו

המחבר.

שארי יקירי!

ידעתי כי לא לרצון יהיה לך מה שהקדשתי את ספרי לשמך ולזכרך תאות נפשי, לא מאשר ספרי לא מצא חן בעיניך, אחרי כי היה למראה עיניך ואמרת לי באחד ממכתביך היקרים: „בהמעט אשר קראתי — עת שחרתי פניך בהיותי בשאוועל — מצאתי דברים טובים ואין בכלל אלא מה שבפרט, וחזקה לחבר שאינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן" רק מאשר ענותך תרבך להתרחק מהכבוד.

אבל שארי הנכבד! הן רב שלומים הנני אשם לך על אשר החזקת בידי מעודי עד היום ומבשרך לא תתעלם, בדעתך כי לא טוב גורלי מגורל יתר המחברים וחכמי עמנו הרעבים ללחם, על כן לא אוכל היות כפוי טובה וזכין לאדם שלא בפניו, ומה גם כי לעגמת נפשי ונפש כל מכבדי שמך, לא בנית לך בית והנך הולך ערירי, לזאת אמרתי לתת לך בזה שם טוב מבנים ובנות ולא יכרת שמך מתולדות משפחתנו

בן דודך מוקירך ומכבדך כרום ערכך

המחבר.

תפארת ציון.

המאמר „תפארת ציון" הוא ענף מספרי תפארת ציון כ"י הגדול בכמות ובאיכות, הכולל תורה, אמונה והשכלה בנוגע לתפארת ציון באחרית הימים כפי שטת רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל והתיחשות כמה מאמרי חז"ל לשטתו (כמו המאמר ת"צ פה), והיה למראה עין לפני חכמים ונבונים ומהם כמה רבנים משכילים ההולכים לרוח הזמן, ומצא חן בעיניהם ויעוררוני להוציא לאור לזכות את הרבים בתורה, אמונה והשכלה בנוגע לעקר הי"ב לבני ישראל, כי אין התעוררות גדולה מזאת לעורר את העם מתרדמתם העזה הישנים שינה לֶטַרְגִית, ויחלמו חלומות שוא ותפל בנוגע ליעודם הלאומי, להשתדל בפועל ובמעשה לישוב א"י כי אין שום דבר העומד בפני ההשתדלות והחריצות, ובהתעורותא דלתתא וכו'. אבל כגורל כל המחברים וחכמי עמנו הרעבים ללחם כן גם גורלי והנני מתפרנס ממלאכתי ויגיע כפי בעשיית נרות (ליכטמאכער) בצער ודוחק גדול ואין לי על הוצאת הדפוס אף פ"א, וע"כ ייעצוני אוהבי ורעי להוציא לאור ראשונה מחברת קטנה כהחבור הנוכחי אולי יקובל באהבה וברצון לחכמי עמנו, וע"י זה יהיה לכסף מוצא להוציא לאור את ספרי הנ"ל בשלימות, אבל גם על המחברת הקטנה הזאת לא היה בידי מאומה להוצאת הדפוס, וברם זכור אותו האיש לטוב הוא בני בכורי הישר באדם ראובן מרדכי לונץ נ"י היושב בנויארק, אשר עזרני לזה כפי יכלתו והשגת ידו יהי שמו מבורך, וה' יצליחהו ויברכהו בבכל טוב סלה, כברכת אביו

המחבר.

תפארת ציון.

1.

אַתְּ אֶרֶץ צְבִי, אֶרֶץ יְקָרָה!
עוֹד תִּתְעוֹדְדִי בְּעֹז וְתִפְאָרָה,
וּבְכָל טוּב אֹשֶׁר וּבְרָכָה,
אַשְׁרֵי הָאָרֶץ שֶׁלָּהּ כָּכָה.

2.

אַתָּה הַטֶּבַע בֵּן אֱלוֹהַּ שָׁמַיִם,
נֵרְךָ יָאִיר גַּם בִּירוּשָׁלַיִם,
כִּשְׁמוּאֵל וְהָרַמְבַּ"ם [1] גְּדוֹלֵי הַכֹּחַ,
הַחֲבִיבִים לְעַמָּם כְּרֵיחַ נִיחוֹחַ.

3.

אַתְּ „חָכְמָה" אֲחוֹתִי תַּמָּתִי,
תָּמְכִינִי נָא וֶהְיִי בְּעֶזְרָתִי,
עָלַיִךְ עֲדִינָה אַשְׁלִיךְ יְהָבִי,
יוֹמָם וָלַיְלָה גַּם בְּשָׁכְבִּי עַל מִשְׁכָּבִי.

---

[1]) הוא מאמר שמואל בכמה מקומות בש"ס: אין בין עוה"ז וכו', והרמב"ם ז"ל נמשך אחריו בהלכות מלכים ובהלכות תשובה ובפירושו למשניות פרק חלק בסנהדרין.

הצעה

א) להבין משל ומליצה דברי חכמים וחדותם (משלי א' ו'), למה נקראת שמה מליצה? שכל מי שמתלוצץ בדברי תורה מוסיפין לו לצנות, שנאמר אם ללצים הוא יליץ; דברי חכמים, שאם ישמע אדם דברי חכמים צריך לקשרם על לבו, שנאמר קשרם על לבך; וחדותם אמר ר' לוי אפילו שיחת חולין שקולה כנגד כל התורה (מדרש משלי פרשה א'). ויפה פירש בזה הגאון רצ"ה קאלישער בספרו היקר אמונה ישרה חלק שני, וזה לשונו: יש הרגש בזה שאין זה דבר והפוכו שאין לענוים ענין לעומת לצים; אך כה יאמר כי

אוהבי לצון בראותם דברי זולתם למעלה מהבנת שכלם לפי השקפתם הראשונה, בזדון לבם וגאות רוחם לא יתנו יתרון לגדול מהם, אך יליצו וילעגו אף לגדולי רבותינו הקדושים, ובעמק המושכל שבדבריהם יתנו דופי וילעגו למו, אך מי שהוא עניו ברוחו אזי יחשב הלא אדם גדול דבר זאת אשר שכלו למעלה משכלי, ארדה נא ואראה אולי אשיג דברי חו"ח ואז ימצא אוצר טמון מלא רוח חכמה ויסיר מעטה הנגלה ויביט אל הפנימי אשר בחובו, וזה שאמר החכם על דוברי עומק דברים בחדות ומליצות: אם ללצים יתן הדבר, הוא בלי ספק יליץ ולא יביט אל תוכו, כי יחשב בגאות לבו אם עין שכלו לא ישורנו כי אפס ואין הוא, אך לענוים יתן המליץ חן כי יבין אל עומקו וימצא חן ושכל טוב, עכ"ד. ונקדים מה שכתב החכם הגדול הריב"ל ז"ל בילקוט שלו: כמו שהיתה האמונה בהשארת הנפש אצל קדמונינו מן הסודות והתורה שבע"פ, כן האמונה במשיח, וגם אותה העלימו מן ההמון והזכירוה בתנ"ך ג"כ דרך רמז, ואף שאמונה זו גם היא יקרה מאד והכרחית, העלימוה בכ"ז קדמונינו מן ההמון, ומאז שנתגלה סוד זה להההמון התחילו לחשוב בו מחשבות זרות וארגו בו איש איש כפי העולה על רוחו הבלים אין חקר; וכבר ראינו כמה רעות גרמה זאת וכמה אולת צמחה על ידה, כי האמונה זו הזכה והטהורה נתהפכה לרועץ והיתה סבה לאמונת הבלית אין חקר; ועל כן צוה הרמב"ם שלא יטריד האדם את לבו בקריאת ההגדות הללו שחברו יחידים מהאמוראים מפרטי הענינים מענין המשיח, עכ"ד. — ואחרי כי סוף סוף נתהבל בהבלים אין קץ, מובן הדבר כי לא עת עתה בדור הנאור לחשות רק להראות לההמון משוגתם, וכי אין שום הכרח כלל מפשטי המאמרים של חז"ל: כי לעתיד תלד אשה בכל יום, אילנות יוציאו פירות בכל יום, א"י תוציא גלוסקאות וכלי מלת, אילני סרק שבא"י יטענו פירות, ירושלים תהיה כא"י וא"י ככל העולם, כאשר נפרש כל אלה כסדר על דרך מושכל ופשוט שלא יבוטל דבר ממנהגו של עולם — ובטרם נתחיל לבאר את החמשה חדושים הנפלאים, נקדים לזה הקדמה קצרה כללית.

הנה בספרי הראיתי לדעת כי מאמר שמואל בכמה מקומות בש"ס אין בין עוה"ז וכו' הוא נר לרגלי הנשר הגדול הרמב"ם וזאת היא שטתו לכל פרטיה ודקדוקיה, ואמרתי כי מה שאמרו חכמינו ז"ל בש"ס ומדרשים כי לעתיד יתרפאו כל הצריכים לרפואה, כעורים ופסחים אלמים ועקרות וכדומה שיודו לזה גם המחקרים כשמואל והרמב"ם וסיעתו, אלא אף שכלנו יחד מאמינים באמת ותמים בנסים לפי שעה, אבל זאת ג"כ אמת ויציב שלא נצטרך לנס במקום האפשרי מצד הטבע, כי באופן כזה לא יעשה ה' ניסא לשקרא, והנה עינינו רואות חכמת הרפואה וכל החכמות בכלל מתחדשים תמיד בכל דור בהמצאות חדשות ונפלאות מה שלא שערו הראשונים, והרבה מתעלומות הטבע מתגלים בכל דור מה שלא נתגלו לראשונים, כמה עקרות נפקדו, כמה עורים נפקחו עיניהם וראו עולם חדש וכמה חסרי איברים נעשה להם בחכמת הטבע איברים שלמים, כמו: חוטם, יד, רגל, ולולא העניות וההנהגות הרעות,

וביותר המלחמות הקטטות והמריבות לא היו כ"כ חולים ובעלי מומים בעולם, וכאשר יתבטלו כל הסבות הרעות ולא ישא עוד גוי אל גוי חרב לא יהיה כ"כ חולים ובעלי מומים בעולם, תתמעט כל חולי ונסו יגון ואנחה, והדבר שהורה החוש והנסיון ומצויר מציאותו בתחבולה טבעית אין זר בעיננו, כי בעתיד תגלינה ותראינה בהדרן עוד כמה המצאות חדשות יקרות ונפלאות לשעשעי החיים ולרפאות כל מיני חולים שונים, ורק כעת נעלמו מאתנו מפני חסרון ידיעה או יקר המציאות וריחוק המקום והכל יתגלה לנו בעתיד, לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים, ועל דרך שכתב רבינו הגדול בפירוש המשנה לפרק חלק, ממציאות הגן עדן, וז"ל: אולם גן עדן הוא מקום דשן ושמן מכחר הארץ, יש בו נהרים רבים ואילנות עושים פירות, יגלה אותן השי"ת לבני אדם לעתיד לבא ויראה אותו הדרך להלוך אליו ויתענגו בו, ואיפשר שימצאו בו צמחים נפלאים עד מאד מועילין תועלת גדולה ערבים ומתוקים הרבה, מלבד אלה הידועים ומפורסמים אצלינו, וכל זה אינו מן הנמנע, ולא רחוק אבל קרוב הוא להיות אפילו לא היה כתוב בתורה, כש"כ שנתבאר זה בתורה ונתפרסם, עכ"ד. ונקדים עוד מה שכתב רבינו הגדול בהלכות מלכים (פרק י"ב ה"ד) וזה נעימת לשונו הזהב: לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח לא כדי שישלטו על העולם ולא שירדו בעכו"ם, ולא כדי שינשאו אותם העמים ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח אלא כדי שיהיו פנוין לתורה וחכמתה ולא יהיה להם נוגש ומבטל כדי שיזכו לחיי עולם הבא כמו שבארנו בהלכות תשובה, עכ"ד. ולפי זה לא יעלה על הדעת הענין הראשון שתלד אשה בכל יום (שבת ל' ע"ש), כי חז"ל כוונו כפשוטן ממש ח"ו כי לאיזה תכלית יעשה ה' ניסא לשיקרא שטות והבל גדול כזאת? ואם חפץ ההמון שישתנה טבע האדם לתרנגולת מדוע זה לא ירצו שישתנו יותר למלאכי השרת? לא שיהיה האדם להוט גם אז אחר התאוה הנמבזה והמאוסה להיות מצוי אצל אשתו כתרנגול? ומה נשיב על זה לשואלנו דבר המתכבדים בקלון חז"ל? והלא גם ההמונים מודים ואומרים להכלל הגדול והקדוש של רבינו הגדול כי תוה"ק נצחית ולא תשונה לעולם, הגע בעצמך אם תלד אשה בכל יום ממש מלבד שזה שנוי טבע מסדרי בראשית שישתנה טבע האשה, הנה יתבטלו ח"ו דיני התורה מעניני נדה עם כל התורה המסורה לזה הענין, כי קנין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות (אבות ג' י"ח), אלא שיאמרו ע"ז בעלי מאמיני הנמנעות כי תהיה אז התורה אצלנו ברוחנית לא בגשמית שנתגשמה בחטא אדה"ר כידוע ליודעי... אבל אנחנו אין לנו עסק בנסתרות ורק אל ההשכלה נשים פנינו, וידוע מה שהסכימו החוקרים כי תורת משה באמת היא דת טבעית בראיות רבות על פי הנסיון היומי, וכמעט כל חוקיה ומשפטיה מיוסדים על ארני הטבע והשכל, כמו למשל איסור חזיר וכדומה, אשר כעת כמה ממשכילי העמים לא יאכלו אותו עוד כי מסוכן לאוכליו הוא, ומלבד הטעמים הידועים הנמצאים בכמה ספרים מטעמי המצות על איסור נדה, גם חז"ל בעצמם אמרו בזה טעם נכון כי כוונה בזה התורה האלהית לטעת נטעי

אהבה ושלום בין איש לאשתו, כי האדם יקוץ בדבר המורגל בלי הפסק, ובני ישראל, הריני כפרתן, שאין אומה ולשון בתבל הצנועים ופרושים מעריות כמו עם ישראל, יען כי הפרישה מנשיהם בעתים ידועים תוסיף ביניהם אהבה ואחוה. ומזה נראה המינות והבורות מאמר המדרש המיוחס לר"מ הדרשן, ע"פ ה' מתיר אסורים: כל בהמה שנטמאת בעולם הזה הקב"ה מטהר אותה לעתיד, ומהו מתיר אסורים אין איסור גדול מנדה ולע"ל הקב"ה מתירה (?!), ובאמת על מאמרים מובהלים כאלה המתנגדים לאחד מי"ג עקרי הדת, נוכל לאמר מה שאמר החכם המבקר רא"ה וויים בספרו דור דור ודורשיו ח"ש, כי קרה לספרי אגדה מה שקרה לספרי הקבלה שנתטעו בהם ענינים ודעות למאות, אשר יסודתם בשיטתו של ש"צ וסיעתו, והעירני משכיל אחד, לפי שטת המקובל יש לאמר כי בש"ם עירובין בין יו"ד קללות שנתקללה חוה נחשב דם נדה, ולעתיד יתוקן זוהמת הנחש ולא יהיה עוד דם נדה, וחזר ודחה בעצמו הדבר הזה כי באדר"נ פ"א מבואר „צער נדה".

עתה נבאר ענין הפלא הראשון: בעל המאמר התנא ר"ג רצה להפיח רוח חיים ונחמה רבה לכל חשוכי בנים ולא יהיה עוד עקר ועקרה, כהבטחת תוה"ק בעת שנעשה רצונו של מקום ב"ה (שמות כ"ג כ"ו, דברים ז' י"ד), אלא שהלטיש דרשתו במחוג ורמז אשר רק המשכילים יבינו, דהנה המלה „יום" ידוע לכל כי פירושה עת וזמן (עפָאכע), כמו: הנה יום ה' בא, יומו יבוא, יום ה' הגדול והנורא, יחיינו מיֹמים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו, ביום הכותי כל בכור, שבאמת היה זאת בלילה, וכוונתו באמת הוא על זמן הטבעי, וכאלו אמר עתידה אשה שתלד בכל זמן, וממילא מובן כוונתו על העקרות, אחרי כי רוב הנשים יולדות באמת תמיד כפי טבען אם רב או מעט, ובדרך דרש ואסמכתא אמר: שנאמר הרה ויולדת יחדו, כלומר שכל הנשים באין יוצאת מן הכלל תלדנה וממילא אין עוד עקר ועקרה, והחדוש הוא על האשה העקרה ולא על הזמן. וידידי ש"ב החכם השלם ר' משה זאוואדיע מפה הוסיף תבלין לפרש, כי הכוונה היא שלא יהיו נופלים ולא תפיל אשה פרי בטנה, וזהו הרה ויולדת יחדו, כי ההרה תלד ולא תפיל, וע"ד שאמרו רוב נשים מתעברות ויולדות ומיעוט מפלת, וע"ז מבטיח הנביא כי כל הנשים שתתעברנה תלדנה, ובודאי כוון הדורש לשני הענינים יחד מה שמבואר כל זאת במקרא אחד מהבטחת התורה כנ"ל [1].

ב) ויש לחז"ל עוד מאמר דומה לזה, והוא: ר"א בנו של ריה"ג אומר מנין אתה אומר שכל אחד ואחד מישראל עתיד להיות לו בנים כיוצאי מצרים,

---

[1]) זה ידידי וזה רעי הנכבד כתב על ספרי כמה הערות ובאורים טובים, גם השיג עלי בכמה מקומות, ואנכי העמדתי דברי, ומפני הוצאת הדפוס כי רבה היא השמטתי לגמרי ואם יזכני ה' להדפיס ספרי בשלימות יבואר הכל בארוכות.

שנאמר תחת אבותיך יהיו בניך, יכול יהיו דווים סחופים ת"ל תשיתמו לשרים בכל הארץ, אי לשרים יכול פרגמיטיטין ת"ל כהנים, כהנים מבוטלים כענין שנאמר ובני דוד כהנים (מכילתא פ' יתרו), אמר ר' אבהו ואל תתמה על זה שהרי תרנגולתא ברא ביומא רבה ילדה תרי בעי וביומא זוטא חדא (מדרש תהלים מזמור מ"ה). וראיתי להרב הגאון ר' יצחק אלי' לאנדא בספרו ברורי המדות על המכילתא שפירש כמו שהיה לאבותיך יוצאי מצרים, ויותר מזה לא כתב כלום, ונזהר מאד שלא יפול בפח שלא נדמה חלילה צחוק מכאיב לב על שש מאות אלף, אפס מה הועיל בפירושו ומה כוונתו בזה? אולי על ששה בכרס אחד כמו שהיה לאבותינו יוצאי מצרים? שקילי טיבותך ושדי אחיזרי לא הן ולא שכרן, אנחנו כעת ברוך השם רב יותר מיצ"מ ולא אדע מה התועלת להרבות לנו בנים כחול הים שתלד אשה ששה בכרס אחד, וכש"כ שתלד בכל יום אשר לא יספיק לזה שנות מתושלח, כי לזה יצטרך האויל המאמין ככה, לחיות יותר מט"ז מאות שנים והוא חי רק תשע מאות וששים ותשע שנה, ואם יאמר שיחיו לעולם כמו שהיה קודם החטא? שוב קשה הלא אין גבול לזה ככבי השמים וכחול הים, ומדוע תוליד אתה האיש המאמין ככה רק ששים רבוא? ולהבנת ענין זה ראוי להקדים אומר ודברים: כאשר נחקור אחר הסבה הראשית לרוע מעמדנו הגופני והנפשי נראה כי כל זה נובע מעזיבת עבודת האדמה, כי אחב"י רודפים רק אחר המסחר והקנין המלאים כל מחשבות עמל ואון, וכל זה מונע שלימותו של אדם, וע"כ אמרו חז"ל: כל מי שאין לו קרקע אינו אדם, כי מלבד שזה רעת נפשית, כי כל היום הוא טרוד ומבולבל באין לו שום פנאי לחפצי שמים, עוד יש גם רעה גופנית, כי מה יועילו המסחרים ביום עברה בשנות רעבון, ובעת אשר אז הכפרי רואה חיים במעט תבואותיו, אז בעל המסחר יתמוגג ברעב בהביטו אל אוצרות סחורותיו, כי אז בטלו המסחרים ועסקי החנויות המלאות סחורה לבעלי המדה והלוקסוס ישבו בנקיון שנים, כי בעת רעה כזאת אין מביט להבלים כאלה הבלתי הכרחים לחיי האדם, ומה יעשה הסוחר עת יפול למשכב ר"ל אשר אש היא עד אבדון תאכל בענין רע לפזר כסף לרופאים ורפואות, ואם גם יקום ממשכבו ויתהלך בחוץ על משענתו, אבל כבר יצא נקי מנכסיו, לא כן אם היתה לו עבודת שדה לא היה לו מה להפסיד, כי הקרקע בידו תמיד לעבדה ולשמרה, אף נותנת לו כח ועצמותיו ידושן כי רחוק האיש העובד מכל המדות הנשחתות השולטות בעיר ותענוגות בני אדם המקצרים את החיים, מי חכם לא יבין את זאת ומי מנקיי הדעת לא תבכה במסתרים נפשו על מצב אחינו ב"י כי ברע הוא, כי אין יסודות קימים למחיתם רק נבנו על יסודות רעועים הפורחים באויר, בפרנסות נמבזות כסרסרות, מלמדות שדכנות וכדומה, ובן ישראל איננו יודע כמעט מפרנסה אחרת בעת הזאת רק מכירת יי"ש והגוני, ואם כעת מרגישים בזה דוחק פרנסה מה יהיה חלילה לאחר זמן כי יתרבו עוד הילודים וכלם יהיו רק חנונים ובעלי מחיות? הלא קרוב לודאי כי יגועו ברעב. הה! מה נורא מעמדם ומצבם הנבזה, כנושאים עול ברזל

על צואריהם ומועקה במתניהם מתלאות נוראית ומבוכות שונות אשר כתרום סבבום מכל עבר ופנה וביחוד בימים האחרונים האלה, ואמרו חז"ל (ויקרא פ' כ"ב) מי שהומה ומהמה אחר הממון וקרקע אין לו מה הנאה יש לו, יען כי כל המסחרים תלוים רק בחברותיו להתפרנס זה מזה, לא כן עבודת האדמה אינו תלוי ברשות אחרים רק ברשות עצמו, וכל העתים שוים בירו לטובה מבלי שיצטרך לחברו, מה טוב גורלו ומה מאושר נחלתו, אשר בידו אומנות נקיה וקלה כזאת, כהכפרי אשר פניו פני להבים ושמחה כל ימיו, ומה פני בעלי המסחרים ? רק רעים מדאגה ויגון וטרדות הפרנסה המקצרת החיים, ועפ"י דברינו אלה יתנוצץ באור חדש להבין מאמר התנא באבות: איזהו עשיר ? השמח בחלקו, שנאמר יגיע כפיך כי תאכל, ולא אבין מאין מוכח זאת ? כי הלא אף מי שאינו שמח בחלקו אוכל מיגיע כפו וכי מאין מתפרנס ? האם מגנבה וגזלה ? ואטו בשופטני עסקינן ? אבל כאשר אמרנו הוא נכון, כי בכל העסקים כלם מתפרנסים זה מזה ושניהם אוכלים יגיע כפיהם של חבריהם, לא כן עבודת האדמה זה יגיע כפו ממש ואין לזרים חלק אתו כהכפרי האוכל משלו ושותה משלו, וכוונת התנא כי עשיר נקרא מי שעוסק רק בעבודת האדמה, שאין לך עשיר גדול מזה, וזה יגיע כפיו ממש ואין לזרים חלק אתו, ואולי על דרך זה יש להסביר גם המאמר בברכות: גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים, שנאמר יגיע כפיך כי תאכל, הנהנה מיגיע כפו הוא בעל הקרקע כנ"ל, והיר"ש הוא העוסק במסחרו באמונה, אשר באמת דרושה לזה יראת שמים גדולה להשמר מאד מהמון עבירות שונות, הן בנוגע בין אדם לחבירו והן בנוגע בין אדם למקום, הרובצות לרגלי המסחר, וקשה מאד על האדם שיעשה מסחרו באמונה שלמה, ועם כל זה אף שיזדמן אחד מאלף אשר תרחף על מסחרו יראת שמים, מכל מקום עדיף ממנו איש האדמה הנהנה מיגיע כפו אשר הוא ממילא יותר ירא שמים, וכמאמר בן סירא: עובד אדמתו יצבר עֲרֵמָה ונכבד בין נגידים כי ישמר מפשע (כ' כ"ח). וכן יאמר: אל תקוץ בעמל ידיך כי עבודת השדה מתת אלהים היא (שם ז' ל"ט), ומה לנו להאריך בדבר שכבר דשו בו רבים ואין קול ואין קשב לאמרי אמת — אבל אז בעתיד תתקיים הכל בתכלית השלימות וכמו שאמרו חז"ל: עתידים כל בעלי אומניות שיעמדו על הקרקע (יבמות), ולא יהיה כנעני עוד בבית ה' צבאות ביום ההוא (פי' סוחר), ודרשו ע"ז חז"ל (פסחים): אין כאן עני, כי כאשר לא נתעסק עוד בעסקים רעים כאלה מקור כל הרעות ממילא אין כאן עני, אף לא עני בדעות; ובאופן זה נזכה לכל טוב סלה, ויהיה לנו עתות פנויות לתורה וחכמה ועבודת ה'; היש עושר ואושר גדול מזה ? ונמצא דוגמתן אף כעת בימינו, המה הרבנים הגדולים והמורים הטובים, וגם כהני ומורי העמים הנאורים, מה טוב חלקם ומה נעים גורלם, כי הנה הם יושבים שלוים ושקטים, לחמם ניתן להם מימיהם נאמנים ממקור לא אכזב; ורוב זמניהם יבלו בתענוגים רוחניים בהורה וחכמה. ועל כל אלה משיח ה' ידריכנו במ,גלי הצדק והמישרים; וכמו שכתב החוקר האלהי בעל העקרים (כ"ו ל"ד): המלך והדת

אחים נאמנים, ואם יראו העם את המלך מזלזל בתורה ובלומדיה יבאו כל העם לפול בה ותפול התורה, עכ"ד. וברעיון זה השתמש גם בעל הזהר: אי רישא דעמא זכאה כולהו זכאין ואי איהו חייבא כולהו חייבין; ומושל מקשיב ע"ד שקר כל משרתיו רשעים, ממילא מובן ההפך מושל מקשיב ע"ד אמת כל משרתיו צדיקים (חולין). והכתוב צוח: בימים ההם אין מלך בישראל — לכן — איש הישר בעיניו יעשה, כי אין מעצור לעם אשר אין עליו קצין שוטר ומושל מלכת שובב בשרירות הלב לעשות ככל העולה על הרוח דברי רוח; וכן היה משנים קדמוניות עת מלכו מלכים בישראל, רוב העם נטו אז אחר מלכם, ויהיה לנו דורו של חזקיהו למופת, אשר מרוב צדקתו ויראתו את האלהים היו גם בני דורו דור ישרים יברך, ועסקו בתורה ובמעשים טובים עד שהיו בקיאים בטו"ט (סנהדרין), אף כי לימות המשיח!

עתה נפרש המכילתא, הנה אבותינו יוצאי מצרים לא זכו לכנוס לא"י להתענג מטובה זיוה והדרה, רק בניהם אחריהם שהיו יראים ושלמים ולקחו מוסר מאבותיהם אשר מתו במדבר בעגמת נפש; כמבואר בכתוב: ויעבוד ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע ואשר ידעו את כל מעשי ה' אשר עשה לישראל (יהושע כ"ד ל"א); ומובן אם הכתוב מעיד זאת מסתמא היתה היראה כראוי כפי רצון ה' בתכלית השלימות; ולכן השכיל בעל הכוזרי וכתב (מאמר ב' סי' נ"ח): הלא תראה מה שאמר יהושע לא תוכלו לעבוד את ה' כי אלהים קדושים הוא, וזה עם מה שהיתה בעדתו מן החסידות והזהירות בענין שלא נמצא בהם עובר בחרם זולת עכן משש מאות אלף איש! וכו' ע"ש. וזה כוונת המכילתא: מנין אתה אומר שבימות המשיח, כל אחד ואחד מישראל עתיד להיות לו בנים יראים ושלמים, כיוצאי מצרים, כמו שהיה לאבותינו יוצאי מצרים, בנים מחמדים בהצלחה ויראה, שנאמר תחת אבותיך יהיו בניך, כי עתה בנינו חסרים מכל טוב גופני ונפשי יחד; או יהיה ע"ד המדרש שיה"ש רבה: ילדה אשה אחת במצרים ששים רבוא בכרס אחד, זו יוכבד שילדה את משה השקול כנגד ששים רבוא, כמו כן הכוונה גם פה שכל או"א מישראל עתיד להיות לו בנים ישרים אשר בצדקתם יהיו שקולים כנגד ששים רבוא (וזה דרך גוזמא והפלגה בעלמא על גודל צדקת הדור אז בזמן המאושר), יכול יהיו דווים וסחופים, כלומר אולי הכוונה כי יהיה רק חירות השעבוד לבד, אבל בזולת זה אין דבר באותן הטועין מעולם בכוונת שמואל, ר"ל תשיתמו לשרים בכל הארץ, אף גם אליבא דשמואל לא יהיה עוד עני ואביון שהוא דחוף וסחוף (באשר בררתי כ"ז בספרי). אי לשרים יכול פרגמיטיטין ת"ל כהנים, כהנים מבוטלים, כלומר כמו שהיה לכהנים ביטול פרגמטיא ולא היה להם עסקים רעים כאלה, והיו מסתפקים בחלקם אשר זכו משלחן גבוה, כמו כן יהיו גם בנינו כמותם, כמה שיתעסקו בעבודת האדמה; וכמו שכתב החוקר האלהי בעל העקידה: הארץ לא ניתנה לישראל בתורת עבודה רק בתורת סיפוק לבד, יקחו ממנה הצורך

כדי פרנסתם, ושאר הזמן יהיו על משמרתם ללמוד תורה ומצות מן הכהנים והלוים שהם מסתפקים צרכיהם, כמ"ש יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, עד שיהיו ג"כ ברוב הזמן בטלים מעבודה ככהנים, כי ע"כ נאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' ונאמר ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם, עכ"ד; (ועיין רמב"ם סוף הלכות שמיטה ויובל ענין דומה לזה), שנאמר ובני דוד כהנים, כלומר לא כהנים ממש קא אמרינן רק לדמיון כנ"ל וכמו שנקראו בני דוד כהנים למעלתם; ובכדי להעמיק ולהסתיר כוונתם כדרכם בקדש להשתמש דרך חדה ומליצה והלצה, בא ר' אבהו — שהיה משתעי בלשון חכמה (עירובין נ"ג), ומפני חכמתו היה קרוב למלכות וחשוב בבית הקיסר (כתובות י"ז) והיה מלמד את בנותיו חכמות (ירושלמי פאה פ"א) — בגיבוב דברים לכלכל הכוונה וכאלו נדמה כפשוטם ממש, וע"כ בל נתמה ע"ז: שהרי תרנגולתא ברא ביומא רבה ילדה תרי בעי וביומא זוטא חדא! ! ובלי ספק השומעים המשכילים באו בזה לידי בדיחותא והיו שמחים ומחאים כף; וזה כלפי המליצה מה שהשיב ר"ג לתלמידו מהתרנגולת, וע"ד שכתב רבינו הגדול בהקדמתו למורה שנבין מדברי חז"ל את הענין הכולל ולא נחוש לפרטים שבאו רק על צד הצחות ונעימת המשל. וידידי החכם השלם המליץ המפואר חתן אחי ר' אברהם שלמה הכהן שפירא נ"י, אמר בזה"ל: המליצה תשים לבוש על הכוונה האמתית, אבל גם הלבוש נצרך שיהיה לפי מדתו לא ילקה בחסר ויתר, אשר כל רואיו יכירו כי אין זה לבושו, וכאשר לבש בעל המאמר את מאמרו העקרי מלידת עקרה כלבוש של עתידה אשה שתלד בכל יום, וכמו כן המאמר השני מששים רבוא, גם מלבושים כאלה צריכים שלא יהיו זרים ונמנעים מכל וכל לגמרי כמעייל פילא בקופא דמחטא; לכן בטוב אמר ר"א: ואל תתמה ע"ז ר"ל שלא יהיה לפלא בעינינו איך יצייר המליצה דרך זר ונמנע מה שאינו בטבע המציאות, כי הרי וכו' א"כ אין זה משל זר ונמנע מכל וכל לגמרי. עוד כתב החכם הזה בזה"ל: וע"ד באור ידידי המחבר הנכבד יחיה יובן לדעתי גם המאמר המבהיל בריש איכה: כל חצר בירושלים היתה מוציאה כפלים כיוצאי מצרים, וכבר תמהו רבים כי לאחר החשבון הוא סכום עצום ומבהיל מאד מה שבכל כדור הארץ לא יעלה כן (עיין כל"ז ח"ר במבוא מה שכתב הוא בזה); אבל הוא הדבר שאמר המחבר כי לא על רבוי הכמות יסוב הכוונה כי לא בזאת להתהלל מדינה אשר רבויה גדול, אבל אך באיכות אם ימצאו בה חכמים אף אם יושביה מעטים; וזה כוונת המדרש שבכל חצר היה מוציא כפלים כיוצ"מ — אנשים חשובים חכמים ונבונים הדומים למשה שהיה שקול כששים רבוא — דרך גוזמא והפלגה על רב חכמת אנשי ירושלים עד שבכל חצר היה לפחות שני חכמים גדולים, עכ"ד [1].

---

[1]) זה ידידי וזה רעי כתב על ספרי מאמר גדול וארוך בהשכלה ודעת אשר מלא חן גם בעיני הרבנים היותר אדוקים בישנות, ורק מפני הוצאות הדפוס כי רבה היא השמטתי פה לגמרי, ויודפס בספרי תפארת ציון אם יזכני העליון לכך.

ג) עתה נבאר הפלא השני כי האילנות יוציאו פירות בכל יום, המבואר ג"כ בשבת שם ע"ש; הנה חז"ל שלהי כתובות ספרו נפלאות מפירותיה של א"י בזמן הבית שהיו מרובים מאד בכמות ובאיכות, ואין זה נגד טבע המציאות כ"כ, כאשר הסביר בזה רבינו הרשב"א (תענית י' ד"ה החכם ע"ש), כי עיני ה' עליה מראשית השנה עד אחרית השנה לברך פרי הארץ לגאון ולתפארת, ורק מפני עונותינו שממה הארץ (ועי' משנה סוטה פ"ט משנה י"ב י"ג, ובפסחים מ"ב ציון המשנה וחומץ הארומי); נוסף לזה מסבות רוב המלחמות שהיו בה ומפני עצלות הישמעאלים הפראים מדור דור. הן באזנינו שמענו ואבותינו ספרו לנו, כי גם במדינתנו נשתנה הרבה ממה שהיה מקדם, יען כי בכל דור ודור הטבע הולך וחסור, וכמו שאנחנו נחשבים לחגבים מול אבותינו בכח ובבריאות כן הוא גם בפרי הארץ, אף כי לפני אלפים שנה ובארץ הקדושה נחלת ה' כנ"ל; ועולם כמנהגו ינהג גם אז, ורק אז בעתיד יתן ה' שפע ברכה והצלחה, וכמו שכתב רבינו הגדול בעצמו: הטובה תהיה מושפעת הרבה וכל המעדנים מצוים כעפר (הלכות מלכים פרק י"ב הלכה ה'); וכתב עוד בפירוש המשנה לחלק: ויאריך מלכותו ימים רבים ויאריכו חיי בני אדם ג"כ, לפי כשיסורו הדאגות והיגונות יאריכו ימי האדם, ואחרי כי הגאולה תהיה נצחית כימי השמים על הארץ הלא תחייב מצד הטבע כי ברבות הזמן ויתרבו הילודים, הלא תבא עת אשר יתמעט המזון והכלכלה ולא יספיק די לכלכלת בני תבל, ובין כה וכה תתיקר כל צרכי בני אדם מעלה מעלה ומה יעשו העניים והאביונים? ולכן יאמרו חכמי הטבע כי לתקן כל זאת דאג הטבע בעצמו להמעיט המין בדבר חרב ורעב וכדומה, ואם כי האמת אתם בזה כי לולא כן כבר חזרה העולם לתהו ובהו, אבל מה יענו על אחרית הימים הזמן המאושר האם גם אז יתנהג על האופן המגונה הזאת? לכן אין טוב כי אם לצרף גם האמונה להתבונה ובשם אלהינו נדגול כי רק העון גורם, וההשגחה האלהית בזה עד קץ גלותנו, אבל כאשר תבוא העת והזמן המאושר, יתוקן כל זה דרך טובה וברכה, כי יתן ה' ברכה והצלחה בעולם ואז ונסו כל יגון ואנחה. הן בשער המצבה אשר היה לפני כמה שנים בעיר עדינבורג בירת אירלאנד, היה אשכול ענבים אחד משקלו חמשה ועשרים לטרות! והשני היה משקלו ששה ועשרים לטרות ורביע! ועתה בימינו היפלא עוד אם בימי המרגלים נמצא אשכול אשר הוצרכו לשאתו במוט בשנים? (הלבנון י"ג ט'). ואנן על הנביאים הקדושים חוזי יה נוכל לסמוך, אף נוכל לתת בדברי קדשם ציור נכון מה שלא תתנגד לטבע העולם לגמרי; כי נוכל לשער כי הנביאים ידעו מראש מה שיהיה באחרית הימים בדרך הטבע, אף כי כעת לא יצויר לנו איך יתכן זאת מצד הטבע, ולא ראינו אינו ראיה; אף כי בדור פלאות כדורנו אשר נמצא תמיד המצאות חדשות. הידעת או שמעת מה שאמר חכם אחד טבעי כי יוכל לשנות ולהחליף את האיקלמים ממערב אירופה לקיץ עולמי! (עי' הצפירה שנה ד' נומר מ"ב—מ"ד המאמר דמיונות חכמים העתקת החכם אטלאס). ובכן בעתיד כאשר נהיה זכאים ולא תקופח פרנסתנו

ונזכה להתפרנס שלא בצער על ידי מה שתתרומם ארצנו הקדושה מעפר שפלותה ברוב שפע ברכה והצלחה, תחזורנה ברכותיה וכמו שאמרו: לעולם הבא (שהוא ימות המשיח) הקב"ה יחזור לה הברכות שהיתה עושה, שנאמר ואתם הרי ישראל וכו' (תנחומא פרשה תצוה); ולכן כוונת התנא האלהי ר"ג הוא על זה הדרך: עתידים אילנות שמוציאין פירות בכל יום (זמן), כלומר שתחזורנה ברכותיה מזמן שלותה שיוציאו האילנות בכל זמנם הטבעי פירות רבות בכמות ובאיכות, כמ"ש ונשא ענף ועשה פרי (יחזק' י"ז כ"ג) כלומר שיתנשאו הענפים במעלה נפלאה כבזמן הבית, ותהיה ככה תמיד בלי חרבן עוד, מה ענף בכל יום חי וקים, אף פרי בכל יום יתנשא באופן הפלא הנ"ל בתמידות.

ד) עתה נבאר הפלא השלישי ענין הגלוסקאות והכלי מלת המבואר ג"כ בשבת שם, כי גם זה אינו מוכרח שהיה כן קודם החטא; ויש דמות ראיה לזה מחז"ל בעצמן מש"ם יבמות: אשכחיה ר' יוסי לאליהו אמר ליה כתיב אעשה לו עזר כנגדו במה אשה עזרתו לאיש, א"ל אדם מביא חיטין חיטין כוסס? פשתן פשתן לובש? לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו? הרי שרצה ר"י להבין כוונת הכתוב מה שאמרה תורה בראשית הבריאה, והשיבו אליהו בהשכל, אם כן לא היה מעולם גלוסקאות וכלי מלת מוכנים, והיה נצרך לאשה לתקנהו מאכליו ומלבושיו. ועיין מה שכתב הריד"א פסוק אלה תולדות השמים, והוא: השאלה הל"ו בעונשי האדם שיראה שהם כלם דברים טבעיים ג"כ ומהכרח החומר אף שלא חטא אדם מעולם, אם הא' וכו' ואם ה"ה שאמר בזעת אפך תאכל לחם שפירשוהו על יגיעות המלאכות הנצרכות לאכול לחם אבירים טחינה וריקוד ואפיה ושאר המלאכות שבלתם אין ספק שאינו עונש כ"א מלאכות נכבדות תענוגים להמציא מזון נבחר מסכים לחיי האדם ולאורך ימיו בטבע, כמ"ש ולחם לבב אנוש יסעד; וידוע שבבריאת האדם לא נאמר שתוציא הארץ גלוסקאות, אבל נאמר הנה נתתי לכם את כל עשב, עכ"ד. ומלבד שזה שנוי סדרי בראשית, הנה יתבטל בזה עשר מצות התלוים בפת, היינו: א) לא תחרוש בשור ובחמור, ב) כלאים, ג) לקט, ד) שכחה, ה) פאה, ו) לא תחסום, ז) תרומה, ח) מעשר ראשון, ט) מעשר שני, י) חלה. אבל באמת אין צורך להטריח בזה בפירושם, כי כבוד רבינו הגדול בכבודו ובעצמו העיר ע"ז דברים קצרים מעטי הכמות אבל רבי האיכות, וזה לשונו בפירוש המשנה לחלק: אבל באותן הימים יהיה נקל מאד על בני אדם למצא מחייתם עד שבעמל מעט שיעמול האדם יגיע לתועלת גדול, וזהו שאמרו עתידה א"י להוציא גלוסקאות וכלי מלת, לפי שבני אדם אומרים כשימצא אדם דבר מוכן ומזומן פלוני מצא פת אפוי ותבשיל מבושל, והראיה על זה מה שנאמר ובני נכר אכריכם להודיע שיש זרע וקציר, ולכן קצף החכם הזה שאמר המאמר הזה לתלמידיו כשלא הבין דבריו וחשב שהוא על פשוטו הפשוט והשיבו כפי השגתו, ולא היתה אותה התשובה תשובה אמתית, והראיה שלא השיב על אמתתו מה שהביא ראיה על „ענה כסיל כאולתו",

עכ״ד ; והרב החכם חו״ב רצ״ה ק״ב מווילנא כתב ע״ז בספרו נתיבות עולם : והבן כי נפלא הוא . ועל זכרוני כי ראיתי זה שנים רבות בהמגיד שנה י״א פי׳ על הכלי מלת בשם החכם ר״ש רובין ואין ת״י המגיד לעיין מה שכתב בזה . וידידי רא״ש שפירא הנ״ל אמר בזה״ל : ראיתי בכתבי עתים חדשות מן האויס-שטעלונג שהיה באמעריקה שנת תרל״ו נמצא כלי מכונה נפלאה שמצד אחד הניחו בה חטים ומצד השני הוציאה פת אפוי , האח ! הפלא ופלא ; ועל כלי מלת יש לאמר ג״כ כזה , כי בא בעל המאמ״ ללמדנו כי א״י תהיה אז פאר כל הארצות , וכל החכמות וההמצאות ימצאו בה לעשות מכונות נפלאות כאלה . והשבתי לו כי האמת הוא כפי׳ הרמב״ם כאן , אבל בפרטי האופנים יהי איך שיהיה רק העיקר הוא שיהיה נקל לבני אדם להשיג מחייתם , לא כעת הזאת , אהה ! על פת לחם יפשע גבר ורבו המון בני אדם אשר יסבלו חרפת רעב , מלבד העניים והאביונים אשר פרנסתם תלויה באויר כמה מיליאנען , מספר מבהיל ונורא כזאת הלא תצלינה כל אזנים ויצעקו חמס ושוד על ההשגחה האלהית על מה עשה ה׳ ככה ? גם הגאון הכותב בעין יעקב כתב כדברי רבינו הגדול הנ״ל , וכן כתב גם הגאון אבוהב במנורה ; ובזה רואים אנחנו כי בשיטתנו היקרה והנעימה הולכים גם כמה מגדולי ישראל הקדמונים אף לאחר התגלות הזהר והקבלה בכלל , ורבו החוקרים האלהיים בכל דור צדיקים מפורסמים יסודי עולם אשר אמרו לחכמה : אחותנו את היי לאלפי רבבה ; לכן במקום שיש כאן לפנינו מחלוקת שונות בנוגע לעיקר הי״ב , יבחר ויאמין כל אחד כפי הטוב והישר בעיניו כפי נטיית דעתו ושכלו ותכונת רוחו ורחמנא לבא בעי , לא כההמוניים החושדים את האיש המאמין בהפך דעתם ואינו רוצה ללכת אחריהם כבהמה בבקעה — לאפיקורוס ; והמחרחר ריב ומדון ומדבר סרה על המשכילים התמימים והישרים בלבותם הנאמנים לה׳ ולתורתו , אינו אלא מאותן כת בעלי האינקוויזיציע הארורה אשר הכריחו אנשים לאמונתם , ואם לא , שרפום חיים בלי חמלה , האף אין זאת ?

ה) עתה נבאר הפלא הרביעי שאילני סרק יטענו פירות , המבואר בשלהי כתובות : אר״ח ב״א א״ר עתידים כל אילני סרק שבא״י שיטענו פירות שנאמר כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם . הנה כמו שהוא גנאי לפועל אם ממעט מלאכתו מכפי הראוי כן גנאי לו אם מרבה ללא צורך , כמו עגלה בחמשה אופנים , הוספה כזאת אינו אלא גרעון ; האילני סרק המה חשובים בעינינו כמו אילני מאכל, כי מאין נקח בתים כלים ועצים להסקה ? משל למלך שהיה לו פרדס ונטע בו אילני סרק ואילני מאכל , אמרו לו עבדיו מה הנאה יש לך באילני סרק הללו ? אמר להם כשם שאני צריך לאילני מאכל כך אני צריך לאילני סרק ואלולא אילני סרק מהיכן הייתי עושה לי מרחצאות וכבשונות (שמות רבה פרשה ז׳) ; העירנו חז״ל בזה ענין יקר ונפלא להראותנו בזה איך הבריאה בכלל טובה ויפה מאד אין בה נפתל ועקש אשר יוכל להתעקש

מי ולתת בזה דופי לאמר כי יש דברים בבריאה לבטלה וללא שום צורך, כאשר נכשלו בזה איזה חכמים, כי עם העיון הטוב נתבונן כי את הכל ברא ה' בחכמה נפלאה, וכל מי שהוא יותר מחוכם בחכמת הטבע ירגיש בנפשו התפעלות עוז ויקרא בהתפעלות רוחו: מה רבו מעשיך ה', כלם בחכמה עשית! ועיין מה שכתב בזה בארוכה רבינו הגדול בהקדמתו הנפלאה לפירוש המשניות; וחז"ל בחכמתם ידעו כל זה, ולכן יאמרו עוד בכמה מקומות כי אפילו זבובין פרעושין יתושין הרי הם בכלל הוייתו של עולם; ולדוגמא בעלמא ראה נא מה רב מאד התועלת מזבובי ספרד (שפאנישע פליגען) המבריאים אלפי חולים שנה שנה; ומה נעים מאד שירת בעל היחוד ליום הששי: לא החסרת ולא העדפת ודבר רֵק בם לא פעלת. ומעתה אילני סרק כקוצים ודומיהם מה שהמה מצד עצמם לצורך גדול בעולם יטענו פירות ע"ד וכולהו חיוי ברייתא קוצי אכלן (חולין מ"ג ע"ב); והנה רש"י בחומש ע"פ ועץ השדה יתן פריו הן אילני סרק ועתידים לעשות פירות, ולקח זאת מהספרא במקומו כדרכו בזה תמיד לפרש ע"פ דרשת חז"ל; ומלבד הטענה למעלה שיאות גם פה יש להקשות, מדוע בעל המאמר דכתובות לא הביא ראיה ממאמר התורה הנ"ל והלך נדוד למרחקים להביא ממרחק לחמו מן הנביאים? (יואל ב'), א"כ הלא נוכל לאמר כי לא כוונו מעולם מה שהוא מן הנמנעות, ובשום אופן אי אפשר לאמר כן שאילני סרק ממש יטענו פירות, כי התורה אסרה לנו לכרות עץ מאכל ומאין נקח עצים לכל צרכי העולם ההכרחיים כנ"ל? ומה זה התועלת מכל אלה הנראה כשטות והבל ללא צורך. וליתר תמהון נציע מה שכתב הריד"א בפרשת בראשית, וזה"ל: הקשה הרמב"ן איך לא צוה הש"י בתולדות אילני סרק כי לא נזכר אלא עץ פרי, והשתדל רבינו להשיב ע"ז; ולדעתי אין השאלה כלום ולא התשובה ממש, לפי שאין עץ בעולם שלא יעשה פרי, וגם אילני סרק פרי יש להם והם העפצים, אבל יש מהעצים שיש להם פרי מאכל ויש מהם שפרים אינן נאכל, והוא טוב ומועיל לדברים אחרים ולתרופות, אבל על כל פנים פרי יש לכל עץ, עכ"ד המחוכמים. עוד יש תימא מאין מוכח כי עץ השדה הוא אילני סרק ממש? ומה שפי' הגאון...... שעץ השדה במובן המדויק הוא עץ הסרק הגדל בשדות, אינו נראה לעניות דעתי, כי הול"ל „עץ היער" כי רק סתם אילנות ביער המה אילני סרק, אבל עץ השדה כך הוא לשון הכתוב על גן אילנות, וכן הוא לשון חז"ל על שדה אילן קורין שדה אילן ועל שדה תבואה קורין שדה סתם; ואפשר כי השם „שָׂאֶר" בל"א מקורו משם שדה? כידוע כי הרבה מהלשונות הראשיים נובעים קצת משפת קדשנו, והאומות שהיו יותר קרובים לא"י היה לשונם יותר נוטה לשפת קדש כמו לשון ערבית וכדומה. ולכאורה יש לאמר מדלא אמרה תורה רבותא טפי „ועץ היער" משמע כי עצי היער ודאי ישארו בסרקותם מפני הצורך ההכרחי כנ"ל, אבל הלא יש גם בשדות אילני סרק שנוטעין במתכוון לצל ולהידור, המה יטענו פירות; אך שנויי דחִיקא לא משנינן, הם מלהזכיר שום שנוי טבע לפי שטתנו! אמור מעתה כי רצון המאמר פשוט כרצון ר"ג למעלה

כי מרוב שפע ברכה והצלחה שיהיה להאילנות כמו בזמן הבית — נחשבים עתה לאילני סרק מול הערך הקודם, כמו מי שאינו עני נחשב מול העשיר המופלג לעני, וכמאמרם: זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך; וכן כתב הגאון המליץ בעל קול יהודה (מפרש הכוזרי מ"א פ"א): שלמות קטן לגבי גדול חסרון קרי ליה; ואילני סרק כאלה בימינו היום יטענו פירות אז בעתיד בכף מלא וגדוש רב מאד בכמות ובאיכות; שנאמר כי עץ נשא פריו, כלומר שיתנשאו הענפים במעלה נפלאה כמו בזמן הבית, תאנה וגפן נתנו חילם, ברב כח וחיל כאז, וכאשר כה דברי הנביאים עבר במקום עתיד לחזקת הדבר כידוע. הנה נתבאר כי מאמר ר"ג בשבת ורב בכתובות על קוטב אחד יסובבו, וכל אחד אשר לא ידע מחברו בחר לו סגנון אחר ברעיון מתכוון אחד, אשר בהשקפה הראשונה יש בזה דמות שונה זרות ותהפוכות לרב, שלא בדרך הטבע אילני סרק, ולר"ג שלא בדרך הטבע בכל יום אבל לא אילני סרק, כי אחרי שלא אמר זאת בהדיא אין לנו הגמדים להוסיף נסים ונפלאות על נסים ונפלאות מה שלא יאמר בעל המאמר בעצמו; אבל כפי באורנו, וכעין מה שכתב הגאון בעל שאגת אריה שכמה מקומות בש"ס אף שהלשונות מתחלפים אבל הפירוש שוה, עכ"ד. כמו כן יש גם להפך כמה מקומות בש"ס אף שהלשונות שוות אבל הפירושים מתחלפים. ואולי נוכל לפרש גם מאמר הספרא על דרך זה כי זה"ל: ומנין שאף אילני סרק — אילני א"י כמובן בפשיטות שכל הברכות קאי על אדמת קדשנו ונחשבים לערך הקודם בזמן הבית לאילני סרק — עתידים להיות עושים פירות — כמו שהיה בזמן הבית ברב שפע ברכה והצלחה — ת"ל ועץ השדה יתן פריו, והיינו כפשוטו ממש המובן אף לבר בי רב דחד יומא שכוונת התורה על גודל השפע והברכה כמבואר בפרשה מרבוי התבואות; ורק חז"ל אהבו לדבר דבריהם בחדות, ולא יתחכמו על חרותם ויאמינו על רעיון זר ומבהיל. אולם מה שאמרו עוד בספרא כי לעתיד תוציא הארץ פירות בן יומא וטעם העץ יהיה כטעם הפרי, זה באמת קשה הציור והבאור, כאשר גם ע"ז הקשה הרדי"א על מה שפירש"י בשם המדרש כי הארץ שינתה מרצון בוראה, כי הפשט הוא דבר קשה הציור מאד, כי איך לא תעשה הארץ מה שגזר השם? ואיך נאמר שחטאה האדמה והיא אינה בעלת שכל; ועוד כי איך יתכן שיהיה טעם העץ כטעם הפרי כי אז יהיה העץ כלו פרי, ויהיו הפירות נמצאים במציאות העץ, והנה הפרי כמו שכתבו הטבעיים הוא הלחות הטובה והמשובחת היוצאת מהעץ, ואיך יהיה אפשר א"כ שיהיה טעמו כטעם הפרי בהיות העץ עב וגס מטבע הארץ והפרי רך וטוב מטבע המים; לכן השכיל השר הנאור הזה לפרש הכל בדרך הפשט הפשוט בטוב טעם ודעת; וכן רבו כמו רבו מפרשי התורה המפרשים מעשה בראשית. ובאמת אף אם לא נחפוץ להתעקש כ"כ נגד בעלי הנמנעות ונודה להם שהיה קודם החטא משונה ממה שהוא עתה, היינו מפני כי כל מעשי בראשית בקומתן נבראו ובצביונן, ולכן יתכן שעשתה אז פירות בן יומא, ולכן נאמנים עלינו דברי חז"ל בסנהדרין: י"ב שעות היה היום

שעה א' וכו' ז' נזרווגה לו חוה ח' עלו למטה שנים וירדו ארבעה (או לדעת המדרש ז'), כי רק הפעם הזאת היה שלא כדרך הטבע הנהוג וילדו בנים מיד, למען יהיה להם ענג ונחת עם הבנים ולא יהיו ערירים משך זמן ההריון הטבעי; אבל מאין תהיה ראיה שהיה בתחלת כוונת הבריאה שיהיה ככה תמיד בכל יום לולא חטאו של אדה"ר? וידוע מה שנמצא במדרשים ענין מתכוון אחד אינם כי אם העתקות זה מזה וזה מזה וכל אחד סמך רק על חברו עד הראשון אשר לא ידענו מה היה לו..... מה שבאמת מעולם לא עלה על דעת חז"ל החכמים והמשכילים באמת כי לע"ל לא ישונה סדרי בראשית כחומר חותם, ורק סתמו דבריהם, ואחד קדוש האמין הכל כפשוטם ממש, וממנו נתפשטה בכל הספרים ובכל תפוצות ישראל עד כי נעשתה לעקר גדול מעקרי הדת (לפי דעתם), ואין בכח כל חכם לב לעקר ממקומה ושבשתא דעאל עאל; ורק כמשפט כל דבר כללי היוצא מן הכלל כן נמצאים מאמרים פרטים ובודדים בדברי חז"ל המורים בהפך שטתנו בכלל (אם קשים לנו לפרשם); וחז"ל בעצמן יאמרו אין למדין מן הכללות אפילו במקום שנאמר בהם חוץ, כמו למשל המאמר מהספרא הנ"ל, מה שבאמת אין כחו יותר מדעת יחיד, וכמו שכתוב בספר המצות לאוין ע"ג בהשגת הרמב"ן, וזה"ל: והביאו אותו מלשון ספרא, ובתלמוד נתברר שזה אינו הלכה אבל הם דברי יחיד, ועל הכלל המסור לנו סתם ספרא ר' יהודה, עכ"ד. אף אנן נמי נאמר כן וכי לאו ק"ו הוא? אם בנוגע לדינא יאמר כן רבינו הרמב"ן ז"ל אף כי בנוגע לדרשות ואגדות, ונאמר גם אנחנו כי בתלמוד נתברר ע"פ באורנו כי אין הכוונה על יום ממש ופליגי על הספרא. ובאמת רבינו הגדול חכם עדיף מנביא ולזה הזהירנו: ולעולם לא יעסוק אדם בדברי האגדות ולא יאריך במדרשות האמורים בענינים אלו וכי"ב ולא ישימם עקר וכו' (הלכות מלכים פרק י"ב הלכה ג'); הרי שידע רבינו את כל האגדות והמדרשות המתנגדים לשטתו ולא שת לבו להן ושם פניו כחלמיש צור לבלתי לזוז אף זיז כל שהוא מדעתו הישרה; וכן ברורו דור חשך וצלמות היו נאות הזהרתו זאת, אבל לא בימינו כעת אשר הדעות חפשיות לכל איש לחוות דעתו ומשפטו, ובימים ההם ובזמן הזה אשר ההשכלה שתה קן בלבות בני הדור החדש, והרבנים הארתדכסים בעצמם מחנכים את בניהם על ברכי ההשכלה והדעה, אין דרך לחזק את האמונה כי אם בדרכי חן ושכל טוב על פי הטבע והשכל האהוב וחביב לכל כתות בני אדם. והנה ידידי רמ"ז הנ"ל אמר לפרש שכוונו דרך צחות ומליצה מהאילנות והאילני סרק הם האנשים שיעשו מצות ומעשים טובים, כי האדם נמשל לעץ השדה והמצות נקראים פירות וכו'; אבל אנכי השבתי לו כי אין להוציאם מפשוטם לגמרי וכל הקרוב יותר אל הפשט הרי זו משובח; ועוד הלא הלשון בש"ס הוא „עתידין אילני סרק שבארץ ישראל" ולפי דבריו הלשון „בארץ ישראל" מיותר והוא בלי ריח וטעם, והול"ל סתם עתידים אילני סרק שיטענו פירות; ואם יאמר כי אז כל ישראל יהיו רק בארץ ישראל זה קשה מהראשונות, היתכן להאמין שטות גדול כזה

שלא ישאר שום יהודי בכל העולם כלו ? וכאשר הארכתי מענין זה בספרי ברברי טעם כי ישארו הרבה מאחינו בני ישראל בחו"ל.

ו) עתה נבאר הפלא החמישי שא"י תתרחב על כל העולם, והוא בילקוט ישעיה סימן שס"ג : א"ר לוי עתידה ירושלים שתהיה כא"י וא"י ככל העולם; ונקדים ראשונה מה שכתב בזה הרב החוקר ר' אברהם שיק בספרו עין אברהם על המאמר בגיטין המסופר שם מכמות א"י בהפלגה יתרה, סיימו : בזמן שיושבין עליה רווחא ובזמן שאין יושבין עליה גמרא; וכתב ע"ז המחבר הנ"ל : ושמעתי כי רבים ישאלו היתכן שיהיה נס תמידי כזה כל המשך ימי הבית ? והלא אמרו על מקום ארון שאינו מן המדה, ולפי זה תהיה הנס בכל א"י גם כן; ושמעתי כי אולי הכוונה על כח הארץ ופירותיה שהיו בה אנשים לרוב והארץ נתנה יבולה כל כך להספיק את כלם, והיום איננה נותנת כחה אפילו לששים רבוא קנים, וזה הרווח והגמד שנאבדה כחה מתת טרפה, לא בכמותה כ"א באיכותה; ואולי לזה גם כן הכוונה שהיתה מחזקת ת' פרסה ר"ל אף שהיתה קטנה בכמותה כמו שנראה מגבולי א"י שאינו מחזקת כ"כ, עכ"ז היתה מחזקת לתת להם טרפם כאלו היתה מחזקת ת' פרסה, כי ניתן בפירות כח רב; ויש ראיה לזה משלהי כתובות שדרשו בפירוש על שאינה מחזקת פירותיה וכו', עכ"ד. ועיין בספר רב פעלים לר' יצחק בן פנחס פירוש יקר ונפלא על המאמר דגיטין שם ששים רבוא עירות היה לינאי המלך, שסובב הולך ג"כ מעין הכוונה הנ"ל; אבל השכיל לפרש כי א"י מחזקת ת' פרסה על ת"פ גם כעת אבל במדת ענגליא שהוא ג' וויארסט רוסית, והיינו כל א"י עם עבר הירדן והגלעד ע"ש. ומעתה יובן גם המאמר אשר לפנינו, שאם משמעותה כמו שיבינו ההמון היה לו לבעל המאמר לסדר לשונו בזה"ל : לע"ל תהיה א"י ירושלים וכל העולם כלו ארץ ישראל, עכשיו שאמר בלשון שלילה ובכף הדמיון, זה מה שמורה שאינה כפשוטה רק מתכוון על גודל השפע והברכה והמקום היותר מקודש תהיה יותר מושפע, ולכן תהיה שפעת ירושלים כשפעת א"י ושפעת א"י כשפעת כל העולם, אבל לא ממש רק דרך הפלגה וגוזמא. והנה אחד מידידי המשכילים אשר ראה את הבאור הזה טען עלי שני דברים : א) לא ידעתי, הלא בפירוש אמרו באדר"נ עשרה דברים נאמרו בירושלים אין נוטעין בה נטיעות ואין עושין בה גנות ופרדסין, וכן הוא בש"ס ב"ק; שנית לפי באורו שהמקום היותר מקודש הוא יותר מושפע א"כ היה צריך ר' לוי לאמר בהפך, עתידה א"י להיות כירושלים היינו שפעת הברכה של א"י יהיה כירושלים וכו'; והשבתי לו כי טעה ולא עמד על כוונתי, הן בשום עיר שבעולם אין שדות, ואם גנות ופרדסים אסור בירושלים זאת ידעתי גם אני ומדוע לא הבין בכוונתי שהוא מחוץ לעיר סביב סביב וכל הסמוך לעיר נדון כעיר ונקרא על שם אותה העיר; ומה שטען כי לפי באורי היה צריך ר"ל לאמר להפך, באמת לא הבין הכוונה, דהנה זה כלל גדול כי כל הנסים לוטים בשמלת הטבע, ולעולם הענין משוער במדה וכמות ידוע, ד"מ כעת

מסאה חטים יצמח בזמן ברכה למשל עד עשרה סאין ולעתיד יתרבה בכפלים או אמור כפי שתרצה ועכ"פ בשיעור ומדה ידועה ע"פ הטבע; ומעתה הלא עלינו להתבונן מצד השכל כי הברכה שבירושלים אם כי היא הגדולה מכלם, לא יתכן לאמר ששפע א"י תהיה כירושלים, כי עד כמה יוכל היות השפע והברכה שבירושלים לבד אף כי יהיה בשיעור מופלג, וא"י שהיא ת"פ על ת"פ אין זה ברכה הגונה מעיר אחת על כל א"י, ועל כן נאות לאמר יותר עתידה ירושלים שתהיה כא"י, וזה שפע מרובה ככל א"י בעד ירושלים לבד מפני רוב קדושתה יותר מא"י, ישפע כל א"י כשפעת כל העולם (וכל, לאו דוקא רק דרך גוזמא והפלגה) ועכ"ז לפי הערך נחשב שפע ירושלים יותר מא"י אחרי כי זה רק בעיר אחת לבד, ושפיר יאמר ר' לוי כפי באורי שהוא נכון ומדוקדק.

והנה כל זה היה נכון אם היה מאמר ר' לוי מאמר פרטי ובודד בפני עצמו מבלי שיהיה שום שייכות וקישור לענין אחר מלפניו ומלאחריו, אבל המעיין בילקוט שם יראה כי המאמר הזה הוא תירץ על איזה קושיא וצריך א"כ שיהיה הכל ענין אחד, כי זה הלשון שם: כתיב והיה מדי חדש בחדשו וכו' והיאך אפשר שיבא כל בשר בירושלים בכל שבת ובכל חדש א"ר לוי וכו'; אבל אחרי כי באורנו נכון נקל לנו להטות גם השאלה מעין התשובה, כי השאלה הוא כך: הן זאת נראה לעינינו כי ישיבת כרכים קשה, וכ"ש הערים הגדולות בתבל אשר יהמון מרוב אדם ובהמה רבה בתוכם, כמו: לאנדאן, פאריז, וויען וכדומה, אשר המחיה והכלכלה שם ביוקר גדול, וגם יוקר ודוחק הדירות אין לשער, וכל זה מפני רוב האנשים ורוב האורחים הבאים בערי המלוכה מכל המדינה; והנה אז בעתיד כאשר תהיה ירושלים פאר כל הארצות כמו שאמרו: עתידה ירושלים להיות מטרפולין לכל הארצות (שמו"ר פ' כ"ג) ומכל העולם יבאו שם להשתחות בהר ה' בירושלים (וגם לענינים אחרים), אולי יעלה על הדעת כי יתרבה מפני זה היוקר ודוחק המקום כמו שנצרך להיות כן מצד הטבע, והיאך אפשר שיבוא כל בשר בירושלים בכל שבת ובכל חדש, כי במה יהיה מקום להספקת מחיה ודירה בעד כל האורחים מכל העולם; וע"ז מתרץ על נכון ר' לוי עתידה וכו' כפי באורנו; וזה מעין הנס שלא אמר אדם לחברו צר לי המקום שאלין בירושלים, ופירוש המפרשים אף שרבו הנכנסים שם וביותר מדי חג בחג, בכל זאת לא היה שום דוחק לא מצד הפרנסה ולא מצד המקום כי שם צוה ה' את הברכה. ונשלים המשך המאמר הנאמר שם עוד: והיאך באים בר"ח ובשבת מסוף העולם? אלא העבים באים וטוענים אותם ומביאים אותם לירושלים והם מתפללים שם בבקר, והוא שהנביא מקלס מי אלה כעב תעופנה; ובאור דבר זה הוא פשוט מה שאמרנו בראשית המאמר כי כל מה שמתארך הזמן כן מתחדשות ומתגלות חדשות ונצורות, ושערו חז"ל בחכמתם כי נהיתה אז תחבולות טבעיות למהר הנסיעה לירושלים אף מקצוי ארץ; כמו שנתחדשה בימינו מסלת-הברזל היותר

מהירים ואניות קיטור והנסיעה במגדול הפורח באויר, ואף כי זה האחרון לא שכיח כ״כ כהראשונות, אבל מי יודע מה יולד יום? וכאשר באמת מסופר במכ״ע כי גם המצאה זו עומדת להשתלם על צד היותר טוב לנסוע למחוז החפץ בלי אסון ופגע; מה שכל זה הוא הפלא ופלא ונראה כאלו העבים באים וטוענים אותם, ורק מפני רוב ההרגל לא נתפעל בזה ולא נרגיש מאומה מהנפלאות הטבעיים, וע״ז הנביא מקלס: מי אלה הנפלאות הטבעיים כעב תעופנה, ואם היה כפשוטם ממש היה ראוי לאמר „מי אלה על עב תעופנה" ואם היה כן סדר הכתוב היה הראיה ע״ז שפיר, אבל עכשיו הלא בצדק נשאול מאין להו לחז״ל כל הזרות והנמנעות האלה; ועיין רס״ג באו״ד מאמר גאולה אחרונה שהבין כראוי ענין זה, וכתב: כי מה שיביא ה׳ את בני הגולה במהרה לא״י כאלו העבים נושאים אותם כמ״ש מי אלה כעב תעופנה, או כאלו הוא עוף כמ״ש וכיונים אל ארובותיהם, או כאלו הרוחות נושאות אותו כמ״ש אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי וגו׳.

והנה כמו בנבואות חוזי יה צריכים להתבונן מה הוא פשוט ומה הוא מליצה, כי לא הכל פשוט ולא הכל מליצה, כן הכלל הנאמן הזה נופל גם על דברי חז״ל, כי צריכים להתבונן מה מדברי חז״ל צריך באור ומה מדבריהם המה רק לבדיחותא בעלמא; וכזה נמצא גם בהמשך המאמר שם: והרי שחל ר״ח להיות בשבת ואומר הכתוב מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו, והיאך באים שתי פעמים אחד של שבת ואחד של ר״ח והעבים טוענים אותם ומביאים אותם לירושלים והם מתפללים שם בבקר והם טוענים אותם ומחזירם לירושלים, מי אלה כעב תעופנה וכיונים אל ארובותיהם הרי של מנחה. ומה יענו המתחכמים על זה? והלא ענין העבים הוא באמת רק מליצה על מהירות הנסיעה כנ״ל, והיאך יסעו בשבת, האם תורה חרשה תצא? ומה ראו חז״ל לענין זר ומבהיל כזה, ומה הכריחם כל כך לדרוש דרשות כאלה המעורר צחוק, והלא זכרון אחד עולה לכאן ולכאן, והיכא דאפשר אפשר; אבל באמת כל משכיל ישר אשר לבבו נאמן באהבת איתן לרבותינו ז״ל יבין מעצמו כי כל זה הוא רק לבדיחותא בעלמא, כעין אבעיות ר׳ ירמיה וכדומה ענינים רחוקים מן המציאות; וכמאמרם ז״ל שבת ל׳ רבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן לסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתא; ובסנהדרין ל״ח כי הוה דריש ר׳ מאיר בפרקיה הוה דריש תילתא שמעתא תילתא אגדתא תילתא מתלי; וכתב הגאון רצ״ה חיות בהגהותיו על הש״ס (נדה כ״ב) אולי כל השאלות הזרות אשר נמצא בתלמוד מן ר׳ ירמיה עד שפעם הוציאוהו מן בית המדרש כל אלו השאלות הזרות היו לשמח את ר׳ זירא שהיה עצב תמיד, או שאר חכמים שהיו עצבים, עכ״ד; ואולם הלא נמצא תמיד ענינים כאלה גם בלעדי ר׳ ירמיה, בלי ספק הוא גם כן כנ״ל, ויהיה גם המאמר אשר לפנינו כאחד מהם.

ז) עתה כאשר יצאנו ידי חובותינו בבאור חמשה חדושים הנפלאים הנ"ל, כי מוסכמים על נכון לשיטתנו בכלל, לזאת נשים עינינו עוד על איזה אבני נגף העומדים לשטן על דרכנו, ראשונה המאמר דב"ר פרשה י': עד שלא חטא אדם הראשון היו המזלות מהלכין דרך קצרה ובמהירות, משחטא סיבבן דרך ארוכה ובמתינות, יש מזל שהוא גומר הלוכו לי"ב חדש כגון כוכב חמה וכו', ויאמרו בעלי שומרי המזלות שזאת היתה הסבה שהוציאה הארץ גלוסקאות מוכנים (?) מסבת מהירת תהלוכות המזלות, ולעתיד שיתוקן זאת יהיה הכל כקדם. שנית שם פרשה י"ב: כל תלדת שבמקרא חסר בר מן תרין אלה תולדות פרץ וכו' ומפני מה אינון חסרין כנגד ששה דברים שבטלו מאדה"ר ויחזור בימי המשיח הבא מפרץ, ואלו הן: זיוו, חייו, קומתו, פרי הארץ ופרי האילן ומאורות. הנה כל יסוד שטת ההפך נבנה על יסוד רעועה, כי אינם כ"א קבלת דברים כפשוטם ממש מבלי שום תוך והבנה, והלא ע"ז גופא אנו דנין; ובודאי איש גדול ונורא כרבינו התלמודי העצום והנפלא הרמב"ם ז"ל לא נעלם ממנו שום דבר מש"ם ומדרשים, אשר בפשוטתם וחמריותם מתנגדים לשטתו וחכמתו העמוקה, ומסתמא ידע רבינו בסתר לבבו כי אין לחוש מפני הטעם שאמרנו; וע"כ להבין ולהצדיק שיטתו אשר מפיו אנו חיים, ואשר כל חכמי לב ישמחו וימחאו כף לקראת דבריו כי נעמו לאזן שומעת, לילות עמל מנינו לנו עד כי הוציאנו לאור צדקת שיטתו; ואיך לא יחרד לב כל משכיל עבד נרצע לחכמת האיש הגדול הדגול מרבבה, והכי בשביל שני המאמרים הפרטים הנ"ל יהיה נחשב שיטתו לנבלי חרם מעשה ידי יוצר? אשר יפיל לארץ את כל היסוד והיה כלא היה ח"ו? לא, לא! לא נשקוט ולא ננוח עד אשר נסיר אבני הנגף מדרכנו הישרה, פנו דרך להרמב"ם! ישרו בערבה מסלה לההשכלה! כי גם בהמאמרים הנ"ל האח! מצאנו פתרון חדותם ואינם כפשוטם כלל וכלל הם מלהזכיר; כי איך יצויר מצד הטבע והשכל כי בקקיון דיונה בין לילה תשתנה הטבע כל כך בדילוג ובמהירה פתאומית? כידוע לטבעיים כי הטבע לא ידלג רק הולך לאט לאט במשך כמה אלפי שנה; ועל כן נראה לי פשוט, שקודם החטא שהיה השגת שכלו נורא ועצום מאד מאד, לכן כל החכמות לא היו נעלמות ממנו, כי היה אז רם ונשא במדרגתו, והיה יודע ומבין הכל על נקלה בקצרה ובמהירות, ורק מסבת החטא שנשתקע במפורסמות אז נסרחה חכמתו ונפל ממדרגתו הנפלאה מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, הוא עם כל הדורות אחריו, כאשר מוסכם כן מכל הצדדים לאמר כן על אדה"ר. דהנה חכמת התכונה ידוע שהיא חכמה עמוקה ונפלאה עד למאד, קצר רוח האדם וכח בינתו לצייר בשכלו ציורי העולמות העליונים והמזלות המגיעים ומשתרעים עד כמה מאות מיליאנען פרסאות, ואין קץ להחקירות והדרישות אשר יעמלו בזה חכמי

התכונה, וכל אשר יעמיקו בחכמה העמוקה הזאת ימצאו נפלאות מה שלא שערו הראשונים, ואין קץ להדרת קדש והתפעלות הנפש מהחכמה הנפלאה הזאת. ועיין בתשובות חו"י סי' רי"ט האריך הרחיב בשאלות עמוקות בנוגע לחכמה זו, וכפי גודל חכמתו ותורתו (כי היה חכם ומהנדס) כן גודל ענותנותו והודה ולא בוש שאינו מבין מזה והעלה חרס בידו; וגדולה מזו מצינו כי חז"ל בעצמם מסתפקים בענינים כאלה, כמו שאמרו: אין אנו יודעין אם פורחין הן באויר ואם שפין ברקיע ואם מהלכין כדרכן, הדבר קשה מאד וא"א לבריות לעמוד עליו (ב"ר פרשה ו') [1], ועד שלא חטא אדה"ר היה נחשב בעיניו אף החכמה העמוקה הזאת לדבר קל, והיה כל זה מובן ונראה בשכלו הנורא והעצום, וכאלו המזלות מהלכים בדרך קצרה ובמהירות! כי כל רז לא אנס ליה, אבל משחטא נסרחה חכמתו והוקטן מעלתו, וכל אשר העמיק יותר בחכמה זו לא בא עד תכונתה ועוד הדרך לפניו ארוך ומתון; יען כי יש מזל שגומר הלוכו ליב"ח וכו', אשר להבין כל אלה השנויים נדרש זמן רב וארוך להעמיק בחכמה להבין סבתם, וכן נתיסד בטבע מקדמת דנא, אבל רק בעיני האדם נראה כאלו נשתנה הטבע, יען נשתנה שכלו, וכאלו החטא גרם שה' עשה השנוי הנורא מתהלוכות המזלות. וידידי רמ"ז הנ"ל אמר בזה דבר נאה ומתקבל על כוונה אחרת, וזה"ל: ולי נראה כי זה דבר ידוע כי הימים הטובים לאדם יעוף כחץ מהר כהרף עין מחמת רוב טובה, וכמ"ש ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה; ובהפך ימים רעים נחשב כל רגע לזמן ארוך יום לשנה יחשב, כמ"ש בבקר תאמר מי יתן ערב וכו', כי מחמת הרעות נחשב בעיניו לזמן ארוך; וזהו ממש הכוונה של המדרש, עד שלא חטא אדה"ר והיה שרוי בגן עדן ברב טוב, היו המזלות מהלכין בדרך קצרה ובמהירות, כלומר בעיני אדה"ר היה נחשב כאלו ילכו במהירות, כי מאד יצר לו על היום שפנה הלך לו, אבל משחטא ונגרש מג"ע והיה שרוי בצער,

---

י) והפלא מזה כי מאמר זה מיוחס לרשב"י, אשר יאמרו עליו שהוא בעל הזהר אשר כל רז לא אנס ליה וידע הכל משמים, ופה יאמר מבואר מפורש אין אנו יודעים והדבר קשה מאד; וגם זה לדעתי מה שיש לחזק דעת המערערים כי ספר הזהר איננו לרשב"י, יען כי באמת לא בשמים היא והתורה אינה נתונה, ממה שנתגלה משמים ע"י מלאכים מגידים או גילוי אליהו; ומה שהשיב על זה מקובל אחד שענין זה נוגע להלכות ודינים לא בדרשות יסודות, אם כן מדוע לא ידע רשב"י ענין הנ"ל שאינו ענין להלכה, ומה חילק ובילק יש בזה? ומדהא ליתא אחריתא נמי ליתא. אגב אומר עוד כי רבינו החו"י הנ"ל כתב בסי' ר"י כי בלמדו כתבי האר"י לא יעלה על דעתו דבר מובן זולת פירוש המלות; ומה נענה אנן יתמי דיתמי? ולעגמת נפשנו אנשים רעים וחטאים ישתמשו עם הקבלה להדיחנו מנחלת ה' כידוע למשכילים ונאורים, והדברים עתיקים.

נרמה בעיניו כאלו הזמן ארוך וכאלו מסבבים דרך ארוכה ובמתינות, אבל המזלות מצד עצמן לא נשתנו מאומה מאז נבראו כאז כן עתה, וטהורים אמרי נועם. ואל תשיבני מהמאמר הסמוך שם: אותו היום עשו פירות בן יומה, אבל לע"ל הקב"ה מרפא אותה מכה, אשר לפי פירוש המפרשים הוא ענין אחד להמאמר הקודם, כי מסבת מהירת תהלוכות המזלות עשו אז פירות בן יומא ולעתיד יתוקן כקדם; אבל באמת המה שני מאמרים שונים ולא קרב זה אל זה, המאמר הראשון דרש ר' אפס באנטוכיא, והמאמר השני אמר ר' פנחס בשם ר' חנן דציפורין, ואם היה ענין אחד מדוע לא אמר כן ר' אפס בעצמו, כי מי לא ירצה לחזק דבריו? אין זאת כי לא חלם מעודו רעיון כזה כי כוונתו הוא ענין מושכל ופשוט אם כפי באורנו או כפי באור רמ"ז, ואפשר שכוון לשני הפירושים גם יחד; ורק בעל המדרש אסף וקבץ כעמיר גורנה את כל הדעות המתהלכת במחנה ישראל, ואוהבי נפלאות קרבו שני המאמרים הרחוקים בזרוע לאחדים לענין אחד. וזהו ע"כ המכוון לחז"ל בש"ם ומדרשים: אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו, שהוא ממש כבאורנו אשר מרוב יקרת ערכו וחכמתו קודם החטא היה יודע מאור החכמה הנפלאה הזאת בשיעור רב ועצום כאלו הוא מסוף העולם ועד סופו, כיון שנסתכל הקב"ה בדור המבול ובדור הפלגה וכו' גנזה לצדיקים לע"ל, שאז יתמו חטאים מן הארץ, ויש‍תמשו בני אדם בעניני התורה והחכמה ויתגלה לנו כל רז וסתום, וכאלו הוחזר לנו האור הגנוז מששת ימי בראשית וכו'; ומה שתלויה הסבה בדור המבול ודור הפלגה ולא בחטאו של אדה"ר בעצמו כי הוא הגורם וכו', יש לאמר כי הכוונה הוא כי גם הדורות הבאים אחריו לא טובים הם ואינם ראוים לזה, אבל אם היו טובים לא היה מונע מאדה"ר הטוב למען יוכלו להשתמש בניו אחריו הראוים לזה, אבל אחרי כי לא נמצא טוב אף אחד נגנז לגמרי לע"ל. וראיתי לחכם אחד יפרש בזה שהיה לו אור שכלי האלהי הנבואי והשי"ת לקח ממנו האור הזה וגנזו לצדיקים לע"ל, הכוונה לנביאים שיבואו בדורות הבאים; ולזה גם כן כוונו במדרש ענין הב' רעפים שנזדמנו במו"ש והיקשן זה לזה ויצא האור, הכוונה שאחר שנסתלק ממנו השכל האלהי והוצרך לשכל האנושי, לקח שני אבני הרעפים, כלומר הקדמות ידועות ליסוד ממושגי החושים, וקראום חז"ל דרך מליצה אבנים ויצא מהם אור הדעת והתבונה.

ח) ובזה יובן לנו ענין העשרה חירושים העתידים להיות לע"ל הנזכרים בשמות רבה פרשה ט"ו, המובן על נקלה לפרשם בדרך הנכון אשר לפנינו; הראשון שהוא עתיד להאיר לעולם שנאמר לא יהיה לך השמש לאור יומם, ושואל המדרש בעצמו: וכי יכול אדם להביט בהקב"ה? שנרמה שהוא כפשוטו, ועל כרחנו שהוא רק מליצה וצחות על גודל אור יקרת החכמה אז, כאלו

נכפלה שבעתים, שהוא ענין רבוי, ורבוי דרבוי הוא שבע שבעתים מ"ט; גם הכוונה על גודל השפע אור ההצלחה בכל הטובות העולמיים, שנאמר והיה אור הלבנה וכו׳, שהוא משל על רוב טובה כלפי שנאמר ביום רעה שמש וירח קדרו (יואל ב׳ י׳); ואפילו אדם חולה, חולה הנפש ג"כ יתעלה אז כפי מדרגתו, וכאלו הקב"ה גוזר לשמש — שהוא כנוי לחכמה וכל טוב — שתרפא גם אותו; השני, מוציא מים חיים מירושלים ומרפא בהם כל שיש לו מחלה שנאמר כל נפש חיה וגו׳ (יחזקאל מ"ו ט׳), ומה נבאר בזה? הלא כל איש כפי תכונתו וטבעו ורעיון רוחו יכול להבין את באורי המקראות כרצונו; וכן הוא ענין השלישי מנתינת פירות בכל חדש, ומהקרא משמע כי רק במקדש יהיה כזאת ורק שם יהיה הפלא הזה, ואולי יהיה רק לפי שעה בעלמא; ומה לנו להתחכם מה שמבואר בכתובים, (ועיין למעלה סי׳ א׳ דברי הרמב"ם מפרק חלק ובסי׳ ה׳ מ"ש לסמוך על דברי הנביאים); הרביעי, שהם בונים כל הערים החרבות ואין מקום חרב לעולם ואפילו סדום ועמורה נבנית לע"ל שנאמר ואחותיך סדום ובנותיה תשבנה לקדמתן (שם נ"ה), ומה צריך כאן באור? מי חכם לא יבין הכוונה הפשוטה שעל המקומות החרבים עתה יבנו מחדש בנינים יקרים ונפלאים, וכאלו נתחדשו מעפר אותן החרבות וזכו לתחית המתים גם המה כבני אדם. החמישי, שהוא בונה ירושלים באבן ספיר, גם זה פשוט שמתכוון על חזקתה וקיומה לעולם בזיוה והדרה כמו אבן ספיר שהוא חזק הקיום, וכמסופר במדרש מעשה באחד שלקח סנפירינון לבודקו נתנו על הסדין והכה בקורנס נשבר הקורנס ונחלק הסדין והסנפירינון לא זזה ממקומה (מובא בתוס׳ קדושין דף ל׳); והאומות באים ורואים בכבודן של ישראל שנאמר והלכו גוים לאורך (ישעיה ס׳ ג׳), כלומר שגם הם יהנו מהאור ההוא, כי הגאולה המקווה תכליתה לכל בני תבל (כאשר הארכתי מזה בספרי. הששי, ופרה ודוב תרענה, זה פשוט על פי דברי רבינו הגדול (הלכות מלכים פרק י"ב הלכה א׳) שהענין הוא מה שאמר הנביא וגר זאב עם כבש, שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי העכו"ם הקדמונים המשולים לחיתו טרף ע"ש; וביותר באור בהקדם ענין ז׳. השביעי, שהוא מביא כל החיות וכל העופות וכל הרמשים וכורת עמם ברית ועם כל ישראל שנאמר וכרתי להם ברית וכו׳ (הושע ב׳), ולכאורה ענין הששי נכלל בענין השביעי; ונראה שענין הששי אמרו כלפי דורם ושעתם שהיו ת"י הפרסיים המשולים לדוב כידוע (מגילה י"א), ואמרו: רחמנא או בטולך או בטולא דבר עשו (גיטין י"ז), וישראל בגלותם מפני חטאם משולים לפרה, כמ"ש כפרה סררה סרר ישראל (הושע ד׳ ט"ז), לכן עכשיו יבא ענין ז׳ כראוי על כוונה אחרת שהוא משל ומליצה על כל יתר השבעים אומות והכתות השונות המתנגדים זה לזה וכולן לישראל, ובעתיד יתאחדו כלם ויכרותו ברית אהבה ושלום; השמיני, שאין עוד בכי ויללה

בעולם שנאמר ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה (ישעיה ס"ה י"ט). הט' אין עוד מות בעולם שנאמר בלע המות לנצח (שם כ"ה ח'), המאמר הזה צריך באור ארוך ונבאר בעזה"י להלן. העשירי, שאין עוד לא אנחה ולא אנקה ולא יגון אלא הכל שמחים שנאמר ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו! ובסוף הפרשה הארוכה שם מסיים המדרש במשל אחר מעין ענין החידוש הראשון למעלה, שכעת אנחנו בגדר אירוסין ונמסר לנו רק הלבנה, ולע"ל נהיה בגדר נשואין ויומסר לנו הכל ע"ש, שהכוונה על חכמת התכונה בפרט, אשר כעת ידיעתנו בזה מעטה מאד כערך הלבנה מול החמה, אבל אז יומסר לנו כל החכמה בשלמות, ונדע תהלוכות כל הכוכבים, כי החכמה היקרה הזאת היתה חביבה ביותר אצל חז"ל והזהירונו על זה כמו שאמרו: כל היודע לחשוב בתקופות ומזלות ואינו חושב אסור לספר הימנו (שבת).

ט) ומעתה יובן לנו גם המאמר השני זיוו וכו', שאדה"ר בחטאו גרם לעצמו ולכל הדורות קלקולים ושנויים שונים; ראשונה זיוו, כי חכמת אדם תאיר פניו, והאדם בחטאו עז פניו ישונה וסר צלם אלהים מעל פניו נמשל כבהמות נדמו, וכמאמרם אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לה כבהמה. חייו, היינו חייו השכליים בתורה וחכמה ועבודת ה' שזה עקר תכלית האדם לא זולת, אבל בני אדם יעשו עקר מהחיים הבהמיים לאכול ולשתות ולשמוח. קומתו, נקדים מה שכתב בזה „המורה חיים" על מאמר חז"ל שאדה"ר היה מלא כל העולם כלו מכל הששה קצות, וכיון שסרח נגרעה קומתו והועמד על מאה אמה; והנה לפי הנראה הוא מן הנמנע דא"כ איפה היו כל הברואים? ואיה איפה הלך? אם כן היה מונח בעולם כמו במסגר ואחר החטא שהעמידו רק על מאה אמה אז נתעלה והגיע לו רווח גדול תחת מריו אשר המרה עצת עליון; ואמנם נראה בעליל שדבר גדול דברו ולימוד יקר במדות ההסתפקות, יען שבעת בריאתו קודם החטא לא הביט על זולתו ולא ראה כל מאומה מחוצה לו, שראה רק עליו בעצמו וכל מה שאכל ושתה היה טוב לו ולא חשק אחר הנאות יותר, כאלו היה סגור מכל הרוחות שבעולם וכאלו סכבו אותו השמים והארץ מבלי להביט על כל חמדה ותאוה כ"א אשר נמצא בידו היה טוב לו, אפס אחר החטא כי נשתקע במפורסמות והתחיל לבקש חמודות ותאות אז נגרע קומתו, והתחיל להביט מרחוק אחר כל תאוה וחמדה אשר מסביב סביבו, עכ"ד, וטהורים אמרי נועם. ובזה מובן לנו בטוב טעם ודעת ענין „הקומה". פרי הארץ ופרי האילן, הוא מובן כפשוטו על מיעוט השפע וככל דברינו הקודמים, אבל פה צריכים להוסיף כי זכות הבית שעמד ביקרת תפארתו הועיל להרבות שפע וברכה וכשחרב הבית חזרה הקללה למקומה. מאורות, הוא ג"כ מליצה על אור החכמה וכדברינו כאן; גם מתכוון על הצרות

והיסורים אשר עלו השתרגו על צוארי בני אדם פה בעולם התהו עמק הבכא גיא צלמות ולא סדרים, והעולם חשך בעדנו אין אור ואין נר להאיר חשכת לבבנו, אבל אז בעתיד יהיה הכל לטובה ולברכה קול רחים ואור נר להאיר חשכת לבבנו בתורה וחכמה וכל טוב סלה; וקצת דומה לדברינו כתב גם הרדי"א בישועות משיחו, אבל הוא הטה הכוונה ע"פ דרכו וחשב להשיג בזה על רבינו הגדול מה שבאמת הכל מוסכם באר היטב על נכון כפי שיטתו; ובאמת כן יפרשו גם המפרשים בפירושיהם על המדרשים, אבל במח"כ יקבצו שני הפכיים בנושא אחד כי יאמרו ומרגלא בפומייהו כי שניהם אמת הפנימי והחיצון, היתכן? יגידו נא לנו האם באמת הוא כאשר יאמינו כי ארה"ר היה מלא כל הארץ כנ"ל, והכל אמת הפנימי והחיצון גם באור החכם המורה חיים? ומה חילק ובילק יש בזה? הלא כל מה שאינו בגדר המציאות לפנינו שקר מוחלט הוא מכל וכל לגמרי; נוסף לזה כי ההרגל הרע והמר הזה להאמין הכל כפשוטם גרם כל התלאות הנוראות במשיחים שקרים, כי בזה נתעו העם מהדרך הסלולה שהמשיח צריך לעשות אותות ומופתים ולשנות סדרי בראשית, ועל כן אין שום איש שם על לב רק לצפות על הגאולה הפתאומית למעלה מהטבע, בהתעוררות קול שופר גדול, וכמעשה שהיה (שנת תרל"ח) עת המלחמה הנוראה הידוע, אשר המורגל בכל עת וביותר עת ישא גוי אל גוי חרב, כי ימצאו אנשים קלי דעת רמזים ונוטריקון על זמן ביאת המשיח; ומה רע ומר הרעיון הזה לאמונתנו הקדושה הזאת בפרט ולהאמונה בכלל, כי מה יענו החכמים בעיניהם בראותם כי עבר קציר כלה קיץ קיצם הברוי ועדן משיח לא בא; וכאשר קרה בעיר קטנה בעסטרייך: איש שכור לן בלילה בליל שמורים בבית הכנסת, וכאשר הקיץ משנתו בחצי הלילה ונתבהל לראות א"ע באישון לילה יחידי בבהכ"נ אשר שם ילינו המתים (?) הדליק את כל נרות בבהכ"נ ותקע בשופר גדול, עד כי התעוררו כל אנשי העיר משנתם ואמרו כי משיח בא, והכינו א"ע לקבל פניו, (הישראלי שנה ב' נומר מ"ג); אבל בראות העם כי לא זו הדרך ולא זו העיר, ולא זאת כוונת חז"ל באגרותיהם הנפלאות, ולא כאשר יאמינו העם יאמינו חז"ל, או אז כמו כל המשכילים התמימים והישרים בלבותם ידעו להוקיר את ההשכלה והדעת, ויאמרו לשיטת רבינו הגדול: אחותנו את היי לאלפי רבבה! מאמינים אשר יחזיקו ויאמינו בך, בך בחכמתך, בך בהשכלתך, וממילא יראו ויתבוננו כי אין שום דבר עומד בפני החריצות וההשתדלות, עת לעשות ולהתעורר מתרדמתנו העזה, לעשות השתדלות בפועל כפים לא בדבר שפתים על דבר ישוב א"י; התעוררי, התעוררי! כי בא אורך, קומי אורי! עורי עורי השכלה דברי! אז כבוד ה' עליך יִגָּלֶה. ואמרתי דרך צחות ומליצה מאמרם ז"ל: יתיב ר' אמי ור' אסי קמיה דר' יצחק נפחא, מר אמר ליה לימא מר שמעתתא, השכלה וחקירה

החריפה כשמעתתא בשטת החוקר; ומר אמר ליה לימא מר אגדתא, אמונה פשוטה הנכנסת באזן המאמין באגדה; פתח לומר אגדתא ולא שביק מר, כי החוקר מרחיק את דעת המאמין; פתח לומר שמעתתא ולא שביק מר, כי המאמין מרחיק את דעת החוקר; אמר להו אמשול לכם משל למה"ד לאדם שיש לו שתי נשים, האמונה וההשכלה אשר אהובות בטבע כאהבת נשים; אחת ילדה, היא האמונה, כי עוד מילדות יאמין האדם בכל, ואחת זקנה, היא ההשכלה, כי לא מיד יתחיל האדם להכיר ההשכלה רק כאשר יבא בימים וילמוד חכמה ודעת או אז יהיה לאיש משכיל; ילדה מלקטת ליה לבנות, האמונה תחפץ באמונה לבד ולא עם ההשכלה כתכונת ההמוניים; זקנה מלקטת ליה שחורות, ההשכלה תחפץ בהשכלה לבד ולא עם האמונה כתכונת המתחכמים; נמצא קרח מכאן ומכאן, ולא זו הדרך הישרה שיבור לו האדם; אמר להו אי הכי אימא מילתא דשויא לתרווייכו, טוב לבחור הדרך הממוצע, ואל יהלך אדם בצידי הדרכים אלא באמצע הדרך, לא להיות כפתי המאמין לכל דבר ולא להיות מתחכם לכפור בכל דבר, רק האמונה וההשכלה שלובי יד ילכו באהבה ולא יתפרדו וזה וזה יתקיים בידינו, וכמליצת הירושלמי (חגיגה פרק אין דורשין, אבות דר"נ פרק כ"ח): התורה הזאת דומה לשני שבילין אחד של אור ואחד של שלג, הטה בזה מת באור, הטה בזה מת בשלג, מה יעשה יהלך באמצע.

י) עתה נבאר מה שאמרנו למעלה סי' ח' ע"ד החידוש הט': אין עוד מיתה בעולם; קורא נעים! האם תאמין כי כל כך ישתנה הטבע מכל וכל לגמרי עד שלא ימות אז שום איש, ותהיה נצחי כהקב"ה? רבינו הגדול כתב מבואר מפורש בזה"ל: והמשיח ימות וימלוך בנו ובן בנו, וכבר ביאר הנביא את מיתתו לא יכהה ולא ירוץ עד אשר ישים בארץ משפט, ויאריך מלכותו ימים רבים ויאריכו חיי בני אדם ג"כ, לפי כשיסורו הדאגות והיגונות יאריכו ימי האדם, עכ"ד בפירושו למשנה פרק חלק בסנהדרין; והנני מחזק שיטתו זאת מדברי חז"ל למען דעת כי משה אמת ותורתו אמת. וגם אל הערים האל וחי, אמר הקב"ה בעוה"ז על ידי שיצה"ר מצוי היו הורגים אלו את אלו ומתים, אבל לע"ל (לימות המשיח) אני עוקר יצה"ר מכם ואין מיתה בעולם בלע המות לנצח (במדבר רבה פרשה ב'); וכתב על זה הרב החוקר בעל אשר הנחלים במקומו, וזה"ל: הוא כדעת שמואל, שגם לע"ל יהיה מיתה בעולם, ורק מיתה טבעית כמ"ש כי הנער בן מאה שנה ימות, אבל הכתוב אומר שמיתה רצונית להרוג איש את אחיו לא יהיה עוד, כי יתעקר היצה"ר מהעולם, וכלם ישבו יחד באהבה; ונרמז זאת במלת אז, וכלומר אחרי שראה משה כי נגזר עליו גזירה שלא יכנס לארץ, ואם כן לא יתוקנו ישראל בעת, כי לולא היה משה נכנס לארץ אז היה התקון שלם והיה התקון מהרה

ואז לא היו צריכים לערי מקלט, אבל עתה צריכים לזה, עכ"ד; ואנחנו בשמחת לבב על המציאה היקרה הזאת אשר מצאנו עוד סייעתא לשטתנו בכלל, נרחיב הבאור בזה. דהנה אם תהיה כוונתם שאין מיתה כל עקר, היה להם ז"ל לאמר בפשיטות „בעוה"ז יש מיתה ולע"ל אין מיתה" ומה להם לתלות ביצה"ר מה שהורגים אלו את אלו, הריגה מאן דכר שמיה? אין זאת כי כוונתם נחמד ונעים מיוסד על שרשי ההשכלה והדעת כפי שטת שמואל החכם והחוקר אשר נמשך אחריו רבינו הגדול, בעוה"ז שרוב בני אדם רעים וחטאים ופורקים עול המדות הישרות, וזה היצה"ר המצוי ביניהם, ומפני זה יש מיתה מקרית קודם עתו של אדם, אבל לע"ל שיהיה נעקר היצה"ר, כלומר שיתרבה שלמות המדות אהבה ואחוה וריעות בין איש לרעהו, שוב לא ימצא עוד אופן לרציחת נפש, והרי זה דרך מליצה והרחבת הלשון כאלו נבלע המות לנצח; וכאשר כן יבינו המבארים הגדולים מפרשי הפשט שיבלע המות המקרי לא המות הטבעי, כי נאריך ימים כדברי רבינו הגדול כאן, ויתבטלו הסבות המקצרות החיים. ותמיד אנחנו שומעים ממכ"ע שמות בני אדם ומדינותיהם אשר האריכו ימים ארוכים מאד; וזה"ל מכ"ע אחד: לא נוכל לדעת היטב כמה ימי שני חיי האדם ע"פ דרך הטבע, ואולם יש מקום להוכיח כי מאתים שנות חיים לא נפלאו ממנו, אכן השכלתנו וחכמתנו ועבודתנו הורגלנו בהן באירופא הן הן המקצרות את ימינו וחיינו וכו'; ולוא ישמע האדם לעצת הרופאים להנהיג א"ע בהשכל ודעת ובכלכלה טובה (דיעט) יוכל אף כעת להאריך ימים, וכהבטחת רבינו הגדול בהלכות דעות (פרק ד' הלכה כ' ע"ש בארוכה) שהיה גם רופא מומחה כנודע; ורק הלוקסוס והמאדע אשר זה השכלתנו וחכמתנו החיים האירופיים מקצרים חיינו; וא"כ קרוב מאד לטבע שאז באחרית הימים שיתנהגו בני אדם בהשכל ודעת יאריכו ימים. ועל דרך זה נוכל להבין גם המדרש איכה: בעוה"ז אתם מטמאים למת מצוה לע"ל אין אתם מטמאים כל עקר בלע המות לנצח; הכוונה כנ"ל, בעוה"ז אתם מטמאים למ"מ, שלדעתי פשוט שנאמר זה כלפי הכהנים שרשאים לטמא לחלל הנמצא, אשר ע"פ רוב מ"מ כזה נרצח מרוצחים ושודדים מושלך כדומן על פני השדה, אבל לע"ל לא ימצא אופן לרציחת נפש כזה שיהיה הכהן רשאי לטמא לו מפני האהבה והשלום שיהיה אז בין הבריות כלן. אחר כתבי זאת לפי תומי האיר ה' את עיני ומצאתי ראיתי כי נשנה מאמר זה גם במדרש תנחומא ואיתא שם בהדיא המלה „כהן", ואולי נשמט פה בשגגת המעתיקים המלה הזאת. ובזה נוכל לאמר מה שנאמר במדרש קהלת לשון פשוט על ביטול המיתה בקושתינו לעיל: בעוה"ז יש מיתה, אבל לע"ל אין מיתה, כל עקר כוונתם על המיתה המקרית כנ"ל וסתמו פה מה שמבואר שם ללמוד סתום מן המפורש כדרך התורה העשירה במקום זו והעניה במ"א.

עוד אמרו בתנחומא : נורא עלילה על בני אדם, עלילה מצא הקב"ה שימות אדה"ר אף אם לא חטא ; ועוד אמרו : אף מיום ראשון נברא מלאך המות, כלומר הטבע הפועל המיתה כידוע כי כחות הטבע נקראים מלאכים. ושמחתי למצוא בילקוט חדש המלאים מדרושים וקבלה וכל הנמנעות נמצא שם (ערך אדם סי' ו') : אף קודם שחטא אדם לא היה לו לחיות חיים נצחיים ! אלא שהיה לו לחיות חיים ארוכים, אבל כשחטא נגזר עליו למות באותו יום ממש, כשעשה תשובה נתבטלה הגזרה להאריך ימיו יומו של הקב"ה שהוא אלף שנה ; תדע דאם היה ראוי לחיות לעולם א"כ אף שחטא מאחר שעשה תשובה היה ראוי לבטל הגזרה ולא למות כלל, או כדאמרן שלא היה ראוי לחיות לעולם שהרי מעפר לוקח ; וכתב זאת בשם הזהר חדש, האח ! הפלא ופלא בין ספר כזה נמצא מרגניתא טבא מאמר מחקרי מחוכם כזה ; ומהדברים היקרים האלה נמשך ממילא מה שכתב עוד (בערך מיתה סי' ט') : המיתה שמתים הבריות לא נגזרה בחטא אדה"ר, שהרי אפילו קודם החטא לא היה לו חיים נצחיים, וענין זה בכלל כמה מחוכם ומושכל מאד, דהנה בהשקפה ראשונה קשה אם אמת נכון הדבר כי כוונת הבורא ית' בכלל היה כמו שמורה פשטת הכתובים, כמו שיאמרו בעלי הנמנעות כי נשתנה טבע הבריאה מכל וכל לגמרי ע"י חטא אדה"ר, איך יתכן כן במעשי הבוי"ת אשר בין לילה היה ובין לילה אבד ? אשר לא יצויר פעולה הבלית כזאת אף לפועל קל שבקלים ; והלא מהש"י לא נעלם אחרית דבר מראשיתו וידע מראש כי כל מעשי ידיו להתפאר לא יהיה שום קיום כלל בקקיון דיונה, וא"כ הבוי"ת הכל יכול היה יכול לעשות שלא יהיה שום קלקול ; כן למשל היה לו להבוי"ת שלא לברוא את עץ הדעת, אשר מזה נמשכו כל הקלקולים הרבים וכדומה שאלות כאלה אשר הרעישו המחברים בספריהם, ולא נאמר לא ה"א ולא וא"ו והיה מעשי ידיו ית' נשארים שלמים בתכלית השלמות מראש ועד סוף ; אלא ודאי בטח כמו שהוא טבע המציאות עתה, כן היה בראשית מחשבתו וסוף מעשה במחשבה תחלה ; והאדם מטבעו נברא להיות נפסד ומת, אבל הלא האדם מצד עצמו שונא את המות תכלית שנאה ויחפוץ להחיות לעולם, וע"כ הטיבו אשר המליצו חז"ל להסביר הענין דרך מושכל שעלילה מצא הקב"ה לסבב תהלוכות הטבע כמו שהוא לעינינו, הן לא נכחד כי בראשית הבריאה היה משונה ממה שהוא עד עתה עד המבול שמסבתה נשתנה קצת מהטבע כמו שיודו לזה חכמי הטבע בעצמם, אבל זאת שקר מוחלט לאמר שהיה מין האדם אז משונה מטבענו לגמרי עד שהולידו אז בנים בכל יום כתרנגולת, רק נאמר שנתחלף בפחות ויתור, וזה בעצמה תהלוכות הטבע, כי סוף סוף הטבע בעל תכלית אשר ילך הלוך וחסור, וכמשפט כל בריאה שמבראשיתה היא חזקה ואמיצה ובהמשך הזמן תחלש כחה לאט לאט. הכלל כי נתחזק שטת רבינו הגדול שלא יתבטל אז

המיתה ואף המשיח ימות; גם הרב החכם בעל כור לזהב ח"ש כתב בזה"ל: פסחים ס"ח א"ר שמואל בר נחמני אר"י עתידים צדיקים שיחיו מתים שנאמר (זכריה ח') עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים ואיש משענתו בידו מרוב ימים, וכתיב (מ"ב ד') ושמת משענתי על פני הנער; מפשטת זה המאמר יש להביא ראיה לשטת הרמב"ם ז"ל שהיא גם שטת שמואל! שלא ישונה בעולם בעתיד מכמו שהוא עתה, שאם יתבטל המיתה מכל וכל לגמרי את מי יחיו הצדיקים לע"ל? וזה תשובה להרב בן גבאי ז"ל אשר הרעיש על הרמב"ם ז"ל בזה, עכ"ד. והכלל הגדול בזה הוא: כל עקר חיי האדם בעוה"ז אינו כי אם להשלים א"ע ולהשפיע מחכמתו וטובתו לזולתו, וכאשר השלים השלם גדרו ותכליתו שעליה נברא, שוב חייו אך למותר פה עמק הבכא, אחרי כי שכרו אתו ופעולתו לפניו בעלמא דקשוט; ואולי אין בזה תערומות כ"כ על הבוי"ת על אשר כמה צדיקים ימותו בעודם באיבם, כי אולי השלימו את גדרם ותכליתם שעליה נבראו, וימיהם המעטים נחשבים לחיים ארוכים, וכמ"ש חז"ל על ר' בון שיגע בכ"ח שנה כתלמיד ותיק במאה שנה; אף כי לעתיד אשר באמת נאריך ימים טובים ומבורכים, וא"כ אף מאה שנה נחשבים כשני מתושלח, שוב אין לנו לחיות יותר מכפי אשר יספיק הטבע; וכן ראוי לאמר גם על המשיח: לא יכהה ולא ירוץ, שזה משל על המיתה שאין לך מי שכהה ורצוץ כמת, עד אשר ישים בארץ משפט, שישלים את זולתו בהדרכת הצדק והמישרים וביושר המשפט שזה תכלית המלך, ואם ישלים את זולתו כ"ש את עצמו, ולאיזה תכלית ישונה סדרי בראשית להיות האדם חי לעולם?

אִם אָרְכוּ יְמֵי חֶלְדּוֹ מַה־יִּסְכָּן גָּבֶר?
אִם עָרוּם מִכִּשְׁרוֹן יוּבָל לַקָּבֶר;
גַּם בֶּן מֵאָה שָׁנָה — הֵן יָמוּת נַעַר;
מְעַט יָמָיו בְּכִשְׁרוֹן, לָרוֹב יְסַפֵּרוּ,
אַךְ מִפְּעֻלּוֹת אָדָם, לֹא יָמִים יְדַבֵּרוּ;
אַךְ אֵלֶּה לְחַיֵּי עַד יִפְתְּחוּ שָׁעַר.

(ימין משה).

יתר הבאורים הלכתא למשיחא, הנם ערוכים בספרי אשר אתי בכתובים, ואם יהיה אלהים עמדי, ואם תמצא החוברת הנוכחי חן ושכל טוב בעיני גדולי חכמי ישראל, אתאמץ להוציאו לאור, ולה' הישועה.

מאמר ב

שואל ומשיב.

אמר ר"ע אני אתקן לשיהיו דברי חכמים קיימים
(תוספות פרק ט"ז מ"א).

בהכרם צד רכ"ג, הקשה כבוד הרב החכם המבקר ר"י רייפמאן ז"ל חמש שאלות תלמודיות, ורשם על ראש מאמרו: שלשה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים? וכאשר עיינתי בזה מצאתי בעזה"י תשובות הנכונות לפי עניות דעתי על ארבע שאלות הראשונות; ובכן אני אומר: שלשה המה לא נפלאו ממני וארבעה ידעתים, ורצונו של אדם זהו כבודו, כי לאיזה תכלית פירסם זאת ברבים בהכרם הנכבד? אם לא כי זה חפצו ורצונו הטוב כי יגולגל זכות על ידו ליישב ספקותיו לכבוד חז"ל ולכבוד האמת [1]. אך השאלה החמישית לא ידעתי לפי שעה מה לתרץ בזה, ואניח לאחרים להתגדר בזה; וראוי לגדולי חכמי ישראל לעיין בזה, ואם לא יוכשר בעיניהם התירוצים שלי ישתדלו נא ליישבם באופנים אחרים, ומני ומנם תסתייע שמעתתא.

א) סוכה ל"ג בעי ר' ירמיה נקטם ראשו (של הדם) מעי"ט ועלתה בו תמרה בי"ט מהו? יש דחוי אצל מצות או לא, ותיפשוט ליה מהא דתנן כסהו ונתגלה פטור מלכסות כסהו הרוח חייב לכסות וכו', ל"ש אלא שחזר ונתגלה אבל לא חזר ונתגלה פטור מלכסות, והוינן בה כי חזר ונתגלה אמאי חייב לכסות, הואיל ואידחי אידחי, וא"ר פפא זאת אומרת אין דחוי אצל מצות. וקושית ותיפשוט ליה מהא דתנן, פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה, הן באבעיות ר' ירמיה נדחה למבראשונה מצות לקיחת הדם בעבור הפסול אשר קרה את ההדם, ויוכל להיות איפוא אשר כבוד מצות אל-הכבוד הוא לבלתי עשות אותן בדברים אשר קרם פעם מקרה הדוחה אתהם מהן גם אחר עבור המקרה ההוא, כאשר לא נאוה להשקות את המלך בכלי אשר היה פעם מורא ונגאל, אבל בכסוי הדם לא נדחה למבראשונה המצוה בעבור פסול אשר קרה את הדבר המכסה כ"א בעבור העדר חיובה, כי חיובה הוא אך בדם גלוי ולא בדם מכוסה, ולמה זה לא יכשר לעשותה לעת יולד חיובה בהתגלות הדם? מה מכבוד המצוה יהלוך? עכ"ד. ונראה לתרץ, באמת אין הדמיון עולה יפה; כי כלי אשר היה פעם מורא ונגאל, משוקץ ומתועב בעיני הבריות אף

---

[1] החכם הישר הזה קיים בנפשו את מאמר חז"ל „ולא הביישן למד" ולא חשש פן יבא איש כמוני אשר איננו מגיע לקרסוליו לפרץ שאלותיו, כי כך דרכה של תורה שהקטנים מחדדים את הגדולים.

אם ירוחץ ויגוקה, אבל מה שאינו משוקץ רק שאינו מהודר, אז בסור הסבה המעכב נתכשר כי הרי יש כאן הידור; ולכן תני עולא ב"ח למעלה: נקטם ראשו ועלתה בו תמרה כשר, הרי אף אם בתחלה לא היה ראוי לכבד את מלך הכבוד עכ"ז אם רק לאח"כ נתכשר כשר; ועל זה בעי ר' ירמיה נקטם ראשו מערב יו"ט וכו' יש דחוי וכו', מבואר ומפורש היטב כי אינו שואל על גוף ההדס אם הוא כשר או פסול, כי זאת ידע מדברי עולא שהוא כשר אחרי שאין כאן הסבה שיתפסל, רק שואל לענין דחוי אצל מצות, יען כי זה דחוי מעיקרא הוא כיון שבתחלת י"ט לא חזי כמ"ש התוס' שם ע"ש; ואם כן עולה יפה לענין כסוי הדם אחרי כי יוכיח מזאת ר"פ אין דחוי אצל מצות, ואף כי באמת רחוקים הדמיונות זה מזה, אבל בעקר הסברה אם יש דחוי אצל מצות או לא, עולה יפה. ולפ"ז שאלת החכם השואל הוא שאלה אחרת במובן אחר, והיינו כי איך יהיה „הוה אמינא" לפטור שישאל הש"ם כי חזר ונתגלה אמאי חייב לכסות וכו' כי למה לא יוכשר לעשותה לעת יולד חיובה בהגלות הדם? ואולם אחרי כי בעקר הדין אין נ"מ ולא מידי כי חייב באמת לכסות, קושית הש"ם הוא רק קושיא בעלמא דרך סברא, היינו אחרי כשנתכסה הדם ע"י הרוח אם אך לא חזר ונתגלה פטור ונחשב לקיום מצוה כאלו כסה אדם שפטור אם חזר ונתגלה, כי כך הוא בכל המצות שאדם חייב רק בזמן חיובה, כמו למשל: תקיעת שופר, נטילת לולב, אכילת מצה וכדומה, כן נמי המצוה של כסוי הדם הוא רק בזמן חיובה של השחיטה, וכיון שקיים המצוה בעתה אינו חייב עוד, אם כן הוא הדין שראוי לפטור אם חזר ונתגלה על ידי הרוח, הואיל ואידחי בפעם הראשון אם כסה הרוח, הוא הדין שידחה ג"כ אף אם חזר ונתגלה; וע"ז משני ר"פ אין דחוי אצל מצות, כיון דמעיקרא לא קיים המצוה בעצמו רק ע"י הרוח, לכן אם נתגלה חייב לכסות.

ב) ב"מ נ"ט, והיינו דאמר להו רבא לבני מחוזא אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו, רבא עצמו העיד על נשי מחוזא „דאכלן ולא עבדן" וקרא עליהן את הפסוק בעמוס ד': שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שומרון העושקות דלים הרוצצות אביונים (שבת ל"ב), ופי' רש"י ונמצאות שגוזלות את בעליהן, ועוד מתוך שמלומדות במאכל ובמשתה גורמות לבעלים לגזול; וקשה אפוא מאד למה זה יעץ פה לכבדן? הנאוה כבוד לנשים שובבות ופרועות ועושקות דלים ורוצצות אביונים? הלא ראוי עוד לשפוך עליהן בוז ולמלא פניהן קלון, ואיככה היה יכול לאמר עוד אשר בעליהן יעשרו וימצאו און למו בהנחילם להן כסא כבוד? הלא נשים שאננות ואוכלות לחם עצלות כאלה מביאות עוד מארה בהון בעליהן כמובא למעלה מפירש"י על שבת, ומדוע לא יעץ את הנשים לתת יקר למלאכה ולעבודה ולהיות בעמל אנוש למען תעשרנה? עכ"ד. ונראה לתרץ, הן רבו החכמים והסופרים אשר יתאוננו מר על הלוקסוס והמארע אשר תפיל חללים בקרב בית ישראל, וביותר אשר ימלאו את תשוקת נשיהם לכל אשר תתאוה נפשם להתפארת העכסים

והשביסים וכו׳, ותולין עוד באילן גדול על מאמר רבא הנ״ל, ואיה אמתת דבריו? הלא בזה מתדלדלים עוד יותר ויותר. והנה למעלה ממאמר רבא נאמר: אר״ח לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו שנאמר ולאברם היטיב בעבורה, והיינו דאמר להו רבא לבני מחוזא אוקירו וכו׳, מזה רואים אנחנו ברור כי בימיהם ז״ל — כמו כעת בארצות החשוכות אזיען ואפריקה — עמדו הנשים במדרגה שפלה מאד, ונשיהם היו נחשבין בעיני בעליהן כשפחות נחרפות וכקנין כספם, וע״כ באו להזהיר על כבוד האשה, כמו שנתעלו נשי אירופה למעלה רמה, וחשובים מאד בעיני בעליהן ויש להם חלק ודעה שוה בשוה; וזה באמת דרך ישרה להצלחת האדם אם האשה חשובה בעיני בעלה ושומע לעצתה (כפי החילוק שאמרו חז״ל בזה), בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר, וע״ד מאמרם: מאן דמסייר נכסי בכל יום משתכח איסתרי; וידוע כי דברי חז״ל אינם מצומצמים על ענין אחר רק נאמר דרך הפלגה, ע״ד איזה עשיר זה שיש לו נחת רוח בעשרו, איזה עשיר זה שיש לו ביהכ״ס סמוך לשלחנו וכדומה. ולפ״ז מיושב בפשיטות שאלת החכם הנ״ל, כי הא ודאי מצד הסברה והשכל שלא יהיה דברי רבא סותרים זא״ז מוכרחים אנחנו לאמר כי המאמר אוקירו אמר בתחלה על דרך הכוונה שבארנו שזה כוונה פשוטה וישרה, ובני מחוזא שמעו לדבריו והעלו את הנשים למדרגה רמה כמו נשי אירופה; ולאחר זמן רב בראות הנשים גודל כבודן ותפארתן בעיני האנשים, התגאו בזה והתחילו להיות אוכלות ולא עושות, כטבע כל הנשים העשירות המעונגות והמפונקות; ואז חרה אף רבא עליהן ואמר את מאמרו השני בדברים בוטים כמדקרות חרב דרך גוזמא והפלגה בעלמא, כדרכם ז״ל בכמה מקומות להפליג ולגזם כל ענין רע עד לשמים, (ובטח נדרש זאת לבקשת בעליהן לרכך גאותן); אבל עכ״ז היו נשים כבודות ויקרות הראויות לכבוד, כי עשו צדקות גדולות ונפלאות לפי ערכן ועשרן הגדול, כמבואר שלהי ב״ק קי״ט: רבינא איקלע לבי מחוזא אתו נשי דבני מחוזא רמו קמיה כבלי ושירי (ופירוש רש״י כבלי שרשרות זהב, ושירי צמידים), א״ל רבא תוספאה לרבינא והתניא גבאי צדקה מקבלים מהן דבר מועט אבל לא דבר מרובה, א״ל הני לבני מחוזא דבר מועט נינהו; הנמצא כזאת נשים יקרות? אשר אולי נשי ראטהשילד יעשו כזאת, ואין ספק כי זאת גרם מאמר רבא הראשון, ולכן היתה היכולת בידן ליתן צדקה כחפץ לבבן הטוב ברוח נדיבה גדולה, ומה בכך שאכלו ולא עשו? הלא משנה מפורשת היא בכתובות ס״ה מ״ה אם יש להאשה ארבע שפחות יושבת בקתדרא! ובטח היו לבני מחוזא העשירים הרבה עבדים ושפחות; והכי לא כך עושות כל נשי אירופה העשירות? והכי נוכל לאמר עליהן נשים שובבות ופרועות עושקות דלים ורוצצות אביונים?

ג) חולין ה׳, וישבו מא״י נערה קטנה, וקשיא לן קרי לה נערה וקרי לה קטנה? אמר ר׳ פדת, קטנה דמן נעורין; קשה לי מאד, כי מה נאמר על

הכתוב שם וישב בשרו כבשר נער קטן, (ובישעיה י"א) נער קטן נהג בם, עכ"ד. לא ידענא מאי קשיא ליה, אטו לא ידעו חז"ל הפסוקים הללו הידועים לכל בר בי רב דחד יומא? הא לא אמרו אלא דרך דרש בעלמא כדרכם ז"ל תמיד, הדרש ידרש והפשט יתיישב על פשוטו, כי עכ"פ לפי דרכם עולה יפה; כי המובן הפשוטי הוא: אחרי שאצל זכר אין חילוק בין נער קטן לגדול והקטן נקרא גם כן נער, לכן מתפרש הקרא „נער קטן" כפשוטו נער שהוא קטן בשנים; משא"כ אצל נקבה היא נקראת נערה רק כשהביאה שתי שערות וכפירש"י שם, וא"כ יש לטעות שהיו שתי נפשות, אחת היתה נערה במובן המדויק (הדרושי) ואחת היתה קטנה במובן המדויק; ועל חסרון הוא"ו אין קפידא כי כך הוא לפעמים בלי וא"ו כמו שמש ירח עמד זבולה, ואם כן לא נוכל לפרש נערה קטנה כמו אצל זכר, כי נערה אינה קטנה וקטנה אינה נערה, וע"כ דרשו קטנה דמן נעורין. ולכאורה קשה מה יעשו חז"ל את הכתוב הנאמר על רבקה: והנערה טובת מראה (בראשית כ"ד ט"ז), והרי היתה אז רק בת ג' שנים כידוע? כבר הרגישו זאת התוס' (יבמות ס"א ב') והביאו דעת ר"ש חסיד משפירא שהוכיח שהיתה בת י"ד שנה ע"ש, וכיון שיש דעות שונות בזה אין מקשין גברא אגברא. ועיין מאמר ד' סי' ו' דברי הגאון בעל תשובות חו"י.

ד) שם צ"ט, גיד הנשה שנתבטל וליבטל ברובא? בריה שאני, וכן חתיכה של נבלה וכו', ותבטל ברובא וכו' שאני חתיכה הואיל וראויה להתכבד בה לפני האורחים; ובפירש"י צ"ח ב' ד"ה דמדאורייתא כתוב: ברובא הוה לן לבטולי כדכתיב אחרי רבים להטות וכו'. ולי קשה זה מאד, כי מה ענין ביטול מעוט איסור ברוב היתר אצל אחרי רבים להטות האמור בסנהדרין? הא בסנהדרין הטעם הוא בעבור שרבוי הדעות יסכימו לעולם אל האמת יותר מן המעוט וכו' וכו' (ע"ש בהכרם); והנה לפי הדברים האלה ודברי רש"י הנ"ל קשה מאד למה זה לא נלמד גם איסורים חשובים מאחרי רבים להטות, ולאמר: כי רק כאשר האיסור הוא חשוב יותר מן ההיתר איננו בטל ברוב ההיתר, בעבור היות לו יתרון מן ההיתר במעלת החשיבות, ומעלת החשיבות גדול יותר ממעלות רבוי הכמות, אבל כאשר האיסור וההיתר שוים בחשיבות והוא בהיות גם ההיתר בריה או חהר"ל או דרכו למנות, בטל, כאשר הוא בדין אחרי רבים להטות, ולא נוכל אפוא לתרץ עוד על גיד הנשה בריה שאני ועל חתיכה של נבלה שאני חתיכה וכו', יען אשר גם הגידים המותרים הם בריות, וכן החתיכות המותרות הן ראויות להתכבד בהן לפני האורחים, ושוים א"כ אל האיסורים בחשיבות, ולמה יש עוד יתרון מן האיסורים ברבוי הכמות, מה בין איסורים חשובים מפאת הדברים הנ"ל ובין אנשים חשובים מפאת חכמתם? עכ"ד. על הראשונה יש להשיב, וכי ס"ד לאמר כן? היתכן כי קדמונינו ז"ל יאמרו רעיון זר ומבהיל כזה אשר אין יסוד על ארני ההגיון והשכל? בע"כ מוכרחים אנחנו לאמר כי עקר הדין שבטל ברובא הוא

מתורה שבעל פה הלכה למשה מסיני, והקרא אחרי רבים להטות רק לסימני בעלמא נקטו, והיינו בשעה שאמרה תורה אחרי רבים להטות שכוונתה בעצם ובראשונה על הסנהדרין, וכלל נמי הדין המקובל בביטול איסורים ברוב, אבל על כוונה אחרת, כי אצל הסנהדרין הוא הטעם מפני רבוי הדעות ואצל האיסורים הוא הטעם מפני רבוי הכמות, והכוונה השטחית של אחרי רבים להטות עולה יפה לשני הענינים יחד [1]. ואולם קושתו השניה היא באמת שאלה נפלאה הראוי לתת לב לזה; ולעניות דעתי נראה לאמר באמת מצד השכל והסברה כך היה ראוי להיות, אלא שחז"ל בחכמתם ראו להכרח גדול שלא לעשות שום חילוק בזה מפני ההמון, ולא כו"ע חכמי גמירא ולא ידעו להבדיל הטעם בזה, האם כמה ר' יעקב רייפמאן איכא בשוקא? אשר רק החכם הגדול הזה יודע הטעם הזה, ויאמרו: מ"ש בריה זו אסורה ובריה זו מותרת? כטעם כל הסייגים והחומרות, מה שמן התורה מותר ורבנן הוא דאסרו מפני הע"ה שלא יבואו לטעות; וזה ע"ד שכתב הרמב"ם בפי' המשנה ריש פ"ד דשבת, וזה"ל: ואולי תקשה בעקר שהוא אצלנו אין גוזרין גזירה לגזרה והוא שיגזרו ב"ד דבר בשעה מן השעות ואח"כ ישוב ויגזור גזרה לאותה גזרה, זה הדבר אינם עושין, אבל אם יהיו שתי הגזרות בשעה אחת הרשות בידם, והוא דבר נעשה תמיד, והוא ענין אמרם כולה חדא גזרה היא, ר"ל כי מי שגזר זאת הגזרה ראה שלא תתקיים זאת הגזרה אלא בגזרה אחרת תחזק אותה ותסמוך אותה, ולפיכך גזר שתי הגזרות יחד, עכ"ד. ורעיון זה נופל בטוב גם על הענין הנ"ל כי ראו חז"ל כי א"א להתקיים זה בלי זה. ולדעתי זאת סברה פשוטה וישרה הקרובה לאמת; אחרי כי כל הענין אינו אלא מדרבנן, כי מדאורייתא כל האיסורין שבעולם בטלים ברוב, הם אמרו והם אמרו, פעם לקולא ופעם לחומרא, הכל לפי רואות עיניהם לפי צורך הענין.

מאמר ג

שאלות, הערות ובאורים.

א) בהצפירה נומר י"א שנת תרמ"ח נדפס בשמי שאלה תלמודית בזה הלשון: בסנהדרין ע"א, בן סו"מ לא היה ולא עתיד להיות ולמה נכתב? דרוש וקבל שכר, וכן יאמרו על עיר הנדחת ובית המנוגע, ואחרים העידו שהיה

---

[1]) עיין לקמן מאמר שלישי סי' ח' ותבין כאן יותר; והנני מבקש ממך קורא נעים שתטריח לעיין היטב בהקדמת הרמב"ם לפי' המשנה אז תבין המירוץ הזה היטב.

באמת במציאות. הנה אחרי כל הברואים שבארו מפרשי האגדה וגם המחברים החדשים, אשר השתדלו לבאר את האגדות על דרך הבקורת; עוד יקשה מאד אחרי שהעידו אחרים שראו כ"ז בעיניהם, ובפרט ענין זר ומבהיל כענין עיר הנדחת אשר בטח הרעיש מקרה כזה את העולם והיה ידוע ומפורסם לכל, ואיך יאמרו סתם חכמים בסגנון נכון ובטוח כי לא היה? שאלתי לחכמים ואין פותר, על כן אמרתי להציע זאת בהצפירה, אולי ימצאו חכמי האגדה ישוב נכון לזה למען כבוד חז"ל וכבוד האמת.

הגיעו תשובות על זה בנומר ל"ד בזה"ל: הר"ר „אבן טוב" משער כי האומרים שבן סו"מ לא היה ולא עתיד להיות, והמעידים שהיו במציאות, לא במציאות לבד פליגי כ"א בטעמא: דעת ר"י ור"א וראבר"ש אשר אי אפשר שיתקיימו כל התנאים הדרושים לבן סו"מ וע"ה, אבל החכמים פליגי עליהם ואינם מצריכים כל התנאים; וזהו כוונת הש"ס כמאן אזלא וכו' להורות לנו אשר כל אלה רק דברי יחידים הם, ור' יונתן ור"א בר"ש המעידים כי היו באמת ובמציאות, ישמיעונו בעדותם שהחכמים החולקים על ר"י ור"א וראב"ש עשו כהוראתם; ולפ"ז אותו בן סו"מ אשר החכמים דנוהו לסקילה לדעת ר"י לא היה בן סו"מ כי לא נתקיימו בו כל התנאים הדרושים לדעתו ולסברתו, וכן עיר הנדחת וכן גם בית המנוגע. וגם דברי ר"ש האומר וכי מפני שאכל זה תרטימר בשר וכו' אביו ואמו וכו', תלוי בטעמא, ר"ש דדריש טעמא דקרא סבירא ליה שאביו ואמו מוחלין לו אף כשהביאוהו לב"ד כל זמן שלא נגמר דינו, כדעת הרמב"ם פרק ז' מהל' ממרים הלכה י', ותכלית מבוקש תוה"ק מבן סו"מ כמאמר שלמה הע"ה (משלי י"ט) יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך, ועל דעתו יביאו אביו ואמו בנם לב"ד כדי לאיים עליו למען ישוב מדרכו הרעה, אבל לא יתנו לגמר דינו כי יכמרו נחומיהם עליו וימחלו לו, וכמשמעות דבריו: מוציאין אותו לסקלו וכו'? וחכמים פליגי עליו וסבירא להם כדעת רש"י פ"ח ע"ב ד"ה בן סו"מ מכיון שהביאוהו לב"ד שוב אין יכולים למחול לו, וכפשטא דקרא ותפשו בו אביו ואמו וגו'; והנה לא כו"ע דיני גמירי ויוכל היות כי אביו ואמו הביאו בנם לב"ד של כ"ג לאיים עליו ודמו למחול לו טרם שיגמור דינו, אבל החכמים לא נמנעו מלסלקו ע"פ דעתם וסברתם, וע"ז אמר ר"ש כי אותו הבן לא היה בן סו"מ ולא עתיד להיות כי או"א לא יתנו לגמר דינו וימחלו לו; דומה להשערה זו היא גם השערת הרח"א האוישא. והר"ד מאנדעלצוויג שער כי שני המאמרים צודקים יחד ורק בשני פנים — הראשון יחוה דעתו אשר דין הסו"מ לא היה ולא עתיד להיות שלא נתקיים בפועל ממש שלא הומת ע"פ ב"ד מעולם, יען שרחוק הדבר במציאות שאו"א יוציאוהו להרג בשביל שאכל וכו'; ובא ר' יונתן והעיד ע"פ מאמר התלמוד (סנהדרין ל"ו) שאע"פ שבטלה סנהדרין ובטלו ד' מיתות ב"ד, דין ד"מ לא בטלו ומי שנתחייב סקילה או נופל מהגג או חיה דורסתו; שאמנם כן, הוא ראה בעיניו בן אחר שהיה סו"מ

והומת בידי שמים היינו שנפל מהגג או שדרסתו חיה והוא ישב על קברו, וכוון ליישב בזה השאלה למה נכתבה פרשה זו, שלא הסתפק בטעם דרוש וקבל שכר רק שבאמת חרצה עליו התורה משפט מות, וכן נוכל לבאר כוונתו בעיר הנדחת, עכ"ד בהצפירה.

אנכי לא מצאתי קורת רוח באלה התשובות, והנני מציע פה טענותי ע"י: התשובה הראשונה „מאבן טוב", טוב הוא רק לתרץ קושתי על הלשון „לא היה", אבל באור הסוגיא בכלל עדיין אינו עולה יפה ולפני הבקורת לא יעמוד, רק טוב הוא דרך סגנון הפלפול הנלמד בישיבות, כי עדיין קשה מאד איך הוא פלוגתא זרה ורחוקה כ"כ? א', מצד ר' יהודה שהמציא תנאים זרים ורחוקים מה שאינם במציאות; ב', הלא שפיר טוען ר' שמעון וכי מפני שאכל זה תרטימר בשר וכו', ומדוע יזלזלו חכמים כל כך בדיני נפשות? וכאשר סדרתי בדיוק מצומצם סדר השאלה כי לפי מה שבארו בזה המחברים החדשים דרך הבקורת עולה הכל יפה ורק הלשון לא היה קשה; ומעתה מה נעשה? הן נפנה על ימין ואין עוזר לשמאל ואין תומך. ואולם התירוץ של מאנדעלצווייג תמוה לגמרי כי זה דומה כטענו חטים והודה לו בשעורים, כי אין לנו עסק בנסתרות ובהדי כבשי דרחמנא למה לן? ומה בא ר' יונתן להשמיענו? הלא בעלי פלוגתתו באו להקל בדין מיתת ב"ד, ומה איכפת להו בדין שמים, יעשה הקב"ה הטוב והישר בעיניו, ועל מה העיד ר' יונתן? אם בן סו"מ אחר נטבע או נהרג או נחנק מה שזה מעשים בכל יום אף לבנים תמימים וישרים הכי בשביל זה יעיד כי זה דין שמים בשביל היותו בן סורר ומורה? כי אולי אף אם לא היה בן סו"מ היה מוזמן לו המקרה הזה; וכל שכן ענינא דרבים כענין עיר הנדחת, אשר גם זה מעשים בכל יום, כי כמה ערים נחרבים ונשרפים, הכי נוכל לאמר על זה שהיו כלם אנשי עיר הנדחת?.

ב) סנהדרין דף ע': דברי למואל מלך, משא אשר יסרתו אמו אר"י משום רשב"י מלמד שכפאתו אמו על העמוד ואמרה לו וכו'; וע"ז אני שואל לפי תומי שאלת תם! האם היה כן באמת במציאות? והכי היתה בת שבע אמו משוגעת וחסרת דעה, בעשותה זאת נגד הצניעות המוסר והד"א לעשות בן למלך? ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ואף לבן פשוט דעלמא אם הוא בר דעת אסור להכותו משום ולפני עור וכו'; מי חכם ויבין כל זאת להגיד פשר דבר.

ג) סנהדרין נ"ט, בענין בשר היורד מן השמים ע"ש כל הענין, והיאך הוא לענין דינא האם אסור או מותר, מחמת שאין דבר טמא יורד מן השמים? דהנה חכם אחד האריך בספרו להראות כי מצויר הענין דרך הטבע על פי עבים ועמוד המים והעלה כי ע"י"ז הומתקו ונזדככו ונפקע האיסור; ואנכי לא אבין איך יהיה מוחלט כ"כ בפשיטות? וזה נגד הסברה, הכי בשביל שהיה

בעבים נטהר לגמרי ? הלא לעינינו למשל בשר חמור בממשתו וטעמו, ומאיזה טעם הומתק ונזדכך ע"י עבים במרומי האויר ? ועל כן נ"ל בהפך באמת לא יזדכך ולא יתטהר באויר, והענין בש"ס מנחות: חטין שירדו בעבים מהו (ס"ט ע"ב), שהחטים מצד עצמם דבר המותר הוא, הוא רק בעיא לענין שתי הלחם, אבל בענין הבשר באמת הוא אסור, ונאמרו דרך חכמה ורמז המובן למשכיל: „אין דבר טמא יורד מן השמים" הרצון בזה שאם היה באמת דרך נס היה מותר מחמת שאין דבר טמא יורד מן השמים (ע"ד לא אמרה תורה שלח לתקלה) אבל אחרי שמזדמן זאת בעבים דרך הטבע, ממילא הוא אסור, כי מאיזה טעם יזדכך בשר החמור באויר? ואם נראה לעין לבשר טהור, אסור גם כן כדין בשר שנתעלם מן העין שהוא נבלה וטרפה. ור' זירא עשה א"ע כמתנכר ורצה לנסות בזה את ר' אבהו, ועל כן כעס עליו ר"א והשיבו דרך כעס ובזיון כהוגן; כך נ"ל ליישב הענין וצ"ע לדינא, ועל הרבנים לעיין בזה לקרב או לרחק.

ד) בענין חזקיה מלך יהודה כאשר חלה ונטה למות והתפלל לה' ונקרע גז"ד, והוסיפו לו ט"ו שנה, ועם כל ההוספה הזאת היו ימיו רק נ"ד שנה, כי בן כ"ה היה במלכו וכ"ט שנה מלך בירושלים, וזה פלא מדוע חי כ"כ שנים מעטות, ולא הוסיפו לו יותר, לפחות כסתם בני אדם ע' או פ' שנה? מזה נראה ברור כי כל אדם יחיה כפי תכונתו וטבעו כפי חיזוק בנין גופו, ורק זאת יוכל לגרום החטא שיתקצרו ימיו מכפי אשר יוכל לחיות יותר, אבל שיהיה בכח הזכות להאריך ימיו עוד יותר להלאה מטבעו לא ישנה ה' בשבילו את סדרי הטבע. והנה ביבמות מ"ט יש פלוגתא בזה בין ר' עקיבא וחכמים, לדעת ר"ע זכה משלימין לו לא זכה פוחתין לו, אבל לדעת החכמים זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו; הנה כל משכיל מישרים ישפוט, כי הפלוגתא הוא בענין הנ"ל שאמרנו, כי לדעת ר"ע לא יחיה אדם יותר מכפי טבעו ולא ישנה ה' סדרי הטבע, ולדעת החכמים הוא להפך מהאמור (וכן ראיתי לחכם אחד בספרו שהבין ג"כ בסברה הישרה הזאת). ושם בגמרא: אמרו לו לר"ע הרי הוא אומר והוספתי על ימיך ט"ו שנה, אמר להם משלו הוסיפו לו תרע וכו' ורבנן? מי כתיב וכו'. ויש בזה פליאה גדולה הלא הראיה שרצו חכמים להסתייע לדעתם הוא להפך והביאו נורא לקינא, כי מההוספה המעטה הזאת מופת חותך לשטת ר"ע כמבואר, וא"כ יקשה עוד איך יאמרו חכמים דעה זרה ונפסדה כזאת מה שהוא נגד הטבע והשכל? כי איה איפוא ראו כ"כ נסים ונפלאות שישונה תמיד טבע האדם כחומר חותם? ואם איזה יחיד אחד מאלף זכה לזקנה מופלגת האם מזה מופת חותך שהוסיפו לו ולא מה שהשלימו לו? והנני פותח שער לדופקי בתשובה, ואחוה מה שנראה לעניות דעתי בזה, ועי"ז יוקל לאחרים להתגדר בזה, הנה אם באנו לדייק כולי האי הלא יש להקשות גם קושיות אחרות כעין השאלה הזאת; הלא חז"ל מאמינים במזל ובשדים וברוחות מה שאינו מוסכם ענינים כאלה

לפי הידיעות הזמניות, ורבינו הרמב"ם ז"ל הלא ידוע כי אין את נפשו לענינים כאלה. וזה לשון הגאון תפארת ישראל במשניות קדושין פ"ד מי"ד: שאין הכוונה במלת מזל על מעמד הכוכבים בשעת עיבור ולידה, ח"ו לא תהיה כזאת בישראל, וכבר צעקו ככרוכיא ע"ז רבותינו גאוני עולם ובראשם עטרת ראשנו שמש החכמים רבינו הרמב"ם ז"ל באגרותיו היקרות וכו' יעו"ש בארוכה. ובנוגע לשדים ורוחות כתבו חכמי זמנינו כי הם ז"ל האמינו באמת במציאותם כפי מעמד ומצב זמנם אז, ואם אנחנו לא נאמין בזה אין בכך כלום, וכבוד חז"ל במקומם עומד, יען כי מצב החכמות עשוים להשתנות בכל עת; הגע בעצמך קורא נעים אף אם אתה מהמאמינים והאדוקים ביותר, האם יש פגם בכבוד קדמונינו ז"ל שהאמינו כפי שטת התכונה הישנה, כי השמש סובב והארץ עומדת, מה שנתברר כמעט למושכל ראשון להפך; הלא תודה כי כבודם הגדול במקומם מונח, יען כי האמונות והדעות עשוי להשתנות בכל דור; ומי יודע אולי גם בדור האחרון ימצאו בנינו אחרינו דעות ואמונות יותר ברורות מאשר לנו כעת, אשר נתפאר בחכמתנו כי רב הוא, האם יופגם כבודנו בזה? ואולם כל זאת נוכל לאמר אם כל קדמונינו הסכימו על דעה אחת ואין שום איש הרגיש בזרות איזה דעה; אבל בנדון דידן כיון שיש פלוגתא בין חכמים ור"ע, ודעת ר"ע הוא כמעט מושכל ראשון מצד הטבע והשכל, זה פגם לכבוד החכמים שיהיה להם דעה זרה ונפסדה להפך, וע"כ מחמת אין ברירה באין דרך לפנות ימין ושמאל, מוכרחים אנחנו לאמר, כי אין בזה פלוגתא כלל וכלל, גם החכמים בסתר לבבם יאמינו ג"כ כדעת ר"ע, אבל לא כל חכמי גמירי וההמוניים לא ירגישו בזה שום זרות ותהפוכות, ומתפללים על כל חולה הנוטה למות כי יחדש ה' כנשר נעוריו להוסיף לו ימים אף שאינו מוכשר לזה מצד תכונתו וטבעו; ועל כן עשו למראית עין פלוגתא בזה בכדי לחזק לב ההמון על האמונה והבטחון בה', שלא יתיאשו מן הרחמים אף בעת שחרב חדה מונחת על צוארם, ורחמנא לבא בעי ואחר כוונת הלב הן הן הדברים, וכמו שמורגל כמה פעמים בש"ס לאמר פלוני יאמר אליבא דר"פ וליה לא סבירא ליה; ועל דרך זה ישבתי עוד כמה מאמרים אבל אין כאן מקומם.

ה) פסחים פ"ט, רב פפא ורב הונא בריה דר' יהושע עריבו רפתא בהדי הדדי, אדאכל ר"ה בריה דר"י חדא אכיל ר"פ ארבע, א"ל פלג לי א"ל קבילתון וכו' איתביה סבולת פליג ליה, אז ערב בהדי רבינא אדאכל ר"ה בריה דר"י חדא אכיל רבינא תמניא, אמר מאה פפי ולא חדא רבינא. ובהשקפה ראשונה הוא אי-כבוד לרבותינו התלמודיים הללו כאלו היו רעבתנים גדולים; גם נראה כרמאות אחרי שידעו בנפשם שאוכלים הרבה מאד יותר, והלא אמרו: (שבת קכ"ט) כל רמאות אסור לבר מי שהקיז דם ואין לו כ"א זוזא מכא וכו' ע"ש. ולכאורה נוכל לאמר כי ר"ה היה אדם חלוש והיה אוכל מעט, ור"פ ורבינא היו אנשים בריאים ושלמים, ורבינא היה עוד בריא וחזק

יותר, ולא ידעו זה מזה כלל, ור"פ ורבינא חשבו על ר"ה כי גם הוא בריא אולם ויאכל חלק כחלק. אבל א"א לאמר כן, כי כנראה מהגמרא כי ר"ה הוא שהתחיל בהשתתפות מדנאמר: אזל ערב בהדי רבינא, ומסתמא היה כן גם בפעם הראשון עם ר"פ, וא"כ למה זה השתתף בתחלה? ואם כן צ"ל שאכילתו היה ככל אדם אכילה בינונית, והוא לא ידע מר"פ ורבינא שהמה אוכלים הרבה מאד והדרן הקושיות לדוכתן. ואפשר לאמר, כי ר"פ היה עשיר, כמאמרו (פסחים קי"ג): אי לאו דרמאי שיכרא לא איעתרי, וע"כ הורגל לאכול הרבה כיד ה' הטובה עליו כי רווחא לבסומי שכיחא; ואם רבינא אכל עוד יותר, בהכרח צ"ל שהיה גם הוא עשיר, ולפ"ז טוב לאמר כי כלם ידעו זה מזה, ומתחלה התרצה כך ר"ה, כי חשב שלא יאכלו כ"כ הרבה, כי לא ידע מתחלה בצמצום שיעור אכילתם, אבל בראותו כי אכלו הרבה יותר מדאי התחרט. ואמרתי כי טוב להודיע זאת ברבים לכבוד חז"ל, ואם אולי לא יסתפקו הקוראים בזה, עליהם לתרץ באופן אחר. ובספר צפנת פענח השכיל לפרש מאמר ר"ה מאה פפי וכו' על צד הדיוק והצמצום לא למלתא דבדיחותא בעלמא והחשבון עולה מכוון שמאה פפי טוב לו מחדא רבינא; כמה גדולים דברי חז"ל! ברוך שבחר בהם ובמשנתם.

ו) סנהדרין כ"א, כתיב ויהי לשלמה ארבעים אלף ארוות סוסים למרכבתו (מ"א ד'), וכתיב ויהי לשלמה ארבעת אלפים ארוות סוסים (דה"ב ט'), הא כיצד? אם ארבעים אלף איצטבלאות היו כאו"א היו בו ארבעת אלפים ארוות סוסים, ואם ארבעת אלפים איצטבלאות היו כל או"א היו בו ארבעים אלף ארוות סוסים. והתדמה באמת כי זה תירוץ מספיק והיה ככה במציאות? הכך הוא פשט הכתוב? כי אם נבא חשבון ונכפיל את הסכומים זע"ז יעלה מאה וששים מיליאָן מספר מבהיל ונורא כזה, היאומן כי יסופר? וזאת לבד האיצטבלאות או ארוות, ועדיין לא נדע כמה סוסים היו במו, ואפילו אם נצמצם על סוס אחד הוא גם כן מן הנמנעות אשר בכל אירופא לא ימצאו סך סוסים כזאת, אף כי בדורות הראשונים שלא פרו ורבו כל כך האנשים והבע"ח. ואולם ראיתי דברי הגאון החכם בעל חו"י בהשמטות בענין שני כתובים המכחישים זא"ז, שלפי האמת אין סתירה כלל ולא נקטו רק למשל, וכן דרך חכמינו ז"ל להקשות קראי הרדי אע"פ שבאמת אינם מתנגדים וכמעט כלם הם כך, ודפח"ח ושכל טוב, ועיין בבאור על ד"ה מה שפירוש בזה דרך הפשט.

ז) שאלני אחי הישיש הנכבד התורני ר' בנימין לונץ נ"י [1]: ויזעק

---

[1]) אחד מהמתעסקים הרלטים בחברה בקו"ת פה, ונבאי לדקה המקבץ כסף ומחלק בסתר לעניים בני טובים, ואם יש בכים יחן גם מלבושים הדשים להגצרכים לכך, ה' יאריך ימיו למען יוסיף אומץ ללכת בדרך הקדש שבחר לו.

יהושפט (מ"א כ"ב ל"ב) פירש"י להקב"ה, ובדה"ב (י"ח ל"א) פירש"י ויזעק יהושפט לאנשיו אנשי יהודה ? (מלכים א' כ"ב ל"ד), ואיש משך בקשת לפי לפי תומו פירש"י זה נעמן; ובדה"ב (י"ח ל"ג) פירש"י איש ישראל היה; ובגיטין (נ"ז ב') תנא נעמן גר תושב היה, ולפלא כי כן משמע מדברי רש"י עצמו (מ"ב ה' י"ז). והשבתי לו תכף כי אינו אף ריח שאלה; ולמען דעת ערך השאלה הזאת שאלתי לכמה מלמדים הלומדים עם הנערים תנ"ך והבקיאים בזה כל ימיהם ואין קול ואין עונה. ולהסיר האבן הנגף הזה מוכרח אני להזכיר את הנשכחות כי פירש"י על ד"ה אינו מרש"י כידוע לחכמי הבקורת.

ח) ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד ז'). יש להעיר בזה מדוע רק פה אמרו נעשה ונשמע ולא למעלה (פסוק ג') ובפ' יתרו (י"ט ח') ? ומה לענות על טענת הצדוקי עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו ? והנני אומר בזה השערה חדשה ועל חכמי המקראות לקרב או לרחק; ידוע כי התורה הכתובה והמסורה אחוזים וקשורים זב"ז, וזאת ברור מצד הקבלה ומצד הסברה כי משה פירש לישראל בע"פ פירוש המצות, וכמו שהאריך הרחיב הדבור בזה רבינו הרמב"ם בהקדמתו לפי' המשנה; וכאשר לקח ספר הברית וקרא באזני העם, שהוא כפירש"י מבראשית ועד מ"ת ומצות שנצטוו במרה, הלא בטח פירש להם גם התורה המסורה לזה; ועל כן שפיר השיבו העם בטוב טעם ודעת כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, נעשה לעומת התורה הכתובה, ונשמע לעומת התורה המסורה שהוא מפה לאזן, כי רק בדורות המאוחרים הותרה הכתיבה משום עת לעשות, כידוע.

ט) שבת קי"ט, במעשה דיוסף מוקיר שבי ע"ש כה"ע, ומבואר שם: אותבה בסייניה, ופירש"י עשה לו כובע של לבד ושבצו במשבצות של זהב וקבע בו מרגליות וקבע את זו עמהם, סייני כובע, עכ"ד. וזה פליאה גדולה מנ"ל לרש"י כולי האי ? הלא הוא בעצמו מפרש כי סייני הוא כובע ודי בזה, אבל מנ"ל שלשה ענינים שונים מה שלא נזכר כלל בגמרא, א) שהיה הכובע של לבד, ב) ששבצו במשבצות של זהב, ג) שקבע בו מרגליות עם המרגניתא הנזכר בגמרא; ואולי לקח רש"י זאת מאיזה מדרש הנאבד מאתנו.

י) ב"ב ט"ז, שטן ופנינה לש"ש נתכוונו אתא שטן נשקיה לכרעיה, ומקשים מדוע לא נשקה גם פנינה לכרעיה דהאי דורש שלימד גם בזכותיה ? ומתרצים לאו אורח ארעא לומר כן הנראה לנבול פה ע"ד שלא נאמר נשיקה אצל מרים; ובאמת אין זאת אף ריח שאלה, כי מאין תדע זאת פנינה מה שנדרש בארץ מתחת ? הלא המתים אינם יודעים מאומה; משא"כ השטן שהוא

לפי הדמיון מלאך רוחני השט בכל מרחבי העולמות ושומע ויודע מכל הנעשה והנשמע שפיר נמלץ עליו דרך מליצה הדבר הזה .

יא) עדיות פ"א מ"ג, הלל אומר מלא הין (נ"א אִין) מים שאובים פוסלין המקוה אלא שחייב אדם לומר בלשון רבו , ופירוש הר"ב בשם הרמב"ם שמפני שהיו שמעיה ואבטליון גרי צדק לא היו יכולין לחתוך באותיות אהח"ע והיה הלל אומר גם הוא אִין כמו שהיו רבותיו שו"א ג"צ אומרים ; וברעיון זה פי' הגר"א מווילנא והביאו התפ"י שם, וזה"ל : דה"ק שחייב אדם לומר בלשון רבו קאי אמלת „מלא" דמיותר לגמרי במשנה , דהוה סגי לומר הין שאובין פוסלין המקוה , לה"ק אלא שחייב וכו' „ ור"ל משום שרבו של הלל היה אבטליון שהיה גר, לא היה יכול לבטא יפה הה"א של מלת הין והיה משתמע כאילו אמר אין מים שאובים וכו' , ושלא יטעו תלמידיו שכוונתו אין מים שאובין פוסלין , להכי הוסיף מלת מלא , ולהני מדמחוייב לומר בלשון רבו אמר הלל ג"כ מלת מלא אף שהוא היה יכול לבטא יפה מלת הין, עכ"ד . הנה כבר העיר התוי"ט באבות פ"א מ"י כי טעות גמור הוא האומרים שהם עצמם היו גרים רק שבאו מן הגרים מבני בניו של סנחריב , דאל"כ איך אפשר למנותן נשיא ואב"ד ? ע"ש ; ולפ"ז יש להגדיל המדורה , כי פירושם זה נבנה על יסוד רעועה , כי הא תינח מי שהוא גר בעצמו שלא הורגל מנעוריו בלשון עברית ע"כ יגמגם בלשונו, אבל בניהם של גרים הלא מחונכים מנעוריהם בלשון עברית ככל הילדים העברים , ואם איזה אב הוא כבד פה וכבד לשון האם מוכרח מצד הטבע שיהיה גם הבן כן ? והנה לא נתפלא על רבינו הרמב"ם אשר חי כמה מאות שנים לפני התוי"ט ולא הרגיש בטעות הענין, כי שגיאות מי יבין ; אבל על רבינו הגר"א אשר היה מאוחר הרבה מהתוי"ט וכל רז לא אנס ליה איך נעלם מכבודו דברי התוי"ט ולא הרגיש בטעות הענין ? אמת כי עקר באורם יש ליישב גם בלי הנחתם הטעותי, כי בעקר הסברה מגמגום הלשון הוא נכון, כי הלא אף מב"י יש הרבה שמגמגמים בלשונם וכר' חייא שלא היה יכול לבטא אות החי"ת בטוב, וכ"ז אמרו בכדי ליישב הגירסא „אִין" ; והיה לרבינו הגר"א לפרש כן לא לבנות בנין על יסוד רעועה , וזה פליאה גדולה , והנפלא מזה כי כל המעתיקים דברי רבינו הגר"א הנ"ל כמו הגאון התפ"י ועוד לא הרגישו ולא השגיחו על דברי התוי"ט המוכרחים .

יב) הקשה התפ"י הנ"ל (בכורות פ"ה מ"ה סי' ל"א) בא"א שזינתה תיאסר גם לעלמא כי הא חשודא על איסור א"א עיין שם שהאריך בזה , ולאחרונה תירץ בשם חתנו : דכיון דאשה בעלה משמרה וא"כ יש לומר דבעל הראשון פשע שלא שמרה כראוי משא"כ בעל אחר . והוא תמוה ואינו מצויר

כלל איך יהיה אופן השמירה בזה? האם יסגור הדלת אחריה כפפוס בן יהודה או ילך אחריה תמיד? אך נחזה אנן, מרוע אשה שזינתה אסורה לבעלה? יש בזה שני טעמים: א) מפני טהרת המשפחה שלא יהיו בניה ממזרים; ב) מפני שלום בית, כיון שזנתה תחתיו היא מאוסה עליו ויהיו תמיד בקטטות ומריבות; לכן מותרת להנשא לאחר החפץ בה, כי יוכל היות כי בהיותה עם בעל הראשון גרמה זאת, כי אולי לא נתקבלה על בעלה או שהרבה ריעים בתוך ביתו וכדומה סבות שונות, ואין לנו לחוש איסורא אלהבא, שאם פעם אחת עבדא איסורא בודאי לא תעשה עוד, כי הרשעים מלאים חרטה, ובפרט בידעה חומר האיסור שהוציאוה מבעלה, בודאי תזהרה מאד על להבא שלא תקלקל מבעלה השני.

יג) במשניות תפ״י (ב״ק פ״י מ״ד אות כ״ג): וכשמתרצה כן חייב לשפוך דבשו, ואין שום ביאור לזה; והאמת הוא כי ט״ס הוא ונתחלף דבש ביין וצ״ל „יינו", וכן מבואר בח״מ סי׳ רס״ד; וכלל גדול אני מוסר לך פה, כי יש שם הרבה טעותים שנתקללו בדפוס, ואנכי תקנתי הכל בהמשניותין שלי; ולפלא כי בכל המהודרות הנדפסות מחדש לא חלי ולא מרגיש המגיה ונדפסים עם כל השבושים.

יד) שם (שבת פ״א) בענין הי״ח גזרות כתב: וי״א שהי״ח גזרות הם האיסורים שנזכרו בסוף הפרק דיו וכו׳, ואין זה כשטת הש״ם בבלי וירושלמי, ועיין תוי״ט פ״ה מ״ה דנזיר, עכ״ד. ולדעתי פי׳ הי״א דחוק מעיקרא, ואין ענין למה שרשם לעיין בהתוי״ט הנ״ל, כי הרעיון מהתוי״ט נוכל לומר רק בפירוש איזה ענין, אבל כאן הוא סיפור מה שקרה במציאות, בודאי טפי ידעו חז״ל על מה היה הי״ח גזרות בהיותם סמוכים לזמן ב״ש וב״ה, ואיך נוכל לפרש בהפך קבלתם?

טו) שם (בהג״ב פסחים פ״ט מ״ב): וכשנזכה לעשות הפסח אי״ה בזמנינו שהמציאו תחבולה לילך במהירות על ידי שבילי ברזל ויהיה שם מסלת הברזל אזי יהיה דין דרך רחוקה משונה ממה שקבעו המשנה ע״פ ב״ד הגדול שיהיה אז אי״ה בירושלים תוב״ב, עכ״ד. אבל בסוף סדר מועד נדפס השמטה אחת קטנה שחוזר מדבריו, מפני שנזכר מהגמרא פסחים: ת״ר היה עומד חוץ למודיעים ויכול לכנוס בסו״פ יכול יהא חייב ת״ל ובדרך לא היה, עכ״ד. ולענ״ד בחנם חזר בו, ובודאי כדבריו הראשונים כן יהיה ב״ב, כי מה זו חזרה? אם חז״ל לא נתנו דבריהם לשיעורין, כי למהר הנסיעה בסו״פ אינם ראוים לכל אדם, כי לא בכל בני איש כח ועוז בידם לאחוז במתג ורסן הסוס לרוץ במרוצה בלי בעיתותא, כ״כ לא כל יד איש משגת לשכור עגלה, וע״כ לא רצו לחלק והשוו מדותיהם כפי שהולך אדם ברגליו; אבל בזמנינו מסלת הברזל

נעשה לענין קבוע בכל העולם, ומכל העולם יבואו לירושלים על ידי מסלת הברזל, ואז בזמן המאושר לא יהיה שום עני בישראל שיהיה כ"כ בתכלית הרוחק שלא יהיה לו אפילו בעד הוצאות המסלה, שיהיה אז יותר בזול הרבה מאד ולא יצטרך שום אדם לילך רגלי, ואיך א"כ יעלה על הדעת שיהיה גם אז כפי הנהוג בשנים קדמוניות מפני העדר המצאות חדשות? כי התורה אמרה סתם ומסרה לחכמים כפי ראות עיניהם לפי העת והזמן, ואין לדיין אלא מה שעיניו רואות. וכבר כתבו הפוסקים אם נשתנה הענין ממה שהיה בזמן הראשונים רשאים לבטל לפי הזמן; ובאמת יכולים לעשות תחנת המסלה קרוב להר הבית ויבואו כלם בזמן קצר, ובאופן זה לא יהיה שייך כלל דין דרך רחוקה כי אם דין אונס.

טז) תענית ח', לע"ל מתקבצות ובאות כל החיות אצל הנחש ואומרים לו ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל אתה מה הנאה יש לך? אמר להם מה יתרון לבעל הלשון. ולהבין זאת נקדים חמש הקדמות: א) הלשון „לע"ל" ידוע שמתכוון על כמה ענינים שונים, פעם לאחר המות בשמים, פעם על ימות המשיח, פעם על תח"ה, ופעם על זמן קרוב בעוה"ז; ב) רשעי העכו"ם הקדמונים משולים לחיתי טרף (רמב"ם הלכות מלכים פי"ב ה"א); ג) גליות ישראל אשר לפנינו מתיחשים לשבטי יהודה ובנימין, כי עשרת השבטים גלו לפנים מנהר סמבטיון שבט יהודה ובנימין מפוזרים בכל הארצות (ב"ר פ' ע"ג); ד) שבט יהודה נמשל לארי ושבט בנימין לזאב (בראשית מ"ט ט' כ"ז); ה) הוא שטן הוא נחש הוא מ"ה. ואיתא במד"ר (ב"ר פ' כ'): לע"ל הקב"ה נוטל את העכו"ם ומורידן לגיהנם ואומר להם למה הייתם קונסים את בני, והם אומרים לו מהם ובהם היו באים ואומרים לשון הרע איש על רעהו, והקב"ה נוטל אלו ואלו ומורידן לגיהנם. והש"ם מפרש בדרך מליצה מה שמפורש במדרש, כי לע"ל לאחר המות (כפי הקדמה א') ודנין את רשעי העכו"ם (הקדמה ב') ע"י הנחש שהוא המ"ה (הקדמה ה') על שהעמיקו את ישראל בגזרות ושמדות, הנה אז אומרים הלא גם ישראל רעים וחטאים דורסים ואוכלים טורפים ואוכלים אלו את אלו בלשה"ר. וזאת המליצה: ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל, שהמה כלל ישראל הידועים לנו (הקדמה ג' ד') אתה מה הנאה יש לך, ממנו ולא מישראל ג"כ וכי משוא פנים יש בדבר? וע"ז התשובה: מה יתרון לבעל הלשון, כלומר באמת אין יתרון אלו על אלו ואלו ואלו יורדין לגיהנם; ופעם מיוחס להקב"ה הארון הגורם ליסר את העבד ופעם מיוחס למשרתיו עושי רצונו ליסר את החטאים האלה בנפשותם, וזה מוסר חרוץ להשמר מעון לשון הרע המתועב בעיני ה' ואדם.

יז) סוכה נ"ב, לע"ל מביא הקב"ה ליצה"ר ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים, צדיקים נדמה להם כהר גבוה ורשעים נדמה להם כחוט השערה

הללו בוכין והללו בוכין, צדיקים בוכין ואומרים היאך יכולנו לכבוש הר גבוה כזה וכו'; עיין פירש"י שהוא דחוק, כאשר העיר על זה זקני הגאון ר' אליהו בעל שם לואַנס בספרו מכלל יופי על קהלת שכתב בזה"ל: לבכיה מה זו עושה? כי העני המדלג על ההרים ומקפץ על הגבעות להרויח הוא שמח וטוב לב שהרויח עי"ז ולא איכפת לו בצערו הקודם, כן הצדיקים הללו היה להם לשמוח שהרי שכרם מרובה; ופי' הוא ז"ל ע"פ מאמרם אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו, ועל כן בוכים כי אומרים בלבם שאינו מגיע להם שכר; וברעיון זה השתמשו כל המפרשים כלם ברעיונות ומשלים שונים, אבל לדעתי אין זה מספיק כי בודאי עובדים הצדיקים שלא ע"מ לקבל פרס. וע"כ נראה לי באור חדש להבין פשט הגמרא בכוונה חדשה. ידוע כי הקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה, ואין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, וכמו שאמרו במדרש כי אדה"ר אומר להצדיקים המתרעמים עליו על שגרם מיתתם, שהוא חטא רק חטא אחד והמה נכשלו בארבע (או הרבה עבירות) (עיין במכ"י הנ"ל הבאור בזה); ולכן בראותם כי כל כך גדול היצה"ר ועכ"ז כבשו אותו, הנה בזה מצטערים על כל פנים על שלא כבשוהו לגמרי, והש"ס קיצר המדויק המובן מעצמו: היאך יכולנו לכבוש הר גבוה כזה? וא"כ היה לנו לכבוש מכל וכל לגמרי; ורעיון כזה נהוג מעולם אצל כל בני אדם המתרעמים תמיד בלבם לאחר כל ענין ומעשה שלא עלה כהוגן כל כך מדוע לא עשינו באופן כך וכך.

יח) מו"ק כ"ה, אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר וכו' ע"ש כה"ע עם כל פרסומה בין הספרנים והדרשנים נ"ל בזה פירוש חדש; דהנה הצדיק המת בעון הדור, נוכל להחליט שהוא הגאוה, כמו שהפליגו חז"ל בגנותה כאלו עובד ע"ז וראוי לגדעו כאשרה וכו'; וכמו שהענוה ראש לכל המעלות והמדות הטובות כמו שהעידה התורה על משה. ולזה הלהיב הספרן אחרי כי אנחנו גרמנו מיתת הצדיק מפני רוע מעללינו חטא הגאוה, עלינו לתקן את החטא בהפוכא עד קצה האחרון, וזה שאמר: בארזים נפלה שלהבת — מה יעשו? — לשון שאלה ששואל מה עלינו לעשות לתקן את החטא? וע"ז משיב לעצמו בטוב טעם ודעת: אזובי קיר! כלומר שנעזוב את הגאוה ולהיות ענותן ושפל ברך, וכמאמרם ז"ל אם הגיס דעתו כארז ישפילנה כאיזב. ועד"ז סובב הולך כל הענין בדרך שאלה ותשובה, כדרך הספרן והמליץ להכפיל הענין במלות שונות, להלהיב את השומעים שיורידו כנחל דמעה.

יט) ברכות י"ז, חנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש, מה רב ההרגל להאמין כ"כ בפשטת דברי חז"ל כפשוטם ממש, ועוד יחדרו בחריצות

נפלאה לזה, דוגמא לזה נראה באור המאמר הזה מה שפירש בזה המחבר עיני יצחק, וזה"ל: הנה ממה שידוע ששיעור סעודה הוא שמינית הקב שהם ג' ביצים וכראיתא פאה פ"ח מ"ז, וא"כ הקב הוא שעור שמונה סעודות; ולפ"ז נראה שהיו רחב"ד ואשתו מתענים כל ימות השבוע (?) רק בש"ק היו אוכלים ד' ד' סעודות כרעת ר' חדקא, או שסעודה הד' היה למלוה מלכה במוצש"ק, עכ"ד. וזה נגד הטבע והשכל שיתענה אדם ששה ימים רצופים, ומכ"ש אשה החלושה בטבע; ולפי דרכו יותר היה לו לפרש שקאי על רחב"ד לבד כמשמעות הלשון וחנינא בני ואשתו, מאן דכר שמה; ולפ"ז היה אוכל בששת הימים רק סעודה אחת, ונשאר שתי סעודות לכבוד שבת וסעודה שלישית היה יוצא בר"ת כידוע שבשעת הרחק אדם יוצא בזה, או שהיה מתענה בע"ש והיה נשאר ג' סעודות לשבת. וכ"ז לפי דרכו, אבל מצד השכל גם זה דוחק גדול הכי יוכל אדם להחיות זמן רב רק על מעט חרובין שהוא יותר מאכל בהמה ממאכל אדם? ועל כן נראה פשוט שזאת רק מליצה בעלמא על גודל עניותו איך שהיה מסתפק בצמצום האפשרי, והמדה קב הוא לשון מורגל בחז"ל על דבר מועט, כמו ביבמות גמלא במדי אקבא רקדא, ובסוטה רוצה אשה בקב ותפלות וכו'; ומנין החרובין הוא שיערא דלישנא ממה שאמרו על רשב"י כידוע [1].

כ) לפעמים נמצא בין גדולי המפרשים פירושים הנבנים על יסוד דברי חז"ל כאלו הם מבלי חולק עליהם, אבל לאחר העיון נראה כי נבנו על יסוד רעוע, יען כי לא היה בקבלה רק לפי הכרע הפסוקים ולכן יש מחלוקת בזה. ושמע דוגמא אחת קטנה: רש"י בחומש ע"פ ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו וכו' מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו; ובפסוק ויגוע לא נאמר גויעה אלא בצדיקים, וכ"ז לקח מש"ס (ב"ב ט"ז). ובש"ס מגילה: למה נמנו שנותיו של ישמעאל, פירש"י מה לנו למנות שנות רשעים? וקשה הלא עשה תשובה, והיאך הרשיע רש"י את הצדיק? וכבר העיר ע"ז הגאון בטורי אבן; ואולם הלא אמרו (סנהדרין ק"ד) אין אברהם מציל את ישמעאל, וא"כ לא עשה תשובה, וכבר העיר ע"ז הגאון רע"א בגליון הש"ס. אבל באמת דעה הראשונה אינה מובנת לי וצ"ע, כי דילמא קושטא מספר הכתוב מי שהתחיל בקבורה תחלה, וישמעאל שהיה פרא אדם לא חשש כ"כ לכבוד אביו והקדימו יצחק ונטפל לו לאחר כן גם ישמעאל, מה שא"כ עשו שהיה

---

[1]) לזה אמרתי לסדר עוד ענינים כאלה לא יספיק ספר שלם, ורק הזמן החדש הנולל הוסף מפני אור יפקח עיני המדוקים ביסבות להבין דברי חז"ל כראוי בהשכלה ודעת.

מכבד מאד את אביו יותר מיעקב כאשר הפליגו ע"ז חז"ל, לכן זירז והקדים א"ע בכבוד אביו קודם יעקב. ולפי זה מגויעה ואסיפה אין הכרח ב"כ אלא כך הוא לשון הכתוב, כי אם זה מיתת צדיקים מדוע יש דעה להפך להרשיע את הצדיק? ואין להקשות לפי דעה זו שהיה רשע והיאך מסקינן בשמיה? וכבר הרגישו זאת התו"י יומא, ותירצו שאני ישמעאל דהקב"ה קראו כך. ולי נראה הא דלא מסקינן בשמיה, היינו שם דעלמא שאין שום משמעות לשבח, כמו עפרון כתבו התוס' במגילה שצ"ל עופרן, אבל שם שיש לה משמעות טוב ולשבח כמו ישמעאל שפיר דמי, כי לא ע"ש הרשע נקרא רק למשמעות טוב ולשבח; וכה"ג כתבו התוס' בכתובות דתרי שבני הוי וכיון דאחד היה צדיק מסקינן בשמיה, כן נוכל לאמר גם כאן; ולפ"ז אין צורך לנו לגירסת התוס' שם אבישלום ביו"ד, כי אף בלא יו"ד נוכל לאמר כי לא ע"ש אבשלום ב"ד נקרא רק לשבח אב-שלום, וגם שלום שמו של הקב"ה כמו ישמעאל. ועיין ב"ש שמות אנשים אות ה' כתב: הבל נקרא ע"ש ואנחנו מה, לא ע"ש הבל שהרגו קין וכו', והרי זה ממש כדברינו כי היכא דנוכל לכוון על משמעות אחר שפיר דמי.

כא) מד"ר בראשית פרשה ק': משה ע"י שלא היה לו בוכים כתיב ויתמו, אבל יעקב ע"י שהיו לו בוכים כתיב ויעברו, ע' מ"כ שנדחק בזה, וראיתי כמה פירושים בזה. ולי נראה ע"פ מה שפירש"י בחומש ע"פ ויבכו ב"י את משה הזכרים, אבל באהרן וכו' כל בית ישראל זו"נ, וסתם בכיה שייך יותר בנשים ע"ד נשי דשכנציב אמרי, נשים במועד מענות וכו'; וא"כ יוכל היות שזה כוונת המדרש, יען כי על יעקב בכו כלם אנשים ונשים.

כב) ירושלמי פסחים פרק ט': ניתן לישראל לבנות בית הבחירה; ואין שום באור לזה, כי מה שייך לשון זה בהסוגיא שם המדוברת מלפניה ומלאחריה מענין פסח שני. ושמעתי מכבוד אדמו"ר הגאון האב"ד דפה ר' יוסף זכריה שטערן יחיה לאוי"ט הגהה יקרה ונפלאה בזה, כי לדעתו הגדולה ט"ס יש כאן ונתחלף ב' תחת פ' אשר זה טעות קל ומורגל, ותחת לבנות צריך להיות „לפנות"; ולפי זה נכון כי הכוונה ניתן לישראל לפנות בית הבחירה מטומאת ע"ז להיות נדחין לפסח שני, כמו שמצינו אצל חזקיה, ע"ש במקומו והבין, וכנראה טהורים אמרי נועם וקרוב לאמת.

כג) ידוע שטת רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל, כי השכר והעונש הנזכרים בתורה, אינם השכר האמיתי, רק הסרת המעיקים למען נוכל לעבוד את ה' מתוך הרחבה (עיין מה שהאריך בזה בהלכות תשובה פ' ט'). והרב החריף החכם הכולל ר"מ פלונגיאן ז"ל בספרו כרם לשלמה על קהלת, שרא נרגא

בזה ; אבל באמת אין טענותיו מוכרחות , משה אמת ותורתו אמת ; ראשונה מה שטען : כי נעבוד את ה' למען לא יבא צר ואויב בארצנו , ועוד רעות רבות אשר תקרינה לעוזבי תורה , והצדיק יצדק להנצל מכל אלה , ובזה המירה ההורה טוב עוה"ב הרוחני בטוב עוה"ז הגשמי ויגבר ההפסד על השכר , עכ"ד . ונוכל לישב זאת ע"פ דברי רבינו בעצמו בפי' המשנה לפרק חלק , ממשל הנער עם המלמד ע"ש בארוכה נעימת לשונו ; א"כ כאשר יורגלו העם במנוחה מרוב טובה יבואו לאחר כן לעשות גם לשמה , אף כי הצדיק האמתי העושה לעולם לשמה ; ואם תוה"ק בעצמה תורנו דעת כי נעבוד את ה' למען לא יבא צר ואויב בארצנו , א"כ כאשר נהיה במנוחה ולא יבא צר ואויב הלא יש לנו פנאי לעבוד את ה' גם לשמה , כמאמרם ז"ל : רבש"ע רצונינו לעשות רצונך ומי מעכב וכו' , וממילא נבוא לאחר כן גם לשמה , דומה ממש למשל הנער עם המלמד שנותנים לו שכר מה שאהובים אצלו , אבל אין אומרים לו השכר האמתי ; כן נער ישראל ואהבהו ! ואמרה תורה שכר הגשמי למען לא יהיה לנו בזה שום מונע , אבל לא עקר השכר של עוה"ב . אולם טענתו השנית של החכם הנ"ל יותר פשוט שטען : למה קצף ה' רב קצף על החוטאים לתתם למשל ולשנינה לב רגז וכליון עינים ועוד קללות מבהילות אשר ימס לב השומע , המעט להם כי לא ימצאו מנוח לכף רגלם כל הימים וימצאו מונעים רבים לשובבים משובה נצחת ? וגם למה סגר ה' דלתי התשובה לפושע ולא יחכה לו עד יום מותו , וה' הצדיק איך יפרע מנוחת החטא פן ישוב וירפא , ורק אם ימות בעונו אז ינקום בעולם הנצחי על חטאו ? עכ"ד · אבל אין זה כלום , הלא התורה הציעה כל התוכחות בדרך הדרגה והתראה , ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם וכו' (ויקרא כ"ו י"ח) , ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמוע לי ויספתי עליכם מכה וכו' (שם כ"א) , ואם בזאת לא תוסרו וכו' (שם כ"ג) , ואם בזאת לא תשמעו לי וכו' (שם כ"ז) ; ראינו בזה שהתורה נתנה התראה עד כמה פעמים, וברעיון זה אמרו גם חז"ל : אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה וכו' ; א"כ איפוא לאחר כמה התראות יקשו ערפם , הלא הם בעצמם אשמים בזה כי קצף ה' רב קצף על החוטאים ? והכי בזה סגר ה' דלתי התשובה להפושע ? ואיך יחכה לו עד יום מותו אם את ה' הכעים תמרורים עד כמה פעמים ונעשה לו כהיתר ? ורשעים אפילו על פתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה .

כד) ברכות ג' : כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו : אדונינו המלך עמך ישראל צריכים פרנסה , אמר להם לכו והתפרנסו זה מזה , אמרו לו אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחולייתו , אמר להם לכו ופשטו ידכם בגדוד , מיד יועצים באחיתופל

ושואלין באורים ותומים. כאשר יצאו עוררים על המאמר היקר והנכבד „דור וסופריו" להחכם ריה"ל הנדפס בהכרם שנת תרמ"ח; וראיתי כי הפראפעסאר הישר באדם דניאל חוואלסאהן בפ"ב הודה על האמת, ויהלל בהצפירה הנכבדה את המאמר הזה, נהעוררתי לכתוב את הדברים האלה, ומי יתן ויהיה שומע לדברינו או אז יושע ישראל תשועת עולמים. הנה המאמר התלמודי הזה אם כי נראה כמעשה בעלמא, כי כך קרא והיה במציאות, בלי ספק לא המעשה אצלם עקר, ובטח כוונו גם על צד כוונה שניה, ברמזם בזה איזה דברי חכמה ומוסר, וכמאמרם ז"ל: אף שיחת חולין של תלמידי חכמים צריך לימוד; וכדברי חז"ל כחומר חותם המקבל את כל הצורות, וכמו שהם ז"ל תלו דבריהם בדרך אסמכתא על המקראות, כן כל ענין ומעשה בכל דור נוכל לתלות בדברי קדשם. הן בכל דור תמיד אנחנו צריכים לפרנסה, פרנסת הנפש, אף כי בימינו כעת כי עזבנו מים חיים התורה האלהית וירדנו עשר מעלות אחורנית, כמבואר בארוכה בהמאמר הנ"ל, ועל זה עולה התשובה כהוגן: לכו והתפרנסו זה מזה, שישמשו זה את זה בשימוש חכמים דבוק חברים ופלפול התלמידים, אשר בזה יתפרנס כל אחד מחברו, אשר מטעם זה נקרא התורני „תלמיד חכם" מפני שכלם תלמידים זה לזה. והשיבהו הסנהדרין: אין הקומץ משביע את הארי, תלמידי החכמים הדורשים ברבים בבתי כנסיות ללמד לעם התורה והמצוה המוסר והמדות, לא יביאו תועלת מזה להאומה הישראלית העזה שבאומות! ולזה המשילו לארי עז שבחיות, כי אינם שומעים לאמרי הדורש, ופונים עורף ולא פנים, וקול הדורש כקול קורא במדבר, כי רוב העם אינם באים לשמוע, וגם השומעים המעטים גם בהם נמצאו פרעות, כי זה ישן, וזה מדבר שיחה בטילה, וזה יעיז פניו לאמר: מי שמהו לשר ושופט להוכיחנו באמרי פיו. והנה כל בית הכנסת חפור מעט כבור על דרך הכתוב ממעמקים קראתיך ה׳, וזה שאמרו משל שני: ואין הבור מתמלא מחולייתו, שזה מליצה נעימה על בית הכנסת שהוא לא לעזר ולא להועיל, וכאלו בחנם עקרו את החוליא לעשות בית הכנסת, ולא תתמלא עוד; וכמה ממון שקעו כאן! רבים יפארו בתי כנסיותיהם ברב פאר ויופי ויפזרו על זה ממון רב למען יהיו לשם ולתפארת בארץ, ועשו מהטפל עקר ומהעקר טפל, כי אינם באים להתפלל רק לפרקים בימים נוראים. והנה כגדוד מצבא החיל שבו מערכה רבה וחכמה מרובה וסדרים מעולים, כך הוא תוה"ק מערכה רבה וחכמה מרובה וסדרים מעולים להלחם במלחמתה של תורה; ולזה השיבם דוד בחזרה: כי אין עצה ואין תחבולה מוצאת לזה כי אם בעצת החכם במאמר דור וסופריו הנ"ל שכל אחד ואחד בעצמו יפשוט ידו בגדוד התורה כל אחד ואחד כפי השגתו,

מיד יועצין באחיתופל, שהיה חכם גדול, איך יהיה סדר הלימודים, אשר בדורנו האחרון נעשה דבר זה לענין גדול לענות בו, ונתחברו על זה כמה ספרים, ומאמרים בכל מכתבי העתים, אשר כמעט כל בנינו כעת בלי תורה וחכמה ודרך ארץ, גם בהחדרים צלמות ולא סדרים, (ועלינו לברך ולהלל את ממשלתנו הרוממה אשר שמה לבה לזה כידוע); ועם נערים קטנים אשר אין להם כל ידיעה מתנ"ך ילמדו גמרא ואף זאת בסדר נשים דוקא . . . ; ורוע החינוך הזה היא הסבה האמתית לכל הרעות להרבות עניות בישראל, הן עניות דתורה והן עניות ממש, ועינינו רואות וכלות כי כאשר יגדלו הנערים ויגיעו לפרקן לישא אשה יצעקו הם בעצמם חמס ושוד על אבותיהם האוילים על אשר יתגאו ביחוסם ולא יחנכו את בניהם לחינוך טוב ומועיל בלימוד איזה חכמה ומלאכה המחיים את בעליה; וזה דרך כסל בעמנו להתפאר לאמר: לא נמצא במשפחתי שום בעל מלאכה! ואני ממליץ על זה: ראיתי עבדים רוכבים על סוסים ושרים הולכים כעבדים על הארץ, המיוחס מתגאה ביחוסו שהוא ממשפחת שרים גאוני ארץ, והבלתי מיוחסים כהבעלי מלאכות — נחשבים לעבדים נבזים, אבל באמת אלה העבדים עשירים ונכבדים ורוכבים על סוסים, אבל השרים המיוחסים המה עניים ואביונים הולכים ממש על הארץ, ובמה יתגאו אלה הרשים? ואיה זכות אבותיהם? וכבר אמרו חז"ל: הוי משהדל עם מי שהשעה משחקת לו, ולכן טוב להתחתן עם עשירים אף אם המה מבני משפחה קטנה, כי כלנו אחים בני יעקב אבינו, ומי לנו גדול מרבינו הקדוש (ר' יהודה הנשיא) ועל כל זה ידענו שהיה לו חתן בלתי גדול בתורה, הוא בן אלעשה, יען כי מדרכו של רבי היה לכבד עשירים, ע"כ התחתן עמו, אף כי היה מזה לבר קפרא מורת רוח והתלוצץ מזה על ידי חדה, ורבי התרעם עליו (ירושלמי מועד קטן פ"ג הלכה א' ע"ש). ונמלכים בסנהדרין, ופירש"י שיברכו אותם, ולדרכנו תהיה הברכה שיהיה להם סיעתא דשמיא בלימודם (מגילה וא"ו) ושואלין באו"ת, שהיו דור דעה והיה תורתם מאירים ומשלימים כאורים ותומים.

כה) ובזה מובן לי מאמר קדמונינו: אפילו ס"ת שבהיכל תלוי במזל; והרבה פירושים נאמרו בזה, ולי נראה שזה מליצה צחה ונעימה על הת"ח הנמשל לס"ת, כמו שאמרו על ר"א הגדול ס"ת שרויה בצער; ורצון המאמר אפילו ס"ת שבהיכל — הת"ח שהוא על פי רוב בהיכל — מחובשי ביהמ"ד — ואמר היכל כלפי הלשון ס"ת — שיהיה לו הצלחה בלימודו, תלוי במזל, כלומר סיעתא דשמיא.

במשנה שלהי סוטה: בעקבות משיחא חוצפא יסגא והיוקר יאמיר,

הגפן תתן פריה והיין ביוקר, והמלכות תהפך למינות, ואין תוכחה, בית הועד יהיה לזנות, והגליל יחרב והגבלן ישום, ואנשי הגבול יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו, וחכמת סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו, והאמת תהא נעדרת, נערים פני זקנים ילבינו, זקנים יעמדו בפני נערים, בן מנוול אב בת קמה באמה, כלה בחמותה, אויבי איש אנשי ביתו, פני הדור כפני הכלב, הבן אינו מתבייש מאביו, ועל מי יש לנו להשען על אבינו שבשמים. ונקדים לזה מש״כ רבינו הגדול (הלכות מלכים פ׳ י״ב הלכה ב׳): וכל אלו הדברים וכיוצא בהם לא ידע אדם איך יהיה עד שיהיו הדברים סתומין הן אצל הנביאים, גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו אלא לפי הכרע הפסיקים; ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו וכו׳. ולפי זה נוכל לסמוך על דעת רבינו הגדול בזה, כי כל מאמרי המשנה לא אמרו דרך קבלה, כי כל מה שמתארך הזמן מתמעט השלמות, כמו שאמרו ז״ל בעצמם אכשורי דרא בתמיה? ורואים אנחנו גם פה כמה חכם עדיף מנביא, והם ז״ל בחכמתם קלעו למטרת האמת, ומתקיים כל זאת בימינו אחת לאחת למצוא חשבון. ראשונה: חוצפה יסגא, והיש חוצפה ועזות נמרצה יותר מאשר יעשו המתחכמים, המחדשים חדשות בדת, אשר מתפרצים כאלה רבו בכל המדינות, וביותר באמעריקא אשר שם הרע-בנים בעצמם התעודדו לפרוק מעליהם עול הדת, זה יתיר מאכלות אסורות, וזה יחליף את יום השבת ביום ראשון, ועוד ועוד, וחוצפה אפילו כלפי שמיא מהני! . ויוקר יאמיר, האף אין זאת בימינו? והלא: הגפן תתן פריה — ואף על פי כן — היין ביוקר; והלא תמיד בכל שנה זורעים וקוצרים ובכל זאת הכל ביוקר; ונקט יין מפני שזה המובחר במין המשמח אלהים ואנשים, אבל באמת הכל בכלל. ונראה על פי מה שאמרנו למעלה (מאמר א׳ סי׳ ג׳) כאשר מתארך הזמן ומתרבים הילודים לעומת זה מתמעט השפע והכל ביוקר בהכרח, ומה יעשו אם כן העניים האם ימותו ברעב? א״כ אם נראה דור שיוקר יאמיר ראוי שיבא בן דוד, או אז יהיה שפע ברכה והצלחה בעולם (כאשר הארכתי ברעיון זה בספרי ת״צ). ובאמת אין קץ ואין סוף בימינו האחרונים לצרת לבבנו מפני יוקר המחיה והכלכלה והלוקסוס והמאדע; ואין תקנה לזה כ״א ישוב א״י, אשר יצוחו על זה כברוכיא כל המשכילים והנאורים [1].

---

[1]) מה נעימים אלה דברי ידידי החכם ר׳ אברהם צוקקערמאנן נ״י אשר כתב לי באחד ממכתביו הנחמדים בזה הלשון: זו רעה חולי בארץ הנשמה הלזו, וחמת ה׳ נתכה על בני האדם, כי לא ישלים את הפלגם, האנשים המסוגלים באלפי זהב וכסף, מרבים בורים או רודפי קדים, והאנשים

והנה כל הממלכות בעלי דת ובעלי מדות ישרות, וכל חקיהם ומשפטיהם ישרים מאד באהבה וברחמים ביושר ובצדק מבלי שום הבדל דת ונשיאות פנים, ואיך תאמר המשנה מאמר זר ומבהיל מה שהוא מן הנמנעות לגמרי: והמלכות תתהפך למינות? ומי פתי חסר לב ידמה בנפשו שטות נוראה כי קודם ביאת בן דוד מוכרח שיהיה כן? לכן לדעתי יתכן כי מתכוון על כוונה אחרת על הכופרים בעקר הי"ב לבני ישראל, ואמרו: כי התקוה הנעימה הזאת תתהפך למינות ואין תוכחה, כאשר זה ממש בעונותינו הרבים בימינו שנתחדשה כתה חדשה בעולם החפצים בהתבוללות, ולא יזכר ולא יפקד שם ישראל עוד ומחקו הזכרת שם גאולה מסדר התפלה. בית הועד יהיה לזנות, מקום שמרביצין בו תורה נקרא בית הועד כפירש"י, וזנות לאו דוקא, כי פירושו הסרה כמו כי זנית מעל אלהיך וכדומה רבות; וכאשר עיני רואות כי כל בתי המדרשים בטלים המה, וכמעט אין איש קובע עתים לתורה; לכן כל בנינו כעת בורים גמורים, ואם אין גדיים אין תישים, ואף המעט אשר שקדו מנעוריהם על דלתי התורה והחכמה תלמודם נעשה קרעים קרעים. והגליל והגבלן, מקומות ידועים בא"י כפירש"י כבר נתרבו. ואנשי הגבול יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו, לדעתי נראה כי מתכוון על הדרשנים והמחברים הסובבים מעיר לעיר להשמיע להעם רובי תורתם, ושמם נאה להם „אנשי הגבול" כי המה בדרשותיהם וחיבוריהם עושים גבול למעשי האדם עד פה תבא ולא תוסיף; אבל לא יחוננו כמו שכתבנו למעלה (סימן כ"ד עיין שם למפרע), ועיין בתפ"י במקומו פי' הוא כעין דברינו על מלת „והגבלן". ומזה יצמח כי חכמת סופרים תסרח ויראי חטא ימָאסו והאמת תהא נעדרת, ומי הוא זה הדובר אמת בלבבו ולא ישקר בדבריו וישמור מוצא שפתיו? שוטטו בחוצות וראו נא ודעו ובקשו ברחובות אם תמצאו איש דובר אמת, ואיה אמצא איש נאמן רוח — שאל איש אחד — ואשר ימציאני איש כזה אתן לו חבית מלאה זהב, וכאשר שאלהו: איה תקח חבית זהב? ויען גם הוא ויאמר: איה תמצא איש כזה? וידוע כי הע"ה הקדמונים בזמן חז"ל היו שפלות מין האנושי, והיו שנואים מאד בעיני חז"ל עד כי אמרו: אסור להתלוות עמהם בדרך וכו', ועל כל זה נאמר עליהם: הלוקח פירות מהם ושכח לעשרן ושאלו בשבת יאכל על פיו (דמאי פ"ד משנה א') דאימת שבת עליו שמתיראים לעבור עבירה ולשקר בשבת (וה"ה ביום טוב); ועתה בעונותינו הרבים מה נאמר ומה נדבר?

השוקדים על דלתי התורה והחכמה ירעבו ללחם, ועל כן לא נפעמתי לשמוע כי גם גורל ידידי לא טוב מגורל יתר המחברים וחכמי עמנו וכו'.

ודוקא ישקרו בשבת ויום טוב, כי אז יש פנאי להפיח שקרים, ואין איש שם על לב העבירה החמורה הזאת מה שלפנים אף הע"ה היו נזהרים בזה; ומזה נראה רוע מעמדנו הגופני והנפשי אשר ירדנו עשר מעלות אחורנית. נערים פני זקנים ילבינו, גם זאת לא יתכן לפרש כפשוטו ממש, כי דרך ארץ טבעי הוא בכל הארץ אף בין העמים הרחוקים מהשכלה ואהבת אדם, להדר פני זקנים ולכבד הורים ומורים; ואף כי נמצא במרחקים אומה קטנה שפלה ובזויה אשר יזבחו את אבותיהם ובניהם ונשיהם באומץ הלב, משוטים כאלה אין מביאים ראיה, כי בטלה דעתם הנשחתה אצל כל אדם; וכמשפט כל ענין כללי הנמצא יוצא מן הכלל. לכן יתכן כי נערים הכוונה על המתחכמים קטני אמנה המנוערים מן המצות, המה ירהבו במי שמלא מצות כרימון — איש זקן, ואין זקן אלא מי שקנה חכמה, נערים כאלה ילבינו פני זקנים לפרוק מוראם וכבודם, למען יוכלו לילך חפשי כבהמה בבקעה אחר תאות לבבם. זקנים יעמדו בפני נערים, זה ענין אחר: הן זו רעה חולי בין בני עמנו כי לא ידעו להוקיר את יקרת רבנינו וחכמינו, ואין עוזר ואין תומך לדאוג עבור מחייתם ופרנסתם, אהה! גדולי חכמינו נשכחים כמת מלב; מה נשתנה עם ישראל בזה מכל העמים הנאורים המכבדים חכמיהם וסופריהם? והכי לא יפה אמרו חז"ל: כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם? ומפני הרעה הזאת מוכרח הזקן לכבד ולעמוד בפני הקטן, למען יהיה לו לאוהב להשתדל לטובתו. אויבי איש אנשי ביתו, זה הפלגה על אנשי ביתו של אדם אשר בלב ולב ידברו הנמשך מזה רעות רבות, כי אנשים כאלה מגלים כל אשר בבית. פני הדור כפני הכלב, די בזה כפירש"י בלשון ראשון השכיח גם כעת; והנכון כפירוש הגאון תפארת ישראל במקומו ע"ש, ויש עוד כמה פירושים. הבן אינו מתבייש מאביו, מה שייך פה עוד פעם מה שכבר אמר בן מנוול אב? ואיך יתכן זאת אם היה מתבייש מאביו? לכן נראה לי שזה טעם כולל על כל הקלקולים הנזכרים במשנה, כי מי גרם כל זאת? יען: הבן אינו מתבייש מאביו האמתי שהוא הבורא ית' בשמים על כן נמשכו כל הקלקולים הנ"ל, ועל כל זה יש לנו להשען על אבינו שבשמים, כי סוף סוף ירחם וישלח את בן דוד. אולם ראיתי בהלבנון ענין נחמד בזה, והיא: חכם אחד (כמדומה שהוא ריה"ל מקאוונא) אמר שם במאמרו ע"ד תקון האומה, כי אחד מהחסרונות הוא „העצלות" מלעשות תקון בידים בהתנצלות שוא „הבטחון"; והביא בתוך דבריו מה ששמע בשם הגאון החכם ר' יצחק וואלאזינר, כי גם הגאון הנ"ל צפה בחכמתו על מעשה הדור, ועלה בדעתו להציע איזה תקונים וסדרים טובים באומה, ויתנגדו לו הרבה

מכת בעלי הבטחון . אז ענה להם במר נפשו את דברי המשנה הזאת : על מי יש לנו להשען על אבינו שבשמים , ולפלא מדוע שְׁלשה המשנה חתימת המאמר הזה שלש פעמים ? והיה לה לאמרה בסוף כל המאמרים ; ועל כן אמר הגאון ר"י אשר גם חתימת המאמר הוא גם כן אחת מסימני הרעה והקלקלה ר"ל , וכמעט הגרולה מכלם ; הן אם נתדלדלו אנשי מעשה ומהראוי אז למאשרי הדור לעשות לקום בפרץ עמם ודתם , אולם המה תחת להתאחד ולתת עצות וסדרים ישרים למען עצור בעד הרעה, הנה אמנם יטמנו ידם בצלחת מבלי לעשות מאומה , ויאמרו רק : על מי יש לנו להשען על אבינו שבשמים ! בהתקוה כי מן השמים ירחמו גם אם לא ינסו דבר מה בפועל ; ועל כן שְׁלשה להראות כי גם זאת מעקרי סימני הקלקלה הוא . הדברים האלה הנצבים כמו חיים לנגד עינינו אינם צריכים באור וראוים למי שאמרם .

כו) מדרש קהלת : אדרייאנוס שחיק טמיא שאל את ריב"ח , א"ל אנא טָב ממשה רבך דאנא חי והוא מת וכתיב כי לכלב החי טוב מן האריה המת , א"ל יכול את לגזור דלא ידליק בר נש נור תלתא יומין , א"ל אין , לעדן עמיא סלקו תרווייהן על איגר פלטין , חמי תננא סליק מן רחוק , א"ל מאי כן , א"ל איפרכא ביש ועל אסיה מבקר יתיה וא"ל עד דשתי חמימי לא מסתי , א"ל תיפח רוחיה עד שאתה בחיים בטלה גזרתך , משה רבינו משעה שגזר עלינו לא תבערו אש בְּכל מושבותיכם ביום השבת , לא מַדליק יודאי נוּר בשבתא מיומיהו ועדיין לא נתבטלה גזרתו , אמרת כן דאנא טב מניה . נראה כי אדרייאנוס כוון למעט מעלתו ותורתו של משה שהיא דת נימוסיות ככל דתי העמים והמלכים , ממש כדרך המתחדשים בימינו אשר יאמרו כי אינה מן השמים רק מה שברא משה מלבו , וכי רק בחכמת הטבע עשה את כל האותות והמופתים ולא יד ה׳ בהשגחתו הפרטית הנסית ; ואחרים עוד יוסיפו סרה מכל וכל לגמרי , אשר יאמרו כי כל המוצאות את אבותינו עד בואם אל ארץ כנען לוטה בערפל כספורי כל העמים איש מפי איש . וזה שאמר : „אנא טב ממשה רבך דאנא חי והוא מת" , כלומר העבר אָין ואין לאחר מיתה מעלה ושלמות רק הזמן ההוה מהחיים כבעלי כת הניהיליסמוס . והשיבו ריב"ח : יכול את לגזור דלא ידליק בַר נש נור תלתא יומין ? והיה בטוח כי בודאי יתבטל מצד טבע הענין בעצמו ככל דתי וגזרת המלכים ההם המתבטלים מעצמם וכמאמרם ז"ל גזרה עבירא דבטלי ; ולהצלחת ריב"ח נסתייע מילתא שנתבטלה מיד , אז אמר עוד : תפח רוחיה עד שאתה בחיים בטלה גזרתך , יען כי עשית ככה רק מצד גאותך לרמות למשה רבינו , על כן לא נתקיים ולא נעשה רושם .

ואף דתי העמים שהיו משנים קדמוניות נעתקו בהמשך הזמן בשנוים רבים ושונים מאמונה לאמונה ומדת לדת כידוע לכל קוראי דברי ימי עולם, אבל בראותנו דבר העומד נצח בין כלל ישראל מכל קצוות התבל בלי חלוף ותמורה, זה אות אמת על אמתתו שהוא משמים, הדת האלהית תורת משה להיותה באמת מן השמים, ועל כן עומדת נצח; וכמ"ש רבינו בעל העקרים (שמיני לראשון): הדת הנימוסיות להיות המיסד בן אדם אי אפשר לשער הנאה והמגונה לעולם ובכל מקום, כי אפשר שישתנה המפורסם בעת מה וישוב הנאה מגונה והמגונה נאה וכו' יעו"ש כה"ע. ועדיין לא נתבטלה גזירתו עד השתא אמרת כן דאנא טב מניה? ובאמת לפי גודל אריכות גלותנו בין המין עמים ולאומים שונים אלפים מן השנים היה מהראוי שתשכח ותפסד ח"ו התורה מעט מעט, אין זאת מפני כי היא באמת מן השמים, על כן אי אפשר שתתבטל, ואדרבה אך נהפוך הוא עוד נתחזקה בכל חלקי התבל, וכל העמים הנוצרים והישמעאלים יסוד דתם לקוח מתורת משה. ובדרך חידוד אמרתי, דלכאורה קשה למה תפס שלשה ימים לא פחות ולא יותר, ובודאי לא במקרה אמר זאת, ולוטה בזה איזה רעיון מושכל, אחר שהיה די על המעל"ע כיום השבת שגזר עלינו משה רבינו; ומדוע לא הרגיש בזה אדרייאנוס ומרוע קבל עליו כל כך הרבה יותר מן משה רבינו? ולדעתי מהכוון באמת על המעל"ע כמו שגזר עלינו משה רבינו; דהנה אנחנו מוסיפים מחול על הקדש בהכנסה והוצאה (אף כי לדעת הרמב"ם אין תוספות שבת מצוה אפילו מדרבנן כמ"ש הב"י סי' רס"א, אבל הוא יחיד בדין זה ולא קיי"ל כוותיה, כי מנהגנו כהרי"ף והרא"ש, וכתב הה"מ בפ"א מ"ה שביתת עשור, שכן דעת שאר מפרשים, ועיין בד"מ שם); ומקצת היום ככלו, אמנם אי מקצת הלילה כיום? במחלוקת שנויה, והכריעו איזה מגדולי הפוסקים כי גם מקצת הלילה כיום (עיין תשובת רדב"ז סימן תקנ"ט, והגאון בעל בינת אדם סמך עליו הלכה למעשה בזה); ועל כן תפס ריב"ח בחכמתו שלשה ימים להראותו בזה, כי להתורה הכתובה נצרף גם התורה המסורה, אחרי כי בתורה לא נאמרה בהדיא כי נוסיף מחול על הקדש, ואף על פי כן הוא מצות עשה דאורייתא; והיתה כוונתו שיגזור גזרה מוחלטת שיום אחד בשבוע אשר כתם יום הוא מעת לעת לא ידליק בר נש נור כלום כמו ישראל בשבת. ה' יחזק לבנו להורתו ויראתו, אמן סלה.

תולדות משפחת לונץ.

איש היה בארץ צרפת מגזע משפחה רמה בישראל ר' גרשון לואנץ שמו, ואחרי אשר גורשו היהודים מארץ צרפת תקע את אהלו בעיר עדיגיען בשווייץ, אך כאשר פרצה שם בשנת 1471 עלילת דם נגד היהודים ורוח פרצים יצאה מאת ההמון להשמיד להרג ולאבד, אז לקח מטה נודדים בידו ויסע וילך לעיר אבערנויא אשר בעלזאס. בקש לישב שם בשלוה קפץ עליו רגז הפרעות והשערוריות ויהי נאלץ לעזוב את העיר הזאת הוא וביתו, וישב בעיר מצער ראסהיים, שם ראה בנו יוסף הנקרא יוזילמאנן אור החיים (עי' כנסת ישראל להרב החכם ר' שמואל יוסף פין ז"ל צד רנ"ד ע"ד האיש הדגול מרבבה הזה). קהלות ישראל באשכנז, בצרפת ובשווייץ נקרעו אז לגזרים ומשטרי סדרים שונים שלטו בהן שלטת והתרדנה פלאים, נגדעה זרוען ואזלת ידן להתאחד ולעמד בפרץ אשה בעד רעותה; בדור ההוא באה כנסת ישראל עד משבר והלד את ר' יוזילמאנן מראסהיים. האדם המעלה הזה היה חזון בלתי נפרץ בתולדות עמנו, ע"ד חנוכו נדע אך מעט, הוריו שמו עליו עיניהם לחנכו בדרך תורה ומוסר, ועוד בימי עלומיו התנוסס הנער לתהלה ויעלה על כל בני גילו ברעתו וחריצתו, וכן הוסיף דעת בשנות חייו עד כי עשה לו יד ושם בין גדולי התורה וינחל כבוד גדול בשני ספריו דרך הקדש וספר המקנה. ר' יוזילמאנן שקד בשקידה נפלאה גם על דלתות החכמה וילמד דעת את השפות החדשות, והידיעה הזאת עזרה לו להתקרב לרשות ולמצא מסלות בארמנות השרים, ואמנם הדרך אשר בה הגיע ר' יוזילמאנן אל הקיסר מאקסימיליאן הראשון והאופנים אשר על ידיהם עלתה בידו להיות ראש ושליט על היהודים האשכנזים, חתולה בערפל; ה"ר כרמולי מחליט כי עליה זו ש;לה ר' יוזילמאנן למעלת „בעפעהלס-האבער אונד רעגירער" היתה בשנת 1502, והד"ר לעהמאנן מחליט עפ"י כ"י מספר היומי של ר' יוזילמאנן כי הורם למעלה זאת בשנת 1510. על פי המשרה הזאת היתה הצדקה לר' יוזילמאנן לצאת למלחמת ה' בגבורים להיות למגן וצנה לעמו ודתו. מעת אשר נתנה המשרה הזאת על שכם ר' יוזילמאנן לא היתה לו מנוחה אף יום אחד, מכל

קצוי ארץ אשכנז נהרו אליו היהודים ויחלו את פניו להיות להם למושיע, ור' יוזילמאנן לא התעצל ולא התרפה, הוא שיה רגליו כאילות לבתי המשפט ופקידות הממשלה בהאנענוי ובענזיסהיים עבר ונסע בדרכים מלאים מכשולים, בין אכרים מורדים ומרצחים אורבים בכל פנה לכל גלילות הקיסריות בבקשו את הקיסר ואת שריו לטובת עמו, סופרים רבים בני הדור ההוא מהללים ומשבחים את ר' יוזילמאנן בגלל חריצתו הנפלאה, רוח גבורתו ואמיץ לבו העשוי לבלי חָת, על פי ההשערה היתה פעולת ר' יוזילמאנן בכל המעשים הכבירים אשר נקרו ויאתיו בימיו — לטובת ישראל, וקרוב לאמת כי על פי השתדלותו יצאו הפקידות לשים מעצר לגירוש היהודים מעיר אברענוי בשנת 1571 ע"י הקיסר מאקסימליאן, ובשנת 1521 ע"י המלך קארל החמישי. ר' יוזילמאנן עמד גם לימין היהודים בקאָלמאנן בהעססען דארמשטאדט, בנאססוי, בסאלם, בוואורמייזע, בפראנקפורט וכו' וכו' אשר נגזר עליהם גירוש על ידי הנבחרים בשנת 1515, ויסוכך עליהם הקיסר ויסתירם בסתר כנפיו לבל יאונה להם אסון, גם כתב הרשיום בשנת 1518 אשר בו נזכרו מזמות הצורר פּפעפּערקאָרן נגד התלמוד, וכתב החופשה בעלילות שנת 1510 על דבר שלשה יהודים מעיר אבערנוי שנאשמו בעון חלול קדשי הנוצרים, היו לפי ההשערה אצולים מהשפעת ר' יוזילמאנן, אבל כל הדברים האלה לא יצאו עוד מכלל ספק. ואולם נכון הדבר כי בשנת 1530 תקן ר' יוזילמאנן תקנות טובות בעד כל קהלות היהודים באשכנז למנעם מעסקי נשך ומכל העסקים המעירים עליהם את חמת הממשלה והעם, על התקנות האלה כבר הופיעה נהרה בספרי חוקרי התולדות, אך החכם הר' איזידאר לאֶב הסיר מהם כל ספק וסתירה ושבוש ויבררם וילבנם כיד חכמתו הטובה עליו (האסיף שנה רביעית העתקת המו"ל ממאמר גדול בשפת צרפת אשר כתב החכם הזה שהוא המזכיר לחברת כי"ח בפאריז), גם בהלבנין, (כמדומה לי שנה י"ז) קראתי ספור ארוך ונפלא, על דבר השר והטפסר הגדול הזה הנותן לקורא ענג ושעשועים, כי היה קרוב למלכות ועשה תשועות גדולות בישראל. אנכי שמעתי כי שם המשפחה „לואנץ" הוא לשון תהלה ושבח בלשונם ומזה נשתרבב הטעות לחתום „לונץ" ובאמת צ"ל לואנץ, והזקנים במשפחתנו יחתמו בטעות כפול „לונאוץ" עם אל"ף וא"ו לאחר הנו"ן מה שאינו מורגש במבטא וישמע לאזני השומעים לונץ אך שבשתא כיון דעָל עָל וקשה לשנות הרגיל ואי אפשר להקן עוד. — ר' יוזילמאנן הוליד את הרב הטפסר ר' משה לואנץ שהיה ה"ח גדול בערך „גאון" (כן מצא אחי ר' דוד לונץ ז"ל, שהיה תורני ובקי גדול בספרים), ושלשלת יחוסו עולה עד רבינו רש"י ז"ל, וש"ב לגדולי ומאורי ישראל המהרש"ל והאר"י ז"ל, נולד בוואורמייזע שנת שט"ו לסדר ותקרא את שמו משה. ר' משה הוליד את הגאון המקובל האלהי ר' אליהו בעל שם

לואנץ (עי' כנסת ישראל לרש"י פין צד 112), אשר עליו ספרו נפלאות (כאשר שמעתי מאחי הנ"ל מה שקרא בספרים אודותו), נולד בעיר הנ"ל שנת של"ח, והיה שם אב"ד ור"מ לאחר שהיה ראשונה אב"ד ור"מ בחעלם הפולנית. ספריו אשר חבר הם: א) מכלל יופי על קהלת (נדפס בברלין תקל"ה), ב) רנת דודים על שיר השירים (נדפס בבאסיליה ש"ס), ג) אדרת אליהו על הזהר, וראיתי חדושים על שמו על ספר שערי דורא. ספרו על קהלת נגמר לפי זכרוני בשנת ש"ץ וחתם א"ע: אליהו במהור"ר משה לואנץ, אבל בסוף הספר נשתבש ברפוס ונדפס האל"ף לאחר הנו"ן, ומזה נפלה השגיאה במשפחתנו כאשר זכרתי, ולפי זכרוני יזכיר בספרו זה את המהרש"ל והאר"י ז"ל בשם ש"ב, (יתר ספריו עי' בכנסת ישראל הנ"ל שם). על יקרת ערכו ומעלתו נראה ממה שיסופר עליו כי ברא „גולם" כנזכר בתשובת נכדו הגאון רשכב"ה בעל חכם צבי בחלק א"ח סי' ט' ע"ד השאלה אם הגולם מצטרף למנין עשרה, ע"ש [1]. בנים זכרים לא היו לר"א בעל שם רק ארבע בנות, מי היו חתניו לוקחי בנותיו לא ידעתי רק כי הגאון ח"צ הנ"ל היה בן בת בתו, היינו אביו היה הרב הגאון

---

[1]) אם אמת הדבר או לא, יראה הקורא המשכיל וישפט ולא אני ורשות לכל איש להאמין כפי הטוב והישר בעיניו, אך זאת מצאתי להעיר: הנה חכם אחד שהאריך הרחיב לדבר בענין זה בספרו, ויאמר: כי הכל שקר וכזב והגולם לא היה מעולם במציאות, ובאשר האמונה הזאת בעשיית הגולם נובעת ממאמר התלמוד רבא ברא גברא וכו' (סנהדרין ס"ה), לכן התאמץ המחבר הזה לפרש את המאמר הזה באיזה פירוש ע"ש, אבל לענ"ד פירושו איננו מספיק, כי מה יענה על סוף המאמר (שם) ר"ח ור' הושעיא הוו יתבי כל מעלי שבתא ועסקו בספר יצירה ומיברא להו עגלא תילתא ואכלו ליה, ומה יאמר על הדברים האלה? כי בזה לא יתכן פירושו, ועל כן נראה לי כי חז"ל מסדרי הש"ס ספרו רק מה שמרגלא בפומי דאינשי, כמו שמספרים גם היום על גאונים מקובלים שעשו גולמי בני אדם, אך אם אמת הדבר או לא אחת היא לנו, המאמין יאמין, וחז"ל לא קבלו בספוריהם אחריות הנמנעות עליהם, ואולם המאמינים בזה יוסיפו עוד להגדיל את הנסים ויאמינו כי ביכולת הבעל שם לברא הגולם ברגעים אחדים כאשר המספר לפני תלמודי אחד כי יש להביא ראיה אחרת להחלטת הגאון הנ"ל שאינו מצטרף, ממה שאיתא בגמרא ברכות גבי ר' אליעזר שבא לביהכ"נ ולא מצא עשרה ושחרר עבדו להשלים המנין, ולמה נצרך לזה שהיא מצוה הבאה בעבירה כמבואר שם, והיה לו לברא גולם, אלא ש"מ שאינו מצטרף, וענה ע"ז אחי הישיש הנכבד מופלג בתו"י ר' בנימין לונץ נ"י הלא בין כה וכה עד שיוגמר עשיית הגולם יעבר זמן תפלה, האם כהרף עין יברא הגולם? ודפח"ח. ופה הנני מברכו קבל עם כי על ידו כתבתי את התולדה הזאת באשר עזרני בידיעות ומקורים לזה.

ר׳ יעקב ב״ר בנימין אשכנזי מגזע ז״ק (ר״ת זרע קדש) אחד מראשי וחכמי ווילנא, תלמידו של הגאון ר׳ יעקב אב״ד בלובלין, אביו של הגאון רבי ר׳ העשיל, ור״י ז״ק היה חתן הגאון בעל השו״ת שער אפרים אב״ד דווילנא, ור׳ אפרים זה היה חתן ר׳ אליהו בע״ש. הגאון הח״צ הוליד כמה בנים וכלם גאונים ואחד מהם הוא הגאון החכם והמקובל ר׳ יעקב עמדן ז״ל הנודע בכל קצוי ארץ, נולד שנת תנ״ו ונפטר בשנת תקנ״ג זקן מופלג בן תשעים ושבע שנה, כך שמעתי. הגאון הזה היה בעל מחלקת עם הגאון רשכבה״ה ר׳ יהונתן אייבשיטץ, והמקרה הזה הרעיש את עולם היהדות בשעתו כידוע. הח״צ היה אב״ד ור״מ באמשטרדם והמבורג, ולאחרונה נתקבל בק״ק לבוב, ושם מנוחתו כבוד, לפי השערתי נולד בערך אחר גזירת ת״ח ונפטר ב׳ דר״ח אייר שנת תע״ח, אבל מצאתי כי נולד בשנת תט״ו בעיר אפען ולד״ק בווילנא, ותולדתו כתובה באריכות בהמאסף שנת תק״ע, ושמעתי כי הגאון המקובל ר׳ נפתלי כ״ץ אב״ד דפ״פ דמיין היה אחד מחתני ר״א בע״ש, אך לא ידעתי את המקור לזה ומצוואת הגאון הנ״ל נראה כי חותנו היה הגאון ר׳ שמואל, ואולי מתה עליו אשתו הראשונה בת ר״א בעל שם בילדותה בלי בנים.

חתנו מצד משפחתנו גם כן לא נודע לנו, רק זאת ידענו כי הרב החסיד ר׳ אליהו קעלמער דור ששי להרב ר׳ משה לואנץ, בא מוורמייזא הוא עם כל בני ביתו מפני חרב היונה ונתישב בעיר הקטנה קעלם והיה שם אב״ד ושם מנוחתו כבוד, אחד מבניו ששמו היה ר׳ מאיר מופלג בתו״י וב״ב נכבד בקעלם, נולד בשנת תס״ט, הוליד את המאור הגדול גביר עצום ומפורסם גדול בדורו ר׳ אליהו קראזער, ואת הרב הגאון ר׳ יחזקאל האב״ד בשאוויל, ואת הרב ר׳ ישעיה ז״ל וזה האחרון מת ערירי בלי בנים ובנות. ובתו של ר׳ מאיר, גיטל שמה, היתה נשואה לרב אחד ר׳ נחום וילדה לו בנים ולאחר מותו נשאת לרבינו הגר״א מווילנא שהיתה לו אשתו השניה.

הרב ר׳ אליהו קראזער יותר שהיה גדול בתורה וחסידות היה מפורסם בסביבותיו על ידי עשרו הרב, כי רכושו עלה עד ערך שמונים אלף אדומים, ושם תפארת גדולתו ורב עשרו נודע עד קצוי ארץ בשם ר׳ אליהו קראזער. הרב הזה האריך ימים ויולדו לו ארבעה בנים שהיו לגאון ולתפארת לעיר קראז, ואלה שמותם: הרב ר׳ מרדכי ראבינאוויץ אב״ד דקראז (אבי אביו של המופלג ר׳ אליהו יעקב ראבינאוויץ ז״ל משאוויל), הרב ר׳ יהושע, הרב ר׳ שלמה ז״ל שהיה צדיק נפלא וגדול מאד וכל ימיו חי חיי לחץ וישמר לבלתי עבר מדרך התורה השנויה

במשנה, והרביעי הרב ר' ישעיה ז"ל היה אדם גדול בתורה וצדיק מפורסם, ואחר שהיה ד"ץ שנים אחדות בקראז נתמנה לאב"ד בסאלאנט. והרב ר' יעקב ב"ר נחמיה אב"ד בקראז היה חתנו של ר' אליהו קראזער ונפטר בירושלים. והנה ע"ד תולדות ר' אליהו קראזער מדובר בארוכה בהצפירה תרמ"ח, אבל הסופר כתב שם טעות גדול מה שחשב את הרב ר' יחזקאל לבנו בכורו של ר"א, ובאמת היה אחיו ולא בנו, ר"א קראזער נולד לפי השערתי בערך שנת תפ"ג ונפטר בשנת תקע"ד [1].

הרב ר' יחזקאל נולד בשנת תצ"א ונפטר בשיבה טובה בן שבעים ושבע שנה י"ד שבט שנת תקס"ח. בן ח"י שנה היה בעלותו על כסא הרבנות בשאוויל, ולאחר איזה שנים כאשר גדלו העיר והקהלה נתמנה לרב הגליל על ערים רבות סביב. גם אותו ברך ה' בעשר וכבוד והרים קרנו למעלה ראש ואת כספו נתן לבניו הנכבדים למען יעסקו במשא ומתן ונשארו ממנו כתבים וחדושים בדברי תורה כדרך כל הגאונים ונשרפו בקידאן (חבל על דאבדין), והיה לו אוצר ספרים גדול מכל ספרי פוסקים ראשונים ואחרונים, ספרי דרוש, פלפול וקבלה וגם מספרי חכמה והשכלה (לפי ערך דורו) לא הניח ידו, גם הוא זכה לשלשה בנים יקרים ונכבדים אשר היו לכבוד ולתפארת עירנו, ואלה המה: ר' משה, תורני ואיש יקר נדיב ועושה צדקה ועסק בטובת הכלל, ובגלל יקר ערכו נתכבד משר העיר והאזרחים להיות לשופט (בורגמייסטער), ובכח המשרה הזאת היתה לאל ידו להטיב לאחיו היהודים, ונפטר בחיי אביו הרב ט' אייר שנת תקס"ו, החכם והנכבד ר' בנציון אברהם לונץ ז"ל חתן הרב החכם ר' ישראל גארדאן מווילנא ז"ל היה בן בתו של ר' משה. השני הרב ר' געציל (חתן בנו של הגביר הנכבד [2] ר' ישראל נוראק), היה חו"ב ודרשן גדול כאחד מגדולי ישראל והיה ראוי והגון למלא מקום אביו הרב, אבל נצטוה מאביו לבלי השתמש בכתר הרבנות המקברת את בעליה, הוא היה מפורסם

---

[1]) וכאשר הראיתי כ"ז לש"ב הרב המאוה"ג ר' לייזר לונץ נ"י מפה שהוא כעת זקן משפחתינו, אמר לי כי נעלם מהסופר הנ"ל וממני, כי היו לו עוד בנים נכבדים, היינו: בן בשם ר' יחזקאל וטעה הסופר ע"ש אבינו הרב דפה, עוד בן בשם ר' מאיר, ועל ר' שלמה אמר כי היה הראשון מאשתו הראשונה, והיה תלמודי גדול כאחד הגאונים.

[2]) את שמו הטוב זכרתי לטובה בהצפירה שנה ז נומר 119, במאמרי מקורות העיר שאוועל, עי"ש.

גדול ושִׁדֵּך את בניו, את הגדולים והמיוחסים בדורו, היינו: בנו בכורו ר' מאיר לונץ (אביו של ר' משה יעקב לונץ נ"י אביו של ר' זאב וואלף לונץ נ"י ברינגא)[1], היה חתן הגביר המפורסם היקר והנכבד ר' שמעון יפה מזאגער חדש, ממשפחת הגאון הלבוש, ובנו השני ר' זאב וואלף לונץ (אבי המנוח ז"ל) היה חתן הרב הנגיד ר' יצחק בהמאה"ג ר' ברוך ז"ל מזאגער ישן, אבי משפחת ליקנייצקי ממשפחת רבנים גאוני ארץ. בתו שיינה היתה נשואה לר' דוד בן הרב הגביר ר' שיימא לוריא מקעלם, והרב המאור הגדול ר' שיימא לוריא נ"י מפה הוא בן בנה. בתו דבורה היתה נשואה להגביר הנכבד ר' בנציון ברוידא מוואלקאמיר אמו של הגביר ר' אבציק ברוידא. הרב הגאון חסיד ועניו ר' שאול טוביה קאצינעלבאגען ז"ל היה חתן ר' מאיר לונץ הנ"ל, הרב הנגיד הצדיק ר' משה ברוך לונץ (אחי המנוח) היה בנו של ר' זאב לונץ הנ"ל, ור' געציל נולד שנת תקכ"ה ונפטר ח"י ניסן שנת תקפ"ה. השלישי הרב ר' צבי הירש לונץ והיה בקי בש"ס משניות בע"פ, ולעת זקנתו היה אחד מהדו"ץ פה, נפטר י"ג שבט שנת תקצ"ט. שתי בנות היו להרב ר' יחזקאל, אחת ששמה פריידא היתה נשואה לת"ח ונכבד גדול מווילנא ר' אליעזר (אבי אביו של הרב ר' אליעזר לונץ נ"י) מפה, והשניה חנה שמה, היתה נשואה לרב אחד מפאקראָי שהיה תלמיד הרב, ונתן לו את בתו לאשה אבל היתה עקרה ולא ילדה. אשתו של הרב ר' יחזקאל אם כל הבנים הנכבדים הנ"ל היתה הרבנית מלכה בת הצדיק ר' יונה ב"ר יוסף ממינסק, נין ונכד להגאון החסיד המפורסם הגדול בדורו ר' יאסקי פויזנער זקנו של הגאון ר' יוסף זכרי' שטערן נ"י האב"ד דפה. הרב ר' יחזקאל היה הראשון אשר חתם א"ע שם משפחתו „לונץ", כי הוא מצא שלשלת יחוסו כנ"ל, ועד העת ההיא חתמו בית ר' אליעזר קראזער בשם „ראבינאוויץ". ונשאלתי מכבוד שארי ידי"נ האדון ר' זאב לונץ הנ"ל, מי הוא החכם ר' אברהם משה לונץ מירושלים? והשבתי לו כי הוא בן משפחה אחרת ולא קרב זה אל זה, כי בית אביו היו שארי בשר להחכם ר' בנציון אברהם לונץ וחתמו גם הם כן בשם זה. גבירי העיר היותר נכבדים ומפורסמים, ב"ב מתיחשים להמשפחה הכבודה הזאת, היינו: ר' אברהם ראַם נ"י (מבית הגר"א מווילנא) השיא את אחד מבניו לאחת מנכדתו של ר' מאיר לונץ הנ"ל: ר' אליעזר האפרתי נ"י, נתן את בת יחידתו לאחד מנכדי ר' בנציון אברהם לונץ הנ"ל. ר' ישראל חאראנזיצקי נ"י, הוא חתן ר' משה יעקב ל' הנ"ל, ר' יצחק שלעז נ"י הוא

---

[1] הנכבד הזה היה אחד מיחידי סגולה באספת קאטאוויץ (אשר היתה לפני איזה שנים ע"ד ישוב א"י.

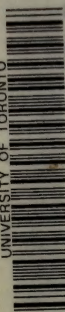
חתן הגאון ר' שאול טוביה הנ"ל, ר' ארציק קאהן נ"י הוא חתן הרב הג' המנוח ר' זאב זיו ז"ל שהיה חתן ר' יוסף לונץ בהרב ר' צבי הירש לונץ הנ"ל.

ידעתי כי לא יצאתי ידי חובתי בתולדות המשפחה הכבידה הזאת, כי אינני מחכמי התולדות (ביאגראפיום) והמעט הערוך פה, הוא רק מקבלת אבות וממה שמצאתי ברפוס, ועל כן הנני מבקש מחכמי התולדות שיוסיפו בזה כפי ידיעתם וחכמתם ואת אשר נודע למו יודיעו בטובם ברבים בכתבי העתים לבני ישראל, ואנכי אקבצם למאמר מיוחד בספרי „תפארת ציון" הגדול בכמות ואיכות, ובלי תפונה נודעות להחכם הגדול איזידאר לאָב נ"י מפאריז, ידיעות רבות ע"ד ר' יוזילמאנן אשר בעל האסיף העתיק בקצרה רק תמצית הענין, וכן ראיתי באחד מעלי הצפירה בתולדות הרב החכם מהרי"ל לעווינזאהן משטאקהלם כי יש בידו העתק מצבות רבות מהבית עלמין בווארמייזע, ובלי ספק נמצאו אצלו גם מצבות גדולי המשפחה הזאת אשר חיו ומתו בווארמייזע, ומי יתן ויפרסמן בקהל ותחשב לו לצדקה. וכבר אמרתי כי מה שנוגע לר"א בע"ש נזכר הכל בהכנסת הנ"ל, והיה ברעתי להעתיק הכל כאן, ומפני סבה לא נעשתה רצוני בזה, ואתקן הכל בעזרת השי"ת בספרי כנ"ל.

שגיאות אהדות.

צד	שורה	תחת	צ"ל
18	11	דמות	דעות
21	7	ישפע	ושפע
24	בהערה	יסודות	וסודות
25	13	ע"כ	ג"כ
31	9	א"ו	ר"ת אלא ודאי
36	16	מאמר ד'	מאמר ג'
38	1	הבוראים	הבאורים
39	6	ע"י	ע"ז
שם	13	שיערא	שיגרא

סי' ג' וסי' י"ה ממאמר השלישי עוד יבואו נדפסים במקום אחר בימי בלור ועל המבקרים להיות מתונים עד העת הכזה.

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00267049 5